This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Digitized by Google

DS
611
.T568

Digitized by Google

Digitized by Google

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN;

ONDER REDAKTIE DER HEEREN

P. Bleeker, J. Munnich en E. Netscher.

DEEL VII.

DERDE SERIE.

DEEL I.

BATAVIA,
LANGE & CO.
1858.

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD

VAN

HET ZEVENDE DEEL.

BLADZ.

9de Opgave van boekwerken, waarmede de bibliotheek van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen is verrijkt 1

10de idem 95

11de idem 189

12de idem 345

13de idem 460

Aanteekeningen betreffende Borneo's Westkust, door R. C. van Prehn. 5

Vervolg. 486

Het broedergevecht uit de wajang Kerno Tandingan, door C. F. Philips. 38

Bijgeloovigheden der Soendanezen, door F. C. Wilsen (Vervolg van deel VI, bladz. 96) *met twee platen.* . . 45

Raadgeving. Maleisch gedicht van Radja Ali, onderkoning van Riouw, met eene vertaling van E. Netscher. 67

Aanteekeningen omtrent Bali. Extrakt uit het dagboek van den ambtenaar P. L. van Bloemen Waanders, belast met eene kommissie in Beliling. (Vervolg van deel V, bl. 447) 73

358635

Digitized by Google

BLADZ.

Hoe de maan zich in tweeën verdeelde. Uit het Maleisch vertaald door H. Raat, kapitein der infanterie. . . 78

Verslag van de kommissie tot verbetering der Indische zeekaarten, omtrent de verrigtingen in het belang van de hydrografie van Nederlandsch-Indië, gedurende het jaar 1856. 97

Beschrijving van Nederlandsch-Indische munten, door J. S. van Coevorden. 105

Vervolg. 332

Tafels en overzigt van gelukkige en ongelukkige dagen en uren, volgens de meening der handeldrijvende volken van den Archipel, door J. Hageman Jcz. . . . 130

Over eenige inskriptien op ringen en gesneden steenen (meest afkomstig van Sumatra), door R. H. Th. Friederich, *met eene plaat.* 141

Makasaarsche Historien, II. 147

Toelichting over den ouden pilaar van Modjopahit (*zie bl.* 509, VI *deel*, *en de plaat achter bl.* 574) door J. Hageman Jcz. 172

Vergaderingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen

Bestuursvergaderingen gehouden:

den 23n februarij 1857 181

den 6n april 1857. 214

den 18n mei 1857. 252

den 23n junij 1857 449

den 27n julij 1857 453

Het landbezit in het zuidelijk gedeelte van den Molukschen archipel, door C. F. Bosscher, adsistent resident. . 197

Togt door eenige gedeelten van de residentie Ternate, door Jhr. C. F. Goldman, toenmaals resident aldaar. . . 203

Digitized by Google

BLADZ.

Aanteekeningen omtrent Sollok en de Solloksche zeeroovers, door A. J. F. Jansen, resident van Menado. . . 211

Uitbarstingen der vulkanen Idjin en Raun (Banjoewangi), door C. J. Bosch. 265

Eenige opmerkingen naar aanleiding van het ontwerp van een Maleisch woordenboek en eene Maleische spraakkunst door H. Von Dewall, met eene nieuwe Proeve van bewerking voor het woordenboek, door A. B. Cohen Stuart. 287

Berigten omtrent den zeeroof in den Nederlandsch-Indischen archipel over 1856. 350

Oudheden in Cheribon. (Brief van den kapitein der infanterie R. F. de Seijff). *Met twee platen.* . . . 379

Het rijk Siak Sri Indrapoera, door F. N. Nieuwenhuijzen. 388

Het chinesche feest Tshit-nyet-pan en het genootschap Thien-thy-foei, door J. J. Langenhoff. 473

Het distrikt Djampang-tengah (regentschap Tjiandjoer, Preanger regentschappen) door W. F. Hoogeveen. . . 493

BERIGTEN.

De batoe goeliga (bezoar) 93

Gedenkpenningen voor Nederlandsch-Indië. . . . . »

Idem. 262

Over de Toelichting betreffende een ouden pilaar door J. Hageman Jcz. (*zie bl.* 173 *hiervoren.*) 176

Hindoe munten en penningen. 177

Errata, voorkomende in het ontwerp van een Maleisch Woordenboek en eene Maleische spraakkunst, door H. von Dewall 178

Digitized by Google

BLADZ.

Opgaven van bestuurders van gewesten.

Bagelen. 260

Kadoe. 261

Banka. . . . . »

Westkust van Sumatra. 439

Preanger-regentschappen. 444

De woekoes der Javanen, door A. B. Cohen Stuart. . 342

Zeldzame Nederlandsch-Indische munten, door E. N. . 344

Huwelijkspenningen. 444

Errata in de Opmerkingen naar aanleiding van het ontwerp van Maleisch woordenboek, enz. van A. B. Cohen Stuart 444

Verklaring van het Maleische woord كاين door H. Von Dewall. 526

Begrafenisring op den gouverneur generaal D. J. De Eerens. 528

Digitized by Google

9de OPGAVE

VAN

BOEKWERKEN

WAARMEDE DE

BIBLIOTHEEK VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IS VERRIJKT.

Boekwerken.

Warnasarie, Indisch jaarboekje voor 1857. Batav.

A. Halberstadt, Vrijmaking der slaven in Suriname enz. Amsterd. 1856.

E. Testa, Notice statistique et commerciale sur la régence de Tripoli de Barbarie. La Haye. 1856.

* Norton's literary and educational register for 1854. New-York. (v. d. Smithson. Instit.)

* F. E. Melsheimer, Catalogue of the described Coleoptera of the United States. Washingt. 1853. (v. d. Smithson. Instit.)

* Ch. Girard, Researches upon Planetarians. I. Philad. 1854. 4to. (v. d. Schr.)

Digitized by Google

* F. Brünnow, Tafeln der Flora, mit Berücksichtigung der Störungen, durch Jupiter und Saturn. Berl. 4to. (v. d. Königl. Akad. d. W. zu Berl.)
* Lamont, Denkrede auf die Akademiker Dr. Thaddäus Siber und Dr. Georg Simon Ohm. Münch. 1855. (v. d Königl. Bayer. Akad. der Wissensch.)
* C. Kuhn, Ueber das Klima von München. Ibid. 1854. (v. dezelfde.)
* P. W. von Herrmann, Ueber die Bewegung der Bevölkerung im Königreiche Bayern. Münch. 1853. (v. dezelfde.)
* J. Lamont, Magnetische Ortsbestimmungen ausgeführt an verschiedenen Puncten des Königreichs Bayern u. s. w. I. Theil. Münch. (v. dezelfde.)

Handelingen van wetenschappelijke instellingen.

Indisch genootschap te 's Gravenhage:
* Handelingen en geschriften. Jg. III. No. 1. Zalt Bomm. 1856. (v. h. Gen.)

Bataviaasch genootschap van K. en W;
Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde. Dl. VI. No. 3. Batav. 1856.

Natuurkundige vereeniging in N. I.:
* Natuurkundig tijdschrift voor N. I. Dl. IX. No. 1—3, Batav. 1856. (v. d. vereen.)
* Acta. Vol, I. Batav. 1856.

Nederl. maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij:
Tijdschrift. Jg. 1856. No. 4. 's Gravenh.

Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen in Oost-indië:
* Verslag over de jaren 1851—1856. Batav. (v. d. Maatsch.)

Doopsgezinde vereeniging tot bevordering der Evangelie verbreiding in de Nederlandsche overzeesche bezittingen:

Digitized by Google

* Achtste verslag. Amsterd. 1856. (v. d. Vereen.)

Société industrielle de Mulhouse:

* Bulletin. No. 133—135. Mulh. 1856. (v. d. Soc.)

American Academy of Arts and Sciences:

Memoirs. New series. Vol. V. Cambr. and Bost. 1855.

The Smithsonian Institution:

* Contributions to knowledge. Vol VI, VII. Washingt. 1854, 1855. (v. d. Instit.)

* 7th—9th annual reports. Washingt. 1852—1854. (v. d. Instit.)

* List of the foreign institutions in correspondence with the S. I. Washingt. 1854. (v. d. Instit.)

Ohio State Board of Agriculture:

* 9th Annual report. Columb. 1854. (v. d. Board.)

United States Patent Office:

* Report of the Commissioner of Patents. 1853. Pt. 1,2 1854. Vol. I. Text. Washingt. (v. d. Office).

Asiatic society of Bengal:

* Journal. 1855, No. 5—7; 1856, No. 1—3. Calcutta. (v. d. Soc.)

* Bibliotheca Indica. No. 130—139. Calcutta. (v. d. Soc).

Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin:

* Abhandlungen. 1854, 1ste Supplem. Band. Berl. (v. d. Akad.)

* Monatsbericht. 1854, 1855. Berl. (v. d. Akad.)

Konigl. Bayerische Akademie der Wissenschaften:

* Abhandlungen der mathematisch physikalischen Classe. Bd. VII. 2. Münch. 1854. (v. d. Akad.)

* Almanach. 1855. Münch. (v. d. Akad.)

* Oeffentliche Sitzung, 28 Nov. 1854. Münch. (v. d. Akad.)

* Annalen der Königlichen Sternwarte bei München. Bd. VII. Münch. 1854. (v. d. Akad.)

Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab:

Digitized by Google

* Antiquarisk Tidskrift. 1852—1854, No. 3. Kjöbenh. (v. d. Selsk.)

Instituto historico e geographico de Brazil:

* Revista trimensal. 3 Serie. No. 15—20. Rio de Janeiro. 1854—1855. (v. h. Instit.)

Tijdschriften.

Indisch schoolblad. Jg. 1856, No. 9—12. Batav.

De Indiër. Jg. 1856, No. 55—59, 61—89. Zalt-Bomm.

Tijdschrift voor Nederl. Indië. Jg. 1856, No. 7. Zalt-Bomm.

Algemeene Konst- en Letterbode. Jg. 1856, No. 28—31, 33 44. Haarl.

De opwekker, Jg. 1855, No. 11, 12; 1856. No. 1,2. Batav.

Bibliothèque universelle de Genève. Ann. 1855, No. 8—12. Genève.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

BORNEO'S WESTKUST.

DOOR

R. C. VAN PREHN.

De plegtigheid karadja'an berarak.

Onder de plegtigheden, welke ik hier te Sambas onlangs bijwoonde, is een gebruik, genaamd *karadja'an berarak.*

Door dezen naam wordt bedoeld een hommage, dat ter gelegenheid eens huwelijks of eener besnijdenis van een der leden van het vorstelijk huis aan dat lid gebragt wordt, onder verschillende benamingen van:

1e. *Eenij*, 2e. *nasi eenij*, 3e. *impadan*, 4e. *nasi adap*, 5e. *pe-lepas-an*, 6e. *ajer toelakhbala*, 7e. *sirih darah* en 8e. *nasi petamatan.*

1e. De *eenij* bestaat in c.c. een halve bongkal goud, eene spaansche mat zilver, vervolgens gekleurd papier en klatergoud, en eene hoeveelheid fijn gewreven eenijbladeren. Van het goud worden nagels gemaakt om, den avond vóór de plegtigheid, te worden geplaatst op de nagels van duim en pina

Digitized by Google

der linkerhand van het verloofde paar, of wel van den jongen die de besnijdenis moet ondergaan, na alvorens de nagels van alle vingers te hebben rood geverwd met stuk gestooten bladeren, genaamd daoen eenij. Van het zilver wordt eene bloem gemaakt om te plaatsen op de fijn gewreven bladeren, welke de roode verwstof bevatten. Van het gekleurd papier en klatergoud worden allerlei versierselen vervaardigd, om bij het aanbrengen van het hommage praalvertoon te maken. Bij den overtogt worden geweerschoten gedaan, op gongs geslagen, duizendklappers (vuurwerk) afgestoken, het vaartuig door vele anderen gevolgd, met vlaggen omhangen; en zoo worden die artikelen op schenkbladen overgebragt. Aan den steiger van de woning gekomen worden ze allen op eene daartoe vervaardigde prachtige draagbaar geplaatst, en alzoo in statigen optogt geleid tot binnen de woning van den sulthan, of van dengene wiens woning door den vorst is aangewezen. Gewoonlijk worden eerst allen daar vereenigd om daarna gezamenlijk over te gaan naar de woning van den belanghebbende. Bij de besnijdenis van des sulthans zoon, op den 5den januarij 1852, had de pangeran toemoenggoeng, wien dit aandeel, eenij namelijk, was toegewezen, zelfs eene groote houten pop vervaardigd, voorstellende eene europesche jonge vrouw, gekleed in eene witte japon, dragende een horologie met halsketting. Het wordt dan ook aan elk der kontribuanten overgelaten zooveel mogelijk variatie in deze te maken.

2o. *Nasi eenij* bestaat in eene of meer zeer groote schotels geel gekookte rijst, voorzien van kip en eene menigte rood geverwde eijeren, die op stokjes in den rijstberg gestoken worden; verder worden die schotels met figuren van gekleurd papier en klatergoud zoodanig opgeschikt, dat het een schitterend aanzien heeft, en wordt op den dag van de plegtigheid zelve, op dezelfde wijze als de *eenij*, met vaartuigen naar des sulthans woning gebragt.

Digitized by Google

3e. *Impadan* of *ampadan* bestaat in zout, tamarinde, trasi, klappers, kruiderijen en al wat verder noodig is tot het gereedmaken van spijzen, waarom deze dan ook op den dag vóór de plegtigheid moeten bezorgd worden met denzelfden optogt als boven voor de *eenij* is beschreven.

4e. *Nasi adap* bestaat in verschillende groote schotels met geel gekookte rijst, van vleesch, eijeren enz. voorzien, zoomede van eene menigte versierselen. Deze worden voor het verloofde paar of den jongen uitgedragen bij het gaan van des sulthans naar hunne eigene woning.

5e. *Pe-lepas-an* bestaat in eene menigte nagemaakte dieren, vogels, monsters en andere verzonnen figuren van in elkander gevlochten nipah-of jonge klapperbladeren, doch zoodanig dat die zeer gemakkelijk uit elkander getrokken kunnen worden; waarom het dan ook den naam heeft van pe-lepas-an (1). Buitendien behoort hierbij eene hoeveelheid lang'ir, die gebruikt wordt als zeep bij baden, en kasi, eene soort van bedakh of blanketsel. Dit alles wordt ook eerst op den dag waarop de plegtigheid plaats heeft met, de noodige staatsie en optogt, bezorgd.

6e. *Ajer toelakhbala* bestaat in eene prachtige tampajan (martevaan) met eenig water, dat door den hoogepriester gezegend is, die met eene menigte versierselen op den dag van de plegtigheid, ook met een grooten optogt en veel staatsie wordt overgebragt.

Bij de plegtigheid wordt het verloofde paar of de jongen met een weinig van dit water besproeid door den iman. Alsdan ook wordt de lang'ir en kasi gebezigd, en onder dit bedrijf worden de figuren pe-lepas-an uit elkander getrokken, onder het maken van verschillende gebaren.

---

(1) *Lepas* beteekent *los; pe-lepas-an* beteekent dus *„om te worden losgemaakt."*

Digitized by Google

7e. *Sirih darah* bestaat in eenig figuur, vogel, slang of ander dier, geheel van sirihbladeren gemaakt. Deze wordt, even als de anderen met, grooten optogt van vaartuigen aangevoerd, doch aan den steiger gekomen wordt dezelve bij het naar binnen dragen voorafgegaan door vier jonge, rijk gekleede vrouwen, die elk eene groote, gekleurde, brandende waskaars in de hand dragen.

8e. *Nasi petamatan* bestaat in een grooten klomp of berg rijst, voorzien van vleesch en opgesierd met roode eijeren enz. en wordt gegeven bij de besnijdenis ter eere van den *tamat*, hetwelk aanduidt dat de jongeling den koran van het begin tot het einde op eene behoorlijke wijze kan lezen, tot bewijs waarvan door hem, in het bijzijn der familie en eene menigte priesters, een gedeelte wordt voorgelezen.

Zijne hoogheid de sulthan zelf bepaalt, bij elke gelegenheid, voor ieder van de prinsen een dier aandeelen.

Bij de besnijdenis van des sulthans zoon werden ditmaal de eerste preparatieven en recepties gehouden ten huize van den pangeran Ratoe-toea, thans fungerende als rijksbestierder, vroeger ook wel bij den pangeran bandahara of pangeran toemoenggoeng.

De voorafgaande festiviteiten duren eene maand, somtijds zelfs drie maanden lang. Voor beide woningen worden over dag vlaggen geplaatst. Bij het uitzetten 's morgens en inhalen 's avonds dezer vlaggen worden salutschoten uit het geschut gedaan.

Het wordt als eene speciale eer gerekend voor dengene die door den sulthan wordt aangewezen om te recipiëren. Hij heeft echter buitengewone uitgaven, daar hij, gedurende den tijd dat de festiviteiten eenen aanvang nemen, tot den dag waarop de besnijdenis plaast vindt, voortdurend bezoeken krijgt en dan immer zijne gasten behoorlijk moet ontvangen, ten einde publiek te toonen dat hij des sulthans onderscheiding waardeert. Is

Digitized by Google

hij schriel van aard, dan geeft hij van te voren te kennen dat hem eenige geschenken aangenaam zullen zijn. In dat geval brengt een ieder bij het bezoek eenige spijzen of gebak mede.

Ten huize van den belanghebbende wordt gedurende al dien tijd, van 's avonds na biduur (half zeven) tot 's morgens vroeg, somtijds zelfs tot dat de dag reeds is aangebroken, gespeeld. Bij elk spel dat uitgespeeld wordt stort de winner een gedeelte in eene daartoe geplaatste koperen kom, welke gelden bestemd zijn voor den huisheer. Dobbelaars komen dan dagelijks om hunne lust tot spelen te bevredigen, en geven niet zelden te kennen, dat zij slechts komen, even als de speciale vrienden, om aan te moedigen, en den huisheer eene goede tegemoetkoming te bezorgen, voor de uitgaven die hij verpligt is te doen. Minder bekenden worden statig genoodigd om te komen spelen, als zij dit niet uit eigen beweging doen. Zelfs voor het gemeen worden niet zelden plaatsen gereed gemaakt om te kunnen dobbelen, en houdt een der vertrouwde bedienden of volgelingen het oog op de bus, dat daarin telkens behoorlijk gestort worde. Wordt er veel gespeeld, zoodat de winst van den huisheer nog al wat te beteekenen heeft, dan wordt de dag der besnijdenis gerekt; is die echter gering, dan wordt de dag spoediger bepaald. Er zijn voorbeelden, dat die tot drie maanden lang gerekt werd.

Is de bepaalde dag aangekomen dan worden alle hommages verzameld ten huize van den sulthan of van dengene die door zijne hoogheid daartoe verkozen is. Aldaar wordt eerst gastmaal gehouden; men voert eenige spelen uit en eerst daarna wordt het verloofde paar of de jongen, voorafgegaan en gevolgd van die hommages, naar hunne woning overgevoerd. Dit geschiedt weder met vlaggen enz., versierde vaartuigen, groot en klein, onder vervaarlijk schieten en allerhande muzijk. Toen ik het feest bijwoonde werd daartoe eene bark van honderd lasten gebezigd. Aan den steiger der woning van den belanghebbende

Digitized by Google

gekomen werd alles op eene daartoe gereed gemaakte groote draagbaar geplaatst. De kontribuanten gingen zelven mede daarop staan of zitten, en nu werd ze, voorafgegaan door eene menigte gemaskerde en zonderling gekleede personen, door een groot aantal menschen zeer langzaam voortgedragen tot vlak voor het huis. Eene menigte priesters begeleidden nu eerst den jongeling binnen de pendopo of het voorhuis naar de daartoe bestemde plaats en schaarden zich rondom hem (1). Alle andere voorname personen namen hunne plaats naar hunnen rang, en de minderen plaatsten zich verder af, en zoo werd het huis gevuld met belanghebbenden en nieuwsgierigen.

Nu deed de hoogepriester met alle anderen het gebed. Daarop las de jongeling een gedeelte voor uit den koran om te laten zien dat hij dien goed bestudeerd had (meestal is dit een juist daartoe van buiten geleerd gedeelte). Daarop volgde weder het algemeene gebed en nu werd de jongeling door de familie begeleid tot den huisheer en andere voorname gasten, om de gelukwenschen te ontvangen, en daarna binnen de woning, waar de brandende kaarsen en een gedeelte der andere versierselen reeds binnengebragt waren. De zitplaats, èn voor hem èn de anderen die met hem besneden moesten worden, was ingerigt als eene kleine alkoof, geheel met allerlei tapijtwerk omhangen en voorzien van prachtige gestikte matjes om op te zitten, in gezelschap van eenige oude vrouwen. Nu avanceerde de oudste der familie en teekende den jongeling met een stokje, dat in het roode sap der sirihbladeren en lang 'ir gestoken werd, in de palm der beide handen en gaf het over aan een' ander om hetzelfde te doen. De sulthan, of ieder die de plegtigheid diri-

(1) Andere menschen, die hunne kinderen willen laten besnijden en die hoog genoeg geplaatst of rijk zijn, vragen meestal zulks te gelijker tijd te doen plaats hebben. Dit wordt dan gewoonlijk toegestaan en ondergaan deze in het gevolg van den voornaamsten dezelfde plegtigheden.

Digitized by Google

geert, noemt achtervolgens de personen die zulks na hem ook doen, en zoo wordt hij somtijds door 10 of 20 personen geteekend. Na hem gaf Z. H. het stokje aan mij en aan een paar andere heeren (europeanen) over om hetzelfde te doen. Hierna werd nog een gebed gedaan en nu bleven de jongelingen zitten met de roode vlekken, tot dat de werkelijke besnijdenis moest ondergaan worden, hetwelk pas den volgenden dag plaats had. Even te voren wordt hij dan in staatsie begeleid naar een opzettelijk daartoe vervaardigd gebouwtje, om zich behoorlijk te baden en te reinigen, waarbij hij door oude vrouwen der familie geassisteerd wordt.

Sambas, januarij 1852.

Een togtje naar Mandor.

(Extrakt uit een brief aan den heer.....)

Zoo als gij weet dacht ik nog in de maand december te Sambas terug te komen, doch de besprekingen met de chinezen van Montrado hebben nog niet het beoogde doel bereikt. De afgevaardigden hebben eenige dagen tijd gevraagd om eenigen hunner eerst nog naar Montrado terug te zenden, en aangezien ik hier nu bij de famille W..... zeer goed ben, doch gedurende verscheidene dagen niets te doen zou hebben, besloot ik, na toestemming van den resident verkregen te hebben, een togtje naar Mandor te maken, ten einde eens te zien hoe het er daar uitziet.

Om het togtje spoedig te doen verkoos ik kleine vaartuigjes en bekwam ik dan ook twee snelroeijende pelelees, welke hier bekend zijn voor de beste om, vooral op rivieren, spoedig over te komen. Alleen spijt het mij maar dat ik niet naar verkiezing over den tijd konde beschikken, om alles wat meer op mijn gemak te kunnen nagaan. De heer de C.....

Digitized by Google

die sedert 25 jaren te dezer plaats woonachtig geweest is, kreeg verlof mij te vergezellen, daar hij nog nimmer dien kant was uitgeweest. Eerst moesten wij echter het nieuwjaarsfeest bijwonen om daarna het togtje aan te vangen.

Den tweeden januarij vlijdden wij ons, nabij middernacht, in de vaartuigjes neder en roeiden om het hardst de Landakrivier op, zoodat ik ons volkje aanspoorde hunne krachten niet met geweld uit te putten, doch matig te bezigen.

Reeds ten 2 uren waren wij bij Poeloe Anjoet, eene plaats dus genaamd, op den linkeroever, dewijl ze veel van een drijvend eiland heeft. Tegen den morgenstond ($4\frac{1}{2}$ uur) waren wij op de hoogte van Koeala Trap, eene rivier die zich op den regteroever in de Landak werpt en waar, op den regteroever der monding, een chineesch kongsihuis als tusschenpost gebouwd is, door de kongsi Langfon, die dat huis doet bewonen door eene familie chinezen en die van elk opvarend vaartuig *f* 1 à *f* 2 heft en verder door de kongsi wordt onderhouden. Deze rivier heeft haren oorsprong in het gebergte bij Mandor, waarom dezelve dan ook Kali Mandor genoemd wordt. Wij hielden ons niet op dan alleen om den inwendigen staat op te nemen van dit huis, dat door eene slechte palissade omgeven is, en daarom ook voor eene koeboe (sterkte) doorgaat.

Deze Kali Mandor nog $1\frac{1}{2}$ uur opvarende, kwamen wij op de hoogte van Soengei Se-tait, eene kleinere rivier, op wier linkeroever, een eind binnenwaarts, eene menigte dajaks wonen. Het terrein moet daar dan ook eenigzins hooger zijn dan aan de monding en de oevers die wij zagen, want deze stonden allen onder water en waren zoo moerassig en begroeid, dat men dezelven niet, dan na stukken hout nedergelegd te hebben, zou kunnen betreden. Daar ik mij bepaald had in den kortst mogelijken tijd alleen Mandor en omstreken te zien, hielden wij ons hier dan ook niet op en bereikten voort-

Digitized by Google

roeijende te 7 uren weder een kongsihuis, koeboe Sepatah, (door de chinezen koeboe Tengah) geheeten. Dit wordt door slechts één man (chinees) bewaakt en is ook omgeven van eene slechte palissade, liggende op den regtoever en tegen over de monding der rivier Sepatah. Het huis staat op palen in moerassigen grond. Met zware droogte zou het terrein achter hetzelve eenigzins begaanbaar zijn, doch die chinees heeft geen plekje hoe gering ook beplant, iets hetwelk zij anders al zeer spoedig doen om een weinig groenten te kultiveren tot eigen gebruik.

Onze roeijers waren wat vermoeid en wij zelven verlangden ook een kopje thee; er werd dus rijst en theewater gekookt. Wij gebruikten een bad door eenige bakken met water over het ligchaam te werpen, want in de rivier te gaan was voor de beste zwemmers niet raadzaam, daar ze wemelde van kaaimannen, zoo als de daar wonende chinees en andere hier bekende personen ons verklaarden. Wij zelf zagen een zeer grooten op eenigen afstand zwemmen; naar den omvang van den kop, dien wij konden zien, moet deze meer dan twintig voeten lang geweest zijn. Na een uur verblijf vlijdden wij ons te 8 uren weder in onze vaartuigjes, lieten de Sepatahrivier regts liggen en roeiden westwaarts de rivier Mandor op. De stroom werd hier sterker, het terrein aan de oevers was niet begaanbaar en scheen door de zware regens en hoogen waterstand als overstroomd. In het droogste gedeelte van het saizoen moet het echter zelfs niet te begaan zijn door het moerassige van den grond, en daar het geregeld bosch zonder eenige de minste opene vlakte was, werden wij ook niet uitgelokt ergens eene landing te beproeven. Het achterste gedeelte van onze vaartuigen was behoorlijk overdekt, zoodat wij tegen regen en zonnehitte beschut waren. Met onze roeijers was zulks het geval niet. Toen nu tegen den middag donkere buijen ons den naderenden stortregen verkondigden, liet ik, dewijl geen begaanbaar terrein te vinden was, in het geboomte sturen.

Digitized by Google

Spoedig waren eenige lange stokken gekapt, en werd daarvan een spanwerk over het voorste gedeelte van het vaartuig met boomwortels aan elkander gehecht en met daartoe medegenomen kadjangmatten belegd, zoodat ons volk bij het nedervallen van de stortbuijen en de opvolgende brandende zonnehitte daartegen beschut was. En zeer gelukkig, want de reis duurde veel langer dan mij te Pontianak opgegeven was. Ook hadden wij al eens een oogenblik halt gehouden, want aanleggen, om beurtgewijze uit te rusten, zoo als ik gezegd had, was voor de roeijers niet te denken, door dat het niet ruime vaartuigje geene gelegenheid daartoe aanbood. Omstreeks te 3 uren 's namiddags ontmoetten wij twee visschers in eene sampan, welke ingerigt was met een vak in het midden, waarin zij den visch, door kleine gaatjes in de huid van het vaartuig, immer in versch water levend hielden. Zij hadden hun dagelijksch werk verrigt en moesten nog slechts enkele door hen geplaatste fuiken nazien, om dan naar het niet meer ver gelegen Kopian te gaan vernachten. Wij kochten eene hoeveelheid van hunnen visch (toen zij vernamen dat ik de pettor van Sambas was, gaven zij mij zelfs een zeer lekkeren ten geschenke, en had ik moeite hen eenig geld als tegengeschenk daarvoor te doen aannemen), om ons volk zoowel als ons zelven op te vergasten, zoodra wij aan het station gekomen zouden zijn. Een eind verder zag ik op den oever, of liever in het geboomte even boven de watervlakte, eenige latten naast elkander gelegd en vast gebonden, even als een rooster dat slechts c.c. 6 voeten lang en iets minder breed was. Na bekomen uitlegging vernam ik dat de visschers zich niet altijd de moeite geven naar Kopian of elders een verblijf voor den nacht te zoeken. In dergelijk geval slaan zij eene hut op aan den oever. Aangezien er geen begaanbaar terrein te vinden is, moeten zij dit wel in het geboomte doen en dan zeer digt boven het water, ten einde hunnen schat (den gevangen visch) niet ver van zich verwijderd te houden. Hun-

Digitized by Google

ne sampan, die hun geene legplaats aanbiedt, wordt dan aan hunne hut vastgemaakt en leggen zij zich gerust te slapen neder op de latten, waarop zij, bij wijze van zachte matras, eenige bladeren leggen even als op het dak, dat hen tegen den regen moet beveiligen. Zij hebben dan een klein kistje met aarde tot stookplaats en een aarden potje tot kookketel, om hunne daartoe medegenomen rijst te koken. Op het kolenvuur bakken zij daarna een levend vischje van hunnen voorraad, en waarlijk dusdanige maaltijd wordt niet versmaad door hen die het meermalen genuttigd hebben. Onmiddelijk herinnerde ik mij mijn vroeger verblijf te Ajer-bangies op de Westkust van Sumatra, waar ik meermalen in mijne tijdelijke betrekking, als belast met de recherche, geheele nachten op zee doorbragt en het bootsvolk liet visschen; dan werd de gevangen visch aan het strand van een der eilanden, op dezelfde wijze als deze visschers het hier doen, door mij genuttigd, en menigmaal had ik mijn maal tegen geen lekker dejeuner of diner willen ruilen.

Te 4 uren kwamen wij te Kopian, ook een kongsihuis, hetwelk door eene familie chinezen bewaakt wordt. Het was niet mogelijk Mandor voor donker te bereiken, en de kronkelende rivier, van vele onder water staande boomstammen voorzien, bood te veel gevaar aan om dien togt met ons afgemat volk voort te zetten. Er werd dus besloten hier te rusten tot de maan hoog genoeg zoude opgekomen zijn om dezen weg te verlichten.

Door den overvloedigen voorraad proviand, ons door mevrouw W..... medegegeven, hadden wij des voormiddags al zeer goed ontebeten en ruime voorraad was er nog voorhanden, doch toen ik ons volkje hunne vischchen zag roosteren kwam de lust op om die ook mede te nuttigen. De vrouw van den slotbewaarder kookte ons heerlijke witte rijst, en zoo deden wij, niettegestaande de medegebragte lekkernijen, toch ons maal voornamelijk met rijst en versch geroosterden visch. Het terrein

Digitized by Google

is hier heuvelachtig, een eind binnenwaarts is zelfs een vrij hooge berg met allerlei boomgewas begroeid. Vroeger werden hier een paar goudmijnen ontgonnen, doch, niet veel producerende, spoedig weder verlaten. Eenige weinige groenten worden nog gekultiveerd tot gebruik dezer familie en der passerenden. Hier bestaat een weg over land tot Mandor; ik had veel lust dien te maken, doch men schilderde mij denzelven zoo slecht af, dat ik het niet durfde wagen die wandeling te beproeven. Ik vergenoegde mij alzoo een eind ver het voetpad op te loopen tot in het bosch, om de gewezen goudmijnen te zien, en keerde tegen donker naar huis terug. Het huis zelf is, even als alle dergelijke kongsihuizen, geheel van hout op den grond gebouwd. Eene kamer als bijgebouw werd mij tot nachtverblijf aangewezen, tegen over de ruime zindelijke keuken. Het geheel was omringd van eene goede palissade van ijzerhouten planken van 9 voeten hoog, zoodat het zelfs eenigen tijd tegen een inlandschen vijand te verdedigen zou zijn. Groote bandongs en sampans komen tot hier met rijst, zout en andere artikelen geladen. Met slecht water wordt de lading in kleinere sampans overgebragt en naar Mandor vervoerd. Juist nu lagen er drie, die vol geladen van Pontianak gekomen waren en verder naar Mandor wenschten te gaan, doch door den te zwaren stroom werden tegengehouden. Onze visschers kwamen ook nog dienzelfden avond aan; zij hadden plan om den volgenden morgen door te gaan naar Mandor, waar zij hunnen visch tegen 40 duiten het katie gemakkelijk van de hand zetten. Ons volkje sliep al zeer vroeg; wij zelven maakten het ook niet lang en gingen ons vroeg ter ruste begeven. Des nachts te 2 uren, toen de maan was opgekomen, was het te bewolkt om den togt terstond te wagen; tegen 3½ uur was het echter al vrij helder en wij vingen onzen togt aan, langzaam en voorzigtig. Niet zelden raakten wij door korte kronkelingen en zwa-

Digitized by Google

ren stroom in het geboomte. De oevers waren overstroomd en bestonden weder uit moerasgrond even als beneden Kopian. Eerst te 8 uren kwamen wij aan eene opene, vrij hooge vlakte van klei- en zandgrond, waar een tijdelijk verblijf stond (voor het oogenblik verlaten) van timmerlieden en zagers, die hier materialen uit de bosschen halen van ijzer- en marbouwhout om praauwen te vervaardigen. De kiel van eene praauw was gelegd en eene menigte fraaije, ruim $1^1/_2$ voet breede planken van c.c. 30 voeten lang, lagen gereed om al spoedig eene groote praauw te kunnen vervaardigen. Onze pelele had het op de andere gewonnen; daarom wachtten wij de andere in, hetwelk wel een uur oponthoud gaf. Wij waren echter niet ver meer van onze bestemming en verlieten dus deze kale plek, Thai- sapa (groot- zand- wit) genaamd, om de rivier verder op te roeijen. Te $9^1/_2$ uur kwamen wij, den 4 's morgens, aan de eerste woning van Mandor. Hier werden wij ingewacht door eene sampiong met de voornaamste hoofden in hofkleeding. De regent was ziek te huis gebleven. Bij elke koeboe of station, waar wij gepasseerd waren, had men ons, bij aankomst en vertrek, met drie schoten uit tjanto 's gesalueerd. Hier begroetten zij ons met muzijk en werden wij verzocht op de van tapijten voorziene sampiong plaats te nemen. Hiermede voeren wij eerst nog de rivier op tot voorbij de stad en stapten op eene goede landingplaats aan wal, waar nog eenige andere hoofden ons ontvingen met salut, groot chineesch muzijk en optogt van prachtige zijden vlaggen en andere eereteekens. Het salut, telkens 3 schoten uit tjanto's, werd verscheidene malen herhaald. Op de bazar of het chinesche kamp gekomen zijnde, stonden op acht verschillende plaatsen langs de straat tafels met thee en gebak voorzien gereed, en werd ik verzocht even te gaan zitten, om iets te gebruiken van hetgeen mij als een hommage werd aangeboden door elk der wijkmeesters of bazarhoofden, onder het oorverdoovend schieten en afsteken van duizendklap-

Digitized by Google

pers (vuurwerk). De straat zelve bleef vrij, doch de galerijen der huizen waren opgepropt met menschen om een hollander en den pettor van Sambas te zien. Mannen, vrouwen, jongens en meisjes, allen verdrongen zich om strijd en bekeken mij alsof ik een vreemdsoortig dier was (1). Trouwens wij europeanen zijn, voor de meesten hunner, vreemde dieren, daar wij ons zelden onder hen vertoonen. Niet eens elk der gezaghebbende ambtenaren heeft zich in het binnenland alhier vertoond. Het grootst gedeelte dezer bevolking was dus waarschijnlijk nooit in de gelegenheid meer dan een of twee blanken te zien. De wandeling door deze straat, die slechts eene kwart paal lang zal zijn, duurde, met het oponthoud, meer dan een uur. Het schieten en afsteken van vuurwerk hield niet op dan nadat ik het kongsihuis binnen trad. De regent (kapthaij) ontving mij aan de deur, ofschoon hij zoo ziek was dat het staan hem moeijelijk viel. Dit huis is op de chinesche wijze en uit eene ruime beurs gebouwd, moet reeds 80 jaren bestaan hebben en kan nog lange jaren bewoond worden. Eene groote tafel, met allerlei soorten van gebak en vruchten voorzien, werd door de voornaamste hoofden mede aangezeten, en bij het drinken van een kop lekkere thee en likeur werd ik door allen welkom te Mandor geheeten. Des namiddags ging ik een bezoek afleggen bij den sedert eenige jaren afgetreden regent (kapthaij) Lio Khjan Ghjan. Hij had zijne fondsen gerealiseerd en ging daarmede, in de kracht van zijn leven, naar zijne geboorteplaats in China terug, om stil te le-

(1) Later eerst vernam ik, dat een der voornaamste handelaren alhier, een gegoed man, die zeer bemind is en dien ik in 1850 als handelaar te Sambas, even als anderen, bijgestaan en bescherming verleend had toen de taikong chinezen in aantogt waren, zeer veel lof over mij had uitgekraaid, waardoor ik hier vele bewijzen van achting ondervond.

Digitized by Google

ven van hetgeen hij hier vergaard had. Het was hem daar echter te koud. Afgeschrikt door het koele klimaat keerde hij onmiddelijk terug, langs denzelfden weg, welken hij derwaarts genomen had, dat is over Singapore, zoodat hij slechts een paar maanden weg gebleven was van Mandor, waar hij sedert als een geacht en gegoed burger leeft. In zaken van belang wordt hij door zijnen opvolger Lio Asin zeer dikwijls gehoord en in openbare zaken wordt altijd zijn gevoelen gevraagd. Hij heeft eene stem die veel invloed op het volk uitoefent, een zeer gunstig voorkomen en moet een braaf man zijn, die immer ten beste van het land mede werken zal.

Ook ging ik bezoeken den kapitein Lim Adji, in de wandeling genoemd Hadji Pak. Deze is een der rijkste handelaren en heeft de voorzorg gebruikt om achter zijne woning, die in de rij der anderen staat, een tweede woonhuis te bouwen, dat door eene binnenplaats en vijver gescheiden is en waar hij zijne voornaamste goederen bewaart.

Als er, zeide hij, brand komt in de rij der huizen, en het ongeluk wil dat het mijne mede verbranden moet, dan kan ik mijn goed redden in dit huis. Het is dan ook zeer gevaarlijk en menig voorbeeld bestaat er, dat wanneer eerst eene woning in den brand raakt, al de andere huizen, die allen geheel van hout zijn, mede verbranden. Tegen dergelijke ongelukken bestaan op de chinesche etablissementen en zelfs in de chinesche kampen bij onze europesche etablissementen geen behoorlijke politiemaatregelen. En al bestaan die, de uiteenloopende belangen doen veelal verwarring ontstaan. Zelden behoort het woonhuis van den een' of anderen handelaar hem zelven; komt er dus brand in of nabij zijne woning, dan is hij slechts bedacht om zijne goederen te redden; de straten zijn zoo naauw dat de tegenover staande rij gewoonlijk te gelijk mede brandt. Als er al gangen tusschen de straten bestaan, zijn ze meestal zeer eng, zoodat twee menschen maar juist elkander voorbij kun-

Digitized by Google

nen gaan. Te Mandor hebben nu eenige der meest gegoede bewoners ook uitgangen achter hunne woningen gemaakt, naar het voorbeeld van den thans bejaarden kapitein, zoodat hunne goederen gered kunnen worden als hunne huizen door brand worden bedreigd. Deze kapitein nu (Hadji Pak) heeft de magt van magistraat en doet alle zaken af als de regent niet te Mandor is, doch is die wel aanwezig, dan onderzoekt hij de zaken voorloopig en brengt ze dan ter beslissing voor den regent, die onmiddelijk uitspraak doet en laat executeren in kleine zaken. Alleen in zaken van groot gewigt, als moord, stroopbenden of andere van politieken aard, worden die eerst gebragt voor den raad, gekozen uit de oudsten van het volk. Deze raad wordt door den regent gepresideerd; duurt de beraadslaging lang, dan beslist de regent eensklaps en de executie volgt overeenkomstig zijn besluit. Dit is geen beschreven wet, maar getuigt dat de keuze der hoofden in de laatste tijden zeer gelukkig is geweest, en dat die hoofden bijzondere geschiktheid hebben om dit volk te besturen. Het heet nog steeds, de kongsi Langfon, maar het is eigenlijk een regentschap, dat door enkele volksleiders en knappe mannen bestuurd wordt als eene onafhankelijke republiek of staat, die aan het nederlandsche gouvernement een hommage geregeld betaalt en hetzelve ook ontziet, ten einde met de naburige staten niet in onaangename verwikkelingen te komen. De straat opwandelende vervolgden wij onzen weg, langs eene fraaije waterleiding, tot aan de naburige kleine mijn, genaamd Sansah, welke door slechts 6 man, geheel voor rekening van den regent, bewerkt wordt. De heuvel, die afgespoeld wordt, bestaat uit niets dan grof zand, dat aan elkander gepakt, even als harde steen, met zware koevoeten losgewerkt moet worden. De regent logeerde mij in eene vleugel van het kongsihuis, in een vertrek dat speciaal voor hem was ingerigt en met papier beplakt er zeer net uitzag.

Digitized by Google

Den 5den kreeg ik een goeden gids mede en wandelde ruim twee uren ver den weg op naar Ajer-mati en Montrado, tot aan de gehuchten Boeloe en Mienwong, welke met nog eenige anderen in eene ruim een uur lange vallei liggen, in wier midden een niet hooge, langwerpige heuvel, begroeid met alang-alang. De vallei telt thans geen 100 huisgezinnen meer; vroeger woonden er 3 of 4 maal zoo veel. Omstreeks half weg passeerden wij de rivier Ngara, die, met boomen als het ware digtgegroeid, echter wel bevaarbaar voor kleine vaartuigjes (sloepen) te maken is. Over deze rivier ligt een smal brugje van éene plank, ter breedte van ruim een voet, hetwelk zich op den moerassigen regteroever ter lengte van c.c. 700 voeten uitstrekt en dan ook alleen bestaat uit enkele planken van 8 à 10 voeten lengte, gelegd op schragen, alles van ijzerhout. Wij telden 86 planken. De gids verhaalde mij echter dat, verder den weg op naar Ajer-mati, een gelijke vlonder ligt, die 369 zulke planken lengte telt. Te Mienwong liet ik even eenen ploeg gebruiken, die bespannen werd met slechts een os van goede gestalte. De ploeg is gelijk aan een anker, maakt regte voren, werpt de aarde naar beide kanten om en niet, zoo als de javasche, slechts naar één kant. Eene egge is bij hen niet bekend, en wordt vervangen door eene groote ijzeren hark van 10 tanden, die $^1/_2$ voet lang zijn, en welke ook door een os getrokken wordt. Doelmatig zoude het zijn hun eenige ploegen en eggen van Java tot model te schenken en zoo mogelijk het nuttiger gebruik daarvan te laten zien. Een goede trekos heeft hier de waarde van *f* 40 tot *f* 50 recepissen, doch wordt aan andere landbouwers ten gebruike afgestaan of verhuurd, voor eene kojan van 40 pikols padi in de maand. De arakstokerij, die aan het einde der vlakte ligt, moet *f* 48 belasting 's jaars opbrengen. De pachter heeft het toezigt over de vlakte, doch alle voorkomende zaken van eenig belang worden door den regent zelven te Mandor afgedaan. Over

Digitized by Google

het algemeen is de geest onder het volk zeer goed en komen zeer weinig zaken voor. Zooals het volk zegt is de regent zeer goed en regtvaardig, doch, naar voorbeelden van straffen die opgelegd zijn, moet hij het zeer gestreng behandelen. Zoo zaten op dit oogenblik twee mannen, die met elkander gevochten hadden, te zamen in een donker hok, met de beenen in het blok, op water en rijst, zonder licht of vuur en zonder dat hun tabak of sirih of de minste versnapering kon worden toegediend. En gedurende eene maand lang moesten zij in dien toestand blijven zitten. De regent heeft twee beambten onder zijne direkte bevelen, als een kashouder en administrateur, en een sekretaris of schrijver; deze wonen beiden met hem binnen het kongsihuis. Nog acht pantheo's (politiedienaren) worden steeds rondgezonden tot handhaving der politie en ook tot het innen van hoofdgelden en andere belastingen. Dan is er, behalve Lim Adji, nog een kapitein te Mandor en ook op eenige andere plaatsen, als te Mampawa, Seraman, Soengei-poeron, Mentjoekei en Kampong-baroe, tegen over ons etablissement te Pontianak. Vervolgens zijn nog met eenig gezag belast de slotbewaarders (ook wel tjaktjoe genaamd) in de koeboes (sterkten) te Ajer-mati, Kopian, Koeala Trap en Koeboe Tengah (Sepatah). De kapiteins hebben dezelfde magt als Lim Adji te Mandor; de tjaktjoe's zijn meer posthouders; zij hebben, als het noodig voorkomt, ook magt om arrestatien te doen, doch zijn echter meer geplaatst om regten te heffen van opvarende handelsvaartuigen, iets waartegen wij nog geen doeltreffende maatregelen genomen hebben. Ook worden te Mandor en elders op hunne etablissementen de diverse middelen nog steeds door de kongsi of liever door den regent verpacht, ook geheel buiten onze bemoeijenis. Elke mijn die door 6 man bewerkt wordt, moet aan hoofdgeld 's jaars opbrengen 4 ama's, gelijk aan *f* 24; wordt die door 4 man of minder bewerkt, dan moet ze 2 ama's opbrengen. Groote mijnen, voor elke 6 man 4

Digitized by Google

ama's. Al de gelden worden door den regent of zijnen kashouder bewaard. Eens of twee malen 's jaars legt hij de boeken open en laat eene kommissie uit de oudsten van het volk toe om dezelven nategaan. Hij disponeert inmiddels naar goedvinden over de gelden. De ambtenaren zijn voor vast aangesteld en worden alleen vervangen op verzoek of wegens wangedrag. Allen hebben despotiek gezag, voor zoo ver dit in hunne eonder hoorigheid noodig bevonden wordt. In de mijnen zijn direkteuren, die geen politiek gezag hebben, doch die, even als te Montrado, elke 4 maanden herkozen worden.

Op mijne wandeling huiswaarts was een man bezig aan den weg te werken, die mij op beleefden toon eenig geld vroeg. Mijn gids, die zeer goed maleisch spreekt, doordien hij veel te Pontianak komt en door al de diverse chinesche distrikten te dezer kust bekend is, omdat hij er immer ten handel is gegaan, verhaalde mij, dat deze man een bewoner der vlakte was en voor vast heeft aangenomen het onderhoud der wegen en bruggen. Daarvoor wordt hem door elken landbouwer of bewoner der gehuchten eene hoeveelheid padie uitgekeerd, waarvan hij met zijn gezin ruim bestaat en andere menschen in dienst stelt, als op verschillende plaatsen onderhoud aan den weg vereischt wordt. Verder is hij landbouwer en kan daaraan zijn overigen tijd besteden. Handelaren van Mandor, die meermalen den weg passeren, geven hem een of twee maal 's jaars eene fooi.

Des namiddags een bad in de helderstroomende rivier nemende zag ik dat de vrouwen, waaronder zelfs zeer jonge waren, niet aarzelden ook in mijne nabijheid zich in de rivier te werpen, zonder hare naaktheid met iets meer dan een smal stuk linnen te bedekken. Eenigen harer sloegen zelfs bedaard mijne bewegingen gade. Daar mij zulks sedert mijn verblijf in de bovenlanden van Sumatra niet meer voorgekomen was, bevreemdde mij deze vrijmoedigheid, welke mij in het eerste

Digitized by Google

oogenblik als ongemanierd voorkwam.

Tegen over het kongsihuis, aan den linkeroever der rivier, liggen eenige heuvels waar de chinezen hunne lijken begraven. Een daarvan, welke eene hooge en spitse punt heeft, heet Tshong-jan-tang, op welken top een groote steenklomp ligt, aan welken gegeven is de naam van sjak-ko-thai-wong (steen- oud- groot- vorst) in navolging van dergelijken steen in de stad Tjhon-loh in Quantong (China) en welken zij even als dien vereeren als eene kramat (heilige plaats) bij de maleijers. Er is een gebouwtje van ijzerhout met de thay-pah-koeng bij geplaatst, waar de geloovigen hunne gebeden opzenden en offeren, wanneer een hunner dierbare panden in zieken of ongelukkigen toestand is. Boven op dezen steen heeft men een uitgebreid gezigt. Met helder weder moeten zelfs de bergen van het noordelijk gedeelte zigtbaar zijn. Een eind weg naar beneden is een tweede gebouw thay-pah-koeng opgerigt ter eere van Kwan Jin Njong.

Deze Kwan Jin Njong is geweest eene jonge dochter, die zeer schoon en braaf was, veel goed deed met haren rijkdom, doch nimmer de minste gunsten aan eenig man schonk, ook nimmer heeft willen trouwen en op haar 18de jaar als maagd stierf. Na de ontbinding van haar lijk kwam zij weder als kind ter wereld, leefde op nieuw als te voren tot haar 18de jaar en stierf ten tweeden male als maagd. Ten derden male kwam zij ter wereld even schoon, groeide weder even als vroeger zeer voordeelig op, doch hoe haar ligchaam zich ontwikkelde ontbraken de versierselen aan den boezem tot aan haren dood. Men dacht dat zij welligt nogmaals ter wereld zoude verschijnen, doch dit gebeurde niet, en men offert sedert aan haar als aan eene thay-pah-koeng (schutsengel), wier vereering veel overeenkomst heeft met de Mariadienst onder de christenen. Een ieder kontribueerde naar welgevallen en uit die som werd een gebouw van ijzerhout daargesteld, waarin men hier te Mandor steeds hare nagedachtenis vereert.

Digitized by Google

Dit gebouw wordt bewaakt, even als de Sjak-ko-thny-wong, door een man, die in de onmiddelijke nabijheid een groentetuin heeft en van die opbrengst leeft.

Den 6den 's morgens wandelden wij naar de mijn Sjoe-samsin (houtheuvel), welke door 60 à 70 man bewerkt wordt. Men had daar drie kettingmolens om het welwater op te werken, twee daarvan waren nog in gebruik, de derde werd niet meer hersteld, want deze mijn, die reeds *f* 5000 aan geld schuld had gemaakt, had tot nu toe nog slechts 6 bongkals goud opgeleverd. Des namiddags wilde ik beproeven om op den Tshong-jan-thang eenige peilingen op de hooge bergen te nemen. Geen kompas mede genomen hebbende, liet ik vragen of er geen chineesch te bekomen was. Een ellendig stuk werd eerst aangeboden. Toen ik dit echter afkeurde, werd mij gezegd dat hier een geleerde (sinsang) woonde, die dan ook op mijn verzoek ontboden werd. Hij bragt mede een, zoo het schijnt zeer doelmatig instrument, hetwelk ik echter niet geheel kon ontcijferen, doordat alles met chinesche karakters bewerkt was, en geen der tolken er eenig begrip van scheen te hebben. Het was ruim een palm in het vierkant en 6 nederl. duimen dik, van geel, fijn hout, in welks midden een fraai, klein kompas geplaatst was. Op de oppervlakte van het blokje was eene vizierlijn geplaatst, een zeer dun, rond plankje, onder die lijn ronddraaijende, was besneden met verschillende cirkelbogen, welke verschillend verdeeld waren. Voor zoo ver ik er uit wijs kon worden, vond ik er op: den graadboog in 360, een anderen in twaalf met onderdeelen in 10, een anderen in 24 met onderdeelen in 8, en begreep ik, uit hetgeen mij door de tolken werd medegedeeld, dat dit als het ware een vaste almanak voor hen is. Op den heuvel gekomen kon ik door de betrokken lucht toch niet ver van mij afzien, zoodat het kompas mij zelfs weinig baatte.

De twee groote mijnetablissementen van Mandor zijn die

Digitized by Google

van Sjoe-san-sin en Salotong, die beiden met 60 à 70 man bewerkt worden. Zij hebben eene mijndirektie, even als die te Montrado, doch zonder direkt gezag over andere lieden buiten hunne mijn. Behalve die twee zijn er nog omstreeks 30 mijnen. In het geheel berekent men de mijnwerkers van Mandor op 600 man.

De chinesche kamp of bazar bestaat uit eene vrij lange straat met een hoek van slechts weinige huizen. Ik heb er geteld 110 deuren of huizen. Volgens opgave zouden daarin woneu:

2 Arakstokers.	2 Schoolmeesters.	3 Goudsmeden.
3 Amfioenslijters.	2 Schoenmakers.	8 Kleedermakers.
5 Smeden.	4 Varkenslagters.	2 Sojastokers.
3 Timmerlieden.	1 Tinwerker.	23 Dobbelhuishouders.
3 Pandjeshuishouders.	4 Praauwbezitters (8 stuks).	
1 Verwer.	42 Handelaren in lijnwaden en enkele partikulieren, die toch allen eenigen handel drijven.	

Onder de zaken, die mijne aandacht trokken, waren: 1e. een tombokblok, dat door water in beweging gebragt en in verscheidene huizen aangetroffen werd. Het bestaat uit eenen hefboom in eene schuinsche rigting op een juk geplaatst; aan den benedenkant van onder is gehecht een stamper, die in het blok of eenen bak met padie of nog nader te stampen rijst staat. Aan den bovenkant van dien hefboom is een bak gehecht, zoodanig en van de grootte, dat dezelve door eene daartoe gemaakte goot uit eene waterleiding voortdurend vol water loopt. De hefboom is zoodanig gelegd dat, telkens wanneer de bak vol is, dat gedeelte door de zwaarte van den vollen bak naar beneden zakt. Dit maakt dus dat het eind, waaronder de stamper zit, wordt opgeligt en, daar het water door de hellende positie van den bak er dan uitvalt, wint de benedenkant van den hefboom in zwaarte, valt dus met den stamper in den bak terug en blijft stil staan, tot dat de bak, door het voortdurend daarin loopend water gevuld, den hefboom aan den

Digitized by Google

bovenkant weder doet dalen en denzelven, na het uitstorten des waters, eensklaps doet rijzen, zoodat de stamper, ofschoon met korte tusschenpoozen, toch voortdurend opgeheven wordt en dan eensklaps in het tombksblok met padie nedervalt. Enkele dier eenvoudige machines stampen op die wijze twee of drie pikols rijst per dag en wordt dus handenarbeid uitgewonnen.

2e eenigzins minder eenvoudig is een tot gelijk doel gemaakt rad, dat door water in beweging gebragt wordt, en aan welks verlengde as stevige houten pennen, bij de onwenteling op 4 of 5 hefboomen drukken, die telkens naar beneden gedrukt worden, zoodat de andere einden, waaraan stampers gehecht zijn, tot zekere hoogte, b. v. 3 voeten, worden opgeligt en dan plotseling nedervallen in eenen bak met padie, welke op die wijze vrij spoedig ontbolsterd wordt. Een zoodanig werktuig, dat ik daar in werking zag, is voor veel verbetering vatbaar en zoude door de nijvere chinezen spoedig in beteren staat gebragt worden, als een europeaan het onder zijne leiding nam aan die menschen eenige lessen in dergelijke en anderen nuttige zaken te geven.

Den 6den konde ik des morgens niet vroeg weg komen, door de vele bezoeken welke ik ontving van alle hoofden en handelaren van eenig aanzien. Allen bragten eenig geschenkin thee, klontjes, vruchten en eenden. Van deze laatsten was het getal tot ruim 30 aangegroeid toen ik ten 8 uren eindelijk heen ging.

Al de hoofden vergezelden mij onder eenen optogt van vlaggen, muzijk en salutschoten uit tjanto's tot aan het vaartuig.

Het afzaken ging nog al vlug en wij bevonden ons te

Thai-sa-pa.	te	8	uren	40	min.
Kopian.	"	10	"	35	"
Hier halt houden tot	"	11	"	40	"
Te Koeboe Tengah (Sepatah). . . .	"	4	"	30	"
Hier op het 2e vaartuig gewacht tot	"	5	"		

Digitized by Google

te Soengei Se-Tait			te 5 uren	40	mim
" Koeala Trap.			" 6 "	45	"
" Poeloe Anjoet			" 8 "	10	"
" Pontianak.			" 9 "		

Mijne berekening der afstanden is dus		opwaarts		afwaarts
Pontianak tot Poeloe Anjoet	$4\frac{1}{2}$	2 uur	$2\frac{1}{2}$	$1^{u}.\ 5^{m}.$
Poeloe Anjoet a Koeala Trap		$2\frac{1}{2}$ "		$1^{u}.\ 25^{m}.$
Koeala Trap " Soengei Se-Tait	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$ "	$1\frac{1}{2}$	$1^{u}.\ 5^{m}.$
Soengei Se-Tait " Koeboe Sepatah		1 "		$-.\ 25^{m}.$
Koeboe Sepatah " Kopian	8	8 "	5	5 uren
Kopian " Thaisapa	$5\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$ uur	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{3}{4}$ uur.
Thaisapa " Mandor		1 "		$\frac{3}{4}$ "

dus totaal roeijens $20\frac{1}{2}$ opwaarts en $11\frac{1}{2}$ afwaarts en zulks wel met snelroeijende vaartuigen.

Pontianak, januarij 1853.

Het pandelingschap in Sambas.

(Extrakt uit eenen brief aan den heer ....)

Gij vraagt mij hoe het in het rijk van Sambas gesteld is met het' pandelingschap en bestempelt dat met den naam van vermomden slavenhandel. Dadelijk bij mijne komst in 1850 heb ik mij beijverd er toe te geraken om maatregelen tot trapsgewijze afschaffing van het pandelingschap daar te stellen en vooral toen ik hen ook nog gelijk stelde met slaven op andere plaatsen. Gaarne wil ik dus aan uw verzoek voldoen, om u te bewijzen dat de zoogenoemde pandelingen in dit rijk zich volstrekt niet ongelukkig gevoelen en zelfs voorregten genieten boven een gedeelte der andere vrije lieden.

De oorzaken die aanleiding gaven tot het bestaan van pandelingen zijn verschillend.

Digitized by Google

Sommigen werden het door pelawangan, eene oude hadat (wet), die sedert onze vestiging alhier niet meer in gebruik is. Deze bestond daarin dat wanneer iemand amok maakte in des sulthans dalam, zijne gansche familie tot slaaf van den vorst geniet geschiedde dan na belegging van eenen raad, in welken de maakt werd, hetwelk echter vorst zelf als voorzitter fungeerde.

Het werd dan aan die familie vrij gelaten zich van die slavernij los te koopen voor omstreeks veertig realen (tachtig gulden) per hoofd; en voor die som, welke gewoonlijk niet bepaald kontant geëischt en dus ook zelden uitbetaald werd, bleven zij (al de leden dier familie) pandeling. Niet zelden gingen zij ook dadelijk over op eenig welgezeten burger, die de bepaalde som geheel of met eenige korting aan den vorst voldeed.

Anderen worden pandeling ten gevolge van schulden, welke zij niet op bepaalde termijnen voldoen, gewillig dan wel na uitspraak van den vorst, wanneer de zaak voor hem gebragt is.

Sommigen hebben vermeend dat iemand, die door den vorst beboet werd en niet kon betalen, dadelijk tot pandeling verklaard werd. Dit is zoo niet, daar hun meestal ruime tijd (minstens 40 dagen) gelaten werd om die te betalen, ja, dikwijls wel een jaar. Wel gebeurde het, dat de beboeting bij de indolentie der inlanders aanleidende oorzaak was tot het worden van pandeling en wel volgender wijze. Al zeer gemakkelijk vond men vroeger welgezeten burgers die gelden aan min gegoeden leenden, onder voorwaarde van, of direkte pandelingschap, of wel van daarvoor produkten in rijst of andere vruchten te zullen leveren, waartoe zij dan ergens een stuk grond gingen bebouwen. Was nu de schuld daarmede niet in tijd voldaan, dan werden zij pandeling van den geldschieter tot dat zij hem geheel hadden afbetaald, even als zulks met andere schulden het geval is.

De onbezorgdheid waarmede elk inlander gewoonlijk voort-

Digitized by Google

leeft, is oorzaak dat zij hun gansche leven lang pandeling blijven en hunne kinderen ook tot dien staat doen vervallen, daar zij zich weinig moeite geven pogingen ter voldoening hunner schulden aan te wenden, wanneer zij daartoe niet herhaaldelijk worden aangezet.

De staat der pandelingen is nu ook verschillend. Sommigen wonen in bij hunnen schuldeischer, dien zij, zoodra zij zich (hunne diensten) verpand hebben, als hunnen heer beschouwen. Deze moeten ten allen tijde, even als slaven, tot het verrigten van diensten gereed staan en worden zelfs voor luiheid als anderzins gestraft. De heer is daarentegen verpligt hen te voeden, kleed[illegible] en eenig geld te geven voor sirih-pinang (versnaperingen).

Niet zelden worden zij echter in de gelegenheid gesteld geld te verdienen en zich los te koopen, wanneer zij slechts gebruik willen maken van den vrijen tijd, die hun overblijft, zonder iets voor hunnen heer te doen te hebben, om een of ander werk tot eigen voordeel te verrigten. Zoo maken eenige vrouwen fraaije kleedjes of andere kleinigheden, die zij tot eigen voordeel kunnen verkoopen.

Andere pandelingen wonen niet bij hunnen heer in, doch zijn alleen verpligt om, telkens wanneer zij opgeroepen worden bij festiviteiten of andere gelegenheden, dienst te presteren zonder daarvoor eenig loon te genieten. Na afloop van het werk gaan zij weder naar hunne woning, die niet zelden uren ver van die huns heeren verwijderd is.

Bebouwen zij hier of daar een stuk grond, dan wordt meestal bij elken oogst een gedeelte bij wijze van hommage aan den heer gegeven. Aan afbetalen hunner schuld denken zij weinig, tenzij zij daartoe sterk aangemaand worden, grootendeels uit onbezorgdheid, doch ook omdat zij door hunnen staat niet geroepen kunnen worden tot algemeene heerendiensten en als het ware eene bijzondere bevolking uitmaken. Alleen in en-

Digitized by Google

kele gevallen van oorlog of andere calamiteit worden de heeren gelast een zeker getal menschen te leveren en worden ook de pandelingen (orang beroetang) opgeroepen.

De vrije menschen daarentegen moeten geregeld heerendiensten presteren, zoowel die nabij als die ver van de hoofdplaats gevestigd zijn, welke laatsten, orang-boemi of ook anak-soengei geheeten, volgens sommigen ook tot de klasse van pandelingen behooren, hetwelk onjuist is. Integendeel zijn deze de ware landzaten van oudsher en hebben den naam van anak-soengei, dewijl zij meestal op eenigen afstand van de hoofdplaats gevestigd zijn aan kleine kreekjes, die in de groote rivieren uitloopen.

Toen Sambas in vroegere jaren bestuurd werd door vier stamvaders of kjaies en deze, door gelijkheid van stemmen (twee tegen twee), niet zelden tot geene afdoening van zaken kunnende komen, besloten dientengevolge radja Sleeman tot hunnen vorst te verkiezen en deze de vorstelijke waardigheid niet durfde aanvaarden, dewijl hij te arm was, waren het de anak-soengei of orang-boemi, die hem en zijn gezin onderhielden door geregelde opbrengsten. Hieruit is dan ook de verdeeling dier bevolking in apanages tot onderhoud der vorstentelgen ontstaan. En hoezeer de dajakh 's daartoe het meeste bijdragen, vooral in het leveren van produkten, zijn de anak-soengei thans nog dienstpligtig aan hunne heeren en zijn er zelfs nu nog die geregeld belasting in produkt of geld voldoen.

Deze vrije menschen worden alzoo meer gedrukt dan de pandelingen en laatstgenoemden zijn in zoo ver gelukkiger, daar zij, in geval hun heer hen niet bevalt, de verschuldigde som bij een ander kunnen gaan vragen, zijnde hun heer verpligt hen, bij voldoening hunner schuld, dadelijk te ontslaan. Zij, pandelingen, kunnen zich alzoo als het ware eenen heer kiezen, terwijl de anak-soengei, een zeker getal huisgezinnen, verbonden blijven aan den heer die hun door den vorst is aangewezen.

Digitized by Google

De pandeling, die zich het een of ander stuk van weelde wil aanschaffen, vindt daartoe meestal gelegenheid bij zijnen heer. Zijne schuld wordt daardoor vergroot.

Wil een pandeling in het huwelijk treden, dan behoeft hij daartoe geen verlof aan zijnen heer te vragen, doch gewoonlijk doet hij het uit eerbied en ook omdat het meestal gepaard gaat met het verzoek om meerder voorschot. Komt een pandeling te sterven, dan is diens vrouw niet verpligt tot pandelingschap, wanneer zij bij het leven van haren man niet als zoodanig beschouwd was. Gewoonlijk neemt echter de vrouw reeds bij het leven van den man een deel der schuld over. Even zoo is het gesteld met de kinderen. Deze durven het niet nalaten, daar dit eene groote schande zou zijn en zij de algemeene achting verliezen zouden. Zoo zijn velen thans pandeling, dewijl hun vader, groot- of overgrootvader zijne diensten verpand had en de schuld nimmer geheel voldeed. Is een pandeling door zijnen heer mishandeld, dan wordt de schuld verminderd, herhaaldelijk en wel meestal tot de helft, en hij eindelijk geheel vrij verklaard.

Hoezeer nu op andere plaatsen pandelingen even als slaven kunnen beschouwd worden kan men zeggen zij hier niet tot den ongelukkigsten stand van menschen behooren, vooral als het plan doorgaat er eene geregelde kontrole over te houden.

Sambas, *december* 1854.

Digitized by Google

HET BROEDERGEVECHT

UIT DE WAJANG

KERNO TANDINGAN.

DOOR

C. F. PHILIPS.

Niemand, die zich eenigzins de inlandsche fabelleer eigen gemaakt heeft, zal onkundig zijn van welk geslacht Kerno (1), vorst van Ngawongo, bijgenaamd Soerjo Poetro (2), afstamt, dewijl die fabelleer zoo bijzonder van dezen vorst gewaagt.

In het bezit van bovennatuurlijke krachten zijnde, boezemde Kerno den goden (dhèwo 's) eene zekere vrees, gepaard met ontzag in. Hij sproot voort van dezelfde vorstin, Koenthi Nali Brotto genaamd, die ook den held in de wajang Ardjoeno, bijgenaamd Djanoko, vorst van Madhoekoro, ter wereld bragt.

Een der goden (dhèwo's) beminde Koenthi heimelijk; zijne bovennatuurlijke magt strekte zich zoo ver uit, dat hij bewerkte dat de vorstin in zijnen droom verscheen en op dusdani-

---

(1) Kerno is de eigennaam van den vorst van Ngawongo, beteekent *oor* en Tandingan *zich meten*, zoodat deze woorden te zamen aanduiden dat Kerno zich met anderen meet; waarom Kerno dien naam gekregen had zal later uit het verhaal blijken.

(2) Soerjo beteekent *zon* en Poetro *kind*, alzoo kind van Soerjo, daar Kerno's vader Bathoro Soerjo heette.

Digitized by Google

ge wijze eene ongeoorloofde bijeenkomst met hem hield, ten gevolge van welke gemeenschap zij eene vrucht onder haar hart droeg. Bathoro Soerjo, een der goden, trachtte Koenthie's schande te doen verbergen, door die vrucht niet op de gewone, natuurlijke wijze ter wereld te laten brengen, doch dezelve uit een van 's vorstins oorgaten te voorschijn te doen treden.

Op deze wijze werd een zoon geboren, genaamd Kerno, die, tot jongeling opgewassen, om in de wajang vermelde redenen, vijandschap zwoer tegen zijne voorvaderen van moeders zijde en zich schaarde onder de krijgsvanen van den vorst van Ngastino, zijnen zwager.

De eenmaal door het noodlot voorspelde Brotto Joedho (familiecoorlog) werd intusschen verklaard. Kerno begaf zich ten strijde en doodde velen zijner betrekkingen en aanverwanten, onder welke laatsten behoorde Gathotkotjo, vorst van Pringondhani, zoon van Werkoedhoro, vorst van Gendingpitoe, broeder van den keizer van Ngamerto, Dhermo Koesoemo genaamd, die, om zijn voorbeeldeloos goed karakter, door een ieder geacht en bemind was, en aan wiens edele gevoelens verscheidene gekroonde hoofden den tol der achting hadden betaald.

Deze voorname vorst begaf zich nooit, om welke redenen ook, ten oorlog, omdat, volgens hem, het storten van het bloed zijns naasten nimmer geluk en welvaart voor zijne regering kon aanbrengen. Om zijn onvergelijkelijk karakter te doen kennen zij het genoeg mede te deelen, dat hij op zekeren dag aanzoek kreeg van een der vorsten buiten Java, door middel van eenen gezant, om zijne beminde gemalin Dhèwi Woro Dhoorpadhi, wier hand men vorderde, welligt om den vorst op de proef te stellen of de roep zijner goedhartigheid niet overdreven was. Hij stond dit zonderling verzoek toe en beval zijne gemalin aan de voor haar bestemde roeping gehoor te geven. Deze gehoorzaamde aan dien last en wilde den gezant volgen, doch haar vertrek werd tegengegaan door 's vor-

Digitized by Google

sten magtige broeders en betrekkingen, die zoodanige toestemming minder passend vonden.

Na deze uitwijding moeten wij onze lezers weder tot het eigenlijke verhaal terugvoeren.

Na den dood van Gathotkotjo maakte de held onzer geschiedenis, Kerno, zich wederom krijgsvaardig; de klaroenen werden gestoken, de gong berri (1) geslagen en alles werd gereed gemaakt om tot een beslissenden slag tegen de pendowo's ten strijde te trekken, daar Kerno wel begreep dat hij deze keer zich meten moest met zijn magtigen, halven broeder Djanoko.

De adipati Lambak, een der dapperste veldheeren van Ngastino's rijk, wiens heldenmoed wijd en zijd bekend was, werd van het voornemen van Kerno, dien hij neef noemde, onderrigt.

Hoezeer aan genoemd rijk gehecht, keurde hij dat voornemen af en raadpleegde daarom met zijnen lijfbediende Togok, over de in zijn oog ongehoorde zaak. Hij zette daarbij uit een wat de uitkomst zijn zou van den broederstrijd, welk verlies zou worden geleden, indien een van beiden bezwijken mogt. Togok, met de voortvarendheid van Kerno bekend, ontraadde zijnen meester het geven van overwegingen, daar zij niet ten goede zouden worden uitgelegd en daaruit veeleer schromelijke gevolgen voor hem zelven zouden kunnen voortvloeijen.

De adipati Lambak liet zich deze keer niet overreden en ging den thans voor den Brotto Joedho benoemden bevelhebber Kerno te gemoet, met het doel om te trachten dezen door redenen en gepaste middelen van zijn voornemen terug te brengen en huiswaarts te vergezellen. Hij schilderde Kerno daarbij met levendige kleuren de nadeelen, welke hij te lijden en aan zich zelven te wijten zou hebben, indien hij bij zijn voornemen bleef en den broederkrijg ten uitvoer bragt.

---

(1) Eene soort van koperen bekken.

Digitized by Google

Kerno, door deze taal zich beleedigd achtende en willende niet door anderen in het ongelijk gesteld worden, ontstak in toorn en vroeg den adipati, dien hij oom noemde, of hij een kind voor zich waande te zien dan wel den alom bekenden Nerpati Kerno, door wiens beleid en magt vele troonen wankelden. Ofschoon deze taal op eene trotsche wijze werd gevoerd, welke den adipati, ware hij er niet op voorbereid geweest, eveneens eene dreigende houding zou hebben kunnen doen aannemen, bleef hij, tegen zijne gewoonte, bedaard aanhooren, en poogde andermaal door vleijende woorden te bewerken, dat zijn neef den aftogt zou blazen. Kerno, woedend door deze herhaalde wederstreving, begon hevig tegen zijnen oom uit te varen en dreigde hem met de kris te zullen doorsteken, wanneer hij zich nog een enkel woord durfde veroorloven dat dien krijg betrof. De adipati, ditmaal de bedreiging van Kerno niet kunnende dulden, ontstak insgelijks in toorn en weldra ontstond hierdoor een geweldige strijd, die aanvankelijk door de kracht en magt van den adipati ten nadeele van Kerno zou zijn uitgeloopen, wanneer deze niet zoo schrander ware geweest zijne laatste poging aan te wenden, door zijn berucht-ten pijl, Widjojo Tjopo genaamd, af te schieten, die den ouden adipati Lambak onmiddelijk den dood toebragt. Zijn afsterven werd door velen en vooral door zijn goeden Togok zeer betreurd, terwijl zijn stoffelijk overschot met de aan zijnen rang en stand verschuldige eer ter aarde werd besteld.

Intusschen werd te Ngamerto, 's keizers verblijf, onder de vorstelijke familie een raad belegd, voorgezeten door den vorst Kresno van Dworo Wati, 's keizers neef en schoonbroeder van den derden der pendowo 's. Daar werd besloten dat de troepen tegen de koerowo 's moesten worden aangevoerd door de tweelingen Nadkoelo en Sedhèno, broeders van den vorst van Ngamerto. Beiden begaven zich dan ook ten strijde, doch moesten door overmagt des vijands niet alleen zwichten maar,

Digitized by Google

Kerno schoot ook zijn vergiftigden pijl op hen af, ten gevolge waarvan de helft hunner knevels werd weggeschoten, zoodat zij, beschaamd voor hunne ondergeschikten over deze toetakeling van hun aangezigt, terugtrokken, door den vijand tot overmaat van ramp nog uitgejouwd wordende.

Kerno, opgetogen van vreugde over de behaalde overwinning, verscheen met trotsche houding voor zijne troepen en vroeg luid, wie zich nu met hem in den strijd durfde te meten; allen antwoordden eenparig: „niemand". Djanoko, vorst van Madhoekoro, de derde der pendowo's, diep bedroefd over den dood van zijn beminden zoon Abiemanjoe en dien van zijn dapperen neef Gathotkotjo in den Brotto Joedho, beiden ter liefde van land en volk bezweken, zonderde zich af van de wereld. Zijne gemalin, Woro Srikandi, bezocht hem en kwam met het voorstel voor den dag, om toch nu te beslissen den dood zijner betrekkingen te wreken en den beruchten Senopati Kerno te keer te gaan, doch Djanoko bleef doof voor de gebeden zijner weenende gemalin, haar bekend makende dat daartoe de tijd nog niet aangebroken was, daar hij ten dien aanzien zich wenschte te regelen naar den wil en de teregtwijzing van zijn geëerbiedigden, koninklijken schoonbroeder, den wijzen Kresno, dien hij als eene godheid achtte en vereerde.

Srikandi, die deze weigering vreemd en onbegrijplijk voorkwam, verwijderde zich en begaf, op hare eigene krachten steunende, zich tegen Kerno ten strijde. Reeds toen zij den vijand in de verte ontwaarde braakte zij verscheidene onvertogen woorden en verwenschingen tegen dien veldheer uit. Zij verweet hem zijn gehouden gedrag jegens zijne betrekkingen, daar hij hun lijden gevoelloos kon aanschouwen, terwijl hij toch hunnen dood had kunnen voorkomen.

Kerno naderde haar en verklaarde de redenen die hem bewogen hadden dusdanig te handelen, doch zij wilde dit niet

Digitized by Google

aannemen en dreigde hem met boete voor de gepleegde misdaden. Kerno trachtte evenwel haar tot rede te brengen en hare driften te beteugelen, haar voorhoudende het onbetamelijke om zich, als eene voorname vrouw, in het strijdperk te begeven, en dat die stap haar tot verderf zou kunnen strekken, terwijl daardoor de schijn ontstond als of den mannen de moed ontzonk en zij daarom de vrouwen noodzaakten het krijgsveld te betreden. Zij antwoordde dat noch haar gemaal, noch anderen haar gedwongen hadden, doch dat zij zich zelve berekend achtte zich met hem te meten.

Hierop volgde een strijd met onzaggelijke behendigheid en kracht van weerskanten volgehouden. Srikandi ligtte Kerno verscheidene keeren op en slingerde hem door de lucht, zoodat hij afgemat en buiten adem nederviel. Ook Srikandi trof in Kerno geen alledaagschen vijand aan.

Nooit had zij kunnen vermoeden dat Kerno zoo veel magt bezat en zij hem zelfs niet met de patrem (korte kris), welke zij immer bij zich droeg, kwetsen kon.

Kerno van zijnen kant, ofschoon hij herhaaldelijk doch niet derende steken ontving, was evenwel verpligt het hazenpad te kiezen, daar de hem toegebragte slagen toch pijnlijk waren en zijn vorstelijk tooisel en krijgsmansdos geheel in wanorde gebragt werden. Hij bedacht zich echter niet lang, doch nam andermaal tot zijn geliefdkoosd moordstaal, den pijl Widjojo tjopo, de toevlugt en schoot dezen af, niet met het doel om Srikandi te dooden, doch om haar slechts te beschamen, welk oogmerk door hem bereikt werd, daar de pijl het borstkleedje dat haren boezem bedekte los deed gaan, waardoor het verborgen schoon werd onthuld.

Srikandi, zich ten hevigste vernederd achtende door het schouwspel dat zij onwillekeurig den vijand had vertoond, verliet spoedig het strijdperk, haren ontblooten boezem met hare beide handen bedekkende en begaf zich weenende naar haren

Digitized by Google

gemaal Djanoko te Madhoekoro, die zich nog steeds in stille afzondering hield.

Door de weeklagten zijner gemalin, die zich op hare knieën nederwierp en haar hoofd onder zijn kampoog (vorstelijk kleed) verborg, kon de dappere veldheer Djanoko wel bevroeden dat haar een ongeluk moest overkomen zijn, hoewel hij geene inlichtingen van haar kon verkrijgen.

Eindelijk werden de lijfbedienden Semar, Bagong, Nolo Garèng en Pétroek, welke de vorstin gevolgd waren, ondervraagd en legden hem uit wat haar zoo zeer griefde, terwijl zij, om den beleedigden echtgenoot meer in toorn te doen ontbranden de toedragt der zaak vergrootten door eene bijvoeging, waardoor hij zich tevens in zijne eer gekrenkt kon achten. Verbitterd over den vermeenden hoon hem aangedaan, door middel van zijne echtgenoote, vermeende hij niet langer eene lijdelijke houding te moeten aannemen.

Oogenblikkelijk verdween Djanoko van voor de oogen zijner gemalin en verdere huisgenooten en ging Kerno pijlsnel te gemoet, nog geheel in toorn ontstoken; zijn aangezigt was rood, de ooren gloeiden als kolenvuur en aan zijne oogen ontsprongen bliksemstralen. Hij dacht na over de straf die hij zijn halven broeder Kerno zou moeten opleggen.

Middelerwijl werd hij gadegeslagen door zijn koninklijken schoonbroeder, den vaakgemelden en beruchten Bathoro Kresno, het inkarnaat van Bathoro Wisnoe, die onderwijl het luchtruim doorzweefde om zich van den stand der zaken te overtuigen. Deze verheugde zich innerlijk over de woede die bij Djanoko was ontstaan, ten gevolge van de beleediging zijner beminde echtgenoote aangedaan, terwijl hij van deze woede juist de beste uitkomst verwachtte van den strijd, tusschen beiden aan te gaan.

Met vogelsnelheid daalde Kresno neder om zijnen schoonbroeder voor den te verwachten strijd de noodige teregtwijzin-

Digitized by Google

gen te geven. Djanoko, zijnen schoonbroeder ontwarende, wierp zich voor zijn aangezigt neder en ontving van dezen het noodige onderrigt. Vervolgens vroeg Kresno of hij, Djanoko, den vurigen wagen en de paarden geheel vergeten had, welke hier juist gebezigd dienden te worden om den vijand te keer te gaan. Djanoko bedacht zich een oogenblik en bemerkte toen eerst hoe overijld hij gehandeld had. De bedoelde wagen, Roto mannih, werd weldra ingespannen; beide vorsten plaatsen zich daarin in krijgsgewaad, voorzien van de noodige pijlen en bogen en stegen omhoog.

Van de zijde des vijands werd ook een dergelijke wagen in gereedheid gebragt en door Kerno bestegen. Naauwlijks zag zijn schoonvader, adipati Salijo, vorst van Wirotho, dat de vermaarde vorst van Dworo Wati het rijtuig van Djanoko bestuurde, of hij bood zich bij zijnen schoonzoon Kerno aan om diens wagen te mennen, waarin Kerno toestemde, doch, alvorens hij den wagen besteeg, wist hij afspraak te houden met Kresno, en met dezen overeen te komen op welke wijze hij het rijtuig van zijnen schoonzoon besturen zou, om de kans in het voordeel der pendowo's te doen uitloopen, vermits hij innerlijk dat geslacht beminde boven dat der koerowo's, waartoe hij behoorde. Kresno's teregtwijzing ten deze werd dankbaar aangenomen. Spoedig stonden beide partijen tegen elkander over en waren gereed, met in achtneming der gebruikelijke vormen, den beslissenden strijd aan te vangen, waarbij hun aanzijn en magt op het spel stonden.

Kerno stelde voor dat zijn broeder Djanoko eerst den pijl zou afschieten; doch deze weigerde, eerstens omdat hij zulks niet gewoon was, en ten tweede omdat hij huiverig was Kerno ontijdig het leven te benemen, hetwelk, volgens de dubbelzinnige uitlegging van Djanoko zelven, ten gevolge zou hebben dat Kerno eene beminnelijke, jonge weduwe achterlaten moest, wier lot, ofschoon hij (Djanoko) in zijne plaats als echtgenoot optreden kon, beklagenswaardig zou zijn.

Digitized by Google

Die ontboezemingen, hoezeer oogenschijnlijk zekere toegevendheid kenmerkende, hielden evenwel een scherp verwijt in jegens Kerno, die Djanoko's echtgenoote in den met haar gevoerden strijd vernederd had. Kerno, dit beseffende en door deze toespeling verbitterd, trad vooruit en, na zekere uittarting te hebben uitgesproken, ving hij den strijd aan door den beruchten pijl Widjojo Tjopo af te schieten, die echter het doel miste, daar het staal, door de behendigheid van den adipati Salijo, die den wagen eene ligte wending benedenwaarts gegeven had, over het hoofd van Djanoko heen snorde.

Kerno, die nimmer zijnen pijl onverrigter zake had gebezigd, liet daarop zijnen oorlogskreet hooren en schreeuwde Djanoko, dien hij dood waande, toe, of het thans niet zijne eigene schuld was dat hij zoo vroeg sterven moest; doch wie beschrijft zijne verwondering toen hij op eens de welbekende stem zijns broeders Djanoko hoorde, zeggende dat de pijl over zijn hoofd was gevlogen en hem hoegenaamd niets deerde, terwijl Kerno niet met de ten deze aangewende list zijns schoonvaders bekend was.

Hij schoot andermaal zijnen pijl af doch miste wederom het doel. Woedend stelde hij thans zijne tegenpartij voor ook diens pijl te beproeven. Djanoko voldeed daaraan, schoot zijnen pijl Passo Patti op Kerno af en doodde, door de list van Salijo begunstigd, slechts het paard. Kerno, den dood van zijn strijdros betreurende, was vergramd over de handeling van Djanoko, dien hij vroeg of het zijn doel was het onschuldige dier instede van hem te treffen, en wederom besteeg hij den wagen van een ander paard voorzien, doch ook andermaal miste de pijl dien hij op Djanoko afschoot het doel, daar het moordend staal, door de list van Salijo voor het juiste tijdstip uit den boog afgeschoten wordende, eene trage vaart kreeg.

Kerno, dit eindelijk bemerkende, ontstak in toorn, steeg uit den wagen en greep zijnen schoonvader aan, tegen wien hij zijne ontbloote kris rigtte.

Digitized by Google

Kerno eischte van zijnen schoonvader rekenschap nopens zijne handelwijze en dreigde hem neder te vellen indien hij zich niet verantwoorden kon.

Alle vertoogen van dezen, om hem in den waan te brengen hoe goed zijne bedoeling was, waren ijdel en eindelijk werd hem door Kerno het strijdperk ontzegd en joeg hij hem weg.

Terwijl het gevecht plaats had verscheen er eene groote slang, die eene bedrijvende rol daarbij speelde, doch wier bemoeijenis aan het oog der strijders ontsnapt was. Deze slang was genaamd Hardho Walipo, wier vader, weleer mensch, door Djanoko gedood was. Zij sloeg den strijd gade en het was haar niet ontgaan, dat op zeker oogenblik een pijl door de lucht zweefde, wiens vaart echter zeer traag was. Wetende op wien de pijl was afgeschoten, die echter thans door de vertraagde vaart zijn doel missen zou, greep het monster het vliegende wapen aan, opdat het zijn doelwit niet zoude missen en snelde er mede naar Djanoko voort, hopende zich daarmede op hem te wreken, daar het ondier wel overtuigd was van het gif van Kerno's wapen.

Bathoro Kresno, het gevaar bemerkende waarin zich Djanoko bevond, behoedde hem en ontweek behendig den snellen loop van de slang, die den pijl met zich voerde, waardoor Djanoko van een gewissen dood werd gered.

Djanoko, daarmede onbekend, vroeg verwonderd aan Kresno wat hem bewogen had zoodanige beweging met den wagen te maken. Kresno loste hem dit raadsel op.

De oude Salijo, van spijt en hartzeer overkropt, verwijderde zich van het strijdveld, onder het uitspreken van zijnen vloek tegen Kerno en het ontboezemen van gebeden tot heil der pendowo's.

Kerno begaf zich wederom ten oorlog en tartte Djanoko uit, hem vragende of het zijn verlangen was om den strijd man tegen man voort te zetten, hetgeen bevestigend werd beantwoord.

Digitized by Google

Weldra begon de strijd; beiden even kloekmoedig, fraai van gestalte, even welgemaakt en schoon gebouwd, zou men hen schier niet van elkander hebben kunnen onderscheiden, ware het niet dat Kerno voorzien was van eene kroon, die zijne waardigheid van regerend vorst aanduidde.

Beider krachten waren even sterk, zoodat een geruimen tijd de strijd onbeslist bleef. Eindelijk verminderde de kracht van Kerno, daar hij telken male de buitengewone kracht van Djanoko ondervond, die hem vreeselijk van zich af door de lucht slingerde. Dit geschiedde onderscheidene keeren, tot dat Kerno eindelijk het voorstel deed nu met de kris elkander te gemoet te treden, doch ook hiermede delfde Kerno het onderspit. Hij nam eindelijk zijne toevlugt tot den pijl Widjojo Tjopo en schoot hem op Djanoko af, in de vaste overtuiging dat hij thans zijnen broeder dooden zou, doch hij faalde in zijne gissing, daar het staal Djanoko niets deerde maar over zijn hoofd vloog, terwijl Djanoko, zich omkeerende, den pijl achterna liep en in de vlugt greep, den spot met zijnen vijand drijvende, door met het vernielend staal verscheidene kunstjes uit te voeren die Kerno verbaasden, doch hem tevens in gramschap deden ontsteken. Thans spande Djanoko zijnen boog en schoot daaruit zijn beruchten pijl Passo Patti op Kerno af, die hem geheel zijnen krijgsmansdos en vorstelijke kroon ontnam. Den geweldigen stoot van den pijl niet kunnende weerstaan, viel Kerno schier verpletterd op een verren afstand op den grond neder. Intusschen verscheen de slang Hardho Walipo wederom, om hare eenmaal beproefde doch mislukte wraak te hervatten, en vloog onverhoeds Djanoko aan.

Zij strengelde zich om zijn ligchaam en trachtte hem eene wonde in de zijde toe te brengen. Daar ontlastte zij haar venijn, wanende thans hare prooi naar welgevallen te kunnen vernietigen, doch Djanoko, eene niet geëvenaarde bovennatuurlijke magt bezittende, spande zijne krachten in en veranderde

Digitized by Google

het zweet, dat door de aanraking van de slang droppelsgewijze uit zijn ligchaam parelde, in een vernielend vergif, hetwelk oogenblikkelijk de slang buiten kennis bragt en haar weldra deed nederzijgen. Kerno, thans geheel van tooi veranderd, was nu als Djanoko uitgedost. Wederom worstelden zij met elkander, doch beider magt en kracht waren schier gelijk; er verliepen uren en nog was de slag onbeslist. Verscheidene goden (dhèwo's) verlieten hunne verblijfplaatsen om de schoonste strijders, welke er ooit bestaan hadden, te aanschouwen. Velen strooiden welriekende bloemen om het heil van Djanoko. Zij verdrongen elkander zoodanig dat de pijlen, die van beide partijen onverhoeds bij hen nedervielen, eenigen kwetsten.

Eindelijk nam Djanoko andermaal zijnen boog en schoot daaruit zijnen pijl Passo Patti af, dien een magtige dhèwo hem tot talisman geschonken had, en daarmede doorboorde hij zijn koninklijken broeder Kerno, die, in zijn bloed wentelende, den laatsten adem uitblies.

Digitized by Google

BIJGELOOVIGHEDEN

DER

SOENDANEZEN.

DOOR

F. C. WILSEN.

(*Vervolg van deel VI bladz.* 96).

XXIV.

Ten zuiden van de desa Palimanang verheft zich het Kromonggebergte, eene reeks van steile, ineen gemengde kalkrotsen, met vele scherp uitstekende toppen. Volgens dr. Junghuhn is deze bergketen een gedeelte van den, door den vulkaan Tjiremai, doorgebroken en verbrokkelden bergrug, welke Koeningan, in eene rigting van het oosten naar het westen, bijna paralel met het Kendanggebergte doorsnijdt. Het behoort tot de tertiaire formatie. Men treft hier en daar kool- en zwavelzure kalk en zeer vele van de zoogenoemde zandsteenen aan. Maar bijzonder belangwekkend is het wegens verscheidene, uit de spleten aan zijnen voet opborrelende, warme bronnen, van een meer of minder sterk zwavelgehalte. De bron bij de hoofdplaats Koeningan en eene andere aan den voet van het Kromonggebergte, op eene halve paal ten oosten

Digitized by Google

van den grooten postweg tusschen Cheribon en Soemedang, zijn bekend en herhaalde malen in reisbeschrijvingen en natuurkundige geschriften aangehaald.

Maar buiten dezelven heeft men, in den laatsten tijd, gedurende de topografische opmetingen in het moeijelijk te beklimmen gebergte, op verscheidene plaatsen nog andere bronnen gevonden, overeenkomende met de twee reeds bekende, die zich kenteekenen wegens de vele in hunne nabijheid voorkomende opborrelingen van aardolie en schichten van kalkspaath. Ofschoon het geheele gebergte vele sporen draagt van daarop ingewerkt hebbende vulkanische krachten, is het vooral éene plaats, waar ze, nog tegenwoordig, onze oplettendheid in hooge mate tot zich trekken.

Op eenen afstand van vier palen van Palimanang naar Bobos formeren twee hoofdruggen van het Kromonggebergte eene bijna twee palen lange en smalle vallei, die, van den weg af, in een scherphoekig driehoeksvlak tot aan den oorsprong van het beekje Tjikedongdong opklimt.

De rijstkultuur heeft zich van deze kleine ruimte meester gemaakt, en twee desa's, met eenige daartoe behoorende tjantilan's (gehuchten), vergaderen de hier hun bestaan vindende inlanders.

Reeds wanneer men de vallei inrijdt wordt men oplettend op den zwavelreuk en ontwaart men aanstonds, op eene halve paal, ten zuiden aan den voet van het gebergte, eene spleet in het afhellend vlak, die men, al nader komende, met hare verblindend wit gekleurde rotsblokken en helder gele zwavelkristallen, voor eene vulkanische werkplaats herkent.

Vlak bij de desa Tjipanas gekomen zijnde volgt men een smal voetpad en komt, door een moerassig grasland, over eene kleine helling, op het te beschrijven terrein, eene spleet of scheur in den bergwand.

Deze scheur opent zich in een smal, met geboomte en bam-

Digitized by Google

boes begroeid ravijn, is aanvankelijk maar eene el breed en diep, maar opent zich in eene kronkelende, noordelijke rigting, tot op eenen afstand van honderd ellen, tot eene breedte van tien en eene diepte van tien tot vijftien ellen.

Daar waar de scheur begint openen zich verscheidene gaten in de dikke, nedergeplofte kalkkorst, door welken men een dof maar aanhoudend onderaardsch geluid verneemt, dat schijnt voort te komen van eene kokende of sterk opborrelende en wegvloeijende massa.

Een zeer sterke zwavelreuk is op te merken, en de grond, in de nabijheid van de openingen, warm, op sommige plaatsen zelfs heet. Op boomtakken en bladeren, die in en over de openingen en langs de spleet verspreid liggen, hangen helder glinsterende zwavelkristallen, die echter, verder van de opening, nabij de vlakte, door helder witte, krijtachtige blokken en kalkspaathkristallen vervangen worden, die meestal met eene korst van nedergeslagen kalkaarde omgeven zijn.

Langs de omschreven openingen, in de aardkorst, heeft zich een onbeduidend beekje eenen weg gebaand, dat vervolgens in de breede spleet, voor de kalkspaathblokken, naar beneden vloeit. Het is opmerkelijk dat dit beekje kristalhelder, koud water heeft, hoezeer het over de verwarmde aardkorst is heen gevloeid. Uit de openingen en spleten vloeit hoegenaamd geen warm water, maar men ontwaart alleen daar, waar het koude water er over heen kan vloeijen, opborrelingen van grijsachtigen modder, die zich hier en daar met het koude water vereenigt.

Ik vermeen dat wij ons hier in de nabijheid bevinden van een dier onderaardsche kanalen, van den vuurhaard des Tjiremais uitgaande, die hunne verwarmde watermassa 's en vrij geworden gasstroomen tot aan de oppervlakte van de aardkorst geleiden. De omgeving van de omschreven bergspleet, de groote krater, Kawa Gedee genoemd, draagt duidelijke sporen van in vroegeren tijd hier gewoeld hebbende eruptie, en de

Digitized by Google

naam der nabijliggende desa Tjipanas wijst ons den aard van dezelve.

De nabijheid van den nog werkenden vulkaan Tjiremai, het onderwerpelijke gesteente en de overblijfselen van het verledene doen ons zien, dat hier de oorsprong is geweest van eene beduidende, warme wel, die zich door geweld eenen uitweg gebaand heeft door het primitieve kalkgesteente, en welke, na langen tijd gestroomd en haar gehalte nedergeploft te hebben, òf geheel verdwenen is, òf zich een anderen weg onder de aardkorst gezocht heeft. Op het oogenblik zijn het niets dan zwaveldampen, die, uit de diepte der aarde opstijgende, na hun verschijnen boven dezelve, hier de met koud water opgevulde spleten doordringende, een dof geluid verwekken, daar hunne temperatuur aan de aarde mededeelen en over het geheele tooneel hun gehalte aan de voorwerpen mededeelen.

De inlanders verzamelen, op de over de gaten gelegde takken en bladeren, de zich daarop aanzettende zwavelkristallen.

Na in de binnenlanden van Cheribon op verscheidene plaatsen, die een buitengewoon voorkomen hebben, met het bijgeloof der inlanders kennis te hebben gemaakt, verwachtte ik, reeds vóór den Kawa Gedee te hebben betreden, dat het zich ook van deze zoude bemagtigd hebben. En dit vermoeden vond ik in ruime mate bevestigd.

Aan den noordelijken rand van den Kawa Gedee is een klein plateau, op hetwelk men, uit het kalkspaathgesteente, een onregelmatig begrensd heuveltje van zes ellen diameter en anderhalve el hoogte, kunstmatig heeft uitgehouwen (1). Op de noordzijde heeft men, in een uitspringenden hoek, eene bijna twintig duim hooge, ronde optrede opengelaten, groot genoeg voor een nederknielend persoon, die hier zijnen eerbied komt be-

(1) Zie plaat I.

Digitized by Google

toonen. Een dergelijk plekje is, eene halve el hooger, aan de westzijde aangebragt. Deze beide kleine vlakten zijn, even als de oppervlakte van het geheel, met vele op en naast elkander gestapelde stukken kalkspaath, bij wijze van eene omheining omgeven. In het midden van het groote, middelste vak liggen verscheidene grootere en kleinere brokken van dit gesteente, waaraan men, buiten de bekende schilferachtige vormen, niets herkent, dat aanleiding geeft eenen naam van het een of ander bekende schepsel of symbool daaraan te hechten. Wij ontmoeten hier wederom, in de gedaante van een vormeloozen steen, het voorwerp van zekere aanbidding, van denzelfden aard als wij reeds vroeger, in dit maandwerk, gelegenheid hadden als representanten of tusschenwezens der godheid te leeren kennen (zie deel IV en VI van dit tijdschrift).

Hier, op het voorste, kubieke stuk steen, liggen offeranden, zoo als een dun kokertje van bamboes, gevuld met klapperwater, en een klein, steenen potje, waarin men gewoon is amfioen te verbranden. Dat dit geschiedt, ten einde van de onzigtbare godheid hulp aftesmeeken, rijkdommen aftebedelen, enz. spreekt van zelf, maar het schijnt hier wat duurder gekocht te moeten worden dan elders, waar welriekende bloemen eene goedkoope offerande uitmaken, terwijl de onzigtbare hier met den walm van de stinkende, maar dure opium vergast wordt.

Deze, zoo veronderstelt men waarschijnlijk, moet den, de zwaveldampen uitademenden dewo, ten gevolge van den er mede overeenstemmenden stank van het opiat, het meest behagen.

Met welke reukwerken zijn toch niet de goden, van af Adam tot op den huidigen dag, vergast geworden.

XXV.

Wijlen de regent van Cheribon, kiahi adhipati Aria Soeria

Digitized by Google

Adhi Ningrat, was in het bezit van een oud, koperen beeldje (1), van negen duimen hoog, afkomstig van de te Telaga te huis behoorende poesaka (zie deel IV van dit tijdschrift, bl. 155).

Het beeld wordt genoemd Radhen Pangloera, dezelfde naam welke men aan een ander beeldje geeft, dat ik te Telaga heb afgeteekend (plaat III a, in deel IV) en dat een Boeddha voorstelt.

Het onderwerpelijke beeld van den regent, dat oppervlakkig beschouwd op eenen Boeddha gelijkt en, ten gevolge van de identiteit met dat te Telaga zich bevindende, ook de gedaante van eenen Boeddha zou moeten hebben, blijkt echter, bij naauwkeurige beschouwing, geen Boeddha te zijn.

De zittende houding, met nedergeslagen beenen en de houding der handen behooren, wel is waar, aan Boeddha, maar op Boro Boedoor bevinden zich, op de basreliefs, vele beelden met deze kenmerken, die echter, volgens andere herkenningsteekens, hoegenaamd niet tot eenen Boeddha kunnen worden gemaakt.

Op ons beeldje ontbreken drie voorname herkenningsteekens van Boeddha, te weten: het gekrulde haar, de nedergeslagen, half geopende oogen en de lange ooren. Ons beeld heeft aan het voorhoofd metalen sieraden, welke in twee rijen naar achteren, tot in den nek nederhangen, iets dat bij zuivere Boeddha's niet voorkomt; het heeft ook wijd openstaande oogen en gewone ooren.

Het is dus geen Boeddha, terwijl zijn naamgenoot, Radhen Pangloera van Telaga, wel degelijk een is. Hoe komen echter beiden aan een en denzelfden naam? Zie hier wat ik van de geschiedenis van Radhen Pangloera heb vernomen.

Er was een tijd dat in Telaga zeker vorst regeerde, genaamd Soenan Telaga Manggoeng (zie als boven pl. V. b). De-

(1) Zie plaat II.

Digitized by Google

ze had twee zonen, Radhen Pangloera en Simbar Kantjana, (als boven pl. V. c.) benevens eene dochter, genaamd Ambet Kasih (als boven pl. IV a). Deze laatste was gehuwd met zekeren rijksgroote van Sjech Moelana.

Radhen Pangloera had reeds, bij het leven van zijnen vader, een afgetrokken leven geleid en ging na diens dood, in plaats van de regering te aanvaarden, naar eene afgelegene plaats in het gebergte, waar hij zich nederzette, omgeven door vele getrouwe aanhangers der oude leer. Men kan nog heden de plaats zien waar Radhen Pangloera met zijne volgelingen verblijf heeft gehouden. Het is een overheerlijk plekje aan den voet van den berg Tjiremai, op eene hoogte van ± 4000 voeten en nabij een klein meertje. De priesters vergunnen den nieuwsgierigen slechts ongaarne den toegang tot dit oord, en slechts alleen wanneer men zich geheel in het wit wil kleeden. Men beweert dat in dit meertje, dat met een digten muur van boomen is omgeven, nooit een blad valt, omdat eens de Goeroe (Pangloera) zijn geheiligd ligchaam daarin heeft gedompeld.

Ook Radhen Simbar Kantjana wilde de regering niet aanvaarden.

Toen gebeurde het eens dat de echtgenoot van Ambet Kasih, met zijn hoofd in den schoot van zijne vrouw liggende, door haar, terwijl hij sliep, met eene haarspeld in het hart gestoken en dus vermoord werd.

Dit gebeurd zijnde wierp men zijn lijk in het ravijn van de rivier Tjimoentoer.

Ik vermeen uit dit kort verhaal te kunnen opmaken, dat deze gebeurtenissen moeten hebben plaats gehad, tijdens het eerste beheer van Sjech Moelana in Cheribon; dat de man van Ambet Kasih, als zendeling en proselietenmaker, aan het hof van Soenan Telaga Manggoeng was gekomen, en daar, ten gevolge van het aanzien zijns meesters en den aanhang, die waarschijnlijk ook daar reeds belangrijk zal geweest zijn, in

Digitized by Google

het bezit is gekomen èn van de princes èn van zekeren invloed op het bestuur des lands. Dat hij verder, bij het overlijden van den vorst, op de eene of andere manier aan de regering wist te komen, ten gevolge waarvan zich de regtmatige erfgenamen gekrenkt gevoelden en verwijderden, en de dood van de insgelijks diep gekwetste princes, als de zuster der verwijderde prinsen, een einde maakte aan het leven van den indringer.

Hoe dit ook wezen moge, zoowel uit dit kort verhaal als uit de voor ons liggende beeldjes blijkt genoegzaam, dat een telg van het huis der regtmatige vorsten, Radhen Pangloera, op de wijze van vele andere vorstelijke personen en van zijn grooten voorganger Çakja Moeni (Boeddha) zijn vaderlijk huis en het hof verliet, ten einde zich als boeteling (bagawan) ver van het zamenleven der menschen neder te zetten.

Wij herkennen dus in het beeldje van Cheribon Radhen Pangloera den boeteling, naar de wijze van Boeddha, en in het andere van Telaga zijn groot voorbeeld, Boeddha zelf.

Het is echter zonderling, dat de beelden der beide zonen van Soenan Telaga Manggoeng, na zoo langen tijd in de huisjes te Telaga, waar de poesaka bewaard wordt, opgesloten te zijn geweest, in de laatste dertig jaren, bij twee gelegenheden, zonderlinge daden hebben verrigt. Daar deze ons veroorloven eenen blik te werpen in de geheimen van Telaga en op het bijgeloof van het volk aldaar, zij het mij vergund hiervan aanteekening te houden.

De resident Bl. . . . . , op eene inspektiereis te Telaga de poesaka bezigtigd hebbende, was zoo vrij, zonder veel omslag, Radhen Pangloera mede te nemen naar Cheribon. Daar gekomen zijnde had hij geen rust, kon niet slapen en werd ernstig ziek. De oorzaak er van was natuurlijk Radhen Pangloera, die, als men hem op de hand plaatste, begon te huppelen en te springen, hiermede te kennen gevende dat hij wederom te-

Digitized by Google

rug wilde naar Telaga. De resident stierf en het beeld kwam in handen van den regent van Cheribon, waar het zich tot diens overlijden heeft bevonden.

Het beeld van Simbar Kantjana verdween, eenige dagen nadat ik het had afgeteekend, uit het zijden omhulsel, het fraaije kistje en het huis, waarin het steeds zoo zorgvuldig bewaard werd, en eerst acht dagen daarna werd het onder den grooten, op de aloen-aloen van Telaga staanden wringinboom teruggevonden.

Feesten met beraadslagingen na zijn verdwijnen en feesten zonder beraadslagingen na zijn terugvinden bragten in het stille en eenzame Telaga, voor eenigen tijd, de opgewonden gemoederen der menschen en de tongen der oude wijven in buitengewone beweging, waartoe, als het ware, een potlood en een stuk papier, de aanleidende oorzaken waren.

Een afgrond van bijgeloof en knoeijerij opent zich; wanneer wij bedenken, dat beide deze voorvallen plaats grepen tegenover europesche verlichting, wat zal niet reeds plaats gegrepen hebben en nog plaats grijpen tegenover den javaan.

XXVI.

Ik heb reeds vroeger, met een paar trekken, de aandacht er op gevestigd, hoe de inlander, wanneer de gewone geneesmiddelen te kort schieten, zijne toevlugt neemt tot bijgeloovige, sympathetische middelen. De middelen, welke men hierbij bezigt, worden aan de hand gegeven door bijzonder hierin bedreven en vertrouwen verdienende personen, zoo als de priesters, orang kolots (ouden) en doekoens. Meestal droomt een hunner dat hij, gedurende de ziekte van iemand, in den droom dezen of genen der overleden kennissen heeft gezien, enz. Het gedroomde wordt door hem aan den priester medegedeeld:

Digitized by Google

deze raadspleegt zijne boeken waarin de wockoes en dagen met hunne attributen, goden en godinnen, vogels en andere dieren zijn aangeteekend, en waar ook berekend kan worden welke dagen in het jaar de gelukkige zijn en, in bijzondere gevallen, als geluk aanbrengende mogen beschouwd worden.

Uit deze en andere opmerkingen beraamt de gevraagde het middel tot genezing, dat veelal zeer zonderling is en niet in het minste verband staat tot den lijder en diens ziekte, maar altijd aanleiding geeft tot het geven van een feest (sedeka).

Zoo werd, toen de vrouw van zekeren regent gevaarlijk ziek was, door den raad der priesters gelast, dat op een bepaalden dag en een bepaald uur, met voorgeschreven ceremonies, eene witte geit, onder den wringinboom van de aloen-aloen, levend moest worden begraven, ten einde den boozen geest, wanneer hij voor deze keer de ziel van de op sterven liggende radhen-ajoe nog in haar ligchaam liet, als ruilmiddel de ziel van het aan lijf en ziel onschuldig dier aan te bieden. Dit wordt *daboes* genoemd.

Komt echter de zieke, niettegenstaande deze operatie, toch te overlijden, zoo moet het alles beheerschende noodlot het gedaan hebben, waartegen niets te doen is.

XXVII.

Maar niet alleen bij de ziekte van een enkel persoon luistert men naar de openbaringen der orang kolots en doet *daboes*; ook wanneer de bevolking van eene desa of eene geheele landstreek door eene epidemische ziekte wordt aangetast, moet, door eene soort van orakel, op de boven beschreven wijze, worden aangewezen, wat in deze ongelukkige zaak kan gedaan worden. Dikwijls loopt het met groote sedeka's, offeranden voor geheiligde voorwerpen, enz. af, maar het geschiedt ook, dat

Digitized by Google

door den droomer gedroomd wordt, dat men zich moet gereed maken tot het wegbrengen van den booze, aan welken deze ziekte wordt toegeschreven. Men noemt deze duivelswegdraging *toendang setan* (duivel weggooijen). Als de tijd is vastgesteld wanneer met het weggooijen van den setan moet begonnen worden, verzamelen zich verscheidene mannen voor die huizen, waarin de meeste ziektegevallen voorkomen, en brengen voor dezelven op eenen hoop te zamen, oude, gebroken potten en pannen, bezems en al het voddengoed, dat men gewoon is de huizen uit te gooijen. Op een teeken van den droomer nemen de mannen al de vodden op en loopen daarmede, zoo spoedig mogelijk, de desa uit en langs den kortsten weg tot aan de eerstvolgende desa, gedurende het loopen altijd roepende: toendang setan! toendang setan! Daar aangekomen zijnde wérpen zij even haastig den geheelen boel op een hoop bij elkander en loopen daarna zoo spoedig en hard mogelijk, even als waren zij bevreesd dat het booze, in de vodden weggeworpen principe, weder met hen zou terugkeeren, huiswaarts.

De plaats, waar de wegvliedende mannen de vodden hebben nedergelegd, moet oogenblikkelijk den pligt op zich nemen, dezelven met de meeste haast van het grondgebied te verwijderen, en het is koddig om te zien hoe men zich rept en roert, ten einde alles op te pakken en kwijt te raken. Mogt het wezen dat niet dadelijk volk genoeg bij de hand is, dan worden de eerste de beste voorbij komende lastdragers enz. geprest. Deze zetten even haastig hunne pikolan's ter zijde en spoeden zich met den wachtenden setan van daar.

Op deze wijze komt de rommelboel, bij welken hier en daar door de oude wijven nog een oude bezem of een gebarsten pandeksel gevoegd wordt, van de eene desa naar de andere, tot aan het zeestrand of, zoo men zegt, tot den goesti van Cheribon (sulthan), die gelasten moet dat men alles in de zee

Digitized by Google

moet werpen. Hiermede is de expeditie afgeloopen en verwacht men dat de ziekte zal verdwijnen.

Waar deze gewoonte haren oorsprong heeft kon ik niet met genoegzame zekerheid vernemen. Het verdient echter wel opgemerkt te worden, dat de goesti van Cheribon degene is wien men al de prullen toezendt, waarin het kwaad dat men wil kwijt zijn verondersteld wordt zich te bevinden.

Van hem, die de magt bezit over de volken, verwacht men ook, redelijker wijze, dat hij de magt moet bezitten over het kwaad. Men zendt het hem dus gebannen toe; hij moet weten wat er mede te doen. In de zee er mede!

Het gebeurt echter ook dat men met den setan niet zoo ver loopt; als eene rivier in de nabijheid der geteisterde plaats voorbij stroomt, werpt men de prullen met denzelven daarin (1).

Ik zelf was getuige van het volgende voorval.

Onder een vervaarlijk geschreeuw naderde, langs den grooten weg, een stoet van achttien half naakte mannen. Het hoofdhaar hing los langs hunne ruggen en behalve eene slechte sarong, die, bij wijze van eene korte broek, om hunne middel was gewonden, waren zij geheel van kleeding ontbloot. Twee aan twee droegen een pikolan op en onder elkander liggende vodden, gebroken keukengereedschappen, karbouwen- en paardenvleesch, benevens verscheidene vellen van deze dieren; anderen droegen uit pisangboomen gesneden paarden, vogels en hoofden van andere beesten. Al loopende riepen zij met schorre stem: toendang setan! toendang setan! en legden of wierpen bij het voor mijne woning staande wachthuis de geheele vracht neder. Zoodra de bewoners van Palimanang de toendang's hoorden aankomen, riepen zij dezelfde woorden met harde stem en

---

(1) Het verdrinken van eene ziekte in zee heeft meer plaats op Java. Een voorbeeld daarvan is medegedeeld op bl. XIII der Berigten van deel III van dit tijdschrift.

Red.

Digitized by Google

sloegen met de handen aan de bamboezen wanden van de woonhuizen, terwijl het wachthebbend volk zich haastte den gong te slaan om de mannelijke bevolking op te roepen. In weinige minuten waren genoegzaam mannen verzameld, die het nedergeworpen goed opraapten en daarmede verder liepen. De eerste dragers waren reeds in vliegende haast teruggeloopen, blijde zijnde van het setanswerk bevrijd te zijn.

Ik vernam dat het in zee te werpen goed afkomstig was van Poerwakarta in Krawang, Soemedang en Tomo gepasseerd had en over Ploembon naar Cheribon gebragt moest worden. Men verhaalde mij dat te Poerwakarta eene besmettelijke ziekte onder de karbouwen en paarden was uitgebroken, ten gevolge waarvan velen stierven en het toendang setan werd ten uitvoer gebragt.

Denzelfden dag, 's avonds om negen uren, kwam eene tweede expeditie toendang's aan, die echter haren weg niet naar Cheribon, maar van Palimanang af, over Ardja-winangoen naar Indramajoe moest nemen.

Men verhaalde mij dat het eens gebeurd was, dat de toendang setan nog verder moest worden gebragt, en wel aan de monding van de rivier Tjantigi, op het partikuliere land Indramajoe. Daar te dier plaatse een transport over land niet zoo spoedig vooruit komt als over water, werd alles bij de dessa Rambattan in eene praauw geworpen, de Tjantigi afgeroeid en aan de monding in zee geworpen.

Hiermede staat in verband het verhaal, dat eertijds op Poeloe Karas, behoorende aan Tjantigi, zich een tjoerig of booze geestenvorst ophield, die eens wilde trouwen. Hij noodigde bij deze gelegenheid menschen van heinde en ver, waaronder ook eenigen van de dessa Tjidamar in de Preanger-regentschappen. Deze echter hadden reden om niet te komen, en zonden hem, bij wijze van toendang setan, verscheidene gebroken, ijzeren potten, die, volgens het volksverhaal, ledig waren, echter zoo

Digitized by Google

zwaar, dat de menschen moeite hadden daarmede over den weg te komen.

De verhalen over deze toendang setan hadat zijn zoo uiteenloopend, dat ik nog niet achter eene andere verklaring ben gekomen dan de aangehaalde. In ieder geval echter zoekt men van zeker kwaad bevrijd te worden, en dit wordt altijd, hier of daar, in zee geworpen. Waarom de menschen van Poerwakarta niet den korteren weg over Tji-asem of Pamanoekan nemen, en het ver afgelegen Cheribon of Indramajoe moet bereikt worden, kan men mij niet verklaren.

XXVIII.

Tijdens Cheribon een onderdeel uitmaakte van het rijk van Padjadjaran, dus nog voor de aankomst van Sjech Moelana, lag op de bevolking de verpligting, om aan het hof van den vorst, als schatting of padjek, op bepaalde tijden in het jaar, eene zekere hoeveelheid trasi te zenden. Men wijst nog heden, voor den kraton van sulthan Anom te Cheribon, een groot, uitgehold trachytblok, waarin een dergelijke, vijf voet hooge cilinder van een halven voet diameter, met welken deze trasi, die uit kleine vischjes, garnalen enz. bestond, gestooten en klaar gemaakt werd. Ook ziet men nog een steenen pot, waarin het water, tot het aanmaken van de trasi, gehaald werd, en die tegenwoordig de goede hoedanigheid moet bezitten van zich van zelven met water te vullen. Hij deelt derhalve insgelijks in de eer van met offeranden bedeeld te worden.

XXIX.

In de nabijheid van de warme bron bij Goempol bevindt

Digitized by Google

zich eene grot (goewa) in de kalkrotsen, waar de inlanders, even als in de vermaarde grotten van het zuidergebergte, gaan offeren. Vlak daarnaast liggen, langs het heuvelachtige terrein verspreid, eene menigte oude graven. De menschen komen van heinde en ver om hier te offeren en te bidden, want de grot moet het verblijf zijn van den geest van een voornamen prins uit den ouden tijd, die de gedaante heeft aangenomen van een witten tijger, *kiahi boejoet* genoemd, dat wil zeggen „de heer overgrootvader." Deze heeft, volgens met de zaak goed bekende menschen, de inwoners van de omliggende dessa's onder zijne hoede genomen, en duldt niet dat een vreemde tijger, hetzij enkel voor zijn genoegen, hetzij om op menschen te jagen, in het gebergte komt wonen. Men vertelt aardige voorbeelden van ontmoetingen van vreemde tijgers met kiahi boejoet, die, in zamenspraken voorgedragen, voor een echt soendaasch publiek de hoogste aantrekking bezitten. Daarin noemt hij de inwoners zijner jurisdiktie zijne kinderen. Hij doet hun geen leed, ja spreekt dikwijls, wanneer hij ze 's nachts ontmoet, zeer beleefd met hen. Ten opzigte van eenen vreemdeling schijnt hij echter minder vaderlijk gezind te zijn, want het geschiedde, onder andere voorbeelden, voor eenige weken, dat vier mannen uit Tjiledoek, zijnde bij de dertig palen van hier, bij de grot van kiahi boejoet kwamen offeren en bidden. Terwijl drie daarvan bij de graven waren achtergebleven om dit te doen, lag de vierde voor de grot op den grond om zich, onder vier oogen, met den ouden heer te onderhouden, toen van achter het kreupelhout een groote koningstijger kwam aanzetten, die hem besprong en met een paar slagen afmaakte.

Na zoo ver te hebben geloopen is het verschrikkelijk om, in plaats van hulp, den dood te moeten vinden; het is nog verschrikkelijker den dood te moeten ondergaan door dezelfde hand of klaauw die hulp had moeten aanbrengen. En toch beschouwde men den op deze wijze van het leven beroofde als

Digitized by Google

een bijzonder begunstigd wezen, dat door den ouden heer zelven uit dit leven in een beter is overgebragt.

XXX.

Iemand, die op een van zijne nagels, aan de handen of aan de voeten, zeker teeken heeft, dat met het groeijen der nagels niet verdwijnt, heeft het vooruitzigt van na zijnen dood in een tijger te veranderen; hij moet echter in acht nemen, alvorens den laatsten snik te geven, van een der omstanders een ei of eene kip te vragen. Dit schijnt een zeker tribut te zijn, dat de afgestorvene aan de dewata's moet medebrengen, dewijl hij, dit achterwege latende, niet in een tijger, maar welligt in een ander, minder gezien beest zou moeten veranderen.

„Gedenkt eenen haan te offeren," zeide de wijsgeer Sokrates voor zijnen dood.

„Geef hem een witten haan mede in het graf," zeggen de chinezen, enz. Hier is het een ei, het geheimzinnige symbool volgens de leer der braminen, in hetwelk de metamorphose ligt opgesloten voor een nieuw leven. Of de soendanezen zoo over de zaak denken geloof ik niet. Of men vroeger, gedurende den Hindoe kultus, zoo er over gedacht heeft? Zeker! Het bespottelijke en het hoog poetisch-ideale ligt in de Hindoe mythologie, even als in die der grieken, naast elkander; de beteekenis er van is echter, onder de inlanders, meestal verloren gegaan, en niets is overgebleven dan eene bemorste schel, gedompeld in een fantastisch kleed.

XXXI.

Er is zekere vogel, babantjé genoemd, die, wanneer hij 's nachts zijn gefluit laat hooren, de inlanders oogenblikkelijk

Digitized by Google

doet luisteren. Hm! hm! roepen zij luidkeels, ten einde den vogel te doen hooren dat zij wakker zijn, en zijne waarschuwende stem vernomen hebben. Zij zeggen dat deze wondervogel alleen dan zijne stem laat hooren, wanneer hij ziet dat dieven op het erf komen om te stelen. Het is jammer dat zich deze vogel meest daar ophoudt waar niet gestolen wordt, of niets te stelen valt (1).

XXXII.

Het is niet goed, als men wil gaan slapen, zich met het hoofd naar het westen te leggen, want in deze rigting wordt het lijk van een afgestorven mensch gelegd.

XXXIII.

Men moet geene sarong of ander kleedingstuk aan het ligchaam dragen dat niet gezoomd is, want dit zou, even als bij het vorenstaande geval, tot ongelukken aanleiding kunnen geven. In ongezoomde kleederen worden alleen de dooden gekleed. Wanneer nu zulk een doode gedurende zeven dagen in het graf heeft gelegen, dan wordt hij wakker, bevoelt en betast zijne kleederen, merkt dat zij niet gezoomd zijn en dat hij dus werkelijk dood is.

XXXIV.

Op eenen vrijdag moet men geen bamboes kappen, omdat dan de boebokh (worm) er in komt. Insgelijks weet men uit

(1) Dit bijgeloof bestaat overal op Java. In het Oosten van Java noemt men den vogel tjoeli-tjoeli.

Red.

Digitized by Google

ondervinding, dat op zaturdag geene padi uit de padischuur mag genomen worden, daar de muizen en rotten, in dit geval, de rest spoedig zouden bederven.

XXXV.

Manilla-eenden worden hier niet gegeten, evenmin als kalkoenen, omdat beiden op de borst vederen hebben, die gelijken op haren van een varken.

XXXVI.

Wanneer men aan het eten is en eene hagedis valt van het dak tusschen de schotels, is dit een teeken van een op handen zijnde, groot ongeluk. Gebeurt het echter dat twee menschen aan het redeneren zijn, waarbij de een niet wil gelooven wat de ander beweert of verhaalt, en eene hagedis laat op dit oogenblik hare stem hooren, is dit even als een orakel voor den ongeloovige, hem toeroepende, omtrent het verhaalde enz. geenen twijfel meer te mogen koesteren.

XXXVII.

Onder *kantoe* verstaat men op Java in het algemeen een geest of schim, hier echter in het bijzonder een geest die meer grillig dan boos kan genoemd worden. Hij is in staat om de meisjes, wanneer zij des nachts iets buiten het huis te doen hebben, te doen schrikken; hij schuilt onder oude boomen, vooral onder den waringin, houdt zich op tusschen hooge bamboezen, enz. en vertoont zich aan de menschen in de vreemd-

Digitized by Google

soortigste en wonderlijkste gedaanten, maar ook als wild beest, vogel, slang, kever, enz. Dat hier de verbeelding den naam geeft aan den geest spreekt van zelf; dat men kinderen, om hen bang te maken, dikwijls van hantoe's verhaalt, laat zich eveneens hooren, even als het zich begrijpen laat, hoe de onwetende bevolking in de binnenlanden geloof hecht aan vele, alleen voor kinderen vreeselijke verschijningen. Zoo hecht men geloof aan een hantoe die de kinderen, wanneer zij 's nachts schreeuwen, zoo knijpt, dat zij blaauwe plekken krijgen, en aan een anderen die, in de gedaante van eenen kever, de grootc menschen knijpt. Wanneer men dezen echter opmerkt en roept: bawang (uijen)! dan vliegt hij weg, want hij kan deze vrucht niet ruiken. De inwoners van Palimanang beweren, dat voornoemde en andere hantoe's gaarne hun verblijf opslaan achter de matjes en vlechtwerken, die men gewoon is aan de binnenzijde der wanden van de woningen vast te hechten. Derhalve doet men dit op Palimanang liever niet, uit vrees dat de hantoe's er achter mogten gaan schuilen.

Ik weet niet of rotten en kakkerlakken ook onder de hantoe 's behooren; in ieder geval vinden zij op Palimanang een paar schuilhoekjes minder dan op andere plaatsen, en is het ligt mogelijk dat de wijsheid van het een of ander hoofd, deze hadat in het leven heeft geroepen.

XXXVIII.

Even als wij, in de middeleeuwen, in Europa hier en daar menschen hadden, die voorgaven in het bezit te zijn van bovenmenschelijke krachten, die zich konden veranderen in dweren vogels, die toovenaren en heksen werden genoemd, even zoo heeft men, nog heden ten dage, op Java menschen, die in den reuk staan van buitengewone en bovennatuurlijke krachten te bezitten.

Digitized by Google

Hieronder behooren, hier en daar, zekere doekoens en oude lieden. De kring echter, waarin zij zelven gebannen zijn, en de magt waarover zij beschikken is beperkt en luttel. Hetgeen zij goed doen berust op ondervinding, en het kwaad, door hen bedreven, geschiedt geenzins met de bedoeling om kwaad te doen, maar wordt gedaan uit onwetenheid of bijgeloof.

Er is echter eene soort menschen, *orang teloeg* genoemd, die zich er op toeleggen om kwaad te doen, en die, in den monp van het volk, nog toegerust worden met kracht, die hun gevaarlijk bedrijf nog gevaarlijker doet schijnen.

De orang teloeg bezit namelijk de kracht om zich in een vogel, en wel eenen bango batoe (grooten reiger) te veranderen. Buitendien verzamelt hij beenderen van menschen en dieren, planten, kruiden en alkalien, maar vooral dingen van een harig of vezelachtig voorkomen, waaruit hij middeltjes weet te bereiden, die den patient stellig van deze in gene wereld helpen.

Gevoelt iemand jegens een ander mensch eenen wrok, die hem aanzet om zijnen vijand op eene geen gerucht makende, geheime wijze om het leven te brengen, hij gaat bij den orang teloeg en verzoekt dezen, tegen zekere belooning, om hulp, die hem wordt gegeven door het overhandigen van zekere middeltjes, die de vriend den anderen zelf moet toedienen, of door de toezegging van bovenmenschelijke hulp van de zijde des orang teloegs zelven.

In het eerste geval zoekt men aan het voorwerp van den wrok, op allerlei slinksche wegen, de walgelijke ingredienten en pillen toe te dienen, die niet zelden den dood van den patient na zich slepen. In het tweede geval, dat ook beproefd wordt wanneer het eerste zonder gevolgen blijft, gebeurt het navolgende:

Des nachts heeft de orang teloeg de magt om zich te ontdoen van zijne ingewanden en te veranderen in eenen vogel. Dit geschied zijnde, vliegt hij naar het huis van het offer, kruipt onder het dak door en laat zich, aan de zijde van hetzelve

Digitized by Google

neder. Hier weet hij den ongelukkige aan het voorhoofd of aan den navel een doodelijken stoot toe te brengen, waarop hij vertrekt even als hij gekomen is.

Aan zulk een lijk kan men de teekenen ontwaren, die aantoonen, dat een orang teloeg daarbij de hand in het spel heeft gehad.

In het geval dat de orang teloeg, des nachts, in de gedaante van een vogel verkeerende, door menschen vervolgd en gekwetst of gedood wordt, kan men de kwetsuren ook aan het ligchaam van den teloeg waarnemen of sterft hij, op het oogenblik, dat hij, in de metamorphose, den doodelijken steek ontvangt. Dit geeft natuurlijk aanleiding tot het herkennen van zulke menschen, die, zoo als het zich van zelven verstaat, hun bedrijf in het verborgen uitoefenen.

Zoo geschiedde het eens dat iemand, in de desa Garowangi, in Koeningan, plotseling kwam te sterven, en dat men den orang teloeg snapte. Hij werd met zijne geheele heksenkeuken, waarin men beenderen en het hoofd van een mensch vond, naar Koeningan overgebragt en daar in onderzoeking genomen.

De inlanders beweren, dat er een middel is, om den orang teloeg het overvallen in de gestalte van een vogel te beletten. Dit zou daarin bestaan, dat men binnen het huis, onder den gevel aan het dak, een ajakan of tankok, eene soort van zeef vast maakt, waarvoor de teloeg bang is. Ook kan men zulk een gevaarlijk mensch herkennen, wanneer men hem sirih en wat er toe behoort doet voorzetten. Bijaldien hij deze voorwerpen niet alleen niet opmerkt, maar, er naar zoekende, zijne oogen zich met water vullen, is dit een zeker teeken dat men een orang teloeg voor zich heeft.

Ook zijn er menschen die bijzonderen aanleg hebben om eenen teloeg te herkennen, en, eveneens als men in Duitschland een dorp kent (Ströbck bij Halberstadt), waarin, sedert driehonderd

Digitized by Google

jaren, ieder man schaakspelen kan, heeft men hier eene desa, Lengkong genoemd, waar een ieder den orang teloeg weet te herkennen.

Buiten de verwonderlijke metamorphose in eenen vogel gaat alles geheel natuurlijk toe. Wij hebben hier alleen te doen met eene soort van gifmenger, die te gevaarlijker voor de maatschappij is, naar mate hij zijn bedrijf, maar al te dikwijls, onder den mantel van geneesheer weet uit te oefenen.

De beschaving dringt eehter met reuzenschreden overal door en de tijd zal niet ver meer verwijderd zijn, waarin de meeste der door mij verhaalde bijgeloovigheden, òf geheel en al verdwenen zullen zijn uit de zamenleving, òf eene zoo flaauwe tint zullen hebben gekregen, dat zij door den onderzoeker naauwelijks meer zullen opgemerkt worden.

Palimanang, *november* 1856.

Digitized by Google

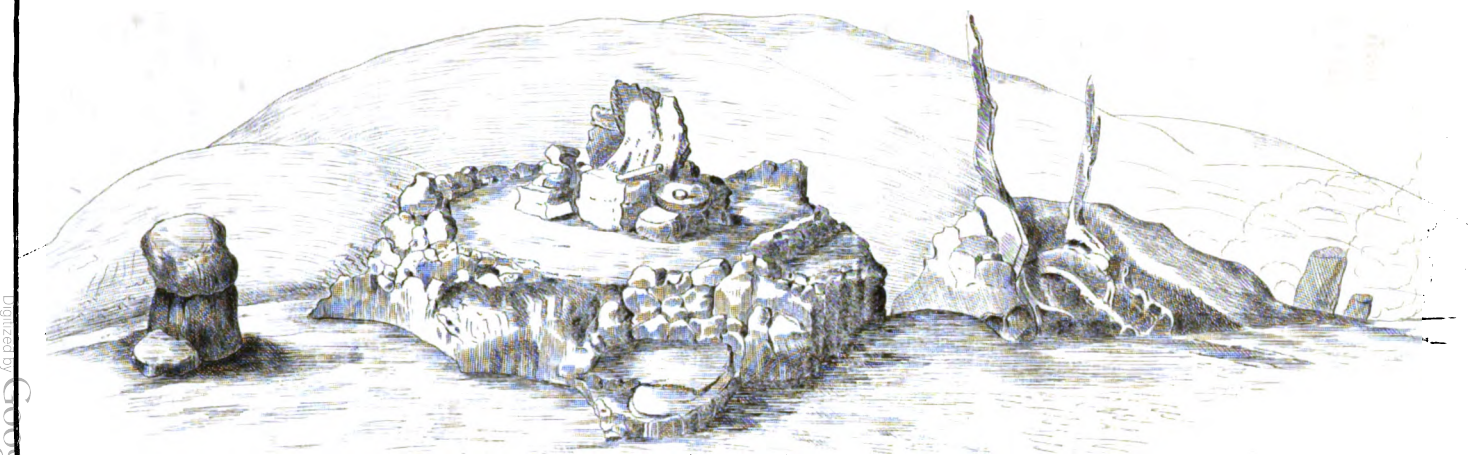

Digitized by Google

Digitized by Google

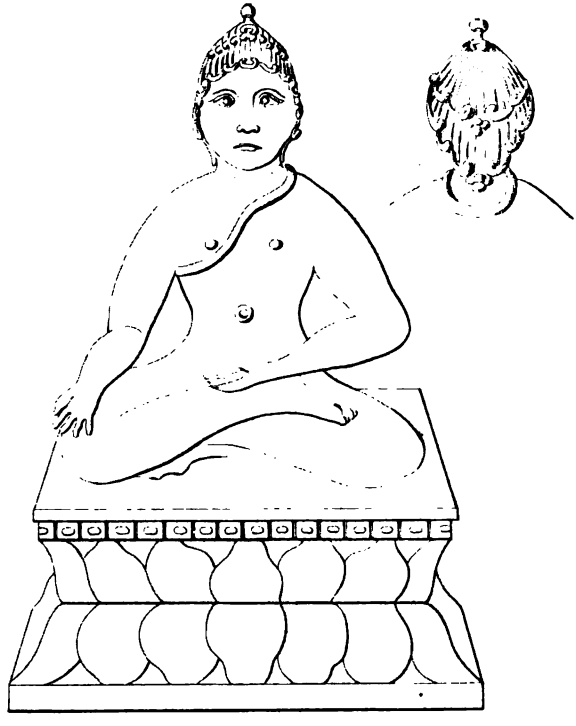

M. L. Huart Lith.

RADEN PANGLOÉRA.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAADGEVING.

MALEISCH GEDICHT VAN

RADJA ALI,

Onderkoning van Riouw.

MET EENE VERTALING VAN

E. NETSCHER.

Het volgende, korte gedicht is door den onderkoning van Riouw, Radja Ali, gerigt aan een zijner vrienden, ambtenaar te Batavia.

Wat men ook zeggen moge van het verval der maleische letterkunde, te Riouw, de zetel van den onderkoning en zijne aanverwanten, wordt die nog vrij ijverig beoefend en letterkundigen, van welken geringen stand zij overigens zijn mogen, worden daar in eere gehouden.

Van daar dat te Riouw in de laatste jaren een aantal gedichten en prozawerken zijn geschreven, die dikwerf wel veel te wenschen overlaten om het dichterlijk gevoel, volgens westersche begrippen, te bevredigen, maar die toch immer van veel waarde blijven voor de studie der taal. Onbegrijpelijk is het welk een groot aantal woorden in zulke werken wordt aangetroffen, die men te vergeefs in woordenboeken zoekt; in één gedicht, de Sair Tiksing, vond ik onlangs, met behulp van een kundigen maleijer te Riouw, niet minder dan *honderd en vijf-*

Digitized by Google

tig maleische woorden, die in geen enkel woordenboek voorkomen.

Ook het onderstaande gedicht bevat eenige voor de woordenboeken nieuwe woorden, waarvan ik de verklaring gedeeltelijk aan de hulp van den heer A. von Dewall verschuldigd ben.

Hoe gering overigens de dichterlijke waarde van dit stukje moge zijn, heb ik het der moeite waard geacht het te vertalen, omdat het, mijns inziens, vooral doet uitkomen, wat inlanders van aanzien als eerste vereischten beschouwen van eene beschaafde opvoeding, en wat zij verlangen dat in den omgang met hen worde in acht genomen. Zulke gevoelens mogen al soms niet geheel strooken met de europesche begrippen, voor den europeaan is het niettemin van belang zich daarnaar te voegen, want hij vergete nimmer, dat hij in deze gewesten een vreemdeling is, en dus niet kan verlangen dat de landzaat zich geheel naar zijne begrippen schikke, maar dat in tegendeel de vreemdeling zich moet plooijen naar de gebruiken en instellingen van het land, dat hij veelal slechts tijdelijk bewoont, en waar niet alleen zijne taal, maar meer nog zijne zeden en gewoonten aandruischen tegen hetgeen sedert eeuwen in de maatschappij der oosterlingen wet en gebruik is geworden.

Trouwens de volgende Raadgevingen zullen wel overal betrachting verdienen.

Digitized by Google

نصيحة

دڠركن تون ايهند برڤري
جڬ بنر كڤد دير
ايو هي انقد مود رماج
هات يڠ بتل هندقله د سهاج
مڠرجاكن ڬبرنامن جاڠنله مالس
جرنهكن هات هندقله اخلاص
جڬ انقد منجاد بسر
جاڠنله سڤرت اورڠ يڠ ساسر
توتر يڠ مانس انقد توتركن
هات يڠ صبر انقد تتڤكن
كسكائن اورڠ انقد چار
مشهورله انقد ددالم نڬري
نصيحة ايهند انقد فيكركن
اورڠ برعقل انقد همڤركن
ستڠه اورڠ بسر فيكر يڠ كار
توتر دان كات هارو بيرو
تڠكه دان لاڬ تيدق كلول
تيدق مميكركن اورڠ امڤون مال
اتوله اورڠ عقلن كورڠ
تكبر تيدق ممبيلڠ اورڠ
انقد جاوهكن كلكوكن اين
جڬ د باو كسان كسين
ستڠه يڠ كورڠ عقل دان بهاس
شرع دان عادة كورڠ ڤرقس

كڤد انقد مود بستاري
نصيحة كبجيكن ايهند بري
جڬ انقد مڠرجاكن راج
سرت راجن ڤد بكرج
ظاهر دان باطين جاڠنله چولس
سڤرت اير ددالم ڬلس
توتر دان كات جاڠنله كاسر
باڽقله اورڠ منارة ڬوسر
ڤراڠي يڠ لمبت انقد لكوكن
كملون اورڠ انقد فيكركن
سڤاي هتين جاڠنله لار
سبب كلكون بيجق بستاري
كليرو شيطان انقد جڬاكن
اورڠ جاهت انقد جاوهكن
تيدق مڠئيكت ڤڠجارن ڬور
كلكون سڤرت انجڠ ڤمبور
ڤركتائن كاسر كلور سلال
بنچيله اورڠ هيلر دان هول
مپڠڬ درين ڤندي سئورڠ
دڠن مانسي سلال برڤرڠ
سبب كبنچيئن توهن رحماني
تياد لاڬ سوات ديواني
ساڠتله ڬوڤه هندق برجاس
سڤرت هريمو مڠئجر روس

Digitized by Google

كسان كمار لڠكر دان رمڤه اڤ يڠ تركنا هابسله روبه
اڤ يڠ برجمڤ لنتس دڤلوڤه انيله ڤربواتن ساڠت چربه
ڤاتت جوڠ منچار جاس كڤد راج يڠ ايت ماس
تتاف دڠن بودي دان بياس سڤاي نكري رامي ترماس
اڤبيل ڤرنته لمه دان لمبت سموا اورڠ سوك مڤئيكت
سرت دڠن مال دان تاكت اڤ٢ كهندق تيدق ترسفكت
جك ممرنته دڠن چمتي د تمبه دڠن ڤركتاءن مستي
اورڠ منرماءن ساكت هات بارڠكال داتڠ فيكر هندق مات
انيله نصيحة ايهند نن تون كڤد انقد مود بغساون
نفس يڠ جاهت انقد لاون سڤاي كيت جاڠن ترتاوءن
هابسله نصيحة هابسله كلام ايهند ممبري تابيء دان سلام
كڤد اورڠ مسيحي دان اسلام مان٢ يڠ اد بكرج ددالم

RAADGEVING.

Hoor, mijnheer, hetgeen uw vader zegt
Aan zijn jongen en beschaafden zoon.
(Zoo hij het wel meent met zich zelven)
Geeft vader dezen goeden raad.
O mijn jonge, bijkans volwassen zoon,
Indien gij in dienst zijt van den vorst,
Dan zij opregtheid des harten uw voornaamste streven,
En in uw werk behoort gij ijverig te zijn.
Wees niet traag in de dienst van het gouvernement,
Noch ontrouw in het openbaar of verborgen.
Laat uw gemoed zuiver zijn en opregt
Gelijk water in een glas.
Indien mijn zoon een groot man wordt,
Dat dan zijn spreken en zeggen niet grof zij,

Digitized by Google

En hij zich niet voordoe als een onbeschaafd mensch,
Want vele lieden nemen dit kwalijk.
Mijn zoon zij fijn in zijne uitdrukkingen
En zacht in zijne manieren.
Zijn gemoed zij geduldig
En hij neme zich in acht iemand te beschamen.
Mijn zoon zoeke wat tot genoegen van anderen kan strekken,
Opdat hun hart zich niet van hem aftrekke;
En mijn zoon zal in het land beroemd zijn,
Omdat zijn gedrag dat van een verstandig man is.
Mijn zoon overdenke zijns vaders raad:
Bewaar u voor de verleiding des duivels;
Tracht de verstandige lieden te naderen
En verwijder de domme.
Een tal aanzienlijken denkt zeer verkeerd;
Zij volgen niet de lessen hunner meesters;
Hun spreken en zeggen is verward
En hunne manieren zijn als die van honden ter jagt.
Hunne manieren en gedragingen zijn niet te veranderen;
Hunne grove gezegden blijven immer doorgaan;
Zij nemen zich niet in acht iemand te beschamen
En worden daarom door een iegelijk gehaat.
Dezen lieden ontbreekt het aan verstand;
Zij achten alleen zich zelven knap;
Zij zijn trotsch en tellen niemand;
Zij zijn met het menschdom in aanhoudenden strijd.
Mijn zoon vermijde zoodanige wijze van zijn,
Want zij wordt door den Algoedertieren verfoeid;
En waar men er ook mede aankomt,
Zij is nergens een *dewani* (1) waard.

---

(1) De *dewani* is een klein koperen arabisch muntje, van de grootte eener halve duit.

Digitized by Google

Een ander tal, dat in verstand en manieren te kort schiet,
Overhaast zich om vooruit te komen;
De wetten en gebruiken zien zij voorbij,
Gelijk een tijger die een hert onderwijst.
Tegen alles botsen zij aan en met geweld banen zij zich
[eenen weg;
Al wat zij aanraken stort geheel en al in;
Al wat zij ontmoeten wordt dadelijk vernield.
Zoodanig is het werk van ongemanierde lieden.
Men behoort zich ook verdienstelijk te maken
Bij hem die bestuurt,
Doch slechts met verstand en op gepaste wijs,
Opdat het land er door bloeije.
Indien de bevelen op eene zachte en aangename wijs gege-
[ven worden
Zal een ieder ze gaarne opvolgen.
Indien men met de zweep wil regeren
Dient men daarbij ook woorden te voegen.
Zij die (de bevelen) ontvangen zouden (anders) zich gekrenkt
[achten
En welligt wenschen dood te zijn.
Dit is de raadgeving van vader, den meerdere (in jaren)
Aan zijn jongen en edelen vriend:
Dat hij zich verzette tegen kwade lusten,
Opdat hij niet ten spot van de wereld worde.
Dit is het einde der raadgeving en van het schrijven.
Vader biedt zijne groeten en heilwenschen,
Zoowel aan christenen als mohamedanen,
Die hierin betrokken zijn.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN

OMTRENT

BALI.

(*Extrakt uit het dagboek van den ambtenaar* P. L. VAN BLOEMEN WAANDERS, *belast met eene kommissie in Beliling*).

(*Vervolg van deel V bl.* 447).

---

2 maart 1856. De pembekkel Njoman Gempol liet mij heden weten dat hij door vele werkzaamheden werd verhinderd mij te komen bezoeken, tevens ter mijner kennis brengende, dat de vader van den rijksbestierder hem en zijne ambtgenooten strengelijk verboden had, hun onderzoek naar het al dan niet bestaan van bovennatuurlijke wezens voort te zetten, vermits zulks ongeluk over mij en het landschap zou brengen.

3 maart. Heden had ik een onderhoud met den vader van den rijkbestierder.

Hij verzocht mij beleefd doch dringend niet meer over leak 's te spreken en deze zaak niet meer aan te roeren, dewijl hij met leedwezen zou zien dat mij een ongeluk overkwam, en dit voorzeker zou gebeuren, wanneer ik voortging het bestaan van leak 's te loochenen en ook de belilingsche hoofden daartoe trachtte over te halen (zie dl. V. bl. 444).

Wat ik tegen deze ongerijmdheid ook mogt inbrengen niets kon baten; de oude man wilde naar geene reden hooren en ver-

Digitized by Google

zocht mij nogmaals niet meer met de penggawa 's aangaande dit onderwerp te spreken.

Van ter zijde verneem ik dat de vader van den rijksbestierder dezen last heeft uitgevaardigd op instigatie van eenige pembekkels, die beducht zijn dat het groote ontevredenheid onder de bevolking zou verwekken, bijaldien de vorst of penggawa 's de van geestbezwering beschuldigde personen niet meer, zoo als vroeger, zouden straffen, en deze ongehinderd met hunne kwade praktijken zouden kunnen voortgaan.

5 maart. Het *menjepie* of *sepie* (eenzaam, stil, doodsch) heeft eenmaal per jaar plaats. Iedere desa heeft daarvoor haren eigen dag.

Volgens de leer van Siwa wordt het menschdom door een onnoemelijk getal boeta's of kwade geesten gekweld. Ten einde deze nu onschadelijk te maken, is het noodig hen, minstens eenmaal per jaar, te onthalen en eenige heerlijke geregten voor te zetten.

Men slagt eene koe, een hond en eene gans, die, na alvorens te zijn gebraden en toebereid, met eene aanzienlijke hoeveelheid rijst en andere ingredienten op eenen kruisweg worden neergezet.

De pedanda 's smeeken den goden de boeta's te doen verzamelen. De senggoe weet uit eene zeeschulp een dof en niet zeer streelend geluid te halen, waarmede hij de booze geesten oproept om aan den maaltijd deel te nemen. Bij het invallen van den nacht gaat eene aanzienlijke schaar, gewapend met brandende fakkels, onder hevig schreeuwen en gillen, als dolzinnigen rond, ten einde de boeta 's te verschrikken, hen uit de woningen te verjagen en naar de heerbaan de wijk te doen nemen.

Op den dag van *menjepie* is het op straffe van 2 pekoes en 500 duiten verboden zich op den weg te vertoonen, vermits zulks den boeta 's zou kunnen beletten ongehinderd hunnen weg te gaan en aan den maaltijd deel te nemen.

Digitized by Google

Ook mogen op dien dag geene vuren branden of lichten worden ontstoken, en is men verpligt den dag in ledigheid door te brengen.

Den dag na *menjepie* mag men uitgaan, doch zonder hoofddeksel, terwijl het ook niet is veroorloofd het hoofdhaar te kammen of met bloemen te versieren.

Ook dezen dag mag er geen werk verrigt worden.

6 maart. In den nacht van heden werd door Hie Lienoed, zoon van den mangkoe van de roemah dewa dalam te Beliling, zekere Hie Roekiana van de desa vermoord, welke laatste persoon zeer ervaren was in duivelskunstenarijen en door den pembekkel Njoman Gempol des nachts naar de roemah dewa was gezonden, om zijne kunsten te vertoonen en mij, zoo mogelijk, onder zijnen invloed te brengen.

Hie Lienoed meende, dat hij kwam om eenige kleinooden uit de roemah dewa te ontvreemden en stiet hem met eene lans overhoop.

Njoman Gempol liet mij weten dat Hie Roekiana, door hem naar de roemah dewa uitgezonden om zich te overtuigen of er al dan geene leak's in de roemah dewa waren verzameld, naauwelijks daar aangekomen, door den zoon van den mangkoe werd vermoord.

Anderen meenen dat het verhaal van Njoman Gempol weinig geloof verdient en het werkelijk in zijne bedoeling lag de leak 's op mij af te zenden, vermits hij zeker een zijner onderhoorigen zou hebben gezonden, ten einde zich te overtuigen of er kwade geesten in den tempel aanwezig waren, en daarvoor stellig niet iemand zou hebben verkozen, die eene algemeene beruchtheid bezat en bovendien te huis behoorde in eene desa buiten zijn gebied; dat Njoman Gempol thans met den slechten afloop zijner proefneming zeer verlegen is en daaraan een anderen draai tracht te geven, ten einde zich geene verwijten op den hals te halen.

Digitized by Google

17 maart. Heden ontving ik een bezoek van den pembekkel Njoman Gempol.

Hij uitte honderden verontschuldigingen en verzocht mij niet boos te zijn, dat hij mij gedurende de laatste maand geen bezoek had gebragt. Menigvuldige werkzaamheden alleen hadden hem tot hiertoe belet mij, zoo als zijn verlangen was, dikwijls te komen bezoeken.

Ik weet echter uit zeer geloofwaardige bronnen, dat schaamte alleen Njoman Gempol weerhouden had bij mij te komen.

Zoo als ik vroeger zeide (dl. V. bl. 444), vroeg hij mij eene tijdruimte van twee maanden om een streng en naauwkeurig onderzoek te doen naar het al of niet bestaan van leak's. Van dit tijdsbestek nu is reeds een groot gedeelte verstreken, zonder dat het hem gelukt is de menigvuldige heksen en duivelbezweerders iets bovennatuurlijks te zien uitvoeren.

Allen hebben zij beproefd mij of een mijner bedienden eenig letsel toe te brengen en hebben zij Njoman Gempol ten laatste te kennen gegeven, dat zij in bovennatuurlijke kracht voor mij moesten onderdoen, en ik hen allen in een nachtelijk gevecht derwijze had verslagen, dat zij mij aan mijne voeten om vergeving waren komen smeeken.

Hoezeer nu Njoman Gempol de duidelijkste bewijzen heeft ontvangen dat men met zijne ligtgeloovigheid den spot dreef en niemand, wie het ook zij, door bezwering enz. in staat is mij eenig nadeel toe te brengen, zoo wilde hij nogtans niet toegeven en kon het met zijne hooghartigheid en ingenomenheid met eigene kennis niet overeenbrengen, zijn ongelijk te erkennen en mij van zijne bevinding mededeeling te doen.

Het was alleen op aanraden van andere meer bezadigde hoofden, dat hij heden bij mij kwam, en zeide er van af gezien te hebben om een verder onderzoek in deze te bewerkstelligen, uit vrees mij het een of ander ongeluk zou overkomen.

Ik gaf Njoman Gempol op eene gepaste wijze te verstaan,

Digitized by Google

dat het mij leed deed hij mijne goede bedoelingen miskend had, en zulks, zoo als mijn verlangen was, in stede van toenadering tusschen ons te weeg te brengen, in tegendeel hem van mij verwijderd had, om de nietige reden dat hij inwendig moest erkennen, in eenige opzigten voor mij in kennis te moeten onderdoen, en dit zijne eigenliefde krenkte; dat deze handelwijze daarom afkeuring verdiende, dewijl zij belette dat vele eenvoudige zaken, die hem tot heden duister schenen, door mij werden opgehelderd, hetwelk niet dan tot zijn eigen voordeel kon strekken.

18 maart. Hie Lienoed werd heden door den rijksbestierder en de pembekkels Gede Dangin en Njoman Gempol veroordeeld tot eene geldboete van 8 boengkoes, om reden den zendeling van den pembekkel Njoman Gempol op den 6 dezer te hebben vermoord, zonder daartoe gewigtige redenen te hebben.

Dit vonnis wordt door velen gewraakt, omdat men van oordeel is dat des mangkoes zoon, ingevolge de hadat, het regt had dezen vreemdeling te vermoorden, vermits deze, zonder voorkennis van den tempelwachter, te middernacht binnen den tempel drong, en de balische wetten zeggen dat een ieder geregtigd is een nachtelijken bezoeker, die op iemands erf komt en niet terstond antwoordt op de hem gedane vragen wie hij is en wat hij wil, zonder vorm van proces overhoop te steken.

Njoman Gempol beweert echter, dat de mangkoe vooraf was verwittigd, en deze van het aanstaande bezoek kennis droeg.

Digitized by Google

چرترا بولن دبله دو

مک هلبالڠ ایتڤن برجالنله ڤرڬ ککمڤڠ حاتجه دڠن کبسارنڽ
دن لکوڽ تیاد ممبیلڠکن اورڠ سکلیئن دن تیاد سوفنڽ کڤد
مانشي ستله هلبالڠ ایت همڤرله کڤد کمڤڠ حاتجه دن تتکال
ایت حاتجه اد لاڬ برماین۲ د هلامنڽ سرت د لیهت اوله
حاتجه سؤرڠ لکلاک مڠندراء کود هندق ماسق د کمڤڠڽ
دن لکوڽ ترلال ڤرکاس تیاد سکلکال ممبیلڠکن اورڠ مک حاتجه
ڤن سڬرا نایق کرومهڽ سراي برداتڠ سمبه کڤد محمد د مکینله
کات حاتجه یاجنجوڠنک اد سؤرڠ لکلاک ترلال بسر تیاد
ممبیلڠکن اورڠ لکوڽ دن اي مڠندراء کود ماسق کمڤڠ کیت
این دڠن کبسارنڽ همب ملیهت دي ستله ایت مک محمد
ڤن سڬرا تورن ڤرڬ کڤد ڤنت رومه هندقله ملیهت کلکوءن
هلبالڠ ایت حتي مک هلبالڠ ایت ڤن سمڤیله کڤد ڤاڬر ایت
دن تتکال ایت ڤن محمد اد بردیر د ڤنتوڽ مک ترلیهت کڤد
هلبالڠ ایت دن هلبلڠ ڤن ملیهت کڤد بڬند محمد دن هلبالڠ
ایت ڤن سڬرا تورن در اتس کداڽ لال برلرلار داتڠ سجود ڤد
کاک بڬند محمد مک برسبد نبي کڤد هلبالڠ ایت هي هلبالڠ
اڤ کهندقم ڤداک ارکین مک اوجر هلبالڠ ایت یاجنجوڠنک
ڤاتک د سوره اوله راج جنومالک ڤرسلاکن جنجوڠنک کڤد ڤادڠ
ابوطالب مک برسبد بڬند محمد کڤد هلبالڠ ایت هي اتوسن
ڤرڬیله اڠکو دهول کڤد راج کام سکارڠ جوڬ اک داتڠ ستله
ایت مک اتوسن ڤن برموهنله لال کمبال مک دڠن سکتیک

Digitized by Google

ايت جبرائيل ڤن داتڠ ممباو فرمان كڤد محمد د مكين كتاڽ كتان يامحمد ڤركيله اڠكو كڤد راج جنومالك بارڠ كهندقن اڠكو تورت سڤاي ماسق اكام اسلام ستله سده جبرائيل برسبد كڤد محمد مك بفرمان الله كڤد جبرائيل دن مكائيل ڤركيله اڠكو كدو ممباو سكال ملائيكة تورن كدنيا كڤد ككاسهك ايت هندق اي ڤرك كڤادڠ ابوطالب تياد سياڤ مڤيرڠكن ككاسهك ايت كران اتوله كسورة اڠكو سكلين ڤرك كدنيا دن مڤيرڠكن ككاسهك مك جبرائيل دن مكائيل كدوان ڤن تورنله ممباو توجه ڤوله ريب ملائيكة سرت ڤدان دن سرت ڤكاينن دن ماسڠ٢ دڠن صفتن دن ايلق رڤان مك جبرائيل ڤن داتڤله سرت مكائيل كدوان ڤن ممبري سلام كڤد محمد سراي د ساهتن اوله سلامن جبرائيل دن مكائيل مك اوجر جبرائيل دن مكائيل ياجنجوڠنك همب داتڠ اين د تيتهكن الله دڠن سكال ملائيكة داتڠ مڤيرڠكن جنجوڠنك انيله يڠ د نكرهكن توهن يڠ مهابسر كڤد جنجوڠنك د بري كبسارن دن كمليائن تونك ياجنجوڠنك اڠكتله كڤال تونك ليهتله انكره توهن كڤد جنجوڠنك*

شهدان مك محمد ڤن مڤڤكتكنله كڤلان لال ممندڠ كتس مك ترليهت اوله محمد كڤد سكال ملائيكة ايت دڠن سكال ڤكاينن ماسڠ٢ دڠن صفتن دن ماسڠ٢ دڠن رڤان ايت مك اوجر جبرائيل يامحمد بايكله جنجوڠنك سمبهيڠ دهول مك محمد ايت ڤن سمبهيڤله ستله سده سمبهيڠ مك نبي ايت ڤن تورنله برجالن دئيرڠكن اوله مريك ايت برجالن كڤادڠ ابوطالب كلكين كدڤارناه سوار سكال ملائيكة دڠن تمڤك سورڤن ترلال كمورة كاڤق كمڤيت بيين دن ورت ايت ڤن سمڤيله كڤد راج جنومالك دن سكال اورڠ يڠ اد د ڤادڠ ايت دن بوم ڤن برگرڤله ملك راج جنومالك ڤن برتان كڤد منترين سراي كتان هي منتريك سوار اڤاكه اين سڤرت اكن قيامة ملك سمبه منتري ايت ياتونك شاه عالم اتوله محمد يتيم داتڠ دڠن سكال ملائيكة

Digitized by Google

سرتان مڠيرڠكن دي دن سڭال اورڠ يڠ اد دڤادڠ ايت سموان ممندڠ كڤد جالن بسر ادڤن تتكال ايت متهار ڤن سڤرت دسڤت اون در ڤد كبڤاكن ملايكة مڠيرڠكن محمد مك سكتيك لاك ڤن ترڠله سڤرت متهار بهار تربت مك ترليهت ڤد اورڠ باڤق نبي ايت داتڠ دن سڭال اورڠ ايت ڤن حيرانله ترچڤڤ٢ مليهت كڤد نبي داتڠ همڤر ڤادڠ مك سڭال بڠس هاشم سڤرت عباس دن ابوطالب ايت ڤن ڤركيله مندافتكن محمد ايت*

ستله سده دليهت اوله راج جنومالك محمد داتڠ مك د سورهن ممباو كرسي ستله محمد سمڤيله لال دودقله دءاتس كرسي مك برسبد راج كڤد محمد سراي كتان هي محمد بهو همب مندڠر ورت در ڤد سڭال اورڠ بسر دن كيكاي يڠ ددالم نكري مكه اين بهو تونك كونن مڠتاكن دير تونك نبي اخر زمان دن مكوت سڭال نبي دن جنجوڠن سڭال نبي دن اڤاكه معجزة تونك دن اڤاكه تندان تون همب مڠتاكن دير تونك نبي اخر زمان ادڤن نبي نوح بهتران د تربڠكن ملائيكة كدار اتوله تندان دن سباڭي نبي ابراهيم ايت تتكال د بوڠكن نمرود كدالم اڤ تياد هاڠس اتوله تندان دن نبي داءود تتكال اي سمبهيڠ سڭال ڤوهن كيكيوءن سموان سجود سرتان اتوله اكن تندان سباڭي نبي سليمان چنچنن اكن تندان سباڭي نبي عيسى ميت بركتكات دڠن دي اتوله تندان ادڤن نبي يڠ دهلدهول ايت سكليڠن اد ماسڠ٢ دڠن تندان سرت معجزتن اي منجاد نبي سبرمول سكارڠ تونك مڠتاكن دريم منچاد نبي اخر زمان اڤ معجزة تون همب ادڤن سڭال اورڠ بسر٢ دالم نكري مكه اين بركات سكليڠن كڤد همب بهو محمد يتيم ايت مڠتاكن درين ڤڤهول سڭال نبي سكليڠن مان تندان تونك تنجقكنله كڤد همب سكليڠن اين جكلو تياد سڤرت كات تونك ايت همب سدي ممبري عايب ستله د مكين مك محمد ڤن برسبد كڤد بڭند ايت دن ڤد سڭال مريك ايت هي تون سكليڠن تيداكه تون همب منڤر

Digitized by Google

بهو سسڤڭهن اڭ د لبهكن درڤد سكليئن نبي دن كسداهن سكليئنن
نبي دن ڤڤهول سموان دن منڭهكن اڭام اسلام دن مپتاكن معجزة
يڤ انده دن اڭ د كسيه توهن يڤ سبنر٢ن ستله ايت مڭ اوجر
راج جنومالڭ هي محمد اكن سكارڤله اين ڤمنت سڭال اورڤ
بسر٢ يڤ ددالم نڭري مكه هندقله د سورهن ممڤڭل بولن كڤد
تونڭ اركين جكلو دائت بولن ايت د ڤڤڭل اوله تونڭ سڤرت
مڤڤوچڤ شهادة اكن تونڭ دڤن پارڤ سوران سڤاي ددڤر اوله
مانسي يڤ باپق ايت دن سڭال كلورڭ همب كچل بسر هين
دين سكليئنن منڤر سوار بولن ايت ستله سده اي مڤڤوچڤ
شهادة دن تونڭ سورة ماسڤكن بولن ايت كتاڤن باج تونڭ يڤ
كير دن كلوركن ڤد تاڤن باج يڤ كانن دن لال بولن ايت بله
دو سبله كمشرق دن سبله كمڤرب شهدان برتمو ڤول د لاڤت
سڤرت دهول كال جو سواتڤن جاڤن برچله بولن ايت سڤرت
ڤرمنتاڤنڭ سكليئنن كڤد تونڭ جكلو دائت سڤرت ڤرمنتانڭ
سكليئنن اكن تون دن سموان اورڤ بسر٢ يڤ دڤادڤ موولة منورت
اڭام تونڭ دن مڤاڭ بهو سسڤڭهپاله تونڭ اين نبي اخر زمان*
ستله سده بڭند برسبد د مكين ايت مڭ سڭرا بردير ابوجهل
سرت د ڤڭڤن تاڤن راج جنومالڭ سرت د جڤجڤن كاتس كڤلان
لال بركات وة مكوت سڭال عرب ترلال سكچت همب منڤر
برسبد بڭند د مكين كڤد هات ڤاتڭ د مان دائت بولن ايت
د ڤڤڭلن اوله محمد ايت مڭ سبد محمد كڤد بڭند ايت
ادڤن همب تياد كواس ممڤڭل بولن ايت يڤ كواس هان الله
جوڭ تياد لاين دن اي كواس ملكوكن قدرتن اتس سڭال همبان
حتي هار ڤن ڤتڤله مڭ نبي ايتڤن ڤرڭيله مڤڭمبل اير سمبهيڤ
مغرب ستله سده هابس سمبهيڤ سراي منت دعا كڤد الله لال
برسبد ڤد راج جنومالڭ دن اورڤ بسر٢ دن اورڤ كيكاي دن
تنكال ايت ڤن برهمڤنله سڭال بڤس هاشم نايق كاتس بوكت
قبالس مڭ نبي ڤن سمبهيڤ ڤول دو ركعة ستله د مكين مڭ

Digitized by Google

نبي برسبداله ڤد جنومالك دن سڭال ايس نڭري عرب سراي
برڪات ليهتله تون سكليئن كبنارنن توهن ملكوكن قدرتن اتس
سڭال همبان مك محمد ڤن ممندڤ كڤد بولن سراي سرسرو دمكين
سوران هي قمر داتڤله اڤكو دڤن كواس توهن ڤد بارڤ كهندق
همبان دڤن انڭره توهنك يڤ مهابسر دن كواس ستله ايتڤن مك
بولن داتڤله بركليلڤ كعبه توجه كال حتي كلكين مك بولن ايتڤن
داتڤ بربتونن ڤد سيس نبي دن بولن ايتڤن برهنت سراي مڤوچڤ
شهادة دڤن پارڤ سوران مان يڤ تياد ڤرچاي اكن نبي ايت
سموان تركجت ربه ڤڤسن منڤر سوار بولن مڤوچڤ شهادة ستله
ايت مك بولن ايتڤن ماسڤله كتاڤن باج محمد يڤ كير لال
كلور درڤد تاڤن باج يڤ كانن مك بولن ايت ممبلهكن درين
سبله كمشرق دن سبله كمغرب دن بولن ايتڤون نايڤله كلاڤت
برتمو ڤول دلاڤت سڤرت دهول جوك سواتڤن تياد چلهن مك
محمد ڤن تورنله در اتس بوكت قبالس ايت دئيرڤكن اوله راج
جنومالك دن عباس دن ابوطالب دن عالي دن زوبر دن سڭال
اورڤ بسر٢ دن اورڤ كيكاي سكليئن مڤئيرڤكن نبي تورن كڤادڤ
ابوطالب شهدان مك برسبد بڭند كڤد مريك ايت هي تون٢
سكليئن اڤاكه بچار تون٢ سكارڤ اكن محمد ايت دن سكارڤ
همب باپق ڤرچاي ڤدان نبي اخر زمان دن كسداهن نبي
سكليئن دن مكوت سڭال نبي دن جنجوڤن سڭال نبي ستله
ابوجهل منڤر كات بڭند مك بركتاله ابوجهل سكارڤ تونك
ڤرچاي اكن اورڤ همباتن ايت مك داڤت بولن ايت دڤڤكلن
دان برسبد بڭند هي ابوجهل جاڤنله اڤكو تياد ڤرچاي دن
محمد ايت بوكن بارڤ٢ لكون جكلو اڤكو تياد ڤرچاي ڤربوتله
اڤكو دمكين ايت سڤرت محمد ستله ابوجهل منڤر سبد بڭند
ايت مك ابوجهل ڤن لريله درڤد ڤادڤ ايت دڤن سڭال كلوركان
درڤد تاكتن اكن بڭند ستله دمكين مك راج جنومالك سجود
ڤد كك محمد دن سڭال اورڤ بسر٢ دن اورڤ كيكاي سموان

Digitized by Google

داتڠ مملق كاڬ نبي دڠن حرمتن سراي ماسق اسلام دڠن اخلاص هتين سرت دڠن سكچتن سكليڽن مريڬ ايت سراي دءاجركنن مڠوچڤ شهادة*

ستله سده مڬ نبي محمد ڤن كمبليله كرومهن سرت دڠكن اوله سڬال كلورڬان دن سڬال صحبتن دن راج جنومالڬ دڠن سڬال منتري هلبالڠ دن سموان رعيتن ايت مڠيرڠكن نبي برجالن كمبال ككمڤڠ حاتنجه ستله سده مڬ محمد ڤن برسبد كڤد راج جنومالڬ دن سڬال اورڠ بسر٢ سكلينن ايتڤن دودقله ستله سده دودق مڬ اوجر راج جنومالڬ ياجنجوڠنڬ اد سوات لاڬ مقصود ڤاتڬ كڤد جنجوڠنڬ مڬ بركات محمد افاكه مقصود تونڬ كڤداڬ اركين بركتاله بڬند ادڤن استري همب برءانق سورڠ تياد بروف دن تياد بركڤال دن تياد كاڬ تاڠنن جكلو تونڬ نبي اخر زمان لڤكڤكنله كڤدان مڬ سبد محمد كڤد بڬند ايت تتاف همب تياد كواس دن يڠ كواس ايت الله ملڤكڤكن بارڠ يڠ كورڠ دن سكتيڬ لاڬ جبرائيل ڤن داتڠ ممباو فرمان كڤد نبي محمد د مكينله فرمانن هي ككاسهڬ ڤرڬيله اڠكو كرومه راج جنومالڬ دن اڠكو توتف انق ايت دڠن شال كمدين اڠكو سمبهيڤكن دو ركعة ستله سده مڤبت نام محمد نبي احر زمان هذدقله اڠكو ممبري انق ايت كڤد بڤان دن محمد ڤن مندافت حيدية سراي بركات كڤد راج جنومالڬ بايكله كيت سكليڽن برءڠكت كرومه راج جنومالڬ دن نبي ڤن بربڤكت سراي برجالن دڠن سڬال صحبة مڠيرڠكن نبي كرومه بڬند ستاه سمڤي مڬ بڬند برسبداله كڤد نبي محمد دودقله تونڬ مڬ محمد دڠن سڬال صحبة ڤن دودقله د كرسي دن سكتيڬ ايت جو بڬند ڤن ممباو انقن كڤد نبي دن نبي ايتڤن مڠمبل انق ايت سراي د توتڤن ستله سده د توتڤن مڬ محمد ايتڤن سمبهيڤكن انق ايت سراي منت دعا كڤد الله شهدان سراي د بوڬ دڠن تولڠ الله كڤد همبان ايتڤن لڤكڤله انق ايت دڠن

Digitized by Google

ايلق ڤارسڽ دن برچهاي مكاڽ سڤرت بولن ڤرنام امڤت بلس
هار مك برسبداله نبي كڤد راج جنومالك هي راج امبلله
تون همب انق اين ڤلهراكن بايك٢ مك بڬند ڤن سڬرا سجود
كباوه حضرة نبي سراي بركات سسڤڬهپاله تونك نبي اخر زمان
مكوت سڬال نبي دن جنجوڠن سڬال نبي دن كسدهسداهن
سڬال نبي مك بربڤكتله بڬند درڤد سجودڽ لال مپوره ممڤڬل
سئورڠ بندهار مڤئلوركن امس دن ڤيرق دن ڤكاين انده٢ دن
سهاي لكلاك سڤوله اورڠ دن سهاي ڤرمڤون سڤوله اورڠ سكليئنڽ
د ڤرسمبهكن كڤد نبي ايت دن ستله ايت مك د ڤرجموڽ ماكن
مينم دن سڬال صحبة دن كلورڬاڽ دن اورڠ بسر٢ دن سڬال
اورڠ كيكاي سكليئنڽ ماكن مينم برسكسكاءن ستله د مكين مك
نبي ڤن موهنله كڤد بڬند لال كمبال كرومه حاتجه د مكينله*

Digitized by Google

HOE DE MAAN ZICH IN TWEEËN VERDEELDE.

UIT HET MALEISCH VERTAALD

DOOR

H. RAAT,

Kapitein der infanterie.

Vervolgens ging de veldheer met trots naar de woonplaats van Hatidjah, door zijn voorkomen toonende dat hij om niemand gaf en jegens niemand wellevend wilde zijn. Terwijl hij nu de woonplaats van Hatidjah naderde, vermaakte zij zich op het voorplein van haar huis.

Toen zij een man te paard zag, die scheen binnen de omheining te willen komen, wiens voorkomen zeer heldhaftig was en volstrekt geen mensch scheen te tellen, ging zij spoedig op tot haar huis en zeide tot Mohamad, hem eerbiedig dus aansprekende: „O! mijn meester, er is een man, zeer groot van gestalte en zeer trotsch van voorkomen; hij is te paard geze-

---

N. B. De hierneven wedergegeven maleische tekst komt voor in de Proeve tot opheldering van de gronden der Maleische spelling door W. Robinson, vertaald door E. Netscher.

Digitized by Google

ten in al zijne grootheid mijne woonplaats binnen gekomen; ik heb hem gezien."

Toen begaf zich Mohamad naar de huisdeur, om de handelingen van den veldheer te zien. Middelerwijl deze tot de heining was gekomen stond Mohamad in de deur en zag den veldheer, die wederkeerig den grooten Mohamad aanschouwde. De veldheer steeg spoedig van het paard, liep haastig naar Mohamad en boog zich voor zijne voeten neder.

Toen zeide de profeet tot hem: » O! veldheer, wat verlangt gij van mij?" waarop de veldheer zeide: „O! mijn meester, uw dienaar wordt gezonden door den koning Djanoewamalik, om U, mijn' meester, uit te noodigen op het veld Aboethalib te komen".

Hierop zeide Mohamad tot den veldheer: „O! zendeling, ga eerst terug naar uwen koning; ik zal ook dadelijk komen." De zendeling nam afscheid en ging spoedig terug.

Nu op dat zelfde oogenblik kwam Djibra-il (Gabriël), een bevel Gods aan Mohamad brengen, en sprak aldus: „O! Mohamad, begeef U naar den koning Djanoewamalik, en doe al hetgeen hij wenscht, opdat hij het geloof van den islam omhelze".

Toen Djibra-il dit tot Mohamad had gezegd, sprak God verder tot Djibra-il en Mika-il (Michaël): » gaat gij beiden met al de engelen naar de aarde tot mijn welbeminden, die zich naar het veld Aboethalib gaat begeven, werwaarts hij door niemand wordt gevolgd. Om die reden zend ik u allen naar de aarde om hem te vergezellen." Nu daalden Djibra-il en Mika-il beiden af, medenemende 70,000 engelen met hunne toerusting en kleedij, en ieder met zijne deugden en uiterlijke schoonheid.

Toen Djibra-il en Mika-il waren aangekomen groetten zij Mohamad, hetwelk door dezen dadelijk werd beantwoord. Nu zeiden Djibra-il en Mika-il » O! meester, wij komen hier op bevel van God met alle engelen om U te volgen; dit is eene

Digitized by Google

gunst van den Opperheer aan U, onzen meester, om U grootheid en luister te schenken. Hef uw hoofd op, O! heer, en aanschouw de gunst van God."

Mohamad hief het hoofd op, en opwaarts ziende zag hij de engelen met hunne verschillende kleedij, hoedanigheden en uiterlijk voorkomen.

Toen zeide Djibra-il: »O! Mohamad, het zal goed zijn dat men hier vooraf bidde;" waarop Mohamad bad, en dit gedaan zijnde daalde hij af en ging, door hen gevolgd, naar het veld Aboethalib. Onmiddelijk werd de stem gehoord van alle engelen, hevig en luid toejuichende.

Dit kwam ter ooren van den koning Djanoewamalik en van allen die zich op het plein bevonden.

De aarde schudde en koning Djanoewamalik vroeg aan zijnen rijksbestierder: »O! mijn rijksbestierder, welk gerucht is dat even als of de dag der opstanding gekomen is?" De rijksbestierder zeide eerbiedig: »O! mijn meester, dit is Mohamad de wees, die komt vergezeld van al de engelen." Al het volk dat zich te zamen op het veld bevond, wendde toen het gelaat naar den grooten weg, en op dat oogenblik was het als of de zon verduisterde door eene wolk, veroorzaakt door de menigte van engelen die Mohamad volgden; een oogenblik later was de zon weder helder als of zij pas was opgekomen. Nu de menigte den profeet zag komen en het veld naderen, waren allen verbaasd en verwonderd, en allen van het geslacht Hasjim, waaronder Abas en Aboethalib, begaven zich naar Mohamad om hem te ontvangen.

Toen de koning Djanoewamalik Mohamad had zien komen beval hij eenen stoel aan te brengen, en Mohamad genaderd zijnde zette zich op denzelven neder. Nu sprak de koning tot hem, zeggende: »O! Mohamad, ik heb de tijding gehoord van alle grooten en aanzienlijken in Mekka, dat gij U stellig verklaart te zijn de profeet van den laatsten tijd en de kroon en heer

Digitized by Google

van alle profeten; doch welk wonderwerk of welk teeken hebt gij gegeven, dat gij dit waarlijk zijt? De ark van den profeet Noh (Noach) werd door de engelen ten hemel gevoerd; dat was zijn teeken. Toen de profeet Ibrahim (Abraham) door Namroed (Nimrod) in het vuur geworpen werd brandde hij zich niet; dat was zijn teeken. En toen de profeet David bad boog zich al het geboomte voor hem; dat was zijn teeken. En de profeet Soleiman (Salomon) gaf het bewijs met zijnen ring. En de profeet Isa (Jezus) sprak met een lijk; dat was zijn teeken. Zoo hadden alle vroegere profeten hun teeken en wonderwerk, ten bewijze dat zij profeten waren. Nu zegt gij zelf te zijn de profeet van den laatsten tijd, doch welk wonderwerk zult gij doen? Alle grooten hier in Mekka hebben mij gezegd, dat Mohamad de wees zich zelf verklaart te zijn het opperhoofd van alle profeten, maar waar is uw teeken? mijnheer toone het ons; indien het niet is zoo als hij zegt, ben ik gereed hem te vernederen."

Toen sprak Mohamad tot den vorst en het volk: »O! gij allen, hebt gij niet gehoord dat ik waarlijk meer ben dan alle profeten, de laatste van alle profeten, het hoofd van alle profeten die voor mij waren; dat ik het ware geloof bevestig, schoone wonderwerken doe en de geliefde ben van den waren Heer?" Hierop zeide de koning Djanoewamalik: »O! Mohamad, alle grooten van deze stad Mekka wenschen op dit oogenblik te zien, dat ik U gelast de maan tot U te doen komen, vervolgens wanneer zij zal gekomen zijn en U zal hebben geloofd met eene heldere stem, dat door deze allen met hunne betrekkingen en dienaren, kleinen, aanzienlijken en geringen zal worden gehoord, en dat voorts de maan, na U geloofd te hebben, door U gelast wordt in te gaan in de linkermouw van uw opperkleed en door de regtermouw uitkome, en zich daarna verdeele in tweeën, de eene helft naar het oosten, de andere helft naar het westen, om zich later weder in het

Digitized by Google

uitspansel, even als voorheen, te vereenigen, terwijl er geen enkele scheur in te zien zal zijn; dit alles verzoek ik U mijnheer, en wanneer zij dit zien, zullen alle grooten, die zich op het veld bevinden, uw geloof omhelzen en bekennen dat gij waarlijk zijt de profeet van den laatsten tijd."

Toen de vorst aldus had gesproken stond Aboedjahal spoedig op, en de handen van den koning Djanoewamalik vattende bragt hij die eerbiedig op zijn hoofd, zeggende: » O! kroon van alle arabieren, ik gevoel mij zeer verheugd, dat ik U aldus heb hooren spreken; volgens mijn gevoelen hoe kan Mohamad de maan tot zich roepen!" Doch Mohamad zeide tot den vorst: »Ik bezit de magt niet om de maan tot mij te roepen. God alleen en geen ander dan Hij heeft die magt. Hij heeft de magt om zijne almagt aan al zijne dienaren te toonen".

Toen het duister werd ging de profeet en haalde water voor het avondgebed; dit gebed verrigt hebbende vroeg hij Gods zegen en zeide tot den koning Djanoewamalik en alle grooten en aanzienlijken, die op dat tijdstip daar van alle geslachten verzameld waren, dat zij zich op den heuvel Khibalis zouden begeven. Vervolgens bad de profeet weder, tweemalen het formulier doorloopende, en sprak toen tot den koning Djanoewamalik en al de overige arabieren, zeggende: » Aanschouw allen de waarheid en het bestier van God, die magt heeft over zijne dienaren"; en zijne oogen op de maan vestigende, liet hij zich met eene heldere stem aldus hooren: » O! maan, kom, door de magt van den Heer, volgens het verlangen van zijnen dienaar, en door de gunst en de magt van den Allerhoogste"

Toen kwam de maan en ging zeven malen rondom den tempel (Ka-abah) en hield vervolgens stil juist naast den profeet, hem lovende met eene heldere stem; waarop allen, die niet in den profeet geloofden, dit hoorende bevreesd waren en in zwijm nedervielen. Vervolgens ging de maan in de linkermouw van Mohamads opperkleed, en verscheen weder uit de regtermouw;

Digitized by Google

voorts verdeelde zij zich in tweeën, de eene helft naar het oosten en de andere helft naar het westen; daarop verhief zich de maan en vereenigde zich weder in het uitspansel, even als vroeger, zonder eene enkele scheur.

Toen daalde Mahomad af van den heuvel Khibalis en werd gevolgd door den koning Djanoewamalik en Abas en Aboethalib, benevens Ali en Zoebair, en alle grooten en aanzienlijken die mede gingen naar het plein Aboethalib.

Hierop sprak de vorst tot al het volk: »O! gij allen, wat zegt gij thans van Mohamad? ik voor mij geloof dat hij waarlijk is de profeet van den laatsten tijd, de laatste, de kroon, de heer aller profeten!"

Toen Aboedjahal deze woorden van den vorst hoorde, zeide hij: »O! vorst, gelooft gij nu dat deze toovenaar de maan heeft tot zich geroepen", en de koning antwoordde: »O! Aboedjahal wees niet ongeloovig; de handelingen van Mohamad zijn niet alledaags. Indien gij niet gelooft, welaan doe gij dan wat Mohamad heeft gedaan."

Toen Aboedjahal den vorst aldus hoorde spreken, verliet hij met de zijnen bevreesd het plein, terwijl de koning Djanoewamalik zich boog voor de voeten van Mohamad; vervolgens kwamen alle grooten en aanzienlijken eerbiedig de voeten van den profeet omhelzen, en tevens beleden zij het ware geloof met opregtheid huns harten en met vreugde, terwijl Mohamad hen de geloofsbelijdenis leerde.

Hierna begaf zich de profeet terug naar zijne woning, gevolgd door al zijne aanverwanten en vrienden, zoo ook door den koning Djanoewamalik met zijne rijksgrooten, veldheeren en onderdanen, welke allen met Mohamad weder terug keerden naar de woonplaats van Hatidjah. Daar aangekomen zijnde noodigde Mohamad den koning Djanoewamalik met zijn geheele gevolg uit om neder te zitten, waarna de koning aldus sprak: »O! mijn meester, ik heb U nog een wensch mede te

Digitized by Google

deelen;" en Mahomed zeide: »wat verlangt gij van mij?" Hierop sprak de vorst: »mijne echtgenoot heeft een misvormd kind, zonder hoofd en zonder voeten of handen gebaard; indien gij de profeet der laatste tijden zijt, verschaf dan dit kind het ontbrekende." Doch Mohamad zeide tot den vorst: »maar ik heb daartoe de magt niet; het is alleen God die de magt heeft te verbeteren wat slecht is." Op dat tijdstip kwam de engel Djibra-il brengende een bevel van God aan Mohamad, aldus luidende: »O! mijn geliefde, begeef U naar het verblijf van den koning Djanoewamalik en wikkel het kind in eenen opperdoek; bid twee formulieren en wanneer gij den naam van Mohamad den profeet der laatste tijden zult hebben uitgesproken, geef dan het kind aan den vader over". Mohamad deze gunst ontvangen hebbende zeide tot den vorst: »laat ons henen gaan en ons naar uwe woning begeven;" en de profeet stond op en ging door al zijne vrienden gevolgd, naar het huis van den koning. Daar aangekomen zijnde zeide de vorst: »Mohamad zet U neder" waarop deze zich met al zijne vrienden op de stoelen nederzetten, terwijl de vorst zijn kind bij Mohamad bragt, die hetzelve nemende bedekte. Hierop bad Mohamad, over het kind Gods zegen afsmeekende; daarna werd het kind ontbloot, en, met de hulp die God zijnen dienaar bewees, was het voorzien van een schoon gelaat, schitterend als de volle maan. Toen zeide de profeet tot koning Djanoewamalik: »O! koning, neem uw kind en verzorg het goed." De vorst boog zich spoedig diep voor het aanschijn van den profeet, zeggende: »gij zijt voorwaar de profeet der laatste tijden, de kroon, de heer en de volmaking aller profeten." En opstaande van zijne eerbiedige houding, gelastte hij eenen schatbewaarder te roepen, ten einde te brengen goud, zilver en kostbare kleederen, zoo mede tien slaven en tien slavinnen, om alles den profeet te worden aangeboden; vervolgens gaf hij nog een groot gastmaal aan den profeet, waarop diens vrienden, nabestaanden en alle

Digitized by Google

grooten en aanzienlijken naar hartelust aten en dronken. Hierop nam de profeet afscheid van den vorst en keerde terug naar de woonplaats van Hatidjah.

Digitized by Google

BERIGTEN.

De Batoe goeliga (bezoar). — Op bl. 151 van deel V van dit tijdschrift is opgenomen eene korte beschrijving van eenen *batoe goeliga* (bezoar) door den heer F. Nix, die denzelven had gezien in het bezit van een hoofd van Indrapoera (Sumatra's Westkust).

Voor eenigen tijd ontvingen wij een dergelijken steen van den HEdelGestr. heer mr. A. Prins, wien dezelve, tijdens zijn verblijf op Borneo's Westkust, als eene zeldzaamheid was aangeboden. Deze steen zou gevonden zijn in de lever van eenen aap.

In uiterlijk voorkomen verschilt hij geheel van dien door den heer Nix beschreven, die zegt dat de steen zwart, maar, tegen het licht gehouden, lichtrood, zeer helder en doorschijnend was.

De door den heer mr. A. Prins geschonken steen is olijfgroen en niet doorschijnend; de vorm en grootte is die eener olijf, doch eenigzins plat.

Zij schijnen zeer zeldzaam te zijn en ook niet in alle landen voor te komen, maar waar zij gevonden worden schrijft men er wonderkrachten aan toe.

E. Netscher.

Gedenkpenningen voor Ned. Indië. — Het penningkabinet van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen is nieuwen dank verschuldigd aan den heer H. von Rosenberg, die hetzelve verrijkte met een exemplaar der me-

Digitized by Google

daille voor den Javaschen oorlog, groot model, en wel dezelfde die door wijlen den generaal V. A. Michiels gedragen werd, zoomede met een exemplaar der bronzen medaille voor Moed en Trouw, die, voor inlandsche militairen, het kruis der Militaire Willems-orde vervangt.

Behalve op dezelfde medaille in zilver vestigen wij nog de aandacht van hen, die in staat en genegen zijn uitbreiding te geven aan 's Genootschaps reeds zeer belangrijke verzameling, op de ruitvormige medaille, die, vóór de instelling der medaille voor Moed en Trouw in 1839, aan inlandsche militairen voor uitstekende daden werd toegekend.

Exemplaren van dit eereteeken zijn zeer zeldzaam geworden en dus van te meer belang om in 's Genootschaps kabinet te worden bewaard.

E. Netscher.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

10de OPGAVE

VAN

BOEKWERKEN

WAARMEDE DE

BIBLIOTHEEK VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IS VERRIJKT.

Bilderdijks dichtwerken, uitgegeven door Da Costa. 6de, 7de en 8ste aflev. Haarl. 1856.

J. Olivier, Tafereelen en merkwaardigheden uit Oost-Indie. Dl. I, II. Amsterd. 1836, 1838.

* J. J. de Hollander, Handleiding bij de beoefening der Maleische taal- en letterkunde. 2de druk. Breda. 1856 (v. d. schr.).

J. A. van der Chijs, Geschiedenis der stichting der vereenigde O. I. Compagnie. Leid. 1856.

* Het gezantschap naar Bali in 1633 (v. d. heer Leupe).

* Gevecht tegen de Engelschen in Oost-Indie in 1673 (v. denzelfden).

* P. A. Leupe, Rijklof van Goens. (v. d. schr.).

* Rijckloff Volckertsz. van Goens. (v. denzelfden).

* Kops, Flora Batava. 179ste aflev. Amsterd. (v. h. gouvt).

Digitized by Google

* J. van Leeuwen, Lycidos cologa et Musae invocatio etc. Amstelod. 1856. (v. d. Kon. Akad. v. Wetensch.)
* C. G. C. Reinwardt, Plantae Indiae Batavae orientalis. Fasc. I. Lugd. Bat. 1856. (v. d. Min. v. Kol.)
* J. J. de Hollander, Sjaïr Kén Tamboehan. Leiden. 1856. (v. d. schr.)

Digitized by Google

VERSLAG

VAN DE

KOMMISSIE TOT VERBETERING

DER

INDISCHE ZEEKAARTEN,

OMTRENT DE VERRIGTINGEN IN HET BELANG VAN DE HYDROGRAFIE VAN NEDERLANDSCH-INDIE GEDURENDE HET JAAR 1856.

Wederom mogt de kommissie dit jaar de ijverige medewerking ondervinden van de officieren der koninklijke nederlandsche marine in de zoo noodige uitbreiding der hydrografische kennis dezer gewesten. Hoewel reeds verscheidene kaarten door de onvermoeide werkzaamheid van de luitenants ter zee 1e klasse H. D. A. Smits en P. Melvill van Carnbee het licht mogten zien, valt het niet te ontkennen, dat de hydrografie nog lang niet dien trap van volmaking in deze gewesten bereikt heeft, waarop dezelve in andere landen trotsch mag wezen, en waardoor zij een krachtige hefboom wordt tot beveiliging en bespoediging der reizen en tot vermeerdering van 's lands welvaart.

Mogt de hydrografie ruimschoots in andere landen kun-

Digitized by Google

nen beschikken over personeel, schepen en verdere hulpmiddelen, hier, in den archipel, is dezelve geheel en al toevertrouwd aan de officieren der koninklijke nederlandsche marine, die dan ook de hydrografie, in zoo ver hiertoe mogelijkheid bestond in verband met de drukke diensten in deze gewesten, naar hun beste vermogen, ja zelfs met in de waagschaal stelling hunner gezondheid hebben getracht te vermeerderen.

De vruchten hiervan, vruchten die groot mogen genoemd worden in de gegeven omstandigheden, zijn weder ingekomen en onder dezelven onderscheiden zich voornamelijk:

Opname ter oostkust van Borneo van de mondingen der Mahakkan rivier, door den luitenant ter zee 1e klasse G. W. F. Moeth;

Opname ter oostkust van Borneo van Kanioengan-punt tot Tandjong Tabla, door idem;

Opname ter oostknst van Borneo van Koetei tot Tandjong Ares, door idem;

Schets van een gedeelte der bogt van Kwandang, door het état major van Z. M. stoomschip Samarang;

Opname van de Poeloe- baai nabij Benkoelen, door den luitenant ter zee 1e klasse H. A. Modderman;

Opname van de Kapo Posang eilanden, door den luitenant ter zee 2e klasse R. P. Struick;

Verbeterde schetskaart van het eiland Nias, door den luitenant ter zee 1e klasse G. Gersen;

Schetsen met verbeteringen in de Greyhounds passage en golf Tomini, door den luitenant ter zee 2e klasse L. de Stuers;

Opname van de reede Tapalang en Kait, door het état major van Z. M. fregat Palembang;

Opname van de baai Tjinrana, door den luitenant ter zee 2e klasse A. C. J. Edeling;

Kaartje van een gedeelte der westkust van Borneo, door den gezaghebber J. van der Wedden;

Digitized by Google

Schetskaartje van de kust tusschen Indrapoera en Benkoelen, door den luitenant ter zee 1e klasse H. A. Modderman.

Beschrijvingen en andere hydrografische opgaven:

Toelichtingen op de opname van den luitenant ter zee 1e klasse G. W. F. Moeth;

Extrakt journaal van de reis der schepen Nederland en Henriette Cornelia van Batavia naar Japan;

Opmerkingen omtrent de vaarwaters langs de noordkust van Celebes, door het état major van Z. M. stoomschip Samarang;

Verslag van eene reis van Amboina naar Ternate, benoorden Celebes om, naar Makasar, door Z. M. fregat Palembang;

Reis naar de Aroe-en Keij eilanden, door Z. M. schoener Rembang;

Reis naar Flores en Sumbawa door Z. M. stoomschip Suriname;

Opmerkingen over de Togean eilanden, Pagoewat, enz.

Eenige reven werden ontdekt en nader bepaald, als:

Twee op de noordkust van Banka, door kapitein Noordziek en de Fathool Barie;

Een in de Gaspar straten, door Abd'oellah bin Mohamad Bahomaris;

Twee in de Lampong baai, door den kapitein luitenant ter zee C. J. Berghuis;

Een in de Duizend-eilanden, door het nederlandsche schip Anna Paulowna;

Een op de oostkust van Sumatra, door den gezagvoerder J. W. Cole;

Een uitgestrekt rif bij Kambeina, door den luitenant ter zee 2e klasse W. F. L. de Vriese;

Een door Z. M. stoomschip Vesuvius op de oostkust van Celebes;

Een door het engelsche schip Martaban in straat Makasar;

Digitized by Google

Een in de Karimatta passage, door het nederlandsche schip Stad Tiel.

Het groote getal reven jaarlijks in deze gewesten ontdekt moge getuigen van de zoo onvolmaakte hydrografische kennis, waardoor de vaarwaters hier steeds zorgelijk blijven en met de meeste voorzigtigheid moeten bevaren worden; voorzeker, wanneer het hier slechts bij bleef, reeds een groot nadeel voor den handel.

Mogt de kommissie met genoegen het aantal reven overzien, die door hare kennis minder gevaarlijk voor den handel zijn geworden, droevig is het echter dat aan de geschiedenis hunner ontdekking somwijlen, ja maar al te dikwijls, herinneringen zijn verbonden van het verliezen van schepen, vertragen van expeditiën en verdere ongelukken. Doch de kommissie vertrouwt dat ook eenmaal, moge de tijd niet ver af zijn, eene krachtige hand zal worden geslagen aan deze zoo nuttige, ja onontbeerlijke kennis dezer gewesten.

Ten einde de kapiteins der koopvaardijschepen in de gelegenheid te stellen hunne kaarten eenigzins op de hoogte der ontdekkingen van reven en andere gevaren te houden, heeft de kommissie het noodig geacht eene opgave van de reven en nader bepaalde gevaren aan de residenten van verschillende zeeplaatsen te sturen, met verzoek dezelve in handen te stellen van de havenmeesters of als zoodanig fungerende ambtenaren der bedoelde plaatsen. Na afloop van elk jaar zal de kommissie aan elke dier plaatsen eene nieuwe lijst doen toekomen van de reven in den loop van het jaar ontdekt, welke opgave bij de vorige gevoegd kan worden om eene kollektie uit te maken, waardoor elke kapitein, waar hij zich ook in dezen archipel moge bevinden, de bekende gevaren op zijne kaart kan aanteekenen.

De bebakening van de reede van Batavia liet in den laatsten tijd veel te wenschen over; menige baak was weg geslagen.

Digitized by Google

Het aan den grond raken van eenige schepen in deze vaarwaters moet hieraan gedeeltelijk worden toegeschreven.

De kommissie, aan wier zorg deze bebakening tot nu toe is toevertrouwd, heeft, reeds voor het begin van den westmoeson, bij den direkteur der burgerlijke openbare werken op de herstelling der weg geraakte bakens aangedrongen.

Inmiddels heeft de kommissie het voorstel gedaan om haar van het toezigt over de bebakening te ontheffen en hetzelve op te dragen aan den havenmeester te Batavia.

De werkzaamheden van den geografischen ingenieur hebben zich dit jaar bepaald tot de triangulatie der residentie Banjoemas, tot het voorbereiden dier werkzaamheden voor de residentie Bagelen en het uitwerken zijner waarnemingen.

Wat de bijzonderheden dezer waarnemingen betreft vermeent de kommissie naar de driemaandelijksche rapporten van den den geografischen ingenieur te mogen verwijzen (1).

Gedurende den loop van dit jaar werden voorstellen gedaan tot veranderingen in de geografische dienst, alsmede een voorstel tot het nemen van korresponderende waarnemingen in Europa, tot verbetering der maantafelen. Op het eerste voorstel mogt de kommissie den bijval van het gouvernement ondervinden, blijkens het besluit dd. 16 april 1856 no. 36, waarbij deze voorstellen ter beschikking van het hoofdbestuur in Nederland zijn opgezonden.

In Holland werd als assistent van den geografischen ingenieur benoemd C. F. J. Jaeger, waardoor de kontroleur der 3e klasse bij de landelijke inkomsten en kultures J. J. van Limburg Brouwer, die bij deze dienst eenigen tijd met ijver werkzaam was, dezelve weder verliet.

Het personeel van de kommissie heeft, gedurende het afgeloopen jaar, insgelijks eenige veranderingen ondergaan. Door

(1) Zie hierover het Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië.

Digitized by Google

de benoeming van den luitenant ter zee 1e klasse P. baron Melvill van Carnbee tot kapitein luitenant ter zee, direkteur van het marine etablissement te Onrust, trad ZEdG. als administrateur van het depot van zeekaarten en sekretaris der kommissie af, terwijl ZEdG. als lid der kommissie werkzaam bleef. Inmiddels werd de luitenant ter zee 2e klasse A. C. J. Edeling gedetacheerd tot waarneming van bovengemelde betrekkingen; kort hierna had de kommissie het verlies te betreuren van het lid P. baron Melvill van Carnbee, die, gedurende geruimen tijd, met grooten ijver en met zulke gunstige gevolgen werkzaam was geweest voor de hydrografie in deze gewesten.

De werkzaamheden van het hydrografisch bureau werden, in het begin van het afgeloopen jaar, zeer vertraagd door de ongesteldheid van den eenigen lithograaf, C. A. Oehler, die echter weder, na een verlof tot herstel van gezondheid, voor de dienst beschikbaar was.

De onvoldoendheid van het bestaande personeel deed zich weder sterk gevoelen. De administrateur van het depot, die tevens sekretaris der kommissie is, kan slechts een gedeelte van zijnen tijd aan het zamenstellen van kaarten en gidsen besteden, daar vooral het steeds toenemend debiet der kaarten en de hieruit voortvloeijende grootere administratie de werkzaamheden van dit gedeelte zijner betrekking zeer vermeerderen.

De zamenstelling van de kaart der westkust van Sumatra, door den luitenant ter zee 1e klasse P. baron Melvill van Carnbee, werd uitgesteld, dewijl nog eenige opnemingen van die streken werden ingewacht.

Na de aftreding van evengemelden luitenant ter zee werd, op voorstel van den luitenant ter zee Edeling, eene andere verdeeling der twee bladen door de kommissie aangenomen, waarop de vorige randen werden uitgeslepen en met de zamen-

Digitized by Google

stelling dezer kaart door evengemelden luitenant ter zee begonnen werd.

Inmiddels werd eene nieuwe editie van de reede van Batavia bewerkt, die de kommissie den 15 oktober der regering aanbood, met verzoek dezelve in Holland te doen bewerken.

Ook werd een begin gemaakt met een generalen index van den indischen archipel, waardoor men, in een oogopslag, de bestaande opnemingen, schetsen enz., met verschillende kleuren overgebragt, kan overzien.

In het laatst van november was het eerste blad van Sumatra, van Atjin tot Padang, gereed, en werd tot het op steen brengen van dit gedeelte overgegaan.

Aangezien het voor de inlandsche vaart wenschelijk was de kaarten geheel te kunnen verstaan, zoo werden op de nieuwe kaart de inlandsche namen van alle plaatsen in arabische karakters bij de europesche namen gevoegd.

Inmiddels de kaart van straat Makasar bijna uitverkocht zijnde, zoo werd door den luitenant ter zee Edeling onmiddelijk aan eene nieuwe kaart van dit vaarwater begonnen, waarvan het eerste blad met het einde van het jaar gereed was.

Gedurende het afgeloopen jaar werden voor eene som van *f* 7168 aan kaarten verstrekt.

Hieronder volgt eene vergelijkende opgaaf van het getal dat van eenige der voornaamste kaarten, gedurende de twee laatste jaren is verstrekt geworden:

	1855	1856
Kaart van Java, door Melvill van Carnbee	122	204
Gids voor id. id.	5	4
Kaart der reede van Batavia, door Escher, enz.	28	45
„ „ vaarwaters tusschen Sumatra en Borneo,		
1e gedeelte, door Melvill van Carnbee	49	30
3e gedeelte, door Smits.	41	39
Gids voor Banka en Gaspar. id.	5	2

Digitized by Google

Kaart van straat Gaspar, door Osthoff.	26	29
Kaart van de eilanden beoosten Java, door Smits.	79	81
Gids voor id. id.	8	11
Kaart van straat Makasar id.	65	109
„ „ het z. w. gedeelte Celebes, door Schröder.	45	19
„ „ de Moluksche eilanden, door Gregorij.	20	23
Gids voor id. id.	3	2
Kaart van Padang tot Taboejong, door Osthoff	12	10
„ „ de Java zee, door Smits en Melvill van Carnbee	162	167
„ „ „ Oostkust Celebes id. id.	51	37

Het totaal getal kaarten gedurende de laatste jaren verstrekt, heeft, berekend over vierjarige tijdperken bedragen, als volgt:

Van	1840	tot	en	met	1843	287 stuks.
„	1844	„	„	„	1847	809 „
„	1848	„	„	„	1851	2764 „
„	1852	„	„	„	1855	4085 „

terwijl in 1856 alleen 1208 stuks verbruikt zijn.

Ook werden aan het fransche fregat Le Colbert, kommandant M. de Beaudeau en de noord-amerikaansche korvet Portsmouth, kommandant Foote, eenige kaarten dezer gewesten als geschenk aangeboden.

Digitized by Google

BESCHRIJVING

VAN

NEDERLANDSCH-INDISCHE MUNTEN

Soerabaja, 20 november 1856.

Aan

de redaktie van het tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde.

Gevolg gevende aan den wensch van de redaktie, geuit aan den voet van den katalogus van nederlandsch-indische munten, opgenomen in deel VI, pag. 280 en volgende van uw tijdschrift (waar echter eenige omissien en drukfouten zijn ingeslopen), bied ik UEd. hierbij aan eene uitvoerige beschrijving mijner muntverzameling, voor zoo veel namelijk betreft dat gedeelte, hetwelk betrekking heeft op Nederlandsch-indië.

Ik vlei mij geenzins dat dezelve, bij eene vergelijking met de oorspronkelijke munten, door deskundigen als volkomen juist zal worden bevonden; maar desniettemin heb ik, met de ter mijner beschikking staande middelen, getracht der waarheid zoo veel mogelijk nabij te komen.

Van mijn voornemen om aan deze beschrijving een geschiedkundig overzigt te verbinden, heb ik moeten afzien, uithoofde mij daartoe de noodige bronnen ontbraken en de mondelinge inlichtingen, die ik ter zake inwon, mij, op enkele uitzonderingen na, te weinig vertrouwen inboezemden.

Digitized by Google

Mogten welligt in deze beschrijving munten voorkomen die niet in Nederlandsch- maar in Britsch-indie te huis behooren, dan zal, bij de bestaande onzekerheid, waarin ik dien aangaande verkeerde, eene teregtwijzing deswege in uw tijdschrift mij zeer aangenaam zijn.

Het vervolg dezer muntbeschrijving, dat ik hoop UEd. binnen weinige maanden te zullen kunnen aanbieden, zal *hoofdzakelijk* bevatten de tot mijne verzameling behoorende oorspronkelijke, inlandsche munten; waaronder ik versta de zoodanigen, die *in alle opzigten* de blijken dragen van in Indië geslagen te zijn, zonder eenige tusschenkomst of invloed hoegenaamd van europeanen of andere vreemde natien, zoo als bijv. die van Palembang en Bantam, vermeld in deel IV en VI van uw tijdschrift, pag. 275 en 102.

Ik heb de eer mij met achting te noemen,

UEd. dw. dienaar,

J. S. VAN COEVORDEN.

Digitized by Google

BESCHRIJVING VAN NEDERLANDSCH-INDISCHE MUNTEN.

Halve duiten; koper.

Holland. *a.*	Zeeland. *b.*	Utrecht. *c.*	Friesland. *d.*	Gelderland. *e.*	Ind. Bat. *f.*	Nederl. Indie. *g.*	Aanmerkingen.
1749	1770	1752	1769	1788	1802	1821	(1) Op al de exemplaren die ik gezien heb staat de 7 verkeerd: aldus r. (2) Omtrent derzelver echtheid bestaat bij mij twijfel.
50	71	53	70	89	3	22	
51	72	54	78	90	4	23	
52	(2) 1810	55	86		5	24	
53		57	87		6	25	
54		59			7	26	
68		69			8		
69		70			9		
70					14		
80					15		
(1) 81					16		
1802					18		
(2) 10					21		
					22		

a. b. c. d. e. Middellijn: 1,7 tot 1,9 duim. Gewigt: 0,9 tot 1,4 wigtje.

I. o. V. c. ineengestrengeld (1). Daar onder het jaartal. Boven het merk een muntteeken (?), zijnde bij *a* een vijfbladige bloem; bij *c*, het wapenschild der provincië; bij *d*, eene schuit met staanden mast waarbij een man; bij *e*, een korenaar (?), allen tusschen twee punten; bij *b*, een kasteel tusschen twee sterren.

II. Wapen der provincie; slechts enkele met gestreepte randen aan beide zijden.

f. Middellijn: 1,75 tot 1,9 duim. Gewigt: 0,7 tot 1,3 wigtje.

(1) Dit is het merk van de voormalige Oost-indische compagnie, opgerigt den 20 maart 1602.

Digitized by Google

I. *Indiae Batav:* Boven eene ster, soms tusschen twee punten. Onder het jaartal, waaronder bij 1814 en 1815 de letter H.

II. Wapen van Nederland, tusschen 5-$\frac{1}{3}\frac{1}{3}$ Onder hetzelve de letter G(ulden).

g. Middellijn: 1,8 duim. Gewigt: 0,75 tot 0,83 wigtje.

I. *Nederl. Indië.* Boven eene ster. Onder het jaartal, waaronder de letter S.

Wapen van Nederland, tusschen $\frac{1}{8}$ — St. (uiver).

Digitized by Google

Heele duiten; koper.

Holland.		Zeeland.		Utrecht.		Friesland.		Gelderland.	Aanmerkingen.
(1) 1578	1762	(2) 1727	1766	1742	1792	*t.* 1712	1771	1731	(1) De O. I. Compagnie eerst in 1602 opgerigt zijnde, zoo is deze munt valsch of het jaartal verkeerd gestempeld.
t. 1700	64	28	67	44	93	*t.* 17	72	32	
t. 20	65	29	68	45	94	29	73	71	
26	66	30	70	46		31	76	72	
27	67	31	71	52		32	77	76	(2) Deze voeren rondom het wapen de woorden *Luctor et Emergo.*
28	68	32	72	53		33	78	84	
30	70	33	73	54		34	79	85	
31	71	34	77	*g.* 55		35	80	86	(3) Deze hebben boven het merk o. V. c. een parelkrans, loopende tot op de helft der munt.
32	72	35	78	57		36	81	87	
33	76	36	79	58		37	84	88	
34	77	37	*g.* 80	*g.* 64		43	85	89	
35	78	38	81	65		44	*g.* 86	90	*t* beteekent dat nopens de echtheid der munt twijfel bestaat.
36	79	39	84	*l.* 66		45	87	91	
37	80	44	85	67		46	88	92	
42	81	45	86	70		47	89	93	*g* of *l* beteekent dat ik van deze munten ook exemplaren bezit van geel koper of lood.
43	84	46	87	71		48	90	94	
44	85	47	88	76		49	91	98	
45	87	48	*g.* 89	77		50	92	1802	
g. 46	88	49	90	78		51	99	3	N.B. De twee laatste aanmerkingen zijn ook van toepassing op de volgende munten, waarbij de letters *t*, *g* of *l.* vermeld zijn.
47	89	50	91	79		52		4	
48	90	51	*g.* 92	80		53		5	
49	91	52	(3) 93	81		54		6	
50	92	53	(3) 94	84		55			
51	93	54		85		56			
52	1802	55		86		57			
53	3	56		87		65			
g. 54	4	57		*g.* 88		66			
55		58		89		67			
g. 57		64		*l.* 90		68			
58		65		91		70			

Middellijn: 2,15 tot 2,35 duim. Gewigt: 2,15 tot 2,8 wigtje.

I. o. V. c. Onder het jaartal. Boven het muntteeken (?) als bij de halve duiten.

Digitized by Google

Bij *Friesland* somtijds ook eene tulp, haan of ster en bij *Gelderland*, een vos of boom.

II. Wapens der provincie. Eenigen hebben gestreepte of getande randen aan beide zijden.

Heele duiten; *koper.*

Indiæ Bat. *a.*	o. V. C. Java. *b.*	L. N. Java. *c.*	*L. M.* Java. *d.*	V E I C(1) Java. *e.*	Ned. Ind. ½ St. *f.*	Ned. Ind. 1 ct. *g.*	Duyt Javas *h.*
1802	1818	1806	1808	1810	1811	*l.* 1821	1833	1764
3	19	7	*l.* 9	11	12	*l.* 22	*l.* 34	65
4	*g.* 20	8	10		13	*g.* 23	*l.* 35	83
5	21	9	18		14	*l.* 24	36	
g. 6	22					*l.* 25	*l.* 37	
7	23					*l.* *g.* 26	*l.* 38	
8	24					30	*l.* 39	
14	25					*l.* 36	40	
l. 15	26							
16								

a. Middellijn: 2,1 tot 2,4 duim. Gewigt: 2,45 tot 2,85 wigtje.

I. *Indiae Batav.* Onder het jaartal. Boven eene ster; bij sommigen tusschen twee punten.

II. Wapen van Nederland, tusschen 5-$\frac{1}{16}$. Onder hetzelve de letter G(ulden). Van 1803, 1804, 1805 en 1807 bezit ik almede een exemplaar, waarvan het wapen voorzien is van het omschrift *vigilate et orate.* Aan den bovenkant der keerzijde bevindt zich een arend.

(1) In een hartvormig schild met vier vakken.

Sommigen van kolom *a*, *d*, *e*, *f* en *g* hebben onder het jaartal de letters S, V, W of Z.

Digitized by Google

b. Middellijn: 1,09 tot 2,05 duim. Gewigt: 2,4 tot 2,8 wigtje.

I. *Java.* Onder het jaartal. Boven eene ster.

II. o. V. c. daarboven eene ster.

c. Middellijn: 2 tot 2,15 duim. Gewigt: 2,65 tot 2,83 wigtje.

I. Als bij *b.*

II. L. N. (*Lodewijk Napoleon*). Daarboven eene ster.

d. Middellijn: 2,05 tot 2,35 duim. Gewigt: 2,6 tot 2,85 wigtje.

I. Als bij *b.*

II. *L. N.* Daarboven eene ster. De letters staan in elkander. Die van 1810 onderscheidt zich door een fraaijeren stempel en eenen bloemenrand aan beide zijden.

e. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 2,8 wigtje.

I. Als bij *b.*

II. Een hartvormig, door twee schuine strepen in vier vakken verdeeld schild, waarin de letters V.E.I.C; daarboven B. Bij die van 1813 staat ter regter zijde van het schild, St (uiver). De waardebepaling ter linkerzijde is afgesleten en niet meer zigtbaar.

f. Middellijn: 1,9 tot 2,1 duim. Gewigt: 2,95 tot 3,1 wigtje.

I. *Neder(landsch) Indie.* Onder het jaartal. Boven eene ster.

II. Wapen van Nederland, tusschen $^1/_4$ — St.(uiver).

g. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 3,2 wigtje.

I. Als bij *f.*

II. Wapen van Nederland, tusschen I — Ct (cent).

h. Middellijn: 2,1 tot 2,35 duim. Gewigt: 2,85 tot 4,6 wigtje.

I. *Duijt Javas.* Daaronder het jaartal. Parelrand.

II. دويت جاو (*Doeit djawa*). Daaronder het christelijk jaartal in arabische cijfers. Parelrand. Die van

Digitized by Google

1783, waarvan ik twee van verschillenden stempel bezit, heeft om de woorden „Duyt Javas" een gesloten eikenkrans.

Dubbele duiten of halve stuivers; *koper*.

Utrecht. *a.*	*L. M.* Java. *b.*	V E I C Java. *c.*	Ind. Bat. *d.*	Ned. Indie. ½ St. *e.*	Ned Ind. 2 Ct. *f.*	Aanmerkingen.
g. l. 1790	1810	1811	*l.* 1810	*l.* 1821	*l.* 1853	
92	11	12	*l.* 12	22	*g. l.* 34	
	12	13	*l.* 18	23	*g.* 35	
	13	14	*l.* 19	24	*l.* 36	
		15	20	25	37	
			21	26	*l.* 38	
			22		*l.* 39	
			23		40	
			24			
			25			

a. Middellijn: 2,7 duim. Gewigt: 3,6 tot 6,3 wigtje.

I. o. V. c. Onder het jaartal. Boven eene ster, doch bij die van 1792 het wapenschild van Utrecht tusschen twee stippen.

II. Het wapen der provincie Utrecht.

b. Middellijn: 2,55 tot 2,8 duim. Gewigt: 2,85 tot 5,4 wigtje.

I. *Java.* Onder het jaartal, waaronder de letter Z. Boven eene ster. Gestreepte rand.

II. *L. M.* (als bij de duit) tusschen ½ — St (uiver). Boven eene ster. Gestreepte rand. Ook een exemplaar van 1810 met gebloemden rand aan beide zijden en fraaijeren stempel, staande de waardebepaling ½ St niet naast, maar boven het naamcijfer *L. M.*

Digitized by Google

c. Middellijn: 2,6 tot 2,8 duim. Gewigt: 4,43 tot 5,2 wigtje.

I. *Java.* Onder het jaartal, waaronder de letter Z. Boven eene ster.

II. Een hartvormig schild (als bij de duit) tusschen $\frac{1}{2}$ — St(uiver). Boven het schild de letter B. Beide zijden met een gestreepten rand.

d. Middellijn: 2,85 tot 3,05 duim. Gewigt: 5,1 tot 6,57 wigtje.

I. *Indiæ Batav.* Onder het jaartal. Boven eene ster tusschen twee stippen.

II. Wapen van Nederland, tusschen $\frac{1}{2}$ — St(uiver). Onder het wapen de letter G (ulden).

e. Middellijn: 2,6 duim. Gewigt: 6,3 wigtje.

I. *Nederl (andsch) Indie.* Onder het jaartal, waaronder de letter S. Boven eene ster.

II. Wapen van Nederland, tusschen $\frac{1}{2}$ — St (uiver).

f. Middellijn: 2,65 duim. Gewigt: 5,65 tot 6,6 wigtje.

I. Als bij *e*; maar onder het jaartal de letter J, V, of W.

II. Wapen van Nederland, tusschen 2 — Ct. (cent).

Een-stuiver stukken; *koper.*

a. Middellijn: 3,15 duim. Gewigt: 8,83 tot 8,98 wigtje.

I. *Java.* Onder het jaartal 1810, daaronder de letter Z. Boven eene ster.

II. *L. M.* (als bij de duit en halve stuiver) tusschen 1 — St (uiver). Daarboven eene ster. Beide zijden met een gestreepten rand.

b. Middellijn: 3,4 duim. Gewigt: 9,5 wigtje.

I. *Java.* Onder het jaartal 1814, waaronder de letter Z. Boven eene ster; — ook van 1815.

II. Een hartvormig schild (als bij de duit en halve

Digitized by Google

stuiver) tusschen 1 — St(uiver). De B boven het schild niet zigtbaar, als zijnde, even als de ster aan de voorzijde, waarschijnlijk afgesleten. Gestreepte rand aan beide zijden.

Bengals of bonken; koper.

a. Middellijn: 2,5 tot 2,75 duim. Dik: 0,3 duim. Gewigt: 13,5 tot 16,7 wigtje. Rond.

I. *Java.* Onder het jaartal, waaronder een geopende strik. Boven eene ster. Parelrand.

II. 1 St(uiver). Daaronder een geopende strik. Boven eene ster.

Van 1799 en 1800. De eerste is op de snede effen; de tweede heeft een kabelrand.

b. Lang: 2,4 duim. Breed: 1,9 duim. Dik, 0,65 duim. Langwerpig vierkant.

I. Een langwerpig vierkante parelrand, waarin het jaartal 1799.

II. Als voren, waarin 1: S:

c. Lang: 1,55 tot 1,9 duim. Breed: 0,65 tot 2,15 duim. Dik: 0,45 tot 1 duim.

Allen min of meer langwerpig vierkant.

I. Een langwerpig vierkante lijst of parelrand, waarin het jaartal.

II. Als voren waarin 2:S: Van 1809, 1810 en 1818.

De bonken, vermeld onder *b* en *c*, zijn afgekapte stukken staafkoper en de snede zeer ruw (1).

Zilveren munten.

a. Middellijn: 1,3 tot 1,5 duim. Gewigt: 2,25 tot 2,4 wigtje. Hol en bol.

---

(1) De bonken of bengals zijn ingetrokken bij gouvernements besluit ddo. 18 februarij 1826, no. 3 (staatsblad no. 9.)

Digitized by Google

I. Holle zijde. Een diep ingeslagen vierkante stempel, waarop een regelmatig kruis, bestaande uit vijf meestal vierkante of wigvormige punten.

II. Bolle zijde. Een naar het schijnt kawiesch letterteeken. Deze munten, die volgens Raffles, Crawfurd, Marsden en anderen waarschijnlijk van hindoeschen oorsprong zijn, heeft men in menigte gevonden in de residentien Banjoemas, Cheribon (1), en ook in de residentie Pasoeroean (2).

b. De generaliteits driegulden van 1789, geslagen door de provincie Zeeland, hebbende onder het wapen van Nederland o. V. c. omgeven door twee bloemtakken, die aan den bovenkant in elkander sluiten,

c. maar van onder open zijn.

De generaliteits gulden van 1786, geslagen door de provincie Friesland; onder het wapen o. V. c. omgeven door een klein versiersel.

d. Als voren van 1786, geslagen door de provincie Utrecht.

Het merk der Compagnie, echter zonder eenig versiersel.

e. De halve generaliteits gulden van 1791, geslagen door de provincie zeeland. Ter wederzijden van het wapen X — ST (uivers) en onder hetzelve o. V. c. omgeven door twee bloemtakjes.

f. Middellijn: 3 duim. Gewigt: 10 wigtjes. Op de snede een kabelrand.

---

(1) Tijdschrift voor Indische taal- land- en volkenkunde. Deel V, pag. 150.

(2) Van den heer Steinmetz, resident van Pasoeroean, vernam ik dat deze munten, waarvan ZWEG. mij welwillend eenige exemplaren ten geschenke gaf, niet lang geleden gevonden zijn in de bron, de Oemboel-an genaamd, liggende in het distrikt Winongan, aan den voet van het Tengersche gebergte; zijnde deze bron de oorsprong van de rivier Redjasa. Ook in de afdeeling Malang, distrikt Ngantang, heeft men soortgelijke munten opgegraven, welke besloten waren in eene vierkante steenen urne.

Digitized by Google

I. Wapen van Nederland, tusschen 1 — G(ulden) waaronder „*Nederlandsch Indie*" en omgeven met het omschrift „*Munt van het Koningrijk der Nederlanden.* 1839" Ook van 1840.

II. Beeldenaar van Willem I, omgeven door het omschrift" *Willem, Koning der Nederl. G: H: v: L.* (Groot Hertog van Luxemburg.)

(Zie omtrent deze guldens het indisch staatsblad 1821 no. 48).

g. Middellijn: 22,5 duim. Gewigt: 5,3 wigtje. De snede gekarteld.

I. Twee palmtakken, van onder verbonden door eenen strik, waaronder het jaartal 1826 tusschen twee munteekens. Binnen den aldus gevormden krans de woorden „*Halve gulden*" en om dezelve, als omschrift „*Nederlandsch Indie.*

II. Als bij *f.* Beide zijden getande rand.

h. Middellijn: 2 duim. Gewigt: 3,8 wigtje. De snede gekarteld.

Beide zijden gelijk aan *g*, maar met het jaartal 1826 en, in stede van *„halve gulden"*, de woorden *„kwart gulden."* ook van 1827, 1834 en 1840.

i. Middellijn: 3,2 duim. Gewigt: 10,1 wigtjes. Op de snede een kabelrand.

I. Een zeilend driemastschip in eenen kabelrand, omgeven door het omschrift u *Indiæ Batavorum*" 1802.

II. Wapen van Nederland tusschen 1 — G (ulden), omgeven door eenen kaberand, waarboven eene ster en het omschrift *mo: arg: ord: foed: belg: hol.* Beide zijden getande randen.

k. Middellijn: 2,65 duim. Gewigt: 5 wigtjes.

In alles gelijk aan *i*, maar met de waardebepaling van $\frac{1}{2}$ — G (ulden).

Digitized by Google

l. Middellijn: 2,3 duim. Gewigt: 2,5 wigtje.
In alles gelijk aan *i*, maar met de waardebepaling van $\frac{1}{4}$ — G.

m. Middellijn: n duim. Gewigt: 1,35 wigtje.
In alles gelijk aan *i*, maar met de waardebepaling van $\frac{1}{8}$ — G.

n. Middellijn: 1,7 duim. Gewigt: 0,5 wigtje.
In alles gelijk aan *i*, maar met de waardebepaling van $\frac{1}{16}$ - G.

o. Middellijn: 1,9 duim. Gewigt: 3,18 wigtje. De snede gekarteld.

I. Wapen van Nederland, tusschen $\frac{1}{4}$ -- G (ulden). Onder het jaartal 1855. Boven „*Nederl. Indie*".

II. Eene zevenpuntige ster, waarin روڤيه سڤرامڤت (*Saperampat roepijah*), tusschen de punten van de ster ساڤراڤت روڤيه (*Saprapat roepijah*).

p. Middellijn: 1,5 duim. Gewigt: 1,25 wigtje. De snede gekarteld.

I. Als bij *o*, maar met de waardebepaling van $\frac{1}{16}$-G

II. Een cirkel, waarin روڤيه سڤرڤولهٔ (*Saperpoeloh. roepijah*). Rondom denzelven, ter wederzijde van eene ster, ساورو سڤولهٔ روڤيه (*Saporo sapoeloek roepijah*).

q. Middellijn: 1,25 duim. Gewigt: 0,61 wigtje. De snede gekarteld.

I. Als bij *o*, maar met het jaartal 1854 en de waardebepaling van $\frac{1}{20}$ — G.

II. Een cirkel waarin روڤيه سڤر دو ڤولهٔ (*Saperdoewa poeloh roepijah*). Rondom denzelven, ter wederzijde van eene ster ساورو رونج ڤولهٔ روڤيه (*Saporo rong poeloeh roepijah*) (1).

(1) Zie omtrent *o* en *p* en *q* indisch staatsblad 1854, no. 62.

Digitized by Google

r. Middellijn: 2,55 duim. Gewigt· 12,35 wigtje. Op de snede een kabelrand.

I. الي جزيرة جاوالكبير (*Ila djezirah djawa alkebir*) Onder het jaartal 1765. Boven eene ster.

II. درهم من كمڤني ولندوي (*Derham-min kompanie walandawie*). Beide zijden met eenen parelrand.

s. Middellijn: 2,5 duim. Gewigt: 12,65 wigtje. De snede schuins gekarteld. Van twee verschillende stempels. Gelijk aan *r*, maar met het jaartal 1783. Voorts zonder parelranden en een kruis in stede van eene ster.

t. Middellijn: 3,15 duim. Gewigt: 11,3 wigtje.

I. عالي جزيوة جاو الكبير (*ala djezirah djawa alkebir*) Onder het jaartal 1808, waaronder de letter Z. Boven een klaverblad. Ook van 1805.

II. درهم الكمڤاني الولندوي (*Derham al kompenie al walandawie*). Beide zijden met een gestreepten rand.

u. Middellijn: 2,65 duim. Gewigt: 11,7 wigtje.

Overigens geheel gelijk aan no. 27 van professor. H. C. Millies (1), maar met de jaartallen ١٢٢٨, ١٢٣٥ en ١٢٣٢.

v. Een onregelmatig vierkant stuk van een piaster. wegende 13 wigtjes, waarop, in een vierkanten stempel, het woord سمنڤ (Soemanap). Ook een hollandsche rijksdaalder, gulden en Maria Theresia daalder, met hetzelfde woord, maar in een ovalen stempel.

Aan de vorsten van het eiland Madura is door de nederlandsche regering nimmer eenig muntregt verleend. De laatste sulthan van Sumanap echter liet de zilveren en gouden munten, die hem tot dat einde

(1) De munten der engelschen voor den oost-indischen archipel. Gedrukt te Amsterdam bij J. H. Gebhard en Co. 1852.

Digitized by Google

werden aangeboden, stempelen, om de bevolking omtrent derzelver echtheid gerust te stellen.

De aldus gestempelde en ook ongestempelde stukken van piasters, van verschillende zwaarte en vorm, waren vroeger op het eiland Madura veel in omloop en bekend onder den naam van *reaal batoe*. Te Palembang noemt men ze *soekoe* of *soekoen* (zie Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel IV, pag. 180). Twee van daar ontvangen stukken hebben beiden een rond gat van $1\frac{1}{2}$ streep middellijn, en wegen 13,25 en 6 wigtjes.

Op den 16 augustus 1854 vond zekere radhen Tambang, wonende in de desa Kedongdong (distrikt Balega, eiland Madura), terwijl hij bezig was met het herstellen van den muur, die zijn erf omgeeft, vier en dertig stuks zoodanige *reaal batoe* van verschillende zwaarte. Deze muntstukken waren besloten in een uitgeholden kalksteen, dien hij bij het afbreken van den muur toevallig stuk sloeg, en werden later, bij openbare veiling, ten voordeele van den vinder verkocht.

w. Middellijn: 2,1 duim. Dik: 0,375 duim. Gewigt 11,4 wigtje.

Aan beide zijden met eenige arabische letters, waarvan sommigen zoo digt aan den rand, dat die nog maar gedeeltelijk zigtbaar zijn.

x. Middellijn: 1,6 duim. Dik: 02,5 duim. Gewigt 5,5 wigtje.

Als bij *w*.

Deze zoo wel als *u*, heb ik ontvangen als battasche munten. Dezelven zijn blijkbaar gesnoeid en schijnen van bengaalschen oorsprong te zijn.

ij. Middellijn: 0,75 tot 0,9 duim. Gewigt: 1,6 tot 1,75 wigtje.

Digitized by Google

I. Eene figuur zonder bekende beteekenis.

II. Een man, ten halven lijve, met eenen hoed of muts op het hoofd. Deze te Palembang gangbare munt, wordt aldaar genoemd „*oewang djagong*". Zie het bij *v* aangehaalde tijdschrift, pag. 280.

Gouden munten.

a. Een hollandsche dukaat van het jaar 1759, waarop een ronde stempel met het woord جاو (Djawa); volgens den hoogleeraar Millies (zie het aangehaalde werk, pag. 108) is die munt geslagen op last van de toenmalige indische regering.

b. Middellijn: 2,25 duim. Gewigt: 7,275 wigtje. Overigens in alles gelijk aan no. 26 van Millies

c. Middellijn: 2,25 duim. Gewigt: 7,7 wigtje. Op de snede een kabelrand.

I. الي جزيرة جاو الكبير (*Ila djezirah djawa alkebir*). Boven een haan. Onder twee dwarsstrepen, waaronder het jaartal 1785 en twee tegen elkander staande bloemtakjes.

II. درهم منا كمڤني ولندوي (*Derham-min kompanie walandawie*). Onder en boven een geopende strik. Aan beide zijden een parelrand.

Digitized by Google

Behalve de hiervoren vermelde en die, door den hoogleeraar Millies in het reeds aangehaalde werkje beschreven (met uitzondering evenwel van no. 1, 6, 7, 8, 10, 18, 28, 35, en 36) (1), bevinden zich nog in mijne verzameling de navolgende voor Nederlandsch-indie geslagen koperen munten (2).

1. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 2,1 wigtje.

a. Een gekroond schild, waarin بنجرمسين (Bandjermasin).

b. ٢٥٣٢ (2532) daaronder ١٢٢١ (1221) en boven ١٣ (13). Eenige dikke strepen bij wijze van rand.

2. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 1,8 wigtje.

a. Als bij No. 1, maar ter wederzijde van het schild eene haakvormige krul.

b. Het merk der Compagnie o. V. c. Onder het jaartal 1785. Boven vier bij elkander staande stippen.

3. Middellijn: 2 duim. Gewigt: 1,45 wigtje.

a. Als bij no. 1; maar het schild en het schrift kleiner en scherper.

b. o.V.c.waaronder ١٧٨١. Boven eene vijfpuntige bloem tusschen twee stippen.

Tijdens mijn verblijf te Bandjermasin en ook later werd mij door geloofwaardige personen, waaronder wijlen den verdienstelijken pangeran Said Hasan en diens zoon pangeran Said Aloewi, medegedeeld dat deze duiten, met toestemming van het toenmalige britsch tusschenbestuur, in 1811 aldaar geslagen zijn door Alexandre Hare, destijds resi-

(1) Ik geloof no. 35 en 36 voor valsch te mogen houden. Althans bezit ik er een van 1812, waarvan mij meermalen exemplaren zijn voorgekomen en de stempel zeer juist is.

(2) Wanneer dezelve van andere metalen zijn vervaardigd zal zulks uitdrukkelijk worden vermeld.

Digitized by Google

dent der zuid- en oostkust van Borneo. Ten aanzien van de op die munten voorkomende cijfers, kon men mij evenwel geen bevredigende verklaring geven.

4. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 1,45 wigtje.

a. Het merk der Compagnie verkeerd, aldus c. V. o. Boven drie bloempjes. Onder 809.

b. Een gekroond schild, waarin نڭري دها (*negri Daha*); zijnde de aloude naam van Kediri. Links en en regts van het schild een onduidelijk arabisch letterteeken. Van verschillenden muntslag.

5. Middellijn: 2,17 duim. Gewigt; 1,95 wigtje.

a. c. V. o. (verkeerd) waarboven eenige afgesleten en daardoor onduidelijke letters, waaruit men niets kan opmaken.

Bij ɔ en O drie stippen.

b. Een gekroond schild, waarin بحمدهٔ مليارهٔ (*Bi_hamdihi* (?). Ter wederzijde van het schild drie stippen.

6. Middellijn: 2,05 duim. Gewigt: 1,6 wigtje.

a. o. V. c. Onder ۱۷۹۱ (1791). Boven eene vijfbladerige bloem tusschen twee stippen.

b. Een gekroond schild, waarin $\frac{:C:}{:U:}\left|\frac{:E:}{:I:}\right.$ Ter wederzijden van het schild twee U's boven elkander. Van verschillenden muntslag (1).

7. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 2,17 wigtje.

a. Eene balans en schalen, waartusschen UU en للد

b. Een gekroond schild waarin $\frac{:C:}{:U:}\left|\frac{:E:}{:I:}\right.$ Links van het schild U en *e* regts U*d*. (1).

---

(1) Vergelijk hiermede Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel IV, pag. 108.

Digitized by Google

8. Middellijn: 2 tot 2,2 duim. Gewigt: 1,4 tot 1,85 wigtje.

a. o. V. c. Onper 1789 (soms verkeerd) Boven eene vijfbladige bloem tusschen twee punten.

b. Een gekroond schild, door twee schuine strepen verdeeld in vier vakken. Het onderste en bovenste vak geruit. In het regtsche en linksche ماسه (*masa*). Ter wederzijden van het schild eenige krullen. Van verschillende stempels.

9. Middellijn: 2,05 duim. Gewigt: 1,55 wigtje.

a. o. V. c. Onder een afgesleten, niet te herkennen jaartal Boven eene vijfbladige bloem tusschen twee punten.

b. Een gekroond hartvormig schild, omgeven door eenige krullen en verdeeld in vier schuine vakken. In het bovenste eene stip; in de drie anderen een kruisje tusschen twee stippen.

10. Middellijn: 21, duim. Gewigt: 2,25 wigtje.

a. o. V. c. Onder IOI tusschen twee stippen. Boven een kruis tusschen twee stippen.

b. Een gekroond schild, waarin eenig bloemwerk. Ter wederzijden van het schild I en daarnevens eene stip.

11. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 1,35 wigtje.

a. o. V. c. Hier en daar eenige stippen.

b. Een gekroond schild als bij no. 8; maar met de letters ن-ن.

21. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 1,5 wigtje.

a. c. V. o. (verkeerd). Onder 8971 (1798). Boven een kruis tusschen twee stippen.

b. Een gekroond schild, waarin eenig bloemwerk.

13. Middellijn: 2,05 duim. Gewigt: 2 wigtjes.

a. o. V. c. Onder 1789. Boven eene vijfbladerige bloem tusschen twee stippen.

b. Als bij no. 8, maar met de letters ع - ع.

Digitized by Google

14. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 1,75 wigtje.

a. Als bij no. 13.

b. Een gekroond schild, omgeven door eenige krullen en verdeeld in vier regthoekige vakken; in ieder vak een schuins staand kruisje tusschen vier stippen.

15. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 1,7 wigtje.

a. c.V.o. (verkeerd) Ter wederzijden drie onder elkander staande stippen. Boven een kruis. Onder ۱۷۸۱ (1781), Parelrand.

b. Een gekroond schild, verdeeld in vier regthoekige vakken. In ieder vak eene figuur. Ter wederzijden van het schild eene weegschaal.

Omtrent den oorsprong der duiten, vermeld onder No. 4 tot en met No. 15, heb ik geene, op schriftelijke of gedrukte oorkonden berustende inlichtingen kunnen erlangen. Eenige geloofwaardige oudgasten, waaronder de indische antiquarius Wardenaar, zoomede eenige zeer bejaarde inlandsche hoofden van aanzienlijke geboorte en rang, beweren dat dezelven, in het laatst der vorige en begin dezer eeuw, nog menigvuldig in omloop waren en geslagen zijn door of namens de toenmalige vorsten van Java, ten einde te voorzien in het nu en dan bestaande gebrek aan kopergeld. Ik bezit nog 34 soortgelijke duiten, waarvan 21 aan de eene zijde voorzien zijn van o. V. c. of c. V. o. met of zonder jaartal; kunnende de keerzijde derzelven, bestaande meerendeels uit een gekroond vierkant of hartvormig schild, dan wel eenige regelmatige bloemen en krullen, zonder bijvoeging van afbeeldingen niet met juistheid beschreven worden. De overige 13 hebben aan de voorzijde, in stede van o. V. c., eenige regelmatige krullen of eene

Digitized by Google

balans met schalen, waartusschen عدل *ádil* (gereg tigheid) (1).

16. Middellijn: 2,25 duim. Gewigt: 2,65 wigtje.

a. Een bloem met takken en bladeren. Parelrand.

b. Een hartvormig schild, waarboven een 4. Het schild door eene horizontale streep verdeeld in twee vakken, staande in het bovenste دويت (*doeit*) en in het onderste ١٢٢٨ (1228). Gestreepte rand.

17. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 1,15 wigtje.

a. دويت (doeit) Daaronder drie sterren. Het schijnt dat boven het woord *doeit* gestaan heeft ساتو (*satoe*)

b. Twee van onder gesloten eikentakken, waarin ١١٢٨ (1128) tusschen twee sterren. Boven vier punten, mede tusschen twee sterren.

18. Middellijn: 2 duim. Gewigt 3,6 wigtje.

Overigens gelijk aan no. 2 van Millies, maar zonder parelrand.

19. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 3 wigtjes.

Overigens gelijk aan no. 11 van Millies, maar met een gekartelden rand op de snede en zonder klankteeken.

20. In alles gelijk aan no. 12 van Millies, maar met het omschrift *East India Company;* ook van geel koper.

21. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 19,5 wigtje.

a. Als no. 1 van Millies, maar het schrift op den band onleesbaar.

b. Eenige zonder verband door elkander staande arabische letters, waaronder ١٤١١ (1411).

22. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 2 wigtjes.

---

(1) Van 24 dezer munten heb ik den heer E. Netscher bereids zeer naauwkeurige afbeeldingen gezonden, geteekend door den teekenaar bij den waterstaat te Soerabaja A. W. Koot.

Digitized by Google

a. Een haan en omschrift als no. 23 van Millies.

b. Verward opschrift en jaartal als bij no. 21. Ook van lood.

23. Middellijn: 2,05 duim. Gewigt: 3,1 wigtje.

a. Een hartvormig schild als bij no. 19 van Millies, met het jaartal 1794 en zonder roosje.

b. Eene balans met schalen, waartusschen عدل (âdil).

24. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 2,75 wigtje.

a. سات كفڠ (*satoe kepeng*). Boven het cijfer 1. Onder ١٢١٩ (1219).

b. Eene balans met schalen, waartusschen عدل (*adil*) Onder ١١١٩ (1119). Boven ter wederzijden van den evenaar N—W.

25. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 1,9 wigtje. Overigens als no. 12 van Millies, maar met het omschrift *Island of Sultana.* Onder het jaartal 1804. Parelrand aan beide zijden.

26. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 1,95 wigtje.

a. Een schild, rustende op eenen band zonder opschrift. en in de lengte verdeeld in drie vakken, waarvan de de beide zijvakken weder in drie kleinere zijn verdeeld. Boven het schild, dat door twee paarden als schilddragers wordt vastgehouden, een kasteel tusschen twee standaards, en het omschrift *Island of Sultana.* Onder het jaartal 1835.

b. Verwarde arabische letterteekens en jaartal als bij no. 21. Parelrand aan beide zijden.

27. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 2,1 wigtje.

a. Als bij no. 26, maar boven het schild slechts een lange standaard en het omschrift *Island of Sultana.*

b. Als bij no. 26.

Digitized by Google

28. Middellijn: 21,75 duim. Gewigt: 2,3 wigtje.

In alles gelijk aan no. 27, maar boven het schild de engelsche vlag en geen omschrift.

No. 25 tot en met no. 28 moeten, volgens de mededeeling van eenige geloofwaardige engelschen, door het britsch bestuur geslagen en bestemd geweest zijn voor de westkust van Borneo en meer speciaal voor het eiland Laboean, dat men den naam wilde geven van Island of Sultana, maar waarvan men later schijnt te hebben afgezien.

De stempels dezer duiten zijn fraai en zuiver.

29. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 2,1 wigtje.

a. Zes boeginesche letterteekens.

b. Vier gelijksoortige teekens (welligt cijfers) waaronder 1250.

30. tot 35. In alles gelijk aan no. 16 van Millies, maar met de opschriften نڬري ڤيرق (*Negeri Pejrakh*), نڬري د لي (*Negeri Deli*), تانه ملايو (*Tanah Malaijoe*), منڠكابو (*Menangkabou*), ڤولو ڤرچ (*Poeloe Pertja*); de twee laatsten met eene zon onder en boven het opschrift (1)

36. In alles gelijk aan no. 17 van Millies, maar met het jaartal ١٢٥١ (1251) en het opschrift ڤولو ڤرچ (*Poeloe Pertja*).

Onder en boven eene zon.

37. Middellijn: 2,35 duim. Gewigt: 4,3 wigtje.

a. دو كڤڠ (*doewa keppeng*). Boven het cijfer ٢ (2). Onder het jaartal ١٢٤٧ (1247).

b. نڬري اچه (*Negeri Atjeh*).

---

(1) Ook met de opschriften نڬري ترڠڬانو (Negri Trengganoe) en نڬري سلاڠور (Negri Selangoor), op het maleische schiereiland.

Digitized by Google

38. In alles gelijk aan no. 37 maar met het jaartal ١٢٥١ (1251) en het opschrift منڠكابو (*Menangkabau*), waaronder en boven eene ster.

39. Middellijn: 1,7 duim. Gewigt: 2,3 wigtje.

a. Wapen van Nederland tusschen 18—55. Alles in eenen parelrand. Buiten dezen aan den bovenkant het omschrift „*Nederlandsch Indie*" en aan den onderkant ½ cent.

b. Een parel cirkel, waarin سڤردوراتس روڤيه (*Seper docwa ratoes roepijah*). Rondom den cirkel ter wederzijde van eene ster [illegible] (*Saporo rongatoes roepiah*).

40. Middellijn; 2,35 duim. Gewigt: 4,8 wigtje.

a. Als voren; maar met de waardebepaling van 1 cent.

b. Als voren; maar met de opschriften سڤراتس روڤيه (*Seperatoes roepiah*) [illegible] (*Saporosatoes roepiah*).

41. Middellijn: 3,1 duim. Gewigt: 12,5 wigtje.

a. Als voren; maar met het jaartal 18—56 en de waardebepaling van 2½ cent.

b. Als voren; maar met de opschriften سڤرامڤت ڤوله روڤيه (*Saperampat poeloh roepiah*) en [illegible] (*Saporo patang poeloeh roepiah*) (1).

42. Middellijn: 2,5 duim. Gewigt: 6,3 wigtje.

a. Een hartvormig schild als no. 20 van Millies, maar met het jaartal 1791 zonder roosje. Gestreepte rand.

b. Eene balans met schalen, waartusschen het woord عدل (*ádil*).

43. Middellijn: 2,8 duim. Gewigt: 6,1 wigtje.

a. Een cirkel, waarin een dolk, omgeven door eenen

(1) Zie omtrent de koperen pasmunt voor Nederlandsch-indië, Indisch staatsblad 1854 no. 62 en 1855 no. 42 en 59.

Digitized by Google

laurierkrans, welke echter moeijelijk meer te herkennen is (1). Romdom den cirkel het omschrift „*Batavia anno* 1644.

b. o. V. c. Waarboven $\frac{1}{2}$—St (uiver).

(*Vervolg hierna*).

---

(1) Dit is het wapen van Batavia (voormalig Jakatra), vastgesteld bij resolutie dd. 15 augustus 1620. Zie Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel IV, pag. 284, en deel VI pag. 461.

Digitized by Google

TAFELS EN OVERZIGT

VAN

GELUKKIGE EN ONGELUKKIGE DAGEN EN UREN VOLGENS DE MEENING DER HANDELDRIJVENDE VOLKEN VAN DEN ARCHIPEL.

DOOR

J. HAGEMAN, Jcz.

Voorwoord.

Wij lazen met genoegen de woekoe-voorspellingkunst der javanen, van den heer F. H. J. Netscher, in het VI deel van dit tijdschrift, blz. 511. Prof. Roorda van Eijsinga heeft in zijn werk, Indië, III boek, I deel, eene vertaling geleverd van een oud handschrift over de woekoe's „Kandaaning kang Wawoekon," met den tekst, dien hij vermeende tot de tweede eeuw der javaansche, of de derde gewone telling te moeten behooren; iets wat moeijelijk te beslissen valt. Die vertaling en tekst vindt men op blz. 275 tot 293 van genoemd deel. Op bl. 361 van ons werk over Java (Handleiding enz. II deel, Batavia, Lange en Co. 1850) vindt men eene korte zamentrekking van de namen, attributen en eigenschappen dier woekoe's, en op blz. 379 van dat deel eene andere berekening volgens de neptoe's, die wij in het voorwerk van den almanak van Nederlandsch-indie, in de laatste jaren hebben aangeduid en toegepast om de vermeende gelukkige dagen te vinden.

Digitized by Google

Daar deze berekening van gelukkige of ongelukkige tijdpunten bij de javanen zoo zeer geëerd en betracht, en bij de landzaten van andere eilanden in den archipel beoefend wordt, zoo leveren wij nog, van het bij ons voorhandene daaromtrent, het een en ander, en geven den kenner van het oostersch karakter, den bedrijver van landelijke als andere handelsondernemingen eene handleiding, daar het aanvangen en vervolgen van zoo veel zaken steeds bij den inlander, en dus ook bij den kontraktant, fabrikant, zeeman, afhankelijk wordt gesteld van deze berekeningen.

I. De dagen en datums bij de mohammedanen beginnen des vooravonds ten 6 uren; onze zondagavond is dus maandagavond, enz. Ieder uur heeft een afzonderlijken naam. Wij geven de ontcijfering en beteekenis van ieder.

1. *Zondag. Hari Ahad* en *malam Chemis.* (Zondag van 's morgens 6 uren tot 's avonds 6 uren en woensdagavond 6 uren tot donderdagmorgen 6 uren).

6	tot	7	uren 's morgens.	Zondag. Samsoen. Goed voor het onder zeil gaan, of het begin van oorlog in een ander land.
7	„	8	„	Djoerah. Goed voor het verschijnen bij grooten en voor een verzoek om hulp.
8	„	9	„	Atarid. Goed voor te oorlogen (te vechten) en voor het planten (poten) van padie.
9	„	10	„	Kamar. Gelukkig voor alles. Spoedig resultaat.
10	„	11	„	Djoehal. Ongelukkig voor alles.
11	„	12	„	Moestari. Goed voor inkoopen. Goed voor aankoop van slaven.
12	„	1	„	Mirih. Ongelukkig om te reizen en voor andere doenten.
1	„	2	„	Samsoen. Goed voor het medicineren en voor het toedienen aan zieken.
2	„	3	„	Djoerah. Gelukkig voor alles.

Digitized by Google

3 tot 4 uren. Atarid. Goed voor den inkoop van kleederen en koopmanschappen.
4 „ 5 „ Kamar. Goed voor te reizen, ver of kort.
5 „ 6 „ Djoehal. Ongelukkig voor alle ondernemingen.

2. *Maandag.* (*Hari Senin* en *malam Djoemaät*). Des morgens van 6 tot 's avonds 6 uren. Donderdagavond 6 tot vrijdagmorgen 6 uren.

6 tot 7 uren. Kamar. Gelukkig voor reizen en werken (arbeiden).
7 „ 8 „ Djoehal. Gelukkig voor alle ondernemingen.
8 „ 9 „ Moestari. Goed voor de reis. Gunstige resultaten (uitkomst van wenschen en verlangen).
9 „ 10 „ Mirih. Slecht voor het onderzoeken van bevelen.
10 „ 11 „ Samsoen. Goed voor het toedienen van medicijnen.
11 „ 12 „ Djoerah. Gelukkig bij verschijning van vorsten.
12 „ 1 „ Atarid. Gunstig gevolg op in te dienen verzoeken.
1 „ 2 „ Kamar. Goed om te medicineren en voor aanplanting van gewassen.
2 „ 3 „ Djoehal. Ongelukkig voor alle ondernemingen.
3 „ 4 „ Moestari. Goed voor inkoop van slaven en andere zaken.
4 „ 5 „ Mirih. Gelukkig voor alle werken.
5 „ 6 „ Samsoen. Gelukkig voor alle ondernemingen.

3. *Dingsdag.* (*Hari Salasa*, *Tszelatza*, *malam Sabtoe*). Van 's morgens 6 tot 's avonds 6 uren. Vrijdagavond 6 tot zaturdagmorgen 6 uren.

6 tot 7 uren. Mirih. Goed voor reizen en het maken van koopmansschulden.
7 „ 8 „ Samsoen. Goed voor verre reizen. Gelukkig vertrek en wederkeer.
8 „ 9 „ Djoerah. Gelukkig om een huwelijk aan te gaan.

Digitized by Google

9 tot 10 uren. Atarid. Slecht. Men onderneme niets.
10 „ 11 „ Kamar. Goed voor allerlei ondernemingen.
11 „ 12 „ Djoehal. Slecht en ongelukkig tijdstip.
12 „ 1 „ Moestari. Goed voor koop en verkoop.
1 „ 2 „ Mirih. Ongelukkig voor alles.
2 „ 3 „ Samsoen. Ongelukkig voor ondernemingen.
3 „ 4 „ Djoerah. Gelukkig voor koop en verkoop.
4 „ 5 „ Atarid. Ongelukkig voor reizen en trekken.
5 „ 6 „ Kamar. Gelukkig voor allerlei ondernemingen.

4. *Woensdag.* (*Hari Rebo*, *Arbá*, *malam Ahad*). Van 6 uren 's morgens tot 6 uren 's avonds. Van zaturdagavond 6 tot zondagmorgen 6 uren.

6 tot 7 uren. Atarid. Goed voor reizen en trekken.
7 „ 8 „ Kamar. Slecht voor alle werken en ondernemingen.
8 „ 9 „ Djoehal. Zeer slecht en ongelukkig voor alles.
9 „ 10 „ Moestari. Goed voor paardenhandel; ook voor andere negotie.
10 „ 11 „ Mirih. Slecht voor alle bezigheden.
11 „ 12 „ Samsoen. Goed voor het verschijnen bij vorsten en grooten.
12 „ 1 „ Djoerah. Zeer slecht voor alle werken en handelingen.
1 „ 2 „ Atarid. Slechte uitslag van alle ondernemingen.
2 „ 3 „ Kamar. Goed voor te eten en medicijnen te gebruiken.
3 „ 4 „ Djoehal. Slecht voor koop en verkoop.
4 „ 5 „ Moestari. Goed voor het op reis gaan naar het platte land (desa).
5 „ 6 „ Mirih. Slecht voor alle ondernemingen.

5. *Donderdag.* (*Hari kemis*, *Chemis*, *malam Senin*). Over dag van 6 tot 6 uren. Zondagavond 6 tot maandagmorgen 6 uren.

6 tot 7 uren. Moestari. Goed voor het verschijnen bij vorsten, grooten; ook bij reizen.

Digitized by Google

7 „ 8 „ Mirih. Goed voor te spreken; om huizen of kampongs te bouwen.
8 „ 9 „ Samsoen. Goed voor het maken van koopschulden.
9 tot 10 uren. Djoerah. Gelukkig voor den arbeid van ieder.
10 „ 11 „ Atarid. Goed voor het werpen der buffels, geiten en het visschen.
11 „ 12 „ Kamar. Goed voor allerlei werken.
12 „ 1 „ Djoehal. Slecht. Niets te ondernemen. Bloedige visioenen.
1 „ 2 „ Moestari. Goed voor het reizen en het koopen van gronden.
2 „ 3 „ Mirih. Slecht voor alle werken.
3 „ 4 „ Samsoen. Slecht voor alle reizen en ondernemingen met menschen.
4 „ 5 „ Djoerah. Gelukkig voor alle werken.
5 „ 6 „ Atarid. Slecht voor alle ondernemingen.

6. *Vrijdag.* (*Hari Djoemaät*, *malam Selassa*). Van 6 tot 6 uren over dag. Van maandagavond 6 tot dingsdagmorgen 6 uren.

6 tot 7 uren. Djoerah. Goed voor alle werkzaamheden.
7 „ 8 „ Atarid. Goed voor den arbeid en andere bezigheid.
8 „ 9 „ Kamar. Goed voor inkoop, verkoop, schulden maken.
9 „ 10 „ Djoehal. Zeer slecht voor alle ondernemingen.
10 » 11 „ Moestari. Goed voor het koopen van slaven.
11 „ 12 „ Mirih. Goed voor het innemen van medicijnen.
12 „ 1 „ Samsoen. Slecht voor handels- en andere zaken.
1 „ 2 „ Djoerah. Goed voor alle ondernemingen.
2 „ 3 „ Atarid. Goed voor makelarij, akkoorden, kontrakten.
3 „ 4 „ Kamar. Goed voor inkoop, verkoop, spreken.
4 „ 5 „ Djoehal. Goed voor alle reizen en ondernemingen.

Digitized by Google

5 „ 6 „ Moestari. Goed voor alle bezigheden.

7. *Zaturdag.* (*Hari Sabtoe, malam Rebo*). Van 6 uren 's morgens tot 6 uren 's avonds en van dingsdagavond 6 tot woensdagmorgen 6 uren.

6 tot 7 uren. Djoehal. Goed voor doen en laten, werken, bouwen, vragen.

7 tot 8 uren Moestari. Goed voor het reizen naar een ander verblijf; ook voor koop en verkoop.

8 „ 9 „ Mirih. Slecht voor reizen, trekken, als men bloed ziet.

9 „ 10 „ Samsoen. Goed voor koop en verkoop.

10 „ 11 „ Djoerah. Goed voor de opsporing van vrouwen, voor babbelarij.

11 „ 12 „ Atarid. Slecht voor het kennis maken met anderen; loopt uit op vijandschap.

12 „ 1 „ Kamar. Slecht voor reizen, klimmen, verzoeken aan vorsten.

1 „ 2 „ Djoehal. Slecht voor alle werkzaamheden.

2 „ 3 „ Moestari. Goed voor alle bezigheden.

3 „ 4 „ Mirih. Gelukkig voor alle ondernemingen.

4 „ 5 „ Samsoen. Goed voor alle bezigheden.

5 „ 6 „ Djoerah. Goed voor alle doenten.

's Lands wijs 's lands eer. Sommigen zullen in al deze bepalingen van geluk en ongeluk bijgeloof en dwaasheid willen zien. Anderen zullen die slechts kunnen overeen brengen met mohammedaansche onverschilligheid en onderwerping aan de voorbeschikking en het noodlot, maar derden zullen instemmen dat de leer van den profeet nog niet in alles is doorgedrongen, en in den archipel, speciaal op Java, zeer naar de volkszeden gefatsoeneerd en met boeddhistische overblijfselen vermengd. Vraagt men nu naar de herkomst en den oorsprong dezer bepalingen van geluk en ongeluk,

Digitized by Google

wij zouden moeten zeggen, autos èpha, en de goede meester zou eveneens antwoorden.

II. Eene andere methode, volgens mohammedaansch-javaansche wijze om het geluk te berekenen, is volgens neptoe's. De mythe zegt dat de eerste invoerder der beschaving op Java, adji Soko, aan elk jaar, elken dag, iedere maand zeker cijfer toekende voor de berekening van geluk of ongeluk. Wij hebben op bl. 377—381 van het II deel onzer Handleiding, enz. die berekening uiteengezet en beschreven. Alleen moeten wij opmerken dat de neptoe's voor de dagen der javaansche week niet overal op Java gelijk zijn, daar men hier of daar de dag *legi* of *wagé* als de eerste aanneemt. In het voorwerk der gouvernements almanakken voor 1854 en 55 hebben wij insgelijks de verschillende neptoegetallen aangeduid. Thans bepalen wij ons tot de afgeleide of toegekende beteekenis.

De berekening geschiedt bij zamentrekking der neptoegetallen van de dagen der verschillende weken, die wij in eene tafel zamenvatten:

Java-Moh. dagen.	Zuiver Jav. dagen.	Dagen der passarweek.				
		Legi.	Paahing.	Pon.	Wagé.	Kliwon.
Ahad.	Dite.	10	14	12	9	13
Senin.	Somo.	9	13	11	8	12
Selassa.	Hangoro.	8	12	10	7	11
Rebo.	Boedho.	12	16	14	11	15
Kemis.	Respati.	13	17	15	12	16
Djoemaät.	Soekro.	11	15	13	10	14
Sabtoe.	Toempak.	14	18	16	13	17

Ieder cijfer nu heeft eene beteekenis, als volgt:

a. eerste uitlegging: 7. 14. Leboe katot ing angin. De hoop

Digitized by Google

verstuift als kaf voor den wind; alzoo niet goed.

8. 15. Wisesso segoro (segorro). Onwederstaanbaar als de zee, golfslag eener verbolgene zee; kwaad.

9. 16. Toengak senemmi. Herleving van den boomstam, der hoop; alzoo goed.

10. 17. Satrio wibowo. Jeugd, magt, kracht, geluk; alzoo goed.

11. 18. Soentoor Sinaban. Vruchtelooze poging. Gevaar te duchten. Niet wenschelijk.

12. Satrio werang. Les voor onbezonnenheid. Gevolg onbezonnenheid. Gevaarlijk.

13. Boemi kepatah. Onverkomelijke zwarigheid; alzoo minder aangenaam.

b. tweede uitlegging: Djalanja tanah; wakitnja roemah.

7. Goed.

8. Djalanja api ketjil. Niet goed.

9. Djalanja angin reboet. Niet voordeelig.

10. Pandita. Goed.

11. Greges. Gevaarlijk.

12. Aras boerong. Goed.

13. Bintang. Goed.

14. Boelan. Goed.

15. Matahari. Kwaad.

16. Ajer. Weinig goeds.

17. Tanah; octan. Goed.

18. Api besâr. Slecht.

Digitized by Google

In deze toekenning van aarde, vuur, water, wind, lecraars, slangen, vogels, gesternten, maan en zon zal de opmerker meerdere aankleve van het hindoeïsme vinden. Deze uitlegging wordt bij de geringe volksklassen op Java en vooral in den oosthoek gebezigd.

c. derde uitlegging; zoo als die gevolgd is in den almanak, javaanschen kalender, 1854 en 55, om goede dagen aan te duiden. Men neemt de neptoe's der 7 daagsche en der 5 daagsche week naast elkander voor iederen dag, zoodat die om de 35 dagen weder op nieuw beginnen, want 7 maal 5 is 5 maal 7, en iedere dag heeft de dubbele naam, bij voorbeeld: Ahad-Legi, Senin-Paing, Selassa-Pon, enz. Nu zal de zamenvoeging der neptoe's van Ahad (Dite) 5 en van Legi 5 zijn: 10; van Senin (Somo) 4 en Pahing of Paing 9: 13; van Selassa (Hangoro) 3 en Pon 7: 10; deze 10, 13 en 10 doen de Senin-Paing boven uitsteken, hetgeen als gevaarlijk beschouwd wordt en alzoo als niet gelukkig. Daarentegen, wanneer de neptoe's van één dag een kleiner getal uitmaken dan die der voorgaande en volgende dagen, wordt zulk een dag *dhino djondjongan* of verheffende dag geheeten, en als gelukkig gerekend. Deze berekening laat verscheidene dagen goed en wenschelijk worden. Die dagen zijn: zondag, wagé, legi en pon; maandag, legi en wagé; dingsdag, wagé en legi; woensdag, pon; donderdag, wagé, legi en kliwon; vrijdag, legi; bovendien wordt dingsdag, kliwon als zeer wenschelijk geacht, ofschoon de neptoe noch uitsteekt, noch minder is.

III. Behalve deze gemohammedaniseerd javaansche berekeningen van geluk en ongeluk, waarin wel geheime getallen en natuurkundige elementen maar geene geniussen handelen, vinden wij nog eene bepaalde aanduiding van tijdperken of tijdstippen onder het beheer of den invloed van dewo's, geniussen, mindere goden; de woekoe's wisselen niet alleen alle zeven dagen af (zoo als de javaansche kalender in den almanak

Digitized by Google

voor N. I. van 1855 aangeduid heeft), maar ook alle jaren en dagen. De afwisseling bij dagen hebben wij opgegeven op blz. 359 van het II deel, Handleiding, enz. Die in jaren is echter slechts de afwisselende toepassing van twee woekoe's voor ieder jaar opvolgende; alzoo in iedere windoe van 8 jaren 16 woekoe's. De goede of kwade eigenschappen der heerschende woekoe's van dagen, weken, jaren worden, voor de wichelarij, als het ware zamengesmolten, en daaruit, zonder eenige pythia, allerlei orakelspreuken afgeleid, zoo noodig met raadpleging van de neptoe's en de gelukkige uren. Daar deze wetenschap in het eenvoudige brein van den eenvoudigen landzaat geen voldoende plaats kan vinden, zoo is het gemakkelijk te begrijpen waarom bij alle ondernemingen, van welken aard ook, wijzere raadplegers benoodigd zijn, die echter iedere eventueel verkeerde uitkomst zeer wijselijk aan hoogere magten toeschrijven. De stille onderwerping aan den wil des noodlots is eene der gelukkige leerstellingen, die door den islam algemeen verspreid en aangenomen zijn. Daardoor vindt gemor, betwijfeling van hoogere magten of ontevredenheid weinig plaats; hoop en vertrouwen verdrijven alle twijfeling. De landman, de handelaar, de visscher, de priester, de roover zelfs heeft zijne berekening volgens eigene overlevering, en iedere uitkomst heeft eene eigene beteekenis. Behalve de boven opgenoemden hebben de jagers en visschers, even als de dieven en roovers, ieder slechts vier afwisselende dagen en niet vijf, volgens de passarän, of zeven, volgens de woekoeweek. Die voor de jagers en visschers zijn:

1. Kjai penganten.	Menigte.	Goede vangst.
2. Loengo sondjo.	Niemand te huis.	Weinig te wachten.
3. Sinandjanan.	Veel geluk.	Gelukkige jagt.
4. Oranono.	Niets.	Vergeefsche poging.

Voor de dieven en roovers gelden de volgende afwisselingen: 1. Panoengaling iman. Vertrouwen met geluk.

Digitized by Google

2. Sampoor naning shadat. Bestendig geluk.
3. Silem sekarrat. Vruchtelooze poging.
4. Gempoor king rosso. Alles tegen.

Men kan echter volstrekt niet verzekeren of deze rekening als wet in den kalender des roovers van beroep is aangeduid, of dat men daarop voor eigene veiligheid kan afgaan. Wij geven terug wat wij geleerd hebben.

Eindelijk hebben de windoe's van 4, 7, 8, 12, 20, 30, 32, 60 en 110 jaren ook hunne geniussen, goede en kwade geesten en attributen, alsmede hunne woekoe's en dewo's. Wij hebben die op bl. 366, II deel, Handleiding, enz., in het algemeen, en bij het voorwerk van den gouv. almanak, sinds 1854, speciaal aangeduid. Daaruit kan men zien, dat wij tot 10 augustus 1857 leven in het tijdperk *djaman moerko*, gekenmerkt door menschelijke ontevredenheid met alles wat voorkomt; wijders van 11 augustus 1857 tot 15 mei 1866 in de *djaman heroe tjokro*, het tijdperk van vorstelijke grootheid en glans, en tot 30 maart 1873 in de *djaman moerko*, het tijdperk van onverschillige tevredenheid, onbedachtzaamheid en onbezonnenheid. Vraagt men naar den invoerder van deze *djaman's*, wij moeten wijzen op adji Djojo Bojo, den javaanschen Paracelsus en Ludeman, die, voor nu ongeveer duizend jaren, in Doho, thans Kediri, zal hebben geleefd en geheerscht, volgens onze leermeesters en onze nasporingen, in oostelijk Java. Sommigen onzer leermeesters hebben ons verzekerd, dat al die berekeningen van gelukkige uren, dagen, maanden, jaren, cirkels zuiver boeddhistisch van oorsprong zijn. Wij moeten deze stelling beamen; autos èpha.

Digitized by Google

OVER

EENIGE

INSKRIPTIEN

OP

RINGEN EN GESNEDEN STEENEN

(MEEST AFKOMSTIG VAN SUMATRA).

DOOR

R. H. Th. FRIEDERICH.

(*Met eene plaat.*)

No. 1. (*links boven*). *Çrî bhadjatoe:* fortuna foveat of faveat, *geluk moge* (u of mij) *begunstigen. Bhadjatoe* is de imperatief van het werkwoord *bhadj*, dat naar de eerste klasse der sanskrit-verba verbogen wordt. Bij *çrî* ontbreekt het teeken van den nominatief of vocatief, want men kan ook verklaren: *geluk! begunstige* (wees gunstig). Dit ontbreken wordt welligt verklaard door dat men verkeerdelijk *çrî* gelijkstelde met *strî*, dat onregelmatig bij den nominatief het *s* (respektieve *r*) weglaat (1). Deze ring is van Java en was een zegelring. De

---

(1) De letters zijn van een anderen vorm van Devanâgarîschrift. Zij komen het meest overeen met die, welke, volgens het oordeel van J. Prinsep, 1400 jaren oud zijn. Van Java zijn deze letters tot nu toe een unicum.

Digitized by Google

redaktie zal wel de nadere bepaling over zijne afkomst mededeelen. De vorm des rings is dezelfde als van no. 2.

No. 2. (*regts boven*). *Tamasi wara kuru: in het donker kies* (en) *werk*. Zuiver sanskrit. De letters zijn jonger dan op den vorigen ring en, volgens de tabellen van Prinsep, tusschen 800 en 1000 jaren oud; de *ta* en *ma* verraden zelfs welligt een nog jongeren oorsprong. Regts van de inskriptie is een symbool ⁘, vijf punten, die mogelijk de vijf hoogste goden aanduiden, waarvan ik al dikwijls gewag gemaakt heb. De buik der letter *wa* is openbaar naar achteren gekeerd, en men zou die letter dus als *tja* kunnen lezen (vgl. Prinsep, onder de rubriek: 800 jaren oud); ook in dit geval is de zin goed: *tjara*, wandele. Dit teeken was het moeijelijkst te herkennen; het is op den ring niet geheel uitgedrukt en heeft langen tijd de lezing onzeker gemaakt, daar ook de *ra* een puntje op zijde scheen te hebben. De spreuk op dezen ring, die niet tot afdrukken bestemd was, staande de letters regt, is wel afkomstig van een indischen mijnwerker, die in de goudmijnen op Sumatra zijn geluk zocht. De ring is in het bezit van eenen ambtenaar ter westkust van Sumatra, aan wien ook de gesneden steenen behooren, wier inskriptiën en symbolen hier nader te behandelen zijn (1).

No. 3. (*No. 2 links der plaat*). De eerste der bedoelde steenen. Over het algemeen valt aan te merken dat die steenen uiterst klein zijn; dat men alleen met de loupe iets daarop herkennen kan (in de lithografie zijn zij iets vergroot); dat de letters ruw ingesneden zijn en ook onkunde der taal

(1) De ring bedoeld bij n° 1 ontvingen wij van den heer Wener te Soerakarta; al de overige behandelde voorwerpen hebben wij te danken aan den heer H. J. J. Gout, kontroleur ter Westkust van Sumatra, die een aantal er van aan het Bataviaasch Genootschap heeft afgestaan. Zij zijn met eenige ruwe goudwerken, steenen enz. gevonden in den grond nabij Baros.

Red.

Digitized by Google

(het sanskrit) verraden. Ook is de inhoud der inskriptien van dien aard, dat ik geaarzeld heb iets daarover mede te deelen. Echter laat ik het aan iedereen vrij daarover te lagchen, als zij nog al komiek mogten voorkomen. Wij hebben dan no. 3: *Roeroewa* (in stede van *roeráwa*) het perfektum van den wortel *roe*, rudere, ululare, clamare, dus *ik* (of *hij*, want de eerste en derde persoon singularis perfecti zijn in het sanskrit niet verschillend) *heb* (of *heeft*) *gehuild* (of *geschreeuwd* of *gebruld*). Mogelijk heeft dit betrekking op het huilend en klagend aanroepen der gevreesde en vernielende godheden. Zie echter no. 4.

No. 4 (*no. 3 links der plaat*). *Ghâghâ-ghâghâ.* Het teeken voor lange *â* is hier en op eenige andere van onze steenen overbodig, en duidt mogelijk, zoo als in sommige javaansche inskriptien en kawi-werken (hier en daar), het niet onderkennen van korte *a* en lange *â* aan. Dit teeken is ook als een ongeroepen gast ingeslopen in het nieuwere kawi- en gedeeltelijk in het tegenwoordige javaansche schrift. (Zie Raffles 2de edit. pl. 21, vooral regel 5, maar ook reg. 1, 2, 3 en 9, verder pl. 23).

De twee woorden beteekenen *lagch-lagch.* (Zie Wilson en Westergaard, Radices Sanscritae, pag. 93). Hetzelfde teeken van vrolijkheid vindt zich nog op drie steenen (no. 6 hier beneden en nogtwee steenen, die niet gelithografieerd zijn). No. 6 heeft juist *ghagha* (eene keer), de andere twee steenen hebben ieder *ghâghâ.* Wij gelooven nu naauwelijks dat dit op de godsdienst betrekking heeft; eerder is het wel als de leus van een vrolijken vent te beschouwen, en als wij dit *lagch-lagch* in verbinding brengen met *hij* (ik) *heeft gehuild*, dan wordt ook bij dit laatste eenige betrekking op godsdienstige of ernstige dingen onzeker. Er vindt zich voor en achter de inskriptie een kruisje.

No. 5 (*no. 4. links der plaat*). *Tâtâ*, de laatste lange *â* waarschijnlijk overbodig; *tâta* is *vader;* als adjektief *eerwaar-*

Digitized by Google

dig, *eerbiedwekkend*. *Tâtâ* kon dus het femininum hiervan zijn, en *de eerwaardige* (vrouw of godin) aanduiden. Echter zullen wij dadelijk nog een ander denkbeeld over de meeste dezer steenen opperen.

No. 6. (*no.* 5 *links der plaat*). *Ghagha*, *lagch*. Zie No. 4.

No. 7 (*no.* 6 *links der plaat*). *Wâwâ*. De verklaring hiervan is nog onzekerder dan van de vorigen. *Wâwâ* beduidt *of — of* (*entweder—oder*). Ook dit zou men wel genegen zijn eerder voor komiek dan voor ernstig te houden. B. v. *of gij doet dat — of ik doe ge dat*. Echter kon het ook zijn *of geluk — of ongeluk*, *of lagch — of huil* (zie boven) enz.

De letters van deze steeninskriptien zijn allen van denzelfden vorm, allen even onnaauwkeurig, zeker van geen hoogen ouderdom. De overal wederkeerende assonantie (*ghâghâ-ghâghâ*, *ghagha*, *tâtâ*, *wâwâ*, ook *roeroewa*) leidt tot het denkbeeld dat wij hier mogelijk een van die kinderachtige spelen voor ons hebben, waarvan de Hindoes, vooral van lateren tijd (b. v. sedert 6 à 800 jaren), vele voorbeelden opgeleverd hebben, en die dan ook wel een zeer nadeeligen invloed uitgeoefend hebben op de ontwikkeling of liever insluimering der geestkrachten der Javanen, Maleijers enz. Den tijd dier letters durf ik niet te bepalen.

Wij hebben nu nog eenige symbolen kortelijk te behandelen.

No. 8 (*no.* 2 *regts der plaat*). Heeft iets van een muzijkinstrument. Echter is het mij niet eens duidelijk of het welligt naar boven, dan wel naar de linkerzijde omgedraaid moet worden. De figuur laat al die veranderingen toe en ik weet er niets mede te beginnen.

No. 9 (*no.* 3 *regts der plaat*). Hier blijft het onzeker of wij eene lettergreep of een symbool voor ons hebben. Op het eerste gezigt zou men *çrî* lezen; echter is geene aanduiding der *r* daar, en een teeken daarboven, dat men, in geval het schrift is, voor anuswara (tjetjak) moest houden; *çrîm* is ech-

Digitized by Google

ter niet eens de accusatief van *çrí*; deze luidt *çrijam*. Een accusatiefvorm zou men niet verwachten, en toch moest men dien veronderstellen, als men ook *çím* of *çim* (als de figuur naar de linkerzijde omgedraaid wordt) wilde lezen. *Çi* is *slaap*, *rust*, *devotie*, *onverschilligheid tegen alles buiten het voorwerp van vereering*. *Çi* is een naam van Çiva (Wilson). In stede van *Çím* moest de accusatief van *Çí*, *çijam* luiden. De accusatief zou alleen te verklaren zijn door een werkwoord te suppleren, b. v. *ik zoek rust*, *afgetrokkenheid*, of *ik vereer*, *denk aan Çiva*. Dit gebruik van accusatieven is echter wel uit geen enkel ander voorbeeld te konstateren. Als het nu toch geen symbool ware, dan kan men aan het woord *ôm* denken, dat ik echter nog niet op deze wijze geschreven zag.

Van de symbolische beduiding kan ik alleen zeggen, dat het teeken boven, links, de *maan* mag verbeelden, en de vorige figuur mogelijk een tempel met een godenbeeld in het midden!!

No. 10 (*no. 4 regts der plaat*). Een leeuw of draak.

No. 11 (*no. 5 regts der plaat*). Onduidelijk; mogelijk een vaatje met den lotus; het boven uitkomende gelijkt echter even veel op assyrisch spijkerschrift als op eenen lotus.

No. 12 (*no. 6 regts der plaat*). Waarschijnlijk de zon.

Van de niet gelithografieerde steentjes hebben twee *ghâghâ*, zie no. 4. Een gelijkt zeer op *roeroewa* (no. 3); echter zijn de drie neêrhalen (of letters) boven door eene dwarsstreep verbonden. Een vertoont 3 staven of zuilen regtop naast elkander; zij hebben een voetstuk en een architraaf (?) en schijnen cilindervormig te zijn. Zij hebben mij aan het wapen van Hamburg herinnerd. Een eindelijk vertoont 2 onduidelijke karakters? (*beide figuren* wederom *gelijk*), en schuins daarnaast eene zuil (of staf) zoo als de drie pas beschreven.

Digitized by Google

Ten slotte bemerk ik nog, dat het verklaren van symbolen zeer ligt op doolwegen leidt, vooral ook tot aanmoediging dient van systematische droomers, die gewoon zijn daarop ephemere theorien te bouwen. Voor den archipel in het bijzonder moet men bij het verklaren van symbolen zeer huiverig zijn, daar nog al te weinig materieel voorhanden is en nog minder zoodanig, dat eene zekere verklaring toelaat. Eerst van het zeker bepaalde uit kan men tot het behandelen van het onduidelijke voorzigtig overgaan. Van onze inskriptien hier zijn 1 en 2 zeer belangrijk. De overigen schijnen ons in een nieuwen, tot nu toe onbekenden kring van denkbeelden over te voeren.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAKASAARSCHE HISTORIEN.

II.

In deel IV, bl. 111, gaven wij het eerste gedeelte dezer historiën, volgens een oud handschrift. Wij zeiden daarbij, dat het spoedig door een van nog oudere dagteekening zou worden gevolgd.

Eerst nu zijn wij in staat daaraan te voldoen.

Dit handschrift, dat wij in de hedendaagsche spelling wedergeven, bevat vele belangrijke bijdragen tot de kennis der vroegere geschiedenis van zuidelijk Celebes. Het moet geschreven zijn omstreeks 1750, daar de „presente koningen," waarvan hier en daar gesproken wordt, ongeveer op dat tijdstip regeerden. De naam van den schrijver blijkt nergens uit; uit den stijl kan men opmaken dat opgaven van inlanders gevolgd zijn.

Geslachtregister waaruit men de ware oorspronkelijke geslachten der koningen van Goa zien kan.

Deze drie koningen zijn vóór Toemanoeroeng geweest: Batara Goeroe (deszelfs broeder is vermoord geworden door Totali), ratoe Sampo Marantaka en kraing Katanka.

Toemanoeroeng trouwde met kraing Bajoe. Zij verwekten een zoon, waarvan de moeder drie jaren lang bevrucht was geweest. Zoodra hij ter wereld kwam kon hij gaan, staan en spreken, doch was mismaakt. Massalanga-bairajang werd

Digitized by Google

hij genaamd. Nadat hij groot geworden was brak de gouden keten van zijne moeder in twee stukken, waarvan de eene helft met haar, zijnen vader kraing Bajoe en oom Lakipadada is verdwenen, en de andere helft, benevens de zijdgeweren, een kris genoemd *taroengballang* en een soenrie genoemd *soedang*, bij den zoon Massalanga-bairajang gebleven en tot heden nog in wezen zijn.

Op zekeren tijd vertoonde zich een vrouwspersoon, dat om haren hals had hangen eene tokeng of gouden keten, bij de makasaren genoemd *tani-samaang*. Niet wetende van waar die vrouw kwam gaven zij haar den naam van Toemanoeroeng of, op zijn hollandsch gezegd, van den hemel nedergedaalde. Zij hebben die vrouw als koningin aangenomen, zoo mede twee manspersonen (gebroeders), wier herkomst mede onbekend was; de oudste was genaamd kraing Bajoe, dragende eene kris, genoemd *taroengballang*, en de jongste Lakipadada, dragende eene soenrie, genoemd *soedang*.

Massalanga-bairajang werd koning van Goa in de plaats zijner moeder en verdween, zonder te weten met wie getrouwd te zijn. Hij liet een zoon na, genaamd Ampana-lowe-limbang.

Deze werd koning van Goa in de plaats zijns vaders en verdween, zonder te weten met wie getrouwd te zijn. Hij liet een zoon, genaamd Toeni-ata-banri, na.

Toeni-ata-banri ageerde als koning in zijns vaders plaats. Ook hij verdween, zonder te weten met wie getrouwd te zijn, nalatende een zoon, genaamd Karampang-ri-Goa. Deze ageerde als koning in de plaats zijns vaders en verdween, zonder te weten met wie getrouwd te zijn, nalatende een zoon, genaamd Toena-tanka-lopi.

Toena-tanka-lopi werd koning van Goa na het verdwijnen zijns vaders en is, zonder te weten met wie getrouwd te zijn, overleden, nalatende twee zonen, met namen: Batara Goa en kraing Lowe-ri-Sero, doch voor zijn overlijden ver-

Digitized by Google

deelde hij de onderstaande negorijen onder zijne twee zonen, als volgt:

Aan Batara Goa:	Aan kraing Lowe-ri-Sero:
De negorijen Patjelekang.	De negorijen Somata.
Patalasang.	Panampoe.
Bonto-manai-i-Raja.	Montjong-lowe en Paranglowe.
Tombolo.	
Mangasa en Bonto-manai-i-Laoe.	

Kraing Lowe-ri-Sero werd als koning van Tello verkozen, wiens nakomelingen bij het geslachtregister van Tello worden vermeld.

Na het overlijden van Toena-tanka-lopi is zijn zoon Batara Goa in zijns vaders plaats koning geworden.

Batara Goa trouwde met de dochter van Somba Garasi en verwekte bij haar twee zonen, met namen Pakere Tawoea, alias Tonitjoka-ri-Lankai en kraing Barang Taoewa. De dochter heette kraing Boni.

Na het overlijden zijner echtgenoote hertrouwde Batara Goa met eene vrouw van Kaloekoe-bodo, genaamd dain Leenresang, en procreëerden te zamen eenen zoon, genaamd daing Madjarre, alias kraing Maparisi-kalona, en eene dochter genaamd kraing Makeboka.

Batara Goa is na zijn overlijden hernaamd geworden Toeniawanga-ri-Parang-lakena, en in deszelfs plaats trad de zoon uit zijn tweede huwelijk, genaamd daing Madjarre, alias kraing Maparisi-kalona, onder wiens regering het makasaarsch geschrift, de wetten, krijgsorders, sjah-bandars, toemilalangs, glarangs, in oude tijden kasi-wiangers genoemd, zijn ingesteld. Ook in hetzelfde jaar, toen de portugezen het land Malaka overwonnen, heeft hij den oorlog verklaard aan de na te noemen koningen, als:

Kraing Garasi.
„ Katingan.

Digitized by Google

kraing. Parigi.
„ Siang.
„ Sidengree.
„ Lebangan.
„ Panaikang.
„ Madalo.
„ Tjampaga.

en hen ook overwonnen, waarom die van Saleijer en Boelekomba brandschatting aan hem hebben moeten betalen. Voorts heeft deze koning ook geraadpleegd met zijne vrienden, als:

van Maros, kraing Lowe-ri-Pakere.
„ Boni Bote-e.
„ Loewoe datoe Matinroa-ri-Wadjo.
„ Salomeko Magamata en de zeven zonen van daing Mapasiri, kraing Polombanking:

Kraing Lowe-ri-Badjing.
„ Sanraboni.
„ Lenkese.
„ Katingan.
„ Djamarang.
„ Djepang.
„ Mandale.

} Voerende alle zeven de halve maan scherm.

om die van Sanraboni, Djipang, Galissong, Agan-ni-ondjo, Kawoe en Pakombong als bondgenooten aan te nemen. Destijds kwamen de portugezen voor het eerst hier aan.

Na het sluiten van dit bondgenootschap hebben die van Maros, Polombanking en Tello te zamen gespannen en oorlog tegen den koning van Goa gevoerd, die hen echter versloeg, zoodat zij genoodzaakt waren ieder naar hunne negorijen te vlugten. Na verloop van zeven dagen heeft de koning van Tello, benevens al zijne rijksgrooten, dien van Goa laten verzoeken, om binnen Tello een feest te houden, en hem bij die gelegenheid een geschenk aangeboden. Toen is op de Baroga Nikeloa,

Digitized by Google

een kontrakt tusschen beiden besloten en bezworen, luidende: al wie eenige tweespalt tusschen die van Goa en Tello zoekt zal eeuwig verdoemd worden. Deze heeft ook de muren van Goa opgerigt.

Daing Madjarre, alias kraing Maparisi-kalona, trouwde met de dochter van Toeni-laboe-ri-Soeriwa, genaamd Reja. Zij verwekten twee zonen en twee dochters, met namen: Manigaoe of Toeni-palanga en Tegi Barani of Toeni-batta (zonen), Tampatjina of kraing Boni en Sampe of kraing Ri Samboepoe (dochters).

Toeni-djalo-ri-Pasoeke heeft het rijk aan zijnen broeder Toemaparisi-kalona overgegeven, terwijl hij rijksbestierder bleef.

Na het overlijden van kraing Maparisi-kalona volgde zijn zoon Manioe-gaoe of Toeni-palanga hem op. Deze koning heeft lasten, gantangs, daats, pikols, schalen en gewigten gemaakt en ingesteld, toetssteenen uitgevonden, prijzen gemaakt en den handel aangemoedigd. Hij was ook de eerste die kanonnen op zijne wallen plaatste. Voor de eerste maal is ook alhier gearriveerd een koninklijke anakoda, Bonang genaamd, die met genoemden koning een kontrakt heeft aangegaan, te weten voor die van Patani, Pahang, Tjampa, Djohor en Manankabo,

dat hun toegestaan worde zich hier neder te zetten;

dat hunne woningen niet geplunderd zullen worden;

dat binnen hunne pagars geen geweld zal gepleegd worden;

dat zij vrij zullen zijn van uitlossing, wanneer zij een eenigst kind bij eene makasaarsche vrouw mogten verwekken.

Dit kontrakt is door den koning gesloten met bijvoeging: „een buffel van mij, die vermoeid is van het dragen, zal ik van den last verligten en in het water laten brengen om zich te verkoelen, laat staan ik mijnen evennaaste niet in zijne lasten zou te gemoet komen, doch ulieden moet niemand vermoorden buiten mijne voorkennis".

Deze vorst heeft ook de mandharezen overwonnen en de na te noemen negorijvolken tot slaven gemaakt, te weten: die

Digitized by Google

van Bila, Boekoe, Mapili, Podan-podan, Tjampalagian en vervolgens eene zevende rivier aangesteld. Vroeger waren er slechts zes. Hij heeft ook beoorloogd en overwonnen Kaili en Tontoli, maar zes jaren lang heeft hij tegen Boni geoorloogd en het niet kunnen overwinnen. Hij werd dáár in de binnenlanden ziek, vervolgens herwaarts gebragt en is overleden.

Toeni-palanga trouwde met de dochter van Toeni-pasoeloeka, genaamd Baloe Malondjo, en heeft bij zijn overlijden eenige nog zeer kleine kinderen nagelaten.

Zijn broeder Tegi Barani of Toeni-batta volgde hem op. 23 dagen nadat hij als koning van Goa was aangesteld ververtrok hij naar Boni met eene magt om den koning van dat land, Bongkang-e, te beoorlogen, doch gierde eerst te Soping aan om daar te trouwen. Drie dagen na zijn trouwen marcheerde hij naar Boni en tastte de bonieren zoo geweldig aan, dat zij allen de vlugt namen. Hij verbrandde des nachts de stad Boni. Des anderen daags werd Toeni-batta ook dapper door de bonieren aangetast, verjaagd, achterhaald en het hoofd afgeslagen. Na dat zulks geschied was maakte Bongkang-e een verbond of kontrakt met de makasaren, die destijds in Boni waren, waarna zij terugkeerden.

Toeni-batta trouwde, voor dat hij koning werd, met de dochter van kraing Djamarang en verwekte bij haar twee zonen, Manarai of Toeni-djalo en kraing Mapadaka genaamd.

Na het overlijden van Tegi Barani of Toeni-batta volgde zijn zoon Mangorangi of Toeni-djalo hem op, of, op zijn hollandsch gezegd, degene die door een amokspeler is vermoord geworden. Gedurende zijne regering woedde, drie achtereenvolgende jaren, een hongersnood in het land en voor een zwarten buffel werd niet meer gegeven dan 50 bossen padi. Ook werd tot rijksbestierder aangesteld Toemenanga-ri-Makoajang.

Toeni-djalo trouwde met de dochter van Toeni-palanga, zon-

Digitized by Google

der kinderen. Na den dood zijner vrouw hertrouwde hij met de dochter van Toemenanga-ri-Makoajang, genaamd I-sambo of kraing Paten-ngaloang. Uit dit huwelijk werden vijf zonen en drie dochters geboren. De zonen (van vier zijn slechts de namen bekend) heetten: Toeni-pasoeloe, Toemenanga-ri-Gaoekana, alias Mangarangi, kraing Oedjoeng-tanah, kraing Montjongsipong, en de dochters: kraing Ri Tabarengan, kraing Ri Boelo-boelo en kraing Ri Patjelee.

Nadat Toeni-djalo is vermoord geworden door Lolo Tammakana, zijnde een onderdaan van Madjenang, volgde zijn zoon Toeni-pasoeloe hem als koning van Goa op. Deze werd afgezet wegens zijne ondeugd en vertrok naar Loewoe en van daar naar Boeton, waar hij overleed.

Toeni-pasoeloe heeft drie kinderen nagelaten bij eene slavin verwekt.

Na de afzetting van Toeni-pasoeloe werd hij door zijnen broeder Toemenanga-ri-Gaoekana, alias Mangorangi, ook sulthan Ala-Oedin genaamd, opgevolgd. Na 12 jaren geregeerd te hebben heeft hij de mohamedaansche religie aangenomen en werd alom bijzonder geprezen wegens zijne goede handelingen en goedaardigheid. Tot rijksbestierder, tevens koning van Tello, heeft hij aangesteld Malinka, alias Toemenanga-ri-Agamana. Deze koning en rijksbestierder heeft de binnenlanden, van Boni uit, behalve Loewoe, geheel overwonnen en gewapenderhand de mahomedaansche godsdienst ingevoerd. Ook heeft hij overwonnen de overwalsche vorsten, tevens Boeton, Banggaai, Soela, Maros en eindelijk allen, ook die van Barroe en Koetei, ten onder gebragt en met de balinezen een kontrakt gemaakt. Voorts hebben onder de regering van dezen koning de portugezen, franschen, denen en engelschen zich hier nedergezet, allen onder hunne hoofden, en zijn de muren van Tello en Oedjong-tanah, zoo mede eene poort met boog voor het kasteel Samboepoe opgerigt. Tevens zijn de gouden penningen, genaamd *kare*

Digitized by Google

kandjara, benevens de looden pitjes gangbaar gemaakt. Op den 12 september 1660 is hij overleden.

Toemenanga-ri-Gaoekana trouwde met de dochter van kraing Wara, genaamd daing Matji, en verwekte bij haar een zoon, genaamd Toemenanga-ri-Papang-batona.

Na den dood van Toemenanga-ri-Gaoekama, alias Mangorangi of sulthan Ala-Oedien, volgde zijn zoon Manontong, alias daing Matola of Toemenanga-ri-Papang-batona, anders Molkoesidi, hem op. Deze koning voerde korrespondentie met den koning van Manilla, de engelschen, portugezen en met die van de westkust; uit Arabie heeft hij den naam gekregen van sulthan Mohamad Sait.

Toemenanga-ri-Papang-batona trouwde met eene princes van Laikang en verwekte bij haar twee kinderen, een zoon en eene dochter, met namen: Mohamad Bakir, alias Malongbasi (zoon), Sampi, alias Patimang (dochter).

Na het overlijden van Toemenanga-ri-Papang-batona volgde zijn zoon Mohamad Bakir, alias Malongbasi of sulthan Hasan Oedien hem op.

Sulthan Hasan Oedien trouwde met de dochter van kraing Banjoeannjora, genaamd Peta, alias daing Nisali en verwekte bij haar zeven kinderen, 5 zonen en 2 dochters, met namen: Mapa-doelang, alias Abd'oel Djalil, Mapa-osong, alias daing Mangewai of kraing Bisei, Makaroenrong, (de twee andere zonen overleden nog zeer jong zijnde); eene dochter heette daing Talebang of kraing Langelo, de andere overleed in haar zevende jaar. Sulthan Hasan Oedien trouwde voor de tweede maal met de dochter van den rijksbestierder Toemenanga-ri-Bonto-biraaing, genaamd I-bate, ook kraing Pabineang, en verwekte bij haar twee zonen: Mapa-somba, alias daing Oeraga en Agamat, die echter in jeugdigen leeftijd overleden.

Voor den dood van Mohamad Bakir, alias Malongbasi of

Digitized by Google

sulthan Hasan Oedien, gaf hij het rijk over aan zijnen zoon Mapa-somba of Toemenanga-ri-Bonto-biraaing als rijksbestierder. Na den dood van zijnen zoon nam Mohamad Bakir het bestuur weder over. Onder zijne regering heeft hij zijne krijgsmagt voor de tweede maal naar Boeton gezonden, doch hij werd door den admiraal Speelman verjaagd.

Na het overlijden van Mapa-somba, hernaamd Toemenanga ri-Oewoe-laboena, volgde zijn halve broeder, genaamd Mapa-osong, alias daing Mangewai of kraing Bisei, op. Deze koning is afgezet en naar Batavia gezonden. Te Cheribon komende overleed hij en werd hernaamd Tomatinroa-ri-Tjarabon.

Kraing Bisei trouwde met de dochter van kraing Parang-parang, genaamd daing Nisana. Zij verwekten eene dochter, mede genaamd kraing Parang-parang, zijnde de overgrootmoeder van den thans presenten kraing Barombong.

Na de afzetting van kraing Bisei volgde zijn broeder Mapa-doelang, alias Abd'oel Djalil.

Abd'oel Djalil trouwde met kraing Tabaringang en verwekte bij haar eene dochter, genaamd kraing Patoekangang.

Na het overlijden van Mapa-doelang, alias Abd'oel Djalil, hernaamd Toemenanga-ri-Lakioeng, volgde zijn kleinzoon kraing Ana-montjong, alias Sampowali of Toemenanga-ri-Samboepoe op. Deze koning is afgezet.

Toemenanga-ri-Samboepoe trouwde met de dochter (1) van den koning van Tello, Toemenanga-ri-Pasiringana, genaamd kraing Pabineang. Zij schonk hem ééne dochter, genaamd Hamira of de presente aroe Palaka.

Na de afzetting van kraing Ana-montjong, alias Sampowalia of Toemenanga-ri-Samboepoe, volgde de vader van den presenten koning van Tello, genaamd Toemenanga-ri-Pasi, op

(1) Elders genoemd *zuster*. Zie deel IV bl. 116 van dit tijdschrift.

Digitized by Google

Tello hernaamd Toemamaliang-ri-Gaoekama, op. Deze koning is almede afgezet, genaamd Sira Djoedien, Mapa-orani.

Toemenanga-ri-Pasi trouwde met kraing Balasari, zijnde eene dochter van aroe Tekko, die naar Ceilon verbannen is, en verwekte bij haar twee zonen en twee dochters, met namen: Manrabia of Toemenanga-ri-Djawaja en Mapa-inga, alias Abd'oel Kadir, zijnde de tegenwoordige koning van Tello (zonen), Mamontjaragi, alias kraing Tanisanga en Tanripada, alias kraing Tangala (dochters).

Na de afzetting van Toemenanga-ri-Pasi werd hij opgevolgd door zijnen kleinzoon Malawang Gaoe, alias Abd'oel Hair Mantsoer, gesproten uit het huwelijk tusschen aroe Palaka met den tegenwoordigen rijksbestierder van Goa. Zij hebben te zamen twee zonen en drie dochters verwekt met namen: Malawan Gaoe, alias Abd'oel Hair Mantsoer en Mapa-babasa (zonen), Danraja (deze is ook koningin van Boni voor een kleinen tijd geworden), Kodobanri en Reongrasi (dochters); de laatste is jong gestorven. Kodobanri is eerst getrouwd met een bonischen prins, aroe Soemaling, en schonk hem een zoon. Van elkander gescheiden hertrouwde Kodobanri met den adatoeang van Sidenring. Zij verwekten te zamen eene dochter.

Malawang Gaoe trouwde met de dochter van den koning van Bima en verwekte bij haar twee zonen. Een hunner was genaamd Amas Madina, alias Batara Goa.

Na het overlijden van Malawang Gaoe, alias Abd'oel Hair Mantsoer, hernaamd Toemenanga-ri-Goa, volgde zijn broeder Mapa-babasa op.

Deze werd na zijn overlijden Toemenanga-ri-Kalabirana hernaamd en opgevolgd door zijnen neef Amas Madina, alias Batara Goa.

Nadat gemelde Batara Goa zich zelven afgezet, zijn rijk verlaten en zich naar den overwal, Sumbawa, Bali enz. begeven had, werd hij op Bima in verzekerde bewaring genomen en door

Digitized by Google

de Edele Kompagnie naar Ceilon gebannen. Hij werd opgevolgd door zijnen jongsten broeder Manlisoe Jawa, in het arabisch genaamd Amad Oedien, als koning van Goa, en nadat deze van het rijk is afgegaan, is deze waardigheid door Toemenanga-ri-Matoanging bekleed geworden, die als koning van Goa werd bevestigd. Deze Toemenanga is de vader van den tegenwoordigen koning van Goa, genaamd Manawari, kraing Bonto Laukasa, in het arabisch Abd'oel Hadi.

Geslachtregister der koningen van Tello, beginnende met:

Kraing Lowe-ri-Sero. Na het overlijden van zijnen vader raakte hij met zijnen broeder Batara Goa in oneenigheid en vertrok naar zijne negorij Sero en van daar naar Java. Na verloop van eenigen tijd kwam hij weder terug en begaf zich ter woon naar de negorij Pasangaleangga, benoorden Bankal-solang, tot dat een zijner glarangs bij hem kwam bekend maken, dat hij eene goede plaats, gelegen aan het strand, had gevonden, om eene negorij op te rigten, waarop hij zich derwaarts begaf en zijnen onderdanen beval om huizen te bouwen, welke plaats hij den naam gegeven heeft van Tello.

Na den dood van kraing Lowe-ri-Sero werd hij door zijnen zoon Toeni-laboe-ri-Soeriwa opgevolgd. Deze koning is na zijn trouwen naar Malaka en Banda vertrokken. Na verloop van eenige jaren kwam hij weder terug en vertrok naar Mangarai, om dat land te beoorlogen, doch bij het eiland Soeriwa, digt bij Saleijer komende, werd hij door eenen prins van Polombanking vermoord en zijn lijk in zee geworpen. De moordenaar ontsnapte.

Toeni-laboe-ri-Soeriwa trouwde met de dochter van eene javaansche vrouw van Soerabaja, genaamd njai Papate, verwekt door den glarang Leko Bodong. Zij schonk hem een zoon en eene dochter, de eerste Tonie-pasoeroe, de tweede Reja, alias kraing Lowe Bainee, genaamd.

Digitized by Google

Zijn zoon Toeni-pasoeroe, alias Mangoang Berang, de eerste rijksbestierder van Goa bij kraing Maparisi-kalona, volgde hem op. Deze koning heeft Ende, Solo, Sandao, en Garasi overwonnen, was een groot liefhebber van vaartuigen te timmeren, uit zeilen te gaan en iets bijzonders te praktiseren; ook heeft hij snaphanen gemaakt, maar bezat geene politie om land en volk te regeren.

Toeni-pasoeroe, alias Mangoang Berang, trouwde met de dochter van kraing Maparisi-kalona, genaamd kraing Makeboka. Zij verwekten een kind, waarvan het geslacht niet bekend is, doch dat kraing Biessoea werd genaamd. Na van elkander gescheiden te zijn, hertrouwde Toeni-pasoeroe-alias Mangoang Berang, met de dochter van kraing Lowe-ri-Maros. Zij verwekten een zoon, genaamd Toemenanga-ri-Makoajang.

Na den dood van Toeni-pasoeroe, alias Mangong Berang, werd hij door zijnen zoon Toemenanga-ri-Makoajang, alias Mapatakan-kantana, als koning van Tello en rijksbestierder van Goa opgevolgd.

Toemenanga-ri-Makoajang trouwde met eene vrouw wier naam onbekend is en liet eene dochter na, genaamd I-sambo, alias Patenngaloang, en een zoon, Toemenanga-ri-Agamana.

Na den dood van Toemenanga-ri-Makoajang volgde zijne dochter I-sambo, alias kraing Patenngaloang, hem op.

Kraing Patenngaloang trouwde met den koning van Goa, Toeni-djalo. Zij schonk hem vijf zonen en drie dochters, met namen: Toeni-pasoeloe, Toemenanga-ri-Gaoekana, alias Mangorangi, kraing Oedjoeng Tanah, kraing Montjong Sipong, een de naam onbekend (zonen), kraing Ri Tabarengan, kraing Ri Boelo-boelo en kraing Ri Patjela (dochters).

Na haar overlijden werd zij opgevolgd door haren broeder Malinka, daing Manjori of Toemenanga-ri-Agamana, als koning van Tello en rijksbestierder van Goa; deze rijksbestierder en koning

Digitized by Google

van Tello heeft met den koning van Goa, Toemenanga-ri-Gaoekana, het mohamedaansche geloof doorgezet en hier alom doen aannemen, behalve in Loewoe. Na acht en twintig jaren geregeerd te hebben heeft hij het bestuur nedergelegd.

Toemenanga-ri-Agamana trouwde met de dochter van den koning van Goa, Toeni-djalo, en verwekte bij haar zeven zonen en drie dochters, met namen: Toeni-masali of kraing Ri Sageri, Molaphar of Mangorangi, alias Toemaliang-ri-Timorra, Manimang of daing Matoetoe, alias kraing Ri Lembaja, Hoesam of Mangenroeroe of daing Mageenba, Tomatco-ri-Bantang, Soelemang of daing Soengoe, alias kraing Madjenang, een jong overleden zoon, Japoeroe Matkoetanang of Kore Todjeng, alias kraing Ri Agan Djenne en Tamatawa of daing Anrenne, alias kraing Patoetan Ngong (dochters).

Molaphar of Mangorangi, alias Toemaliang-ri-Timorra, volgde zijnen vader op. Na dertien jaren geregeerd te hebben is hij in het jaar 1641 komen te overlijden.

Deze koning heeft twintig vrouwen gehad, zoodat de kinderen onnoemelijk zijn.

Na het overlijden van gemelden koning werd hij opgevolgd door zijnen zoon Haroen'al rachid of Toemenanga-ri-Sampana.

Haroen'al rachid, hernaamd Toemenanga-ri Sampana, werd, na zijn overlijden, door zijnen zoon Abd'oel Kadir of Toemenanga-ri-Pasiringana opgevolgd en deze, overleden zijnde, door zijnen zoon Toemalianga-ri Gaoekana of Toemenanga-ri-Pasi, genaamd Siradjoedien.

Na overlijden van evengenoemden volgde zijn zoon Manrabia hem op.

Manrabia, hernaamd Toemenanga-ri-Djawaja, overleed en werd opgevolgd door zijnen broeder Mapa-inga (in het arabisch Safi-oedien of Toemenanga-ri-Tello), zijnde de presente koning van Tello en rijksbestierder van Goa.

Na den dood van dezen is Toetimoeka of kraing Sapanang ko-

Digitized by Google

ning van Tello geworden en na dezen Toemenanga-ri-Botana, Abd'oel Kadir, ook kraing Madjenang, naderhand de presente regentes van de negorij Thain, genaamd Siti Saleh.

Geslachtregister van Boni.

De eerste koning staat bij de boniesche papieren bekend als van den hemel te zijn gedaald, doch zijn naam is onbekend. Bij de gemeenen werd hij genaamd Matasi Lompo-e, die met eene mede van den hemel gedaalde princes der negorij Teko, liggende bij Boni, trouwde.

Zij verwekten te zamen een zoon en vijf dochters, genaamd Laoemasa (zoon), Patara Wanoea, Bolong Lela, Tan -ri -Ronrong, Waratiga en Tan -ri -Salogan (dochters). Hij heeft de wetten van het land ingesteld die tot heden werden nagevolgd, ook een standaard gemaakt, genaamd *woron-porong-e* en de *matowa-pitoes* aangesteld.

Na veertig jaren geregeerd te hebben stelde hij zijnen zoon Laoemasa als koning in zijne plaats aan, en is, na zulks verrigt te hebben, met zijne vrouw ten hemel gevaren.

Laoemasa heeft geen wettige maar met slavinnen verwekte kinderen gehad, doch eene zijner zusters, Patara Wanoea, trouwde met aroe Palaka en schonk hem een zoon, genaamd Karang Peloea, alias Lasaliwoe. Toen het kind drie dagen oud was heeft Laoemasa het bestuur nedergelegd en Lasaliwoe in zijne plaats aangesteld.

Karang Peloea of Lasaliwoe trouwde met eene dochter van aroe Patjing, genaamd Tan-ri-Rompo, die gemelde aroe Patjing met eene van de dochters van Matasi Lompo-e heeft verwekt. Uit dit huwelijk werd eene dochter geboren, genaamd Bari Gaoe.

Digitized by Google

Na den dood van Karang Peloea werd hij door zijne dochter Bari Gaoe als koningin opgevolgd.

Zij trouwde met aroe Kajoe, genaamd Tan-ri-Bali, en schonk hem een zoon, genaamd Latan-ri-Soeki.

Vier jaren voor haar overlijden heeft zij dezen zoon als koning voorgesteld. Hij was ook de eerste die een 'kitasol heeft gevoerd, dat hij van de loewoenezen had overwonnen, toen hij hen uit het land van Boni verslagen heeft.

Latan-ri-Soeki trouwde met eene zijner nichten, genaamd Tan-ri-Sokeng, en verwekte bij haar een zoon, genaamd Laoelio, alias Bote-e.

Na zijnen dood volgde deze zoon hem op.

Laoelio, alias Bote-e, trouwde met de dochter van aroe Patero, genaamd Tan-ri-Ewa, en verwekte bij haar twee zonen en twee dochters, met namen: Tan-ri-Rawe, alias Bonkang-e of Matinroa-ri-Goetjina en Laittja (zonen), Tan-ri-Paoea en Laimpa (dochters).

Bote-e werd, na zijnen dood, door zijnen zoon Tan-ri-Rawe, alias Bonkang-e of Matinroa-ri-Goetjina, opgevolgd.

Tan-ri-Rawe, alias Bonkang-e of Matinroa-ri-Goetjina, trouwde met aroe Timoeroeng, zonder kinderen na te laten.

Na zijn overlijden werd hij opgevolgd door zijnen broeder, Laittja of Matinroa-ri-Adenena (op zijn hollandsch gezegd, die op den trap met stokken dood geslagen is).

Laittja of Matinroa-ri-Adenena trouwde met de weduwe van bovengemelden broeder. Zij verwekten een zoon en eene dochter, genaamd Tan-ri-Pala en Makalaroe.

Na het overlijden van Laittja of Matinroa-ri-Adenena volgde aroe Kajoe, genaamd Lapatawa, alias Matinroa-ri-Botoe, kleinzoon van Bari Gaoe, hem op.

Aroe Kajoe trouwde met daing Palipoena, dochter van Laoelio, alias Bote-e, gesproten uit het huwelijk van Mampoe.

Zij verwekten eene dochter, genaamd Tan-ri-Toepoe, alias Matinroa-ri-Sidenring.

Digitized by Google

Aroe Kajoe werd, na zijnen dood, opgevolgd door zijne dochter Tan -ri-Toepoe, alias Matinroa -ri-Sidenring, onder wier regering de *matowa-pitoes* zijn hernaamd *aroe-pietves*, onder een nieuwen eed van getrouwheid.

Tan-ri-Toepoe, alias Matinroa-ri-Sidenring, trouwde met aroe Palaka, genaamd Latan -ri-Roea, doch geene kinderen zijn van hen bekend.

Zij werd, na haar overlijden, opgevolgd door haren man aroe Palaka, genaamd Latan -ri-Roea.

Aroe Palaka, alias Latan -ri-Roea, is door de bonieren afgezet en opgevolgd door Tan -ri-Pala, alias Matinroa-ri-Tello, zoon van Matinroa-ri-Adenena, overleden op Tello in het jaar 1626.

Hij werd, na zijn overlijden, opgevolgd door den zoon zijner zuster, Lamadarama of Matinroa-ri-Boetaka. Onder zijne regering is Boni door de makasaren overwonnen en de bevolking tot slaven gemaakt.

Lamadarama of Matinroa-ri-Boetaka trouwde met de dochter van aroe Matowa van Wadjo, genaamd Dasalang, en verwekte bij haar een zoon, genaamd Pakoka, alias Matinroa ri-Timoeroeng. Nadat het land door de Edele Kompagnie en aroe Palaka weder herwonnen was trouwde Palaka en verwekte een zoon, genaamd Lapatoea, alias Matinroa Ngaloang.

1672. Den 3 november is radja Palaka als koning van Boni voorgesteld; op dezen dag is ook Matinroa Nagawoelang ter wereld gekomen.

1696. Is radja Palaka, alias Toeni-sombaja, komen te overoverlijden en op dienzelfden dag volgde Lapatoea, alias Matinroa Nagawoelang hem op.

Lapatoea trouwde, voor dat hij koning werd, met Opoe Larompo en verwekte eene dochter, genaamd Batara Todjo, alias Matinroa Tipoeloe-e; voorts separeerde hij en hertrouwde met de dochter van den koning van Goa, genaamd kraing Patoekangang, die hem eene dochter en drie zonen schonk, met namen: Jannebana Dapalosa (dochter), Sapoe-ali-e, alias Toaparapoe (zoon);

Digitized by Google

van twee zonen zijn de namen onbekend. Hij is ook de vader van radja Palaka en poengawa Lapadang Sadjati, alias Toapawara Matinroa-ri-Bcoela, Lopanaoegie, alias Topawawa, ook kraing Bisei, vader van aroe Mampoe.

1714. Den 16 september is Lapatoea, alias Matinroa Ngaloang komen te overlijden en opgevolgd door Matinroa Tipoeloe-e.

1715. Den 3 augustus heeft zij het rijk aan haren broeder Toapawara, die toen ook datoe van Soping was, overgegeven.

1720. Den 20 januarij is Toapawara afgezet en door de bonieren het rijk aan Matinroa Tipoeloe-e opgedragen; dienzelfden dag heeft zij het rijk overgegeven aan haren broeder Sapoe-ali-e.

1724. Den 7den junij is Sapoe-ali-e door de bonieren afgezet en kraing Bisei heeft zich zelven met geweld ingedrongen als koning, en den 12den daaraanvolgende is kraing Bisei door de bonieren met geweld weder afgezet geworden, en het rijk aan Matinroa Tipoeloe-e overgegeven, na wier dood de presente koning van Boni is opgevolgd.

De koning van Boni heeft nog vier broeders buiten hem gehad. 1 aroe Apala, alias Lama Pasore, op Bawean gestorven; 2 de koning Lomasosong, aroe Baka, alias Lawata-eang; 3 Lamadi, is op het eiland Sakoeal ververmoord door kraing Bonto-lankas, omdat hij een makasaarschen prins, kraing Tamalalang, vermoord heeft; 4 aroe Panjili, alias Lato-ngang.

Digitized by Google

Geslachtregister van Soping.

Latamana.
Lamanratjina.
Labala.
Weteeke Wanoea.
Lama Kananga.
Lakakala.
Lapawi Siang.
Sonrong-pali-e.
Lamanesa.
Landeng.
Lasekati.
Lamata Asso.
Beo-e.
Latan-ri-Baba.
To-e-sang, zijne zuster Matinroa-ri-Madalo of Weza.
Matinroa Ngaloang of Lapatoea.
Matinroa-ri-Beoela of Lapadang Sadjati.
Sapoe-ali-e.
Lapadang Sadjati, weder voor de tweede maal.
Matinroa Tipoeloe-e, Laodang.
Matinroa Tipoeloe-e, voor de tweede maal.
Aroe Pangili.
Latama Zoga.

Als rijksbestierder van Goa geregeerd.
Uit de geslachten van Goa als:

1 Kraing Bonto-bairajang.
2 " Bonto-soengoe of Toemenanga-ri-Taeeng.
3 " Samre, alias kraing Madjenang.

Digitized by Google

Uit de geslachten van Tello, als koníngen van Tello en rijksbestierders van Goa, als:

1. Toeni-pasoeroe, alias Mangong Berang.
2. Toemenanga-ri-Makajang, alias Mapa-toekan-kantana.
3. Malinka, daing Manjori of Toemenanga-ri-Agamana.
4. Mapa-inga, zijnde de presente.

De wetten en regering van het rijk Soping.

Art. 1.

Wanneer de datoe van Soping dienstmeiden begeert is het land verpligt dezelven te geven, doch zij mogen niet met geweld weg genomen worden. De datoe mag ze niet verkoopen of vereeren

Art. 2.

Wanneer de vrouw van eenen datoe in de kraam komt te vallen is het land verpligt eene zoogmoeder te geven en ook slaven en slavinnen om den zuigeling op te passen.

Art. 2.

Kinderen bij eene gemeene vrouw krijgende mag de datoe geene zoogmoeder eischen, maar degene gebruiken die hem reeds is gegeven.

Art. 4.

De regering van Soping mag, buiten voorkennis en toestemming van den datoe, geen persoon, die hem reeds gegeven is of onder hem staat, in regtszaken betrekken; buiten deze

Digitized by Google

menschen mogen zij alle zaken afdoen zonder voorkennis van den datoe.

Art. 5.

Van alle veten, waarop de doodstraf volgen moet, is de regering verpligt haren datoe kennis te geven, die dan ook pardon kan verleenen.

Art. 6.

Alle huiselijke zaken, die binnen Soping voorvallen, al betreft het de bondgenooten, mag de regering afdoen buiten voorkennis van haren datoe, ingeval daarvan een voorbeeld is; doch zoo de rijksgrooten niet kunnen overeenstemmen, dan zullen zij verpligt zijn hunnen datoe daarvan kennis te geven en zijne uitspraak te verzoeken.

Art. 7.

Wanneer de rijksgrooten met elkander over de uitvoering eener zaak niet kunnen overeenkomen, dan zullen zij hunnen datoe daarvan kennis geven en zijnen raad verzoeken.

Art. 8.

Geen bondgenoot mag zich bij den datoe begeven, zonder door een der rijksgrooten geintroduceerd te worden.

Art. 9.

De bondgenooten zijn genoodzaakt de wetten van Soping te eerbiedigen, aan oproepingen gehoor te geven, gegeven bevelen op te volgen en, wanneer iets van hen gevorderd wordt,

Digitized by Google

het te geven, ja zelfs gewapende mannen tot den oorlog te leveren.

Art. 10.

De bondgenooten mogen ook niet gestraft worden buiten voorkennis van hunnen datoe.

Art. 11.

Wanneer de bondgenooten zich buiten de palen der billijkheid begeven, mogen zij wel buiten voorkennis van hunnen datoe ten goede vermaand worden, doch wanneer zij daarna niet willen luisteren moet hunnen datoe daarvan kennis gegeven worden.

Art. 12.

De bondgenooten zijn aan straf onderworpen wanneer zij zich tegen de goedvinding en uitspraken van processen aankanten en de uitspraak zoeken te verbreken; wanneer zij der regering van Soping ook eenige leugens zoeken wijs te maken; wanneer zij gewapend volk, door Soping geeischt, niet leveren; wanneer zij te zamen ten oorlog trekkende die van Soping in het slagveld verlaten of wanneer zij, bij vijandelijkheden tegen Soping, zich verwijderd houden.

Art. 13.

Kroonprinsen en andere koningskinderen worden met den dood gestraft, in geval zij deze drie artikelen te buiten gaan.

Eerstelijk. Wanneer zij bij eene getrouwde vrouw van een ander geattrapeerd worden in onkuischheid.

Digitized by Google

Ten tweede. Wanneer zij met de vijanden van Soping korrespondentie houden, die ten nadeele van het land strekt.

Ten derde. Wanneer zij huns gelijken om het leven hebben gebragt.

Art. 14.

Buiten deze drie misdaden zullen zij met boete gestraft, verbannen of hunne goederen verbeurd verklaard worden.

Bij de eerste verkiezing van eenen koning van Boni, genaamd Matasi Lompo-e, waaruit men zien kan de eerste ingestelde wetten der volken, gelijk hier onder gespecificeerd wordt.

Nadat de volken van Boni zeventien jaren ontbloot waren van eenen koning en zij ontwaard hebbende dat deze Matasi Lompo-e van den hemel nedergedaald is, vervoegden alle onderdanen zich bij hem, met verzoek het bestuur over hen te aanvaarden en hunnen koning te willen zijn, waarop hij antwoordde „ja! „mits gij lieden aanneemt en u onderwerpt aan de volgende „punten".

Art. 1.

„Dat ik de winden zal zijn en gij de bladeren der boomen, „en dat, gelijk de wind waait, de bladeren zich derwaarts moeten „keeren"; waarop de gemeene volken antwoordden, „ja! onder „voorwaarde dat de dorre bladeren mogen vallen, echter de groene „niet"; willende hiermede te kennen geven, dat alles naar regt en met de billijkheid overeenkomstig mogte zijn.

Digitized by Google

Art. 2.

„Dat ik de naainaald zal zijn en gij de draad"; „waarop de gemeene volken antwoordden, „ja! mits dat de verstikte draad kan „breken en de goede niet"; willende daarmede te kennen geven, dat al hetgeen de koning zal begeeren binnen de palen van billijkheid zal blijven.

Art. 3.

„Dat mijne begeerte en wil geschieden moeten, zelfs vrouwen „en kinderen, die zijne hoogheid niet lijden mag, moeten „door hunne mannen of ouders verstooten worden"; waarop de gemeene volken almede toestemden, in het vertrouwen, gelijk boven gezegd is, dat zijne begeerte niet verder zoude gaan dan met de billijkheid zou overeenkomen.

Daarop heeft Matasi Lompo-e de regering van Boni aanvaard en de *matowa-pitoes*, tegenwoordig genaamd *aroe-pitoes*, aangesteld; wanneer zich destijds de regering in het eene of andere te buiten ging, werd zijne hoogheid door deze *matowa-pitoes* onderrigt en gewaarschuwd, en zijne hoogheid, niemand anders hebbende waaraan h. d. zijne toevlugt kon nemen, was altoos genoodzaakt zich door deze zeven kiesheeren te laten raden en binnen de palen van billijkheid te blijven.

Een voorbeeld daarvan treft men aan onder de regering van den negenden koning van Boni, Matinroa-ri-Adenena (op zijn hollandsch gezegd, die op zijnen trap door de gemeene volken met rijststampers is dood geslagen), omdat hij zich niet heeft willen laten raden door deze *matowa-pitoes* en de vrouwen en dochters van anderen met geweld weggevoerd en aan zijnen wellust opgeofferd heeft.

Onder de regering van den elfden koning van Boni, genaamd Matinroa-ri-Sidenring, zijn de *matowa-pitoes* hernaamd

Digitized by Google

en getituleerd *aroe-pitoes*, onder een nieuwen eed. Deze *aroe-pitoes* hebben ook de magt koningen af te zetten en aan te stellen, mits alvorens aan de koninklijke familie kennis gevende, en over krijgs-, huiselijke en landzaken; onder deze regering zijn de bonieren door de makasaren overwonnen en tot slaven gemaakt. Deze slavernij heeft geduurd, tot dat de Edele Kompagnie met aroe Palaka de bonieren op vrije voeten gesteld en aroe Palaka zich als koning van Boni opgeworpen heeft.

Onder deze regering zijn voor de eerste maal *toemilalangs* (geheime staatsministers) aangesteld; de eerste was aroe Tanette Matoa en de tweede is aroe Tanette Malolo.

Aroe Palaka heeft ook aangesteld een *poenggawa* (krijgsoverste), die het gezag over den oorlog voerde, en uit dien hoofde alle ammunitie onder zijne berusting, doch met geene staatszaken te doen heeft.

Onder de regering van Matinroa Ngaloang is de eerste *makadang-tanah* (rijksbestierder) aangesteld, die rang boven de *toemilalangs* heeft. Wanneer iemand der bevolking van Boni iets verlangt of te zeggen heeft dan gaat hij, zonder bemoeijenis der *toemilalangs*, direkt naar den rijksbestierder; daarentegen gaan alle bondgenooten en vrienden van Boni, wanneer zij iets verlangen of te zeggen hebben, eerst bij de *toemilalangs*, die dan verpligt zijn hen naar den rijksbestierder te brengen. Nadat zij vervolgens bij den koning van Boni hunne pretentie of klagten hebben bekend gemaakt en zijne hoogheid zulks aangehoord heeft, wordt de zaak aan den rijksbestierder en de *toemilalangs* overgegeven, om in dezelve te besluiten en ze af te doen.

Ten tijde van Matinroa Tipoeloe-e is de eerste *madanrang* (generaal overste) aangesteld; deze heeft den rang in huiselijke zaken boven de beide *toemilalangs* en beneden den rijksbestierder.

Digitized by Google

De wetten en regering van Wadjo, bestaande in de volgende, als:

Een aroe Matoa, als de eerste en de oudste; daaraan volgen zes rijksgrooten, welke beiden hunne ambten moeten waarnemen, te weten: aroe Beting met Pila, de laatste te velde en de eerste te land. Ranrang-tallo-taure met Patola, wier diensten als even gezegd. Ranrang-ri-Toea met Tjakoeridi, invoege als boven gemeld; hierop volgen de veertig koningen.

Geslachtregister van de presente koningin van Tanette, waaruit blijkt dat hare hoogheid uit het geslacht van den ouden Palaka is.

Wetan-ri-Abang, anders Matinroa-ri-Bola Sada-e, zijnde datoe van Mario en eene vleeschelijke zuster van den ouden Palaka, trouwde met een tanetschen koning, Mantinroa Soempanpoba, ten regte genaamd Mapadjadji, wien zij eene eenige dochter schonk, Matinroa-ri-Tanette, ten regte Packatana, welke tot koningin van Tanette en als datoe van Mario en Patiro verkozen zijnde, met den zoon van datoe Loewoe, genaamd Mohama, trouwde, die, na den dood van zijnen vader, hem in het bestuur over dat rijk als datoe opvolgde. Deze hebben uit dit huwelijk vervolgens verwekt eene dochter, genaamd Batara Toenka, die tot eene vrouw gegeven is aan eenen kroonprins van Loewoe, uit welken echt gesproten is de presente koningin van Tanette, en een zoon, zijnde Matinroa-ri-Moesoena, in de wandeling *de dolende hertog* genoemd.

De tegenwoordige koningin verwekte bij haren eersten man, aroe Lalolang, die van makasaarsche en tanetsche ouders afkomstig was, een zoon en eene dochter. De zoon werd genaamd Mapa-djondji, zijnde de presente Panlipoe-e van Soping en de dochter Tan-ri-Abang. Zij heeft tot haren man gehad den onlangs overleden datoe Pamana.

Digitized by Google

TOELICHTING

OVER DEN

OUDEN PILAAR VAN MODJOPAHIT,

(*zie bl.* 509, *VI deel, en de plaat achter bl.* 574),

MEDEGEDEELD DOOR

J. HAGEMAN J. C. zt

Wij hebben met eenige verwondering de afbeelding van den fraaijen stijl, van het bidgestoelte van Browidjojo, ontmoet in het tijdschrift, waarvoor de teekening niet bestemd was. Indien wij ons niet vergissen, werd de meesterlijke schets bewerkt voor het tijdschrift van het delftsch instituut van ingenieurs en was daarbij eene beschrijving, die meer aan den navorscher der oudheid zou hebben kunnen voldoen, dan de berigten op blz. 509 en 510 van dit tijdschrift.

Wij hebben dien pilaar en de kroonlijst met opschrift hier voor ons staan en kunnen, bij vergelijk met de plaat, verklaren, dat de lithograaf de teekening zeer nabij, getrouw heeft gevolgd (1). Het stuk, waarvan sprake, is van zuiver djati-

---

(1) Op grond van deze verklaring meenen wij de kosten te kunnen besparen van het doen lithografieren der door den heer Hageman nader geleverde teekening der inskriptie.

Red.

Digitized by Google

hout, dat eeuwen aan weêr en wind heeft bloot gestaan en alleen aan de scherpe kanten sporen van verwering vertoont; denkelijk was alles verguld tijdens het gebruik.

Omtrent de herkomst van dezen pilaar is het volgende bekend. In 1400 A. J. (gelijk aan 1483 van de gewone jaartelling), werd de hoofdstad Modjopahit door de benden der mohamedanen ingenomen, verwoest en verbrand. Ieder der veroveraars ontvoerde een stuk, en zoo was de plaats, waar de magtigste gebieder van den archipel eenmaal heerschte, spoedig verdelgd; de bevolking werd verdreven, omgebragt, vervoerd Bij iederen javaan van eenige kennis is de tijdspreuk bekend, die de totale verwoesting en het jaartal aanduidt: Sirno, ilang, karta, boemi; 1400. De kolossale boomen in het ondoordringbaar woud, ter plaatse waar eenmaal Modjopahit stond, zijn de bewijzen voor de juistheid dezer overlevering, want hunne groeikracht heeft meer dan drie eeuwen vereischt, en de overgeërfde afschuw en vrees om deze oorden te bezoeken, zetten aan die bewijzen meerdere waarde bij, want die vrees kan niet sinds slechts twee of drie eeuwen zijn ontstaan.

Bij die verovering en verdelging ontvoerde, zoo als wij opmerkten, ieder mohamedaan een stuk naar elders als buit. Het bidgestoelte van den vorst viel in handen van een der legerhoofden. Dit gestoelte, *sanggar*, stond achter in den kraton, op eene afgelegene, verwijderde, stille plaats, en bestond uit eene bank, in den vorm van een ledekant met zes stijlen waarvan de bedoelde er één is. De kroonlijst en het gehemelte waren in 1834 nog ten deele, de stijlen en de bank nog, geheel in wezen. Op den voorkant stond het opschrift in het hout uitgesneden, voor een deel reeds geschonden. Dit werd, zoo door den sulthan van Soemenap, Pakoe Nata Ningrat, diens kawans, als door den geleerden toemoenggoeng kollekteur van Griseh, Noto Negoro, en den bezitter zelven, ontcijferd, luidende: *Goero modho ratoe wido nga patoot*,

Digitized by Google

1377 (1). Dit jaartal is gelijk aan A. D. 1460 en dagteekent 23 jaren voor de verwoesting.

Deze ontcijfering zal in groot verschil bevonden worden met die op blz. 510, VI deel. Hulde doende aan den ijver en de erkende verdiensten van den uitlegger aldáár, meenden wij echter, in het belang der geschiedenis, aan de overleveringen en vroegere ontcijfering, door drie of meer deskundigen, meerdere juistheid te moeten toekennen. Aan iederen javaan van eenige kennis zal het als ongeloofbaar, onaannemelijk en volkomen strijdig met de zeden en geschiedenis voorkomen, dat de *sanggar* van Browidjojo zou kunnen toebehoord hebben aan eenen man van zoo geringen stand, als dien der soedra's; dat de naam van Bapa Moel of Moeljo maar eenigzins bekend geweest is of bestaan heeft, en dat, 87 jaren na de totale verwoesting, (Aº. D. 1567), toen reeds de rijken van Demak, Pengging en Padjang hadden bestaan; dat het voormaals geheeten gewest Modjopahit, hernaamd was in Hono-srojo en Djapan of Mapan; dat het zou zijn bewoond geweest en er nog eene maatschappelijke vereeniging zou hebben bestaan van voornaam belang genoeg om eenen heerscher te bezitten, als men uit den eigenaar van een prachtigen bidstoel, in dat tijdvak en op Java, zou moeten en kunnen afleiden. Deze ongeloofbaarheid aan het bestaan van zulk eene vestiging, op de verwoeste plaats waar eenmaal Modjopahit stond, in A. D. 1567, is des te aannemelijker, wanneer men overweegt dat de portugesche zeevaarders en kooplieden wel melding zouden hebben gemaakt van zulk eene

(1) Onder de afteekening der inskriptie van den heer Hageman wordt gezegd dat dit, door deskundigen vrij vertaald, luidt: Heil zij der vrucht die het voortbrengt; zulks wordt den oppersten God inniglijk afgesmeekt! 1377 (Aº. Java, gelijk aan A. D. 1460. Red.

Digitized by Google

vestiging, indien zulks met regt kon worden beweerd, daar integendeel bij geen hunner iets van Modjopahit voorkomt. Wij hebben daarover nog eens nagezien de kaart van Java van Lavanha, 1524—50; de beschrijving van Sunda en Java, door Joao de Barros, 1527, (reis van D. Lopo Vaz de Sampayo; van D. Duarto de Meneses); de reis van Hernan Mendez Pinto, 1542—46, 172ste hoofdstuk en vervolg; de reizen van de volgende portugesche zeevaarders, zendelingen en kooplieden, alsmede Ant. de Herrera op Magellan, 1521, allen voor zoo ver zij in oostelijk Java handelden en iets van dit gedeelte beschreven. Bij geen hunner komt iets van eene vestiging voor, noch van de eenmaal zoo prachtige en geheel verwoeste hoofdstad, schoon zij eene halve eeuw meer nabij het tijdvak van de verwoesting bestonden en schreven dan het vermeende bestaan eener vestiging onder eenen Bapa Moel, ter stede Modjopahit.

Het vorenstaande hebben wij vermeend niet te moeten onthouden aan den beoefenaar der oudheid, omdat wij ons genoopt gevoelden te verdedigen wat wij schreven op blz. 236, 256, II deel, Ind. Archief. blz. 39, Geschiedenis van Java, I deel, alsmede in zekere aloude geschiedenis van Java, voor jaren reeds aan het Batav. Genootschap toegezonden, doch onuitgegeven.

Digitized by Google

BERIGTEN.

Over de Toelichting betreffende een ouden pilaar door J. Hageman Jcz. (zie bl. 173 hiervoren). — De redaktie zou het hier bedoelde stuk van den heer J. Hageman Jcz. zeker niet in dit tijdschrift hebben opgenomen, ware het niet dat de daarin vervatte beschuldiging, van iets in dit tijdschrift te hebben geplaatst dat niet voor hetzelve bestemd was, waarschijnlijk door middel van eenig ander orgaan zou zijn geuit, en daardoor eene blaam op onze redaktie zijn geworpen, waarvan wij ons niet zoo spoedig als thans zouden hebben kunnen zuiveren.

Om aan het publiek te bewijzen, dat wij geen stuk hebben geplaatst, dat niet door de regthebbenden daartoe was bestemd, nemen wij hier den volgenden brief over.

Soerabaja 4 januarij 1856.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs.
Afdeeling Oost-Java. No. 112

In de vierde vergadering (1855) onzer afdeeling werd, aangaande eene bijdrage van ons medelid Wardenaar, besloten haar, „als van meer geschiedkundig ethnographisch belang", ter publicering te bestemmen voor de Vereeniging van Indische taal, land- en volkenkunde.

Gevolgelijk hebben wij de eer u hiernevens de bedoelde stukken aan te bieden, met verzoek ze ter gelegener tijd te retour-

Digitized by Google

neren, ingeval deze bijdrage niet in de werken der vereeniging kan worden opgenomen.

Namens het Bestuur.
De President,
H. De Bruin.
De Secretaris,
Ermeling.

Wat voorts aangaat de beschouwingen van den heer Hageman nopens de herkomst en den oorspronkelijken bezitter van den pilaar, kunnen wij volstaan met te zeggen, dat hij zijn beweren niet door bewijzen staaft, en dat, in zaken als de onderwerpelijke, niet slechts de ter nederstelling van verhalen maar bewijzen noodig zijn.

Wij meenen dus, tot nader bewijs, niet te mogen verwerpen de verklaring van iemand, die zijn gansche leven wijdt aan de wetenschappelijke studie der oostersche talen.

De redaktie,
P. Bleeker.
J. Munnich.
E. Netscher.

Hindoe munten of penningen. — Het munt- en penning kabinet van het Bataviaasch genootschap werd weder verrijkt, onder anderen, door den heer J. P. Zoetelief, adsistent resident te Djokdjokarta, met vijf fraaije en goed bewaarde oude hindoe munten of penningen.

Vier daarvan zijn van de soort, waarvan afbeeldingen bestaan in Raffles History of Java en waarvan het Genootschap bereids een veertigtal bezit.

Digitized by Google

De vijfde is van eene geheel andere soort. Zij is c.c. drie duim ned. in diameter, voorzien van eenen opstaanden rand en een vierkant gat in het midden, mede van eenen rand voorzien. Tusschen dit gat en den buitensten rand en overeenkomende met de vier zijden van het gat, staan vier teekens, ongetwijfeld letters of lettergrepen. De keerzijde is geheel glad, behoudens de randen.

De heer J. S. van Coevorden is in het bezit van een dergelijk stuk, van dezelfde teekens voorzien, maar iets grooter.

Uit de vergelijking dezer stukken zal welligt de ontcijfering kunnen volgen.

E Netscher.

Errata, voorkomende in het ontwerp van een Maleisch Woordenboek en eene Maleische Spraakkunst, door H. von Dewall.

Op	bladz.	5,	regel	4 en 5	v. o.	staat:	*zal*,	lees:	*zou.*
»	»	6,	»	14	v. b.	»	1854,	»	1855.
»	»	7,	»	4	v.o.	»	*hare*,	»	*hunne.*
»	»	8,	»	17	v. b.	»	*Eigennamen en namen van landen enz.*,	lees:	*Alle eigennamen zullen enz.*
Op	bladz.	11,	reg.	12 v. o.	kolom 4 en 5	staat:	*kāf*	lees:	*ḳāf.*
»	»	12	bij	No. 47		»	ـُو	»	ـَو
»	»	15,	»	1 v. b.		»	ꦱ,	»	ꦲ
»	»	»	»	10 »		»	*de*,	»	*der.*
»	»	17,	»	1 »		»	*rain*,	»	*ṛain.*
»	»	»	»	2 v.o.		»	*voor*	»	*ver-*
»	»	19	reg.	12 v.b.		»	*ooit*	»	*nooit*
»	»	20,	»	2v.b.		„	ڭارُؤ	»	ڭَارُؤ.
»	»	»	»	3 »		„	*gāroeoe*ˢ	„	*ġāroeoe*ˢ
»	»	»	»	4 »		»	*daaboen*,	»	*daab.*

Digitized by Google

Op	bladz.	20,	reg.	10 v. b.		staat	(أْ, اء) » (أ, اء)
»	»	»	»	19 »		staat:	*moeˢminoen*, lees: *moeˢmin.*
»	»	»	»	8 v.o.		»	*apotrophe* » *apostrophe.*
»	»	25,	»	2 »		»	*allklām*, » *alkalām.*
»	»	31	»	1 v.b		»	*weg* lees: *weeg.*
»	»	32,	»	9 »		»	*koe*, » *ākoe.*
»	»	35,	»	4 v.o.		»	*ádat₁* » *āadat₁*
»	»	»	»	3 »		»	*ġaharạ* » *ġahārạ*
»	»	36	»	1 v.b.		»	لِيڤَهْ » لِيڤَهْ
»	»	36,	»	9 v.b		»	*Tatkāla*, » *Tatkālạ.*
»	»	»	»	13 v.o.		»	*lẹngahkan* » *lēngahkan*
»	»	73,	»	16 »		»	مڠاچڤ
						lees:	مڠاچڤ

Digitized by Google

deel van 's Genootschaps Verhandelingen en bepaald, dat in genoemd deel niet zal worden opgenomen het javaansch gedicht Broto Joedho, hetwelk met de daarbij behoorende vertaling en kritische aanteekeningen van den heer Cohen Stuart in het 27ste deel der Verhandelingen zal worden gepubliceerd.

III. Brief van den algemeenen sekretaris van den 20n April 1854 no. 769, aanbiedende een' brief van den minister van koloniën van den 25n November 1853 no. 2/884 ltt. A, betreffende de bewaring van oudheden op Java, met verzoek dat de direktie deswege haar gevoelen uitbrenge.

Ten einde de direktie in staat gerake, met de noodige kennis van zaken omtrent deze aangelegenheid advies uit te brengen, geeft de president in overweging, van eenige daartoe betrekking hebbende besluiten enz. afschrift te verzoeken aan den algemeenen sekretaris.

Wordt dienovereenkomstig besloten.

IV. Brief van den fungerend eersten adjunkt-sekretaris van het gouvernement van den 17den Oktober 1854, begeleidende eenige stukken, handelende over het aanzoek van den hoogleeraar Van der Chijs, direkteur van het munt- en penningkabinet der hoogeschool te Leiden, ter bekoming van eenige goed bewaarde exemplaren van indische recepissen, speciën en munten, wordende daarin uitgedrukt de wensch van den gouverneur generaal, het gevoelen der direktie te vernemen, over hetgeen in die stukken door den direkteur-generaal van financiën is aangestipt, nopens den afstand van mogelijk overtollige exemplaren van oud-javaansche muntspeciën.

Deze stukken zijn reeds in handen gesteld geweest van de heeren Netscher, Munnich en Bleeker, die daarover in April des vorigen jaars advies hebben uitgebragt. De heer Netscher wenschende op dat advies terug te komen, wordt besloten de gezamenlijke stukken op nieuw in handen te stellen van dien heer om te dienen van advies.

Digitized by Google

V. Brief van den fungerend eersten adjunkt-sekretaris van het gouvernement van den 1sten Maart 1855, aanbiedende de ministeriële depêche van den 23sten December 1854, ltt. A no. 22/1012, en, naar aanleiding daarvan, der direktie verzoekende te dienen van konsideratiën en advies nopens het door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië te Delft gedaan voorstel, om aan een bevoegd persoon op te dragen een oudheidkundig onderzoek der ruïnen van Singosari in de residentie Pasoeroean.

De heer Brumund verklaart zich bereid, op zijne op handen zijnde oudheidkundige reis over Java, ook de ruïnen van Singosari en van Panataran aan den Kloed te bezoeken en, na plaatselijk onderzoek, der direktie, ten opzigte van het voorstel van voornoemd instituut, te dienen van advies, mits slechts van het gouvernement eene aanschrijving aan de residenten van Pasoeroean en Kediri worde geprovoceerd, ten einde hij op de medewerking van die residenten kunne rekenen.

Wordt besloten de onderwerpelijke stukken te stellen in handen van den heer Brumund, het gouvernement daarvan kennis te geven en de verlangde aanschrijving te provoceren.

VI. Diverse stukken, handelende over de aan 's genootschaps lokalen noodzakelijk geachte herstellingen, alsmede over de kosten daarvan en over de kwestie of die lokalen behooren aan het genootschap of wel aan het gouvernement.

Wordt besloten deze stukken bij de direktie ter lezing te doen rondgaan.

VII. Exemplaren der oudere en nieuwe wetten des genootschaps, benevens de verschillende projekten tot daarstelling van nieuwe wetten en daarover handelende brieven der leden.

Wordt besloten deze stukken bij de direktie ter lezing te doen rondgaan.

De president geeft in overweging te benoemen eene kommissie, bestaande uit de heeren Swart, Netscher en Janette

Digitized by Google

Walen, om voorstellen te doen ter regeling van 's genootschaps financiën.

Wordt dienovereenkomstig besloten.

VIII. Rekening van den boekhandelaar Van Dorp te Batavia van den 6den December 1855, wegens geleverde lithografieën van inskriptiën, ten bedrage van *f* 465, met toelichtende nota van den heer Friederich van den 5den Augustus 1856.

Wordt besloten deze rekening te stellen in handen van den thesaurier ten fine van betaling.

IX. Berigt van den heer Friederich, gedagteekend 5 Augustus 1856, in antwoord op het schrijven der direktie van den 3den April 1856, mededeelende de redenen van de vertraging der uitgave van de Mahrah-ul-Arwah, doch alsnog het uitzigt openende op eene eventuele voortzetting dier uitgave.

Wordt besloten in deze mededeeling te berusten en den thesaurier te magtigen tot uitkeering der inteekeningsgeldèn op gezegde spraakkunst, reeds afgedragen door den resident van Cheribon en ten bedrage van ongeveer *f* 80.

X. Extrakt uit het register der besluiten van den gouverneur generaal van den 7den Augustus 1856 no. 24, onder toezending eener memorie van den gekommitteerde Nieuwenhuizen over het land en den toestand der bevolking van het eiland Nias, alsmede van eene geografische en natuurkundige beschrijving van dat eiland van den medegekommitteerde H. Von Rosenberg, bepalende dat aan het genootschap wordt vrijgelaten de uitgave dier stukken in zijne Verhandelingen of in zijn Tijdschrift, met uitzondering slechts van de twee laatste hoofdstukken der memorie.

Wordt besloten, beide stukken te stellen in handen van de heeren Swart, Munnich en Bleeker, om te dienen van konsideratiën en advies omtrent hunne uitgave.

XI. Extrakt uit het register der besluiten van den gouverneur generaal van den 8sten September 1856 no. 5, in beschik-

Digitized by Google

king op het rekest der direktie van den 15den Mei jl., inhoudende, dat aan het genootschap wordt toegekend eene som van *f* 3515,30, als te gemoetkoming in de kosten van uitgave, in de vier eerste deelen van 's genootschaps Tijdschrift voor taal-, land- en volkenkunde, van stukken, ter plaatsing aangeboden uit 's gouvernements archief.

Aangenomen voor notifikatie.

XII. Brief van den eersten gouvernements-sekretaris van den 8sten September 1856 no. 1741a, mededeelende het volgende:

„Eenige van het opperbestuur ontvangen aanbevelingen tot bevordering der openbaarmaking van stukken uit de gouvernements archieven, door de tusschenkomst van het Koninklijk instituut voor de land-, taal- en volkenkunde van Nederlandsch-indië, hebben het wenschelijk doen achten, deswege eenige inlichtingen te vragen, in afwachting van welker ontvangst de gouverneur generaal geen dier stukken aan indische tijdschriften meer wenscht af te staan."

De direktie drukt haar leedwezen uit over deze beschikking, doch tevens het vertrouwen, dat de gevraagde inlichtingen van het opperbestuur niet de strekking zullen hebben den bloei des genootschaps en van de wetenschappen in deze gewesten in het algemeen, tegen te gaan.

De voortzetting van het Tijdschrift des genootschaps wordt door deze aanschrijving, in verband met 's genootschaps geldmiddelen, in gevaar gebragt, terwijl enkele leden reeds van eene staking der uitgave van het Tijdschrift spreken. De beslissing ten deze wordt tot eene volgende vergadering verschoven.

XIII. Brief van den heer Cohen Stuart van den 9den Augustus 1856, houdende eenige bezwaren over den gang van het drukken der Broto Joedho. De sekretaris wordt uitgenoodigd den brief te beantwoorden en den heer Cohen Stuart mede te deelen, dat van de zijde der direktie bij voortduring het mogelijke wordt gedaan ter bespoediging van de uitgave zijner bearbeiding van genoemd werk.

Digitized by Google

XIV. Brief van den resident van Batavia van den 27sten Oktober 1856, verzoekende dat hem in den loop der maand Januarij moge worden toegezonden een verslag betreffende het wetenswaardige der verrigtingen van het genootschap over 1856.

Wordt besloten dezen brief te stellen in handen van de heeren Swart en Bleeker, om aan het verzoek van den resident voornoemd te voldoen.

XV. Brief van den eersten gouvernements-sekretaris van den 28sten Oktober 1856, aanbiedende 8 stuks goudwerken van archeologischen aard, gevonden in Probolinggo, doch omtrent welker oorsprong geene inlichting is kunnen verkregen worden, met uitnoodiging op de direktie, te willen berigten of het genootschap genegen is die voorwerpen over te nemen en, zoo ja, tegen welke som.

Wordt besloten het gouvernement te berigten, dat het genootschap van die voorwerpen slechts wenscht over te nemen een kroon- of koeloet-ornament, welks waarde vooraf zal worden getakseerd, ten welken einde alle voorwerpen worden gesteld in handen van den heer Janette Walen.

XVI. Brief van den eersten gouvernements-sekretaris van 4 November 1856 no. 2161, aanbiedende een klein nederduitsch en sangi-manganitoesch woordenboek, vervaardigd door den heer J. G. F. Riedel te Manado, met verzoek, namens den gouverneur generaal, het gevoelen der direktie te willen kenbaar maken, nopens de waarde van dat werk en de middelen om daarvan het meest partij te trekken.

Wordt besloten brief en woordenboek te stellen in handen van de heeren Netscher en Friederich, om te dienen van konsideratiën en advies.

XVII. Brief van het lid C. G. Von Dentzsch, ged. Batavia 12 November 1856, verzoekende ontslag als lid des genootschaps.

Is verstaan den naam van den heer Von Dentzsch van de ledenlijst te roijeren.

Digitized by Google

XVIII. Brief van den eersten gouvernements-sekretaris van den 13den November 1856 no. 2244, aanbiedende een kistje, inhoudende eenige goud- en zilverwerken, gevonden in de desa Geling, distrikt Mergotoe, afdeeling Djawana, residentie Japara, met verzoek te willen mededeelen of het genootschap genegen is die voorwerpen allen of gedeeltelijk over te nemen tegen de geschatte waarde.

Wordt besloten het gouvernement te berigten dat het genootschap genegen is tot de overname van het zich bij die voorwerpen bevindende hoofdversiersel en van de zilveren munt, tegen de prijzen van *f* 35,92 en 27 duiten.

XIX. Brief van den eersten gouvernements-sekretaris van den 16den December 1856 no. 2463, aanbiedende een aarden pot, inhoudende zes bellen en een stuk kristal, gevonden in eenen koffijtuin in het distrikt Tjisondari in de Preanger-regentschappen, met verzoek te willen mededeelen of het genootschap genegen is die voorwerpen over te nemen, tegen de daarvoor betaalde som van *f* 20.

Onder uitkeering van de bepaalde som zal het gouvernement worden te kennen gegeven, dat de voorwerpen door de direktie tegen betaling der genoemde *f* 20 zijn overgenomen.

XX. De thesaurier deelt mede, dat thans in kas is eene som van ongeveer *f* 1600 en dat in de laatste maanden zijn afbetaald aan de firma Kemink en zonen te Utrecht *f* 2000 en aan de firma Lange en Co te Batavia *f* 3000.

XXI. De heer Netscher geeft in overweging het gouvernement voor te stellen, af te staan, ten behoeve van 's genootschaps verzamelingen, eene in het jaar 1850 ter algemeene sekretarie gedeponeerde verzameling koperen munt, alsmede een exemplaar van elke der nog bestaande soorten van indisch papiergeld, hetzij die reeds aan de cirkulatie onttrokken of daartoe bestemd, doch nog niet geregistreerd of geteekend zijn.

Wordt overeenkomstig het voorstel van den heer Netscher besloten.

Digitized by Google

XXII. De heer Brumund geeft te kennen, dat hij zijn verzoek om ontslag als lid der direktie eerst wenscht te doen na terugkomst van zijne reis over Java, zullende hij, tijdens die reis, trachten zooveel mogelijk in het belang des genootschaps werkzaam te zijn.

XXIII. Brief van den resident van Batavia van den 20sten Februarij 1857 no. 487, begeleidende afschrift van een schrijven van den ingenieur der 1e klasse, chef der 1e waterstaats-afdeeling van den 28sten Januarij 1857 no. 77, handelende over 's genootschaps gebouwen. Daar deze zaak met de reparatie van 's genootschaps lokalen in dadelijk verband staat, wordt besloten beide brieven ter lezing bij de direktie te doen rondgaan, te gelijk met den bundel stukken, over de gebouwen handelende.

XXIV. De heer Netscher biedt ten geschenke aan 2 borneosche schilden, welke in dank door de direktie, ten behoeve van 's genootschaps verzamelingen, worden aangenomen.

XXV. De president doet mededeeling van zijn aanstaand vertrek naar Nederland, ten gevolge waarvan hij zijn presidium zal nederleggen, hetwelk schriftelijk zal worden gedaan. De president betuigt den leden zijnen dank voor de welwillendheid, gedurende zijn presidium hem betoond, en verklaart zich bereid 's genootschaps belangen in het moederland, daar waar hij kan, te behartigen.

Nadat deze toespraak door den vice-president is beantwoord, wordt de vergadering gesloten.

De Direkteur-Sekretaris.

BLEEKER.

Digitized by Google

11de OPGAVE

DER

BOEKWERKEN

WAARMEDE DE

BIBLIOTHEEK VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IS VERRIJKT.

Boeken.

Mr. D, Over de aloude vrijheid van handel en nijverheid in Nederland. Devent. 1840.

J. Kramers Jz., Algemeene kunstwoordentolk. Gouda. 1855.

P. Harting, De voorwereldlijke scheppingen, vergeleken met de tegenwoordige. Tiel. 1857.

Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indië, door Mr. S. Keijzer. Aflev. 6—11. 's Gravenh. 1856.

Hildreth, Geschiedenis van de Vereenigde staten van Noord-Amerika. Uit h. Eng. d. M. Keijzer. Dl. I en II. 's Gravenh. 1854, 1855.

Almanak voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen en de kust van Guinea voor 1856. 's Gravenh. 1856.

J. B. J. van Doren, Fragmenten uit de reizen in den Indischen Archipel. Dl. II. Aflev. 2 en 3. Amsterd. 1855.

Digitized by Google

C. T. van Assendelft de Coningh, Mijn verblijf in Japan. Amsterd. 1856.

Aanteekeningen betreffende eene reis door de Molukken van Z. Exc. den Gouverneur Generaal Mr. A. J. Duijmaer van Twist in 1855. 's Gravenh. 1856.

J. A. Herklots, Bouwstoffen voor eene Fauna van Nederland. Dl. II. St. 2. Leid. 1856.

F. A. W. Miquel, Flora van Nederlandsch Indië. Dl. I. Afl. 4 en 5. Amsterd. Utr. 1855, 1856.

M. Seubert, De plantenkunde. Naar het Hoogd. d. C. A. J. A. Oudemans. Dl. I en II. Utr. Amsterd. 1850.

J. van Rijn van Alkemade, Handleiding der algemeene plantenkunde. Utr. 1855.

Ontwerp van een reglement op de drukwerken in Ned. Indië met de daarbij behoorende Nota van toelichting. Rotterd. 1857.

* P. Bleeker, Achtste bijdrage tot de kennis der vischfauna van Amboina. Batav. 1857. (v. d. schr.)

Tollens begrafenis (25 October 1856). Batav. 1857.

F. H. van Vlissingen, Ontwerp van eene kolonisatie voor de eilanden Sumatra enz. Amsterd. 1857.

* S. A. Buddingh, Dagboek mijner overlandmail-reis van Rotterdam naar Java, via Southampton, in 1852. Batav. 1852. (v. d. schr.)

* Id., Naamlijst der predikanten in Neerlands Oost-Indië van 1615 tot 1857. Batav. 1857. (v. d. schr.)

* Neubronner van der Tuuk, Over schrift en uitspraak der Tobasche taal. Amsterd. 1855. (v. d. hoogleeraar Millies).

* B. F. Matthes, Proeve eener Makassaarsche vertaling des Korans. (v. d. hoogl. Millies).

J. J. Krook, Handboek tot de kennis, voortkweeking en behandeling van alle tot heden bekende Cactus-soorten. Amsterd. 1854.

Digitized by Google

* H. Zollinger, Over de soorten van Rottlera van den Botanischen tuin te Buitenzorg enz. Batav. (v. d. schr).

E. Blanchard, l' Organisation du règne animal. Livr, 17, 18. Paris.

Suppléments à l' histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes. Tom. I—IV. La Haye. 1781.

P. van Rees, Quelques erreurs de MM. Maurice d' Argout et La Place relevées et réfutées. Utrecht. 1843.

Matter, Histoire de la philosophie dans ses rapports avec la religion. Paris. 1854.

Barchou de Penhoën, Histoire de l' Inde Anglaise. Tom. I, II. Paris. 1850.

P. Madinier, Description géographique et hydrographique des îles au nord du Japon. 1re Partie. Paris. 1856.

E. Fraissinet, Le Japon contemporain. Paris. 1857.

*S. A. Buddingh, Projet d'un plan d' association, pour fonder une société paternelle en faveur des condamnés à mort. Kamp. 1851. (v. d. schr).

J. R. Jackson, What to observe; or the traveller's remembrancer. Lond. 1841.

A. Mill, Colonial constitutions. Lond. 1856.

V. Siebold und Stannius, Handbuch der Zootomie. 2te Aufl. — IIter Th. 2ter Heft. Berl. 1856.

C. L. Koch, Die Pflanzenläuse Aphiden. Heft 8. Nürnb. 1856.

W. Dunker u. H. von Meyer, Palaeontographica. Bd. IV. Lief. 5 u. 6. Cassel. 1855, 1856.

H. Berghaus, Physikalischer Atlas. Bd. I u. II. Gotha. 1845, 1848.

* H. Zollinger, System. Verzeichniss der im indischen Archipel etc. empfangenen Pflanzen. II. I III. Zürich. 1854, 1855. (v. d. schr.)

* Id. Besteigung des Vulkanes Tambora auf der Insel Sumbawa. Winterth. 1855. (v. d. schr).

Digitized by Google

C. de Spruner, Atlas antiquus. Gotha. 1850.

C. L. Blume, Museum botanicum Lugduno-Batavum. Tom. II. Fasc. 9—12. Lugd. Bat.

C. M. v. d. Sande Lacoste, Plagiochila Sandei Dz. — Lugd. Bat. 1856.

Handelingen van wetenschappelijke en andere instellingen.

Indisch genootschap te 's Gravenhage:

* Handelingen en geschriften. Jg. III. No. 2. Zalt. Bomm. 1855. (v. h. gen.)

* Catalogus der boekwerken. 's Gravenh. 1856. (v. h. gen.)

Bataviaasch genootschap v. K. W:

* Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde. Dl. VI. No. 4—6. Batav. 1856, 1857.

Kon. Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië:

Bijdragen. Dl. IV. No. 4. 's Gravenh. 1855.

Natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indië:

* Tijdschrift. 3de Serie. Dl. II. No. 4—6. Batav. 1856. (v. d. vereen.)

Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* in Oost Indië:

* Reglement voor de prijsvragen. Batav. 1857. (v. d. maatsch.)

Hoofdkommissie van onderwijs:

* Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië. Jaar 1855. Batav. (v. d. hoofdk.)

Nederlandsch Indische maatschappij van nijverheid:

Tijdschrift voor nijverheid in N. I. Dl. I, II. Batav. 1854, 1855.

Koninkl. akademie van wetenschappen te Amsterdam:

Afdeeling Natuurkunde:

* Verslagen en mededeelingen. Dl. V. No. 1. Amsterd. 1856. (v. d. akad.)

* Verhandelingen. Dl. III. Amsterd. 1856. (v. d. akad.)

Afdeeling Letterkunde:

Digitized by Google

* Verslagen en mededeelingen. Dl. II. No. 1. Amsterd. 1856. (v. d. akad.)

Koninkl. instituut van ingenieurs te 's Gravenhage:

* Uittreksels uit vreemde tijdschriften. 1855—1856. No. 3. 's Gravenh. (v. h. instit.)

Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem:

* Natuurkundige verhandelingen. Tweede verz. Dl. XI. St. 2. Haarl. (v. d. maatsch.)

Nederlandsche maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij:

Tijdschrift. Jaarg. 1856—1857. No. 5. 's Gravenh.

Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden:

* Nieuwe reeks van werken. Dl. VII. 2. Leid. 1856. (v. d. maatsch.)

Bibliotheek der stad Amsterdam:

* Catalogus, 1ste Ged. Amsterd. 1856. (v. HH. curatoren v. h. Athenaeum illustre)

Akademie te Groningen:

* Catalogus librorum bibliothecae. Part. I—III. Groning. 1833—1851. (v. HH. Curatoren d. Hoogesch.)

Wiskundig genootschap te Amsterdam:

* Nieuwe wis- en natuurkundige verhandelingen. Dl. I, 2. (1844); II, 1, 2. (1854). Amsterd. (v. h. gen.)

* Verzameling van wiskunstige opgaven. Dl. I (1850); II (1854). Amsterd. (v. h. gen.)

* Archief. St. 1. Amsterd. 1856. (v. h. gen.)

* Annales academici. 1851—1852. Lugd. Bat. 1855. (v. HH. curatoren der Hoogescholen en Athenaea).

De inrigting: „ de Vriend van armen en rijken": Volksletterkunde. Dl. V. Amsterd. 1855.

Genootschap ter bevordering der genees- en heelkunde te Amsterdam:

* Verhandelingen. Dl. II, 1. Amsterd. 1855. (v. h. gen.)

Digitized by Google

Koninkl. Nederl. maatschappij tot aanmoediging van den tuinbouw:

Tuinbouw-Flora van Nederland en zijne overzeesche bezittingen. Dl. III. Aflev. 3—8. Leijd. 1856.

Bibliotheca regia Hagana:

* Catalogus librorum saeculo XV° impressorum. Hagae-Comit. 1856. (v. h. Ministerie van Binnenlandsche zaken)

Muséum d'histoire naturelle:

Archives. Tom. VIII. Livr. No. 4. Paris.

Académie des sciences:

Comptes rendus. Tom. XLII. 7—26; XLIII. 1—9. Paris. 1856.

Société Asiatique:

* Journal asiatique. 5me Série. Tom. VII. Paris. 1856. (v. d. soc.)

Royal society of London:

Philosophical transactions. 1856. Pt 1. Lond.

Smithsonian institution:

* Contributions to knowledge. Vol. VIII. Washingt. 1856. (v. d. instit.)

United States Patent Office:

* Report of the Commissioner of Patents. 1854. Vol. II. Washingt. (v. d. off.)

Kaiserl. Leopold. Carol. Akademie der Naturforscher:

Bonplandia. Jhrg. IV. No. 4—17. Hannov. 1856.

Königl. Preussische Akademie der Wissenschaften zu Berlin:

* Monatsbericht. 1856. No. 1—8. Berl. (v. d. akad.)

Deutsche morgenländische Gesellschaft:

* Zeitschrift. Bd. X. H. 1—3. Leipz. 1856. (v. d. Gesellsch.)

Kaiserl. Akademie der Wissenschaften:

Mathematisch- naturwissenschaftliche Classe:

* Denkschriften. Bd. X, XI. Wien. 1855, 1856 (v. v. akad.)

* Sitzungsberichte. Bd. XVIII. H. 1, 2; XIX. 1, 2; XX. 1. Wien. 1856. (v. d. akad.)

Philosophisch - historische Classe:

Digitized by Google

* Sitzungsberichte. Bd. XVII. 3; XVIII. 1, 2; XIX 1, 2; XX. 1. Wien. 1856. (v. d. akad.)
* Almanach. Jhrg. VI. Wien. 1856. (v. d. akad.)
* Jahrbücher der k. k. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. Bd. IV. Jahrg. 1852. Wien. 1856. (v. d. akad.)

Tijdschriften.

Indisch schoolblad. 1857. No. 1—3. Batav.
De Indiër. 1856. No. 90—105; 1857. No. 1—10. Zalt-Bomm.
Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. 1856. No. 9, 10, 12. Zalt-Bomm.
Het regt in N. I. 1856. No. 5—8. Batav.
Tijdschrift tot bevordering van christelijk leven in N. I. Jaarg. II (1856). No. 5. Batav.
De opwekker. 1856—1857. No. 1—5. Batav.
Bijblad op het staatsblad van N. I. Jaarg. I. (1857). No. 1. Batav.
Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek. Dl. XIII. No. 1—8. Zwolle. 1856.
Algemeene Konst- en Letterbode. 1856. No. 45—52; 1857. No. 1. Haarl.
De gids. 1856. No. 3—10. Amsterd.
De economist. 1856. No. 3—9; supplm. Amsterd.
De navorscher. Jaarg. VI (1856). No. 6—10; Bijblad tot jaarg. V. Amsterd.
Revue et magasin de zoologie. 1856. No. 2, 3. Paris.
Annales des sciences naturelles. Zoologie. Tom. IV. No. 3—6; V. No. 1, 2. Paris. 1855, 1856.
Journal des économistes. 1856. No. 3—8. Paris.
La Belgique horticole. 6me Année. (1855—1856). No. 5—10. La Haye. Liège.

Digitized by Google

The annals and magazine of Natural history. No. 99—105. Lond. 1856.

The zoologist. No. 161—167. Lond. 1856.

The American journal of science and arts. No. 62—64. New Haven. 1856.

Archiv für Anatomie etc. 1855. No. 6; 1856. No. 3—5. Berl.

Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie. 1855. Supplemt. Bd. VIII. II. 1, 2. (1856). Leipz.

Archiv der Naturgeschichte. 1855. No. 4, 5. Berl.

Journal für Ornithologie. 1855. No. 6; 1856. No. 1—3. Cass.

Malakozoologische Blätter. 1856. Vell. 1—6. Cass.

Linnaea. 1855. No. 4—6; 1856. No. 1. Berl. Halle.

Zeitschrift für allgemeine Erdkunde. Bd. VI. H. 2—6. (1856) neue Folge. Bd. I. 1, 2 (1856).

Mittheilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt. 1856 II. 1—8. Gotha.

Digitized by Google

HET LANDBEZIT

IN HET

ZUIDELIJK GEDEELTE VAN DEN MOLUKSCHEN ARCHIPEL.

DOOR

C. F. BOSSCHER.

Adsistent-resident.

Het is moeijelijk met eenige zekerheid te bepalen of de regeling, welke thans omtrent het landbezit in dezen archipel gevolgd wordt, dezelfde is als die, welke bestond vóór de komst der europeanen in deze gewesten.

Men zou ten dien einde dienen te onderzoeken, welke regeling daaromtrent bestaat bij de verschillende alfoersche volkstammen, die de binnenlanden van Ceram en Boeroe bewonen; men zou moeten nagaan welke veranderingen daarin, na verloop van jaren, door den invloed der strandvolken zijn gebragt; en, na hieromtrent zekerheid bekomen te hebben, zou men, bij vergelijking met het tegenwoordige stelsel, kunnen nagaan welke verandering het oorspronkelijke stelsel van landbezit heeft ondergaan; doch ook dan nog zou men niet met zekerheid kunnen zeggen, of die veranderingen zijn ontstaan na of door de komst der europeanen in deze gewesten, dan wel door die van andere vreemde oostersche volkeren, die sukcessievelijk hunnen invloed in dezen archipel hebben doen gelden.

Digitized by Google

Men vindt in oude oorkonden uit het bestuur der voormalige Oost-indische Kompagnie wel eenige verordeningen omtrent het landbezit, overeenkomende met hetgeen nu nog op de Ambonsche eilanden en in vele strandnegorijen van groot Ceram, de Ceram-laut-eilanden, Goram, de Aroe- en Keij-eilanden bestaat, doch de vraag blijft altijd »zijn dit nieuwe verordeningen, of worden daarbij slechts de bestaande landsinstellingen gesanktioneerd, onder vaste regelen gebragt"?

Wanneer ik zie, dat onder anderen op de Aroe- en Keij-eilanden nagenoeg hetzelfde stelsel omtrent de verdeeling der gronden bestaat als op plaatsen, die steeds onder ons meer onmiddelijk beheer zijn geweest, en daarbij in aanmerking neem de sterke gehechtheid dier volkeren aan vooroudelijke gewoonten en instellingen, dan kan ik mij niet voorstellen, dat hierin door onze komst eenige verandering zou zijn te weeg gebragt, en ben ik geneigd te gelooven, dat de europeanen weinig of geen invloed op het landbezit en de verdeeling der gronden hebben uitgeoefend.

Naar het mij voorkomt lag het ook niet in de bedoeling der Oost-indische Kompagnie, zoo min als in het oogmerk van onze voorgangers, de portugezen, om zich meer dan hoogst noodig was met het innerlijke leven en de staatshuishoudelijke instellingen dezer volkeren in te laten.

Het hoofddoel van beide natien was de handel; wederzijdsche wangunst en kuiperijen, trouweloosheid der inlandsche volkeren en begeerte om den alleenhandel, voornamelijk in speceriјen, te behouden, hebben ons wel is waar tot het maken van veroveringen genoodzaakt, doch uit alles blijkt dat wij steeds den overwonnen inlandsche volkstammen den eigendom van den grond gelaten hebben, en alleen hebben beoogd ons handelsbelang te verzekeren.

Op de Zuidwester-eilanden is het landbezit, zooals hier onder zal worden aangetoond, op eene eenigzins andere wijze geregeld dan op Ceram, de Aroe- en Keij-eilanden.

Digitized by Google

Bij de kontrakten, met die volkeren gesloten, wordt bloot de opperheerschappij der Kompagnie erkend en de uitroeijing der specerijen bedongen; doch de eigendom van den grond kon althans dáár niet overgaan op den nieuwen opperheer, omdat hij oorspronkelijk aan verschillende stamhoofden (hoofden van geslachten) toebehoort. Zoo bestaan nog op Lettij en Moa verschillende geslachten, die hunne afstamming van vóór de komst der Kompagnie kunnen aantoonen, en er werden mij, tijdens mijn jongst verblijf op die beide eilanden, verschillende testamenten vertoond, opgemaakt door de residenten van Makisser, waarbij het hoofd van eenen stam over zijne gronden als over zijn wettigen eigendom beschikte.

Langs dien weg zijn verscheidene stukken grond tegenwoordig eigendom van deze of gene negorij, daar er vele voorbeelden zijn, dat een stamhoofd stervende, bij gebreke van tot de erfopvolging geregtigden, zijne grondbezittingen geheel of gedeeltelijk aan de negorij vermaakte.

Welke regeling er op Timor-laut of de Tenimber-eilanden bestaat is mij onbekend, doch ik geloof niet dat de Oost-indische Kompagnie zich ooit daar als eigenares van den grond beschouwd heeft. Eerst in 1772 hebben die eilanders de souvereiniteit der Kompagnie erkend.

Uit het vorenstaande volgt dus, dat, naar mijn inzien, de komst der europeanen in de Molukken geene verandering in het landbezit noch in den eigendom heeft te weeg gebragt, en dat de thans bestaande verdeeling van gronden, misschien met luttele veranderingen of wijzigingen, dezelfde is als bij de eerste aanlanding der europeanen in deze gewesten.

Op oostelijk Ceram, de Ceram-laut-, Aroe- en Keij-eilanden kent men, even als op de Ambonsche eilanden, het *dattistelsel* hetwelk overal op dezelfde wijze werkt.

Voorts worden de gronden verdeeld in: *doeson-poesaka*, *doeson-bablian*, *doeson-tatanaman*.

Digitized by Google

De laatsten zijn woeste gronden aan de negorij toebehorende, die, met vergunning van het hoofd en de oudsten, door dezen of genen zijn ontgonnen en beplant, en waarvan hij altijddurend vruchtgebruiker is, onder gehoudenis van eene zekere retributie, het zij in natura, het zij in diensten aan de negorij.

Op den achterwal van de Aroe-, Keij- en Teuimber-eilanden en de Babbergroep heeft de bevolking mede gemeenschappelijk aangelegde tuinen; ja zelfs kennen de bewoners der laatste groep geen individueel grondbezit. Daarom worden dáár die soorten van kultuur, die niet in een saizoen afloopen, alleen gemeenschappelijk aangevangen; terwijl die voortbrengselen, die in een saizoen rijpen, door afzonderlijke huisgezinnen worden aangeplant, welke daartoe het eerste onbebouwde stuk grond nemen, hetwelk hun aanstaat, zonder iemands toestemming te behoeven.

Op de Zuidwester-eilanden zijn de gronden verdeeld onder verschillende stammen of hoofden van geslachten. Voorts heeft de negorij gronden in eigendom, die door de negorijslaven worden bewerkt of aan niet bezittende vrije landbouwers, bij wijze van pacht, worden uitgegeven. Mij is niet bekend dat ergers aan den grond, waarop de negorij gebouwd is, een bijzondere naam wordt toegekend. Wel treft men het op de Aroe- en Keij-eilanden aan, dat de negorij gebouwd is op een stuk grond aan dezen of genen negorijbewoner in eigendom toebehoorende, die in zoodanig geval den titel van *tuwan tanah* ontvangt, eene beslissende stem heeft bij de verkiezing van hoofden en, bij vakature, tijdelijk het bestuur heeft, doch nimmer definitief tot hoofd kan verkozen worden.

De regten der dattihouders zijn daar, waar dit stelsel bestaat, dezelfden als op het eiland Amboina.

De eigenaren der *doeson-poesaka* en *-tatanaman* zijn ver-

Digitized by Google

pligt in de negorij, waaronder hunne doesons behooren, te wonen, op verbeurte van hun eigendomsregt ten behoeve van de negorij.

De *doeson-poesaka* kunnen niet worden vervreemd buiten het geslacht van den eersten eigenaar. Sterft dit geslacht uit dan vervallen zij aan de negorij.

Het vruchtgebruik van de *doeson-tatanaman* kan op een ander overgaan, met toestemming van de hoofden en oudsten. De negorij heeft echter het regt, na dertig jaren, de doesons aan zich te trekken tegen betaling van de aanplanting.

De oogst der veld- en boomvruchten mag in die doesons en tuinen, die gemeenschappelijk bezeten worden, niet plaats hebben dan met toestemming van de regenten en oudsten. De verdeeling van den oogst wordt door laatstgenoemden gemaakt naar gelang van ieders aandeel, en de hulp die hij bij de aanplanting en het inzamelen der vruchten bewezen heeft.

Hoewel er wel eens geschillen omtrent de grensscheidingen bestaan, moet zulks meer aan zucht tot uitbreiding en twistziekte worden toegeschreven, dan aan werkelijken twijfel omtrent ieders regten. Over het algemeen zijn de grenzen zeer goed bekend, hetgeen onder anderen daaruit blijkt, dat, wanneer zoodanige geschillen aan mijne uitspraak werden onderworpen, het mij zelden aan volledige inlichtingen tot het nemen eener billijke beslissing heeft ontbroken.

Voor zoo ver mij bekend is bestaat de gewoonte nergens dat de eene aan de andere negorij een stuk grond ter bebouwing afstaat, en ik geloof dat de afgunst, die gemeenlijk tusschen twee negorijen bestaat, hieraan ook een hinderpaal zou in den weg stellen.

Er bestaan, geloof ik, geene voorbeelden van verpanding der negorijgronden. Van verkoop onderscheidene, doch altijd aan bewoners der negorij waartoe die gronden behooren. Verhuur van negorijgronden, tegen afstand van $^1/_5$ en soms

Digitized by Google

1/3 van het produkt, is op de Zuidwester-eilanden niet vreemd.

Iemand woesten grond willende ontginnen heeft de toestemming der hoofden en oudsten noodig. Nadat men omtrent de grenzen en de te betalen retributie is overeengekomen, heeft de ontginner gedurende dertig jaren het vrij en onbelemmerd vruchtgebruik. De eigendom van den grond gaat echter niet over, doch, zooals hiervoren is aangemerkt, heeft de negorij het regt, na ommekomst van dertig jaren, tegen betaling van de aanplanting de doeson aan zich te trekken.

Maakt zij van die bevoegdheid geen gebruik, dan wordt de eerste ontginner, of hij op wien het vruchtgebruik inmiddels is overgegaan onherroepelijk eigenaar.

Over het algemeen geldt de regel dat ieder uit de woeste gronden halen kan wat hij wil.

Ten opzigte van vreemde handelaren is daarop echter op de meeste plaatsen eene uitzondering gemaakt, en vermogen zij niets uit de woeste gronden te halen dan met toestemming der hoofden, die zich natuurlijk daarvoor laten betalen.

Op de Aroe-eilanden kunnen de handelaren, die de *laboe batoe*, *sejwa tanah* betaald hebben, uit de bosschen en woeste gronden halen atap, bamboe, talie-oetan en brandhout. Timmerhout, mits niet in te groote hoeveelheid en op de plaatsen die hun worden aangewezen, kunnen zij, met voorkennis van de hoofden, kosteloos doen kappen. Verlof tot het doen van belangrijke vellingen kunnen zij alleen bekomen tegen afstand van een derde van den gekapten voorraad.

Digitized by Google

TOGT

DOOR

EENIGE GEDEELTEN VAN DE RESIDENTIE TERNATE.

DOOR

Jhr. C. F. GOLDMAN,

aldaar toenmaals resident.

Op den 5den april 1855 vertrok ik van Ternate, vergezeld van den heer van Duivenbode en den broeder des sulthans van Tidore, prins majoor Ali.

Aanvankelijk werd Batjan bezocht en de werkzaamheden aan de steenkolenmijn geïnspekteerd.

Er was veel gedaan, in weerwil van het slechte weder in de laatste maanden en de vele zieken, meestal aan beenwonden, die onder geneeskundige behandeling waren opgenomen. Onder anderen had de gegageerde fuselier Raab, steenhouwer van beroep, dien ik te Ternate voor dit werk had aangenomen, bereids een atelier daargesteld, waarin een 20tal bannelingen onder zijne leiding bezig waren, met goed gevolg, steenen van bepaalde grootte uit vaste zandsteenrotsen te houwen; de weg was op een paar heuvels na, echter van weinig belang, geaplaneerd en van bruggen voorzien, en rondom de mijn had men het terrein grootendeels schoon gemaakt, waarop de veroordeelden in

Digitized by Google

vrije uren padi hadden geplant, die zoo schoon stond als ik ze ergens heb gezien; er is dus alle vooruitzigt dat men binnen weinige maanden met den put een begin kan maken; de hiervoor benoodigde gereedschappen zijn aangevraagd.

Ik had ook het genoegen bij deze gelegenheid te ontwaren, dat de 24 chinesche veroordeelden van de westkust van Borneo, welke door mij in het distrikt Toan waren te werk gesteld, om te beproeven eene goudmijn op de borneosche wijze te openen, zich voorbeeldig gedragen en met den meesten ijver gewerkt hadden. Zij hadden eene waterleiding van 80 vademen lengte reeds aangelegd en waren gereed de mijn te openen.

Eene proefwassching van eene geringe oppervlakte had meer geproduceerd dan onder gunstiger omstandigheden op Borneo werd verkregen; evenwel hierop valt niets te zeggen, aangezien het zeer wel een gedetacheerd nestje kan geweest zijn. Bij nadere proefname zal eerst kunnen beoordeeld worden of de goudgronden in het noordergedeelte van Batjan met voordeel te ontginnen zijn. Ook was schoone kopererts door hen gevonden.

Na Batjan werd Obi-major bezocht en in den morgen van den 6den april het anker geworpen voor de oude loge of het blokhuis der voormalige Kompagnie, de Bril genaamd.

Het gebouw is geheel vervallen, de muren staan nog en dragen blijken van eene hechte konstruktie; in de nabijheid, digter bij het strand, staat de merkpaal met het opschrift °Vc; hij is nog geheel gaaf. Het verdient opmerking dat de tabellorezen gewoon zijn daar offeranden te brengen voor het welslagen hunner ondernemingen, uit eerbied voor de voormalige Kompagnie.

Op eenigen afstand achter het blokhuis wordt het terrein moerassig, omgeven door uitgestrekte sagobosschen, die men op de meeste plaatsen der Obi-eilanden terug vindt; de plaats waar de Kompagnie haren zetel gevestigd had was echter een

Digitized by Google

der ongezondste plekken en ook deze oorzaak droeg zeker er toe bij dat de post in 1758 ontruimd werd.

Sedert heeft zij geen vaste bevolking meer gehad, wordende alleen bezocht door visschers en zwervers, die daar veilige schuilplaatsen en overvloed van voedsel vinden.

Sedert een en andermaal veroordeelden van het etablissement op Batjan waren ontvlugt, zonder dat men eenig spoor van hen kon ontdekken, vermoedde ik dat zij hunnen weg naar Obi hadden gevonden. Ik werd in die meening bevestigd door de uitlevering van twee bannelingen, die, een dag vóór onze komst, in de sagobosschen waren opgevat door gallelarezen, die kortelings met passen van Ternate voor de karetvangst daar waren gekomen, en van hen vernam ik, dat zij een aantal tabellorezen daar hadden ontmoet, die echter op het gezigt van het stoomschip naar het binnenland waren gevlugt.

Verder verkreeg ik hier de bevestiging, dat op Obi-major, Obi-latoe en de beide Tapa-eilanden notenboomen in massa's worden gevonden, ofschoon men de uitgestrektheid der bosschen niet kon opgeven; ik besloot mitsdien, dewijl de tijd mij niet toeliet lang hier te vertoeven, om het binnenland te onderzoeken, den sekretaris van den sulthan van Batjan, die mij tot hier vergezelde, een voorloopig onderzoek op te dragen en mij het resultaat nader te doen berigten.

Bij mijne terugkomst van Nieuw-Guinea bragt hij mij de tijding, dat de Obi-eilanden rijk zijn aan notenboomen, onder overlegging tevens van monsters noten en foelie, die van dezelfde soort der bandasche zijn; daarna zou de intelligente sulthan van Batjan in persoon zich derwaarts begeven om wegen op de onderscheidene plaatsen te doen kappen, ten einde bij mijne komst met mij de zaak verder te onderzoeken.

Den 8sten april werd Salawati bereikt en achter het eiland Snaphaan voor de negorij Samateis, den zetel van den radja, het

Digitized by Google

anker geworpen; de radja was afwezig doch ik werd door den iman aan boord gekomplimenteerd.

De hoofdnegorij ligt zeer laag in eenen modderpoel verscholen; de mohamedaansche bevolking bestaat uit slechts 85 zielen; het binnenland wordt bewoond door alfoersche volkstammen, geschat op 8000 á 10,000 zielen, die weinig met het strand gemeenschap houden, anders dan tot afzetting hunner waren, en woest zijn; het eiland wordt geschat eene oppervlakte van ongeveer 100 geografische mijlen te omvatten en is dus, in vergelijk met de menigte andere aanzienlijke eilanden, tamelijk sterk bevolkt.

De iman der kampong gaf mij omtrent het bestuur en den handel de volgende inlichtingen:

Er zijn op Salawati twee voorname mohamedaansche negorijen; de eene heet Samateis, gelegen aan de n. o. kust van het eiland, beoosten het eilandje Bam alwaar de Vesuvius ten anker lag; in deze negorij woont de radja, wiens bestuur bijgestaan wordt door eenen djoegoegoe, majoor, sengadji, kapitein, iman en hoekom; de tweede negorij, aan den z. w. kant gelegen, heet Sailoloh en staat onder het bestuur van eenen kapitein-laut, ondergeschikt aan den radja en bijgestaan door eenen djoegoegoe en iman. De waardigheden van radja en kapitein-laut zijn erfelijk in de familie, het zij in de regte linie of in de zijtakken, naar de volkskeuze. De radja wordt door den sulthan van Tidore bevestigd en van eene akte van aanstelling voorzien, terwijl de andere hoofden door den radja, onder nadere goedkeuring des sulthans, benoemd worden.

De sulthan heeft een alferes als vertegenwoordiger op Salawati. De burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging geschiedt door den radja en zijnen hakim, voor zoo veel gewone delikten betreft, belangrijke zaken, en in enkele gevallen boedelverdeelingen, worden ter beslissing voor den rijksraad van Tidore gebragt, die;

Digitized by Google

onder nadere goedkeuring van den sulthan, uitspraak doet.

De radja en kapitein-laut hebben weinig magt over de bevolking; alleen de nabij wonende alfoeren gehoorzamen hunne bevelen. De bergbewoners zijn onafhankelijk en in sommige gevallen kannibalen; zij brengen geene schatting aan den radja op.

Salawati heeft twee landstreken in bezit op de vaste kust van Nieuw-Guinea, grenzende aan Amberbaki, waarmede veel handel gedreven wordt; deze landstreken zijn Asi en Megga, van waar de beste paradijsvogels komen. De jaarlijksche schatting welke Salawati aan den sulthan van Tidore opbrengt is 100 paradijsvogels en 100 pakken sago. De handel van Salawati en Wagioe wordt gedreven met inlandsche vaartuigen, die, uithoofde der onveilige kusten van Amberbaki en de meestal hooge zeeën, zelden naar elders gaan en zelfs bijna nooit Doreh bezoeken; dit is dus de grens voor den inlandschen handel op de noordwestelijke kust van Nieuw-Guinea, wordende de noordkust doorgaans alleen door ra-vaartuigen, soms door eene enkele padoewakan van Makasar bezocht.

De geheele jaarlijksche uitvoer van Salawati wordt begroot op 400 pikols tripang en 50 katie's schildpad, welke gemeenlijk door een 8 à 10 tal padoewakans van Makasar, Ceram en Mandhar gehaald wordt. Behalve deze artikelen wordt veel sago uitgevoerd, meest naar Tidore en Ternate en ook wel naar Ceram; de geheele uitvoer van dit artikel wordt geschat op 200 kojans 's jaars.

Sedert de voor eenigen tijd gedane aanbevelingen tot wering van den slavenhandel schijnen minder slaven van hier te worden weggevoerd; enkele malen nemen de cerammers slaven aan ter betaling van schuld, doch de makasaren weigeren zulks bepaald, zooals men mij verklaarde.

Den 10[len] april, des avonds ten 7 uren, werd Doreh bereikt; gedurende een verblijf van twee dagen vond ik gelegenheid de grondgesteldheid tot op eenigen afstand binnen 's lands op te nemen.

Digitized by Google

Ik teeken daaromtrent voorloopig alleen aan, dat het kustland bij Doreh weinig vlakten bezit, zijnde meest heuvelen en bergruggen, wier voetstukken zich tot nabij de zee uitstrekken en door koraal- en kalkbanken omvat zijn.

Op Omfabé, de plaats waar de merkpaal staat, in der tijd door den heer Van den Dungen Gronovius geplant, en die nog in goeden staat is, is de grond landwaarts in vrij vruchtbaar, het terrein hellend en blijkbaar waterrijk maar zwaar bewassen; het klimaat is gewoonlijk misschien niet ongezond, maar moet in de eerste tijden van ontginning stellig zeer schadelijk zijn wegens de miasmatische uitdampingen die daardoor ontstaan; met uitzondering van enkele ontgonnen plekken grond is alles wildernis; de zoom van het gebergte kenteekent eene jonge formatie; het hoogere gebergte schijnt hier secondair te zijn; aan den overkant der baai rijst het Arfak-gebergte op, alwaar eene talrijke, landbouwende maar woeste bevolking moet zijn.

De bevolking van Doreh bestaat uit vreemdelingen van den maijforschen stam; zij wonen in drie kampongs op paalwerk in het water gebouwd; het getal zielen wordt door mij op 250 à 300 geschat,

Op het nabij Doreh gelegen eilandje Miosname ontmoette ik de zendeling-werklieden Ottow en Geisler, die sedert een 2 à 3tal maanden zich hier gevestigd hadden en hunnen intrek hadden genomen in het eenige gebouw dat op vasten grond staat, zijnde een vervallen gaba-gabahuis, door kapitein Deighton in vroegere jaren opgerigt. Het was te juister tijd dat deze menschen bezocht werden; een hunner was pas hersteld van eene zware ziekte, de andere, Geisler, leed aan een abces in de lever, waaraan hij zonder geneeskundige hulp zou bezweken zijn. De officier van gezondheid van de Vesuvius deed hem dadelijk eene operatie ondergaan, maar de gevolgen zijner ziekte noodzaakten hem naar Ternate terug te keeren.

Digitized by Google

De kommanderende officier van Z. M. stoomschip Vesuvius verleende hem, met de meeste welwillendheid, passage; de zendeling Ottow blijft nu alleen achter om zijne roeping te volgen. Deze brave, achtingwaardige menschen hadden reeds een plekje grond schoongemaakt om zich een huisje te bouwen, zij waren door overspanning ziek geworden en hadden volstrekt geen hulp van den radja noch van de bevolking gehad; het is opmerkelijk, dat daar eenigen tijd te voren een ander stam uit de binnenbaai den maijfoorschen stam op Doreh kwam bevechten, beide partijen de zendeling werklieden geen het minste leed hebben gedaan, als het ware eerbied koesterende voor hun meer zedelijk overwigt.

Ik heb, in overleg met den majoor Ali, den radja of den als zoodanig erkend wordenden inlander, de noodige aanbeveling gegeven, om de zendelingen te beschermen en hun, tegen behoorlijke betaling, behulpzaam te zijn in de daarstelling van een verblijf, en in alles hieromtrent te volgen de bevelen hun door den sulthan van Tidore uitdrukkelijk gegeven.

Doreh is voor inlandsche vaartuigen schier ongenaakbaar en daarom voor den kusthandel moeijelijk; de hooge onherbergzame kust van Amberbaki, waar altijd, zelfs bij het stilste weder, hevige deining en branding staat, doet Amberbaki weinig geschikt zijn voor eenige vestiging om handel en scheepvaart aldaar te bevorderen, ofschoon het binnenland, volgens informatien, meer dan elders bebouwd is, en door eene rustige, landbouwende bevolking bewoond wordt.

De tabak die hier geteeld wordt, is zeer goed; de oogst was nog ver af, zoodat ik geene monsters kon medenemen.

Den 13^{den} april van Doreh vertrokken werd de reis voorbij Salawati, bezuiden Wagioe, door de Pitts-straat naar Gebeh voortgezet, welk eiland den 16^{den} april bereikt werd; aan den zuidkant, alwaar de baai beschut wordt door het eiland Tore, de gewone plaats der whalers, werd geankerd.

Digitized by Google

Alhoewel de sulthan van Tidore in tijds den sengadji van Gebeh, die aan den noordkant woont, van mijne komst had doen verwittigen, bleek het echter dat hij bij onze aankomst afwezig was, en des sulthans last niet had opgevolgd; dit hoofd is eerst onlangs aangesteld, en door mij van eene acte van aanstelling voorzien; zijn gedrag bewijst dat de invloed des sulthans hier niet groot is.

Het eiland Gebeh is weinig vruchtbaar, eene enkele streek uitgezonderd; de kultuur is alzoo van geen belang; de baai is veilig; water en brandhout zijn hier overvloedig; nergens heb ik schooner lolaroehout voor masten aangetroffen; eenige weinige huisgezinnen van papoesche afkomst zijn hier gevestigd en verbouwen djagong, aardvruchten en suikerriet in geringe hoeveelheid. De berigten die ik vroeger over Gebeh had ingewonnen waren allezins vergroot; het is echter waar dat hier vele engelsche en amerikaansche whalers komen om water te halen en kleine reparatien aan schip en tuig te doen, blijkbaar alleen ter uitsparing der hooge ankerage gelden die zij te Ternate zouden moeten betalen, welke tegen *f* 1/2 per ton voor schepen van 3 à 400 tonnen aanmerkelijk waren. Nu Ternate is opengesteld, zal Gebeh ongetwijfeld minder door hen bezocht worden; aan de geringe bevolking is te bespeuren, dat de omgang met vreemdelingen invloed op hen gehad heeft; zij waren in spreken en manieren zeer vrij, en verstonden de gewone vragen naar levensbehoeften in het engelsch, in welke taal zij zich ook, ofschoon gebroken, konden doen verstaan.

Des avonds van Gebeh vertrokken, bereikte ik, na Batjan te hebben bezocht, den 20sten april, Ternate.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN

OMTRENT

SOLLOK EN DE SOLLOKSCHE ZEEROOVERS.

DOOR

A. J. F. JANSEN,

Resident van Menado.

Plaatsbeschrijving.

De naam van Sollok wordt zeer verschillend geschreven Men vindt daarvoor Soeloe, Soulou, Soolo, Solo, Solok, Sollok. Afgaande op de uitspraak van de Sollokkers zelven, mag aan de laatste spelling de voorkeur gegeven worden. Die uitspraak doet in de beide lettergrepen eene korte harde *o* hooren, in de tweede lettergreep wegvloeijende in eenen klank welke door den medeklinker *k* kan aangeduid worden, ofschoon dezelve niet duidelijk wordt uitgesproken. Zeker is het, dat men het woord Sollok bezigende, zulks door de bewoners van dat land eerder zal verstaan worden, dan wanneer men zich van een der andere bovenvermelde woorden bedient.

De voornaamste eilanden van den Sollokschen archipel zijn:

Sollok of Soög.
Bala-ngi-ngi.
Kankangan.
Tetajan.
Bakoen.
Bocan of Woan.

Digitized by Google

Tontanna.
Loewoes.
Tapol.
Siassi.
Patian.
Pata.
Lombian.
Banaran.
Simoenoel.
Taboean.

Het eiland Sollok wordt in de taal van Bala-ngi-ngi, welke merkelijk van de eigenlijke solloksche taal verschilt, Soög gegenoemd.

De voornaamste negorijen of kampongs (*lahat* in de solloksche taal) van het eiland Sollok, zijn:

Doemlahat, de hoofdplaats van den sulthan en de rijksgrooten (datoe's).
Boeal.
Tandoek.
Pitoewoe.
Parang,
Meenbong.
Assin.
Tapoekan.
Kadondong.
Kan-hadji.
Sakoeban.
Dandang.
Wait-wait.
Kalian-tana.
Siong-panko.
Soewoek.
Konejan of Ma-pakcjan.

Digitized by Google

Tanjong.
Moendas.
Bakoen.
Mahala.
Loemapit.
Lagassan.
Mabaissan.
Palimbaja.

Al deze negorijen, wier namen zijn geschreven volgens de uitspraak der Sollokkers, liggen aan het strand.

Binnenlands in het gebergte bevinden zich nog vele en groote negorijen, waarvan ik de namen niet heb kunnen vernemen.

Oppergezag van Spanje.

Van het oppergezag van het Spaansche gouvernement over den Sollokschen archipel, schijnt bij de bewoners dier eilanden, althans bij de zeeroovende bevolking, slechts een flaauw begrip te bestaan. De Spaansche vlag wordt echter door Sollokschе handelsvaartuigen gevoerd. De sulthan en de rijksgrooten erkennen het oppergezag van Spanje, doch hoever hunne onderdanigheid gaat, is mij niet gebleken.

De zeeroovers voeren op hunne praauwen vlaggen volgens eigene verkiezing; men heeft er van allerlei kleuren en gedaante.

Bestuur.

Het rijksbestuur wordt uitgeoefend door eenen sulthan en een aantal rijksgrooten, den titel van datoe dragende (1).

(1) Men vindt dien titel ook gebezigd voor de opperhoofden des lands op Mangindanao en op de Sangir-eilanden. Op deze eilanden worden de radja's thans nog in de landtaal datoe genoemd. De titel van radja is dáár niet oorspronkelijk, maar door de Kompagnie of misschien reeds door de Spanjaarden of Ternatanen ingevoerd.

Digitized by Google

De negorijen worden bestuurd door eenen radja, ook panglima geheeten, eenen maha-radja en eenen hakim (regter).

De voornaamste negorijen staan evenwel onder het direkt gezag van eenen datoe.

Dit is het geval te

Boeal,

Parang en

Kan-hadji.

De tegenwoordig regerende sulthan heet Poelalo. Hij en de datoe's heerschen over al de Sollokschc eilanden en een gedeelte van de noordoostkust van Borneo, maar zij worden, vooral op de afgelegen plaatsen, weinig gehoorzaamd.

In de negorijen buiten de hoofdplaats is het regt van den sterkste wet. Die door ligchamelijke kracht of moed en onversaagdheid uitmunt, wordt hoofd of werpt zich als zoodanig op. Moord en doodslag zijn er aan de orde van den dag en worden straffeloos bedreven.

Belasting.

De bevolking is verpligt tot eene opbrengst in voortbrengselen des lands. Zij voldoet dezelve aan de negorijhoofden, die op hunne beurt schatpligtig zijn aan den sulthan en de datoe's.

Taal.

Vele Sollokkers en voornamelijk de hoofden spreken een weinig maleisch, waarvan ze kennis erlangen door den omgang met hunne maleische slaven en door langdurig of herhaald verblijf in den maleischen archipel.

Onder de Sollokkers zelven bestaan verscheidene dialekten,

Digitized by Google

waarvan het bala-ngi-ngische het meest afwijkende van den moederstam schijnt te zijn.

Godsdienst.

De Sollokkers volgen de leer van Mohamad; of ze het in de kennis van die leer ver gebragt hebben mag betwijfeld worden; maar ze nemen niettemin van dezelve eenige uiterlijke vormen in acht, bij voorbeeld, vasten (poewasa), dat de roovers meestal te huis trachten te vieren.

Aan boord der rooverspraauwen, immers bij een smaldeel van die vaartuigen, bevindt zich gewoonlijk een mohamedaansche priester (hatibi of iman), die het geestelijke werk verrigt en tevens de funktien van regter (hakim) vervult.

Plaatselijke gesteldheid.

Volgens de getuigenis van verscheidene plaatselijk bekende personen, zouden de voornaamste kustplaatsen op het eiland Sollok, zelfs voor vaartuigen van eenigen diepgang, genaakbaar zijn, doch is dit niet het geval met de kleine eilandengroepen, welke door eenen doolhof van koraalreven omgeven zijn.

Het eiland Bala-ngi-ngi bestaat uit eene aaneenschakeling van moerassen, poelen en reven, waarin deszelfs bewoners hunne grootste kracht van wederstand bezitten. Hutten op hooge palen of boomstammen, slechts toegankelijk over smalle bamboezen bruggen of sasaks, dienen hun tot verblijf.

Al wie van de Solloksche bevolking iets op het geweten heeft, waarvoor hij zich aan wraak of vervolging wenscht te onttrekken, begeeft zich derwaarts, en vermeerdert alzoo het aantal boosdoeners, die aldaar eene veilige schuilplaats hebben. Het gezag der Solloksche hoofden wordt er geheel miskend.

Digitized by Google

Men beweert dat het op de Sollok-eilanden, vooral aan de stranden gedurende een groot gedeelte van het jaar, zeer ongezond is, en dat zich alsdan kwaadaardige koortsen voordoen. December, januarij en februarij worden voor de minst ongezonde maanden gehouden.

Geldcirkulatie.

Op de Sollok-eilanden zijn vele zoogenaamde chinesche pitjes en ook spaansche matten in omloop. De ruilingen geschieden echter veelal in natura, waarbij de kajoe (het stuk lijnwaad van 20 vademen) de gewone maatstaf van waardeberekening is.

Handel.

Op het eiland Sollok schijnt een niet onbelangrijke handel gedreven te worden, zoo wel binnenlands en met de omliggende eilanden als met Borneo, Manilla en Zamboangan (Mangindanao).

Tripang, karet en paarlen, welke artikelen in den Sollokschen archipel in groote hoeveelheid voorkomen en vooral door de badjo's bijeengebragt worden, maken van dien handel een voornaam bestanddeel uit.

De voornaamste plaatsen op Borneo, waarmede druk handelsverkeer bestaat, zijn: Boelongan, Kini-batangan, Koelain en Toenkoe.

Volgens bewering der Sollokkers zouden de bewoners dier landstreek niet op zeeroof uitgaan. Dat ze echter met de zeeroovers heulen, hen ondersteunen en uit den zeeroof indirekt voordeel behalen, behoeft, geloof ik, niet betwijfeld te worden. Het is genoegzaam bekend, dat Toenkoe nog niet lang geleden een berucht rooversnest was, althans dat zich daar eene groote menigte zeeroovers ophield.

Digitized by Google

Ter hoofdplaats van Sollok, genaamd Doemlahat, komen spaansche en engelsche vaartuigen ten handel. Die haven wordt ook door engelsche en amerikaansche walvischvaarders bezocht. Een tiental Spanjaarden van de Philippijnsche eilanden is er doorgaans tijdelijk gevestigd.

Te Doemlahat, Parang, Kadondong en Boeal bevinden zich vele Chinezen, die zich met den handel generen en voornamelijk met het opkoopen der voortbrengselen voor de chinesche markt geschikt.

Mag men geloof slaan aan hetgeen deswege verhaald wordt, dan kunnen deze vreemdelingen op Sollok ongestoord hun bedrijf uitoefenen en maken zij goede zaken, ook door den aanvoer van lijnwaden en andere artikelen van europeesch fabrikaat. Singapoera moet in den sollokschen handel, en vooral door het bezorgen van kruid en wapenen, geen onbelangrijk aandeel hebben.

Landbouw en nijverheid.

De eigenlijke bevolking van het eiland Sollok wordt gezegd grootendeels landbouwend te zijn. Men roemt de uitgestrekte aanplantingen van rijst en maïs op dat eiland en de vruchtbaarheid van den bodem. Vele slaven worden er uitsluitend voor den landbouw gebezigd.

De visscherij van tripang en karet alsmede het parelduiken zijn industrien, waarmede de bevolking aan het strand en op de kleine eilanden zich op groote schaal bezig houdt, en tot uitoefening waarvan de slaven meestal benuttigd worden.

Plaatsen van waar zeeroof bedreven wordt.

Niet de geheele bevolking van Sollok geeft zich aan zeeroof over, zelfs niet alle strandbewoners. Het zijn, zoo al niet uitsluitend, dan toch meerendeels de op de kleine eilanden te

Digitized by Google

huis behoorende of zondzwervende orang- badjo's of orang-laoet, die op den zeeroof uitgaan en korter of langer verblijven in de strandnegorijen van Sollok en bijzonderlijk in de volgenden:

Tandoek.
Parang.
Assin.
Meenbong.
Tapockan.
Kadondong.
Kan-hadji.
Siong-panko.
Tanjong.
Moendas.
Bakoen.
Mata-bawal (op het eiland Banaran).

De voornaamste onder deze roversplaatsen zijn:

Bakoen.
Kan-hadji.
Tanjong.
Assin.
Kadondong.

De meeste roovers komen echter van het eiland Bala-ngi-ngi, waar schier de geheele mannelijke bevolking uit zeeroovers bestaat.

Ook van eenige plaatsen in het noordelijk gedeelte van Mangindanao gaan nog zeeroovers uit, doch deze schijnen hunne togten meer tot den Philippijnschen archipel te bepalen.

Oorzaak van de zeeroverij.

Ik heb mij veel moeite gegeven om uit den mond der zeeroovers te vernemen, wat hen tot zeeroof drijft, wat de oorzaak, wat het doel is.

Digitized by Google

Ofschoon het mij niet gelukte deswege bepaalde antwoorden te erlangen, bleek evenwel uit hunne gezegden genoegzaam, dat zij het zeerooven als een gewoon beroep beschouwen. Het is hun echter niet onbewust dat het een ongeoorloofd, een misdadig beroep is.

De zeeroovende bevolking houdt zich een gedeelte van het jaar met den landbouw of de visscherij bezig, daartoe de geroofde menschen als slaven gebruikende, en gaat in het geschikte saizoen op roof uit (*memadjak* of *megoerap*). Het doel van de rooftogten is hoofdzakelijk om slaven te maken, ten einde daarmede voordeel te behalen, het zij door ruiling, het zij door arbeid.

De zeeroof is alzoo voor den Sollokker eene spekulatie. Hij gaat niet uit om te vechten, hij wordt niet gedreven door de zucht om te moorden of te stelen. Het is hem slechts te doen om slaven magtig te worden, die voor hem werken kunnen of waarmede hij zich door ruiling verrijken kan. Dit is de regel. Het lijdt niettemin geen twijfel, dat sommigen ook door de bekoorlijkheden van het avontuurlijke leven en de lust om aan booze hartstogten bot te vieren tot zeeroof aangespoord worden.

Opmerkelijk is het evenwel, dat de Sollokkers zoo vele gevaren trotseren om menschen te rooven, terwijl de bevolking op de Solloksche eilanden zeer talrijk is en het dus niet aan handen voor den arbeid ontbreekt. Bovendien is het land vruchtbaar en de zee in dien omtrek rijk aan allerlei voor den handel geschikte voortbrengselen. Er worden parelbanken gevonden welke eene ruime opbrengst geven; tripang en karet zijn er overvloedig; aan voedingsmiddelen ontbreekt het niet.

Gebrek noch behoefte dwingt dus den Sollokker tot zeeroof.

Digitized by Google

Praauwen.

De Sollokkers bedienen zich van onderscheidene soorten van praauwen, waarmede ze hunne rooftogten ondernemen.

De meest algemeene soorten zijn de zoogenaamde *prahoe-gobang* en *prahoe-salisip*. De eersten, welke tot tien vademen lang zijn, behooren tot de groote, de laatsten tot de kleine praauwen.

De praauwen worden niet of zeldzaam op Sollok of door de eigenlijke Sollokkers, maar door de orang-badjo 's (badjo-sollok) vervaardigd op de kleine eilanden:

Banaran,
Saloeping,
Sikoeboeng en
Simoenoeng,

waarvan de drie eerstgenoemden circa twee dagreizen ten westen en het andere ten oosten van Sollok gelegen zijn.

De badjo 's verkoopen of verruilen de praauwen aan de zeeroovers. De betaling geschiedt gewoonlijk in slaven. Voor de grootste praauwen is de gewone prijs van zes tot acht slaven en voor de kleinere praauwen minder naar evenredigheid.

Veeltijds worden door den ondernemer van eenen rooftogt praauwen geleend tegen belofte van twee of drie slaven.

De praauwen worden van deugdzame houtsoorten zamengesteld en op snelle beweging ingerigt. Zij zijn niet overdekt; alleen in het achterste gedeelte is eene kleine kap aangebragt waaronder de anakoda verblijft. Ingeval van regen, koude of fellen zonneschijn bedient de bemanning zich tot dekking van kadjangmatten, welke, na gebruik, worden opgerold. Tusschen en op de banken bevindt zich door en op elkander eene menigte van bamboe of andere ligte bouwstof vervaardigde hokjes, bestemd tot berging van eetwaren, kleederen, enz. Daartusschen en daaronder worden de geroofde menschen op den

Digitized by Google

bodem der praauw geplaatst. Alleen door in aanmerking te nemen de groote lenigheid en buigzaamheid der ledematen van den indiaan, kan men er zich eenig denkbeeld van vormen, hoe het mogelijk is, dat zich in eene beperkte en belemmerde ruimte, gedurende een langen tijd, zoo vele menschen kunnen ophouden, als gewoonlijk op de groote rooverspraauwen worden aangetroffen.

Tot berging van drinkwater bezigen de zeeroovers veelal aarden potten of vaten van chineesch maaksel.

De praauwen voeren een, twee, soms drie losse masten en buitengewoon groote vierkante zeilen, in den vorm van zoogenaamde emmerzeilen, van kadjang vervaardigd.

Tot het roeijen worden lange riemen gebruikt.

Behalve door hunnen eigenaardigen vorm, door de lange riemen en de zeilen, kunnen de rooverspraauwen ook nog gemakkelijk herkend worden aan het nederleggen der masten, nadat de zeilen zijn vastgemaakt; eene gewoonte, welke, althans op de inlandsche praauwen van deze landstreken, niet bestaat.

De prahoe-salisip zijn eigenlijk slechts bijpraauwen, waarmede de roovers landingen bewerkstelligen, ondiepten bevaren, water halen, in een woord de diensten van sloepen verrigten.

Bemanning der praauwen.

De bemanning der rooverspraauwen bestaat deels uit Sollokkers (meestal badjo's), deels uit slaven (geroofde menschen), die, eenigen tijd op Sollok doorgebragt hebbende, de taal en gewoonten eenigzins kennen, of van wier kennis van vreemde talen en vaarwaters goede diensten verwacht en erlangd worden.

De hoofden der bemanning of de bevelhebbers der praauwen worden anakoda genoemd en zijn personen, die, door ligchamelijke kracht, moed of sluwheid uitmuntende, in zeker aanzien staan of vermaardheid en rijkdom verworven hebben.

Digitized by Google

Tot het ondernemen van eenen rooftogt treden eenigen van die lieden (anakoda's) van dezelfde of van verschillende negorijen met elkander in overleg, voorzien zich van praauwen, wapenen en maken gelijktijdig hun voornemen bekend, waarna de Sollokkers, die deel aan de onderneming wenschen te nemen, zich aanbieden of daartoe worden uitgenoodigd.

De anakoda's gaan gewoonlijk met eenige mannelijke aanverwanten of met hunne zonen of broeders op reis, en laten zich bovendien vergezellen door eenige slaven, tot bediening, alsmede om bemanning aan te vullen.

Behalve de anakoda's bevindt zich aan boord der praauwen veelal nog een ander hoofd, onder de benaming van orangtoewah; dit zijn oude rooverhoofden, die nog liefde voor het vak hebben, maar niet sterk genoeg meer zijn om bevel te voeren, en wier rijke ondervinding in het belang der onderneming benuttigd wordt.

Bij eene afdeeling of smaldeel van rooverspraauwen doet een hatibi of iman de dienst van geestelijke en regter.

Onder de voornamen van de bemanning tellen de djoeroemoedie's, die de werkzaamheden van roerganger of stuurman verrigten, benevens de djoeroe-batoe's, die als loodsen fungeren.

Ook deze en zelfs de gewone opvarenden brengen slaven mede aan boord, om werk voor hen te verrigten, eten te koken, water te halen, enz. Die slaven rekenen onder de bemanning.

De sterkte der bemanning hangt natuurlijk af van de grootte der praauw; als regel geldt dienaangaande vijf man voor elke vadem lengte. De grootste praauwen (gobang) hebben dan ook gewoonlijk eene bemanning van vijftig tot zestig koppen. De kleinere gobangs hebben van twintig tot dertig man.

De zes in de maand april 1856 op de kust der Minahasa gedeeltelijk vernielde en genomen praauwen waren van middelmatige grootte. Volgens opgave der roovers, welke opgave

Digitized by Google

niet veel van de waarheid zal afwijken, was de bemanning derzelven zamengesteld, als volgt:

	Anakoda's.	Sollokkers.	Slaven.
1	Si Taup (hoofdaanvoerder).	28	4
2	Si Gading (anakoda).		
	Si Hamad (orang-toewah).		
	Si Saral (hatibi).	30	9
3	Tanoessi (anakoda).		
	Si Banara (orang-toewah).	20	8
4	Si Oedin.	15	17
5	Mas Boed	20	4
6	Si Nawan.	30	8

Het verdient vooral de aandacht, dat de zeeroovers de vroeger geroofden, hunne slaven, als opvarenden gebruiken, hetgeen bij het bevechten van rooverspraauwen kan aanleiding geven tot het treffen van vele onschuldigen. Hier staat echter tegen over dat die slaven dikwerf van hunne jeugd af de Sollokkers gevolgd en daardoor, hoewel aanvankelijk tegen hunnen wil, evenzeer zeeroovers geworden zijn, terwijl de voorbeelden niet ontbreken, dat zij hunne meesters in wreedheid en mishandeling van geroofden overtreffen. De gevallen zijn bovendien zeker niet zeldzaam, dat zoodanige slaven van de zich aanbiedende gelegenheden tot ontvlugten geen gebruik maken, maar vrijwillig zich aan de roovers blijven aansluiten, om in de genietingen en de voordeelen van het avontuurlijke leven te deelen. Velen zijn gehuwd met Solloksche vrouwen en smelten zoo doende met de Solloksche bevolking in een.

De werkzaamheden op de praauwen zijn volgenderwijs verdeeld.

De anakoda's regelen den koers en voeren het gezag; zij verlaten de groote praauwen zeldzaam. De djoeroe-moedie's, waarvan er zich een, twee of meer op elke praauw bevinden, zijn uitsluitend belast met het sturen; voor het aanwijzen van klippen, banken, reven en het verrigten van het overige loodswerk

Digitized by Google

zijn op elke praauw speciale personen, onder de benaming van djoeroe-batoe. Van de opvarenden zijn eenigen bepaaldelijk belast met het roeijen, anderen speciaal bestemd om te rooven en te vechten. Voor deze laatsten worden bij voorkeur Bala-ngingiers gebezigd. De slaven koken, bedienen en verrigten het meer huishoudelijke werk of helpen hunne meesters in de volbrenging hunner taak.

De slaven.

De geroofde menschen worden slaaf. Zij blijven als zoodanig in dienst van hunnen eersten meester of worden door dezen verruild tegen andere benoodigdheden.

De geroofden zijn in den aanvang van hunne gevangenschap aan veel mishandeling blootgesteld. Zij worden met touwen van rotan, welke door vel en vleesch heendringen, aan hals, handen en voeten gebonden en in het onderste gedeelte der praauwen nedergeworpen, bij de minste klagt of het geringste verzet geslagen en op allerhande wijzen gemarteld. Tot voeding en lafenis krijgen zij niet meer dan hoog noodig is om niet van honger of dorst om te komen, en dagen achtereen moeten ze roeijende doorbrengen.

Zij worden op de terugreis (dikwijls op de eilanden Bangka of Talisse, nabij Menado), dan wel na afloop der reis verdeeld. Hun toestand verbetert dan eenigermate, omdat het belang van den meester vordert zijnen slaaf in het leven en gezond te houden, ten einde de meest mogelijke dienst of het grootst mogelijke voordeel van hem te trekken.

Te Sollok en op de omliggende eilanden zijn de slaven een gewoon middel van ruiling.

De waarde van eenen slaaf, natuurlijk naar gelang van geslacht, ligchamelijke gesteldheid en van eigenschappen of bekwaamheden variërende, bedraagt gemiddeld tien kajoe's (stuk-

Digitized by Google

ken grof katoen van twintig vademen, of twee kodie's grove kajins (sarongs), of 200 à 300 gantangs padie.

De prijs stijgt of daalt in verband tot den meerderen aanvoer, de meerdere of mindere duurte of schaarschte van de in ruiling verlangde voorwerpen, enz.

De gewone bezigheden der slaven op Sollok zijn: landbouwen, visschen, zout branden, handel drijven en het verrigten van huiselijke diensten. Zij worden over het algemeen karig gevoed, naauwkeurig bewaakt om ontvlugting voor te komen, dikwerf mishandeld en zijn geheel onbeschermd overgegeven aan de boosaardigheid en wispelturigheid hunner meesters, die naar welgevallen over hen beschikken kunnen. Menige slaaf wordt dan ook het slagtoffer der kwade hartstogten van de Sollokkers.

Desniettemin vermengen de slaven zich langzamerhand door huwelijken met de Solloksche bevolking en sommigen gelukt het zelfs tot aanzien te geraken. Zoo bevond zich onder de onlangs alhier gevangen zeeroovers een slaaf, van geboorte Badjorees van Kwandang, die als anakoda aan het hoofd van eene der praauwen stond.

Het is eene daadzaak, dat zich op de Solloksche eilanden vele slaven bevinden, die het niet aan de gelegenheid ontbreekt om te ontvlugten, doch die daarvan geen gebruik willen maken, het zij om dat zij met Solloksche vrouwen gehuwd zijn, het zij uithoofde zij, goede meesters treffende, zich langzamerhand in hunnen toestand schikken, zoo zij er al geen behagen in scheppen, en ook wel dewijl zij van hunne jeugd af zich onder de Sollokkers opgehouden hebbende, aan dat leven gewoon zijn geraakt en van geboorteplaats of bloedverwanten geene of slechts eene flaauwe herinnering bezitten.

De rijkdom der Sollokkers bestaat hoofdzakelijk in slaven. Volgens getuigenis van een door mij ondervraagden bevrijden slaaf, afkomstig van Pangkal-pinang (eil. Bangka), bezat zijn meester, de anakoda Si Nawan, dertig slaven en behoorde deze

Digitized by Google

in dit opzigt niet onder de ruimst bedeelden. Onder die dertig slaven bevindt zich de broeder van den sulthan van Batjan, genaamd Samira, die door tusschenkomst van een uit handen der zeeroovers ontsnapten Tidorees, de hulp van genoemden vorst heeft laten verzoeken, om uit de slavernij verlost te worden. Die Tidorees verklaarde, dat Samira even als andere slaven bejegend, maar gestrenger bewaakt werd.

Bewapening der praauwen.

De bewapening der roovers praauwen bestaat uit een of twee kleine stukken geschut, eenige geweren, pieken, werpspiezen (sagoe-sagoe), lange zwaarden of hakmessen (balingkongs), tweetandige ijzeren vorken met weerhaken aan lange bamboezen stelen bevestigd, benevens ronde houten schilden van cirka twee à drie rijnl. voeten diameter.

Bij aanvallen aan den wal maken de Sollokkers ook veel gebruik van steenen, in het werpen waarvan zij zeer behendig zijn.

Tegen weerlooze menschen, die zich aan de stranden bezig houden, bedienen zij zich dikwerf alleenlijk van een dikken knuppel, waarmede zij dien weerloozen slagen toebrengen, om hun de lust tot wegloopen te benemen. Een ander middel dat de roovers veelal met veel succes aanwenden, is het aanheffen van een vervaarlijk en eigenaardig geschreeuw, hetwelk de overvallen wordende personen zoodanig met schrik vervult, dat zij niet op verdediging bedacht of daartoe werkelijk buiten staat zijn.

De vuurwapenen, welke, te oordeelen naar die afkomstig van de in 1856 in de Minahasa geslagen zeeroovers, van zeer slechte hoedanigheid zijn, worden bezorgd door den anakoda, die dezelven, voor zoo ver ze hem niet toebehooren,

Digitized by Google

van de eigenaren te Sollok leent of huurt tegen betaling of toezegging van slaven of lijnwaad.

De gewone huurprijs van eene groote lilla is een slaaf, en van een geweer, vier of vijf stukken lijnwaad van twintig vademen (kajoe's).

De pieken, zwaarden en andere wapenen zijn de eigendom van de opvarenden.

Buskruid en lood worden op de hoofdplaats Doemlahat aangeschaft bij de Spaansche en Chinesche handelaren, die daarvan door spaansche en engelsche schepen of door inlandsche vaartuigen van Manilla en Singapoera voorzien worden. Na het gevecht met de zeeroovers in de bosschen nabij Likoepang in april 1856, werden twee vaatjes kruid bemagtigd, waar op het merk van engelschen oorsprong gedrukt stond.

De Sollokkers bezigen, bij wijze van kartets, een zonderling projektiel, bestaande uit een langwerpig van dunne rotan gevlochten mandje, één rijnland. voet lang, in het midden eenen omtrek hebbende van vijf á zes duimen, aan beide uiteinden spits toeloopende en gevuld met zeer hoekige en puntige stukjes gebroken schelp.

Dit projektiel wordt in de lilla geladen en is op korten afstand gewis zeer gevaarlijk.

Uiterlijk aanzien.

De Sollokkers (immers de zeeroovers) hebben eene donkere, vaalzwarte of roodbruine huidkleur. Zij dragen het haar, hetwelk bij de meesten kroesig is, kort afgesneden. De oogen zijn helder en eenigzins schuins geplaatst even als bij de chinezen. Hunne gestalte is over het algemeen middelmatig en soms zoo weinig indrukwekkend, dat men zich bij de aanschouwing naauwelijks kan voorstellen de zoo zeer gevreesde zeeroovers voor zich te hebben. Enkelen en voornamelijk de

Digitized by Google

hoofden zijn van zwaren en krachtigen ligchaamsbouw. De type van het gelaat der Sollokkers is zoo opvallend kenbaar, dat men hen, na eenige ondervinding, ligtelijk van andere indische vormen onderscheiden kan.

Kleeding.

De gewone opvarenden der rooverspraauwen hebben het bovenlijf geheel naakt, het hoofd ongedekt, en zijn slechts gekleed met een kort broekje (tjelana-popo) van grove witte stof, veelal met een rood biesje of lint aan het onderste gedeelte der pijpen omboord. De hoofden zijn goed, zelfs rijk gekleed. Zij dragen lange broeken, kabaja's, buikgordels en hoofddoeken van fraaije stoffen.

Voeding.

De opvarenden der rooverspraauwen worden in den regel, van het begin tot het einde van den togt, door de anakoda's gevoed, althans van rijst voorzien. Zij voeden zich goed en overvloedig en zien er dan ook meestal gezond en welgedaan uit. Aan kippen, eijeren, drooge en versche visch, dingding, zout en andere toespijzen schijnt zelden gebrek te zijn. Van rijst is steeds een goede voorraad voorhanden. De anakoda's schaffen zich dit artikel bij de Solloksche bergbewoners aan, tegen of onder belofte van slaven.

De slaven krijgen minder en minder goed voedsel, hetgeen echter afhangt van den meerderen of minderen voorraad en van het meerder of minder geluk om door roof levensmiddelen magtig te worden, terwijl de nieuwelings geroofden slechts zooveel ontvangen als noodig is om hen in het leven te houden, tot dat zij verdeeld of toegewezen worden.

De voedingsmiddelen welke den roovers in handen vallen worden gelijkelijk verdeeld.

Digitized by Google

Buit.

Het hoofddoel der togten van de Sollokkers is menschen te rooven; zij versmaden echter andere zaken niet en benuttigen elke gelegenheid welke zich voordoet, om zich meester te maken van de voorwerpen van waarde onder hun bereik vallende.

De inlichtingen, mij door de Sollokkers gegeven, omtrent de regelen welke bij het verdeelen van den buit in acht genomen worden, loopen uit een. Zij waren op dit punt blijkbaar niet opregt, althans terughoudend. Maar wat ik daarvan, na veel heen en weder vragen, te weten kreeg, getoetst aan de mededeelingen dienaangaande van bevrijde lieden, heeft mij, nopens de bedoelde regelen, toch genoegzaam licht verschaft, om er met eenige zekerheid iets van te durven opteekenen.

Het hoofd (de radja of panglima) van de negorij waar de rooverpraauwen te huis behooren, of beter gezegd van waar de onderneming is uitgegaan, ontvangt van elke terugkeerende praauw, bij wijze van hommage, een slaaf.

Op die hoofden rust de verpligting, om van de aldus erlangde slaven een gedeelte op te brengen aan den sulthan en de datoe's, die alzoo voordeel uit den zeeroof trekken. Hoe groot deze opbrengst is heb ik niet kunnen ontdekken.

De anakoda's of aanvoerders der praauwen behouden minstens zes slaven voor zich en zoeken de besten uit. Hun aandeel is echter grooter wanneer de togt gelukkig uitvalt.

De djoeroe-moedie's (stuurlieden of roergangers) en de djoeroebatoe's (loodsen) krijgen elk twee slaven.

De opvarenden erlangen elk een slaaf, doch er wordt in de verdeeling nog eenig onderscheid gemaakt tusschen de opvarenden, die bepaaldelijk bestemd zijn tot vechten of rooven en de anderen, die alleenlijk scheepswerk verrigten. De eersten erlangen een beter en zekerder aandeel dan de laatsten,

Digitized by Google

dat wil zeggen, wanneer de buit gering is, zijn ze zekerder den hun toekomenden slaaf te ontvangen; in alle geval moet die van betere hoedanigheid zijn, namelijk: jonger, sterker of van het vrouwelijk geslacht.

De slaven, die, nadat de voormelde aandeelen afgegeven zijn, overschieten, vallen mede den anakoda toe, boven zijn vast aandeel.

Is de buit gering, zoodat, behalve het aandeel voor de hoofden en anakoda's, niet genoeg slaven overblijven, om aan de djoeroe-moedie's, djoeroe-batoe's en opvarenden hun aandeel te bezorgen, dan wordt dit naar evenredigheid verminderd en krijgen de twee eerstgenoemden slechts een slaaf elk of drie slaven voor beiden, terwijl alsdan de laatstgenoemden slechts ontvangen een slaaf voor twee of drie opvarenden.

De slaven, die met hunne meesters op den rooftogt medegaan of voor hunne achterblijvende meesters ook wel als opvarenden medegegeven, dan wel daartoe verhuurd of geleend worden, hebben zelven in den buit geen deel, maar, als opvarenden medegerekend wordende en het werk als zoodanig verrigtende, is hun aandeel de winst van den meester of van den huurder.

De geroofde goederen worden in dezelfde verhouding verdeeld, maar veelal, wanneer het voorwerpen van blijvende waarde zijn, door de anakoda's voor zich gehouden. Ik heb dit bevestigd gevonden door een voorbeeld, ten opzigte van de in april 1856 in de Minahasa vernietigde zeeroversmagt. Op de reis herwaarts was door deze roovers, in de bogt van Kwandang, eene boeginesche padoewakan overrompeld, van welke de gezagvoerder en twee opvarenden gedood werden. Twee zonen van dien gezagvoerder vielen den roovers levend in handen. Een derzelven, na de vernieling der rooverpraauwen in straat Bangka bevrijd zijnde, verhaalde mij het voorgevallene met de padoewakan, alsmede dat zich daar aan boord onder

Digitized by Google

anderen bevond eene hoeveelheid van zestig realen stofgoud. Bij de gevangen roovers en verder bevrijde lieden naar dit goud onderzoek doende, vernam ik dat de anakoda's van de zes praauwen het onder elkander verdeeld hadden; terwijl een jonge, bevrijde Ternataan mij dienaangaande nog de bijzonderheid mededeelde, dat, toen de roovers op het strand verzameld door de bevolking en Menadosche schutters aangevallen werden en in het bosch vlugtten, zijn meester, de anakoda Taup, hem medevoerende een kistje met goud had doen dragen, hetwelk hij echter, toen hij van zijnen meester gescheiden raakte, uithoofde van de zwaarte, in het bosch had weggeworpen. Van al dit goud is niets teruggevonden.

De verdeeling van den buit, welke op de te huis reis, dikwerf op de eilanden Bangka of Talisse, nabij Menado, plaats vindt, moet meermalen onder de roovers tot hoogloopende en soms bloedige twisten aanleiding geven.

Rooftogten.

De rooftogten worden het geheele jaar door op verschillende tijdstippen aangevangen. De meeste praauwen vertrekken echter gewoonlijk in de maanden december, januarij, februarij en maart, bij het heerschen van den noordewind (moesim-octara), welke dezelven in vijf à zes dagen tijd de noordwestkust van Celebes doet bereiken.

In den aanvang van het jaar 1856 verlieten *zestig* roovers-praauwen te gelijk de Solloksche havens.

Gedurende den zuidoostmoeson (moesim-selatan) keeren ze meestal huiswaarts en begeven de Sollokkers zich naar den Philippijnschen archipel, om later, door den noordewind begunstigd, deze streken weder te verlaten.

Op de zuidwaartsche togten rigten zij zich veelal, koers nemende langs de kust van Borneo, naar den noordwesthoek

Digitized by Google

van Celebes, alwaar de praauwen zich verzamelen bij de Pangalasian-eilanden en, met onderling overleg tusschen de anakoda's, de verdere koersen geregeld worden. Wanneer de praauwen talrijk zijn, stevent een gedeelte door straat Makasar den archipel binnen en een ander gedeelte volgt de noordkust van Celebes, om, door straat Bangka, de Molukksche eilanden, de bogt van Tomini en de oostkust van Celebes te bereiken.

Andere praauwen wenden zich van Sollok dadelijk zuidoostwaarts en vallen langs de Sangir-groep in de Molukksche zee.

De terugreis geschiedt, onder begunstiging van den zuidoostewind, gewoonlijk door straat Bangka, van waar de reis naar Sollok alsdan in drie à vijf dagen wordt volbragt.

Nopens de togten der Sollokkers benoorden Borneo om zijn geene bijzonderheden ter mijner kennis gekomen.

Aanleg- en verversch ingsplaatsen.

De eerste plaatsen welke de Solloksche zeeroovers gewoonlijk aandoen in het gebied van Nederlandsch-indië, zijn de Pangalasian-eilanden, aan den noordelijken ingang van straat Makasar, op de kust van Tontoli, en de kleine eilanden Boekit en Boeang, vóór Taboekan, op het eiland Groot-Sangir.

Op de Pangalasian-eilanden verblijven zij meestal drie of vier dagen, welke besteed worden aan het schoonmaken der praauwen, het herstellen van kleine avarijen, het innemen van drinkwater en brandhout, alsmede om van de bewoners der op den vasten wal van Celebes daar omstreeks gelegen negorij Dampeilas eenige benoodigdheden, zoo als pinang, tabak, vruchten, enz. in te ruilen, tot welk einde de Sollokkers zich met kleine praauwen derwaarts begeven.

Dezelfde eilanden worden met hetzelfde doel aangedaan door de zeeroovers, die door straat Makasar huiswaarts keeren.

Digitized by Google

De Pangalasian-eilanden en Dampeilas zijn dus vaste en voortdurend bezocht wordende ververschingsplaatsen.

De roovers hunnen togt langs de kusten der residentie Menado vervolgende, hebben eene tweede aanlegplaats op een der eilandjes voor de bogt van Kwandang, voornamelijk Poeloe Bonki; terwijl de groote praauwen hier water innemen gaan de kleine praauwen op roof uit in de evengenoemde bogt en langs de kust daar omheen. De groote praauwen wagen zich zeldzaam in de bogt, doch begeven zich nu en dan wel in eenen inham aan de noordoostzijde, alwaar goede ankergrond en beschutting tegen hooge zee aangetroffen worden.

Ook de drie eilanden, Poeloe Tiga genaamd, voor de baai van Bolango-Oeki worden veelvuldig door de zeeroovers bezocht. Zij ververschen zich daar en maken zich den tijd tevens ten nutte om de strandbewoners en visschers te overvallen.

Op de kust nabij Bolang, de hoofdplaats van Bolang-Mongondo, waaromstreeks betrekkelijk veel bevolking gezeten is en dus meer weerstand kan verwacht worden dan waaraan de Sollokkers zich wenschen bloot te stellen, houden ze zich gewoonlijk niet lang op, maar volgen nu, van af de uiterste grensnegorij Pojgar, al roovende, de kust der Minahasa, op de schaars bevolkte stranden van Amoerang dikwerf landingen bewerkstelligende, met het doel om de zout brandende of hout kappende en visschende inlanders te overvallen.

Voor de baai van Amoerang en bijzonder aan de noordzijde, ter hoogte van het lage eiland Tatapaän, verblijven zij meermalen een of twee dagen, van daar uit de strandnegorijen verontrustende.

Op de nabij de baai van Menado gelegen eilanden houden zij zich zeldzaam langer dan eene nacht op en verkiezen dan voor dit kortstondig verblijf meestal het eilandje Naim; soms wagen ze zich met hunne kleine praauwen in de bogt van

Digitized by Google

Kiema (niet te verwarren met Kema) alwaar Badjoresche visschers gevestigd zijn.

De eilanden Talisse en Bangka, benoorden de Minahasa en met den vasten wal de straat Bangka vormende, zijn, vooral het laatste, voorname ververschingsplaatsen. De zeeroovers voorzien zich op Bangka van water, brandhout en sago. Men mag het er met zekerheid voor houden, dat schier geene Solloksche rooverpraauw aan deze zijde de Moluksche zee in- of uitvaart, zonder een van beide eilanden aan te doen. Op de te huis reis worden daar meermalen de geroofde menschen verdeeld.

De eilanden Bangka en Talisse zijn onbewoond. Het herhaald aanwezen van zeeroovers aldaar en zelfs alleen de vrees daarvoor is hoogst belemmerend voor de visscherij, welke daar met voordeel zou kunnen bedreven worden, alsmede voor de kleine vaart langs de kust, maar voornamelijk met de Sangireilanden, welke vaart aanzienlijk toenemen en veel vertier veroorzaken zou, indien de gewenschte veiligheid bestond.

Sommige rooverpraauwen, en bijzonderlijk dezulken die van Sollok dadelijk zuidoostwaarts zijn gestevend, ververschen zich ook op de eilanden Biaro en Majo, welke mede worden bezocht door enkele van de west komende of huiswaarts keerende praauwen, die, ten gevolge van wind of stroom, straat Bangka niet kunnen halen, dan wel om deze of geene reden zich daar niet veilig achten.

Het eiland Lembeh nabij Kema strekt den roovers somwijlen tot ververschingsplaats, doch meer bepaaldelijk aan de praauwen, welke van de oostkust van Celebes naar straat Bangka overstekende, aldaar land maken, in den koers geleid door den hoogen berg Klabat.

De meeste roovers die van om de noord en de west herwaarts komen, loopen de bogt van Tomini in, maar vertoeven vooraf één of twee dagen nabij de Benteina-eilanden en de kleine

Digitized by Google

eilandengroep op de hoogte van Belang. Van Benteina uit begeven ze zich met kleine praauwen naar het strand van Palamba, alwaar zich gewoonlijk vele inlanders van de distrikten Langowan, Ratahan en Pasan met zout branden of visschen bezig houden en alwaar goed water te verkrijgen is.

Alvorens de kust der Minahasa te verlaten, bezoeken zij ter loops nog met kleine praauwen de baai van Totokh en stevenen vervolgens de bogt van Tomini binnen, langs de kusten van Bolang-Mongondo en Gorontalo en der verdere Tomini-landen hun afschuwelijk bedrijf uitoefenende.

De groote menigte van eilanden zich in die bogt bevindende, biedt den roovers zoo vele schuilhoeken en ververschingsplaatsen aan, dat bezwaarlijk bepaald kan worden opgegeven welke derzelven zij bij voorkeur aandoen. Men noemt echter als eene gewone verblijfplaats het eiland Oena-Oena, westwaarts van Togean; ook de bewoners van den Togean-archipel hebben herhaaldelijk van de roovers te lijden, doch de aldaar gevestigde boeginezen bezitten eene versterkte kampong, welke tegen hunne aanvallen bestand is en dan ook door de Sollokkers ongedeerd gelaten wordt.

Stroopende langs de met eilandjes en reven als bezaaide kust van Loeinan en Saloewan, verlaten de Sollokkers het gebied van deze residentie, om in het Banggaaische en verder langs de oostkust van Celebes hunne rooftogten voort te zetten.

Verstandhouding van de Solloksche zeeroovers met de bevolking der residentie Menado.

Al de in de vorige rubriek opgenoemde eilanden, waar de Solloksche zeeroovers zich ververschen of gewoonlijk ophouden, zijn onbewoond.

Men verkeert dikwerf in de meening, dat de Sollokkers overal in goede verstandhouding staan met de inlandsche bevolking,

Digitized by Google

of dat zij althans op de meeste plaatsen onder dezelve geheime agenten hebben, die hun de bewegingen der stoomschepen of het nieuws van den dag mededeelen. Valt een kruistogt tegen, dan wordt in heuling of geheime gemeenschap ligtelijk de oorzaak gezocht, zoo al niet in elken inlander een stille vriend der Sollokkers gezien.

Voor zooveel deze residentie betreft, durf ik de bedoelde onjuiste meening bepaaldelijk tegenspreken, omdat ik, na ruim drie jaren het bestuur alhier gevoerd en de aangelegenheden der zeerooverij aandachtig nagegaan te hebben, de overtuiging mogt erlangen, dat, met uitzondering van de Dampeilassers en de Badjorezen van Kaloempang (onder Tontoli), de bevolking van dit gewest noch bijstand verleent aan de zeeroovers, noch met hen heult, noch op eenigerhande wijze gemeenschap met hen houdt.

Wel is waar wordt de bevolking van sommige gedeelten dezer residentie, ten gevolge van gebrek aan bescherming, dikwerf in dit opzigt op eene zware proef gesteld, en zou het geene verwondering kunnen baren, veel minder toorn mogen opwekken, dat zij, uit zucht tot eigen behoud, zich aan hare ergste vijanden aansloot, om de rampen en jammeren te ontgaan welke deze over haar brengen; doch er heerscht over het algemeen te sterke haat en vijandschap jegens de Sollokkers en Mangindano's, terwijl in de meeste landen het ontzag voor het gouvernement nog te groot is, om zoodanige verstandhouding op goede gronden voor waarschijnlijk te kunnen aannemen.

Behoudens de voormelde uitzonderingen bestaat dan ook werkelijk geene heuling of geheime gemeenschap en kunnen alleen ondersteld worden door onbekendheid of verkeerd begrip omtrent den toestand van land en volk.

Meermalen is de dwaling geopperd, waarin ik aanvankelijk deelde, dat de in de Minahasa gezeten Badjorezen, naar de ne-

Digitized by Google

gorijen waar zij verblijven bekend onder de benamingen van Badjo-Kima en Badjo-Talawaän, in betrekking staan tot de Sollokschе zeeroovers.

Ofschoon aan eenige verre verwantschap tusschen de Badjo's van Sollok (de eigenlijke zeeroovers) en de Badjo's van Celebes mag gedacht worden, en hoewel de laatsten, uithoofde van hunne zwervende levenswijze en hun uiterlijk aanzien, den schijn tegen zich hebben, is het niettemin eene daadzaak, dat de Menadosche Badjo's, even als alle andere inlanders van dit gewest, door de zeeroovers gekweld, aangevallen en in slavernij weggevoerd worden, en dat zij zich, bij elke zich voordoende gelegenheid, tegen dezelven dapper verdedigen. En waren deze omstandigheden op zich zelven niet reeds voldoende om het denkbeeld van heuling te verwerpen, het zou gewis eene verregaande onbillijkheid zijn hen daarvan nog te verdenken, nadat in den laatsten tijd, zoowel in het vervolgen der zeeroovers als in het bevrijden van gerooften, van diezelfde Badjo's zoo veel onbaatzuchtige hulp en edelmoedige bijstand werden ondervonden, welke hun tot eer strekken. Dat de Sollokkers met de Badjo's van Semoenteh gemeenschap hebben, schijnt aan geenen twijfel onderhevig, maar waar die Badjo's eigenlijk te huis behooren is mij onbekend; de ingewonnen informatien daaromtrent loopen zeer uiteen; van de eene zijde wordt beweerd dat ze in den Sollokschen archipel gevestigd zijn; anderen noemen de noordoostkust van Borneo als hunne zetelplaats. In het gebied dezer residentie komen zij nu en dan enkele malen op de kust van Tontoli en vermengen zich met de in slechte reuk staande Badjo's van Kaloempang, van welke velen zich afwisselend op Celebes en op Borneo ophouden.

Digitized by Google

Betrekking tusschen de zeeroovers van Sollok en het inlandsch bestuur aldaar.

Hiervoren is reeds opgemerkt, dat de sulthan en de rijksgrooten (datoe's) van Sollok, op de niet onder hun direkt gezag staande plaatsen en eilanden van het Solloksch gebied, weinig gehoorzaamd en geëerbiedigd worden.

Ook het gezag van den sulthan over de datoe's, die den rijksraad uitmaken en daarin nopens de aangelegenheden des lands beslissen, en die in hunne distrikten eene schier onbeperkte magt uitoefenen, is van zeer geringe beteekenis.

Het kan dus zeer wel gebeuren, dat de sulthan persoonlijk tegen de zeerooverij gestemd is, en desniettemin, op grond van de landsinstellingen, gedwongen wordt, om overeenkomstig den wil der datoe's iets te doen of te laten in het belang van dat bedrijf.

Onderscheidene getuigenissen komen hierin overeen, dat de tegenwoordige sulthan, Poelalo, werkelijk, en waarschijnlijk eenigzins ten gevolge van de met Spanje gesloten traktaten, niet voor de zeerooverij is, en herhaaldelijk daar tegen bevelen uitvaardigt, alsmede dat op de hoofdplaats (althans niet openlijk) geene praauwen ten zeeroof worden uitgerust. Maar het is evenwel een feit, dat de sulthan zoowel als *alle* andere hoofden, indirekt voordeel uit den zeeroof trekken, en er bestaat gegrond vermoeden, dat, zoo al niet *alle* datoe's, dan toch degenen, die over van de hoofdplaats verwijderde landstreken of eilanden gezag voeren, den zeeroof begunstigen en ondersteunen.

Middelen tot tegengang van de zeerooverij.

Dat bij de zeeroovers groote vrees bestaat voor de stoomschepen behoeft naauwelijks vermeld te worden. Zij geven dezelve ondubbelzinnig te kennen, en zeer natuurlijk is het, dat

Digitized by Google

de onlangs hier gevangen zeeroovers dit vooral deden, na de ontmoeting met Zs. Ms. stoomschip Amsterdam in straat Bangka.

Maar desniettemin zou men zich, geloof ik, bedriegen, door te meenen, dat de zeeroovers nog denzelfden afschrik, hetzelfde ontzag voor de stoomschepen bezitten, welke hun, eenige jaren geleden, bij de eerste verschijning en de eerste ontmoetingen werden ingeboezemd. Zij hebben sedert hunnen vijand leeren kennen, zijne zwakke zijden en gebreken opgemerkt; eene kennis welke zij meesterlijk weten te benuttigen en hen in staat stelt om zelfs de ijverigste pogingen tegen hen aangewend te trotseren en menigwerf te verijdelen.

De vrees is wel blijven bestaan, maar werd merkelijk gewijzigd door de bewustheid van den geduchten vijand te kunnen ontgaan, en is althans niet krachtig genoeg meer om de zeeroovers van hun onmenschelijk bedrijf terug te houden. De ondervinding bewijst dit.

Het zij dat zulks een uitsluitend gevolg was van den indruk welke de verschijning der vuurschepen op het gemoed der zeeschuimers uitoefende, het zij andere omstandigheden daartoe hebben medegewerkt, te ontkennen valt het niet, dat, eenige jaren geleden, eene verflaauwing in den zeeroof bespeurd werd, en dat dezelve in de laatste drie jaren weder op eene onrustbarende wijze het hoofd omhoog gestoken heeft, alom schrik en ontsteltenis verspreidende en langs vele kusten en eilanden van den archipel jammer en ramp aanbrengende, in spijt der stoomschepen, waarvan het aantal successievelijk toenam, en de vele zeilvaartuigen, wier cijfer zoo al niet vermeerderd dan toch ook niet ingekrompen werd.

Door het aanhoudend aanwezen van stoomschepen en andere oorlogsvaartuigen, alsmede ten gevolge van de drukke vaart zich in de Javazee minder veilig achtende, bragten de Solkers het tooneel hunner euveldaden hoofdzakelijk naar de Ce-

Digitized by Google

lebesche en Moluksche wateren over en vertoonden zich daar op plaatsen, welke te voren van hunne rampspoedige bezoeken bevrijd bleven. Zoo werden Ternate en Tidore, welke eilanden voorheen als het ware met een zekeren eerbied gespaard waren, het mikpunt hunner aanrandingen, en de residentie Menado, waar eertijds slechts nu en dan overlast van zeeroovers was ondervonden, werd schier dagelijks met aanvallen bedreigd. In den laatsten tijd en vooral in het loopende jaar zagen wij echter de Sollokschе roovervloten, zonder dit nieuwe tooneel te verlaten, zich weder naar de Javazee rigten met eene talrijkheid en stoutmoedigheid, waarover men zich bedroeven moet, en welke getuigenis geven van het gering ontzag, dat de zeeroovers voeden jegens de middelen welke hun worden tegenovergesteld.

Eene voorname zwakke zijde van de stoomschepen, als middel tegen den zeeroof, bestaat voorzeker hierin, dat ze op zee door de roovers op aanzienlijken afstand worden waargenomen, reeds lang vóór dat hunne praauwen in het gezigt komen. De rook is de verklikker van den stoom.

Volgens de eigene verklaring der Sollokkers stoppen zij, bij ontdekking van een stoomschip, hunne vaart, om den koers van hetzelve na te gaan; zich daarvan overtuigd hebbende, nemen zij, tot dat het gevaar geweken is, eene tegenovergestelde rigting, of laten het stoomschip voorbij varen, of sturen in den wal, wanneer daartoe gelegenheid en noodzakelijkheid bestaan. Kracht van zeil en kracht van riemen, in welker aanwending zij eene verwonderlijke bedrevenheid aan den dag leggen, vervangen bij hen den stoom en stuwen hunne op snelle beweging geheel ingerigte vaartuigen voort met eene vaart, welke die van onze stoomschepen evenaart en meermalen overtreft.

Ontmoetingen in open zee, ten zij het toeval daarbij in hooge mate diene, zijn derhalve bijna ondenkbaar en in de

Digitized by Google

daad uiterst zeldzaam. Dat hierop voor zeilschepen de kansen nog veel minder zijn behoeft geen betoog.

Ook op de kusten kunnen de roovers het gevaar aan stoomschepen gemakkelijk ontloopen, wanneer zij dezelven slechts, hetgeen meestal het geval is, tijdig genoeg waarnemen.

Met alle bogten, inhammen en schuilhoeken bekend, begeven zij zich alsdan tusschen reven en klippen, welke het stoomschip niet zonder gevaar kan naderen, en verbergen zich achter rotsen, landtongen of geboomte, tot dat de vijand gepasseerd is.

Zijn zij ontdekt en worden zij door gewapende sloepen aangevallen, ook dan nog blijft eene groote kans tot ontsnappen over, door hunne buitengewone snelheid tegen over de logge bewegingen van die sloepen, met oorlogstuig overladen en voortgestuurd door krijgslieden, die, onder hunne wapenrusting niet de gehcele vrije beschikking over hunne ledematen hebbende, niet even groote kracht als de roovers op de riemen kunnen uitoefenen.

De voornaamste en nagenoeg eenige kans, welke aldus bestaat om de zeeroovers met goed gevolg te bevechten, is, dat zij overvallen worden in zoodanige schuilhoeken, welke gemakkelijk kunnen worden afgesloten en welke ook voor de stoomschepen toegankelijk zijn.

Het kan dan ook geene verwondering baren, dat, zelfs met de meeste inspanning en de ijverigste pogingen, de kruistogten tegen de zeeroovers over het algemeen zoo weinig tot tegengang van den zeeroof of tot verdelging der zeeroovers uitwerken, en daardoor slechts eene momentanele verplaatsing van het kwaad tot uitkomst wordt verkregen.

Wanneer deze opmerkingen juist zijn, en ik geloof dat ze den toets aan de ondervinding kunnen doorstaan, dan moet de overweging noodwendig leiden tot het besef der gebrekkigheid van het tot dus ver gevolgd kostbare stelsel, om dat kwaad

Digitized by Google

uit te roeijen, en bij gevolg tot de vraag, of de middelen, tot uitvoering van hetzelve voorhanden, niet op eene meer doeltreffende wijze zouden kunnen worden benuttigd.

Ik zal mij niet verstouten deswege een bepaald oordeel uit te spreken. Gaat men echter de geschiedenis der zeerooverij na, volgt men haar tot in derzelver bronnen, raadpleegt men de ondervinding, vergelijkt men gemoedelijk de ontzaggelijke kosten, welke het stelsel van bekruising na zich heeft gesleept, met de verkregen resultaten, let men op de schromelijke uitbreiding welke in den laatsten tijd aan de uitrustingen ten zeeroof gegeven werd, en neemt men in aanmerking, dat, tegen de enkele nu en dan gedood of gevangen genomen wordende zeeroovers, duizende Sollokkers of Solloksche Badjo's als het ware dagelijks gereed staan om, trots de vele gevaren, zich aan dat avontuurlijk en winstgevend bedrijf te wijden, dan welt onwillekeurig het denkbeeld op, of de krachten en middelen, welke thans met eene volharding en eenen ijver, betere uitkomsten waardig, zonder het gewenschte doel te bereiken, worden aangewend, niet met hoop *op* zoo al niet met zekerheid *van* welslagen, verbonden met de krachten en middelen van belanghebbende, naburige mogendheden, zouden kunnen worden gerigt tegen de plaatsen zelven, van waar uit de Sollokkers zich als roofvogels over den Indischen archipel verspreiden.

Immers vooral dáár zijn ze kwetsbaar. Dáár is van elken wel aangebragten slag vermindering van het euvel te verwachten, en om zulk eenen slag toe te brengen behoeft dáár de gelegenheid niet gezocht, niet maanden of jaren achtereen in teleurstelling en tegenspoed verbeid te worden.

Zij ligt er voor de hand; elk eiland, schier elke plaats, bevat in groote menigte den vijand, dien wij in onze wateren te vergeefs najagen; hij heeft er zijne vrouwen, zijne kinderen, zijne bezittingen. Men vindt er de vaartuigen waarmede de

Digitized by Google

rooftogten ondernomen worden en, bij duizendtallen, de slaven wier bevrijding ons zoo zeer ter harte gaat.

Een stelsel van blokkade en vernieling, met onverbiddelijke gestrengheid gedurende eenige jaren dáár met vereenigde magt toegepast, zou er vermoedelijk toe leiden om eindelijk den Indischen archipel te verlossen van eenen geesel, welke zoo onbeschrijfelijk veel leed, zoo onnoemelijk groot nadeel berokkent, en in zoo hooge mate de ontwikkeling tegengaat der welvaart van Nederlands onderdanen in deze gewesten.

Menado, *den* 15 *september* 1856.

Digitized by Google

VERGADERINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP.

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

BESTUURSVERGADERING GEHOUDEN DEN 6en APRIL 1857.

Tegenwoordig zijn de HH.

Mr. A. J Swart, **Vice-president.**
Z. Exc. Jkhr F. V. A. Ridder de Stuers.
J. Munnich, **Bibliothekaris.**
D. Janette Walen, **Thesaurier.**
E. Netscher.
R. H. Th. Friederich, **Adjunkt-bibliothekaris.**
Dr. P. Bleeker, **Sekretaris,**

Hebbende de heer J. Tromp kennis gegeven verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

I. Worden voorgelezen en goedgekeurd de aanteekeningen der bestuursvergadering, gehouden 23 February 1857.

II. De wd. president deelt mede:

a. Dat aan den resident van Batavia, naar aanleiding van zijn daartoe strekkend verzoek, een kort verslag is ge-

Digitized by Google

zonden van 's Genootschaps werkzaamheden, gedurende het jaar 1856.

b. Dat, naar aanleiding van eene nota van den heer Netscher, aan het gouvernement is voorgesteld eene som van *f* 500 ter beschikking der direktie te stellen, ten einde eenige aankoopen te doen van belangrijke ethnologische en archaeologische voorwerpen, welke in den loop dezer maand op openbare vendutie zullen worden verkocht, en welke aankoopen de staat van 's Genootschaps finantiën niet toelaat.

c. Dat het handschrift der Aloude geschiedenis van Java van den heer J. Hageman Jcz. aan den schrijver, op zijn verzoek, is teruggezonden.

d. Dat de kommissie tot het voorstellen eener regeling van 's Genootschaps finantiën met hare taak nagenoeg gereed is, zoodat hare voorstellen in eene volgende bestuursvergadering zullen kunnen worden ter tafel gebragt.

III. Worden ter tafel gebragt:

1. Brief van den president des genootschaps, den heer mr. C. Visscher, van den 7den Maart 1857, der direktie, onder dankbetuiging voor de hem steeds betoonde welwillendheid, mededeelende, dat zijn vertrek naar Nederland hem in de noodzakelijkheid brengt zijn ontslag te verzoeken als president des Genootschaps.

2. Brief van de firma Reijnst en Vinju, van Batavia den 10den Maart 1857, mededeelende, namens den heer mr. C. Visscher, als zijne generale gemagtigde, dat de heer Visscher, ten gevolge van zijn vertrek naar Nederland, verlangt te worden afgevoerd van de ledenlijst des Genootschaps.

De vice-president geeft in overweging den heer Visscher, uit aanmerking van zijne langdurige betrekking tot het genootschap, in de eerstvolgende algemeene vergadering voor te stellen tot honorair lid des genootschaps.

Digitized by Google

Wordt dienovereenkomstig besloten.

3. Brief van de kommissarissen van de openbare bibliotheek te Arnhem, van Arnhem den 3den Oktober 1856, verzoekende voor genoemde bibliotheek vereerd te mogen worden met de toezending van een exemplaar der boekwerken door het Genootschap uitgegeven en nog uit te geven.

Is verstaan:

Voor zooveel mogelijk aan het verzoek te voldoen.

4. Besluit van den gouverneur generaal van den 13den Maart jl. no. 1, houdende goedkeuring, dat eenige voorwerpen, gevonden in het distrikt Tji-sondari, t. w. een aarden pot en eenige metalen bellen, tegen betaling van *f* 20 door het genootschap zijn overgenomen.

Aangenomen voor kennisgave.

5. Besluit van den gouverneur generaal van den 14den Maart 1857 no. 38, in beschikking op den brief des Genootschaps van den 27sten February te voren, bepalende, dat aan het Genootschap, ten behoeve van zijn oudheidkundig museum, wordt afgestaan:

a. Het in de residentie Japara door den javaan Sodiwongso gevonden hoofdversiersel, tegen de geschatte waarde van *f* 35,92;

b. De aldaar gevonden zilveren munt, tegen de geschatte waarde van 27 duiten.

Is verstaan:

Het bedoelde hoofdversiersel in bewaring af te geven aan den thesaurier en de munt aan den heer Netscher, met uitnoodiging die te plaatsen in 's Genootschaps verzameling van munten en penningen.

6. Brief van het lid des genootschaps den heer Stratingh, van Salatiga den 12den Maart 1857, zijnen dank betuigende voor de onderscheiding hem verleend in zijne benoeming tot lid des genootschaps.

Aangenomen voor kennisgave.

Digitized by Google

7. Brief van de exekuteuren in den boedel van wijlen den heer P. Melvill van Carnbee, besturend lid des genootschaps, in antwoord op dezerzijdsch schrijven van den 16den February 1857, mededeelende, dat alle papieren, behoorende tot de nalatenschap van den heer Melvill, zijn afgegeven aan zijnen onlangs naar Nederland vertrokken broeder, zoodat zij niet kunnen voldoen aan het verzoek der direktie om terugzending van een in der tijd den heer Melvill in handen gestelden brief van het geografisch instituut van Justus Perthes, de strekking hebbende om met het Genootschap in ruiling te treden van beiderzijds uitgegeven en uit te geven werken.

Wordt besloten:

Ter bespoediging der behandeling dezer zaak, den bibliothekaris te magtigen aan genoemd instituut te kennen te geven, dat het Genootschap tot de bedoelde ruiling genegen is en, voor zoo ver de voorraad strekt, aan voornoemd instituut de werken des genootschaps te doen toekomen.

8. Nader advies van den heer Netscher van den 2den Maart 1857, ten vervolge op zijne nota van den 23sten April 1856, over eenige stukken, handelende over het aanzoek van den hoogleeraar Van der Chijs te Leiden, in overweging gevende eenige nog bij het Genootschap beschikbare munten het gouvernement aan te bieden, ten behoeve van het munt- en penningkabinet der hoogeschool te Leiden, en voorts, in antwoord op den brief van den fungerenden eersten adjunkt-sekretaris van het gouvernement van den 17den Oktober 1854 no. 1899e, te berigten, dat bereids over de onderwerpelijke zaak door het Genootschap eene briefwisseling met den hoogleeraar Van der Chijs is aangeknoopt, om verder het munt- en penningkabinet der Leidsche hoogeschool, zonder nadeel voor het Genootschap, te verrijken en dat deze aangelegenheid, voor zoo veel het Genootschap aangaat, verder aan de direktie kan worden overgelaten.

Is verstaan:

Digitized by Google

Overeenkomstig het advies van den heer Netscher te handelen.

9. De stukken betrekking hebbende op de herziening van de wetten des Genootschaps, met de daarbij gevoegde adviezen der leden van de direktie.

Na eenige beraadslagingen over het minder of meerder dringende dier herziening, wordt besloten tot het voorloopig ontwerpen van een reglement van orde voor de bestuursvergaderingen, waartoe in kommissie worden benoemd de heeren Swart, Netscher en Bleeker, welke zich deze benoeming laten welgevallen, wordende de desbetrekkelijke stukken in handen gesteld van het lid dier kommissie, den heer Swart.

10. Brief van den eersten gouvernements sekretaris van den 21sten Maart 1857 no. 707 met 11 bijlagen, betrekking hebbende op de bewaring van oudheden op Java en opgevraagd bij brief der direktie van den 26sten February te voren, ten einde te kunnen voldoen aan het verzoek, vervat in den brief van den algemeenen sekretaris van den 20sten April 1854 no. 769. Alle tot de uitbrenging van het gevraagde advies omtrent de oudheden op Java benoodigde bescheiden thans ter beschikking van de direktie zijnde, deelt de president mede, dat hij eene nota omtrent deze aangelegenheid heeft opgemaakt en geeft in overweging alle stukken, benevens zijne nota, bij de direkteuren ter lezing te doen rondgaan.

Wordt dienovereenkomstig besloten.

11. Verschillende stukken, betrekking hebbende tot den bouwvalligen toestand van 's Genootschaps lokalen en de daaraan noodzakelijke belangrijke reparatiën.

Uit deze stukken blijkt voldoende, dat, in strijd met het door sommigen verdedigde gevoelen, 's Genootschaps lokalen de eigendom zijn van het gouvernement, alsook dat alle belangrijke reparatiën aan die lokalen ten laste van het gouvernement behooren te komen.

Digitized by Google

De wd. president stelt, met betrekking tot deze aangelegenheid, voor, in de eerste plaats te beantwoorden den brief van den resident van Batavia van den 20sten February 1857 no. 487, waarin, onder overlegging van een afschrift van den brief van den ingenieur der 1ste klasse aldaar van den 28sten January 1857 no. 77, bewerende, dat de onderwerpelijke lokalen niet aan het gouvernement behooren, 's Genootschaps meening daaromtrent wordt gevraagd en verzocht, dat door de direktie het noodige worde verrigt of voorgesteld.

Wordt besloten:

Den resident van Batavia te antwoorden, onder overlegging van een afschrift van den meetbrief van 's Genootschaps lokalen, dat, aangezien gebleken is dat die lokalen 's Gouvernements eigendom zijn, door de direktie het noodige zal worden gedaan en voorgesteld, ten einde de daaraan noodzakelijke reparatiën ten laste des gouvernements geschieden.

Hierna wordt beraadslaagd over hetgeen verder door de direktie zal behooren gedaan te worden, ten einde tot de tot stand koming der noodige herstellingen te geraken, alsmede ten einde tevens eenige wenschelijke wijzigingen in de verdeeling van 's Genootschaps lokalen worden ten uitvoer gebragt.

Wordt besloten:

a. Den ingenieur der 1ste klasse, chef der 1ste waterstaatsafdeeling te Batavia, onder kennisgave dat uit den meetbrief van 's Genootschaps lokalen en andere stukken gebleken is, dat die lokalen 's gouvernements eigendom zijn, uit te noodigen te willen doen konstateren den bouwvalligen toestand van die lokalen, onder opgave van eene raming van kosten van noodzakelijke herstellingen en van de daarstelling van eenige geringe wijzigingen in de verdeeling dier lokalen, waaromtrent de direkteur des genootschaps, belast met het opzigt der lokalen en verzamelingen, bereid zal bevonden worden de noodige inlichtingen te geven.

Digitized by Google

b. Na bekomen procesverbaal en raming van kosten het gouvernement voor te stellen de herstellingen en veranderingen op 's lands kosten te doen plaats hebben.

12. Op voorstel van den heer Netscher wordt besloten het gouvernement te verzoeken, dat aan 's Genootschaps bibliotheek kosteloos worde afgestaan een exemplaar van de ter lands drukkerij gedrukte en nog te drukken werken.

13. Nog wordt bepaald, op nieuw inteekeninglijsten op het door het Genootschap uitgegeven wordende Tijdschrift voor indische taal- land- en volkenkunde te doen rondgaan, en van dit Tijdschrift eene nieuwe serie te openen en voor de inteekenaren op de nieuwe serie de laatste 3 deelen van het Tijdschrift, tegen *f* 6 per deel, verkrijgbaar te stellen.

14. Wordt bepaald:

Dat gevolg zal worden gegeven aan een vroeger besluit der direktie, dat uittreksels uit de aanteekeningen van 's Genootschaps vergaderingen in het Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde zullen worden opgenomen.

15. De heer Netscher biedt voor 's Genootschaps verzamelingen ten geschenke aan een heft van eene balinesche kris, welk geschenk in dank wordt aangenomen.

16. De heer Walen brengt ter tafel een doosje met goudwerken van Probolinggo, vermeld in de notulen der bestuursvergadering van den 23sten February jl., onder mededeeling dat het zich daarbij bevindende kroon- of koeloetornament weegt 2 realen en 3 soekoe's en eene waarde heeft van / 30 per reaal.

Is verstaan:

Alsnu gevolg te geven aan het besluit, vermeld in de boven gemelde notulen sub § XIX.

17. De wd. president geeft in overweging te voorzien in de vakatures in de direktie, ontstaan door het overlijden van het bestuurslid P. baron Melvill van Carnbee en het vertrek naar Nederland van 's genootschaps president, den heer mr. C.

Digitized by Google

Visscher. Ter vervanging van genoemde heeren als bestuursleden worden verkozen de heeren P. J. B. De Perez en A. W. P. Weitzel.

18. De wd. president brengt in omvraag of reeds thans tot de keuze van een nieuwen president des genootschaps zal worden overgegaan, of wel dat daarmede getoefd zal worden, tot dat de direktie weder voltallig zal zijn.

Wordt besloten:

Overeenkomstig den wensch van den wd. president de benoeming van een nieuwen president te verschuiven, tot dat de nieuw te benoemen bestuursleden zitting in de direktie zullen hebben genomen.

De direkteur-sekretaris,

Dr. P. Bleeker.

Digitized by Google

VERGADERINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

BESTUURSVERGADERING GEHOUDEN DEN 18en MEI 1857.

Tegenwoordig zijn de HH.

Mr. A. J. Swart, **Vice-president.**
Z. Exc. Jkhr F. V. A. Ridder de Stuers.
P. J. B. De Perez.
J. Tromp.
A. W. P. Weitzel.
D. Janette Walen, **Thesaurier.**
J. Munnich, **Bibliothekaris.**
E. Netscher.
R. H. Th. Friederich, **Adjunkt-bibliothekaris.**
Dr. P. Bleeker, **Sekretaris.**

I. Worden voorgelezen en goedgekeurd de aanteekeningen der bestuursvergadering, gehouden den 6den April 1857.

II. De sekretaris doet mededeeling van de voornaamste stukken, na de laatste bestuursvergadering afgedaan.

III. De wd. president verwelkomt de heeren De Perez en

Digitized by Google

Weitzel als nieuw verkozen direkteuren, het vertrouwen te kennen gevende, dat de gedane keuze allezins zal bijdragen tot den bloei des Genootschaps. Deze toespraak wordt door de zitting genomen hebbende direkteuren kortelijk beantwoord.

IV. Ter tafel worden gebragt:

1. Brief van het lid, den heer dr. S. A. Buddingh, van Batavia den 1sten Mei 1857, te kennen gevende dat hij, met het oog op zijn aanstaand vertrek naar Nederland, zich verpligt geacht heeft schriftelijk van de direktie afscheid te nemen en zulks onder de verzekering, dat hij steeds met de warmste belangstelling het Genootschap zal blijven gedenken en zijne beste wenschen zal koesteren voor den bloei der kunsten en wetenschappen in deze gewesten en voor den uitgebreidsten zegen op de werkzaamheden des Genootschaps.

2. Cirkulaire van den eersten gouvernements sekretaris van Batavia, dd. 24 April 1857, houdende uitnoodiging om de opgaven van het Genootschap voor het Naamregister van 1858, behalve aan 's lands drukkerij, ook te doen toekomen aan den algemeenen sekretaris en zulks wel vóór den 31sten Oktober 1857.

Is verstaan:

Den sekretaris uit te noodigen te goeder tijd aan den inhoud der cirkulaire te voldoen.

3. Gouvernements besluit van den 18den April 1857 no. 5, in antwoord op den brief des Genootschaps van den 14den Maart te voren, toestaande dat het Genootschap beschikke over eene som uit 's lands kas, niet te boven gaande *f* 500, tot het doen van inkoopen op de vendutie van het kabinet van indische wapenen enz. van den heer G. C. Van Rijck, ten behoeve 's Genootschaps museum en penningkabinet.

De wd. president deelt mede dat, overeenkomstig verleende magtiging der direktie, de heer Netscher zich met be-

Digitized by Google

doelde aankoopen heeft belast en dat het geldelijk bedrag derzelve is geweest *f* 535, zoodat de bepaalde som met *f* 35 is overschreden.

Is verstaan:

Dit meerdere bedrag voor rekening des Genootschaps te nemen en den heer Netscher den dank der direktie te betuigen voor de door hem gedane moeite. Uit eene nota der aangekochte voorwerpen, welke alle ter tafel worden gebragt, blijkt, dat die voorwerpen zijn 29 stuks lansen, afkomstig van Celebes, Madura, Borneo en Djambi en 20 stuks krissen, klewangs enz. van Sumatra, Borneo, Bali, Java, Celebes en Ternate, terwijl zich bij die voorwerpen alsmede bevindt eene gouden ropij van het jaar 1816.

De lansen, krissen, klewangs enz. zullen in het museum des genootschaps worden ten toon gesteld, terwijl de gouden munt zal worden geplaatst in het munt- en penningkabinet des Genootschaps, thans voorloopig onder berusting van den heer Netscher.

4. Brief van het lid den heer L. A Andriesse, van Batavia den .. Mei, houdende verzoek, wegens zijn aftreden uit 's lands dienst, van de ledenlijst des Genootschaps te worden afgevoerd.

Is verstaan:

Aan het verlangen van den heer Andriesse te voldoen.

5. Gouvernements besluit van den 20sten April jl. no. 31, in antwoord op den brief des Genootschaps van den 28sten February 1857, beschikkende, onder toezending van eene ter algemeene sekretarie gedeponeerde verzameling koperen munt, dat der direktie vergund wordt uit die verzameling de bij het Genootschap ontbrekende exemplaren aan te houden, met uitnoodiging de overigen aan het gouvernement terug te zenden, terwijl voorts der direktie te kennen wordt gegeven, dat zij terug zal kunnen komen op haar verzoek om aan het

Digitized by Google

Genootschap af te staan een exemplaar van elk der nog bestaande soorten van indisch papiergeld, welke nog niet geregisteerd of geteekend zijn, zoodra de recepissen aan de cirkulatie zullen zijn onttrokken.

Den heer Netscher is opgedragen eene keuze te doen uit de bedoelde verzameling ten behoeve van 's Genootschaps kabinet, terwijl bij de terug aanbieding der niet benoodigde munten het gouvernement zal worden kennis gegeven, dat het verzoek om exemplaren van indisch papiergeld niet zoo zeer betrekking had op de recepissen, als wel op het in vroegere jaren in cirkulatie geweest zijnde papiergeld.

6. Gouvernements besluit van den 17den April 1857 no. 14, in beschikking op den brief des Genootschaps van den 9den te voren, inhoudende magtiging, om het in dien brief bedoelde gouden koeloet- of kroonornament, ter zwaarte van twee realen en drie soekoe's, af te staan aan het Genootschap, tegen de geschatte waarde van ƒ 30 per reaal.

Is verstaan:

Den thesaurier uit te noodigen bedoeld ornament in bewaring te nemen en het ten deze verder noodige te verrigten.

7. Gouvernements besluit van den 11den April 1857 no. 4, houdende aanteekening, dat telken drie maanden zullen worden opgemaakt twee nota's, aanduidende stukken van 's gouvernements archief:

a. Om aan het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen te worden toegezonden, met magtiging om daarvan gebruik te maken voor zijne Verhandelingen of voor zijn Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde;

b. Om naar Nederland te worden gezonden voor het Koninklijk instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-indië, ten behoeve van zijn Tijdschrift.

8. Gouvernements besluit van den 4den Maart 1857 no. 22,

Digitized by Google

in beschikking op het schrijven des Genootschaps van den 25sten February te voren, inhoudende dat den heer Brumund blijft vrijgelaten om, des geraden oordeelende, zijne reis naar de residentie Kadoe, in het belang zijner oudheidkundige onderzoekingen, uit te strekken tot de vorstenlanden en tot de residentiën Bagelen, Kediri, Pasoeroean en Bezoeki.

Is verstaan:

De besluiten sub § 7 en 8 aan te nemen voor berigt.

9. Brief van den eersten gouvernements sekretaris van den 11den April 1857 no. 41, begeleidende de volgende stukken:

1. Verslag nopens de kultures, den handel en de nijverheid in de Lampongsche distrikten, door de kommissarissen Waleson en Köhler.

2. De missive van den resident van Ternate van den 3den mei 1855 no. 455, houdende verslag van eene reis van dien hoofdambtenaar naar de Papoesche-eilanden.

3. Stukken over het landbezit in de Molukken van den gouverneur der Moluksche eilanden, de residenten van Ternate en Banda en van den adsistent-resident Bosscher.

De wd. president deelt mede, dat de onderwerpelijke stukken reeds zijn gesteld in handen van de redaktie van 's Genootschaps Tijdschrift, ten einde daarvan voor het Tijdschrift gebruik te maken, alsmede dat later het stuk over de Lampongsche distrikten door het gouvernement is teruggevraagd.

10. De rapporten over Nias van de heeren Nieuwenhuizen en Von Rosenberg, benevens het advies der heeren Swart en Bleeker, de strekking hebbende om die rapporten in de Verhandelingen des Genootschaps te doen opnemen.

Wordt besloten:

Tot plaatsing overeenkomstig het advies, onder bepaling

Digitized by Google

dat het uitgeven der bij die rapporten gevoegde afbeeldingen in overweging zal worden gehouden, tot dat de finantiële aangelegenheden des Genootschaps definitief zullen zijn geregeld.

11. Nota van den heer Netscher, begeleidende eene ontwerpadvertentie, de strekking hebbende om de europesche ingezetenen en inlandsche hoofden in deze gewesten op te wekken tot de toezending aan 's Genootschaps museum van al die voorwerpen, welke in een ethnologisch opzigt voor 's Genootschaps verzamelingen belangrijk te achten zijn; stellende de heer Netscher tevens voor, dat ontwerp te doen vertalen in het javaansch en maleisch en de advertentie ook in deze talen te plaatsen in de Javasche Courant.

Is verstaan:

Het ontwerp, na eenige bekorting, alsmede de bedoelde vertalingen daarvan, als advertentie in de Javasche Courant te plaatsen, zullende de heer Netscher voor de vertalingen in het maleisch en javaansch zorg dragen.

12. De stukken betrekking hebbende tot eene regeling van 's Genootschaps finantiën, benevens het rapport der heeren Swart, Janette Walen en Netscher, uitmakende de kommissie tot het voorstellen van zoodanige regeling, alsmede de aanteekeningen van de heeren direkteuren, bij welke dat rapport ter kennisname in lezing is geweest.

Wordt bseloten:

De gezamenlijke stukken alsnog ter lezing te zenden aan de nieuw verkozen direkteuren, de HH. De Perez en Weitzel, met uitnoodiging ze zoo spoedig mogelijk terug te zenden, ten einde deze aangelegenheid in eene afzonderlijk daarvoor te bepalen bestuursvergadering kunne worden behandeld.

13. De stukken betrekking hebbende tot bewaring der oudheden op Java, ter lezing geweest bij HH. direkteuren,

Digitized by Google

naar aanleiding van het bepaalde in de jongste bestuursvergadering. Bij die stukken zijn gevoegd nota's van de heeren Netscher en Friederich, welke worden voorgelezen en gedeeltelijk de strekking hebben 's Genootschaps museum van oudheden met op Java verspreide beelden en inskriptiën te verrijken.

De heer Bleeker deelt mede, dat in het archief des Genootschaps uitvoerige staten berusten, bevattende opgaven der oude graven, tempels, bouwvallen, beelden en beschreven steenen op Java, van welke opgaven welligt in het belang des Genootschaps zou zijn partij te trekken.

Na eenige beraadslagingen wordt besloten:

Afzonderlijk te behandelen de aangelegenheid der bewaring van oudheden in het algemeen, waaromtrent het gevoelen der direktie is gevraagd bij brief van den algemeenen sekretaris van den 20sten April 1854 no. 769, en de kwestie der verrijking van 's Genootschaps archaeologisch museum door de overbrenging herwaarts van op Java verspreide monumenten.

Ten opzigte der eerstgenoemde aangelegenheid stemt de direktie in met het advies van 's Genootschaps vice-president, den heer Swart, en wordt besloten:

Overeenkomstig dat advies het gouvernement een voorstel te doen.

Ten opzigte der laatstgenoemde aangelegenheid wordt opgemerkt dat waarschijnlijk partij is te trekken van de reis over Java van het lid der direktie, den heer Brumund, en wordt in overweging gegeven en goedgevonden: Den heer Brumund, onder toezending der staten van oudheden in het archief des Genootschaps aanwezig, uit te noodigen der direktie te willen voorlichten omtrent die gemakkelijk vervoerbare oudheden, welker opzending naar 's Genootschaps museum wenschelijk mogt voorkomen.

V. Wordt overgegaan:

Digitized by Google

Tot de verkiezing van een president des genootschaps, in plaats van den afgetreden voorzitter, den heer mr. C. Visscher.

Na opname der stembilletten blijkt dat tot voorzitter is verkozen zijne excellentie jkhr F. V. A. Ridder de Stuers. Zijne excellentie betuigt zich vereerd door de uitgebragte keuze en hoezeer ook redenen bestaan, met het oog op den omvang der werkzaamheden van zijne excellentie, te diffikulteren in de aanvaarding van het voorzitterschap, verklaart zijne excellentie zich bereid voorloopig het presidium op zich te nemen.

VI. De heer Netscher brengt ter tafel eene kopie van eene kawi-inskriptie, aangeboden door het lid des Genootschaps den heer S. Van Deventer Jz., welke inskriptie schijnt voor te komen in de afdeeling Malang van de residentie Pasoeroean.

De heer Friederich neemt op zich omtrent dezelve nader te berigten.

De heer Netscher biedt aan voor 's Genootschaps museum een boog en bundels pijlen van Nias, welk geschenk in dank wordt aangenomen.

VIII. Ter sprake wordt nog gebragt het houden eener algemeene vergadering en het benoemen van nieuwe leden des Genootschaps. De tijd evenwel te ver verstreken zijnde wordt besloten de behandeling dezer aangelegenheid tot eene volgende bestuursvergadering te verschuiven.

De direkteur-sekretaris.

Dr. P. Bleeker.

Digitized by Google

BERIGTEN.

Opgaven van bestuurders van gewesten. — Op bladzijde 378 van het eerste deel van dit tijdschrift wordt betoogd en door een voorbeeld opgehelderd, hoe noodig het dikwerf is voor den europeaan, in den omgang met inlanders, te weten wanneer zekere bewindvoerders aan het hoofd stonden van zeker gewest. De inlander toch onthoudt zelden jaargetallen maar wel de namen der residenten enz. die over hem gesteld zijn geweest, en om te bepalen wanneer zekere gebeurtenis heeft plaats gehad, noemt hij zelden het jaargetal maar gewoonlijk den persoon die toen het gewest bestuurde. Het denkbeeld werd daarom geopperd, om in dit tijdschrift lijsten te verzamelen van al de kommissarissen, gouverneurs en residenten, die, sedert 1816, in elk gouvernement of in elke residentie hebben gefungeerd, met vermelding der jaren hunner op- en aftreding.

Naar aaanleiding van den toen uitgedrukten wensch der redaktie om zulke opgaven te ontvangen, zijn door den heer D. F. Schaap, resident van Bagelen, ingezonden de hieronder volgende lijsten. Wij hopen dat dit voorbeeld spoedig navolging moge vinden.

A. Bagelen.

Van 1829 tot 1830	kommissarissen	Mr. P. Merkus. J. J. van Sevenhoven. Mr. H. G. Nahuis. P. H. van Lawick van Pabst.
„ 1830 — 1833	resident	Jacob Willem Hendrik Smissaert.

Digitized by Google

Van 1834 tot 1842 — resident — Andries Johan Ruitenbach.
„ 1842 — 1850 — id. — Johan George Otto Stuart von Schmidt auf Altenstadt.
„ 1850 — 1854 — id. — Reinier de Fillietaz Bousquet.
„ 1854 — 1856 — id. — Dirk Adolf Buijn.
„ 1856 — id. — Dirk François Schaap.

Kadoe.

Van 1816 tot 1819 — resident M. F. de Salis.
„ 1819 „ 1821 — id. F. E. Hardij.
„ 1821 „ 1825 — id. P. Le Clercq.
„ 1826 „ 1827 — id. M. F. de Salis.
„ 1828 „ 1830 — id. F. G. Valck.
„ 1830 „ 1832 — id. M. H. Halewijn.
„ 1833 „ 1843 — id. C. L. Hartman.
„ 1843 „ 1845 — id. R. de Fillietaz Bousquet.
„ 1845 „ 1846 — id. F. H. Doornik.
„ 1846 „ 1850 — id. Jhr. mr. D. C. A. van Hogendorp
„ 1850 „ 1851 — id. W. H. H. van Riemsdijk.
„ 1851 „ 1854 — id. M. A. J. Gaillard.
„ 1854 „ 1856 — id. D. F. Schaap.
„ 1856 „ — id. O. van Rees.

Banka.

Oktober 1816 — resident J. L. Heijnis.
November 1816 — id. C. Benelle de la Jaille.
Junij 1817 — kommissarissen { J. du Puij en R. Coop à Groen.
Oktober 1817 — kommissaris Mr. H. W. Muntinghe.
Oktober 1817 — inspekteur generaal. M. P. Smissaert.
November 1819 — kolonel, resident en W. J. Keer. milit. komdt.

Digitized by Google

Septr.	1821	— als voren	A. de la Fontaine.
„	1821	— kommissaris	— F. H. Haase.
April	1825	— resident	— E. Muller.
April	1826	— kommissaris	— F. H. Haase.
„	1828	— idem	— L. Launij.
Januar.	1829	— resident	— H. du Buij.
Junij	1833	— kolonel, resident en milit. kommdt.	P. C. Reeder.
Septr.	1837	— idem	— P. Oosthout.
Nov.	1840	— resident	— H. M. Le Roux.
„	1842	— idem	— J. van der Eb.
Maart	1848	— resident	— K. van Olden.
Julij	1850	— wd. resident	— H. J. Severijn Haesebroek.
Maart	1851	— resident	— D. F. Schaap.
April	1854	— idem	— A. M. Bousquet.
„	1856	— idem	— Jhr. T. van Capellen.

Nederlandsch-indische gedenkpenningen.—Wij zijn in de gelegenheid melding te maken van de volgende aanwinsten voor het penning kabinet van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, te danken aan de welwillendheid van den heer J. S. van Coevorden.

I. *De zilveren medaille op de verdediging van Ternate in* 1799.

Middellijn: $5^1/_2$ duim ned.

Voorzijde: Eene kolom, waarop eene bal met het woord *Asia* er op, gekroond met schelpen en omgeven door stralen. Aan de kolom hangt een schild, waarop *Ternaten*, en bekransd wordende door de faam. Op den achtergrond ziet men, keurig bewerkt, den vuurberg van Ternate en een aantal europesche en inlandsche vaartuigen in zee. Rondom leest men:

DOOR GEWELD, LIST, EN
HONGER GEPERST.

Digitized by Google

en in de afsnede:

verlost 4 Aug.
1799.

Keerzijde: Een lauwerkrans; daarin eene burgerkroon, waaronder:

aan
JOH. GODF. BUDACH,
GOUVERN. EN DIRECT.
TERNATEN
tegen de
BRITTEN EN MOOREN
kloekmoedig verdedigd
hebbende, tot eene
ERKENTENIS
1801.

Tusschen den buitenrand en den lauwerkrans leest men:
DE RAAD DER ASIATISCHE BEZITTINGEN EN ETABLISSEMENTEN VAN DE BAT. REP.

II. *Eene zilveren medaille op den gouverneur generaal van Nederlandsch-indie G. W. L. baron van Imhoff.*

Middellijn: 3 duim ned.

Voorzijde: Eene vrouw zittende op eenen zetel met het cijfer der o.V.c. Op de schoot houdt zij geldbuidels; in de regterhand eene balans met schalen; in de linkerhand het omkransde zwaard van het wapen van Batavia. Tegen haren zetel rust een anker. Zij wordt beschenen door stralen, die uit zich openende wolken voorkomen. Het omschrift luidt:

SPES MELIORUM TEMPORUM.

Aan de afsnede: MDCCXLIII.

Keerzijde: Het portret van den gouverneur generaal met het omschrift: GUST. GUIL. LIB. BAR. AB IMHOFF GUB. GEN. IND. OR. F. B.

En onder het portret: M. HOLTZHEIJ FEC.

Digitized by Google

III. *Eene bronzen medaille op wijlen den resident van Bezoeki J. F. T. Maijor.*

Middellijn: $3^1/_2$ dm. ned.

Voorzijde: Het familiewapen.

Keerzijde:

TER
GEDACHTENIS AAN
J. F. T. MAIJOR
GEBOREN $\frac{1}{1}$ 1797
OVERLEDEN TE BEZOEKIE
$\frac{1}{1}$ 1848.

Voor de Berigten,

E. NETSCHER.

Digitized by Google

UITBARSTINGEN DER VULKANEN

IDJIN EN RAUN.

(BANJOEWANGI)

DOOR

C. J. BOSCH.

Assistent-resident.

In onderscheidene werken zijn beschrijvingen gegeven van de uitbarsting van den Idjin in 1817, maar, voor zoo veel bekend is, zijn weinig bijzonderheden daarover opgenomen.

Het is daarom welligt niet onbelangrijk dienaangaande de officiële rapporten te volgen, mede te deelen hetgeen ooggetuigen hebben waargenomen en ten slotte eenige details op te teekenen, welke niet van algemeene bekendheid zijn.

De rapporten zal ik woordelijk afschrijven.

Daar ik nergens eene beschrijving heb gevonden van de eruptien van den Raun, zoo wil ik hier achter teruggeven,

---

In Banjoewangi vindt men de volgende bergen, als: de Idjin, Ranté, Pendil, Soeket en Raun, welke tevens de grenzen met Bezoeki aangeven.

De inlander verstaat onder Idjin den geheelen berg; den krater noemt hij Widodaren en den hoogsten oostelijken top Merapi.

Omtrent de beteekenis van het woord Idjin vind ik aangeteekend, dat het zoude beduiden: *woonplaats van onzigtbare menschen* (statistiek verslag van 1820).

Misschien moet het woord worden afgeleid van *si-djin* of *i-djin* of *djin*; dat is: *geest, bovennatuurlijk wezen, alwetend wezen, luchtgeest.*

Raun, waarvan de juiste spelling is Rahong, doch dat als Raun wordt uitgesproken, beteekent: *verheven, hoog, edel.*

Digitized by Google

hoe weinig ook, hetgeen mij daarover bekend is geworden.

De hieronder volgende brieven, die over de uitbarsting van den Idjin handelen, zijn aan kommissarissen generaal over Nederlandsch-Indië gerigt.

1.

Banjoewangi den 19den januarij 1817, no. 7.

Hebbe de eer uhoogedelgestr. ter kennisse te brengen, dat de berg Idjin (zijnde een zwavelberg, liggende circa 24 uren in het noordwesten van de residentswoning) sinds eenige dagen sterk aan 't uitspuwen van rook is, en tusschenbeide een sterk geluid, gelijkende naar het afvuren van eenig zwaar geschut, heeft doen hooren. Tot mijn leedwezen moet ik hierbij voegen, dat dit eene groote neerslagtigheid onder de meeste der inwoners alhier heeft veroorzaakt, welke 't spuwen van den brandenden berg op Tembora, nu circa twee jaren geleden, en 't omkomen van zoo veel menschen, nog versch in 't geheugen ligt. Ik heb, zoo veel in mijn vermogen was, den moed der ingezetenen weder zoeken op te beuren, in de hoop dit geval geen andere gevolgen hebben zal.

De resident,

2. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 24sten januarij 1817, no. 10.

Ten vervolge van mijn schrijven van den 19den dezer, heb ik de eer uwer excellentie ter kennis te brengen, dat de berg Idjin,

---

De hoogte dezer beide bergen wordt opgegeven te bedragen:

De Idjin:

Zollinger . . . . 7468 rijnl. voeten.
Van der Wijk . . . 7572 " "
Junghuhn . . . . 7517 rijnl: voeten.

De Raun:

Junghuhn, noorderrand 9933 " "
Melvill, hoogste punt 10830 " "
Smits, " 10770 " "

Digitized by Google

sinds eenige uren sterk aan 't uitwerpen van zware vuurkolommen is, en dat ik als eene voorzorg dit ter kennisse van de residenten van Soerabaja en Probolinggo, alsmede van den ontvanger te Bezoeki heb gemeld en verzocht mij, zoo spoedig doenlijk, de noodige assistentie van vaartuigen, ter afhaling van 's gouvernements gelden, zijnde cc. 43 millo ropijen aan koper, te zenden, 't welke verhoop ingevolge uwer excellentie's geëerde intentie gehandeld zal zijn.

De resident,
3. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 26sten januarij 1817, no. 12.

Den 24sten dezer had ik de eer uwer excellentie te melden, dat de berg Idjin aan 't uitwerpen van vuur was. Sinds 36 uren valt hier gestadig asch en zwavel, waarmede thans alles overdekt is. Het uitwerpen van vuur en het geraas vermeerderen steeds. Alle planten zijn overdekt en vallen door de zwaarte der asch neder; de meeste padi, welke voor weinige dagen zoo schoon als immer in vollen bloei stond, is nedergeslagen en zal apparent een misgewas veroorzaken.

In de rivieren drijft het vol doode visschen, het drinkwater is daar ook als vergiftigd, en het pluimvee sterft meerendeels door de zwavellucht; door dit en het voren aangehaalde zullen zeker alle levensmiddelen, zoo er geene verandering komt, binnen weinig tijd hier niet meer te bekomen zijn, zoo ons geen grooter ongelukken te wachten zijn.

De resident,
4. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 28sten januarij 1817, no. 13.

Den 26sten had ik de eer ter kennisse van uwe excellentie te brengen, dat er 36 uren zwavel en asch was gevallen, waardoor alle planten overdekt en neergevallen waren; ik heb vervolgens

Digitized by Google

menschen uitgezonden om te zien hoedanig het in de afgelegen distrikten van deze residentie gelegen was; allen zijn teruggekomen met zeer slechte tijdingen; de rivieren stroomen over, zware steenen en boomen komen het gebergte afrollen en veroorzaken overal verwoestingen, de wegen zijn bijna niet meer te berijden door het hooge water of liever den modder die over dezelven stroomt.

De aschregen en het uitspuwen van vuur is echter sinds mijn laatste schrijven verminderd en bijna geheel verdwenen, doch een zware rook, veel sterker dan te voren, ziet men alsnog uit den berg opgaan, hetgeen mijns bedunkens geen goede vooruitzigten geeft; daarbij is de zwavellucht veel sterker dan te voren.

Den 24sten had ik de eer uwer excellentie te verwittigen dat ik naar Bezoeki, Probolinggo en Soerabaja heb geschreven en verzocht om de noodige assistentie van vaartuigen, om 's gouvernements gelden van hier te vervoeren, doch ik heb tot heden tot mijn leedwezen geen antwoord, veel minder eenige assistentie van eene dezer plaatsen bekomen, en daar het transport over den landweg alsnu, met veel zwaarte van kopergeld, zeer moeijelijk zoo niet geheel onmogelijk is, zoo ben ik zeer bevreesd voor 's lands geldkas, zoo er eene wezenlijke uitbarsting van den berg Idjin mogt plaats hebben.

De resident,

5. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 28sten januarij 1817, no. 14.

De postbrieven, heden ochtend verzonden, zijn weder teruggekomen, doordien de wegen zoo ver onder water stonden dat er geene mogelijkheid was om door te komen; ik zend dezelven dus over water. Geheele desa's zijn weggespoeld, en men ziet de vlugtelingen gedurig aankomen.

Ik hoop dat eenige vaartuigen spoedig ter onzer redding zul-

Digitized by Google

len komen, zoo het water hooger mogt rijzen. Er is geene beschrijving te maken welk een geraas de zware boomen en steenen maken die het gebergte afkomen.

De resident,

6. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 30sten januarij 1817, no. 15.

Hebbe de eer uwer excellentie ter kennisse te brengen, dat de berg Idjin nog aan het uitwerpen van rook is en het geraas van denzelven alsnog bij aanhoudendheid blijft voortduren.

Het hooge water is echter vrij wat verminderd en ik hoop uwer excellentie in een volgenden te kunnen bedeelen, dat hetzelve op de ordinaire hoogte is gedaald. De wegen zijn nog niet te berijden door de hoeveelheid modder die op dezelven is blijven liggen; de meeste bruggen zijn allen weggespoeld en verruïneerd.

De resident,

7. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 2den februarij 1817, no. 16.

Hebbe de eer uwer excellentie te bedeelen, dat men sinds twee dagen geen vuur uit den berg Idjin heeft zien opgaan, en ook het geraas, dat dezelve voor eenige dagen maakte, zeer zelden en flaauwer hoort; de rook die daar nog gestadig uitkomt is echter nog zeer sterk.

De watervloed en overstroomingen der velden is weder op nieuw tot een veel hoogeren graad gekomen, dan ik de eer had uhoogedelgestrenge den 30sten januarij jl. te bedeelen.

Ook heb ik het genoegen uwer excellentie te bedeelen, dat er eene brik en twee kanonneerbooten alhier van Soerabaja ter assistentie zijn gearriveerd, en ik zal, in de hoop van uhoog-

Digitized by Google

edelgestr. approbatie, daarmede het grootste gedeelte van 's gouvernements gelden derwaarts laten transporteren.

De resident,

8. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 4den februarij 1817, no. 18.

Hebbe de eer uwer excellentie te bedeelen, dat de zwavelberg in dezelfde situatie is, als bij mijn vorigen van den 2den dezer.

Ook is het water weder op de ordinaire hoogte gedaald. De lucht is sinds eenige dagen als zeer sterk beneveld, hetgeen ik geloof nog fijne aschregen is welke in dezelve zweeft; zon en maan zijn vuurrood en eerstgenoemde schijnt dikwijls tot 's morgens acht uren zonder eenige stralen van zich te geven.

De resident,

9. (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 11den februarij 1817, no. 20.

Ik heb de eer uwer excellentie ter kennisse te brengen, dat de zwavelberg Idjin nog gestadig blijft rooken; gisteren middag hoorde men weder een zwaar geluid van denzelven en daarna viel er asch tot circa twee duim dikte; heden is de lucht echter weder opgeklaard en het is meer helder dan het sedert drie weken hier geweest is.

De resident,

10 (w. g.) Roos.

Banjoewangi den 18den februarij 1817, no. 21.

Hebbe de eer uhoogedelgestr. te rapporteren, dat de berg Idjin nog gestadig zwaren rook te voorschijn brengt; dat er nog dagelijks op onderscheidene plaatsen overstroomingen plaats hebben, waardoor vele padi- en andere velden onder water gezet en ook verscheidene desa's weggespoeld worden, en, ofschoon het water direct in zee weder van de velden afloopt, zoo blijft

Digitized by Google

er echter zeer veel modder en asch op dezelven liggen, waardoor het onmogelijk is vooreerst iets op dezelven te planten. De ordinaire waterleidingen zijn meest allen door den modder en ook door zware boomen, die het gebergte afgekomen zijn, verstopt en vernield. Vele inlanders zijn ziek, laboreren aan buikpijn en zwaren hoest, hetwelk ik geloof veroorzaakt wordt van het drinkwater dat met asch gemengd is en de zwavellucht, die hier sinds eenigen tijd zeer sterk was, doch nu bijna geheel verdwenen is.

De sterfte onder het hoornvee en de paarden is ook sinds eenigen tijd vrij groot.

De resident,
(w. g.) Roos.

Nu werd den resident bij besluit opgedragen eene opgave te zenden der, ten gevolge dezer uitbarsting, geleden schade, waaraan hij voldaan schijnt te hebben bij zijn schrijven van den 18den maart 1817 no. 27, luidende: „Ingevolge uhoogedelgestr. gerespecteerd besluit dd. 21 februarij jl. no. 2, heb ik de eer hiernevens eene opgave te zenden, van de schade die door de uitbarsting van den Idjin is veroorzaakt."

De resident,
(w. g.) Roos.

Deze opgave heb ik evenwel niet in het archief kunnen vinden, doch wel eene andere die naar aanleiding van een later bevel is gegeven. Bedoeld relaas is opgenomen bij brief van den 11den mei 1817 no. 37 en luidde als volgt:

Vereere mij in antwoord te dienen op uwer excellentie's zeer gerespecteerd besluit dd. 3 april jl no. 4, dat de bijzondere schade, alhier veroorzaakt door de uitbarsting van den berg Idjin zijn:

Drie desa's, waarin 90 huizen weggespoeld zijn door de overstrooming.

Digitized by Google

20 karbouwen, door overstrooming vermist.

32 ossen en koebeesten, als voren.

Door de gevolgen der uitbarsting zijn reeds 106 karbouwen en 27 trekbeesten gestorven en deze sterfte continueert nog dagelijks, als zijnde het water op vele plaatsen nog vermengd met zwavel en asch, dat van het gebergte afkomt, zoo ook veel kokosnoten en andere vruchtboomen uit den grond gerukt en door het water weggespoeld; het juiste getal hiervan kan niet opgegeven worden.

De resident,
(w. g.) Roos.

Over andere ongelukken vind ik nergens iets opgeteekend, maar wel dat deze uitbarsting later nog zeer nadeelige gevolgen had voor het land en de bevolking van dit gewest.

Zoo lees ik in een nader schrijven, dat „het water voor de sawah's benoodigd zoo gering is, dat er zeer velen onbeplant moeten blijven liggen; men schrijft dit algemeen toe aan de gevolgen der uitbarsting van den berg Idjin, waardoor veel asch in den omtrek van dien berg is gevallen, en dit veel water heeft tot zich getrokken, en gevolgelijk geen genoegzaam water voor de sawahvelden overblijft; het is echter te hopen dat zware regens, die men ordinair hier in de maanden junij en julij heeft, eenige betere vooruitzigten zullen opleveren." De resident meldt verder, dat er misgewassen van padi- en tagalvelden hebben plaats gehad en verzoekt remissie der verschuldigde landrenten.

Thans laat ik het verhaal volgen van twee ingezetenen van Banjoewangi, die ooggetuigen waren van deze uitbarsting.

Zekere bapa Kami deelt mij mede, dat hij zich, weinige dagen voor de eruptie plaats had, op den top van den Idjin bevond, om herten te jagen.

De krater was toen ondiep en bevatte eenige zwavelwellen, waaruit men gewoonlijk de zwavel, die in den handel werd gebragt, ging halen.

Digitized by Google

Eene kleine rivier, Banjoepoeteh genaamd, welke in het distrikt Soemberwaroe uitloopt, nam haren oorsprong in den krater en had door den wand eenen uitweg gevonden. De diepte van den krater werd geschat op de hoogte van een volwassehen klapperboom, ± 60 voeten. Zes dagen na de uitbarsting besteeg bapa Kami, op last van den toenmaligen regent, nog eens den Idjin. Nu was alles rondom den top verwoest.

De zware boomen en bosschen, die men daar vroeger aantrof, lagen onder eene laag asch ter dikte van 20 voeten bedolven. Drie tijgers en een menigte herten en vogels vond hij dood op de asch liggen. De aanhoudende en ongewoon sterke regen, die weinige dagen na de uitbarsting gevallen was, had de asch, welke op de helling des bergs lag, naar beneden gevoerd en tot eene soort van brij of modder gevormd, welke ten oosten door Tjoerabendo over Soekaradja, Tjonhing, Sobo en Boentoe eenen uitweg in zee had gevonden; een ander gedeelte was in de rivier van Banjoewangi (Tambong) geloopen en had haar opgepropt, waardoor moerassen ontstonden, die later voor de gezondheid dezer plaats als zeer nadeelig werden gehouden.

Een anderen uitweg vond de modder ten noorden van Bajoewangi langs Tjandi-merak en liep een weinig ten zuiden van Bangkalingan in zee. Ten westen van den berg liep de aschmodder door Banjoepoeteh naar Soemberwaroe.

Deze modder of slijkachtige zelfstandigheid was in lagen van een halven tot een voet dikte naar beneden gekomen; zij was koud en versteende spoedig in de open lucht; onder water bleef zij gedurende onderscheidene jaren week. Bedoelde versteende brij heet onder den inlander *paras moeda*, en vindt men nu in eene betrekkelijk smalle streep langs de wegen hierboven aangegeven. Bapa Kami kon het binnenste gedeelte van den krater niet te zien krijgen, hetgeen hem verhinderd werd door den zwaren rook en het vuur, welke er uit opstegen.

Drie maanden later den berg nogmaals beklommen hebben-

Digitized by Google

de, bespeurde hij dat de krater zeer diep was geworden.

De asch, die zich vroeger op de hoog gelegen plateaux bevond, was weggeregend, en hij zag het terrein thans als bezaaid met omgevallen boomen en andere gewassen, waardoor het bestijgen van den top bijkans onmogelijk werd.

Voor de uitbarsting, tijdens dezelve plaats had en nog eenigen tijd daarna werden vele aardbevingen waargenomen, die de bevolking in groote vrees bragten.

Een ander ooggetuige, een europeaan, geeft van dit natuurverschijnsel het volgende relaas.

„In den avond van den 24sten januarij 1817, bespeurden wij te Banjoewangi een hevigen aschregen, die steeds toenam en gedurende de twee volgende dagen zoo dik was, dat de zon onzigtbaar bleef.

„Den 26sten verminderde de asch, doch zagen wij des nachts groote vuurmassa's uit den berg opgaan.

„Den 27sten rookte de berg zeer sterk, en hoorden wij des middags eenige zware slagen, die ons voor eene geheele verwoesting van het land deden vreezen.

„Wij verkeerden in grooten angst en niet zonder reden, want weinige uren later kwamen vele vlugtingen ons berigten, dat er eene zware overstrooming plaats had; dat de rivieren, door modder en asch opgestopt, over de oevers liepen en alles wat in den weg stond medevoerden; dat de kampongs Bakoengan, Balook en Patemon reeds vernield waren; dat het water tot 14 voeten hoog was geklommen. Zij riepen om hulp en zochten allen een heenkomen op de praauwen, die op de reede en in de rivier lagen.

„In aller haast werden nu ook groote bamboezen vlotten gemaakt om naar den Bali-wal over te steken en elders te vlugten.

„In den nacht van den 27sten op den 28sten bespeurden wij evenwel dat het vuur veel verminderd was en er ook minder rook opsteeg en weinig asch viel.

Digitized by Google

„Dit gaf ons hoop, te meer daar het water in de rivieren ook gedaald was. Den 29sten en volgende dagen kwam de Idjin nog meer tot bedaren.

„Tot het einde van februarij zag men evenwel zwaren rook opstijgen, en hoorde men nu en dan harde slagen, gelijkende naar eene ontbranding van vele kanonnen; toen verdween de rook en dit onaangename geluid, en werden wij meer gerust over het lot, dat ons te wachten stond.

„Door het bestuur waren intusschen maatregelen genomen om de ongelukkigen, wier woningen werden vernield, onder dak te brengen. Zij werden zoo veel mogelijk bijgestaan en verzorgd, want niet alleen was hun vee omgekomen, maar ook meest al hunne goederen en kleederen waren in de overstrooming verdwenen.

„Weinige weken na de eruptie openbaarde zich eene hevige buikziekte onder de bevolking, waaraan velen overleden. Ook stierf er veel vee.

„Men schreef deze ongezondheid onder menschen en vee toe aan de zwavellucht, die voor het eerst bij de uitbarsting van den 17den was waargenomen en steeds voortduurde. Het water in de rivieren was ook met vele zwaveldeelen bezwangerd, zoo als duidelijk te proeven was. Slechts enkele bronnen waren daarvan vrij, en zij, die van dat water gebruikten, zouden gezond zijn gebleven (1).

---

(1) In de statistieke memorie van 1820 vind ik aangeteekend: „Eene bijzonderheid die aan deze plaats (Banjoewangi) eigen schijnt te zijn, is de somwijlen sterke zwavellucht, die men dan eens gedurende een half uur, dan eens gedurende eenige uren bespeurt en welke zeer hinderlijk is. Of dit veroorzaakt wordt door de zwaveldampen, welke de wind, die van den brandenden berg Merapi komt, naar beneden voert, dan wel of eenige der kleine rivieren, bij buitengewone werking van dien berg, met vele zwaveldeelen bezwangerd raken, is moeijelijk te bepalen, vermits eenige spruitjes voortdurend met zwavel bezwangerd zijn. Men heeft evenwel opgemerkt dat de zwavellucht sterker in den oost- dan in den westmoeson is."

Digitized by Google

„Het padigewas, waarvan een rijke oogst werd gewacht, was voor het meerendeel vernield; bruggen en wegen waren weg of zoodanig uitgespoeld, dat de gemeenschap gestremd was.

„De aschmodder, waardoor de overstroomingen waren veroorzaakt, en die op hoog gelegen plaatsen achterbleef, was na verloop van twee jaren gelijk een gemetselde vloer verhard, terwijl die, welke in de rivier Tambong te regt kwam, zijne slijkachtige zelfstandigheid behield tot het jaar 1832, toen de monding dier rivier verlegd werd, met het doel om dezen modder te doen afvloeijen en daardoor de gezondheid der hoofdplaats te bevorderen."

Thans zijn veertig jaren verloopen; toch zijn de overblijfselen van de verwoesting, die de Idjin door zijne uitbarsting van 1817 aanrigtte, nog duidelijk waar te nemen.

Wel zijn de kampongs Bakoengan, Balook en Patemon weder opgebouwd en vindt men vele nieuwe kampongs opgerigt op het terrein dat toen verwoest is, maar aan den *paras moeda*, die overal bloot ligt, is nog duidelijk te zien, hoe en waar de overstrooming heeft geloopen, terwijl langs die streep de plantengroei nog altijd of niet doorgedrongen of schraal is.

Rijdt men zuidwaarts van Banjoewangi naar Rogodjampi, zoo moet men deze versteende aschlaag overgaan, en bemerkt men dit het eerst op de hoogte van paal één, aan het doffe, holle geluid hetwelk de grond geeft. Het schijnt, gelijk ook op meer plaatsen is waargenomen, dat deze *paras* als eene losse laag, zonder zich met de aarde te mengen, op den bodem is blijven liggen, alwaar ze na verloop van weinige dagen tot eene zamengezette massa is gevormd en langzamerhand verhard werd.

Aan hetgeen door ooggetuigen verhaald en hier overgenomen is, valt niet te twijfelen. Dit kan misschien tot de gevolgtrekking leiden, dat ook wel eenig geloof mag worden geslagen aan de mondelinge overleveringen (de tjerita's) van een zeer grooten

Digitized by Google

watervloed, die lang geleden in Rogodjampi (10 palen ten zuiden van Banjoewangi gelegen) moet hebben plaats gevonden, door eene hevige uitbarsting van den berg Raun. Maar alvorens ze mede te deelen zal ik nog een en ander omtrent den Idjin opteeken.

De eerste europeaan, door wien deze berg is beklommen, was de heer de Harris, civiel en militair kommandant van Banjoewangi. Hij volbragt deze reis in het gezelschap van eenige personen in het jaar 1789, en was vergezeld van den regent Wiro Goeno. In latere jaren is de Idjin door vele europeanen bezocht.

Omtrent zijne gesteldheid in vroegere jaren vind ik aangeteekend, dat de bergen Merapi en Bidadaren (Widodaren) voortijds zeer waarschijnlijk één berg hebben uitgemaakt, doch door vulkanische werking van elkander zijn gescheiden, aangezien er tusschen die twee hooge en zeer smalle punten eene uitgestrekte zwavelkolk is gelegen, waaruit men in de jaren 1786, 1787 en 1788 veel zwavel heeft gehaald. Men kon den kraterbodem, die op ongeveer honderd vademen diepte werd geschat, door middel van ladders bereiken, ter plaatse waar de zwavel gevonden werd, en waar zich eene kleine vlakte had gevormd; aldaar zag men weder in eene gelijke diepte een meer, dat gestadig kookte en veel stoom uitwierp. Op deze vlakte waren twee plaatsen, waaruit men sterken rook en somwijlen vlammen zag opstijgen.

Omtrent eene beklimming, die in oktober 1820 plaats had, wordt het volgende door den heer Van de Poel, toen resident van Banjoewangi, verhaald.

Hij volbragt de reis in gezelschap van onderscheidene heeren van Banjoewangi en van den regent, radhen toemoenggoeng Soero Negoro.

„De afstand van de hoofdplaats tot den voet des tops of de plaats van waar men gewoon is denzelven te beklimmen, en die

Digitized by Google

Oengoep-oengoep heet, komt voor dertig palen te zijn (1), die echter wel veertig kunnen heeten door het vermoeijende van het terrein. Op twee à drie palen afstand des bergs (van den top denkelijk) vond men overal asch liggen, ter dikte van 1 à $1^1/_2$ voeten, en geen begroeid plekje grond. Aan de boomen zag men geen groen blaadje; slechts enkele tjamara's waren weder in 1820 uitgeloopen.

„Het gezigt van den berg leverde een zeer trotsch tooneel op, en de herinneringen aan de verwoesting van 1817, gevoegd bij den hollen klank van den bodem, wanneer men te paard er over rijdt, maakten een diepen indruk op de bezoekers.

„Indien men dit echter ter zijde stelt, zoo verbeeldt men zich eene winterreis over het gebergte in Europa te doen. De koele berglucht en dorre vlakten die men passeert en in eenen omtrek van drie à vier palen overziet, de bladerlooze boomen en de ligtgraauwe asch, die over alles heen ligt, doen denken aan sneeuw en geven volmaakt een wintergezigt terug.

„Van Oengoep-oengoep werd de berg te voet in twee uren tijd en bij zeven tusschenpoozingen beklommen. De reizigers bevonden, dat de top niets meer besloeg dan cirka eene roede vierkant aan oppervlakte, ziende men aan de noordzijde zeer steil in de zwavelzee, en zijnde het te voren aangehaalde vlakke plekje, waar de zwavel uit gehaald werd, verdwenen. Het was nu niet meer mogelijk om naar beneden af te dalen.

„De kleur van het water (in den krater denkelijk) was bouteille groen met opdrijvende gedeelten van gele stoffen. De figuur (van den krater) is een onvolmaakte cirkel, en de wanden bestonden uit rotsen.

„In het noorden zag men drie scheuren, die veel rook uitwierpen, en in het noordoosten bevond zich eene gelijksoor-

(1) Deze afstand zal nog geen twintig palen bedragen.

Digitized by Google

tige doch grootere opening, waaruit vlammen opstegen.

„De stoom, welke uit het geheel opsteeg, was zeer benaauwd, zoodat het gezelschap hierdoor sterk aan het hoesten geraakte.

„Men liet een rotantouw van honderd vademem lengte naar beneden, doch hiermede bereikte men naauwelijks de helft der kolk (den krater), waaruit werd opgemaakt, dat ze wel twee honderd vademen diep was. De oppervlakte der zwavelzee werd geschat op zes à acht honderd vierkante voeten.

„Eenige inlanders, die den krater vroeger gezien hadden, en er in waren nedergedaald, verklaarden dien niet meer te herkennen, zoo was alles veranderd en vergroot" (1).

Eene vroegere uitbarsting van den Idjin moet hebben plaats gehad in het jaar 1796 (2).

Op het oogenblik werkt de Idjin nog voort, maar men ziet slechts zelden veel rook opgaan; het schijnt dat de eruptie van 1817 vooreerst zijne krachten heeft uitgeput, om misschien later met vernieuwde woede los te breken en deze zoo heerlijke landstreek geheel te vernielen (3).

De verhalen, die mij over de uitbarstingen van den Raun bekend zijn geworden, zal ik hier in korte trekken terug geven.

De eerste eruptie, waarover gesproken wordt, zou hebben plaats gehad ten tijde pangeran Tawangaloen over het rijk

---

(1) Statistieke aanteekeningen over Banjoewangi van 1820.

(2) Hageman, Handleiding tot de kennis der geschiedenis, aardrijkskunde, fabelleer en tijdrekenkunde van Java.

(3) In het tweede deel van Sommers Tafereel van het heelal is eene beschrijving te vinden van den Idjin. Zij bevat evenwel niet alleen vele onnaauwkeurigheden maar zelfs ongerijmdheden; bv., om er eene te noemen, wordt de hoogte van den Merapi op 6000 voeten geschat, op grond dat men van de hoofdplaats Banjoewangi tien mijlen moet afleggen om den krater te bereiken. Vóór dat Leschenault, door welken geleerde deze berekening gemaakt is, in 1805 den Idjin beklom, was hij reeds, zoo als boven gezien is, door andere europeanen bezocht.

Digitized by Google

van Matjanpoeteh regeerde; dit moet dus geweest zijn, volgens de Handleiding tot de geschiedenis enz. van Java van den heer J. Hageman, omstreeks het jaar 1638.

Gedurende zeven dagen en zeven nachten werd de bevolking verontrust door een vreeselijk geluid, hetwelk uit den Raun scheen te komen; het was of duizende kanonnen gelijktijdig afgestoken werden; het geheele land van Matjanpoeeth was in gedurige trilling, en zoo sterk waren de aardbevingen, dat men te naauwernood ter been kon blijven. Nu verdween plotseling al het water uit de rivieren, en bleven ze ook gedurende zeven dagen en zeven nachten droog, toen het water eensklaps wederkeerde in eene hoeveelheid die de rivieren deed overloopen en met eene kracht, waartegen niets bestand was; geheele bamboestruiken en groote boomen werden ontworteld en afgevoerd, steenen en rotsblokken werden als zand over het land verspreid. Deze vreeselijke overstrooming zou zich hebben uitgestrekt tot de rivier Setahil ten zuiden en de Klatak ten noorden van het land (1).

De bevolking, die toen zeer talrijk was, trachtte zich door de vlugt te redden; een ieder zocht de hoogst gelegen plaatsen van het land te bereiken, en zoo ontkwamen velen aan de algemeene verwoesting, op de heuvels Boeboek, Alasmalang, Widjagan en anderen in de omstreken van Rogodjampi gelegen. Maar duizenden waren toch omgekomen en het schoone, rijke en vruchtbare land was vernield.

Van eene tweede uitbarsting wordt gesproken gedurende de regering van pangeran Danoeredjo, zoon van pangeran Patih, klein- af achterkleinzoon van pangeran Tawangaloen en stich-

(1) Het is onwaarschijnlijk dat de overstrooming tot de rivier Klatak, die benoorden Banjoewangi ligt, zou zijn gegaan, vermits tusschen deze rivier en den Raun de berg Pendil ligt; het water zal noordelijk denkelijk niet verder dan de desa Tambong zijn gekomen.

Digitized by Google

ter, naar men wil, van het rijk Widjinan, na de verwoesting van het rijk Matjanpoetèh.

Ook toen (1720-1750) zouden groote overstroomingen hebben plaats gehad, zoude veel asch zijn gevallen en zoude de bodem ter dikte van eenige voeten bedekt zijn geworden met asch, zand en grint (krikil). Ook toen, zegt het verhaal, is de verwoesting zeer groot geweest, want vele menschen zouden daarbij zijn omgekomen.

Eene derde uitbarsting moet men hebben waargenomen, gedurende het bestuur van dit gewest onder den kommandant C. de Harris (1787-1799); de gewone verschijnselen deden zich voor, namelijk: het gedonder van den berg en een sterke aschregen, ten gevolge waarvan eene groote ziekte onder het vee ontstond en vele beesten omkwamen.

De vierde uitbarsting had plaats toen de heer J. C. von Wikkerman (1) als kommandant civiel en militair zich hier bevond (van 1800-1808) doch was van weinig beteekenis. De vijfde maal, dat de Raun sterk gewerkt heeft, moet zijn waargenomen onder het bestuur van den resident A. Macleod (1815 à 1816).

Er viel toen vrij wat asch, terwijl het geluid, hetwelk uit den berg kwam, zeer sterk was.

Gelijktijdig zoude men uit den Idjin vuur hebben zien opstijgen en zouden de rivieren Sobo, Sokowidi en Klatak over hare oevers zijn geloopen. Ook is toen veel vee uit gebrek aan voedsel omgekomen, omdat het gras verdroogd geraakte door de vele asch, die er op gevallen was (2).

---

(1) Deze heer von Wikkerman heeft den Idjin met den heer Leschenault bestegen.

(2) In de chronologische tafel van het derde deel van den Indischen Archipel van Crawfurd wordt aangeteekend: 1586. Aan het oostelijk einde van Java heeft eene hevige uitbarsting plaats van eenen vulkaan, waarbij vele menschen omkomen. Nu vindt men verder dat in 1588, dus twee jaren later, Thomas Cavendish, den aardbol omzeilende, te Blambangan (Banjoewangi), aan straat Bali gelegen, landde. Zou de berg waarover hier gesproken wordt de Raun zijn? en deze uitbarsting door Cavendish hier vernomen en medegedeeld zijn?

Digitized by Google

In 1812 moet ook eene kleine eruptie van den Raun hebben plaats gehad, die veel asch uitwierp, terwijl men aardschuddingen waarnam en tot 1814 geluiden, uit dezen berg komende, werden gehoord, die veel gelijkenis hadden aan die van donder (1).

Wanneer men met aandacht het terrein beschouwt, hetwelk, volgens deze overleveringen, der verwoesting werd prijs gegeven, zoo valt er niet aan te twijfelen, dat zich hier dezelfde vulkanische tooneelen hebben vertoond als in 1817 te Banjoewangi, doch het moet hier op grooter schaal zijn geweest. Immers de paraslaag vindt men afwisselend ter dikte van 12 voeten liggen. Bij het graven van eene waterleiding nabij de hoofdplaats Rogodjampi werden, in november 1856, in eene paraslaag van 10 voeten dikte, de afdruksels van menschenvoeten, van hoornvee en van eene kar, waarschijnlijk een glebek (2) ontdekt. Twee der afdruksels dezer voeten zijn thans nog in mijn bezit.

De eene voet heeft van de hak tot de teenen eene lengte van 2 palmen, 6 duimen, 9 strepen, is aan de teenen breed 1 palm, 7 streep en onder de palm 9 duimen, 2 strepen. De tweede is volgens dezelfde afmetingen lang 2 palmen, 3 duimen, 6 strepen, breed aan de teenen 8 duimen en onder de palm 4 duimen, 8 strepen.

De eerste schijnt een regter mannen-, de tweede een linker vrouwenvoet te zijn. De eerste staat aan de teenen en de hak $2^1/_2$ en in het midden nagenoeg $1^1/_2$ nederlandsche duim

---

J. Hageman, en ook ik heb dit in een vroeger stukje gedaan, schijnt hem voor den Ringit te houden; hij zegt althans dat in 1586 de Ringit (onder Bezoeki) gesprongen is. Eerste deel der Handleiding tot de geschiedenis enz. van Java.

(1) Zie Aanteekeningen over de afdeeling Bondowoso door C. J. Bosch, opgenomen in de zesde aflevering, deel VI, van het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde.

(2) Javaansche kar met schijfwielen.

Digitized by Google

ingedrukt; de tweede aan de teenen 3 duimen, 7 strepen, in het midden 3 duimen, 4 strepen en aan de hak 2 duimen, 8 strepen.

De eerste rust op eene laag *paras moeda* bestaande uit vrij losse deelen zand, asch en grint, ter dikte van eene palm, waarna eene dikke laag *paras toewah*, zigtbaar van eene veel oudere formatie volgt. De tweede voet staat gedrukt op dezelfde soort *paras moeda*, ter dikte van $5^1/_2$ duim, waarna eene laag van slechts $2^1/_2$ duim *paras toewah* komt, en waaronder alweder dezelfde *paras moeda* volgt als waarin de voet geteekend staat.

Ik zal in geene beschouwingen treden omtrent de vernieling, die in deze streken moet hebben plaats gehad. Maar mij dunkt toch wel verondersteld mag worden, dat de zandmodder, waaraan deze paras zijne wording verschuldigd is, langzaam is afgekomen en zich langzamerhand gezet moet hebben. Voor vele menschen bleef dus tijd over om zich te redden.

De afdruksels, waarover boven gesproken is, lagen zes voeten onder den paras bedolven.

De uitbarstingen en daardoor ontstane overstroomingen hebben, gelijk ook in de verhalen voorkomt, zekerlijk in verschillende nog al spoedig op elkander volgende tijdperken plaats gevonden. De verschillende bestanddeelen, die uit den berg zijn gekomen, kan men nu laagsgewijze duidelijk waarnemen, zoowel in de waterleiding, waarover boven gesproken is, als langs het strand.

Ten zuiden of aan den mond van die leiding bespeurt men eerst eene laag teelaarde, ter dikte van een voet; daarop volgt eene laag *paras moeda*, dik twee voeten, twee duimen; dan eene laag zand met roode aarde gemengd, ter dikte van twee voeten, vijf duimen; dan komt, ter dikte van drie voeten, drie duimen, *paras toewah* (*paras pasir*); dan weder eene laag van zwart zand, dik een voet zes duimen en hierop eerst volgt eene laag roode leem, dik zeven voeten, acht duimen, zoodat de vaste aard-

Digitized by Google

laag, om mij eens zoo uit te drukken, negen voeten drie en een halve duim onder de verschillende vulkanische uitwerpingen bedolven ligt.

De vloeibare zelfstandigheid, die de Raun heeft afgezet, schijnt ook van een ander steengehalte te zijn, dan die welke in 1817 uit den Idjin is gekomen.

Zij bestaat hier uit meer grove zand- en fijne grintdeelen, die eene vrij harde steensoort hebben gevormd, welke bij het maken van de leiding niet dan broksgewijze met koevoeten uit een was te krijgen.

Deze paraslaag is zeer duidelijk waar te nemen, wanneer men zich naar het strand begeeft.

Men vindt haar van af bezuiden Bomo tot bij Boentoe, over eene uitgestrektheid van ± tien palen, in verschillende lagen, zooals boven op hier en daar eenige duimen teelaarde, dan acht duimen *paras moeda*, waarop volgt vijf voeten *paras pasir toewah*, drie duimen versteende asch en twee voeten, negen duimen *paras pasir toewah*.

Het strand is daar sedert ongeveer vijftig jaren steeds afnemende. Door het onophoudelijk klotsen der zee laat de paras in groote brokken los.

Daar, waar in het jaar 1770 het fortje van Banjoealit nog in volle glorie stond, scheurt de bodem thans in parasbrokken van verschillende grootte uiteen. Onze voorouders dachten wel niet, toen ze op deze steenmassa hunne versterking bouwden, dat ze haar op zoo lossen grond plaatsten, want het is te voorzien, dat het laatste overblijfsel van onze eerste vestiging in deze landstreek eerlang geheel zal zijn verdwenen.

Indien mijne herinneringen mij niet bedriegen, vindt men aan de west-, noord- en zuidwestzijde van den berg niet dezelfde verschijnselen welke zich hier voordoen. Men ziet er wel paras, doch niet in zeer diepe lagen en over een zoo uitgestrekt terrein als aan de oostzijde. Nu is het waar dat het

Digitized by Google

landschap aldaar, namelijk de distrikten Wonosari, Penangoengan en Soekokerto (onder Bezoeki) meer bergachtig is, dan aan gene zijde, en de watervloed, wanneer er een geweest is, de grint, zand en asch welligt naar de meer lage zuidelijke streken heeft afgevoerd, maar ook om de zuid bevat de bodem minder vulkanische verschijnselen.

Daarentegen bespeurt men in deze drie distrikten een groot aantal heuvels van ongelijke hoogte en wel van 50 voeten tot 300 voeten, en heb ik, toen ik mij op den kraterrand van den Raun bevond, hetzelfde aan deze zijde gezien.

Het kwam mij evenwel voor, dat er aan den oostkant minder heuvels waren, dan aan de andere zijde. In Soekokerto heb ik ze vroeger laten tellen en meen het cijfer meer dan 300 bedroeg.

Volgens het gevoelen van deskundigen, zouden ze van vulkanische wording zijn, hetgeen ik gaarne aanneem; doch of het vulkanische uit- dan wel opwerpingen zijn, daaromtrent scheen verschil van meening te bestaan. Mij dunkt het meer waarschijnlijk is, dat ze door vulkanische werking zijn opgedreven, dan dat de Raun die honderde hoopen steenen, zand, grint en al wat er meer in is, tot op zelfs groote afstanden van den berg zoude hebben uitgeworpen.

In welk tijdperk nu de alvermogende kracht der natuur hare scheppende hand hiertoe leende, is voor mij een raadsel. Misschien wel in het jaar 134, toen er aardbeving en uitbarsting plaats had, of toen Noesa-barong en Noesa-koembangan in 444 van Java werden gescheiden, of eindelijk, toen eerst in 1293 de scheiding tusschen Java en Bali ontstond (1) Een gezet geologisch onderzoek zou hieromtrent misschien meer aan den dag brengen.

---

(1). J. Hageman, Handleiding tot de geschiedenis enz. van Java, deel I.

Digitized by Google

De Raun behoort tot de werkende vulkanen van Java; men kan bijkans dagelijks rook uit den krater zien opstijgen. Het zijn evenwel niet de indrukwekkende, groote, hemelhooge kolommen, zoo als ze uit den Lamongan of Smeroe op Java of uit den Batoor op Bali gezien worden. In den westmousson heb ik opgemerkt, dat hij meer rookt dan in het drooge saizoen, en het schijnt dus dat toevoer van water de gassen sterker in werking brengt.

Eene bijzonderheid, die ik hier ten slotte nog mag aanteekenen, is deze, dat er bij den Raun of den Idjin geen warme bronnen gevonden worden, althans tot heden zijn er, voor zoo veel mij bewust is, geene bekend. Daarentegen vindt men er velen op Bali, op belangrijke afstanden van den Batoor en Agong, de eenige werkende vulkanen van het eiland. Men vindt er b. v. te Banjoewedan, te Pamoeteran, te Bandjar aan de westzijde, in Mengoei om de oost en misschien nog op vele andere plaatsen van het eiland.

N. B. In het thans zeldzaam geworden tijdschrift Indisch Magazijn, Tweede twaalftal, 1845, worden op bl. 2 en 134 lezenswaardige bijzonderheden over den Idjin medegedeeld, overgenomen uit de Bataviasche couranten van 15 Maart 1817 en 21 en 28 oktober 1820.

Red.

Digitized by Google

EENIGE OPMERKINGEN

NAAR AANLEIDING VAN HET

ONTWERP VAN EEN MALEISCH WOORDENBOEK EN EENE MALEISCHE SPRAAKKUNST

DOOR

H. Von DEWALL

(*Tijdschr. voor Ind. Taal- Land- en Volkenkunde, Deel VI, blz. 535 en vlgg.*),

MET EENE NIEUWE PROEVE VAN BEWERKING VOOR HET WOORDENBOEK,

DOOR

A. B. COHEN STUART.

Het was een gelukkig denkbeeld van den heer Von Dewall, om de belangrijke onderneming, waarmede hij van Regeringswege belast is, voor te bereiden door de openbaarmaking van zijn Ontwerp. Hij is daartoe waarschijnlijk geleid door de overtuiging, dat de wijze, waarop aan dien last behoorde te worden voldaan, in menig opzigt voor verschillende beschouwingen vatbaar was, en dat, zoo hij niet hopen kon, bij de uitvoering aan allen genoegen te geven, het nogtans verre verkieslijk was, de bedenkingen, waaraan zijne inzigten mogten onderhevig zijn, vooraf uit te lokken, om er het goede uit over te nemen, en zich, voor zooveel noodig, te regtvaardigen te-

Digitized by Google

genover hetgeen minder aannemelijk schijnen mogt, dan later aanmerkingen af te wachten, wanneer het niet meer mogelijk zou zijn, er voordeel mede te doen. De S. mag dan ook met regt verwachten, dat elk, die in 't welslagen van zijne onderneming belang stelt, met aandacht van zijn Ontwerp kennis neme, en de bedenkingen, waartoe het aanleiding geven mogt, in tijds bekend make. Wie zich daarvan liet terug houden door de vrees, om het den S. moeijelijk te maken, zou hem voorzeker eene slechte dienst bewijzen. Niettemin vind ik mij eenigzins bezwaard, om het eerst aan zijne roepstem gehoor te te geven. Na onlangs reeds eenige aanmerkingen gewaagd te hebben op het werkje van Robinson over de Maleische spelling, zou 't kunnen schijnen, of ik mij wilde opwerpen als eene autoriteit op het gebied der Mal. taal; en 't is er verre af, dat ik zou kunnen wenschen daarvoor gehouden te worden. Allerminst zou ik dien schijn willen aannemen tegenover een' man, wiens kennis van die taal ver boven 't bereik van mijne beoordeeling staat. Alvorens dus een woord over zijn Ontwerp te zeggen, moet ik den lezer van de volgende opmerkingen verzoeken, wel te willen in 't oog houden, dat zij, even als die over het werkje van Robinson, alleen punten betreffen, wier beoordeeling weinig meer dan eene elementaire kennis der Mal. taal vereischt, of waarover men althans, zonder zeer diep in die kennis te zijn doorgedrongen, zich eenig oordeel vormen kan, dat welligt de overweging van meer bevoegden verdient. In dien zelfden zin, met het oog alleen op datgene, waarover ik mij eenig oordeel meen te kunnen veroorloven, moge hier nog de algemeene betuiging van mijne ingenomenheid met de plannen van onzen S. voorafgaan, en de overtuiging worden uitgesproken, dat zijn Ontwerp, wat er ook op aan te merken zij, hem doet kennen als uitnemend geschikt, om den belangrijken arbeid, waarin reeds zoo veler krachten zijn te kort geschoten, op eene waardige wijze ten

Digitized by Google

einde te brengen. Daarmede is nog geenszins gezegd, dat hij ons een werk te wachten geeft, hetwelk aan alle eischen der hoogste wetenschap voldoen zal; doch het is gemakkelijker zulke eischen te stellen dan ze te vervullen; en door ze al te streng te doen gelden, zou de wetenschap zelve zich ligt voor een' onbepaalden tijd berooven van een hulpmiddel, waaraan zij dringende behoefte heeft, en hetwelk, ondanks eenige onvolkomenheden, haar op den weg tot iets beters goede diensten bewijzen kan. Het is reeds veel, zoo wij mogen hopen, binnen eenige jaren een Mal. woordenboek te zien verschijnen, dat de thans nog zoo beperkte kennis van den woordenschat en 't spraakgebruik van die taal uitbreiden zal met al, wat de onuitgegevene woordenboeken van Leidekker en Roorda van Eysinga bruikbaars aanbieden, gezuiverd en aangevuld uit den schat van kennis, door den S. zelf in een' veeljarigen omgang met Maleijers in verschillende oorden van den Archipel opgedaan, en bewerkt met zoo naauwlettende zorg, als waarvan zijne Proeve de blijken draagt. Mogt men daarbij ook een ruimer gebruik van de Maleische schriften, althans minder spaarzaamheid in de aanhaling uit die schriften, wenschen, dan de S. zich voor alsnog schijnt voor te stellen, men verlieze niet uit het oog, wat hij zelf, voorzeker niet ten onregte, aanmerkt over de beperktheid van de geschrevene Mal. taal, en dat hij, door zich zoodanige aanhaling tot doorgaanden regel te stellen, ligt de kans verliezen zou, om immer het eind van zijn' arbeid te zien. Trouwens schijnt het persoonlijk gezag van den S., op dagelijksche waarneming en gemeenzaam gebruik van de levende volkstaal gegrond, ruimschoots tegen menige aanhaling op te wegen, inzonderheid uit eene letterkunde, die zoo veel onzuivere bestanddeelen bevat als de Maleische. Dan, ik kan en behoef niet verder te gaan in 't verdedigen van des schrijvers Ontwerp tegen onderstelde aanmerkingen, die er welligt nimmer in ernst op zullen ge-

Digitized by Google

maakt worden. Genoeg, zoo ik het oogpunt heb doen kennen, waaruit ik de mijne wensch beschouwd te zien, opdat zij niet in tegenspraak geacht worden met de gunstige verwachting, vooraf over des schrijvers onderneming in 't algemeen uitgesproken.

De S. is voornemens, zijne uitgave in vier deelen te doen verschijnen, waarvan het eerste een Maleisch-Nederduitsch, het tweede een Nederduitsch-Mal. woordenboek zijn zal, terwijl het derde de Mal. spraakkunst, en 't vierde de verschillende dialekten van die taal behandelen zal. De doelmatigheid van die indeeling laat zich uit het weinige, wat ons daarvan gezegd wordt, moeijelijk beoordeelen. Inzonderheid laat de omschrijving van den inhoud van 't vierde deel nog veel te gissen over. Voorts ware 't welligt verkieslijk, de uitgave van de spraakkunst, ook als grondslag voor de inrigting van 't Woordenboek, te doen voorafgaan; doch het laat zich denken, dat daartegen overwegende bezwaren bestonden, al ware 't alleen in de vrees, om de voltooijing van 't Woordenboek, dat toch het hoofddoel der onderneming moet uitmaken, door uitstel in gevaar te brengen. In ieder geval is het te wenschen, dat elk der vier deelen afzonderlijk verkrijgbaar gesteld worde.

Even als 't vervolg van des schrijvers Ontwerp zullen de volgende opmerkingen zich hoofdzakelijk tot het Mal.-Ned. woordenboek bepalen. Ik zal daarbij den loop van zijn opstel volgen, en kortheidshalve eenvoudig de plaatsen aanhalen, waarop mijne opmerkingen betrekking hebben.

Blz. 541, r. 8 v. o., „Bij elken wortel zullen alle door „affixen daarvan afgeleide woorden behandeld worden, voor „zoover die affixen de beteekenis van het woord verande„ren." — De regel, in de eerste zinsnede gesteld, behoefde voorzeker eenige beperking; maar het komt mij voor, dat

Digitized by Google

deze van anderen aard behoort te zijn, dan in de laatste zinsnede bedoeld is. Het doet toch m. i. minder ter zake, of de beteekenis van een' afgeleiden vorm al of niet van die van 't grondwoord verschilt, dan wel of zij in den vorm zelf, in verband met het begrip van 't grondwoord, met voldoende zekerheid en volledigheid ligt opgesloten, om voor hem, die eenigermate met de Maleische vormleer bekend is, geene verklaring te behoeven. En ook daar, waar die verklaring niet noodig is, zal de afgeleide vorm veelal ten minste eene bloote vermelding behoeven, om zijn werkelijk bestaan in 't spraakgebruik te constateren, daar toch niet van ieder grondwoord alle grammatikale vormen in gebruik zijn. Alleen zoodanige vormen, wier bestaan zoomin als hunne beteekenis bijzondere vermelding vereischt, kunnen m. i. veilig, en met groot voordeel voor de beknoptheid, geheel worden weggelaten. Zoo komt het mij voor, dat overal, waar een verbale vorm, als مڠاچڤکن مڠچاڤي مڠاچڤ enz., opgenoemd is, de vermelding van de daarbij behoorende passive vormen, د اچاڤي تراچڤ داجڤ enz., gelijk mede van de vormen اچاڤي اچڤکن enz., en vooral hunne afzonderlijke verklaring en toelichting door voorbeelden, volstrekt overbodig is, tenzij omtrent een van die vormen soms iets bijzonders valt op te merken. Ik zou dus in plaats van de aangehaalde woorden: „voor zoover die affixen de be„teekenis van 't grondwoord veranderen," willen lezen: „voor „zoover het bestaan of de beteekenis van die vormen bijzon„dere vermelding behoeft."

Om voorts *alle* door de praefixen mĕ en pĕ gevormde woorden, behalve op de grondwoorden, ook op hunne eigene alphabetische plaatsen bekend te stellen, ware, dunkt mij, de inschikkelijkheid voor min geoefenden wat te ver gedreven. Men zou zich althans kunnen bepalen tot de woorden, waarin die praefixen gevolgd worden door eene enkele nasaal (ڽ ڼ م ڠ) zonder andere daarmeê verwante consonant (bv. ڤنابر مپرڬه),

Digitized by Google

dewijl het in die gevallen min of meer twijfelachtig zijn kan, met welke letter het grondwoord begint, ofschoon 't zich ook dan nog meestal met tamelijke zekerheid gissen laat. Mogt er ook ten aanzien van woorden als منجاد قليقة nog twijfel mogelijk zijn, in zoover men ze voor grondwoorden zou kunnen aanzien, dan zal het ontbreken van zoodanig woord op zijne alphabetische plaats ten naaste bij met eene verwijzing naar het ware grondwoord gelijk staan. Wilde men ook zulke woorden, en daarbij nog vormen als مندافتكن قندقاتن en dergelijke, *alle* op de ڤ en م herhalen, dan zouden die letters als 't ware een register op het gansche woordenboek moeten bevatten; en zoo doende zou men de groote meerderheid van lezers op contributie stellen ten behoeve van eene zeer kleine, zoo niet geheel denkbeeldige, minderheid. Dit zal te minder noodig zijn, indien de lijst van afgeleide vormen die de S. voornemens is in zijne inleiding te plaatsen, zoodanig wordt ingerigt, dat zelfs de onkundigsten daaruit zonder moeite te kunnen leeren, iederen afgeleiden vorm, dien zij aantreffen, terstond tot het vermoedelijk grondwoord te herleiden, hetgeen bij 't eenvoudig zamenstel der Maleische vormleer wel geen groot bezwaar zal opleveren.

blz. 542, r. 3. „De verschillende beteekenissen der woor-„den zal ik met Romeinsche cijfers, de afgeleide woorden met „gewone cijfers, en de van den grondvorm of van de afgeleide „vormen wederom afgeleide vormen en wijzen der verba met „gewone letters aanduiden." — Misschien ware 't eigenaardiger, om, zoo als bv. in het Javaansch woordenboek van Gericke en Roorda doorgaans plaats heeft, de Romeinsche cijfers te bezigen tot onderscheiding van homonymen, d. i. van woorden, die, bij gelijken vorm en klank, in beteekenis niets met elkander gemeen hebben, zooals bv. دُنْدُغ I°. *gedroogd vleesch*; II°. *wal, muur*; چَابِي I°. *scheuren*; II°. *spaansche peper*; III°. *zekere vogel*;

Digitized by Google

der gewone cijfers daarentegen voor beteekenissen, die, hoezeer onderling aanmerkelijk verschillend, zich evenwel uit elkander laten afleiden, of blijkbaar met elkaâr in verband staan, zoo als عُرْ 1°. *oud*; 2°. *rijp*, enz; 3°. *donker* van kleur. In de cijfers en letters bij de afgeleide vormen en wijzen zie ik geen 't minste nut. Ik onderstel, dat zij moeten dienen tot verwijzing naar de lijst in de inleiding; doch waartoe zal men die lijst nog raadplegen, wanneer men 't woord met zijne verklaring reeds gevonden heeft? Ook zal het vinden van een' grammatikalen vorm op de lijst toch, dunkt mij, zoo moeijelijk niet vallen, dat daartoe zulke bijzondere voorzieningen noodig zouden zijn.

Maar zoo dat gebruik van cijfers en letters bij de opnoeming der afgeleide vormen mij op zich zelf overtollig schijnt, de streng stelselmatige scheiding en rangschikking, welke daarmede in de geleverde proeve van 't woordenboek gepaard gaat, acht ik aan gewigtiger bedenking onderhevig. Eene meer vrije en tevens meer zaâmgedrongene behandeling van 't grondwoord met zijne afleidingen zou, geloof ik, niet alleen de beknoptheid, maar ook de duidelijkheid en 't behoorlijk overzigt over het geheele begrip des woords aanmerkelijk bevorderen. Ieder grondwoord toch heeft met al zijne afleidingen een zeker begrip gemeen, hetwelk, behoudens bijzondere afwijkingen van 't spraakgebruik, slechts in zijne verhouding tot de rede door de grammatikale vormen gewijzigd wordt. Ware 't mogelijk, om dat begrip, afgescheiden van alle substantive, adjective, verbale, in één woord van alle grammatikale verhoudingen, zuiver en volledig weder te geven, dan zou m. i. tot het ideaal van een etymologisch woordenboek behooren, om bij ieder woord eerst dat afgetrokken begrip eens vooral naauwkeurig te beschrijven, en vervolgens bij elk der afgeleide vormen alleen de daaraan eigene verhoudingen of bijkomende begrippen aan te duiden, voor zooveel die niet uit de algemeene regelen der spraakkunst bekend mogen ondersteld worden. In een Maleisch woordenboek bestaat tot zulk eene *concentratie* van de woord-

Digitized by Google

verklaring te meer aanleiding en behoefte, dewijl in die taal het grondwoord veelal eene tamelijk zuivere en volledige uitdrukking is van 't begrip, dat zich in alle afgeleide vormen verder ontwikkelt. De beteekenis van die afgeleide vormen is doorgaans niets anders dan het product der vereeniging (of de som) van dat algemeene begrip met het bijzondere, dat aan den vorm zelf volgens algemeene regelen eigen is, of omgekeerd, zoo men wil, van 't bijzondere begrip des woords met het algemeene van den vorm; en de afwijkingen van 't spraakgebruik zijn daar veel zeldzamer en min belangrijk dan in vele andere talen. Eene goede verklaring van 't grondwoord is dus meestal voldoende, om ook alle afleidingen genoegzaam te doen verstaan, mits hare grammatikale beteekenis bekend zij. Maar zulk eene verklaring wordt niet zelden bemoeijelijkt door de eischen van ons spraakgebruik, hetwelk zulke onbepaalde vormen als het Maleische grondwoord mist. Vandaar, dat wij niet alleen doorgaans verscheidene woorden, als een zelfstandig-, een bijvoegelijk naamwoord, een werkwoord enz., bijeen moeten voegen, om eigenlijk slechts ééne beteekenis van 't Maleische woord te omschrijven (zoo als in آجَفْ *overstrooming*, *overstroomd zijn*, - *worden*, enz.), maar ook het eene begrip gemakkelijker in den vorm van een naamwoord, het andere in dien van een werkwoord of een deelwoord omschrijven; dat dan ook niet altijd de beschrijving van 't begrip des woords zich volledig en duidelijk in de verklaring van 't grondwoord vereenigen laat, maar soms gevoegelijker aan een' afgeleiden vorm verbonden of over verschillende vormen verdeeld wordt. Het schijnt mij daarom doelmatiger, het grondwoord met zijne afleidingen meer als een zamenhangend geheel te behandelen, en de opeenvolging der verschillende vormen, zonder ongeregelde willekeur, eenigzins naar de behoefte van ieder woord te regelen, dan zich daarin aan eene onveranderlijke volgorde te binden, en iederen afgeleiden vorm afzonderlijk te verklaren. Ten

Digitized by Google

einde mijne bedoeling betreffende dit en eenige andere punten nader toe te lichten, en mij zelf te verzekeren van hare uitvoerbaarheid, laat ik achter deze aanteekeningen eene proeve van bewerking volgen, waarin ik die van den S. naar mijne inzigten gewijzigd heb.

ib. r. 14 v. o. »Alle eigennamen zullen in een aanhangsel hunne plaats vinden." — Dat aanhangsel zal zich wel tot het allernoodzakelijkste moeten bepalen; want anders zou het spoedig een afzonderlijk boekdeel vereischen. De grens van 't noodzakelijke is hier zeker moeijelijk te bepalen; maar zoo er toch altijd sommige eigennamen zijn, die in een Maleisch woordenboek niet wel kunnen gemist worden, dewijl zij in zekeren zin tot de taal behooren (zoo als بروني جوهر جاو بوگس) — en andere zou ik liefst geheel weglaten — waarom die dan niet liever, als gewone woorden, in 't woordenboek zelf opgenomen, even als men bv. in Sanskrit-woordenboeken de namen van *Ardjoena*, *Joedistira*, *Gangga*, *Jamoena* aantreft?

ib. r. 9 v. o. „Men verwachte dus geene volledige flora of „fauna malaïca." — Dat zou voorzeker onredelijk zijn; maar het zou toch de waarde van 't woordenboek aanmerkelijk verhoogen, indien de namen van planten, dieren enz. zoo veel mogelijk ook met de wetenschappelijke benamingen wierden verklaard, waartoe, voor zooveel de botanie betreft, het onlangs aangekondigde werk van Prof. Miquel waarschijnlijk van veel dienst zal kunnen zijn.

blz. 543, r. 12. »Ter verkrijging van duidelijkheid is »het noodig, dat de beteekenissen van een groot gedeelte »der woorden door voorbeelden worden opgehelderd....." — Het ligt inderdaad in den aard der zaak, dat de voorbeelden in een werk als dit eene aanmerkelijke plaats moeten innemen, maar zooveel te meer is eene oordeelkundige spaarzaamheid in dit opzigt van belang voor de beknoptheid, die teregt onder de

Digitized by Google

drie hoofdvereischten van den voorgenomen arbeid gesteld is. Van haar toch hangt zoowel de spoedige voltooijing van dien arbeid als de matigheid van den prijs en 't gemak van den gebruiker voor een groot gedeelte af. Ik vind mij intusschen bezwaard om op die spaarzaamheid in 't aanwenden van voorbeelden bij den heer Von Dewall te sterk aan te dringen; want zijne voorbeelden zijn, voor zooveel wij uit de geleverde proeve mogen oordeelen, alle uitnemend gekozen, en dragen de beste getuigenis in zich, dat de S., gelijk hij zonder grootspraak zeggen mag, in ruime mate „uit de levende taal te putten" weet. Zij stellen niet alleen de beteekenis en 't gebruik van de woorden, waarbij zij worden aangevoerd, in 't helderste licht, maar zijn tevens, indien wij onzen indruk daarvan mogen vertrouwen, zoo vele leerrijke bijdragen tot de kennis van de zuiverste Maleische taal en wijze van spreken in 't algemeen. Evenwel, deze laatste verdienste, van hoe groote waarde ook, mag m. *i.* niet in aanmerking komen bij de vraag, of eene besparing in 't aantal en den omvang der voorbeelden mogelijk en raadzaam is. Zij moeten natuurlijk goed Maleisch zijn, en niets, wat daartoe vereischt wordt, kan overtollig heeten; maar voor 't overige behooren zij zich te bepalen tot datgene, wat tot opheldering van 't woord, waarop zij betrekking hebben, van wezenlijk nut is. Wanneer men ze tevens wil doen strekken tot oefening in allerlei spreekwijzen en uitdrukkingen, die met dat woord in geen bijzonder verband staan, en ze tot dat einde vermenigvuldigt en tot lange volzinnen uitbreidt, gaat men de grenzen van hunne ware bestemming te buiten. Zulke oefeningen mogen hoogst nuttig zijn, maar behooren, dunkt mij, in een woordenboek niet t' huis. Men houde ook in 't oog, dat de voorbeelden van den heer Von Dewall in den meest eigenlijken zin *voorbeelden tot opheldering*, en geene bewijsplaatsen zijn. Anders zouden voorzeker aanhalingen uit geschrevene, liefst zelfs uit gedrukte werken (hoedanige nu in de geleverde

Digitized by Google

proeve slechts hier en daar bij uitzondering voorkomen) den voorrang verdienen; dan zouden die voorbeelden ook dikwijls nog talrijker moeten zijn, en niet zoo vele woorden, vormen en beteekenissen, inzonderheid de min gebruikelijke, onbewezen mogen blijven. Maar dan zou zulk eene hopelooze uitbreiding noodzakelijk worden, dat daarin reeds een genoegzame grond schijnt te bestaan, om zich in den regel van de poging tot bewijzen te onthouden en tot de noodige opheldering te bepalen. Uit dit oogpunt beschouwd, geloof ik, dat vele van de aangevoerde voorbeelden, hoe passend overigens gekozen, zonder nadeel konden gemist, andere aanmerkelijk verkort worden. Dat ik evenwel verre ben, van eene overdrevene karigheid te willen aanprijzen, moge uit mijne eigene proeve van bewerking blijken. Ook daarin is nog veel, waarvan 't nut afhankelijk is van de verhouding, die tusschen het Maleisch-Nederduitsch en 't Ned. Mal. woordenboek bestaan zal. Is het eerste uitsluitend bestemd tot hulpmiddel bij 't *verstaan* van 't Maleisch, het ander tot hulpmiddel bij 't *schrijven* en *spreken* van die taal, dan zal men in 't eerste al datgene kunnen missen, wat eigenlijk tot opheldering van de beteekenis der woorden overbodig is, en alleen dient, om bij hem, die een woord gebruiken wil, allen twijfel weg te nemen omtrent de wijze, waarop het in goed Maleisch gebruikt wordt. Dit alles zal dan in het tweede deel eene meer eigenaardige plaats vinden. Maar welligt zal het doelmatiger blijken — en ik voor mij acht het in menig opzigt verkieslijk — om in 't eerste deel alles bijeen te brengen, wat tot eene volledige en zelfstandige woordbeschrijving behoort, zoodat men ieder woord niet alleen in 't verband, waarin het zich in gesprek of geschrift voordoet, leert verstaan, maar ook zelf, zonder gevaar van onjuistheid, te gebruiken; en daarentegen in het tweede deel zich te bepalen tot korte aanwijzingen, die de gebruiker zelf zal kunnen aanvullen door het eerste deel te raadplegen. In ieder geval is het te wenschen, dat

Digitized by Google

daaromtrent reeds vóór de bewerking van 't eerste deel een vast plan worde aangenomen: anders zal men daarbij voortdurend in gevaar zijn, om te veel of te weinig te geven, en zich voor het tweede deel allerlei moeijelijkheden bereiden, die door tijdig overleg konden vermeden zijn.

In 't belang der beknoptheid, die ik nu eenmaal heb ter sprake gebragt, veroorloof ik mij nog te wijzen op de omslagtigheid van het telkens voluit opnoemen van allerlei vormen en verhoudingen, die schier bij ieder grondwoord terugkomen. Het natuurlijkste middel, dat zich van zelf aan de hand doet, om die herhaling te vermijden, bestaat in 't gebruik van algemeene benamingen, die zelve door gepaste verkortingen zouden kunnen vertegenwoordigd worden. Aan zulke benamingen bestaat buitendien dringende behoefte, zoo dikwijls men taalkundige onderwerpen in 't algemeen behandelen wil; en er wordt dan ook in alle wetenschappelijk beoefende talen een ruim gebruik van gemaakt. Het Maleisch is in dit opzigt nog zeer ten achter; en 't is voorzeker geen gemakkelijk werk, om in dat gebrek op eene bevredigende wijze te voorzien. Niet ligt evenwel zal zich ooit eene dringender aanleiding of gunstiger gelegenheid daartoe aanbieden dan bij de onderneming van een nieuw Maleisch woordenboek en spraakkunst; en zoo wij regt hebben, den S. een' wetenschappelijken zin en eene grondige kennis van de Mal. taal toe te schrijven, kan hij die hoedanigheden hierin op 't voordeeligst doen blijken. Zij toch zijn natuurlijk van 't hoogste belang bij 't kiezen van benamingen, wier waarde grootendeels moet afhangen van de juiste opvatting en uitdrukking van 't wezen der onderwerpen, die men aanduiden wil. Evenwel, door in dat opzigt te veel te vergen, zou men ligt aan 't hoofddoel te kort doen. Namen behoeven geene definities te zijn, en kunnen het ook zelden zijn. De zaken te vertegenwoordigen, niet ze te beschrijven, is hunne eigenlijke be-

Digitized by Google

stemming. De hoofdzaak is dus, dat zij de benoemde zaken duidelijk en standvastig onderscheiden; en zoo zij tevens tot die zaken in eenige in 't oog loopende betrekking staan, aan deze of gene kenmerkende eigenschap ontleend, die het geheugen te hulp komt, dan is daarmede aan billijke eischen ruimschoots voldaan. Van dien aard zijn de meeste benamingen, die thans in de Javaansche spraakkunst algemeen zijn aangenomen. Sommige daarvan (zooals bv. die van het *denominatief*, en van het *transitief* werwoord) kunnen bezwaarlijk gezegd worden tot de benoemde zaken in zoodanige bijzondere betrekking te staan, dat zij daaraan bij uitsluiting zouden toekomen, veelmin, dat zij het uitgedrukte begrip in al zijn' omvang zouden kenbaar maken, maar voldoen daarom toch niet minder goed aan hunne bestemming, dan andere, wier beteekenis juister en volledíger aan den aard der zaken beantwoordt. Tot nu toe is 't gebruik van die taalkundige benamingen in 't Javaansch bijna uitsluitend binnen de spraakkunst zelve beperkt gebleven; maar het komt mij voor, dat het zich met wezenlijk voordeel in ruimer mate tot het woordenboek zou laten uitstrekken. Dit heb ik althans voor het Maleisch in de achterstaande artikelen beproefd, en daarbij eenige benamingen uit de Javaansche spraakkunst overgenomen, andere aan de algemeene taalkundige terminologie ontleend, ook sommige zaken, die daaraan gelijke behoefte hadden, vooreerst zonder naam moeten laten. De keus der gebezigde benamingen wil ik overigens geenszins als bevredigend aanprijzen, maar acht het integendeel wenschelijk, dat zij, althans ten deele, door betere vervangen worden. Het was mij ook niet zoo zeer te doen, om een bepaald stelsel van nomenclatuur te ontwerpen, als om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop het m. i. in 't woordenboek zou kunnen aangewend worden. Zoo die aanwending in 't algemeen doelmatig bevonden wordt, zij de verbetering en aanvulling der gekozen benamingen aan 't oordeel en de kennis van den S. zelf overgelaten. Dit is mede van toepassing op de *verkortingen*, die in mijne proeve gebezigd zijn,

Digitized by Google

ofschoon ik niet geloof, dat daarin voor iemand, die eenmaal de benamingen kent, eenig bezwaar zal gelegen zijn. Het teeken — of ——, waarmede ik op de gebruikelijke wijze woorden, die pas genoemd zijn, geheel of ten deele vertegenwoordigd heb, vordert evenwel een zeer behoedzaam gebruik, om geene aanleiding te geven tot dubbelzinnigheden, die tot elken prijs moeten vermeden worden. Waar dus de minste twijfel mogelijk scheen, heb ik liever het bedoelde woord voluit herhaald, zoo als men bv. in de voorbeelden bij سرگه vb. en bij لیغه ct. 2 zien kan.

Blz. 544, vlgg. Het door den S. voorgedragen stelsel voor de transscriptie van Mal. woorden in Europeesch schrift heeft ten doel, om eensdeels de *uitspraak* der Mal. woorden, en ten andere *de wijze, waarop zij in Arabisch karakter geschreven worden*, zoo naauwkeurig mogelijk te doen kennen. Die twee oogmerken hebben elk hunne bijzondere eischen, die zich niet of bezwaarlijk geheel laten over een brengen. Tot het laatste is het noodig, en ook voldoende, dat ieder karakter standvastig aan een en 't zelfde Arb. schrijfteeken beantwoorde, of althans nimmer twijfel kunne ontstaan, welk karakter bedoeld wordt; tot het eerste behoort eenige verscheidenheid in de vertegenwoordiging van sommige Arb. schrijfteekens, wier uitspraak aan belangrijke verschillen onderhevig is. Vanhier dan ook, dat bv. de kesra bij afwisseling door *i* en *e*, de dlamma door *oe* en *o* wordt wedergegeven; hetgeen zonder bezwaar geschieden kan, zoolang daarbij geene verwarring ontstaat tusschen de teekens, die aan verschillende Arb. teekens beantwoorden. Maar ik geloof, dat eene goede klankbeschrijving, zonder daarom al te naauwlettend te worden, somtijds nog andere vrijheden behoeven zal, die met eene streng eenvormige overzetting van de Mal. schrijfwijze niet wel bestaanbaar zijn; dat bv. de gewone uitspraak van صحبة beter wordt uitgedrukt door *sobat* dan door *sohbati*, die van ماكن beter door *màkan* of *makkan* dan door *mākan*, en dat het in zulke (waarschijnlijk vrij zeld-

Digitized by Google

zame) gevallen verkieslijk ware, de klankbeschrijving van de eigenlijke transscriptie af te scheiden, door bij de verklaring van 't woord de uitspraak meer bepaaldelijk aan te duiden, en bv. te schrijven مُحْبَة *ṣoḥbaṭı*, spr. (of vulgo) *sobat*, terwijl dan overal elders, waar het woord mogt voorkomen, alleen de transscriptie *ṣoḥbaṭı* zou gebezigd worden. Voor 't overige zal 't voldoende zijn, wanneer men eens vooral vertrouwen mag, dat de S. zich voor de klankbeschrijving niet te onbepaald op zijn schriftstelsel verlaat, maar bij ieder woord de systematische schrijfwijze zonder vooringenomenheid aan de gebruikelijke uitspraak toetst, en ieder aanmerkelijk verschil, dat zich daarbij openbaart, uitdrukkelijk kenbaar maakt.

Zoo dus de stelselmatige transscriptie in enkele gevallen onvoldoende is, om de ware uitspraak te doen kennen, in de meeste gevallen schijnt zij nevens de Mal. woorden zelve geheel overtollig. Wanneer men als algemeenen regel aanneemt, dat overal, waar de uitspraak niet uitdrukkelijk is aangeduid, de fatha voor *a*, de dlamma voor *oe*, de kesra voor *i* geldt, is de uitspraak en transscriptie van سِيَّلْ سُوَّهْ تُوَّهْ أَرْوَحْ آچڤْ ڤَادَنْ enz. zonder nadere verklaring reeds van zelf duidelijk. Voor de finale *ạ* van تُوَهْ كَهَارْ ڤَارْ enz. is ook geene uitzondering noodig, daar die klank toch volgens den S. aan de fatha op het einde van Mal. woorden *altijd* toekomt. En kon men voorts besluiten, om de *e* (*ĕ*) in 't Arb. schrift door een bijzonder teeken, hetzij ـِ of ـٖ aan te duiden (1), wat m. i. al-

(1) Zie daarover mijne Opmerkingen op het werk van Robinson, blz. 37 (deel VI van dit Tijdschrift), en het antwoord van den heer Netscher, blz. 156 (deel VI). Indien zoodanig teeken ter drukkerij niet mogt voorhanden zijn, zal dit evenwel voor 't Woordenboek waarschijnlijk geene zwarigheid opleveren, dewijl daarvoor toch wel eenige nieuwe teekens zullen moeten vervaardigd worden.

Digitized by Google

thans in een werk als dit aan geenerlei redelijke bedenking onderhevig is, dan zouden er weinig woorden overblijven, wier transscriptie nader zou behoeven bepaald te worden. Misschien kan het evenwel voor sommigen zijn nut hebben, haar bij ieder grondwoord eens vooral op te geven; maar althans in de herhaalde bijvoeging van de transscriptie bij iederen afgeleiden vorm kan ik geen nut hoegenaamd zien. In de voorbeelden en spreekwijzen is die overtolligheid, welke daarbij inderdaad al te veel plaats beslaan zou, vermeden, door ze alleen in Europeesch karakter te schrijven. Dat deze schrijfwijze bij voorkeur, in plaats van de Maleische, gebezigd is, vindt welligt zijn' grond in de moeijelijkheid, om Maleisch schrift, dat van de regter- naar de linkerhand loopt, met het onze, dat de tegenovergestelde rigting volgt, dooreen te drukken: eene moeijelijkheid, die zich ten aanzien van enkele woorden weinig of niet gevoelen doet. In zoover bestond er dus geen bezwaar tegen het drukken der afgeleide vormen in Mal. karakter; maar waartoe dan altijd de transscriptie daarnevens gevoegd? Ik kan toch niet denken, dat de S. zich lezers voorstelt, die in 't geheel geen Mal. schrift kunnen lezen? Voor dezulken toch zal zijn woordenboek door de alphabetische orde alleen reeds een gesloten boek zijn. In hun belang ware het te wenschen, dat die hinderpaal kon worden weggenomen; want in Indië zijn er voorzeker zeer velen, die, zonder het Maleische schrift te kunnen lezen, door mondelijk gebruik genoeg met de taal bekend zijn, om het woordenboek, indien het slechts toegankelijk voor hen ware, met vrucht te kunnen raadplegen. 't Is waar, voor dezulken moest het wel de moeite van eenige dagen waard zijn, om zich het Mal. schrift eigen te maken; maar die moeite schijnt voor de meesten toch een onoverwinnelijk schrikbeeld te zijn. Het heeft mij menigmaal getroffen, hoe verbazend de meeste menschen tegen dat aanleeren van een vreemd schrift opzien. Velen,

Digitized by Google

die dagelijks met inlanders in schriftelijk verkeer zijn, en de brieven, wanneer ze hun worden voorgelezen, tamelijk wel verstaan, blijven liever hun leven lang van vreemde hulp afhankelijk, dan zich eenmaal de, grootendeels ingebeelde, moeite te getroosten, om het inlandsche schrift zelven te leeren kennen. Indien dus een middel te vinden ware, om het woordenboek ook voor hen toegankelijk te maken, zou daardoor welligt het debiet en 't nut van die uitgave aanmerkelijk kunnen worden uitgebreid. Om evenwel het Maleische schrift geheel daaruit te verbannen, of althans de Europesche transscriptie tot grondslag der alphabetische rangschikking te nemen, zou niet mogelijk zijn zonder groot ongerief voor hen, die het Mal. in Arb. schrift zonder klankteekens lezen. Hierin zou wel eenigzins te voorzien zijn, door een register achteraan te voegen, waarin de woorden naar het Mal. alphabet gerangschikt zouden staan, met bloote verwijzing naar de artikels van 't woordenboek, bv. اچڤ *ātjap*; توه *tōēha*, *tōēwah*; بوڠ *bōēnga*, *bōēwang*, enz.; maar de beginner vooral, die dat register bijna voor ieder woord zou moeten raadplegen, alvorens het in 't woordenboek op te zoeken, zou daarmede slechts zeer gebrekkig geholpen zijn; en zoo doende zou aan deze zijde voorzeker nog meer nadeel worden te weeg gebragt, dan aan de andere zijde weggenomen. Daarentegen zou er m. i. geen ernstig bezwaar tegen bestaan, om, bij behoud van de tegenwoordige rangschikking naar het Mal. karakter, een register naar de Europ. schrijfwijze achteraan te voegen, en in verband daarmede de grondwoorden in 't woordenboek van een doorloopend volgcijfer te voorzien, waarheen in 't register kon worden verwezen, zoo als in de proeve hierachter is aangeduid. Hiermede zou althans eenigermate zijn te gemoet gekomen aan de behoefte van hen, die geen Mal. schrift kunnen lezen; en zelfs kan de dubbele moeite, die zij zich dan bij 't opzoeken van een woord zouden moeten getroosten, niet zeer zwaar wegen, daar zij uit

Digitized by Google

den aard der zaak niet verwacht kunnen worden, het woordenboek zoo aanhoudend te zullen gebruiken, als iemand die Mal. geschriften leest. Mogt men tot deze inrigting besluiten, dan zou natuurlijk het boven voorgestelde denkbeeld vervallen, om de transscriptie nevens de grondwoorden weg te laten; de afgeleide vormen, in zoover zij niet door taalkundige benamingen worden aangeduid, zouden gevoegelijk alleen in Europeesch schrift kunnen gedrukt worden; en in 't algemeen zou dan zoo veel mogelijk ook op de behoeften van min wetenschappelijke lezers dienen te worden gelet. Misschien zou het uit dit oogpunt dan ook maar beter zijn, de taalkundige benamingen in 't woordenboek ter zijde te laten, en zich te vergenoegen met de vormen zelven zoo veel mogelijk te verkorten, bv. *arwāh*, *tĕr* —, *bĕr* —, *mĕng* — *kan*, enz.; maar ik geloof, dat men daarmede weder verder zou gaan, dan noodig of wenschelijk is. Immers dient men de lezers toch, met behulp van de Inleiding, in staat te onderstellen, om de afgeleide vormen tot hunne grondwoorden te herleiden; en dan zal het hun niet veel moeite kosten, zich ook de benaming van die vormen en van sommige herhaaldelijk voorkomende verhoudingen van beteekenis eigen te maken, of des noods voor een' enkelen keer in de lijst van verkortingen na te zien. Een etymologisch woordenboek, dat men zonder eenige kennis van de vormleer zou kunnen gebruiken, is toch wel eene onbereikbare hersenschim!

Blz. 547. De S. heeft gemeend, zich bij de transscriptie te moeten onthouden van 't gebruik van letters, die aan ons alphabet (of liever aan de spelling van zuiver Nederduitsche woorden) vreemd zijn, als de op zich zelve staande *c* de *q*, *x* en *y*. Ik voor mij zou in dat gebruik, waar het van dienst kon zijn, zooveel bezwaar niet vinden; want die letters zijn toch aan elk, die zijn a-b-c kent, evenmin vreemd als de overige, en worden ook algemeen gebruikt in een aantal woorden, die, zoo ze al geen zuiver Hollandsch zijn, toch niet

Digitized by Google

kunnen gemist worden, om in 't Hollandsch, zelfs over de meest alledaagsche onderwerpen, zijne gedachten uit te drukken. Liever zag ik de inmenging van geheel nieuwe teekens zooveel mogelijk vermeden; en vooral dan, wanneer men zich, hetzij in 't woordenboek of elders, ook lezers voorstelt, die het Mal. schrift niet kennen, zou ik het wenschelijk achten, alle vreemde teekens, die niet te missen zijn, zooveel mogelijk buiten het eigenlijk schrift te houden; dat wil zeggen, ze boven of onder, maar niet tusschen de gewone letters te gebruiken, en dat gebruik te beperken tot aanduiding van datgene, wat alleen van belang is voor hem, die de Arb. schrijfwijze of de inlandsche uitspraak naauwkeurig wenscht te kennen, zoodat ieder ander bij 't lezen des noods kunne volstaan, met op de algemeen bekende letters en teekens te letten. In zoover heb ik tegen de meeste voorgestelde teekens, en bepaaldelijk tegen de diakritische punten van de *ḥ*, *ṣ*, *ḍl*, *ḳ* enz., geen bezwaar, dewijl de gewone Hollandsche lezer ze gerust buiten aanmerking laten kan, maar zou daarentegen de *e* liever door *ĕ* vervangen zien, dewijl de onderscheiding van dien klank niet zonder geheel bederf van de uitspraak kan veronachtzaamd worden, en het teeken ◡ voor kortheid althans meer bekend is dan het ondergeplaatste punt. Vooral ook het teeken *ṯ* voor de ڠ komt mij uit dat oogpunt min doelmatig voor; doch voor hetgeen ik over dat en eenige andere teekens te zeggen heb, zal zich beneden gepaster gelegenheid aanbieden.

Blz. 548, nº. 11. Indien het bestaan van de ڜ alleen bleek uit haar gebruik in Jav. handschriften in Arb. karakter, waar zij de Jav. ꦚ vertegenwoordigt, zou de gevolgtrekking, dat de ڜ oorspronkelijk in 't Mal. alphabet behoort, en dat woorden als *dasar*, *pondok*, *tandoe* eigenlijk met die letter behooren geschreven te worden, mij zeer gewaagd voorkomen. Het spreekt van zelf, dat men bij 't schrijven van Jav. met Arb. karakter behoefte kreeg aan eenige nieuwe teekens, even als

Digitized by Google

bij de toepassing van 't Arb. schrift op de Mal. taal het geval was. Niets is dus op zich zelf natuurlijker, dan aan te nemen, dat die ڎ, even als het teeken ـ voor den Jav. pĕpĕt, slechts ten behoeve van 't Jav. uitgevonden is, zoolang niet uit andere omstandigheden blijkt, dat zij in de Mal. taal zelve haar' grond heeft. Intusschen verzekert ons Marsden, zonder van de Jav. handschriften te gewagen, dat die letter „altijd gevonden wordt „in de lettertafels, welke de Maleijers voor het aanvankelijk on„derwijs gebruiken, schoon zij zelden of nooit in hunne boeken „voorkomt"; en zoo zegt ook de heer Von Dewall (welligt op gezag van den vorige?) „dat zij in de Maleische scholen nog altijd hare „plaats in het alphabet behoudt." Maar, al moest men dan ook voor uitgemaakt houden, dat de ڎ eene oorspronkelijk Mal. verscheidenheid van de *d* vertegenwoordigt, men zal het gebruik van dat letterteeken toch in 't eigenlijk Maleisch bezwaarlijk kunnen invoeren of herstellen, tenzij in echt Mal. geschriften of in de hedendaagsche Mal. uitspraak eene voldoende aanwijzing gevonden worde van de gevallen, waarin zij behoort gebezigd te worden. Om zich hierin toch naar de Jav. schrijfwijze van dezelfde woorden te rigten, zou niet alleen onvoldoende zijn, in zoover het alleen baten zou voor woorden, die aan beide talen gemeen zijn, maar ook zeer willekeurig, althans waar het geene woorden geldt, die blijkbaar uit het Jav. zijn overgenomen, en waarvan men de oorspronkelijke spelling en uitspraak wil kenbaar maken.

Blz. 550, r. 1. Om het teeken ء, dat in de transscriptie van den S. de ع vertegenwoordigen zal, te plaatsen *boven* de vokaal, „waaraan die klank toekomt," dat is te zeggen, welke dien klank volgt of voorafgaat, kan ik evenmin „eigenaardig "als „duidelijk" noemen. De S. schijnt van de meening uit te gaan, dat het voor de uitspraak genoegzaam onverschillig is, of de ع de syllabe opent of sluit, of eene vokaal die letter vóór of achter zich heeft. Dit is onbetwistbaar waar, wan-

Digitized by Google

neer men; zoo als de meeste Europeanen, de ع *in 't geheel niet* uitspreekt; doch voor hen, die dit wel en naar behooren doen, maakt dat verschil in plaatsing, zoo ik meen, niet minder onderscheid dan met iedere andere consonant het geval is. In 't Javaansch, dat hier wel van geene overdrevene naauwgezetheid te verdenken is, wordt de ع van Arb. woorden in 't begin van eene syllabe gewoonlijk door ꦔ (*ng*), aan 't einde door ꦏ꦳ (de onvolkomen uitgesprokene *k*) vertegenwoordigd, ook wel in beide gevallen verwaarloosd, maar nooit, zoover ik mij herinner, van hare plaats gerukt; hetgeen (al mogten er ook misschien enkele uitzonderingen op bestaan) genoegzaam aantoont, dat die plaats in de uitspraak niet zonder merkbaren invloed is. Maar buitendien kan de schrijfwijze van den S. wezenlijken twijfel omtrent de oorspronkelijke spelling van sommige Arb. woorden, ja zelfs verwarring tusschen verschillende woorden doen ontstaan. Zoo behoort er althans eenige kennis van de Arb. spraakkunst toe, om te kunnen gissen, dat *'itikād* voor اِعْتِقَاد en niet voor عِتِقَاد, daarentegen *'ibādat* voor عِبَادَة en niet voor اِعْبَادَة staat, en *'arāb* zou werkelijk even goed beantwoorden aan أَعْرَاب *zwervende Arabieren*, als aan عَرَاب den naam van zekere vrucht. Het zal dus wel noodig zijn, ook in de transscriptie het teeken, dat de ع voorstelt, vóór of na de vokaal te plaatsen, zoo als de Arb. spelling in ieder geval aanwijst, bv. *i'tikād*, *'ibādat*, *a'rāb*, *'arāb*. Het is waar zoo doende geraakt men in de war tusschen de ع en de hamza die de S. in sommige gevallen op diezelfde wijze wil aanduiden, blz. 552; maar dan zal voor een van beiden een ander teeken moeten gekozen worden. Om, naar het voorbeeld van Werndly, de ع zelve (ﻉ) geheel in ons schrift op te nemen, en bv. te schrijven *ꦄibādat*, *iꦄtikād*, schijnt mij weinig

Digitized by Google

aannemelijk, vooral met het oog op hen, die 't Maleische schrift niet kennen. Ik zou daarom ook de ʿ van den S. liever door eene apostrophe vervangen zien; maar deze zou dan toch nog beter voor de hamza dan voor de ع kunnen dienen, zoodat ik voor de laatste inderdaad niets beters weet voor te stellen dan de ʿ, op de zoo even aangeduide wijze geplaatst.

Waarom geeft de S. (in r. 5) عادة weder door *ʿaadat* en niet door *ʿadat* of *ʿadat* (*)? Was het slechts ter vermijding van eene moeijelijkheid in de drukkerij, dat het gewone teeken van verlenging hier door verdubbeling van de vokaal vervangen is? In dat geval zou die afwijking wel eenige opheldering verdienen. Of heeft de schrijfwijze *ʿaadat* welligt eene andere reden? In het *Schema van transscriptie*, blz. 545, is de waarde (klank, phonetische kracht) van de ع uitgedrukt door *ʿa*. Ik houd die voorstelling voor alles behalve juist; en zoo de S. zelf er door in de war gebragt is, blijkt daaruit genoegzaam, hoe gevaarlijk zij is. Ik zou dit vermoeden waarschijnlijk niet opgevat, althans geschroomd hebben het uit spreken, zoo het geen' anderen grond had dan dit enkele woord *ʿaadat*; doch ik zal beneden op nog eenige punten moeten wijzen, waarin ik dezelfde verkeerde voorstelling meen te herkennen. Voor de *waarde* van de ع had in 't Schema m. i. òf niets moeten staan, dewijl die waarde in ons klankstelsel geen aequivalent heeft, òf het teeken ʿ, waardoor het in de transscriptie van den S. vertegenwoordigd wordt, met eene toelichtende omschrijving, als: *een bij ons onbekende keelklank*, of iets dergelijks. Eene vokaal kwam er althans volstrekt niet bij te pas, zoo min *a* als

(*) De fatha en kesra vervangen hier het streepje, dat de lange vokaal moest aanduiden, maar in druk niet met de hamza kon verbonden worden.

Digitized by Google

oe of *i*; want de ع is eene eenvoudige consonant, die zich van de overige alleen daardoor onderscheidt, dat wij Europeanen haar niet weten uit te spreken; en zoo zij, zelfs in den mond der Arabieren, eene vokaal nevens zich behoeft, om hoorbaar te worden, staat zij ook in dit opzigt met alle andere volkomene consonanten gelijk. Had zij werkelijk de waarde van *ȧ*, dan zou men niet alleen voor عادة *ȧȧdaṯ* (niet *ȧadaṯ*), maar ook voor عُمْر *ȧoemr*, en voor لَعْنة *laȧnaṯ* moeten schrijven, en niet *ȯemr*, *lȧnaṯ*, zoo als de S. doet (*). Dezelfde bedenking is toepasselijk op de ا consonant, waarvan de waarde in 't Schema door *a* wordt uitgedrukt. Ook van dat teeken heeft de waarde in ons schrift, zelfs in de transscriptie van den S., in 't geheel geen aequivalent, maar zou zich des noods laten omschrijven door *spiritus lenis*, *stomme h*, of iets dergelijks, hetgeen dan nader kon opgehelderd worden, door te zeggen, dat het Arabisch klankstelsel geene vokaal zonder voorafgaande consonant erkent, maar in de klanken, die door ons als zoodanig beschouwd en geschreven worden, de uitademing of uitstooting van de lucht, welke van zoodanigen klank vergezeld gaat, als eene bijzondere consonant aanmerkt, die door ا (of liever door أ) wordt voorgesteld; dat die ا evenwel op het eind van eene syllabe, waarin de *a*- klank (َ) voorafgaat, eenvoudig de kracht heeft, van dien klank te verlengen, en in dat geval zonder hamza

---

(*) Ook voor Roorda van Eijsinga is de ع een struikelblok geweest. In zijn Mal. Nederd. woordenboek vindt men die letter zelve (i. v. ع) verklaard door *à*, *ì*, *ò*, *ù*, even als in Marsden, maar de عا in alle woorden wedergegeven door *àȧ*, en daarentegen de عَ عِ عُ weder eenvoudig door *à*, *ì*, *oe*!

Digitized by Google

geschreven wordt. Maar de ا consonant heeft evenmin de waarde van *a*, als ب die van *ba*, *bi* of *boe*.

Wanneer de S. (onder n°. 21) beweert, dat de naam *ṛīn* voor غ *de eenige goede* is, en de benaming *ṛain* voor een' misslag van Europesche grammatici houdt, uit de analogie van den naam der ع (*ʿain*) ontstaan, gaat hij zeker te ver. Althans vindt men ook in 't Arb. woordenboek van Freytag, op gezag van een' Arabisch schrijver, غَيْن en niet غِين, als den naam van de letter غ vermeld. Al steunt dus ook welligt de benaming *ṛīn* van haar' kant werkelijk op *Arabisch* gezag, zou ik toch veeleer geneigd zijn, de laatste voor eene dialektische afwijking, en de eerste voor den klassieken naam te houden; schoon de S. misschien regt kan hebben, om aan den naam *ṛīn*, indien deze bij de Maleijers uitsluitend in zwang is, op dit gebied de voorkeur te geven. Wat hij verder, op blz. 551 laat volgen, dat „bij het vormen van den naam der ع de *fatḥaṭ* „(of de klinker *a*) noodig was, om haar consonantisch element „in beweging te brengen," schijnt mij weder zamen te hangen met de boven besproken voorstelling van ع door *aʿ*: anders is 't mij al te diepzinnig! Ik kan er volstrekt niet uit begrijpen, waarom de ع niet even goed عِين *ʿīn* zou kunnen heeten, als bv. *feest* in het Arb. عِيد *ʿīd* heet, om slechts één te noemen uit de tallooze woorden van gelijken vorm, die men in ieder Arb. woordenboek op de ع vinden kan. Onder die woorden behoort bij Freytag ook عِين *ʿin* zelf, in de beteekenis van *oog*, die het gemeen heeft met het meer gebruikelijke عَيْن *ʿain*. In die beteekenis ligt dan ook volgens Freytag de reden van den naam der letter ع, „wegens hare oorspronkelijke gedaante": men zou zelfs kunnen zeggen, wegens hare tegenwoordige ge-

Digitized by Google

daante, in den vorm ع, waarop de naam *oog* nog tamelijk wel schijnt te passen. Evenzoo zijn de namen van andere Hebreeuwsche, Arabische, en middellijk ook van Grieksche letters ontleend aan verschillende voorwerpen, die zij ondersteld worden af te beelden of oorspronkelijk te hebben afgebeeld. Ten aanzien van de غ blijkt mij dit niet: عَيْن beteekent volgens Freytag *wolk* en *dorst*; غَيْن of liever اَلْغَيْن is daar slechts als de naam van eene plaats vermeld. Welligt is de naam عَيْن werkelijk, zoo als de S. onderstelt, maar door de Arabieren zelven, naar de analogie van عَيْن gevormd. — Wat overigens de *transscriptie* van de غ aangaat, zoo is de zamenstelling *ghr* daarvoor in een goed stelsel zeker niet wel te gebruiken; maar het komt mij voor, dat juist onze Hollandsche *g*, schoon iets zachter dan de غ, tamelijk wel beantwoordt aan den klank, die aan deze ook door den S. zelf wordt toegeschreven, wanneer hij haar met eene *gebrouwde r* vergelijkt. In 't Jav. wordt zij, even als onze *g*, gewoonlijk door ꦒ, of naauwkeurigheidshalve door ꦒ꦳, soms ook door ꦔ, maar nooit, zoover ik weet, door ꦫ wedergegeven; waaruit zich laat afleiden, dat zelfs de Polynesische *g*, schoon zij den schrapenden of raspenden klank van de onze mist, nog nader aan de غ komt dan de *r*. Ik zou dan ook, met het oog vooral op het boven aangemerkte aangaande 't gebruik van diakritische teekens, de غ liever door *g*, of eene wijziging daarvan, als *ġ*, *ğ* of iets dergelijks, dan door *ṛ* wedergeven, dewijl in 't laatste geval het onderstaande punt van te veel belang voor de uitspraak zou zijn, om zonder nadeel te worden veronachtzaamd. Een Europeesch lezer, wien het niet te doen is om de oorspronkelijke schrijfwijze naauwkeurig te kennen, kan, dunkt mij, voor غسول gerust *gasoël* lezen; maar

Digitized by Google

wanneer hij *rasoel* las, zou hij bepaald onverstaanbaar worden. En voor naauwkeuriger lezers zal de *g* even goed als de *r* zijn, mits zij slechts duidelijk van de maleische ڭ onderscheiden zij.

Blz. 554. Met het voorstel van den S., om de gehamzeerde letters in بودوء بادِيء مِنْتاءْ مُؤْمِن اِئْثَر دَأْب door eene enkele hamza, achter de vokaal geplaatst, te vertegenwoordigen, en alzoo te schrijven *daʼb*, *iʼtzar*, *mintaʼ* enz., zou ik mij des noods, bij gebreke van beter, wel kunnen vereenigen, schoon ik, gelijk boven gezegd is, de apostrophe verkiezen zou, vooral indien de *ʼain* mede door ـٔ moet worden uitgedrukt. Maar hoe de S. beweren kan, dat „in allen gevalle het „naauwkeurigst" zijn zou, die gehamzeerde letters, die hij toch zelf *sluitmedeklinkers* noemt, door *aʼ*, *oeʼ*, *iʼ*, enz. weder te geven, en dus, met verdubbeling der vokalen, te schrijven *daʼab iʼitzar* enz., begrijp ik weder volstrekt niet, tenzij ook hier dezelfde onjuiste voorstelling van de waarde der أ ten grondslag ligt, die ik boven meen te hebben aangetoond. In den regel toch wordt de أ in ons schrift (ook in de transscriptie van den S.) niet vertegenwoordigd, maar haar aanwezen alleen aangeduid door het ontbreken van eene andere consonant vóór de vokaal: eene aanduiding, die trouwens voldoende is, wanneer men eenmaal weet, dat zoodanige initiale vokaal in 't Arb. altijd wordt opgevat en uitgedrukt als begeleidende klank van de أ. Die aanduiding zou evenwel geheel verloren gaan, waar de أ als sluitletter zonder vokaal verschijnt, zoo als in de woorden مِنْتَأْ دَأْب, die naar den gewonen regel eenvoudig door *dʼab*, *minta* zouden moeten wedergegeven worden, even als of

Digitized by Google

het مِنْتَ دَب ware. Maar dit zou wezenlijk te kort doen aan het doel der transscriptie, om de oorspronkelijke schrijfwijze en uitspraak kenbaar te maken. De ء dient dus in zulke gevallen wel uitdrukkelijk vertegenwoordigd te worden; en dit kan door ieder willekeurig teeken geschieden, mits het geene verkeerde voorstelling geve, dus liefst door een, dat in ons schriftstelsel geen wezenlijke beteekenis voor de uitspraak heeft, zoo als de apostrophe, of ʿ of *, of wat men anders bedenken moge. De *vokaal a met hamza* schijnt daartoe evenwel al zeer ongeschikt; en in ieder geval kan zij evenmin als een van de genoemde teekens gezegd worden, door den gewonen regel van transscriptie van de ء te worden voorgeschreven; want uit dien regel kan niets anders voortvloeijen, dan de ء *in 't geheel niet* uit te drukken. In de Arb. woorden مُؤمِن إِئْثَر is de oorspronkelijke أ van den wortel (أَثَر أَمِن), wegens de vooraankomende vokalen *oe* en *i*, veranderd in و en ى, die echter, als plaatsvervangers van أ, de hamza dragen. Zij zijn dus uit het oogpunt der etymologie werkelijk, gelijk de S. zegt, *sluitmedeklinkers*, maar beantwoorden als zoodanig in zijn stelsel van transscriptie aan *w* en *j*, en niet aan *oe* en *i*. Inderdaad geloof ik, dat de Arb. schrijfwijze van die woorden het best zou worden nagebootst, door te schrijven *moe'min*, *i'tzar*. Maar in de gewone uitspraak verliezen de و en ى in zulke gevallen haar consonantisch karakter, en gaan in eene eenvoudige klankverlenging over, zoodat men *mōemin*, *ītzar* zegt, en ook wel مُومِن إِيْثَر schrijft, even als of de wortels يْثَر ومِن waren. Ik onderstel dus, dat de schrijfwijze *mou'*-

Digitized by Google

min van De Sacy, die onze S. misschien wat al te stellig afkeurt, ten doel heeft, om de gebruikelijke uitspraak te gelijk met de etymologische vorming en de daarop gegronde spelling te doen kennen. Met de Mal. woorden بادئ بودؤ is de zaak in zoover anders gelegen, als hier de uitspraak werkelijk dien kort afgebroken' klank doet hooren, die door de vokaallooze أْ, of na *oe* en *i* door ؤْ ئْ wordt uitgedrukt. Maar ook die klank laat zich in ons schrift niet zonder gevaar van misvatting door *w̓* en *j̓* wedergeven; en ik zou daarom met den S. liever eenvoudig *bodo' bādi'* (of nog liever *bōdo'*, *bādi'*) schrijven, hetgeen toch omtrent de Mal. schrijfwijze geen' twijfel kan overlaten, wanneer men eens vooral weet, dat de hamza of de apostrophe na fatha voor أْ, na dlamma voor ؤْ, na kesra voor ئْ staat. Het schijnt mij overigens (in 't voorbijgaan gezegd) geenszins twijfelachtig, dat de hamza van die woorden in Mal. karakter, wanneer men naauwkeurig schrijven wil, *boven* de sluitletter behoort te staan (بادئ بودؤ منتأ) en niet *daarneven* (بادئ بودؤ منتأ), welke laatste schrijfwijze veeleer aan *mintāä* of *mintaï* enz. zou moeten beantwoorden.

Blz. 555. De ة, zegt de S., wordt door de Maleijers, zonder vasten regel, nu als *h*, dan als *t* uitgesproken. Dit is waarschijnlijk niet in dien zin te verstaan, dat men geheel naar willekeur bv. *nafaḳat* of *nafaḳah*, *sobat* of *sobah* zegt, maar zoo, dat in sommige woorden deze, in andere gene uitspraak gebruikelijk is. In de meeste uit het Arb. overgenomene woorden wordt de ة in 't Mal., voor zooveel ik weet, altijd als *t* uitgesproken en behandeld. Daarentegen luiden bv. فِتْنَة en

Digitized by Google

قهوة in onze Mal. woordenboeken *fitnah*, *kahwah*, en zijn daar dan ook فتنة قهوة geschreven. Het schijnt dus wel noodig, de uitspraak van de š voor ieder woord, waarin zij voorkomt, aan te geven, en zelfs daarvoor in de transscriptie zelve twee verschillende teekens aan te nemen; want het verschil in uitspraak is hier weder te groot, om zonder nadeel in 't schrift twijfelachtig te worden gelaten. Zou men niet bv. de š met *t*-klank door *th*, en die met *h*-klank door *'h* kunnen voorstellen? De Nederlandsche lezer is nu toch eenmaal gewoon, de *th* als eene voor de uitspraak tamelijk onverschillige wijziging van de *t* in woorden van uitheemschen oorsprong te beschouwen; en vooral op het eind van een woord kan zij niet ligt tot misvatting aanleiding geven. Tot vertegenwoordiging van de ط schijnt zij mij daarom minder geschikt, dewijl zij in 't midden van een woord (bv. in *bāthin* voor باطن) het voorkomen hebben zou van voor ثـ te staan. Men zou dan de ط door *'t*, *ṭ* of een dergelijk teeken kunnen wedergeven. — De *h* met eene schrap er door (*ḥ*), die de S. voor š bezigen wil, is zeker vernuftig uitgedacht, en alleszins voldoende, om de Arb. *schrijfwijze* te vertegenwoordigen, maar schijnt mij uit het oogpunt der uitspraak, en voor lezers, die 't Maleisch schrift niet kennen, weinig doelmatig. Mogt men het evenwel willen gebruiken, dan is het te wenschen, dat er althans goede typen van zullen gegoten worden, en dat men het woordenboek niet ontsieren zal met zulke wanstaltige, raadselachtige figuren, als in het Ontwerp, bij wijze van noodhulp, gebezigd zijn. Kunnen die typen te Batavia niet beter worden vervaardigd, dan schijnt het wel de moeite waard, dit des noods in Nederland te laten doen, hetgeen toch welligt ook voor andere teekens noodig zal zijn, bv. voor het dwarsstreepje, dat in de transscriptie de verlenging van vokalen moet aanduiden, en in het

Digitized by Google

Ontwerp veelal door een liggend cijfer ـــ, of zelfs door eene liggende ـــ vervangen is, wat gansch niet fraai staat. Het oog moet toch ook wat hebben! (*)

Blz. 557. De kesra heeft volgens den S. nooit den klank van eene zachtlange *e*, dan wanneer zij door ي verlengd wordt. Ik geloof, dat het juister ware te zeggen, nooit anders dan in eene opene syllabe. Immers blijft de zachtlange *e*-klank in woorden als بيد *bēda*, سيو *sēwa* onveranderd, al gaat de ي door verplaatsing van den klemtoon verloren, bv. in بدان *bédānja*, سواكن *séwākan*? Dit neemt niet weg, dat die klank, gelijk de S. aanmerkt, door de plaats van de *e* genoegzaam wordt onderscheiden van de scherpkorte *è*, die slechts in geslotene syllabes voorkomt; maar ik zou het toch niet overtollig vinden, de eerste, waar zij geen verlengingsteeken draagt, door *é*, de laatste door *è* nader aan te duiden, ook om de tegenstelling met de korte *ĕ* (of *ẹ*) nog meer te doen uitkomen.

Blz. 560. Marsden zegt in zijne Mal. Spraakkunst (blz. 14 van de vertaling van Elout), dat de teekens چ ڎ غ ڤ ڬ ڽ, die ten behoeve van 't Mal. aan 't Arb. alphabet zijn toegevoegd, door Maleijers achter al de overige, eigenlijk Arabische, letters plegen te worden opgenoemd; dat hij echter, ten gemakke van de alphabetische inrigting en 't gebruik der woordenbocken, gemeend heeft het voorbeeld der Perzen te moeten volgen, door elke van die toegevoegde letters te plaatsen achter de verwante Arabische چ ڎ غ ڤ ڬ ڽ. Die schik-

(*) Het oog dient evenwel voor Indisch drukwerk wel zeer inschikkelijk, om niet te zeggen onverschillig, te zijn; want het schijnt voor alsnog tot de vrome wenschen te zullen behooren, om op Java iets anders dan zeer eenvoudig Hollandsch toonbaar en naauwkeurig gedrukt te krijgen: getuige ook dit opstel zelf!

Digitized by Google

king noemt onze S. *onoordeelkundig*, *eigenmagtig*, *onnoodig*, en even *ongerijmd*, als of men in ons alphabet de *p* achter de *b*, de *v* achter de *f*, enz. wilde overbrengen. Ik voor mij vind die afkeuring geheel ongegrond, de vergelijking te eenenmale valsch, en acht het eene wezenlijke dienst, door Marsden aan alle latere beoefenaars van 't Maleisch bewezen, dat hij door zijn voorbeeld onze woordenboeken behoed heeft voor de leemte, die daarin, misschien voor altijd, zou ontstaan zijn, indien hij zich had laten leiden door de hoogst onbeduidende omstandigheid, dat de Maleijers (aangenomen zelfs, dat het werkelijk een algemeen gebruik bij hen is) hunne additionele letters eerst na al de echt Arabische *plegen op te noemen.* Daar de S. zich evenwel ten slotte, schoon met verklaarden tegenzin, genoodzaakt erkent, om mede dat voorbeeld van Marsden te volgen, zal ik mij, zonder verdere uitweiding, tot deze bloote uitdrukking van mijn gevoelen bepalen.

Alvorens van 't alphabet afscheid te nemen, moet ik, naar aanleiding van de namen, die in 't Schema aan zekere teekens gegeven worden, nog eens terugkomen op een punt, dat reeds in mijne Opmerkingen over het werkje van Robinson en in het antwoord van den heer Netscher daarop is ter sprake gekomen. Ik bedoel de beteekenis en 't gebruik van de *medda* of *madd.* Volgens Robinson behoort dat teeken te staan of wordt ondersteld te staan op de half-consonanten ا و ي, zoo dikwijls zij eene lange vokaal voorstellen, of liever tot verlenging van de overeenkomstige vokaal dienen, en dragen die teekens alsdan den naam van *koeroef mad.* Ik heb de juistheid van die voorstelling in twijfel getrokken op gezag van de eenige Arabische grammatica, die ik raadplegen kon, en volgens welke de medda als verlengingsteeken (indien men het zoo noemen kan) alleen gebezigd wordt boven de ا, en wel alleen ter vervanging van een' tweeden alif (hetzij conso-

Digitized by Google

nant of vokaal), die anders nevens den eersten zou moeten staan, bv. in آمَنَ voor أَامَنَ āmana, en in تَآمَرُو voor تَأَامَرُوا taā̄marōō; zoodat bv. خَآلَق niet, zoo als Robinson beweert, chālik, maar chaā̄lik (of chāālik, zoo als يَآمِير voor يَاأَمِير jāāmīr) zou moeten luiden. De heer Netscher heeft, blijkens zijn antwoord, ook in 't uitgebreider werk van De Sacy geen' grond voor de leer van Robinson kunnen vinden: immers, hetgeen daaruit wordt aangehaald betrekkelijk de *medda accidentel*, schijnt niets gemeen te hebben met het gebruik van de medda als verlengingsteeken. In Freytag's Arab. woordenboek worden مَدّ en مَدّة beide verklaard door: „teeken, dat aanduidt, dat de elif lang is", hetgeen wel niet veel licht geeft over de gevallen, waarin de medda gebruikt wordt, maar althans mede dat gebruik tot de ا beperkt. Voor 't overige is de algemeen gebruikelijke schrijfwijze in gedrukte Arb. werken, voor zooveel ik weet, geheel in overeenstemming met de voorstelling, die ik aan de grammatica van Prof. Roorda ontleende. Men zou als eene afwijking kunnen beschouwen, dat bv. het woord سُوٌ *kwaad*, *onheil* (Freytag), door sommigen met de medda سُوٌ geschreven wordt (zoo in Flügels uitgave van den Koran, III, 168 en elders); doch dit laat zich ligtelijk verklaren, dewijl سُوٌ schijnen kan voor سُوٌ, en dit voor سُأٌ (even als سُؤَال voor سُأَال) te staan. De medda kan dan ook hier weder als plaatsvervanger van de ا beschouwd worden, daar سُوٌ voor سُوأٌ staat. Mogen er dus ook meerdere woorden zijn, waarin om gelijke reden و of ي de medda dra-

Digitized by Google

gen kan, zoo ligt daarin nog geen de minste steun voor het مومنون en خليفة van Robinson, hetwelk ik, evenzeer als het bovengenoemde خالق, moet blijven beschouwen, als op louter misverstand te berusten, zoo lang niet blijkt, dat hij er betere gronden voor gehad heeft. En dat die bestaan zouden, kan ik te minder onderstellen, dewijl in dat geval de medda juist die kracht verliezen zou, welke haar in 't bekende schrijfgebruik eigen is. Immers, indien *chālik* moest of slechts kon geschreven worden خاالق, zou de medda in تامروا niet meer kunnen dienen, om *taāmaroē* van تامروا *tāmarōe* te onderscheiden, en zou men dit niet anders kunnen doen, dan door تاأمروا of تأامروا te schrijven. Zou het onder die omstandigheden niet raadzaam zijn, Robinson's leer omtrent de medda voorloopig in zijne Proeve te laten rusten, althans beter inlichting af te wachten, alvorens zijne voorstelling en de benaming van *hoeroef mad*, in den zin waarin hij die bezigt, voor goed in de Mal. spraakkunst op te nemen? Ik vind mij gedrongen, die vraag inzonderheid aan den heer Von Dewall in bedenking te geven, eer hij zijne medewerking leene, om in de Mal. orthographie beginselen in te voeren, die voor 't minst nog onder de verdenking liggen, van uit onkunde omtrent het Arb. schriftstelsel voort te spruiten. In het Schema van onzen S. wordt de medda, overeenkomstig het gevoelen van Robinson, omschreven als het teeken van „verlenging van klinkers" in het algemeen, en ten aanzien der benaming *hoeroef mad* gaat de heer Von Dewall zelfs nog verder dan Robinson, door de teekens ا و ي *met de voorafgaande vokaalletters* onder die benaming zamen te vatten, en daaronder alzoo de teekens (of liever vereenigingen van teekens) اَ ـُو ـِي, beantwoordende

Digitized by Google

aan onze lange vokalen *ā*, *ōe*, *ī*, te verstaan. Dit schijnt mij geheel strijdig met het Arab. schriftstelsel, en duidelijk den invloed te verraden van de Europesche transscriptie, waarin *ā*, *ōe*, *ī* zich als bijzondere letters of schrifttcekens voordoen. In 't Arab. zou men, geloof ik, even goed بَـ — of دَـ — of dergelijke combinaties onder de *hoeroef* kunnen opnemen, als ا — وَ — يَ —. Dit zelfde geldt van de benaming *ḥoerōfoe 'llain* voor de tweeklanken وْ — يْ —. Ik vind die benaming bij Robinson niet, maar wel in 't woordenboek van Freytag, waar لَيِّن verklaard wordt door *zacht*, حُرُوف اللِّيْن of لَيِّنَة door »de letters ا و ي", en حُرُوف المَدّ واللِّيْن door »de »letters ا و ي wanneer zij door eene vokaal worden voorafge»gaan, dewijl zij alsdan die vokaal verlengen, en zacht wor»den uitgesproken." Hier schijnt dus *hoerōefoe 'llain* ten naaste bij synoniem met *hoerōefoe 'lmadd* te zijn; of welligt is het laatste meer bepaaldelijk op de ا, het eerste op de و en ي toepasselijk; maar in ieder geval schijnt er slechts gewone vokaalverlenging, en geene vorming van tweeklanken mede bedoeld te zijn. Dan welligt is hieromtrent bij De Sacy betere inlichting te vinden.

Dat de S. voor *pengatjap* ڤڠَاچَڤ schrijft (blz. 568, r. 2 v. o., en blz. 571, r. 6. v. o., volgens de Errata), is weder geheel in overeenstemming met de leer van Robinson, maar juist daarom, zoo ik mij niet bedrieg, in strijd met het Arb. schrijfgebruik. Om *pengātjap* in Arb. schrift uit te drukken, is eigenlijk ڤَغَاچَڤ voldoende; maar wil men daarbij, volgens de zienswijze van hen, die de غْ tot het voorvoegsel rekenen, de afscheiding in *peng-ātjap* aanschouwelijk maken,

Digitized by Google

dan kan dit geschieden, door ڤڠَأَچڤ of ڤڠآچڤ te schrijven. Het een zoowel als het ander staat volkomen gelijk aan ڤڠْ آچڤ of ڤڠْ أَاچڤ; terwijl ڤڠْأَآچڤ (altijd in de onderstelling, dat mijne opvatting van de medda de ware is) beantwoorden zou aan ڤڠْ أَآچڤ = ڤڠْ أَأَاچڤ, en dus niet anders kan gelezen worden dan met vier syllabes *peng-ääljap* of *peng-ääljap!* Wanneer men evenwel, op de gronden in mijne Opmerkingen op het werkje van Robinson aangevoerd, aanneemt, dat de ڠ niet tot het voorvoegsel, maar veeleer, als eene nasale wijziging van de oorspronkelijke أ tot het grondwoord zelf behoort, en de hamza alleen gebruiken wil tot aanduiding, dat het grondwoord met أ en niet met ك begon, dan zou ik verkieslijk achten ڤڠَأَچڤ te schrijven, zonder eenig teeken op de ڠ. De heer Netscher vraagt in zijn antwoord op mijne Opmerkingen, waarom ik مڠرت van ارت met, en مڠرج van كرج zonder hamza schrijven wil, daar أ toch zoowel als ك een medeklinker is. Ik weet daarop niet beter te antwoorden, dan met herhaling van mijne eerste uitlegging, waaruit voldoende blijkt, dat ik de أ van ارت evenzeer als de ك van كرج in de ڠ van den verbalen vorm overgegaan denk, derhalve in beiden de ڠ veeleer tot de tweede dan tot de eerste lettergreep reken, en de hamza in مڠرت alleen beschouw als eene soort van herinneringsteeken van de oorspronkelijke أ, waarom ik dan ook niet مڠْرَتْ maar مڠَرْت meen te moeten schrijven. Ik geloof, dat deze opvatting eenigen steun vindt in 't gebruik van de hamza boven de و en ي, die uit eene

Digitized by Google

oorspronkelijke أ ontstaan zijn. Mogt evenwel de schrijfwijze ثقّاچف مقّرت, zonder teeken op de ع, niet te verdedigen zijn, dan zou ik liever de hamza geheel weglaten, en مقّرت ثقّاچف schrijven, onverschillig of het grondmet أ of met ك begon, maar zeker in geen geval ثقّآچف!

Op bladz. 596 staat كفارة of كفارت als verbastering van 't Arb. كفرة. Zou het niet verkieslijk zijn, alle Arabische woorden volgens de oorspronkelijke spelling te rangschikken, en de afwijkende schrijfwijzen, voor zoover zij vermelding verdienen, daarheen te verwijzen?

Ik zal thans overgaan tot de toegezegde proeve van omwerking van de door den S. geleverde artikelen van 't woordenboek. Die omwerking zal zich hoofdzakelijk tot den vorm bepalen. Den inhoud neem ik genoegzaam onveranderd over. Zoo ik mij ook daarin enkele malen eene kleine wijziging veroorloof, wil ik die in geenen deele als stellige verbetering aanprijzen, maar ze eenvoudig, als zoovele vragen, aan des schrijvers meer bevoegd oordeel onderwerpen.

Voor het Europeesch schrift in 't woordenboek acht ik het gebruik van vier onderscheidene lettersoorten wenschelijk: 1°. voor de afgeleide vormen en hunne benamingen eene bijzonder zware letter, als **Ct., ps., vb. 1, 2**; 2°. voor de gewone transscriptie van Mal. woorden, voorbeelden enz., liefst zoogenoemd gespatiëerd Romeinsch: ātjap; 3°. voor de beteekenissen cursief: *overstrooming*; zoo ook voor de vertaling van de voorbeelden; 4°. voor al 't overige gewoon Romeinsch. De onderscheiding van de twee laatste soorten, die in de Proeve van den S. ontbreekt, acht ik van veel belang, om goed te doen uitkomen, wat als eigenlijke vertaling van het te verklaren woord of voorbeeld, en wat slechts als omschrijving, aanvulling of nadere verklaring te beschouwen is.

Digitized by Google

Verklaring van benamingen en verkortingen.

a. Voor grammatikale vormen.

g. w. ..... grondwoord.

vb. (of **vb. 1**) eerste *verbale vorm*, of eenvoudig *werkwoord*, gevormd van 't grondwoord door voorvoeging van mĕ, met nasaalvorming; bv. sĕrgah, **vb.** mĕnjĕrgah (*).

vb. 2 ..... *tweede* d°., als voren, zonder nasaalvorming; bv. lēngah, **vb. 2:** mĕlēngah.

ps. ..... *passief*: de *objectief-passive vorm*: het grondwoord met voorvoeging van tĕr; bv. ātjap, **ps.** tĕrātjap.

ps. 2 ..... *subjectief passief*, gevormd van een' verbalen vorm, door afwerping van 't voorvoegsel, herstel van de oorspronkelijke aanvangsletter, en voorvoeging van di; bv. mĕnjĕrgah, **ps. 2:** di sĕrgah; menochākan, **ps. 2:** di toehākan; mĕmpĕrtochākan, **ps. 2:** dipĕrtoehākan.

ts. (of **ts. 1**). eerste *toestandsvorm*: het grondwoord met voorvoeging van bĕr.

ts. 2 ..... *tweede* d°. als voren, met bĕ.

(*) Schoon de nasaalvorming in 't Maleisch niet geheel standvastig is, zal het daarom evenwel niet noodig zijn, haar bij ieder woord op te geven, mits men slechts eens vooral voor iedere letter de *regelmatige* wijze van nasaalvorming bepale, en tot regel aanneme, om alle afwijkingen in 't woordenboek te vermelden, schrijvende bv. voluit mĕnĕngar (van dĕngar), pentōēha (van tōēha), enz. Onder de werkwoorden enz. met nasaalvorming reken ik ook die, waarvan 't grondwoord zelf met eene nasaal begint, als menjatākan van njāta.

Digitized by Google

ct. (of **ct. 1**). eerste *causative vorm*, gevormd even als het werkwoord, met achtervoeging van kan; bv. tōēha, **ct.** mĕnoehākan.

ct. 2 ..... *tweede* d°., als voren, zonder nasaalvorming.

tr. (of **tr.**) ... eerste *transitive vorm*: gevormd even als het werkwoord, met achtervoeging van ī; bv. sĕrgah, **tr.** mĕnjĕrgahī.

tr. 2 ..... *tweede* d°., als voren, zonder nasaalvorming.

pĕr— ..... het grondwoord met voorvoeging van pĕr.

pĕ— ..... „ „ „ „ „ pĕ.

vb. 3 ..... *derde verbale vorm*, afgeleid van den vorm met pĕr, als 't gewone werkwoord (**vb.**) van 't grondwoord; dus het grondwoord met voorvoeging van mĕmpĕr; bv. lēngah, **vb. 3:** mĕmpĕrlēngah.

ct. 3 ..... *derde causative vorm*
tr. 3 ..... „ *transitive* „
} als voren met achtervoeging van kan en ī; bv. lēngah, **ct. 3:** mĕmpĕrlēngahkan; ātjap, **tr. 3:** mĕmpĕratjāpī.

vb. ..... *vierde verbale vorm*
ct. 4 ..... „ *causative* „
tr. 4 ..... „ *transitive* „
} als voren, van den vorm met pĕ; bv. lēngah, **vb. 4:** mĕmpĕlēngah; **ct. 4:** mĕmpĕlēngahkan.

v. n. *verbaal naamwoord*, gevormd van 't grondwoord door voorvoeging van pĕ, met regelmatige nasaalvorming; bv. ātjap, **v. n.** pĕngātjap.

pĕr—an grondwoord met voorvoeging van pĕr en achtervoeging van an.

pĕ—an als voren, met „ „ pĕ „ „ voeging van an.

ka—an als voren, met „ „ ka „ „ voeging van an.

Digitized by Google

b. Voor verhoudingen van beteekenis.

ps. *passief:* de handeling van 't werkwoord *ondergaan, ondergaan hebben* of *-hebbende;* bv. ātjap, **V b.** *overstroomen;* **P s.** ps.; dat wil zeggen: de passive vorm (tĕrātjap) beteekent: *overstroomd,* of *overstroomd worden* of *-zijn.*

pot. *potentiaal:* de handeling van 't werkwoord *kunnen ondergaan, vatbaar zijn voor, verdragen;* bv. ātjap, als voren; **Ps.** pot.; dat wil zeggen: de passive vorm (tĕr-ātjap) beteekent ook: *kunnen overstroomd worden.*

nw. (zelfstandig) *naamwoord,* inzonderheid van eigenschap of hoedanigheid; bv. tōēha, *oud;* **ka—an,** nw.; dat wil zeggen: katoehāān beteekent: *oudheid, ouderdom.*

n.a. *nomen actionis:* naamwoord der handeling; bv. sĕrgah n.a. van **V b.** *snaauwen*; d. i.: het grondwoord sĕrgah is het naamwoord, dat de *handeling van snaauwen* uitdrukt, dus: *het snaauwen, gesnaauw.*

ag. *agens:* de persoon of zaak, die de handeling verrigt; bv. sĕrgah, als voren; **V. n.** ag.; d. i.: de vorm pĕnjĕrgah beteekent: een *snaauwer.*

ts. *toestand:* *zich bevinden in* den toestand, *zich bezig houden met* de handeling, door grondwoord of werkwoord uitgedrukt; bv. lēngah, *zorgeloos*; **Ts. 1, 2,** ts.; d. i. de toestandsvorm bĕrlēngah of bĕlēngah beteekent: *zich in zorgeloozen toestand bevinden.*

ct. *causatief:* de handeling of den toestand, door grond- of werkwoord uitgedrukt, *te weeg brengen, doen verrigten, doen geschieden*, enz.; bv. tōēha, *oud, rijp*, enz.; **Ct.** ct.; d. i.: mĕnoehāākan beteekent: *oud-, rijp-*, enz. *maken.*

Digitized by Google

c. Verschillende verkortingen.

mv.	meervoud.	gebr.	gebruikelijk.
z.	zijn.	spec.	speciaal, bepaaldelijk, inzonderheid.
w.	worden.	spr.	spreek uit, of uitgesproken.
nam.	namelijk.		

Proeve van bewerking van het Woordenboek.

1. آجف ātjap, spr. atjap, *onder water staan* of *-geraken*, *overstroomd z.* of *-w.*; *het onder water staan*, enz., *overstrooming*; bv.: — sĕgala lādang ōrang sĕpandjang sōēngai, *alle rijstvelden* (*der menschen*) *langs de rivier staan onder water*; — nja sĕbrāpa dālamnja, *hoe diep staan zij onder water?* — **V** b. iets *overstroomen*: bah — sĕgala kampoeng, *de vloed* (*van boven*) *overstroomt alle dorpen*; **p s.** ps. en pot.: tānah ītoe tijāda—, *dat land kan niet onder water gezet w.* — **T s.** *onder water staan*; en van de bewoners, *overstrooming hebben* of *-lijden*: tijadālah — kīta tāhoen jang tādi, *wij hebben verleden jaar geene overstrooming gehad.* — **C t. 1, 2,** en **T r. 1, 2,** ct. — **Vn.** *middel tot overstrooming*; *overstroomende* vloeistof. — **Pĕr—an**, n. a.

2. أرواح arwāh, Ar. *geesten, zielen* (mv. van روح); in 't Mal. gebezigd op de wijze van ons *zaliger*, bij 't noemen van geëerde of geliefde afgestorvenen; bv. — soeltān, *de Sultan zaliger*; mākan arwāh, of **T s.** *een doodenmaal* (maaltijd ter eere van een' afgestorvene) *houden*, zoo als op den 3den, 7den, 25sten, 40sten en

Digitized by Google

100sten dag na 't overlijden, soms ook voorts nog jaarlijks, geschiedt. **Ps.** *met doodenmalen herdacht*, van een' afgestorvene. — **Ct. 1, 3** (het laatste meest gebr. in ps. s.) een' afgestorvene *met doodenmalen herdenken.*

3. أولق ōlak (Jav. oelĕk), *draaijing, warling*, van eene vloeistof, *afwijking van den oorspronkelijken loop*, ten gevolge van tegenstand; *draaijen, warlen*, enz.: — ājĕr of ājĕr —, *draaikolk, maalstroom, neer;* — āngin of āngin —, *draaijing-* of *wending van den wind*, door den loop van eene rivier, de strekking van een bosch, een' berg, enz. — **Vb.** *van zijne oorspronkelijke rigting afwijken, draaijen, warlen*, enz.: bv. āngin— di ōēdjoeng pōēlau, de wind wijkt af bij den hoek van 't eiland. — **Ts.** *in draaijende beweging z., draaikolken hebben*, enz: di lōbok īni sōēngai—, *in deze bogt neert de rivier*; — tĕrlampau sōēngai īni, *deze rivier heeft veel draaikolken!* — **Vb. 3** (meest in ps. s.) en **Ct. 1, 3**, ct.

4. تَوَه tōēwah, *goed geluk, voorspoed, vrijheid van tegenspoed*, als bestendige hoedanigheid, die aan zekere personen of voorwerpen wordt toegekend: tijāda berōbah—nja sĕ'oemr hīdoepnja, *zijn geluk wankelt niet, zoolang hij leeft;* **Ts. 1, 2,** *gelukkig*, enz.: — lah īja, *hij is een gelukskind!* prāhoejang—, *een gelukkig vaartuig*, dat voorspoedige reizen doet, gevaren gelukkig doorstaat, enz. — **Pĕr** — of **pĕ** —, *gunstige invloed van* iemands *goed geluk* op zijn lot en dat van anderen, die hij met zijne wenschen ondersteunt; de *zegen*, die ondersteld wordt van hem uit te gaan ten behoeve van allen, die zijne gunst of bescherming genieten, zijne onderhoorigen, enz.: minta'—

Digitized by Google

tōēwan, (*ik*) *verzoek uw' zegen, de ondersteuning van uw goed geluk;* dĕngan—tōēwan maka sahāja ĕpas, *door uw' zegen ben ik vrij gekomen*, zegt bv. iemand, die aan eene schipbreuk ontkomen is, uit beleefdheid tot een' aanzienlijke, die misschien niets van zijn gevaar geweten, of hem zelfs vroeger nooit gezien heeft.

5. تُوَهَ tōēha, 1°. *oud, bejaard,—heid, hooge jaren;* ōrang—, *oude menschen, oude lieden; ouders; oudste, hoofd;* toehānja, *zijn ouderdom;*— 2°. *oudste, hoofd;* di manākah—kampoeng? *waar is het dorpshoofd?* 3°. fig. van verschillende voorwerpen, de hoedanigheid, die zij door verloop van tijd of door bijzondere bewerkingen verkrijgen, spec. die hoedanigheid, waardoor zij hunne bestemming of volkomenheid bereiken: van vruchten, *rijp*, nam. rijp genoeg, om door liggen murw (māsak) te worden; van thee, *sterk*; van goud, *fijn*, zoo als het door zekere bewerkingen wordt; van olie, *bruin gekookt*; van brei, *dik, bondig;* rōti-, kahwah kōērang—bākarnja, *het brood is niet hard genoeg gebakken, de koffij niet sterk genoeg gebrand;* 4°. van kleuren, *donker*, onverschillig of die hoedanigheid oorspronkelijk of aangebragt zij: mērah—, *donkerrood.*—**Ct.** ct., bv. — mīnjak jang tĕngik, *sterke olie* door koken *verbeteren*; zoo:—mas,—rōti, *goud verfijnen, brood goed uitbakken*, enz.; — ook, maar min gebr., *tot hoofd aanstellen.* **Ct. 3, 4** (meest in ps. s.), ct.—**Ka—an,** nw.: *oudheid*, enz.; weinig gebr.— **Pĕntōēha,** *oudste, hoofd*, S.S.

6. سَرْكَهْ sĕrgah, n. a. van **Vb** iemand *luidkeels en op hoogen toon aanspreken, afsnaauwen*: sĕrgahnja tijāda bĕrhingga lāgi, *hij snaauwt zonder ophouden*

Digitized by Google

tijāda bijāsa ākoe di — ōrang, *ik ben niet gewoon afgesnaauwd te worden*; **ps.** ps., pot.: tijāda — ōrang ītoe, *die man laat zich niet afsnaauwen.* — **Ts.** *aan 't snaauwen zijn.* — **Ct.** = vb.; zoo ook **vb. 3, 4, ct, 3, 4, tr. 3, 4,** meest in ps. s.—**Vn.** ag. — **Pĕr — an,** gew. **pĕ — an,** n. a.

7. سوءة sōēwah, z. v. a. pĕrnah, *ooit*, *immer*, meest in ontkennende en vragende zinnen; bv. tijāda —, *nooit*; bĕlom —, *nog nooit*; adākah — tōēwan mĕlīhat jang dĕmikījan ītoe? *keeft mijnheer ooit zoo iets gezien?*

8. سيّئ sījal, nw. van **Ts. 1, 2,** *ongeluk-*, *tegenspoed hebben*, *ongelukkig*, als bestendige hoedanigheid, het tegendeel van bĕrtōēwah; bv. tijāda brāni sahāja, kārana bĕr — lah sahāja, *ik durf niet, want ik ben ongelukkig, een ongelukskind;* prāhoe jang bĕr —, *een ongelukkig vaartuig.* — **Pĕr —** of **pĕ —,** *oorzaak van ongeluk*; bv. pĕmboenōēhan ītoe jang mĕndjādi — nja, *die moord is de oorzaak van zijn ongeluk, heeft hem ongelukkig gemaakt.*

9. قادن pādan (van pāda?), bij iets *passend*, *voegend*, *overeenkomstig* met, *evenredig* aan iets, *beantwoorden* aan, *strooken* met iets; bv. tijāda—kalakōēanja dĕngan martabatnja, *zijn gedrag beantwoordt niet aan zijn' rang*; — djōēga gĕlarnja dĕngan bangsānja, *zijn titel is wel overeenkomstig met zijne afkomst;* bājiklah kita mĕntjahāri — nja, *laat ons het daarbij passende zoeken!* **Ts.** *van pas zijn*, enz.— **Vb.** ct.; **ps.** ps., pot. — **Vb. 3, Ct. 1, 3** (meest in ps s.), ct.— **Ka—an,** *het passende*, enz.; *evenredigheid*, *gepastheid*, enz.

Digitized by Google

10. ڤَارَ pāra, *zolder*, *zoldering*, spec. eene *kleine zoldering-* of *horde boven de stookplaats*, tot berging van eetwaren, kookgereedschap, enz.; ārang—, *roet.*

ڤڤاچڤ zie آچڤ.

ڤپرڬه zie سرڬه.

11. كَفَرَة kafarath, Arb. *ongeloovigen* (mv. van كافِر); in 't Mal. gew. كڤارت kapārat, een scheldwoord, doch van de zachtste soort: si—! *ongeloovige! deugniet;* tijāda ber'akal si—ītoe, *die kerel heeft geen verstand!* S.S. **Ts.** kapārat *schelden:* —lah sahādja īja, *hij deed niets dan — schelden.* — **Ct.** iemand *voor — uitschelden.*

كڤارت zie كفرة.

12. گَهَار gahāra, *uit twee vorstelijke ouders gesproten*, *van zuiver vorstelijk bloed*; ānak—, z. v. a. anak koesōēma, *kinderen van den bloede:* pada 'ādath——sahādja jang bōleh mĕmākai makōta, *volgens het gebruik mogen alleen ——eene kroon dragen.*

13. لِيڠَهْ lēngah, *zorgeloos*, *achteloos*, *onoplettend*, *onverschillig*, — *heid*: dĕngan—nja djōēroe-mōēdi maka kāramlah prahōēnja, *door de achteloosheid van den roerganger is het vaartuig vergaan.* **Ts. 1, 2,** ts.: tatkāla kīta—maka dātanglah mōēsoeh, *terwijl wij in de zorgeloosheid waren* (*aan geen gevaar dachten*), *kwam de vijand.* **Vb. 2,** *zich zorgeloos*, enz. *gedragen;* ook: eene zaak *zorgeloos behandelen*, *veronachtzamen*, maar in deze beteekenis beter **Ct. 2,** bv.: pĕkĕrdjāän rādja tijāda bōleh di lēngahkan, *'s Vorsten dienst mag niet veronachtzaamd w.*; ook *zorgeloos maken;* mĕlēngahkan dirīnja, *eene onverschillige houding aannemen*, letterlijk of fig. —

Digitized by Google

Ts. *zorgeloos*, enz. *geworden, zijne waakzaamheid verliezen:* sĕmālam sahāja mĕlīhat wājang, maka—lah sahāja, *gisteravond bij 't zien van de wajang werd ik zorgeloos*, nam. voor andere zaken, door de aandacht geheel bij 't schouwspel te bepalen.— **Vb. 1, 4,** en **Ct. 1, 4** (meest in ps. s.), *veronachtzamen*, bv. zijn werk. — **Pĕr—** of **pĕ—**, *tijdverdrijf*, *tijdkorting*: apākah—ōrang sākit ītoe tijāda dāpat tīdor sĕmālam-malāman ītoe? *welke tijdkorting is er voor den zieke, die den geheelen nacht niet slapen kan?* **Pĕ—**, ook een *zorgelooze, verwaarloozer* van zijne zaken.

مڤاچڤ zie آچڤ.

مڤرواحکن zie ارواح.

مڤولق zie اولق.

مڤفارتکن zie کفرة.

مڤفرتکن zie کفرة.

ممادن zie ڤادن.

منهاکن zie توة.

مڤرکة zie سرکة.

Proeve van bewerking van het Register op het Woordenboek.

arwāh	2	mĕmādan	9	mĕnjĕrgah	6	pĕnjĕrgah	6
ātjap	1	mĕngafaratkan	11	mĕnoehākan	5	sĕrgah	6
gahāra	12	mĕngapāratkan	11	ōlak	3	sījal	8
kafarath	11	mĕngarwāhkan	2	pādan	9	soēwah	7
kapārat	11	mĕngātjap	1	pāra	10	tōeha	5
lōngah	13	mĕngōlak	3	pĕngātjap	1	tōewah	4

Digitized by Google

BESCHRIJVING

VAN

NEDERLANDSCH-INDISCHE MUNTEN.

DOOR

J. S. VAN COEVORDEN.

(*Vervolg van deel VII, pag.* 129).

---

1. Middellijn: 4, 5 duim. Gewigt: 21 wigtjes. Koper. In het midden een vierkant gat van 1, 25 duim. Aan beide zijden een staande rand ter hoogte en breedte van 0,1 duim. Op de voorzijde staan vier letters, klanken of woorden, die eenigzins gelijken naar chinesche karakters en eveneens geplaatst zijn als de opschriften der chinesche munten. De kundigste chinezen alhier verklaren evenwel dat het geen chineesch schrift is. Deze munt, waarvan de keerzijde glad is, is met eenige andere antiquiteiten uit den Hindoetijd gevonden in de afdeeling Modjokerto, residentie Soerabaja, aan de noordwestelijke helling van den berg Pananggoengan, in de nabijheid van de voormalige vorstelijke badplaats Djolotoendo; vermoedende de heer Wardenaar, dat het opschrift uit kawische letters is zamengesteld.
2. Middellijn: 4,7 duim. Gewigt: 7,8 wigtjes. Koper. In het midden een vierkant gat van 0,6 duim. Aan beide zijden een platte rand. De voorzijde vertoont een te paard zittend mythologisch persoon uit den Hindoetijd, rijdende over iets, dat naar gissing een berg moet voorstellen. De keerzijde is glad.

Digitized by Google

3. Middellijn: 5 duim. Gewigt: 32 wigtjes. Lood. In het midden een rond gat van 0,525 diameter. Aan beide zijden eenen dubbelen staanden rand, door regte strepen verdeeld in zeer kleine vierkante vakken.

a. Aan den bovenkant een groot kruis, waaronder twee mythologische personen uit den Hindoetijd, staande ter wederzijden van het ronde gat onder dezelven eene gendi en twee andere voorwerpen.

b. Verschillende figuren en teekens waarvan men mij geene verklaring heeft kunnen geven.

4. tot 20. Middellijn: 3,5 tot 4,9 duim. Gewigt: 9,7 tot 42,35 wigtjes. Koper van verschillende alliages. In het midden een vierkant gat van 0,5 tot 0,85 duim. Aan beide zijden een platte rand van 0,2 tot 0,45 duim breedte.

Deze munten, die allen gegoten schijnen te zijn, vertoonen aan beide zijden eenige personen, dieren en verschillende voorwerpen uit de Hindoesche mythologie, zijnde dezelven gelijksoortig aan die waarvan Raffles (1) eenige afbeeldingen geeft. Zij dagteekenen waarschijnlijk allen van de rijken van Doho of Daha (aloude naam van Kediri) Djenggolo en Modjopait). Vijf derzelven zijn in allen opzigte gelijk aan die, welke volgens Raffles de jaartallen 862, 946, 1068, 1246 en 1568 aanwijzen. Omtrent de anderen heb ik, bij gemis aan deskundigen, geene inlichtingen kunnen bekomen.

21. Middellijn: 3,9 duim. Gewigt: 9,8 wigtjes. Koper. In het midden een vierkant gat van 0,65 duim. Ter wederzijden een dunne rand ter breedte van 0,3 duim.

a. Ter wederzijden van het vierkante gat een persoon uit de Hindoesche mythologie, waaronder een olifant.

b. —. رحمة الا الله ال لله Dit opschrift leidt tot het ver-

(1) Raffles, History of Java. Second edition. London. 1830. Plate 87.

Digitized by Google

moeden, dat dit stuk geen munt, maar eene amulette is.

22. Middellijn: 3,2 duim. Gewigt: 6,7 tot 9 wigtjes. Koper. In het midden een zeskant gat van 0,9 tot 1,05 duim. Ter wederzijden een platte rand ter breedte van 0,2 duim. Van verschillende stempels. Rondom het gat [illegible] [Pangeran Ratoe]. De keerzijde is glad.

23. Middellijn: 2,5 duim. Gewigt: 2,9 wigtjes. Koper. In het midden een zeskant gat van 0,8 duim. Ter wederzijden een platte rand ter breedte van 0,2 duim. Rondom het gat ڤڤيران راتو ال بنتن (Pangeran Ratoe al Bantan).

Deze en n°. 22 zijn geslagen in de 15de eeuw onzer jaartelling, onder de regering van Sabrang-lêr, vorst van Demak (1).

24. Middellijn: 2 duim. Gewigt: 1,15 wigtjes. Tin. In het midden een rond gat van 0,75 diameter, rondom hetwelk een opschrift in arabische karakters, waarvan het woord بنتن (Bantam) nog leesbaar is. De keerzijde glad

25. Middellijn: 2,5 duim. Gewigt: 2,8 wigtje. Koper. In het midden een vijfkant gat van 0,8 duim. Ter wederzijden een platte rand van 0,15 duim. Rondom het gat, om den anderen, zes javaansche cijferteekens ꦮ (5) en ꦼ (0). De keerzijde glad. Deze munt wordt gezegd van Bantamschen oorsprong te zijn (2).

26. Tinnen munt van Cheribon, geheel gelijk aan die, vermeld op pag. 485, deel V van het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, zijnde het opschrift, dat uit arabische karakters schijnt te hebben bestaan, evenwel niet meer leesbaar. Gewigt: 0,3 wigtje. —

27. Middellijn: 2,4 duim. Gewigt: 1,15 wigtje. — Tin. In

(1) Hageman, Geschiedenis, aardrijkskunde, fabelleer en tijdrekenkunde van Java. Deel 1. pag. 114.

(2) Tijds. voor Ind. taal-, land- en volkenkunde deel VI, pag 102, III.

Digitized by Google

het midden een vierkant gat van 0,6 duim. Rondom hetzelve in chinesche karakters: *Schie tan schie khee* Deze munt is te Cheribon geslagen.

28. Middellijn: 2,4 duim. Gewigt: 4,1 wigtjes. Koper.

a. ناسخ ڤنتيانق ممڤاوه ١٢٢٦ (Nasich Pontianak Mempawah 1226) alles omgeven door een cirkel.

b. Eene balans met schalen, waartusschen عادل (âdil).

29. Middellijn: 2,25 duim. Gewigt: 3 wigtjes. Koper. Overigens in alles gelijk aan N°. 28, maar de eene schaal met touwen, veel kleiner dan de andere.

20. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 2,1 wigtje. — Koper.

a. Een beeldenaar, (omgeven door eenen parelrand) en daaronder 18 (eene ster) 08. Deze twee laatste cijfers zijn echter bijna afgesleten en uit dien hoofde zeer twijfelachtig.

b. Eenige arabische karakters, welke de heer E. Netscher vermeent te moeten lezen Poeloe Boeton. Onder deze karakters het woord دويت (doeit). Rondom een parelrand.

31. Middellijn: 2,25 duim. Gewigt: 4,8 wigtje.— Tin.

a. بندراچه دارالسلام (Bandar Atjeh dar alsalam).

b. Drie groote onder elkander staande letters ر, waaronder het jaartal ١٢٦٠ (1260). Beide zijden met eenen parelrand van verschillende stempels.

32. Middellijn: 3,1 duim. Gewigt: 13 wigtjes. In het midden een rond gat van 0,4 duim diameter.

a. Sam Tioe kong sie.

b. Tjing Liep.

33. Middellijn: 3,5 duim. Gewigt: 11 wigtjes.

a. Hie Tian kong sie.

b. Tjing Liep.

34. Middellijn: 3,2 duim. Gewigt: 10,3 wigtjes.

a. Thay kang kong sie.

b. Ho Soen.

Digitized by Google

35. Middellijn: 3 duim. Gewigt: 15,6 wigtjes.

a. Tjap Go kong sie.

b. Lie Jong.

De opschriften dezer vier munten, die allen van tin zijn en waarvan de drie laatsten, in het midden een vierkant gat hebben van 0,6 duim, zijn in chinesche karakters. Zij zijn geslagen door de chinesche mijnwerkers te Sambas en van beide zijden voorzien van eenen platten rand van 0,3 tot 0,45 duim breed (1).

36. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 2,3 wigtje. Koper. In het midden een rond gat van 0,7 duim diameter. Een gladde rand van 0,1 duim. Rondom het gat هذافلوس في بل فليمبغ سنة ١١٩٨ (Hadza foeloes fie balad Palembang. Sana 1198). Keerzijde glad.

37. Middellijn: 1,3 duim. Gewigt: 0,2 wigtje. Opschrift السلطان في بلد فلمبغ سنة ١١٠٣ (Al Sulthan fie balad Palembang. Sanah 1103). Keerzijde glad.

38. In alles gelijk aan nº. 37, maar met het jaartal ١١١٠ (1110).

39. Middellijn: 1,8 duim. Gewigt: 0,6 wigtje. Achtkant. In het midden een rond gat van 0,6 duim. Rondom hetzelve مصروف السلطان فلمبغ سنة ١١١٠ (masroef al Sulthan Palembang. Sanah 1110).

40. In alles als nº. 37, maar met het jaartal ١١١٢ (1112).

41. Middellijn: van 1,1 tot 1,3 duim. Gewigt: van 0,15 tot 0,25 wigtje. Opschrift als nº. 37, maar met het jaartal ١١١٣ (1113) van verschillende stempels.

42. Middellijn; 1,8 duim. Gewigt: 0,9 wigtje. In het midden een rond gat van 0,5 duim. Opschrift als bij no. 37, maar met het jaartal ١١٣٠ (1130).

(1) Zie voorts omtrent de munten der chinezen te Sambas: Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde, jaargang II, pag. XXIV der Berigten.

Digitized by Google

43. Middellijn: 1,5 duim. Gewigt 0,3 wigtje. Opschrift als bij nº. 37, maar met het jaartal ١١٦٣ (1163).

44. In alles gelijk aan nº. 37, maar met het jaartal ١١٨١ (1181).

45. Middellijn: 1,5 duim. Gewigt: 0,6 tot 0,7 wigtje. Opschrift als no. 37, maar met het jaartal ١١٩٣ (1193). Sommige exemplaren hebben in het midden een rond knopje.

46. Als nº. 42, maar met het jaartal ١٢٠٢ (1202).

47. Als nº. 42, maar met het jaartal ١٢٠٣ (1203).

48. In alles gelijk aan no. 39, maar met het jaartal ١٢١٨ (1218)

49. Als nº. 42, maar met het jaartal ١١٣٠ (1130).

50. Middellijn: 1,7 duim. Gewigt: 0,55 wigtje. In het midden een rond gat van 0,5 duim. Rondom hetzelve السطان بلدين فلمبغ (Al Sulthan baladin Palembang). Zonder jaartal.

Al deze munten (no. 37 tot 50) zijn van tin, aan de keerzijde glad en aan de voorzijde voorzien van eenen zeer dunnen rand ter breedte van 0,05 duim en minder.

Voorts bezit ik nog een aantal gelijksoortige Palembangsche munten (waarvan eenigen met vierkante gaten), wier opschriften, ofschoon meestal goed gestempeld, men niet heeft kunnen ontcijferen, als bestaande uit verschillende arabische en andere vreemdsoortige letters en teekens, zonder blijkbaren zamenhang. Op sommigen is فلمبغ (Palembang) leesbaar (1).

51. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 3 wigtjes. Lood. Het opschrift van deze munt is ingesneden en luidt: صراف ترقانو سنة ١٠٦٠ (Tsaraf Terkanoe. Sanah 1060).

(1) Zie omtrent de Palembangsche munten: Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde, jaargang II, pag. XIII der Berigten en deel IV, pag. 275 en 199.

Digitized by Google

Keerzijde glad. Dit is de eenige mij bekende munt, waarvan het opschrift *en bas-relief* is gestempeld.

52. Middellijn: 3 duim. Gewigt: 6,4 wigtje. In het midden een vierkant gat van 1 duim. Tin.

a. خليفة المؤ مينين (Chalifat'oel moeminin).

b. سنة ١٢٥٦ (Sanah 1256).

Aan beide zijden een dubbele rand van 0,05 duim.

53. Middellijn: 2,5 duim. Gewigt: 3,5 wigtje. In het midden een rond gat van 1,3 duim middellijn. Tin.

a. اني فتس بنه راج نطاني (Inie pieties banah radja fatani).

b. خلفة المؤ مينين سنة ١٢٦١ (Chalifat'oel moeminin. Sanah 1261).

Aan de voorzijde een dubbele en aan de keerzijde een enkele, zeer dunne rand.

54. Middellijn: 2 tot 2,15 duim. Gewigt: 2,2 tot 2,4 wigtje. Achtkant. In het midden een rond gat van 1,1 duim middellijn. Tin. Van verschillende stempels.

a. سلطان انوم سري اعله (Sulthan Anom sri alah).

b. Keerzijde glad.

Deze munten (nos. 52 tot 54) zijn afkomstig uit het rijk van Djambi, even als een zestal andere, ronde en achtkante, in mijn bezit, wier opschriften men niet heeft kunnen ontcijferen (1).

55. Middellijn: 2,8 duim. Gewigt: 4,7 wigtje. In het midden een vierkant gat van 1 duim. Tin.

a. خلفة المؤ مينين (Chalifat'oel moeminin).

b. رج سري روبن سنة ١٢٥٦ (Radja srie roeban. Sanah 1256)

56. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 1,6 wigtje. Koper.

a. Ter linkerzijde de fragmenten van eenige arabische letters, waaronder ٣١٣١ (3131) en onder deze cijfers het

(1) Zie omtrent deze munten het aangehaalde tijdschrift, deel VI, pag. 462.

Digitized by Google

jaartal ١٢٢٢ (1222). De regterzijde is geheel afgesleten.

b. Een schild door een dubbel gestreept kruis in vier vakken verdeeld, waarvan het onderste ter regterzijde nog zeer duidelijk is. In hetzelve staat het cijfer ٣ (3). Al het overige van deze zijde is afgesleten, met uitzondering van een gedeelte van den parelrand.

57. Middellijn: 2 duim. Gewigt: 0,5 wigtje. Koper.

a. Een gekroond schild, waarin eenig bloemwerk. Ter wederzijden van het schild, İ.

b. Een, in twee schuine vakken verdeeld, gekroond schild. Ter wederzijden van hetzelve eenige krullen en onder hetzelve twee onduidelijke cijfers.

58. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 1,9 wigtje. Koper.

a. Een gekroond hartvormig schild, verdeeld in vier schuine vakken, in welke U. E. I. C.

b. Eene balans met schalen, tusschen welke UU. en daaronder eenige letterteekens, die mij voorkomen eene zeer slechte nabootsing te zijn van het woord عادل (ådil).

59. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 1,8 wigtje. Koper.

a. Een hartvormig schild, verdeeld in vier schuine vakken, in welke V. E. I. C. Boven het schild een kruis en onder hetzelve 1801.

b. Eene balans met schalen, tusschen welke عادل en daaronder ∴

60. Middellijn: 2,15 duim. Gewigt: 1,5 wigtje. Koper.

a. oVc. Daar onder 8 tusschen twee bloempjes en twee stippen.

b. Een, in twee schuine vakken verdeeld, gekroond schild.

61. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 1,9 wigtje. Koper.

a. oVc. Boven, een kruis. Onder, drie stippen, waar tusschen twee bloempjes. Hier onder de letter T.

b. Een gekroond schild, ter wederzijden waarvan eene krul, waarin een kruis. Het schild verdeeld in vier schuine

Digitized by Google

vakken. Het onderste en bovenste vak geruit. In de beide anderen .I·

62. Middellijn: 2 duimen. Gewigt: 1,6 wigtje. Koper.

a. ᴐVᴼ (verkeerd). Daar onder, ρ8ʳ1 (1789).

b. Een gekroond schild, verdeeld in vier vakken. In ieder vak een kruis tusschen vier stippen. Ter wederzijden van het schild eenige krullen.

63. Middellijn: 2 duimen. Gewigt: 1,5 wigtje. Koper.

a. Eene balans met schalen, tusschen welke عادل. Onder dit woord ل

b. Een gekroond schild, verdeeld in twee schuine vakken. Ter regterzijde van het schild de letter P en ter linkerzijde eene liggende S.

64. Middellijn: 1,6 duim. Gewigt: 1,4 wigtjes. Koper.

a. ᴼVᶜ. Daaronder, ᵈˢʳ ı (1726)

b. Eenig bloemwerk.

65. Middellijn: 1,55. duim. Gewigt: 1,5 wigtje. Koper.

a. ᴼVᶜ. Boven, eene ster. Onder .I Ṭ I.

b. Een gekroond schild, waarin bloemwerk. Links van hetzelve .I. Regterzijde afgesleten.

66. Middellijn: 2 tot 2,2 duim. Gewigt: 1,35 tot 1,8 wigtje Koper.

a. ᴼVᶜ. of ᶜVᴼ. Boven, eene roos of kruis. Onder ʳıııı.

b. Wapen van Friesland.

Ook met ıʳʳʳ en 818ʳ en 188ρ.

67. Middellijn: 2,1 duim. Gewigt: 1,7 wigtje. Koper.

a. ᴐVᴼ. Boven, eene ster tusschen twee punten. Onder, ı6ʳ ı8.

b. Wapen van Holland.

68. Middellijn: 2,2 duim. Gewigt: 2,4 wigtje. Koper.

a. ᴼVᶜ. Boven, eene ster tusschen twee punten. Onder, ıʳ 21.

b. Als bij no. 67 ook met ıʳ²ʳ.

Digitized by Google

69. Middellijn: 2,3 duim. Gewigt: 2,2 wigtjes. Koper.

a. °V^c. Boven, een kruisje tusschen vier stippen. Onder, ٢١١١.

b. Wapen van Zeeland, maar de leeuw in het schild naar de regterzijde gekeerd.

70. Middellijn: 2,5 tot 2,7 duim. Gewigt: 2,5 tot 3,3 wigtje. Koper.

a. AVAL, waar boven bij sommigen eene ster. Onder 0181 en daar onder, Z of Ƶ.

b. *L. N.* tusschen ½ — St. Bij vele exemplaren alles omgekeerd.

Beide zijden met een gestreepten rand. Ook van 1181.

71. Middellijn: 2,7 duim. Gewigt: 3,25 wigtjes. Koper.

a. JAVA. Daar boven, 1814. Onder, eene ster.

b. T. N. tusschen ½ — St. Boven het naamcijfer eene ster Beide zijden met een gestreepten rand.

72. Middellijn: 2,4 tot 2,9 duim. Gewigt: 3 tot 3,8 wigtjes. Koper.

a. AVAL. Boven, eene ster. Onder, 0181 en daaronder, Z of Ƶ. Bij sommige exemplaren staat de J het onderste boven.

b. Een hartvormig schild, verdeeld in vier schuine vakken, waarin V. E. I. C. of wel teekens, die deze letters schijnen te moeten voorstellen. Boven het schild B. Links en regts van hetzelve ½ — St., dat bij eenige exemplaren omgekeerd staat. Beide zijden met eenen gestreepten rand. Ook van 1811, 1181, 2181 en 8181.

73. Middellijn: 2,5 duim. Gewigt: 2,9 wigtjes. Koper.

a. JAVA. Onder, 1810, waar onder, Ƶ.

b. Als bij no. 72.

(*Vervolg hierna*).

Digitized by Google

BERIGTEN.

De Woekoes der Javanen.—In 't belangrijk opstel van den heer F. H. J. Netscher over de Voorspellingskunst uit de woekoe's, voorkomende op blz. 511 en vlgg. van Deel VI van dit tijdschrift, stuitte ik op eene kleine, doch zinstorende misstelling, die ik mij verpligt achtte onder de aandacht van een' der redacteuren te brengen. Het is op zijne uitnoodiging, dat ik mijne opmerking, nader toegelicht, bij deze ter beschikking der Redactie stel.

Op blz. 571 vindt men 't volgende lijstje:

Tuli wangké of dagen, die, wanneer dezelven invallen, tot alles slecht zijn.

Respati alit,	wanneer	de	woekoe	warig alit op donderdag	begint
Soekro ningrau	"	"	"	koeningan op vrijdag	"
Toempak loeté	"	"	"	koeroe weloet op zaturd.	"
Soemajé	"	"	"	woejé op maandag	"
Hanggarajan	"	"	"	wajang op dingsdag	"
Boedé landep	"	"	"	landep op woensdag	"

Zijn de dagen, waarmede die woekoes beginnen, tot alle einden zeer ongeschikt.

Daargelaten het zeer gebrekkig verband tusschen het opschrift, het randschrift en den inhoud van dit lijstje, zoo doet dit het voorkomen, alsof dezelfde woekoe nu eens met dezen,

Digitized by Google

dan eens met genen dag van onze week begon; terwijl nogtans op blz. 514 als onveranderlijke volgorde van de dagen der woekoe is opgegeven: 1° *dito* (lees *dité?*), 2° *jomo* (lees *sómo*), 3° *kanggoro*, 4° *boedo*, 5° *respati*, 6° *soekro*, 7° *toempak*, en tevens uitdrukkelijk gezegd, dat iedere dag van de woekoe steeds met denzelfden dag van onze week overeenkomt. Het ware niet overbodig geweest, daarbij nog aan te merken, wat men nu slechts gissen kan, dat *dité*, *sómo* enz. oude benamingen zijn voor Zondag, Maandag enz., en dat dus iedere woekoe, even als onze week, altijd met Zondag begint en met Zaturdag eindigt. Dit is echter in blijkbaren strijd met de aangehaalde opgave van *Tali wangké*; en wie niet van elders eenigzins met de zaak bekend is, zal daardoor ligt geheel in de war geraken. Intusschen laat zich uit de lithographische tafel afleiden, wat ik ten overvloede in een' uitvoerigen Javaanschen *Pawoekon* bevestigd vind, dat de tegenstrijdigheid alleen is toe te schrijven aan de de onjuiste uitlegging van de inlandsche benamingen in 't bovenstaande lijstje, en dat men hiervoor eenvoudig te lezen heeft:

Tali wangké,

of dagen, die tot alles (volgens mijn' Pawoekon bepaaldelijk tot den bijslaap) slecht zijn.

Respati alit,	d. i.	Donderdag	van	de	woekoe Warigalit.
Soekro-ningran	"	Vrijdag	"	"	" Koeningan.
Toempak loeté	"	Zaturdag	"	"	" Koeroeweloet.
Somajé	"	Maandag	"	"	" Woejé.
Anggarajang	"	Dingsdag	"	"	" Wajang.
Boedé landep	"	Woensdag	"	"	" Landep.

Men zal opmerken, dat de benamingen van die dagen slechts min of meer verminkte zamenstellingen zijn van de namen der betrekkelijke weekdagen en woekoe's.

A. B. Cohen Stuart.

Digitized by Google

Zeldzame Ned. Indische munten. — Van den heer C. Kater, kontroleur te Landak (Wester-afdeeling van Borneo), ontving het munt- en penningkabinet van het Bataviaasch genootschap, onder meer andere belangrijke, de volgende zeer zeldzame stukken:

1. Eene zilveren halve ropij.

   Voorz. الي جزيرة جاو كبير. Daar boven een kruisje en daar onder 1795.

   Keerz. درهم من كمڤني ولاوي (het laatste woord voor ولنداوي)

   De opschriften zijn omgeven door eenen parelrand. De afsnede is een kabelrand. Hoezeer het stuk flink gestempeld is, zijn de letters bijzonder slecht gevormd.

2. Eene zilveren ropij:

   Voorz. عاي حزيرة جاوالكبير. Daar boven eene bloem. Onderaan 1805 en daaronder Z als muntteeken.

   Keerz. als bij no. 1; de letters ook sterk misvormd.

   Mede ontving het kabinet van den kapitein der Emoeijer Chinezen te Riouw, Oei Tik Sing, de volgende stukken:

   eene kwart ropij van 1806;
   halve ropijen van 1765, 1766 en 1796;
   eene heele ropij van 1808.

   Deze stukken hebben dezelfde opschriften als de boven omschrevene.

E. Netscher.

Digitized by Google

12de OPGAVE

DER

BOEKWERKEN

WAARMEDE DE

BIBLIOTHEEK VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IS VERRIJKT.

Boeken.

A. van Pers, Nederlandsch Oost-indische typen. Afl. 8—11 's Gravenh. 1854—1856.

* Kops, Flora Batava. 180ste en 181ste aflev. Amsterd. (van het Gnt.)

* C. A. J. A. Oudemans, Aanteekeningen op de Pharmacopoea Neerlandica. Met atlas. Rotterd. 1854—1856. (v. (d. schr.)

Bilderdijks dichtwerken, uitgegeven door Da Costa. 9de—14de aflev. Haarl. 1856 - 1857.

H. Muller Sz., De Nederlandsche katoen-nijverheid en het stelsel van bescherming in Ned. Indië. Rotterd. 1857.

Het drukpersreglement voor Ned. Indië aan de ervaring van eene halve eeuw getoetst. Utr. 1857.

Digitized by Google

De drukpers in Ned. Indië. Zalt-Bomm. 1857.

R. W. J. C. Bake, De doorgraving der landengte van Suez, enz. Haarl. 1857.

Het ontslag van den heer W. L. Ramack. Zalt-Bomm. 1857.

E. Francis, Herinneringen uit den levensloop van een Indisch ambtenaar. Dl. II. Batav. 1856.

L. Vitalis, Antwoord betreffende de uitbesteding der suikerkontrakten. 1ste en 2de stkk. 's Gravenh. 1857.

J. J. Hasselman, Eenige beschouwingen omtrent kolonisatie, Amsterd. 1857.

E. C. Enklaar, Het koloniseren met Nederlanders op Java enz. Kamp. 1857.

* M. de Vries, Verslag der redactie van het Nederlandsch woordenboek, omtrent den staat harer werkzaamheden, van 1 Januarij 1852 tot 1 Aug. 1854.—Id. van 1 Aug. 1854 tot 1 Julij 1856. Haarl. 1854, 1856. (v. d. schr.)

* Ontwerp eener Nederlandsch-West-indische ontginning- en handelmaatschappij. 's Gravenh. 1857. (v. ?).

H. J. Koenen, De vroegere en latere Nederlandsche handelspolitiek. Haarl. 1857.

* P. J. Veth, Borneo's Westerafdeeling, geographisch, statistisch, historisch enz. 2de dl. Zalt-Bomm. 1856.

Reports of the Juries of the Madras exhibition of 1855. Madras. 1856.

* Sugenheim, Geschichte der Entstehung und Ausbildung des Kirchenstaates. Leipz. 1854. (v. h. Kon genootsch. d. W. te Göttingen.)

* J. F. L. Hausmann, Ueber die Bildung des Harzgebirges. Götting. 1842. (v. d. schr.)

* Id., Ueber das Gebirgssystem der Sierra Nevada etc. Götting. 1842. (v. d. schr.)

* Id., Bemerkungen über Gyps und Karstenit. Götting. 1847. (v. d. schr.)

Digitized by Google

* W. C. Kaijser, Historia critica tragicorum Graecorum. Gotting. 1855. (v. h. Kon. genootsch. d. W. te Göttingen.)
* F. Junghuhn, Plantae Junghuhnianae. Fasc. IV. Lugd. Bat. 1855. (v. h. gvnt.)
* M. Salverda de Grave, Az-zamaksarii lexicon geographicum. Lugd. Batav. 1856. (v. HH. curatoren der Leijdsche hoogeschool.)
* J. J. de Hollander, Maleisch leesboek. 5de St. Leijd. 1857. (v d. schr.)
* Taman Pungatauan. Singapore. 1848—1851. 4 Deelen. (v. d. heer E. Netscher.)
* Kitab Pulajaran bahasa Malayu. No. 1 en 2. Singapore. 1847. (v. d. heer E. Netscher.)
* Hikayat Binatang. Singapore. 1846. (v. d. heer E. Netscher).
* Natural Philosophy in Malay. Singapore. 1843. (v. d. heer E. Netscher.)
* Hikayat pri hal doenia enz. Singapore. 1848. (v. d. heer E. Netscher.)
* Tahlil enz. Rotterd. 1851. (v. d. heer E. Netscher.)
* Kitab Midras, enz. Rotterd. 1838. (v. d. heer E. Netscher.)
* Kitab Malajuw jang kaduwa. Rotterd. 1838. (2 ex.) (v. d. heer E. Netscher.)
* Javaansch godsdienstig leesboekje (zonder titel.) (v. d. heer E. Netscher.)
* Tjeritra Haji Sabar Ali. Singapore. 1857. (3 ex.) (v. d. heer E. Netscher.)
* Studentenliederen gezongen op het oud- studentenfeest te Batavia. 1844. (v. d. heer E. Netscher.)
* Een avondgesprek in de Besogne-kamer. 1856. (v. d. heer E. Netscher.)

Geschriften van wetenschappelijke en andere instellingen.

Indisch genootschap te 's Gravenhage:

Digitized by Google

* Handelingen en geschriften. Jg. III. No. 4. Zalt-Bomm. 1857. (v. h. gen.)

Kon. instituut van ingenieurs:

* Verhandelingen. 1855—1856. Afl. 2. 's Gravenh. (v. h. instit).
* Uittreksels uit vreemde tijdschriften. 1856—1857. No. 1 en 2. 's Gravenh. (v. h. instit.)

Maatschappij ter bevordering van nijverheid:

* Algemeen verslag wegens den staat van den landbouw in het koningrijk der Nederlanden. 1855. Haarl. (v. d. maatsch)
* Programma. 1856. (v. d. maatsch.)
* Algemeene naamlijst der leden. 1856. Haarl. (v. d. maatsch).
* Wet. 1856. Haarl. (v. d. maatsch.)

Bataviaasch genootschap van K. en W.:

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde. Dl. VII. No. 1—3. Batav. 1857.

Kon. instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië:

Bijdragen. Nieuwe volgreeks. Dl. I. No. 2. Amsterd. Batav. 1856.

Natuurkundige vereeniging in Ned. Indië:

* Natuurkundig tijdschrift. 3de Serie. Dl. III. No. 1—6. Batav 1857. (v. d. vereen.)

Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Ned. Indië:

Tijdschrift. Jg. V. N. 7, 8. Batav. 1857.

Nederlandsche maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij:

Tijdschrift. Jg. 1856—1857. No. 6. Jg. III. No. 12. 's Gravenh.

Hoogescholen en athenaea in Nederland:

* Annales academici. 1850—51; 1851—52; 1852—53. Lugd. Bat. (v. IIII. curatoren der hoogesch. en athen.)

Nederlandsch zendelinggenootschap:

* Mededeelingen. Dl. I. St. 1. Rotterd. 1857. (v. h: gen.)

Académie royale des sciences, des lettres et des beaux arts de Belgique:

* Bulletins. Tom. XI. 2; XII. 2; XIII; XIV. 2; XV,—XIX; XXII, 2; XXIII. 1.—Brux. 1844—1856. (v. d. acad.)

Digitized by Google

* Annuaire. 1847—1852; 1856; 1857.—Brux. (v. d. acad.)
* Mémoires couronnés etc. Tom. I—IV; V. 2; VI. 1. Brux. 1840—1853. (v. d. acad.)

Société industrielle de Mulhouse:

* Bulletin. No. 137. Mulh. 1857. (v. d. soc.)

Société impériale des sciences naturelles de Cherbourg:

* Mémoires. Vol. III. Paris. Cherb. 1855. (v. d. soc.)

Société Asiatique:

* Journal Asiatique. 5me Serie. Tom. VIII. Paris. 1856. (v. d. soc.)

Linnaean society of London:

* Transactions. Vol. XXII. Pt. 1. Lond. 1856. (v. d. soc.)
* List. 1856. (v. d. soc.)
* Address of the president. May 24. 1856. Lond. (v. d. soc.)
* Journal of the proceedings: Lond.
  a. Zoology. Vol. I. No. 1—3.—1856.
  b. Botany. Vol. I. No. 1—3.—1856. (v. d. soc.)

Kaiserl. Leopold. Carol. Akademie der Naturforscher:

* Verhandlungen. Vol. XXIV. Suppl.; XXV. 1, 2 Bresl. u. Bonn. 1854—1856. (v. d. akad.)

Göttingische Verein. Bergmännischer Freunde:

* Studien. Bd. IV. St. 1—3; V. 3, 2. Götting. 1837—1844. (v. d. uitgever J. F. L. Hausmann.)

Kön. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen:

* Ein Blick auf ihre aüssere Geschichte in ihrem ersten Jahrhundert. Vorgelesen am 29 Nov. 1851 von J. F. L. Hausmann (v. d. heer Hausmann.)

Indisch schoolblad. 1857. No. 4—8. Batav.

De Indier. 1857. No. 11—57. Zalt-Bomm.

Tijdschrift voor Ned. Indie. 1857. No. 2—5. Zalt-Bomm.

Algemeene konst- en letterbode. 1857. No. 6—29. Haarl.

Tijdschrift: Het regt in Ned. Indie. 1856. No. 9—12; 1857. No. 1. Batav.

De opwekker. 1857. No. 6—10. Batav.

Bijblad op het staatsblad van Ned. Indie. Jg. I. Afl 2, 3. Batavia. 185 7.

Digitized by Google

BERIGTEN

OMTRENT DEN

ZEEROOF

IN DEN

NEDERLANDSCH-INDISCHEN ARCHIPEL,

OVER 1856.

---

1. Opgave van Kalunca, geboren te Gorontalo, van beroep handelaar.

Ongeveer tien jaren geleden van Togian in eene praauw djoeloeng-djoeloeng van den nakoda Tjombo, gevoerd door Poea Atjoh, naar Gorontalo terugkeerende, deed hij met zijne makkers Doeloepij aan. Hij werd daar met nog drie Gorontalorezen en drie Boeginezen door de zeeroovers gevangen genomen en naar Sollok weggevoerd.

De vloot dezer te Sollok te huis behoorende roovers bestond alstoen uit 10 groote en 3 kleine praauwen, bintak genoemd, bemand, iedere groote, met 20 koppen en bewapend met kanonnen, geweren, pieken en klewangs; alle welke praauwen toebehoorden en aangevoerd werden door Djakilah, inwoner van Balangingi, en na den padieoogst naar zee gegaan waren.

De praauwen begaven zich onmiddelijk naar Sollok, namen te Bangka water in en werden op Biaro schoongemaakt en gekalkt.

Te Sollok aangekomen, verkocht men hem aan den datoe

Digitized by Google

Emilbahar voor rijst en lijnwaden, door wien hij naar Koelang gezonden werd om handel te drijven, terwijl hij te Sollok zijnde rijst voor hem planten moest. De negorij ligt op het eiland Pagatinan aan het strand, houdende de bewoners zich onledig met handel, landbouw en visscherij; vele chinezen bevonden zich te dier plaats. Na omstreeks zeven jaren in slavernij te hebben doorgebragt was het hem gelukt met eene kleine praauw naar Zamboangan te vlugten.

2. Opgave van Andries Marsiano, geboren te Ondong (Siauw), van beroep landbouwer.

Ongeveer een en een half jaar geleden met hun vieren naar het eiland Kanari, nabij Ondong gelegen, gaande, om aldaar pisang te halen, werden zij door de roovers in zee overvallen en gevangen genomen.

De rooversvloot bestond uit 2 groote en 1 kleine praauw, bintak genoemd; iedere groote praauw bemand met meer dan 20 koppen en bewapend met 2 kanonnen en 6 geweren, zoo mede vele pieken en andere wapenen. Zij behoorden te huis te Balangingi en in eigendom aan Kasoeang en Soejoeng, door wien zij mede werden uitgerust. Eerstgenoemde was aanvoerder.

Na de gevangenneming stevende men onmiddelijk naar Balangingi, waar men na eene reis van negen dagen aankwam. De plaats, door hen op die reis aangedaan, is het eiland Biaro, waar water ingenomen en de praauwen schoongemaakt werden.

Te Sollok ontscheept zijnde, verkocht men hem aan zekeren Mendi, voor wien hij rijst stampen, nu en dan vischen en ook wel handel drijven moest. Wie dáár het gezag uitoefent was hem onbekend; doch de negorij Pagimbar ligt aan het strand en de huizen staan half in zee. De bewoners houden zich onledig met landbouw, handel en visscherij. Na een jaar in slavernij onder hen te hebben doorgebragt was hij met een makker in eene praauw naar Zamboangan gevlugt.

Digitized by Google

3. Opgave van Bato, geboren te Timor-Koepang, later woonachtig te Ternate, van beroep landbouwer en visscher.

Vijftien jaren geleden bij Ternate met twee personen vischende, werden zij door de roovers overvallen en naar Sollok overgevoerd.

Deze hadden eene vloot, sterk 8 praauwen, panko genoemd. Onbekend is het hem hoedanig zij waren bemand en bewapend; doch zij behoorden te huis te Balangingi en werden aangevoerd door panglima Taoepan, die ze tevens uitrustte. Terstond vertrokken zij naar Balangingi; doch veel tegenwind was oorzaak dat men eerst na verloop van vijf maanden dáár aankwam, waar de praauwen werden schoongemaakt.

Te Sollok ontscheept zijnde verkocht men hem aan datoe Bijoeng te Karang-karang, voor wien hij moest visschen en andere werkzaamheden doen. De negorij is gelegen in zee voor het eiland Toelajan, zijnde de huizen gebouwd op eene bank. Na een tiental jaren in slavernij gezucht te hebben gelukte het hem met nog twee makkers in eene kleine praauw te vlugten en naar Zamboangan te gaan.

4. Opgave van Siapi.

Nog zeer jong zijnde toen de roovers hem gevangen namen, is hem niets meer daarvan bekend; evenmin weet hij van waar hij is. Alleen is hem bekend dat hij te Sollok aan zekeren Sitala is verkocht geworden, voor wien hij visschen moest. De negorij was gelegen aan het strand en de bevolking leefde van landbouw en visscherij.

Twee jaren vóór zijne opgave (april 1856) was hij met vier zijner makkers in eene kleine praauw naar Zamboangan gevlugt.

5. Mededeeling van Salima (vrouw), geboren te Gorontalo, later gewoond hebbende te Palos, van beroep weefster.

Vijf jaren geleden was deze vrouw, zich toen aan het strand te Palos bevindende, door de roovers met geweld van

Digitized by Google

daar weggevoerd, met nog dertig menschen, waaronder twee vrouwen.

De rooversvloot, sterk vele kleine en eene groote praauw, welke laatste was bemand met meer dan 25 menschen en bewapend met een kanon, vele pieken en klewangs, behoorde te Balangingi te huis en werd aangevoerd door den anakoda Toelankauw, die dezelve tevens uitrustte.

Zij stevenden onmiddelijk naar Balangingi, waar zij spoedig aankwamen. Te Sollok ontscheept zijnde, heeft men haar verkocht aan zekeren Bairoe voor eenige rijst, voor wien zij kleine huiselijke werkzaamheden moest verrigten. De negorij is gelegen in zee, zijnde de huizen in het water gebouwd; de bewoners houden zich onledig met handel en vischvangst.

Met eenen schoener van Zamboangan, die juist te Sollok was, gelukte het haar, nu twee jaren geleden, naar Palos te vlugten.

6. Opgave van Bagoeata, geboren te Palos, van beroep visscher.

Ongeveer drie maanden geleden bevond hij zich alleen aan het strand, toen de zeeroovers hem gevangen namen.

De vloot der roovers bestond uit eene groote en eene kleine praauw, bemand met een groot aantal koppen en geweren, pieken en andere wapenen, onder aanvoering van Soengkala van Balangingi, wien zij mede toebehoorden.

Onmiddelijk werd naar Balangingi gestevend, waar men na drie dagen aankwam. Te Sollok werd hij aan zekeren Mohamap voor eenige rijst verkocht, voor wien hij rijst moest stampen. De negorij Karoenda, op het eiland Sollok, ligt op zee op de oostzijde van het eiland; de bewoners houden zich met den landbouw bezig. Eene maand geleden ontsnapte hij met eene praauw van de Bisajers naar Zamboangan.

Deze zes van de roovers ontvlugte personen, allen Nederlandsche onderdanen, zijn kosteloos van Zamboangan naar Menado

Digitized by Google

overgevoerd door den gezaghebber van den Spaanschen schoener Jaki, genaamd Suwarez, die van Manilla op Menado handel drijft.

Volgens mededeelingen van dien gezagvoerder, zoo ook uit ontvangen berigten van Chinesche handelaren in het Philippijnsch gebied bekend, zouden de inwoners van Mangindano zich niet aan zeeroof schuldig maken in onzen archipel, ook niet de eigenlijke Sollokkers, maar voornamelijk de bewoners der in dien omtrek liggende eilanden, vooral die van Balangingi, alsmede de zwervende bevolking der noord-oostkust van Borneo.

Niettegenstaande het Spaansche gouvernement voortdurend expeditiën tegen die roovers op de eilanden uitzendt, zouden zij zelfs hunne strooptogten tot nabij Manilla uitstrekken.

De roovende bevolking bovendien drijft, volgens die mededeelingen, onder Spaansche vlag, in de Spaansche bezittingen, zelfs te Manilla, handel, zonder dat het blijkt dat de geroofde menschen, welke daar aan boord zijn, voor slaven worden erkend, evenmin als dat de roovers als zoodanig worden aangezien.

Op Zamboangan zelf bevinden zich vele uit Nederlandsch-Indië geroofde menschen, die uit vrees voor hunnen meester niet ontvlugten noch terugkeeren, terwijl het Spaansche gouvernement hen daartoe ook niet dwingt.

7. Opgave van Lawa, geboren te Mandar, van beroep visscher.

Zes en twintig dagen vóór dat de rooverspraauw in handen van Z. M. stoomschip Vesuvius viel, was hij op de kust van Mandar, bezig zijnde te visschen, door 3 praauwen overvallen. De roovers namen hem gevangen, bonden hem over dag met den nek aan het dek der praauw, 's nachts aan handen en voeten. Het was hem onmogelijk de minste inlichting te geven.

Digitized by Google

8. Opgave van Sinin, geboren te Boeton, van beroep tripangvisscher.

Omstreeks den 23sten maart jl. bij het eiland Tafea tripang visschende met drie praauwen, gezamenlijk 22 menschen was hij bezig met een klein praauwtje de visschen van het eiland in de groote praauwen te brengen, toen 4 rooverspraauwen op kwamen zetten, die hem gevangen maakten. Hij werd onmiddelijk onder in de praauw gebonden, waardoor het hem onmogelijk was verder nog iets mede te deelen.

9. Opgave van Pasoele, geboren te Paré-paré, van beroep handelaar.

In het begin van maart 1856 met vier kleine praauwen van Koeti naar Boeloengan (Borneo) willende gaan, werd hij des avonds van dienzelfden dag door 3 rooverspraauwen overvallen. Twee van de 4 praauwen ontvlugtten; doch de beide overigen vielen in de handen der roovers. Zes der opvarenden werden vermoord, terwijl 8 werden gevangen genomen en op de 3 praauwen verdeeld; Pasoele alleen kwam op de door de Vesuvius genomen praauw.

Deze rooverspraauwen, te huis behoorende te Sollok, waren bemand met 13 personen en bewapend met 2 lila's en eenige handwapenen. Twee dagen bleven zij bij elkander en gingen toen naar het eiland Kapoepoesang, alwaar men den buit verdeelde. Van daar stevenden zij naar een eiland, waar nog 4 groote rooverspraauwen lagen; daarop stevenden zij gezamenlijk tot in de nabijheid van het eiland Boeton, waar zij op het zien van twee oorlogsvaartuigen (waarschijnlijk de kruisbooten) uit elkander gingen en de vlugt namen.

Op hunne togten deden zij nog onderscheidene eilanden aan, waar water ingenomen en nipahbladeren geplukt werden, tot het maken van afdaken voor de praauwen, tot welk laatste einde een paar dagen te voren de kust van het eiland Banggaai was aangedaan. Toen het stoomschip Vesuvius in het gezigt kwam, hebben de roovers hem losgemaakt, kleedingstukken en een

Digitized by Google

hoofddoek gegeven en boven op het dak van de praauw geplaatst, hem zeggende aan het stoomschip mede te deelen dat zij goede menschen waren. In den aanvang roeiden alle roovers; doch toen de Vesuvius naderbij kwam, heeft het grootste gedeelte hunner zich onder in de praauw verscholen.

Uit deze drie laatste verhooren blijkt, dat de praauwen, tot deze rooversvloot behoorende, ongeveer half maart bewesten Celebes zich ophielden en alstoen, bezuiden dat eiland, naar de bogt van Tomini stevenden.

Het stoomschip Vesuvius nam, nabij het eiland Peling, op den 8sten april 1856, de rooverspraauw waarop deze slaven zich bevonden.

Op deze praauw bevonden zich 13 roovers bij de gevangenneming; terwijl de bemanning bezig was het ochtendeten te gebruiken en middelerwijl zij in verzekerde bewaring zouden genomen worden, hadden deze roovers de stoutheid amok te maken. Spoedig werden zij evenwel weerloos gemaakt, waarbij een der roovers zwaar gewond werd, die den volgenden dag aan die wonden overleed.

10—14. Verklaringen van Ali, Hadi, Hasiroem, Djohora en Braham, geboortig van Marikoe (Menado), van beroep visschers.

Bij Koemoe (Tombariri) bezig zijnde met visschen, kwamen de roovers met 4 kleine praauwen op hen aan; zij vlugtten alstoen met hunne roréhé naar het strand, doch werden door de roovers achtervolgd en gevangen genomen, waarbij Braham met eene piek aan den linkerarm gewond werd. Dit geschiedde den 8sten april 1856. De rooversvloot was sterk 4 kleine en 6 groote praauwen; doch deze laatsten waren in zee gebleven. De kleine praauwen waren bemand twee met 20 en twee met 8 koppen en bewapend met 8 geweren en vele pieken, terwijl zich aan boord der groote praauwen kanonnen bevonden. Zij behoorden te Sollok te huis. Van Koemoe zijn zij, na met de Badjorezen bij Kema slaags te zijn geweest, regtstreeks naar Bangka ge-

Digitized by Google

gaan, waar zij een nacht bleven. Des anderendaags gingen zij verder. Te Bangka vlugtte een Tidorees, die verleden jaar bij Gorontalo werd gevangen genomen.

Door de ontmoeting van Z. M. stoomschip Amsterdam met de zeeroovers op de hoogte van Batoe-poetih werden deze op de vlugt gejaagd, waardoor het bovengenoemde personen gelukte uit hunne handen te ontkomen en op dien stoomer over te gaan.

15—36. Opgaven van Rompis, Habadi, Hapili, Lamgu, Bakara, Saati, Ligi, Sallah, Lintang, Hatari, Malisa, Kuntjing, Daeni (vrouw), Dause (meisje) dochter van Malisa, Tamaitem, Lowaij, Gareta, Talingon, Si Burrah, Si Bakoka, Ulaij en Pedro, van beroep handelaars, visschers, landbouwers en ambachtslieden.

Deze personen zijn allen door Z. M. stoomschip Amsterdam uit de handen der zeeroovers gered, bij de ontmoeting op den 10 april 1856, tusschen de tandjongs Batoe-angoes en Polisang op de noordkust der Minahasa, dan wel, door de vernieling der rooverspraauwen aan wal gevlugt zijnde, door de bevolking opgenomen en uitgeleverd.

Van verschillende plaatsen geboortig werden zij, de een langeren, de ander korteren tijd geleden, door deze roovers, die te Sollok te huis behoorden, gevangen genomen. Hunne vloot was dan 12, dan weder 2 praauwen sterk, zijnde het meermalen gebeurd, dat in zee, dan wel achter een hoek verscholen, de rest der vloot op de verkenners bleef wachten. Zij waren bemand, de groote met 50, 40 en 36 koppen, terwijl op de kleine eene bemanning van 10 koppen was.

Hunne wapens bestonden uit kanonnen, geweren, picken, krissen, klewangs, zoomede lila's en rantaka's.

De nakoda's, tevens uitrusters der praauwen, waren met namen: Si Nawan, Kijang, Matau, Nawal, mas Urid, Talabudin, Laiki, Sarak, Taub, Si Pagajo, Tanusi, Sabal en Si Taub.

Digitized by Google

Si Bakoka, geboortig van Baikonko (Boegis), visscher van beroep, gedurende twee jaren aan boord der rooversvaartuigen vertoefd hebbende, zoo wordt zijne verklaring, nopens den weg, welken de roovers gevolgd hebben, hieronder opgenomen.

Van Kwandang gingen zij langs Andagili naar het eiland Bongki en bleven daar twee nachten. Van Bongki naar Poeloe Tiga, bleven daar een dag en vingen vier menschen in sopés van Bwool en Bolang-itang. Van daar naar Bangka, bleven daar eene nacht en gingen toen naar Kota Boena.

Op het eiland voor Kota Boena (Koemeke) roofden zij vele levensmiddelen en gingen naar Gorontalo, Bangkoeroe (bij Togean), waar zij ook vier menschen gevangen maakten en water haalden, Tanah-boeroem (Loeinan, Saloewan), roofden daar twee menschen, Soela en Obi, waar zij water innamen, Kajoan, waar vele menschen, vooral vrouwen, geroofd werden, Tanah-mara (Poeloe Majo bij Ternate), staken van daar naar Kema over en verder de kust langs naar Bangka, waar zij water en brandhout innamen en de geroofde menschen verdeeld werden. Van Bangka gingen zij naar Sollok, waar zij na drie dagen aankwamen.

Uit deze laatste 27 verklaringen blijkt, dat de roovers Dampelas op de westkust van Celebes aandeden en daar vele menschen tegen rijst en andere levensmiddelen inwisselden. Meest al de van de zeeroovers ontvlugte slaven komen, omtrent het ondergaan van mishandelingen, het aan hals, handen en voeten binden en slaag krijgen, gepaard met weinig eten, overeen.

Velen getuigen dat een aantal hunner lotgenooten bij zelfverdediging gedood of gewond zijn geworden. Een hunner verhaalde, dat de rooverspraauwen op een eiland, één etmaal van Sollok gelegen, met hunne panglima's verzamelden en van daar vertrokken naar Batoe-doedoe (eene dagreis ver) en naar Laboean-Parapat (eene nachtreis), naar kampong Baroe digt bij Donggala (eene Boeginesche vestiging en eene halve nacht-

Digitized by Google

reis), en vervolgens naar Dampelas, waar zij vier dagen vertoefden. Hier werden levensmiddelen ingekocht of tegen slaven geruild, water ingenomen en door de panglima's beraadslaagd welken koers de praauwen zouden nemen. De negorij Dampelas ligt digt aan het strand; er zijn gewoonlijk vele praauwen van Kajeli. Van Dampelas stevenden zij naar Tontoli, waar zij vervolgd werden, van daar naar Kaloempang en voorbij Bwool naar Poeloe Radja, zoo naar Poeloe Tiga en zoo de kust langs. Volgens dezen zouden 200 slaven op de kust van Menado ontvlugt zijn.

37—38. Verklaringen van La Baso en Baso Bangoeloedoeng Matana, van beroep visschers, geboren te Goenoeng Talo en Glissong.

Eerstgenoemde werd, nabij zijne geboorteplaats visschende, door 12 groote bintaks overvallen en met Ladjago gevangen genomen, hetwelk omtrent drie maanden is geleden.

Deze praauwen, ieder bemand met een 50tal koppen en bewapend met 1 lila, 2 geweren en 50 krissen, behoorden te Balangingi te huis en waren, zoo hij vermeent, onder aanvoering van Dato.

Zij kruisten naar Mandonoe, Taboenkoe en Kandari, namen op Taboenkoe water in en deden op de tehuisreis Poeloe Bangka aan tot het schoonmaken en kalken der praauwen en verdeelden daar de geroofde menschen. Baso Bangoeloedoeng Matana verklaart, dat hij van Glissong naar Makassar met zijne praauw, waarin zich toen 7 personen bevonden, op reis zijnde, door 2 sampans van 4 in hunne nabijheid kruisende bintaks werd beschoten, gevangen genomen en dat hij ongeveer achttien maanden in die gevangenschap heeft doorgebragt. De bintaks, bemand met 32 koppen en bewapend met 1 lila, 1 rantaka (kleine lila), 4 geweren en eenige pieken, werden aangevoerd door Dolohadi en behoorden te Balangingi te huis.

Op den dag zijner gevangenneming gingen zij naar Boegies,

Digitized by Google

van daar naar Loehoe, Baikonko, Kambaina, Boeton, Kandari, Taboenkoe, Balangingi en nog eenige hem onbekende plaatsen.

Te Taboenkoe en Poeloe Bangka maakten zij hunne praage wen schoon en kalkten ze aldaar, welk laatste eiland, gelegen ten noorden van Menado, ook op hunne tehuisreis werd aangedaan, waar zij brandhout en drinkwater innamen, bergende bij het op strand halen der praauwen hunne wapenen niet ver van daar op het strand.

Te Basila en Sollok werden de door hen geroofde praauwen verkocht.

De wijze, waarop deze beide personen uit de handen dezer roovers zijn gered, is, dat toen de praauw waarop zij zich bevonden met de kruisboot, onder den gezagvoerder J. C. Pielaat, te Laboean-blanda slaags raakte en aan eene ondiepte vast zat, zij over boord gesprongen en naar den wal gezwommen zijn. Zich daar gedurende den nacht verscholen hebbende, praaiden zij den volgenden morgen de sloep der kruisboot, die hen daar aan boord bragt.

39. Verklaring van Tamin, geboren te Bandjermasin.

Met nog vijf andere menschen was hij te Pamboean (zuidkust van Borneo) als passagier ingescheept aan boord eener praauw oelien, bemand met 5 koppen en toebehoorende aan djoeragan Tamin, met het voornemen om naar Bandjermasin te gaan.

Bij het uitgaan der monding van de Pamboean-rivier werd, den 2den april 1856, oost op gestuurd en, ten vier uren des morgens, geankerd te Kalap, bij de monding der Sampit-rivier.

Des anderendaags onder zeil gaande, werd eene groote praauw pandjadjab gezien, liggende digt onder den wal, welke, op het zien van de praauw waarin de deklarant zich bevond, eene sampan met 4 menschen daarop afzond. Zij dachten eerst dat men naar iets wilde vernemen en dat het vreedzame lieden waren, doch na hen drie malen te hebben toegeroepen, waar heen zij wilden gaan, en daarop geen antwoord bekomende,

Digitized by Google

herkenden zij hen voor zeeroovers; zij losten, naderbij komende, op de praauw achter elkander tien geweerschoten, van welke een kogel den deklarant in de hand heeft getroffen.

Met zijne reisgezellen gaf hij op de sampan drie malen vuur, waarna dezelve oostwaarts de wijk nam en hij naar de west ging, terwijl vermoedelijk een der drie schoten de roovers heeft getroffen.

Naar de spraak te oordeelen waren de zeeroovers menschen van Dai (Palembang).

Verklaringen afgenomen op den 30 april 1856, door den resident van Menado, van negen uit handen der zeeroovers ontsnapte personen.

40. Opgave van Soeroeki, geboren te Kaidipan, van beroep visscher, laatstelijk komende van Marinso.

Bij Haitodopa, eene tandjong bij Kaidipan, bezig zijnde met visschen, werd hij, ongeveer 22 dagen voor zijne ontvlugting, door 6 groote en 6 kleine rooversvaartuigen overvallen en gevangen genomen.

Deze praauwen, waarvan de groote bemand met een 40tal koppen en met geweren en pieken bewapend, waren gedurende zijn aan boord zijn twee malen slaags geweest, waarvan eens met de badjorezen.

Nadat deze praauwen door Zr. Ms. stoomschip Amsterdam waren vernield, is hij, Soeroeki, naar wal gezwommen en langs het strand naar Kema gekomen.

41—49. De opgaven van Popa, Lumboan, Oesman, Djohara, Doegalaha, Samsija, Abd'oel Rachman en Louis Tomasino, allen op dezelfde wijze uit de handen dier zeeschuimers ontkomen, komen nagenoeg op hetzelfde neder.

Zij zijn geboortig: de eerste van Sauh (Gilolo), de tweede van Kapoja (Sonder), de vijf volgenden van Marikoe (Tidore) en de laatste van Hong-hong (Bajon-baloe). Van beroep vischers en landbouwers werden zij, op verschillende tijden, door

Digitized by Google

de roovers gevangen genomen, als: de eerste ongeveer twee en een half jaar geleden aan het strand van het eiland Wirij, bij Batjan, waar zij aan land kwamen en met hem nog zijne moeder en zuster wegvoerden; volgens hem zou de vloot der roovers hebben bestaan uit vele groote vaartuigen, bewapend met kanonnen, geweren, pieken en bemand met ongeveer 20 koppen ieder. Zij werd aangevoerd door Moehamad en behoorde te Hadji (Sollok) te huis. Van af Wirij vervolgden de roovers hunnen togt langs Makjan, Kojoa, Siko, Gafi, Kema, vervolgens naar Bangka, waar men zich van water voorzag, en zoo terug naar Sollok. Te Hadji ontscheept, gaf men hem aan den nakoda Tanusi over, bij wien hij huiselijke diensten moest verrigten.

Hadji is gelegen aan het strand, de huizen op het water aan beide kanten der rivier, waarvan de bewoners zich bezig houden met het bereiden van zout en het maken van potten en panner.

In den noordmousson gaan de rooverspraauwen van daar naar zee.

Lumboan werd, omstreeks dertien dagen vóór zijne ontvlugting, nabij Fatapaän geroofd en de overigen, met uitzondering van Louis Tomasino, die bij de negorij Bakoeloe gevangen werd gemaakt, ongeveer acht maanden geleden, bij Koemoe (Tombariri), volgens hunne opgaven toen 15 dagen geleden.

Hunne mededeelingen zijn niet zoo uitgebreid als die van Popa en verschillen in de opgaven der bemanning van de praauwen, gevende op, dat ze bemand zouden zijn met 50 koppen elk, anderen met 20 en 25.

50. Verklaring van Loepa, geboortig van Tandjong Lambai (Si-antan) op de Anambas-eilanden, van beroep landbouwer en tripangvisscher, laatst komende van Batoe-poetih.

Bij Toemoebara bezig zijnde met tripang visschen, werd hij, nu ongeveer vijf jaren geleden, door eene rooversvloot, bestaande uit 8 groote praauwen, gobang genoemd, overvallen en met een persoon, Tandjong genaamd, welke zich nu te Sollok bevindt, gevangen genomen.

Digitized by Google

De rooverpraauwen, bemand met 30 tot 40 koppen en bewapend met kanonnen, lila's, geweren en pieken, werden aangevoerd door Kondajoe van Balangingi, alwaar zij ook te huis behooren.

Van Toemoebara stevenden zij naar Topaso (Borneo) en van daar naar Balangingi, met welken togt men ongeveer één maand besteedde en op welken nog circa honderd menschen geroofd werden.

Te Topaso werd water ingenomen en waren de bewoners dier plaats met de roovers bevriend.

Te Balangingi ontscheept, heeft men hem aldaar aan Adanan van Sollok tegen eenige rijst verkocht, voor wien hij zout moest bereiden.

De negorij Kanhadji ligt aan de zuidzijde van Sollok, aan den zeekant, telt ongeveer 500 inwoners heeft eene houten benting en kan gemakkelijk door groote schepen genaderd worden. Van daar gaan de roovers in den noordmoeson op roof uit; terwijl de praauwen op strand staan, bergen zij hunne wapens in de huizen.

Tusschen hen en den vorst van Sollok bestaat goede verstandhouding. Bij zijne terugkomst gaf de panglima Kandajoe aan dien vorst geschenken in goud en slaven.

Op het eiland Sollok bevinden zich vier groote negorijen, als Parang, Taoedoe, Bocal en Pawisan, benevens vele kleine negorijen. Volgens het zeggen der sollokkers houdt de sulthan zijn verblijf in de binnenlanden, op de plaats genaamd Doemlahat.

De bovengenoemde Loepa had aan het vernielen de praauwen door Zr. Ms. stoomschip Amsterdam zijne bevrijding te danken. Toen de roovers door hetzelve op het strand gejaagd werden, ontsnapte hij met eenen badjorees en begaven zij zich op weg naar Kema.

51. Verklaring van Lasempo, geboortig van Paria (Boegies), van beroep handelaar.

Digitized by Google

Ongeveer twee maanden geleden is hij tusschen Kwandang en Soemalata door de roovers overvallen en, nadat de nakoda gedood was, heeft hij zich met Lasema, Lasempo en Labakora overgegeven.

De vloot der roovers bestond uit 6 groote praauwen, bewapend met geweren, pieken en andere wapenen; de praauw waarop hij kwam werd aangevoerd door Saral. Zij ging, na de bedoelde gevangenneming, langs de kust en nam bij Poeloe Tiga water in.

Op het eiland Bangka door de roovers aan het strand gelaten, toen deze binnenwaarts gingen, hebben eenige menschen hem naar Likoepang gebragt, van waar hij nu laatstelijk komt.

52. Verklaring van Lasema, geboortig van Donggala, van beroep handelaar.

Te gelijk met Lasempo gevangen genomen, heeft hij hetzelfde als deze medegedeeld. De roovers hem op het eiland Bangka uitgezonden hebbende, om eene praauw aan het strand te zoeken, ontmoette hij eenige praauwen en werd naar Likoepang overgevoerd.

53. Verklaring van Mohi, geboortig van Imana (bogt van Kwandang), van beroep visscher.

Bij Kwandang bezig zijnde met visschen werd hij met zijnen vader Surutan en zijnen broeder Padapadangan door de roovers overvallen en gevangen genomen.

De vloot bestond uit 2 groote en 2 kleine praauwen, bewapend met lila's, geweren, pieken, krissen en andere wapenen. Zij werd aangevoerd door Si Taup en behoorde te Sollok te huis.

Ruim eene maand na zijne ontvoering kruisten de roovers hier en daar water innemende en vele menschen roovende.

Bij het eiland Talisse door de kruisbooten in de bosschen gejaagd zijnde, ontvlugtte hij en gaf zich over.

54. Verklaring van Idia, geboren te Pankal-pinang (Banka), van beroep handelaar.

Digitized by Google

Bij het eiland Banka ten handel varende, werd hij, met nog negen personen, gevangen genomen, hetwelk geruimen tijd geleden is.

De vloot, bestaande uit 4 groote praauwen, gobang genoemd, ieder bemand met 20 tot 50 koppen en bewapend met lila's, geweren, pieken en andere wapenen, werd aangevoerd door Si Nawal en behoorde te Balangingi te huis.

Na zijne gevangenneming zwierven zij nog drie maanden voor zij te Sollok kwamen. Billiton en verscheidene plaatsen op Borneo werden aangedaan en op dien togt nog ongeveer 200 menschen geroofd.

Op het eiland Bangka voorzag men zich van water en ging van daar regtstreeks naar Sollok. Aldaar aangekomen werd Idia aan den sollokker Maradja Mundu genaamd, verkocht voor 300 groote gantangs padi, voor wien hij het land bebouwen moest.

Wijders geeft hij nog op, dat op Sollok door eenen radja, welke te Doemlahat zijn verblijf houdt, het gezag wordt uitgeoefend; dat de roovers met hem in goede verstandhouding leven; dat de negorij Louw bij Kadondon meer huizen telt dan Menado, zeer bevolkt is en ver van het strand ligt, levende de bevolking van handel, landbouw en visscherij.

Door Maradja aan nakoda Nawal als volgeling medegegeven, ging hij met dezen voor de eerste maal op roof uit, toen deszelfs vloot door Zr. Ms. stoomschip Amsterdam overvallen en de roovers aan wal gejaagd zijnde, hem de gelegenheid werd gegeven om te vlugten, waarop hij naar Kema ging, daar opgevat en naar Menado gebragt werd.

55. Verklaring van Polito, geboren te Hulaseh (hong-Hong) Sangusch, van beroep handelaar.

Bij de negorij Kapis (Hong-hong) ten handel varende, werd hij, ongeveer tien maanden geleden, met nog drie personen,

Digitized by Google

welke thans te Sollok zijn, door roovers overvallen en gevangen genomen.

Deze rooversvloot, bestaande uit 3 groote en 2 kleine praauwen, salisip genoemd, bemand met 20 tot 35 koppen en bewapend met 2 lila's, 3 geweren en vele klewangs en pieken, werd aangevoerd door Tantalalih en behoorde te Bakon, eiland Sollok, te huis. Men ging, na hunne gevangenneming, regtstreeks naar Sollok en voorzag zich op het eiland Bangka van water.

Te Bakon ontscheept moest hij aldaar voor Tantalalih huiselijke diensten doen. Van die plaats, welke tusschen lolarohboomen gelegen is, gaan de roovers meestal in de maand januarij ten roof uit.

In de maand januarij weder met den nakoda Tantalalih van Sollok vertrokken zijnde, werden twee dagen te Dampelas vertoefd om behoeften te ruilen. Van daar zuidwaarts stevenende werd men genoodzaakt door tegenwind terug te keeren en langs de noordkust van Celebes naar de oostkust te gaan. Ook daar met tegenwind te kampen hebbende, besloot de nakoda naar Bangka te gaan. Op dat eiland is Polito met vijf zijner makkers gevlugt, doch de roovers hen achtervolgende doodden drie hunner; hij echter ontkwam met Pedro. Na twaalf dagen te Bangka te hebben doorgebragt kwamen zij in handen der badjorezen.

Te Bangka zijnde, heeft hij aldaar geen stoomschip gezien, doch wel eene kruisboot die op en neer voer.

56. Verklaring van Pedro, geboren te Mabateh, van beroep handelaar.

Ongeveer tien maanden geleden bij Palenos (eiland Mabateh) ten handel varende, werd hij met nog een persoon, welke thans te Sollok is, door roovers overvallen en gevangen genomen.

Zijne verdere opgaven komen geheel overeen met die van Polito, met wien hij op het eiland Bangka uit de handen der zeeroovers is ontsnapt.

Digitized by Google

57. Verklaring van Damaso del Mundo, geboren te Romolon (Manilla), van beroep handelaar.

Ongeveer tien maanden geleden bij Romolon ten handel varende, werd hij door eene groote praauw, bangko genoemd, overvallen en met nog zes anderen, waarvan er twee stierven en de overigen zich nog te Bakon bevinden, gevangen genomen.

Deze praauw, bemand met 37 koppen en bewapend met 2 lila's en 3 geweren, werd aangevoerd door Tantalalih en behoorde te Bakon (eiland Sollok) te huis, alwaar zij door Tantalalih werd uitgerust en aan een daar wonenden visscher, Gompoeng genaamd, toebehoorde.

Van Romolon ging men regelregt naar Bakon en nam op het eiland Bangka water in. Bakon is ongeveer 20 huizen groot en ligt tusschen lolaroh-boomen. De bewoners leven er van visscherij met sérohs.

In de maand januarij gaan de roovers naar zee en ook Damaso del Mundo, wien Tantalalih voor zich had behouden, was met hen over Dampelas naar Bangka gekomen. Hij was aldaar met zekeren Gabriele de los Santos uitgezonden om water te halen, bij welke gelegenheid hij met dezen ontvlugtte en na drie dagen zwerven in de handen viel der ternatanen.

58. Verklaring van Gabriele de los Santos, geboren te Camarenes (Manilla), van beroep handelaar.

Ongeveer tien maanden geleden was hij, bij Camarenes ten handel varende, door de roovers overvallen en met nog zeven zich thans te Bakon bevindende menschen gevangen genomen.

Aan den roover Marewoh verkocht, ging ook hij in de maand januarij met de roovers naar zee en ontvlugtte op Bangka met Damaso del Mundo. Zijne overige opgaven komen geheel overeen met die van dezen.

59. Verklaring van Derie Poea Batjo, geboortig van Paré-Paré, van beroep zeevarende.

Hij geeft op, voor vier maanden geleden, op zekeren mor-

Digitized by Google

gen van Bonthain naar Makasar willende vertrekken en op de hoogte van Malasor zijnde, twee bintaks ontmoet te hebben, die regelregt op hem aanhielden. De heer Huismans, die toen mede aan boord was, nam met twee vrouwen en eenen inlander in eene lepa-lepa de vlugt naar den wal, terwijl hij met nog drie, met namen Solégé, Soearasa en een saleijerees aan boord bleven. Door de roovers beschoten wordende moesten zij zich overgeven en werden door hen gevangen genomen.

Deze praauwen bintak, bewapend met 1 metalen kanon en 1 lila, 3 geweren, 16 lansen en 16 klewangs waren ieder bemand met 16 koppen. Van Malasor zetten zij den togt voort naar Boegies, Loehoe, Kapoposang en ten laatste naar Paria.

Te Boegies en Loehoe roofden zij onderscheidene menschen, doch op den weg naar Kapoposang lieten zij onderscheidene handelspraauwen, door gebrek aan amunitie, ongehinderd voorbij varen.

Toen de roovers te Paria (onder Paré-Paré) ten anker lagen en al het volk in diepe rust lag, heeft hij zijne banden los gemaakt en is daarop over boord gesprongen en aan wal gezwommen. Aan wal zijnde, begaf hij zich naar den Datoea, die hem op een vaartuig bezorgde, hetwelk naar Makasar ging.

60. Verklaring van Sobo, geboren te Bandjar (Java), van beroep varensgezel.

Ongeveer twee maanden geleden is hij te Tandjong Sila voor Java in handen der zeeroovers gevallen, bij welke gelegenheid nog elf personen zijn gevangen genomen en de gezagvoerder der praauw is doodgeschoten.

De vloot der roovers bestond uit 11 praauwen bintak en 11 praauwen pandjadjab, ieder bemand met een 40tal koppen en bewapend met 1 koperen lila, 1 klein ijzeren kanon, 5 geweren, 20 picken, 40 klewangs en 40 krissen.

Digitized by Google

Na zijne gevangenneming zwierven de roovers nog ongeveer twee maanden rond, Pagatan, Tjengal, Bima, Sumbawa en nog andere plaatsen, wier namen hem onbekend zijn, aandoende; des nachts verspreidden de roovers zich en gingen op roof uit, terwijl zij zich over dag weder vereenigden.

Hij zegt vernomen te hebben, dat, bijaldien de roovers elkander ontmoeten, zij eene witte vlag hijschen.

Op Tambolongang (een der eilanden van Saleijer) obies en djagong moetende zoeken, heeft hij zich in de struiken verborgen en, nadat de zeeroovers dat eiland verlaten hadden, in eene lepa-lepa begeven, waarmede hij te Barang-barang is aangekomen.

Met hem vlugtte tevens zijn medgezel Hadji.

61. Opgaven van Hadji geboortig van kampong Glisong (Makasar), van beroep varensgezel.

Toen hij van de eilanden Lioekang-tangaje, werwaarts hij zich ter tripangvangst had begeven, naar Makasar terug wilde gaan, ontmoette zijne praauw, zoomede nog eene andere, 22 rooversvaartuigen en wel 11 bintaks en 11 pandjadjabs.

Zij waren bemand, de eerste met 30 en de laatste met 8 manschappen en bewapend met 1 metalen lila, 4 geweren en ieder man met eene klewang en eene piek, sarapang genoemd. Zij stonden onder bevel van zekeren Radja Laut en stelden, na zijne gevangenneming, koers naar Bima, Sumbawa Mangerai, Tanah-djampea en Tambolongan. Gedurende dien togt, welke ongeveer twee maanden duurde, stroopten zij des nachts langs de kusten, waartoe zij hunne lepa-lepa's, ieder bemand met 10 koppen, bezigden, terwijl zij over dag zeilden en bij elkander bleven. Het totaal gemaakte slaven bedroeg omstreeks 150 man.

Slechts eenmaal werd door hen water ingenomen, hetwelk te Tambolongan geschiedde, en maakten zij te Tanah-djampea hunne praauwen schoon.

Digitized by Google

Te Tambolongan vond Hadji gelegenheid om, toen de roovers hem uit hadden gezonden om obies te zoeken, met Sobo, wiens verklaring hierboven vermeld staat, uit hunne handen te ontvlugten.

62. Verklaring van I- Oedoe, geboren te Tope-djawa (Celebes), van beroep zeevarende.

Ruim eene en eene halve maand geleden met zijnen medgezel Poea-Pamé uit visschen gegaan zijnde, werden zij door zeeroovers overvallen en beiden door hen gevangen genomen.

Toen de roovers bij hen kwamen, waren zij vier praauwen kora-kora sterk, doch bragten hen over in eene praauw bintak, een deel uitmakende der vloot, bestaande uit 11 praauwen bintak, 2 padjala's en 4 kora-kora's.

Deze praauwen, bemand met 14 zeeroovers en bewapend met buksen, krissen en pieken, behoorden te Sollok-Balangingi te huis.

De plaatsen door hen, na de gevangenneming van Oedoe, aangedaan, zijn Bima, Tanah-djampea, Tambolongan, Barangbarang en Bonto-boros, laatstgenoemde vier behoorende onder Saleijer.

Op de eilanden Tanah-djampea en Tambolongan voorzag men zich van water en maakte men de praauwen schoon.

Door in zee te springen en naar den wal te zwemmen, gelukte het hem te ontkomen. Aan den oostkant van het regentschap Lajolo-Saleijer aangekomen, verschool hij zich in de struiken, van waar hij bij den regent van Gantarang is gebragt geworden.

63. Verkaring van Lodaeng, geboortig van Oeloe, eiland Siauw, van beroep landbouwer.

Van het eiland Siauw naar Karakitan gaande, om padi te halen, werd hij nabij het eiland Sambaloehang, door 3 groote en 2 kleine rooversvaartuigen overvallen en met nog 6 andere personen, door de roovers gevangen genomen.

Deze te Sollok te huis behoorende praauwen waren bewapend met 2 lila's, 4 geweren en vele pieken en klewangs.

Digitized by Google

Dadelijk na zijne gevangenneming gingen zij naar Sollok, alwaar zij na vijf dagen aankwamen.

Aldaar aangekomen verkocht men hem aan eenen handelaar, voor wien hij zout moest branden.

Na ongeveer een jaar in slavernij te hebben doorgebragt, ging hij met zijnen meester, die te Salakan zijn verblijf hield, naar een onbewoond eiland, vijf dagreizen van Kaloempang gelegen, om timmerhout te zoeken, vergezeld van nog twee zijner medeslaven.

Toen zijn meester in het bosch bezig was lieten zij hem met nog acht zijner landgenooten in den steek, namen de praauw en vlugtten naar Kaloempan, van waar zij verder naar Tolitoli zijn gevlugt. Van daar begaf hij zich naar Bwool, wijl men hem wilde noodzaken mohamedaan te worden, en vond weldra eene gelegenheid om naar Menado te vertrekken.

64. Verklaring van Seene, van beroep landbouwer en geboortig van Poki (Bima).

Ongeveer acht maanden voor zijne bevrijding voor de monding der rivier van Rea (Mangarai) bezig zijnde met vischen, werd hij onverwacht door de zeeroovers aangerand en weggevoerd.

De roovers waren 13 djoekoens sterk, ieder bemand met 6 à 7 en de grootere vaartuigen ieder met 30 à 50 koppen, bewapend met 4 à 5 stukken en iedere roover met 1 geweer, 1 klewang, 1 schild en 1 lange kris, behalve nog de reservewapens.

De praauw, aan boord waarvan hij zich bevond, werd gevoerd door Kapitan Lano en behoorde met de overigen te huis op Papoea, Tobelo, Molukkoe, Balangingi, Mangindanao, Taboenkoe en Kalankangan, van waar de de radja's ze uitrustten.

Na zijne gevangenneming zette men den togt voort naar de eilanden van Boeton, vervolgens naar Rioeng, Komodo, Rendja en Wera. Op Tololaie-wera (noordkust van Bima) ge-

Digitized by Google

lukte het hem om, terwijl de roovers bezig waren djagong te eten en zij hem uitgezonden hadden om hout te halen, uit hunne handen te ontvlugten.

Verder verhaalt hij nog, dat de roovers zich op Goenong Api, Gili-bantang, Gili-bodo en Rendja van water voorzagen en op Rioeng hunne praauwen schoon maakten.

65. Verklaring van Djaga, geboortig van Samsoema (eiland Makjan).

Ongeveer twee jaren geleden, te Malapa, eene negorij te Makjan ter school gaande, werd hij door de zeeroovers, welke aan wal waren gekomen, weggevoerd; met hem werden nog een man en drie vrouwen gevangen genomen.

De roovers bragten hen aan boord eener praauw, welke behoorde tot eene vloot, bestaande uit 15 groote praauwen gobang. Deze vloot, waarvan iedere praauw bemand was met 30 tot 45 koppen en bewapend met lila's, geweren, pieken met weerhaken (kalawai) en andere wapenen, werd aangevoerd door zekeren Taupana en behoorde te Sollok te huis, alwaar zij door eenige ingezetenen van Sepah werd uitgerust.

Van Makjan gingen zij over het eiland Bangka regtstrecks naar Sollok, alwaar zij na zes dagen aankwamen. Op Bangka werd water en brandhout ingenomen.

Te Sepah ontscheept zijnde, behield Taupana hem als slaaf bij zich, met wien hij in den noordmoeson weder naar zee ging. De vloot bestond alstoen uit 20 praauwen, waarmede zij regtstreeks naar Java gingen, alwaar zij ongeveer 40 menschen roofden; van daar gingen zij naar Saleijer, Boeton en vervolgens naar Dampelas, alwaar velen werden geroofd en de geroofden verdeeld werden.

Van Dampelas keerden zij langs Boeton naar Banggaai en gingen van daar naar Bentaina. Aldaar werd hij met nog drie anderen aan wal gezonden om brandhout te halen en het gelukte hem in het bosch te vlugten, alwaar hij door eenige menschen gevonden en naar Belang gebragt werd.

Digitized by Google

66. Verklaring van den te Priaman gevestigden handelaar Sidi Oesoe, wiens praauw op de hoogte van Teloek Paoe-manging bij Atjeh gestrand en door de bewoners dier kust geplunderd is.

Van Soeroeh komende, met het voornemen om de terugreis naar Priaman aan te nemen, deed hij Teloek Paoe-manging aan, tot het inkoopen van peper.

Des middags ten 3 uren voor die plaats het anker uitgeworpen hebbende, zette des nachts ten 12 uren een zoo hevige wind op, dat de praauw van haar anker sloeg en op het strand geraakte.

De gezagvoerder zond onmiddelijk den djoeroemoedi naar Toengkoe Molajad, radja van Paoe-manging, om hulp van hem te erlangen, welke hem door dezen werd toegezegd.

Na verloop van eenigen tijd kwamen drie personen, gewapend met klewang en lansen, welke vroegen of er eene praauw gestrand was. Op het bevestigend antwoord gingen zij naar hunne woningen terug en kwam, een uur daarna, weder een twintigtal mannen, welke hem gezagvoeder aanrieden de lading uit de praauw te nemen, waarbij zij hem behulpzaam zouden zijn. Op zijne weigering gingen zij heen, doch kwamen spoedig weder terug, toen dertig koppen sterk, hem op nieuw tot het lossen der lading aansporende.

De gezagvoerder blijvende weigeren, bleven zij aan strand en wachtten tot dat de praauw uiteen sloeg, waarop zij, zonder iets te zeggen, zich bij tusschenpoozing van de lading meester maakten.

Praauw en lading bedroegen eene som van *f* 11,559,75.

67. Verklaring van Aha, geboortig van het eiland Groot-Barang, van beroep tripangvisscher.

Omtrent een jaar geleden op de hoogte van het eiland Poeloe Tengah, niet ver van Sumbawa, bezig zijnde met tripang visschen, werd hij door de roovers vervolgd en gevangen genomen, terwijl nog zeven zijner makkers mede in hunne handen vielen.

Digitized by Google

De roovers hadden eene groote bintak, bemand met 25 koppen en bewapend met 2 lila's, 3 geweren en 25 klewangs, en eene van zeil voorziene kora-kora, bemand met 12 koppen en bewapend met 1 rantakan (draaibas), 2 geweren en 12 klewangs. Zij werden aangevoerd door kapitein Lərago en behoorden te Sollok te huis.

Na drie maanden het eiland Lioekən-tangaja omkruisd te hebben, zetten zij koers naar Lakasambi (Məngarai), alwaar zij hunne praauwen op strand haalden en water innamen en aldaar djagongs en obies voor hun onderhoud aanplantten.

Op Lakasambi werd hij aan eenen aldaar wonenden zeeroover verkocht. Deze plaats, welke Galeting ten noorden, Potta ten westen, en Rioeng ten oosten heeft, is aan het gezag van den vorst van Mangarai onderworpen en de roovers gaan van daar in den westmoeson uit tot het doen van eenen kuistogt, welke drie à vier maanden duurt. Overigens is Lakasambi ongenaakbaar voor groote schepen, uithoofde der ondiepte en het groot aantal reven.

Voor Lakasambi ten anker liggende en terwijl de roovers aan strand hunne hutten bouwden, heeft Aha zich met zekeren Goling in eene sampan der roovers begeven en is naar Pota gevlugt. Aldaar aangekomen is Goling naar Galeting en Aha naar Makasar overgebragt.

68. Verklaring van Joesoef Helaul, bij de zeeroovers Lasempo genaamd, geboortig van Loewoe in de baai van Boni, van beroep visscher.

Ruim achttien jaar geleden op Poeloe Obi bezig zijnde met visschen werd hij aldaar door de roovers overvallen en met nog 2 zijner makkers gevangen genomen.

De rooversvloot bestond uit 5 zeer lange praauwen gobang, ieder bemand met 50 à 60 koppen en bewapend met 6 kanonnen, 2 lila's, 8 geweren, pieken, krissen en klewangs. Zij werd aangevoerd door panglima Alieb en behoorde te Ba-

Digitized by Google

langingi te huis, waar hij zelf haar uitrustte, hetgeen vroeger door den sulthan van Sollok geschiedde, doch, sedert deze door de Spanjaarden is verjaagd geworden, heeft opgehouden en op de panglima's is overgegaan.

Ceram, Papoea, Soela en Boeton werden door de roovers aangedaan; op Boeton en Boeroe voorzag men zich van water en maakte op de onbewoonde kusten van Ceram en Poeloe Obi nabij Batjan de praauwen schoon. Op de terugreis werd Amblaauw nabij Boeroe, waar zij ook te land op roof uitgingen door de roovers aangedaan.

Te Balangingi, waar hij twee maanden verbleef, werd Lasempo ontscheept, doch van daar naar Sollok overgevoerd, alwaar hij aan zekeren Arib voor *f* 100 werd verkocht en hij voor dezen huiselijke werkzaamheden moest verrigten.

Op Balangingi oefent panglima Alieb het gezag uit en zelfs in naam van den sulthan van Sollok. Het is een zeer klein eilandje beoosten Sollok gelegen, omringd door koraalreven en zeer moeijelijk voor schepen te naderen; praauwen van zes voeten diepgang kunnen gemakkelijk binnen de rivier komen. Het plaatsje heeft een fortje met aarden wallen en houten palisadering.

De praauwen, bestemd om in straat Makasar en omstreken te rooven, gaan meestal in de maanden september en oktober uit; doch die voor de Groote-oost bestemd gaan in de maanden maart en april naar zee. Bij het ontmoeten van de zeeroovers toonen zij elkander eene zeer lange, roode vlag, waarin iets geschreven staat, en slaan vervolgens op de gong.

Door een' boegineschen handelaar, Londo genaamd, voor eene koperen gong en één katie specerijen gekocht, werd Lasempo door dezen vrijgelaten en naar Boeloengan gebragt.

69. Verklaring van Abd'oel Rachman, alias Ladaleh, geboortig van Boeton, van beroep visscher.

Ongeveer 12 jaren geleden met zijn' jongeren broeder Radjadioe in het gebied van Boeton op de hoogte van Wala-Wellei

Digitized by Google

aan het visschen zijnde, werden zij door balangingische roovers overvallen en genomen, door hen naar Sollok gebragt, aan Siladoeda aldaar verkocht en door dezen vervolgens in de kampong Atas (noordelijkste grens van 's gouvernements gebied op Borneo, 4° 20' N. B.) aan zekeren Koemai verruild; aldaar viel Abd'oel Rachman weder in handen van tarakansche roovers, toen hij aan het strand van Atas in de vischvijvers werkte en door hen aan Entooi te Boeloengan verkocht, die hem in dienst van den boeginees Oewa-kadhin aldaar heeft doen overgaan.

Bij zijne gevangenneming waren de roovers sterk 4 lange praauwen bintak, ieder bemand met 20 à 30 koppen en bewapend met 1 kanon, 4 geweren, klewangs, pieken, enz. welke vloot te Balangingi te huis behoorde, alwaar zij door Kapitan Balangingi was uitgerust.

Kandari, Mendoon en Goenoeng Talo werden door de roovers aangedaan, waar zij menschen roofden. Op de eilanden nabij Menado namen zij water in, maakten tevens hunne praauwen schoon en bezochten op de terugreis Kandari, Mendoon, Taboenkoe, Sea-sea, Bangka en Goenoeng Talo.

Van Balangingi en Sollok gaan de roovers in de maanden december en januarij uit. Op de eerste plaats oefent een kapitan, te Sollok de sulthan Datoe Balaloe, in de kampong Atas Datoe Mohamad, te Tarakan Adji Boedjang Palita en te Boeloengan een sulthan het gezag uit, zijnde te Balangingi het hoofd zelf zeeroover. Te Sollok wordt den sulthan een gedeelte van het geroofde uitgekeerd, terwijl te Tarakan, alwaar de zeeroof ter sluiks gepleegd wordt, ieder roover zijn buit voor zich behoudt. Onbekend is het Ladalleh of er te Boeloengan iets aan den zeeroof wordt gedaan.

Algemeene slotsom. De meeste bijzonderheden welke men in de verslagen van vroegere jaren aantreft, aangaande de plaatsen welke als rooversnesten bekend zijn, aangaande de schuilhoeken welke de roovers in onzen archipel bezoeken of alwaar

Digitized by Google

zij zich soms geruimen tijd ophouden, betrekkelijk hunne verstandhouding met sommige vorsten of grooten en kustbewoners welke tot ons gebied gerekend worden, aangaande de plaatsen waar zij gedurende hunne rooftogten de praauwen schoon maken, van water enz. voorzien, zoo mede ten opzigte van de inrigting, de grootte, bewapening hunner praauwen en de wijze waarop zij te werk gaan bij het rooven van menschen en ten aanzien der wreede behandeling van dezelven, in één woord, om in geene herhalingen te treden, al hetgeen omtrent de zeeroovers in het algemeen in vroegere jaarlijksche verslagen werd vermeld wordt ook door het verslag van het afgeloopen jaar bevestigd. Zoo veel het beschikbaar getal oorlogschepen, in verband met andere diensten, zulks toeliet, werden door dezelven kruistogten ter opsporing der zeeroovers gedaan, waardoor hun, ook dit jaar, gevoelige slagen werden toegebragt, hetwelk ongetwijfeld zal medewerken om hunnen schrik voor stoomschepen levendig te houden. Zoo had Z. M. stoomschip Amsterdam, op den 10den april van het afgeloopen jaar, eene ontmoeting op de noordoostkust van Celebes met eene rooversmagt, ten gevolge waarvan de praauwen in onze handen vielen.

Vele roovers werden door de bevolking van den noordkant van Celebes gevangen genomen, doch het grootste gedeelte werd het slagtoffer hunner regtmatige woede.

Een groot aantal door deze zeeroovers sedert kort genomen slaven werd bij diezelfde gelegenheid bevrijd.

Het mogt den stoomer Vesuvius gelukken bij het eiland Peling ééne rooverspraauw te nemen, aan wier boord zich 13 roovers bevonden.

Alhoewel vele op zich zelf staande kruistogten onzer oorlogschepen tot geen daadwerkelijke ontmoetingen met de zeeroovers leidden, zoo is het nut door deze bekruisingen gesticht

Digitized by Google

niettemin groot, onder anderen door dat de zeeroovers daardoor in gestadige vrees worden gehouden.

Voorzeker is een onophoudelijk kruisen van oorlogstoomschepen in onzen archipel, ter bescherming dezer gewesten tegen den zeeroof, noodig, doch tot vernietiging van dien niet genoeg; daartoe behooren de zeeroovers in hunne schuilhoeken en woonplaatsen, waar zij zich ten roof uitrusten, opgezocht te worden.

Het zijn de bewoners der Sollok-eilanden en Mangindanao, tot het spaansche gebied behoorende, welke ons jaarlijks met hunne ten roof uitgeruste praauwen komen bezoeken; op die eilanden is de zetel van het kwaad, welks uitroeijing meer dan tijd is.

Eene onderneming tot bestraffing der schuldigen en tot bevrijding onzer onderdanen vordert belangrijke strijdmiddelen, terwijl eene totale uitroeijing van den zeeroof alleen mogelijk zal zijn, wanneer eenige jaren achtereenvolgend deze eilanden worden bewaakt en zoo doende de bevolking, bij welke zeeroof een eervol volksbestaan is geworden, dat door derzelver vorsten en grooten wordt beschermd en waarvan deze laatsten middelijk of onmiddelijk voordeel trekken, een ander bestaan zal hebben verkregen.

Digitized by Google

OUDHEDEN

IN

CHERIBON.

Brief van den kapitein der infanterie

R. F. DE SEIJFF.

(*Met twee platen*).

Ontvang hiernevens mijne oudheidkundige nasporingen, op een door de residentie Cheribon gemaakten werkelijken zwerftogt. Het zal, hoop ik, een klein aanvulsel zijn tot Wilsens oogst. De tjerita's gaf hij reeds grootendeels; ik val dus, zoo weinig mogelijk, in herhalingen en verwijs u daarvoor naar deel IV, nieuwe serie deel 1 van dit tijdschrift.

Hoe duidelijk geven al deze zaken en de menigvuldige oude, heilige graven (kaboejoetans, tjakra-boewana, en anderen) zoomede de tjerita's, het bewijs, dat allengs de leer van Mohamed de hindoe's dwong, waren het vorsten, de insignien hunner godsdienst om de zuid naar de moeijelijk te naderen landsdeelen te brengen, terwijl zij, bevreesd voor hunnen ondergang, het volk wijs maakten met de figuurlijk voorgestelde godheden vermaagschapt te zijn; waren het priesters of boetelingen, in de ontoegankelijke bosschen hunne toevlugt te nemen, om er ongehinderd de oude leer te kunnen blijven aanhangen en, in den reuk van heiligheid gestorven en begraven, de meeste

Digitized by Google

kans te behouden op het eenvoudig bergvolk invloed te blijven uitoefenen, en zoo veel te meer wanneer het stille, plegtige, eenzame woud zou bijdragen, om op de zoo ontvankelijke, zoo tot het bovennatuurlijke gestemde gemoederen diepen indruk te maken.

Ongelukkig heb ik het niet zoo ver in het sundaasch kunnen brengen, om de meestal blinde ketjapi-spelers behoorlijk te kunnen verstaan en troost mij in zoo ver, dat hunne zangen in zulk verouderd of ten minste vergeten soendaasch gesteld zijn (de inlanders en hoofden, ja! soms de minstreel zelf verstaan het niet en noemen het hooge taal), dat vele inlanders het niet begrijpen. Hier en daar een brok, zoodat er met eenige verbeelding wel wat van te maken zou zijn; doch alles komt terug op het thema Pakoewan Padjadaran, op vele wijzen gevariëerd, de oorlogen met Pekalongan, Brebes en Losari, Praboe Sili Wangi en Garba Mantri enz. enz. enz. Van de weinige geschreven tjerita's heb ik afschriften trachten te bekomen, doch vruchteloos; wel beloofde men ze, doch ik vrees dat men er te veel heiligheid aan toekent om ze af te staan. Echter meer en meer wordt het mij begrijpelijk, hoe de inlander uren, bij maneschijn, naar de verhalen kan luisteren. Zijn Walter Scott's minstreels, sagen, hermieten, geheiligde oorden, iets anders en gaven zij hem niet de stof tot zijne schoonste schriften?

Doch ter zake: (Zie Wilsens Bijdragen, deel IV, bl. 157 van dit tijdschrift).

1° Te Talaga bezocht ik de *oudheden* en vond er nog een huis van Padjadjaran, zegge eene pendoppo, juist nog zoo als de huizen op Bali zijn, doch overigens niets merkwaardigs aanbiedende.

2° Omtrent de *kist met steenen* verhaalde men mij, dat zij waren verzameld door den sultan Telaga Manggoeng, die soms door de lucht op reis ging en van elk eiland en iedere desa

Digitized by Google

onder zijn gebied eenen steen opraapte; mij kwam het voor, dat zij de kogels (projektielen) waren voor eenige oude steen-, slangen falconetstukken, waarvan sommigen vrij stuk geschoten waren en die de vroegere pangerans bij hunne oorlogen, vooral bij Djati Toedjoeh (?) zouden gebruikt hebben.

3° *De kisten vol geld.* Zuivere balinesche duiten aan eene rotan geregen, juist zoo als nog heden ten dage ieder balinees ze bij zich voert.

4° *Des vorsten gamelan.* Het werkwaardige er van is dat *« dia poenja moesiek soedah ilang »* (1) en niemand ze bespelen kan.

5° *Radhen Pangloerah* (zie Wilsen's latere tjerita op bl. 50, van dit deel). Die man woonde aan den Tjoeroek Wanklang, waar, onder een zwaren schaduwrijken boom, nog de groote steen is, die hem tot woonplaats strekte. Hij schijnt mij toe een boeddhistisch hermiet in vollen reuk van heiligheid geweest te zijn, die, toen hij tot het bestuur geroepen werd of zich wist op te werpen, niets beters heeft gevonden dan zich te doen vergoden.

Zie hier echter wat de voor mij in alles zoo hulpvaardige regent van Madjalengka, Aria Kerta di Ningrat, mij op eene lijst door hem geschreven medegaf, bovendien, als cicerone, zijnen neef, den djoeroetoelis van Madja, radhen Joeda Atmadikara, ter mijner beschikking stellende.

Radhen Pangloerah is de broeder van Sembar Kentjana.

Sembar Kentjana is de zoon van soesoehoenan Talaga Manggoeng, welke beiden degenen waren die de desa Talaga begonnen aan te leggen.

Voorts noemt gemelde regent:

Sang Hjang Sri: Poehatji Sang Hjang Sri, de vrouw van Pra-

(1) De muzijk er van is verloren.

Digitized by Google

boe Sili Wangi, terwijl hij Amboh Kasch, Kilang Penandjoeng noemt.

Men schijnt echter Wilsen niet alles getoond te hebben, wat ik door mijne magtige rekommandatie te zien kreeg.

Op de paseban Tjalintjong, onmiddelijk aan de aloen-aloen van Talaga sluitende, bevindt zich nog:

De *Loembong kemendetti*, eene groote padischuur van planken en den bekenden vorm. Zij is alweder van den tijd van Padjadjaran en zaadpadie uit deze schuur genomen zal eenen merkwaardig goeden oogst geven.

Eindelijk in de mesdjid wordt de heilige binnenruimte van de voorgalerij gescheiden door eene zeer sierlijk uitgebeitelde deur. Ook zij is van Padjadjaran afkomstig, werd door de koeningangers in der tijd weggevoerd, doch het gelukte ze weer uit 's vijands handen te krijgen. De deur heet *Lawang gedeh jang dari Padjadjaran* (de groote deur van Padjadjaran); de witte mieren hebben ze iets beschadigd. Hare vorm is volmaakt gelijk aan dien der deuren welke men nog menigvuldig aan de woningen der grooten op Bali aantreft.

Wel aardig is het, hoe hier telkens mohamedanisme, hindoeïsme en de hemel weet wat is bijeen gebragt. Zoo vond ik aan de ingangen van het graf van Sjech Moelana op Goenong-djati, onder de ingemetselde borden en schotels, eenigen met maconieke teekens en symbolen; op Talaga de hindoesche deur, den mohamedaanschen tempel en de ornamenten van het klapperblad gevlochten, die men op Bali, in de roemah dewa's, met massa's aantreft, hier èn in de velden bij het snijden der padie èn in de roemah pasoetjian om er de verschillende poesaka's mede af te droogen, als zij eens per jaar, op den 12den of 20sten der maand moeloed, in de naburige rivier worden gebaad. Hoe dit op de conservatie der metalen en ijzeren voorwerpen werkt kunt ge nagaan.

Ik voeg hier nog bij, dat alle beeldjes op bedjes met klam-

Digitized by Google

boes en met een bantal goeling er bij, gewikkeld in bontkleurige slendangs rusten, ja! dat die te Kawali zich kunnen vergasten aan eene massa kussens, terwijl de overige voorwerpen, dermate in strengen katoenen garen gewikkeld zijn, dat het een enorm geduld kost de ontwikkeling, die vrij eerbiedig en langzaam gaat, af te wachten en het dan lang niet prettig is, als er een stuk ijzer voor den dag komt, niet veel meer dan een roestige spijker en waaraan meestal niets te onderkennen is;— stellig van het baden. Van alles wordt er bewaard, ja! een stuk ijzerslak, *tahi besi*. Te Kawali liggen wel 60 van die ingerolde stukken van zoo weinig waarde, dat zelfs de lui, als zij voor den dag komen, de eerbiedige stemming verliezen en in luid gelach uitbarsten of een verachtelijk, Tjis! uitstooten.

Vraag hun niets! zij weten niets dan het stopwoord Padjadjaran en tempo dholo, of het is alles Padjimatan (talisman).

Overal echter vindt men koperen vazen met de dierenkringen. De bewakers noemen ze *koelak's* en zeggen: het waren de toppies (hoofddeksels) van Praboe Sili Wangi cum suis. De volgende uitlegging dunkt mij meer aannemelijk. Koelak beteekent nog de maat der opbrengst in padi, wel te verstaan ontbolsterde rijst voor den priester. De zuivere maat er van is volgens dit recept: leg uwe ellebogen tegen elkâar, voorarm tegen voorarm, en maak nu met uwe handen aaneen te voegen eenen schepper. Schep zoo rijst op, en wat nu zoo opgeschept is, is de taks voor den priester.

Ik geloof dat de koelak's in de heilige huisjes, de maten waren (er zijn groote en kleine, volmaakt overal dezelfden), waarmede de hindoepriester het hem of den tempel toekomende nam.

Bij Raffles vindt men derzelver trouwe afbeelding en ik nam er dus geene teekening van.

Digitized by Google

Echter nog dit; hoe de lieden alles vergeten zijn of den boel dooreenhalen!

Overal vindt men potjes, waterhouders, zalf- of oliefleschjes, juist zoo als men nog ontvangt bij het sterven van een bevriend inlandsch hoofd of na het baden eener vrouw van hooge inlandsche afkomst, als ze voor het eerst zwanger is.

Te Pandjaloe echter ligt een stuk vrij vermolmd hout (zie plaat I no. 1) wel honderdmaal ingedraaid in de streng katoenen garen. Zij noemen het *keleboet* en diende om de koelak (het topje van de vorige bladz.) er op te plaatsen. Probeer het en ge zult zien dat het niet gelukt. Neen! het was de machine waarop de tulband werd gevormd, dien de laatste vorst welligt reeds had aangenomen, doch, niet vóór zijn volk deszelfs afval van het hindoeïsme willende erkennen, het ding maar Hindoesoetji maakte; 's mans pijp ligt er immers ook nog en doet veronderstellen, dat hij nu en dan een amfioenhaaltje deed.

Overal heb ik gesnuffeld naar het door Raffles aangehaalde Pandjaloe's figuur van de verschillende maandteekens. Niets gevonden! ook kende men het er niet. Wel was er eene gevlochten ineenschuivende bamboezen mand vol oude vodden, als of het aanveegsel uit eenen kleêrmakerswinkel was, doch daarvan was niets te onderkennen dan éenige balische duiten, en dit doet mij veronderstellen het eene gewone klamboe was, zoo als op gemeld eiland nog om de heiligenhuisjes hangen. Welligt was het, even als daar geschiedt, beschilderd. Er lagen twee stukjes begriffeld lontarblad in, waaruit wij ontcijferden:

op het eerste: *Padjimatan Sakingdalem Soema Langoe.*

op het tweede, eerste zijde: *Seren issoen kandin . . . merindina*; tweede zijde: *Tangal pitoe . . . . .* (onleesbaar) *Pandjaloe.*

Het tweede was vrij aangevreten en er ontbrak een stuk aan. Behalve vijf of zes telkens kleiner wordende in elkander

Digitized by Google

gevoegde bamboezen mandjes, die niets inhielden, behalve een koperen lampje van zeer ruwen vorm en eenen prijokh vond ik er de volgende in teekening nevensgaande wapens (zie plaat I).

Fig. 2. Het eene schijnt eene trisoela en in eenen lansstok gevat te zijn geweest.

Fig. 3. Is een zwaard met houten gevest, door Kiai Santen, patih van Praboe Sili Wangi, aan dien vorst van Pandjaloe gegeven, die ook het meer heeft gegraven.

Voorts nog fig. 4 eene bel, (men treft ze overal aan), de fraaiste van allen die ik nog zag.

Meest alle knoppen der handvatsels zijn gebroken. Van een paar ongeschondene nam ik afteekening, fig. 5; zouden dit ook karbouwhorens beteekenen. Meest zijn het echter tjakra's, zoo als fig. 6.

De regent van Tji-amis heeft in zijn bezit eenen staf? (fig. 7) $1\frac{1}{4}$ el lang met zilveren beslag. Ligt het zilveren knopje boven af, doe of ge met den stok wilt stooten en de trisoela *a* springt er uit. De gegraveerde hamerkop is denkelijk een zegel, de ijzeren hamerpunt welligt een wapen.

De assistent resident Launij daar ter plaatse leende mij welwillend de geel gouden figuren no. 8. Er zijn er twee. Gelukkig werd dat wat aan de eene ontbrak bij de andere nog gevonden en kon ik het geheel afteekenen. Zijn het oorbellen, opgedolven in Patjitan.

Eindelijk nog vergezel mij op den Tjendana, grens van Madjalengka en Galoe, door de alang-alang, over een paar ravijnen naar de desa Tjendana, waar door Schönberg Multer de voorwerpen gevonden zijn, die onder ns. 1, 2, 3, 4, 5, en 6 op pl. II bij blz. 490 van deel IV van dit tijdschrift zijn opgegeven.

Het is wel waar, dat men, om naar al de heiligdommen te gaan, in het wit gekleed moet zijn en mijne volgers òf een witten lap om het hoofd hebben gedaan òf den vorigen avond

Digitized by Google

gaauw met den bekenden naaistersteek „benang lari" eene broek van wit katoen hebben gemaakt, maar het schijnt dat het voor ons europeanen zoo noodig niet is, althans men maakte mij geene aanmerking.

Het schijnt dat men mij langs eenen anderen weg heeft gebragt dan Schönberg. Ten minste ik vond op den togt, $\frac{1}{2}$ paal van den grooten weg, in de alang-alang, beschaduwd door een handellum boompje, het ruwe, zeer goed wat de gelijkenis betreft, gereusseerd beeldje (pl. II) genaamd Sang Hjang Monjet of Sang Hjang Soekarasa. Zou het ook Hanoman of Praboe Loeteng Kasarong zijn?

Nabij de kampong, in het bosch, omringd door eene soort boomen, wier hars als wierook gebrand wordt en zoo heerlijk ruikt, dat ik van blad, zaaddoos en hars naar den heer Teijsmann heb gezonden, (wijl, volgens het verhaal, die boomen, door den heer Soekarasa geplant, alleen hier willen groeijen!) staat het kleine, bamboezen huisje waarin de bellen, de immer aanwezige olie- of waterkruiken en, bij den ingang, de uit ruwen trachytsteen gehouwen watervaten.

Iets verder, wêer door het bosch, ligt eene massa steenen, in lange figuren in den grond gesteld.

Elders is nog zulk een graf; aan de andere zijde der kampong nog een in een heilig boschje en een iets grooter watervat, Sang Hjang Loeloempang genaamd. In dit oord woonde en ligt begraven de familie:

Sang Hjang Soekarasa.
Zoon Soeta di Wangsa.
„ Nata di Wangsa.
„ Tjandra di Wangsa.
„ Indra di Djaja.

Verder? is het uit, zegt de vertooner: *djadi poweek* (wordt het duister). Volgens hem is Soekarasa = Sang Hjang Loeloempang = Sang Hjang Monjet en waarlijk het is *poweek*, want het

Digitized by Google

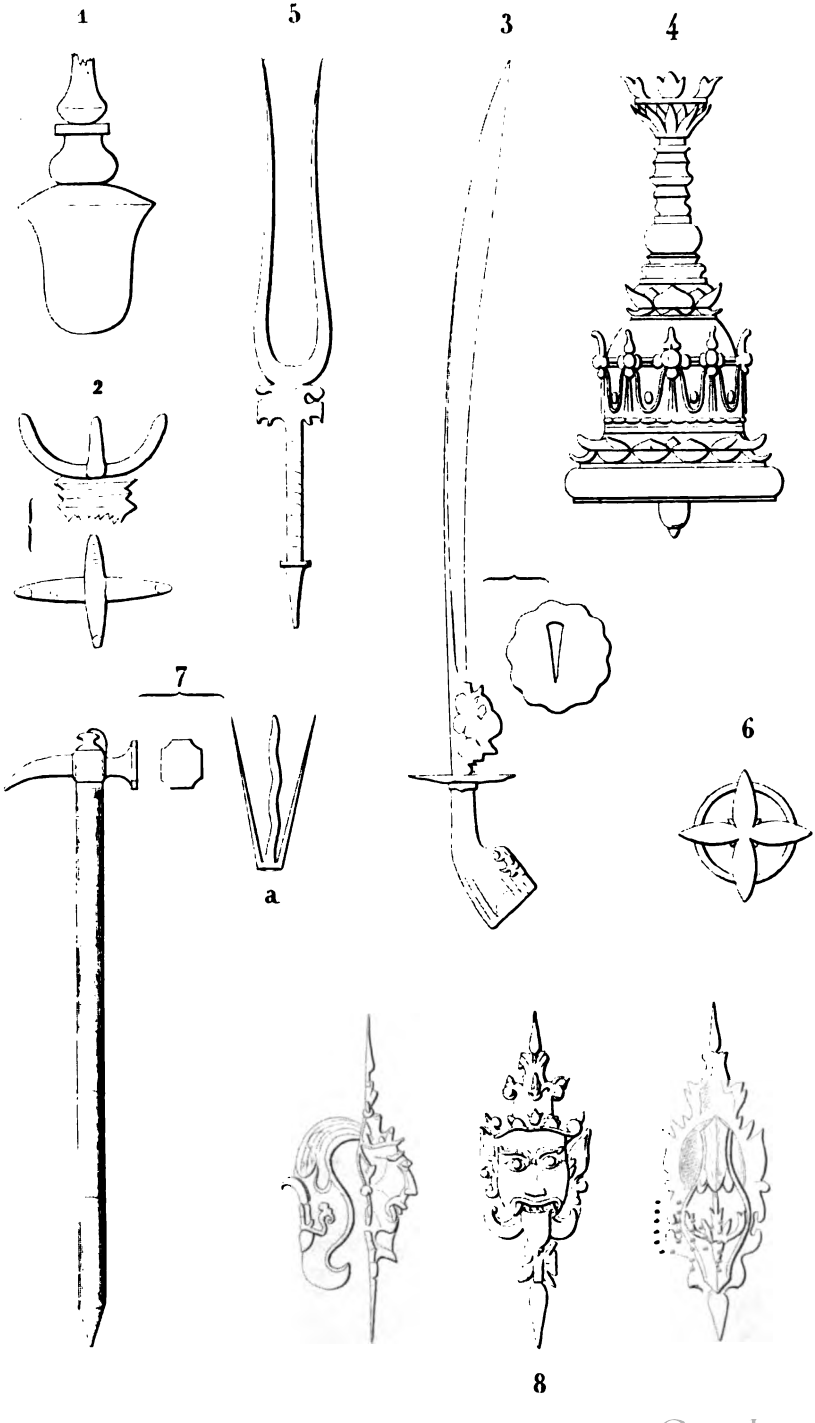

Digitized by Google

Digitized by Google

Sang Hiang Moujet.

Digitized by Google

Digitized by Google

watervat Sang Hjang Loeloempang was eigenlijk om djali er in te stampen en Soekarasa heeft er de eigenschap aan gehecht, dat wie het vat kan schudden, dat het water (dat nooit, zelfs bij de sterkste droogte niet vermindert,— vraag het maar aan den oude) overloopt, rijken padioogst krijgt.

Voeg hier nu bij dat Soeta di Wangsa ook Aki Loerah heet, dat dit een woord is waaraan de soendanees overal veel beteekenis hecht, dat er op den bergweg des Tjendana's eenige Sang Hjang batoe's zijn (linggams), ja er eene plaats is Lingga Rea (de vele linggams), dat de soendanees steeds een sterk zwak heeft van karbouwen te stelen en een' ijselijken afkeer van démêlé's met de politie, zoo laat er zich wel iets van gelooven, dat die oude bewaarders soms goede zaken maken met het raadplegen voor anderen der familie Soekarasa, en dat het wel stellige waarheid kan zijn, als sommige radhens zeggen met de Soekarasa's geparenteerd te zijn. Hoofden immers trokken zich als boetedoeners uit het openbare leven in de eenzaamheid terug.

Of ik goeden oogst zal krijgen weet ik niet; ik denk niet te planten en toch liep voor mijn gulden of wat voor mij het vat over.

In het Madjalengkasche kan men alles slechts op maandag en donderdag zien. Elders schijnt ook dit gebod vergeten te zijn, doch het schoon maken van de heilige plaats is immer op die dagen.

Wist ge dat de inlander, b. v. van een ontslagen inlandsch hoofd, zegt: soedah ilang dia poenja Wisnoe (zijn Vischnoe is verloren).

Digitized by Google

HET RIJK
SIAK SRI INDRAPOERA.

DOOR

F. M. NIEUWENHUIJZEN.

Resident van Pekalongan, vroeger van Riouw.

Zamenstelling van het rijk.

Het rijk is zamengesteld uit:

a. Het eigenlijke Siak, onderdeeld in Siak-besar, Betong, Rempak en Siak-ketjil (1).

b. Boekit-batoe, gelegen op den vasten Sumatrawal, bij het binnenkomen van Brouwersstraat, met de daaronder behoorende gehuchten op den Sumatrawal en op het tegenover liggende eiland Bangkalis.

c. Het op de westelijke grens van het siaksche grondgebied gelegen landschap Pekan-baroe, dat als privaat domein van den tijdelijken sulthan wordt beschouwd.

d. Het landschap Mandau, twee dagen stroomopwaarts boven de kampong Siak, en tusschen deze en het landschap Pekan-baroe gelegen; ook dit landschap wordt als privaat domein van den tijdelijken sulthan aangemerkt.

e. De voor de oostkust gelegen eilanden genaamd:

---

(1) De kleine Siakrivier stort zich in zee, of liever in Brouwersstraat, eene mijl benoorden de monding der groote Siakrivier.

Digitized by Google

Bangkalis,
Padangi,
Pantjor en
Rantou;

waarvan geokkupeerd zijn:

Klapa-pati op de zuidwestkust van Bangkalis,
Merbo op den noordoosthoek van Padangi en
Tebing-tinggi op de midden noordkust van Rantou;

al deze nederzettingen staan op dit oogenblik onder vorstelijke prinsen, en worden dien ten gevolge niet meer als eigenlijke deelen van het rijk, maar als onderhoorigheden (djadjahan's) aangemerkt.

f. De om het noordwesten gelegen onderhoorigheden in de onderstaande volgorde van het zuiden naar het noorden:

1. Koeboe,
2. Tanah-poeteh,
3. Bangko,
4. Bila,
5. Paneh,
6. Kwaloe,
7. Asahan,
8. Batoe-baroe,
9. Bedageh,
10. Padang,
11. Serdang,
12. Pertjoet,
13. Pebongoengan,
14. Deli,
15. Langkat en
16. Temian.

g. De aan de westelijke grens van het rijk in het binnenland gelegen onderhoorigheden:

Tapong-kiri en
Tapong-kanan.

Digitized by Google

De leenpligtigheid van de sub *f.* vermelde 16 staten is door sulthan Said Ali, grootvader van den tegenwoordigen sulthan, met de wapenen bevochten; die van de sub *g.* genoemde staten dagteekent van de instelling van het vorstelijk bestuur over Siak en schijnt op vredelievende wijze verworven te zijn.

Al de sub *f.* en *g.* bedoelde staten hebben het regt van zelfbestuur behouden en worden geregeerd door hoofden, wier titels hier onder volgen:

1. Koeboe	door	eenen	panghoeloe.
2. Tanah-poeteh	"	"	setia maharadja.
3. Bangko	"	"	endra pahlawan.
4. Bila	"	"	soetan.
5. Paneh	"	"	id.
6 Kwaloe	"	"	radja moeda.
7. Asahan	"	"	petoean.
8. Batoe-baroe	"	"	bendhara.
9. Bedageh	"	"	orang kaja.
10. Padang	"	"	id.
11. Serdang	"	"	soetan.
12. Pertjoet	"	"	radja.
13. Pebongoengan	"	"	id.
14. Deli	"	"	soetan.
15. Langkat	"	"	soetan-bendhara.
16. Temian	"	"	orang kaja.
a. Tapong-kiri	"	"	bendhara.
b. Tapong-kanan	"	"	id.

Wanneer, zoo ten gevolge van overlijden als anderzins, een nieuw hoofd voor een der bedoelde staten gekozen moet worden, geschiedt zulks door de daartoe in iederen staat geregtigde personen, die vervolgens hunne keus aan de goedkeuring van den sulthan van Siak onderwerpen.

De verpligtingen van de onderhoorige staten ten opzigte van Siak bestaan daarin, dat zij, bij buitengewone gelegenheden

Digitized by Google

van festiviteiten als oorlog, daarbij met volk en vaartuigen assisteren en overigens eene schatting in geld opbrengen, die, zoo als wel niet zal behoeven te worden gezegd, zeer willekeurig geheven en aan den anderen kant onbetaald gelaten wordt, zoodra men zulks ongestraft vermeent te kunnen doen.

Van de sub *f.* vermelde staten wordt te Siak aangenomen, dat de drie eerstgenoemden naar geene afscheiding van Siak haken; die sub 4 en 5 genoemd van twijfelachtige gezindheid zijn; de van 6 t/m 14 genoemden gezind zijn om de vroegere banden als verbroken te beschouwen en 15 en 16 zich bij Atjeh pogen aan te sluiten.

Allen echter hadden tot aan den dood van den tongkoe panglima besar, vader van den tegenwoordigen sulthan (nu ongeveer drie jaren geleden) aan hunne verpligtingen voldaan.

Het landschap Poeloe Lawan, bij ons genaamd Kampar (na de rivier, ook bij den inlander onder dien naam bekend, welke het land doorstroomt) maakte vroeger mede een deel van het rijk van Siak uit, en werd, namens den sulthan van Siak, bestuurd door eenen mantri met den titel van maharadja depati. Tijdens het leven van Jang di pertoean besar Said Ali, grootvader van den tegenwoordigen sulthan, is bedoeld landschap tot een' zelfstandigen staat verheven, ten behoeve van een' ouderen broeder van den vader des tegenwoordigen sulthans, wiens zoon er thans, onder den titel van tongkoe besar, regeert. Poeloe Lawan wordt thans te Siak als broederstaat beschouwd, en de vorst van hetzelve als de oudere broeder van den sulthan, zonder dat hij evenwel eenige openlijke bemoeijenis met de aangelegenheden van het rijk van Siak heeft.

Het schijnt dat de thans buiten de siaksche grenzen gelegen V Kota's, in lang verleden tijden, mede tot de siaksche confederatie behoord hebben, doch daarvan sedert zijn losgeraakt door de ontaarding welke derzelver instelling voorkomt ondergaan te hebben; berustende die meening daarop, dat de

Digitized by Google

hoofden der Soekoe IV niet zonder grooten invloed in de V Kota's moeten zijn; terwijl de sulthan van Siak, hoezeer thans geene aanspraak op onderdanigheid van de zijde der V Kota's makende, aan zich steeds de goedkeuring der keuze van derzelver panghoeloe's ziet opdragen.

De V Kota's worden sedert lange jaren van den kant van Siak bijzonder ontzien, zoo op grond van hunne talrijke bevolking, als de voordeelen, dank die omstandigheid, van bedoeld landschap genoten wordende.

Bevolking.

De bevolking wordt opgegeven kalkulatief te bedragen:

		Zielen.
1.	In het eigenlijke Siak:	
	a. Die onder de hoofden der IV Soekoe's sorteren	10,000.
	b. Hamba-radja.	1,000.
	c. Soekoe Talang.	1,000.
	d. Arabieren en hunne afstammelingen . . .	100.
2.	Te Mandau, soekoe Talang.	3,000.
3.	„ Pekan-baroe, hamba-radja.	250.
4.	„ Boekit-batoe en onderhoorige kleine vestigingen:	
	Siakkers.	500.
	Chinezen.	50.
5.	Te Tebing-tinggi en Alai op het eiland Rantou:	
	Siakkers.	800.
6.	Te Merbo en het binnenland van Padangi:	
	Siakkers.	400.
7.	Te Klapa-pati en het binnenland van Bangkalis:	
	Siakkers.	50.
8.	In de onderhoorige staten om het noordwesten (echter alleen aan de mondingen der rivieren, heb-	
	Transporteren	17,150

Digitized by Google

	Zielen.
Per transport . : : . . .	17,150
bende men de sterkte der stroomopwaarts wonende bevolking, hoezeer die nog al belangrijk zijn moet, niet bij benadering durven opgeven) als volgt:	
a. Tanah-poeteh.	200.
b. Bangko.	200.
c. Bilah.	1,000.
d. Paneh.	1,000.
e. Kwaloe.	100.
f. Asahan.	2,000.
g. Batoe-baroe.	5,000
h. Bedageh.	500
i. Padang.	200
k. Serdang.	500
l. Pertjoet.	400
m. Pebongoengan.	100
n. Deli.	300
o. Langkat.	400
p. Temian.	1,500
q. Onderhoorigheden in het binnenland van Sumatra op de westelijke grens van het rijk van Siak:	
Tapong-kiri.	500
Tapong-kanan.	500
Totaal	31,550

De schatting der bevolking in de sub *a.* t/m *p.* van § 8 genoemde staten zal zeer waarschijnlijk, naar hetgeen ik van elders verneem, veel te laag gesteld zijn; ook omtrent de overige deelen van het rijk schijnt zulks aangenomen te kunnen worden.

Zoo in het eigenlijke Siak, Mandau, Pekan-baroe en Boekit-batoe als de onderhoorigheden van het rijk, is de verhouding

Digitized by Google

tusschen mannen en vrouwen, met opzigt tot de getalsterkte, ten gunste van laatstgenoemden. In tijdperken van groot handelsverkeer en het daarmede gepaard gaan van eenen toevloed van ongehuwde handelaren, ondergaat die verhouding echter gewoonlijk eene wijziging.

De veelwijverij is voor allen toegestaan, doch heeft alleen plaats onder de hoogere standen der maatschappij.

Het uiterlijk aanzien der bevolking is, wat bouw en gelaatstrekken aangaat, niet ongunstig.

Ofschoon de leden van het vorstelijk gezin en velen der edelen zeer verslaafd zijn aan het gebruik van opium, schijnt dit onder de mindere standen niet zoo zeer het geval te zijn, terwijl eene goede voeding en huisvesting, ten koste van luttele vlijt te bekomen zijnde, blijkbaar algemeen genoten worden.

Het meerendeel der inheemsche bevolking van het eigenlijke Siak en de dadelijk daartoe behoorende strand- en bovenlanden is ingedeeld in soekoe's, te weten de afzonderlijk beschreven IV Soekoe's en de soekoe Talang; zij die, onder de vrijen, tot geene der soekoe's behooren dragen den naam van hamba-radja, welke ook wel aan die van soekoe Talang gegeven wordt, om hen van de leden der IV Soekoe's te onderscheiden.

Afgescheiden hiervan bestaat er eene algemeene indeeling van standen, die van geen geringe consequentie ten aanzien van de regten des burgerschaps van de betrokken individuen is.

Die indeeling onderscheidt, als zoo vele bijzondere, maatschappelijke standen:

1. de anak-radja-radja en radja-radja,
2. " anak-radja-radja,
3. " datoe's en hun geslacht,
4. " intjé's of den gegoeden middenstand,
5. " vrijen uit den minderen stand en
6. " slaven.

Digitized by Google

Overigens verdient hier nog vermelding, dat onder de bevolking van Siak zich nog vele zoogenaamde boschmenschen bevinden, die, even als de wilde dieren, leven van hetgeen de bosschen opleveren.

Regeringsvorm.

De regeringsvorm kan naar westersche begrippen moeijelijk worden omschreven; ik zal mij dus bepalen om eenvoudig het zamenstel der regering te vermelden.

Zij bestaat:

Uit eenen sulthan Jang di pertoean besar Siak Sri Indrapoera.

Uit eenen onderkoning of Jang di pertoean moeda, dan wel eenen tongkoe panglima besar, als rijksbestierder; ook kunnen beiden te gelijk fungeren, in welk geval de Jang di pertoean moeda, als de hoogste in rang, rijksbestierder en de tongkoe panglima besar zijn medestander is, en geen andere speciale werkkring heeft dan het opperbevelhebberschap der strijdmiddelen.

Uit de kapala IV Soekoe's (1) en eindelijk uit de orang besar dalem, als hoedanig worden aangemerkt:

de datoe laksamana,

" datoe djaja pahlawan mentara-kiri,

" datoe mentara-kanan en

" datoe bandhar, zijnde de eerstgenoemde gelijk in rang met de hoofden der IV Soekoe's en de voornaamste van de orang besar dalem, als wier hoofd hij wordt aangemerkt.

Het dagelijksch beheer en het uitvoerend gezag is geheel in handen van den als rijkbestierder fungerenden prins Jang di pertoean moeda of tongkoe panglima besar, die echter gehouden is daarin, na overleg met zijnen medestander (c. q.), de

(1) Deze soekoe's zijn genaamd: Tanah-datar, Limapoeloe, Pasisir en Kampar.

Digitized by Google

kapala IV Soekoe's en de orang besar-besar dalem, en in bepaalde overeenstemming met de twee eerstbedoelden te werk te gaan, hebbende de laatstgenoemden of orang besar-besar dalem meer eene raadgevende stem.

In alle zaken evenwel heeft de sulthan het regt van eene hoogere beslissing, behoudens zijne onderworpenheid daarbij aan de *hadat-poesaka*.

Bij het openvallen der waardigheid van sulthan is de raad van bestuur evenbedoeld, in gelijke verhouding als voren aangegeven met betrekking tot zijne leden individueel, geroepen om tot het verkiezen van een nieuwen sulthan over te gaan uit het vorstelijk bloed, dat daartoe alleen mag in aanmerking komen.

Twijfelachtig is het van wien de benoeming van eenen onderkoning en tongkoe panglima besar moet uitgaan.

De geschiedenis van Siak levert thans slechts het tweede voorbeeld van het aanzijn van eenen onderkoning op; deze is door de kapala IV Soekoe's en de orang besar dalem verkozen en door den sulthan erkend. Hoe de in lang verleden tijden gefungeerd hebbende onderkoning tot die waardigheid is geraakt is niet meer bekend.

Het tongkoe-panglima-besarschap dateert van den lateren tijd; de tegenwoordige is daartoe op gelijke wijze als de thans in funktie zijnde onderkoning geroepen, doch in vroegere jaren is de aanstelling dadelijk van den sulthan uitgegaan.

In dit zamenstel van bestuur bestaat eene van hetzelve voor het dagelijksche leven nagenoeg geheel onafhankelijke magt bij de hoofden der IV Soekoe's (1) over de leden hunner respektieve soekoe's.

---

(1) Alle doodvonnissen mogen zij niet zonder de toestemming van den vorst ten uitvoer doen leggen; terwijl de boeten, boven het bedrag van 20 sp. matten door hen opgelegd wordende, aan hem moeten worden uitgekeerd.

Digitized by Google

Deze soekoe's zijn Tanah-datar, Limapoeloe, Pasisir en Kampar.

De hoofden derzelven voeren den titel van:

Glar datoe maharadja sri asmara voor Tanah-datar.

Glar datoe sri indra moeda voor Limapoeloe.

Glar datoe maharadja koeto wangsa voor Pasisir en

Glar padoeka sri dewo voor Kampar.

Men moet zich hierbij echter geene hoofden van zekere landstreken tusschen stellige grenzen bepaald voorstellen; de leden van de bedoelde soekoe's zijn door het geheele rijk verspreid, wonen vermengd onder elkander en met de leden van de soekoe Talang en de hamba-radja in de verschillende kampongs en gehuchten, terwijl de hoofden zelven allen ter hoofdplaats Siak gevestigd zijn.

De verhouding van de bedoelde hoofden tot den staat schijnt, met betrekking tot hun gezag over de leden hunner soekoe, veel overeenkomst te hebben met die der consuls van de westersche mogendheden in de muzelmansche rijken, behoudens evenwel dat de soekoehoofden thans in privé en niet in hoedanigheid van zaakgelastigden optreden.

Omtrent de wijze waarop de hoofden der IV Soekoe's tot die waardigheid geraken wordt verwezen naar de afdeeling aan eenige bijzonderheden, met betrekking tot die soekoe's, gewijd; ook ten aanzien der wijze waarop zij de leden hunner respektieve soekoe's beheeren zijn daarbij de noodige aanteekeningen gemaakt.

Over de bevolking, niet vallende binnen de jurisdiktie der hoofden van de IV Soekoe's, die bestaat:

a. uit arabieren en afstammelingen van dezelven en

b. uit de zoogenaamde hamba-radja en orang soekoe Talang, wordt het dadelijk gezag uitgeoefend:

1°. Door een bijzonder hoofd.

2°. Door den panghoeloe Mandau, voor zoo veel betreft het

Digitized by Google

volk van de soekoe Talang en de hamba-radja, in dat landschap gevestigd.

3°. Door den bandhar Pekan-baroe, voor zoo veel betreft de hamba-radja en de leden der soekoe Talang, in dat landschap gevestigd.

4°. Door vier panghoeloe's, voor zoo veel betreft de buiten de twee evengenoemde landschappen gevestigde hamba-radja en leden der soekoe Talang in de territoriale afdeelingen der Siaksche benedenlanden, bepaald onder de benamingen van Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil.

Bij afwijking van het beginsel, waarvan bij de evenbedoelde inrigting blijkbaar is uitgegaan, om de verschillende bestanddeelen der siaksche maatschappij onder eigene volkshoofden te doen besturen, wordt te Boekit-batoe en onderhoorige gehuchten, over alle binnen hare jurisdiktie gevestigde individuen, door den datoe laksamana een onverdeeld gezag uitgeoefend, onverschillig van welke kaste of landaard zij mogen zijn; met betrekking tot de leden der IV Soekoe's wordt hij daarin echter beschouwd als te handelen in hoedanigheid van gemagtigde der soekoehoofden.

Alhoewel het vast staat, dat de algemeene regelen van indeeling der bevolking, ook voor Tebing-tinggi, Merbo en Klapa-pati, respektievelijk aan de prinsen tongkoe Boedjang, tongkoe Sarif en tongkoe Panglima besar afgestaan, gelden, laat het zich ligt denken dat dezen zich daaraan wel niet zullen storen.

Hiervoren is gesproken van de orang besar-besar dalem en als zoodanig genoemd:

de datoe laksamana,
" datoe djaja pahlawan mentara-kiri,
" datoe mentara-kanan en
" datoe bandhar.

De attributen in het algemeen raderwerk van bestuur de-

Digitized by Google

zer dignitarissen zijn, ongeacht hunne reeds genoemde en elders te beschrijven deelname aan andere rijksbelangen, voor:

Eerstgenoemden: het aanvoeren der gewapende magt te water.

De beide volgenden: het bewind over de vorstelijke huishouding, volgelingen en dienaren, terwijl zij tevens met alles wat het ceremonieel betreft belast zijn en bij plegtige gelegenheden de dienst van wapenherauten verrigten, wijzende hunne benoeming van kiri en kanan de plaats aan waar zij alsdan stand nemen en tevens hunne onderlinge rangsverhouding; zijnde de mentara-kiri, en dus hij die regts van den vorst zijne plaats heeft, de hoogste in rang en overigens de onmiddellijke chef der vier panghoeloe's, die over de hamba-radja en de soekoe Talang in de Siaksche benedenlanden gesteld zijn; bevoegdheid tot regtspraak heeft hij echter niet.

Laatstgenoemden: het beheer van alles wat den handel en de inkomende en uitgaande regten betreft, gepaard aan een dadelijk administratief en judicieel gezag van gelijken omvang als dat der hoofden van de IV Soekoe's over alle handelaren, mits die niet tot eene der IV Soekoe's behooren.

Buiten deze dignitarissen behooren nog tot de publieke dienst: een djoeroetoelies of sekretaris, een mata-mata of inspekteur en een pertanda of beul, welke allen onder de dadelijke bevelen van den datoe bandhar staan; en wijders een panglima prang besar en een onbepaald getal panglima's, allen staande onder de bevelen van den tongkoe panglima besar als opperbevelhebber der gewapende dienst.

De orang besar dalem worden door den vorst gekozen, zoo ook de panghoeloe's, de djoeroetoelies, de mata-mata, de pertanda, de panglima prang besar en de panglima's.

Voor zoo veel betreft den laksamana en de mentara's is hij daarin gehouden tot het datoegeslacht; de gewoonte daarbij is, om, zoo de dignitaris die vervangen moet worden zonen heeft nagelaten, de keus op een hunner te vestigen.

Digitized by Google

In de vervulling van het ambt van bandhar is meer speelruimte aan den vorst overgelaten, omdat de vereischten voor eene behoorlijke vervulling van hetzelve niet steeds onder de leden van de datoegeslachten aangetroffen worden; kan er dus geen in die geslachten gevonden worden, dan kan de sulthan eenen intjé tot datoe bandhar verheffen.

De panghoeloe's worden gekozen uit het geslacht der orang baik-baik of intjé's.

Voor de overige ambten wordt geen bijzondere geboorte vereischt.

Ten aanzien der onafzetbaarheid van de orang besar-besar dalem gelden dezelfde regelen als voor de hoofden der IV Soekoe's.

De afzetbaarheid van al de overigens genoemde beambten is geheel aan het welbehagen van den vorst overgelaten.

Het vorstelijk huis.

Te vergeefs heb ik tot dus ver gepoogd een geslachtsregister van den regerenden sulthan in handen te krijgen; het wordt echter steeds te gemoet gezien. In afwachting van deszelfs ontvangst moet ik mij dus bepalen bekend te stellen, dat, zoo als trouwens reeds bekend is, de tegenwoordige dynastie van Siak daar niet inheemsch is. Niettemin telt zij thans reeds hare 9de regering.

Haar oorsprong is mij opgegeven als volgt:

Nu ongeveer 100 jaren geleden gaf sulthan Mohamad Ali Marhoem Pekan aan Said Osman, eenen arabier van Mekka en die zijn hoeloebalang was, zijne zuster ten huwelijk.

Uit dit huwelijk werd een zoon geboren, Said Ali genaamd, die, tot den mannelijken leeftijd gekomen, tongkoe Jahja, die inmiddels Mohamad Ali had opgevolgd, van den troon verdreef en dezen voor zich zelven innam, waarna die tot op den huidigen dag in zijn geslacht verbleven is.

Digitized by Google

Van de afstammelingen van tongkoe Jahja en het oorspronkelijke vorstenbloed is geen andere nakomeling bekend dan radja Akil, die, eenige jaren geleden, zoo ik mij niet bedrieg, als sulthan van Soekadana gestorven is.

De tegenwoordige sulthan Ismaïl is een kleinzoon van den sulthan Said Ali (1) en een volle neef van sulthan Ibrahim, in wiens plaats hij is gekomen en die wegens krankzinnigheid is afgezet geworden.

Zonder te willen beweren dat de vervanging van sulthan Ibrahim door sulthan Ismaïl geheel volgens regt zoude zijn toegegaan, moet ik toch bekend stellen dat mij door niets van het tegendeel is gebleken.

Men heeft wel eens beweerd, tijdens de onderhandelingen met Siak in 1839, dat sulthan Ismaïl, met krenking der regten van den zoon van sulthan Ibrahim, op den troon was geplaatst, maar ik moet daaromtrent in het midden brengen, dat men, bij het uitbrengen van dat oordeel, te veel van westersche begrippen van erfopvolging in de regering uitgegaan is.

Welke voorkeur ook de zonen, in het algemeen, in de maleische staten voor de opvolging hunner vaders in de vorstelijke waardigheid genieten, het hoofdvereischte voor den vorstelijken kandidaat is: uit vorstelijk bloed te zijn gesproten, en daaraan beantwoordde sulthan Ismaïl ten volle, zoodat men, van dien kant beschouwd, geheel geregtigd was hem, met voorbijgang van het geslacht van sulthan Ibrahim, op den troon te plaatsen.

Na het sneuvelen van tongkoe Oeda, nu twee jaren gele-

---

(1) Deze Said Ali schijnt een man van veel ondernemingsgeest geweest te zijn. Onder hem zijn de 16 onderhoorigheden om het noordwesten gelegen cijnsbaar gemaakt; hebbende hij tevens de versterking, die het binnenkomen van Siak verdedigt, Kota-tinggi, daargesteld.

Digitized by Google

den, bij het heroveren op hem door den tegenwoordigen onderkoning van Siak van den troon, dien hij op eene verraderlijke wijze aan sulthan Ismaïl ontweldigd had, zijn thans van de kinderen van sulthan Ibrahim nog in leven:

Tongkoe Pangeran (Oesin).

Tongkoe Besar.

Tongkoe Agong, gehuwd met sulthan Ismaïl.

Tongkoe?, gehuwd met den arabier Said Mohamad van Malaka.

Tongkoe?, 14 à 15 jaren oud en nog ongehuwd.

Al deze personen, met uitzondering van tongkoe Agong, die zich bij haren echtgenoot ophoudt, bevinden zich op dit oogenblik te Malaka; terwijl van dien tak der kleinkinderen van sulthan Said Ali, tot welken sulthan Ismaïl behoort, nog aanwezig zijn, zijne broeders:

de onderkoning van Siak, tongkoe Poetra,

tongkoe panglima besar,

tongkoe Said Sarif Hasan,

tongkoe Said Sarif Sa-oma;

en zusters tongkoe Beh, gehuwd geweest met den kreool arabier Said Hamid, thans hoeloebalang bij den onderkoning,

tongkoe Yo, weduwe van tongkoe Oeda, thans twee jaren geleden gesneuveld.

tongkoe Meniensoen, oud ongeveer 15 jaren, nog ongehuwd en volgens geruchten bestemd als echtgenoot voor eenen zoon van den tongkoe besar van Poeloe Lawan.

Sulthan Ismaïl is, behalve met de dochter van sulthan Ibrahim, tongkoe Agong, ook nog gehuwd met eene dochter van tongkoe Soelong Laut (1), tongkoe Besar genaamd.

(1) Van tongkoe Soelong Laut zijn nog slechts twee kinderen in leven, te weten: tongkoe besar, echtgenoot van sulthan Ismail en

tongkoe Boedjang, die, hoewel nog zeer jeugdig, bijzonder gehecht is aan den sulthan en aan wien, tijdens mijn aanzijn te Siak, de vestiging te Tebing-tinggi door den sulthan in leen is geschonken. Tongkoe Boedjang heeft twee zeer jeugdige kinderen, waarvan een jongen en een meisje, in wettig huwelijk gewonnen.

Digitized by Google

Alleen bij tongkoe Agong heeft hij kinderen en daaronder zonen, wordende tongkoe Besar zeer door hem veronachtzaamd, uit vrees voor tongkoe Agong, die grooten invloed op hem uitoefent, hetgeen door den onderkoning en velen der andere grooten met leede oogen wordt aangezien, om de zwakheid waarin de sulthan daardoor gedurig vervalt tegen over hare broeders, die verdacht worden gehouden den gevestigden staat van zaken ten eigen voordeele te willen omverwerpen.

De IV Soekoe's.

Onder de IV Soekoe's worden verstaan: Tanah-datar, Limapoeloe, Pasisir en Kampar.

Zoo als hiervoren reeds is gezegd (onder het hoofd *regeringsvorm*) wonen de soekoeleden vermengd onder elkander en met de hamba-radja en de leden van de soekoe Talang door het gansche land verspreid; men kan ze dus meer als zoo vele kasten, dan wel als bijzondere gemeenten uitmakende, beschouwen.

Bij huwelijk tusschen leden van verschillende soekoe's of een lid van een soekoe met een hamba-radja, blijft ieder tot zijne oorspronkelijke kaste behooren; de kinderen volgen de kaste der moeder. Solidariteit der soekoeleden onderling is niet bekend. Wel is waar zijn de bloedverwanten van eenen schuldige aan nederlaag van den vorst, een anak-radja of datoe, zoo hij niet wordt in handen gekregen, gehouden tot de betaling van eene belangrijke geldboete, doch dit geldt evenzeer voor de hamba-radja en de leden der soekoe Talang en is dus eene instelling afgescheiden van het soekoestelsel, dat overigens, met betrekking tot de wetten waaraan de individuen onderworpen zijn, geen bijzondere begrippen in toepassing brengt.

Het veranderen van soekoe is niet getolereerd.

De hoofden der IV Soekoe's kunnen worden aangemerkt als de dadelijke vorsten der leden van hunne soekoe.

In alle zaken, die leden onderling betreffende, beslissen zij

Digitized by Google

oppermagtig; alleen bij strijd van belangen tusschen leden van verschillende soekoe's, dan wel bij geschillen met hambaradja's, nemen de gewone rijkskollegien van de zaak kennis.

De hoofden der IV Soekoe's zijn alleen ter zake van veroordeeling wegens misdrijf afzetbaar.

Zij worden aangesteld door den sulthan, die daarbij gehouden is, voor zoo veel betreft de soekoe's Tanah-datar, Limapoeloe en Pasisir, tot eene keuze uit de zonen, bij ontstentenis van deze uit de broeders en, zoo ook die er niet zijn, uit het naaste mannelijke bloed van het overleden hoofd; zonder echter zich daarbij immer buiten de soekoe, door welke het hoofd gekozen moet worden, te mogen begeven.

Met opzigt tot de soekoe Kampar is de sulthan daarentegen geheel vrij in zijne keus en gaat zijn regt daarbij zoo ver, dat hem de bevoegdheid niet zou kunnen worden betwist, om zelfs een gering man, niet tot de soekoe behoorende, tot hoofd over dezelve aan te stellen.

De oorzaak van dit verschil is daarin gelegen, dat het bestaan in Siak der drie eerstgenoemde van de IV Soekoe's dagteekent van voor de vestiging van het vorstelijk gezag, terwijl de laatstgenoemde er eerst na die vestiging verscheen.

Onder het hoofd *regeringsvorm* zijn de titels en namen der IV soekoehoofden vermeld.

Daar waar eene min of meer belangrijke verzameling van eene der IV Soekoe's bestaat, op eenigen ver verwijderden afstand van de woonplaats van het hoofd der soekoe, stelt deze gewoonlijk een zijner bloedverwanten aan, om over hen in zijne plaats het gezag te voeren.

De datoe laksamana, die te Boekit-batoe en onderhoorige gehuchten het gezag voert, heeft binnen zijne jurisdiktie volle magt over de leden der verschillende soekoe's; doch niet als ambtenaar van de kroon, maar als tot het uitoefenen van bedoelde magt door de respektieve soekoehoofden gemagtigd.

Digitized by Google

Inkomsten door den sulthan en verdere grooten genoten wordende.

De sulthan geniet:

1°. De opbrengst der inkomende en uitgaande regten.

2°. De boven een bedrag van 20 sp. matten opgelegde boeten en konfiskatien, behoudens dat hij van de inkomst sub 1 $^1/_3$ moet afstaan aan den onderkoming en van die sub 2 $^1/_3$ aan de kapala IV Soekoe's en den datoe laksamana.

3°. De voordeelen van een monopolie in rotan, ivoor, was en bezoarsteenen (goeliga) in de landschappen Mandau en Pekanbaroe gewonnen wordende; dit monopolie is gebaseerd op eene levering tegen $^1/_5$ van de waarde der genoemde artikelen.

4°. De voordeelen van een monopolie in het ivoor binnen de distrikten der panghoeloe's van Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil vallende.

De onderkoning geniet:

$^1/_3$ in de opbrengst der inkomende en uitgaande regten.

De tongkoe panglima besar geniet:

Zoo er een onderkoning rijksbestierder is, datgeen wat de sulthan goedvindt hem toe te leggen; anders de inkomsten den onderkoning toegewezen.

Den tegenwoordigen titularis zijn door den sulthan toegelegd:

De opbrengsten van de vestiging te Klapa-pati; waarin die bestaan kan niet met juistheid worden opgegeven. Heffingen op den in- en uitvoer, vooral van de produkten der visscherij, en een monopolie in de natuurlijke voortbrengselen der bosschen maken er, zoo niet de eenige, dan toch de hoofdbestanddeelen van uit.

De hoofden der IV Soekoe's genieten:

a. Die van Lima Poeloe Kota en Tanah-datar:

1°. Al de door hen in hunne soekoe opgelegde boeten en konfiskatien tot en met een bedrag van 20 sp. matten.

Digitized by Google

2°. 1/3 dan wel 1/4 (zie *regtspraak*) van alle boven het bedrag van 20 sp. matten opgelegd wordende boeten en verbeurdverklaringen.

3°. 1/3 in de opbrengst van de verpachte middelen (zoo die bestaan, hetgeen thans niet het geval is).

4°. De opbrengsten van het uitgaand regt (*tjoekai*) op de ikan troeboek en de telor troeboek. Voor eerstgenoemden te Boeroe-Bakal, 1 1/2 duitsche mijl bezuiden Boekit-batoe; voor laatstgenoemden te Soengei-Bangkalis, op het eiland van dien naam (1).

5°. Overigens genieten zij vrijstelling van inkomende en uitgaande regten voor allen handel, door hen ieder in twee praauwen te voeren.

b. Die van Pasisir en Kampar:

1°. De inkomsten hiervoren sub 1 en 2 genoemd.

2°. Gelijke vrijstelling als hiervoren sub 5 omschreven (2).

Bovendien wordt in de huisvesting der soekoehoofden door de leden hunner soekoe voorzien en moeten deze hun tevens een zeker hoofdgeld opbrengen; met zekerheid heb ik dienaangaande echter geene inlichtingen kunnen krijgen.

De datoe laksamana geniet:

1°. De opbrengst van het monopolie in amfioen en zout in de landstreek gelegen tusschen Tandjong-Bale, eene geographische mijl ongeveer benoorden de kleine Siakrivier, en de onderhoorigheid Koeboe.

2°. De opbrengst van het monopolie in rotan, was, ivoor

---

(1) Bij de regeling der belangen van de onderscheidene hoofden, tijdens mijn aanzijn te Siak, is overeengekomen, dat de hier bedoelde soekoehoofden voortaan slechts 1/3 en de sulthan 2/3 der hier bedoelde inkomsten zouden genieten.

(2) Bij de opname der *hadat-poesaka* gaven de soekoehoofden op, dat hunne bloedverwanten volgens dezelve aanspraak hadden om niet meer dan halve inkomende en uitgaande regten te betalen. Door andere geraadpleegde personen werd dit echter bestreden; uit dien hoofde wordt dan ook van bedoelde aanspraak geen stellige melding door mij gemaakt.

Digitized by Google

en getah, gewonnen wordende tot op een zestal mijlen landwaarts in van de sub 1 bedoelde landstreek.

Dit monopolie heeft gelijke grondslag als dat des sulthans, sub § 3 omschreven.

De overige orang besar-besar dalem genieten de inkomsten, die de sulthan goedvindt hun toe te leggen (1); hetzelfde geldt ten aanzien van de onderscheidene prinsen en edelen.

De panghoeloes van Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil genieten 10% van al de binnen hunne respektieve territoiren gewonnen wordende rotan, en tevens al het was door de bosschen dier territoiren voortgebragt wordende.

Ik heb verzuimd te informeren naar de inkomsten van den panghoeloe van Maudau en tevens naar die van den bandhar te Pekan-baroe; daar de laatstgenoemde belast is met de heffing der inkomende en uitgaande regten op koopmanschappen, welke aan de landzijde de grenzen van Siak passeren, zal hij deswege wel gelijksoortig als de datoe bandhar gerenumereerd worden.

Al de overige beambten: djoeroetoelies, mata-mata en pertanda, panglima prang besar en panglima's genieten zoodanige inkomten als de sulthan goedvindt hun toe te leggen.

Regtspraak.

Deze berust, zoo in burgerlijke als strafzaken, behoudens de uitzonderingen hier na te vermelden, bij een kollegie, te zamen gesteld uit de hoofden der IV Soekoe's en den datoe laksamana; daar deze laatste echter zijnen zetel heeft te Boekit-batoe, neemt hij alleen zitting wanneer belangrijke zaken moeten worden afgedaan.

Zoo de leden van dit kollegie tot geene overeenstemming met elkander kunnen geraken, nemen, ter bevordering van de-

(1) Aan den datoe djaja pahlawan mentara-kiri heeft de sulthan afgestaan zijn monopolie, vermeld onder zijne inkomsten sub § 4.

Digitized by Google

zelve en tot zoo lang zij wordt verkregen, bij opklimming in hetzelve zitting: eerst de tongkoe panglima besar, vervolgens de onderkoning en daarna de sulthan, onder wiens voorzitterschap alsdan eene beslissing bij meerderheid van stemmen wordt genomen.

Zaken, waarin betrokken zijn individuen tot dezelfde soekoe behoorende, worden door het hoofd der betrokken soekoe, voor zoo ver die behoort tot eene der IV Soekoe's, zoo in het burgerlijke als kriminele, zelfstandig gerigt, zijnde hunne uitspraken aan geen andere voorzieningen onderhevig, dan dat de gevelde doodvonnissen niet zonder daartoe verkregen toestemming van den vorst ten uitvoer mogen worden gelegd.

Eene gelijke magt bestaat bij den datoe bandhar met opzigt tot alle personen die tot den handelstand behooren, mits geene leden van eene der IV soekoe's zijnde.

Binnen het ressort van Boekit-batoe worden overigens door den datoe laksamana alle kleine straf- en burgerlijke zaken afgedaan, zonder onderscheid van personen en dus ook de zoodanigen tusschen leden van eene gelijke soekoe en handelaren voorkomende, wordende hij verstaan dit te doen, als bijzonder daartoe door den datoe bandhar en de verschillende soekoehoofden gemagtigd te zijn.

Geregtskosten worden in burgerlijke zaken niet geheven, en wordt aan de diskretie van partijen overgelaten de door den regter in hun belang genomen moeite te beloonen.

In zaken van diefstal en soortgelijke, door wier afdoening voor den eigenaar waarden worden gerekouvreerd, wordt slechts de helft derzelven aan hem en de wederhelft aan den vorst-soekoehoofd toegewezen.

Alle boeten en konfiskatien, behoudens de uitzondering hierna te vermelden, komen ten voordeele van den vorst, die daarvan $^1/_3$ uitkeert aan de gewone regters, de hoofden der IV Soekoe's en den datoe laksamana, welke dat $^1/_3$ in gelijke deelen

Digitized by Google

onderling verdeelen tusschen de zoodanigen onder hen, die zitting hadden bij gelegenheid dat de betaling der boete of het doen der konfiskatie werd uitgesproken.

Bij het optreden als zelfstandig regter door een soekoehoofd, den datoe laksamana en den datoe bandhar, komen al de door hen opgelegde boeten en uitgesproken confiskatien, tot en met 20 sp. matten, tot hun eigen voordeel. Boeten en confiskatien, boven dat bedrag opgelegd wordende, zijn ten voordeele van den sulthan ($^2/_3$ voor hem, $^1/_3$ voor de gezamenlijke soekoehoofden en den datoe laksamana).

Bijzondere vormen voor de regtspleging bestaan niet; de vereischten van het bewijs zijn geregeld naar de voorschriften van den islam.

Straffen.

Doodslag, op eenen man van gelijk geslacht gepleegd, wordt gestraft met den dood; op eenen man van minder geslacht met geldboete.

Anak-anak radja kunnen niet worden ter dood gebragt, maar moeten, bij het zich schuldig maken aan doodslag van iemand van hun geslacht, deswege met de wapens in de hand genoegdoening geven aan een der bloedvrienden van den verslagene; ook kunnen geene anak-anak radja in hechtenis worden genomen.

Personen, behoorende tot het geslacht der datoe's, worden, bij veroordeeling tot 400 sp. m. boete, gedegradeerd tot eene klasse lager in de maatschappelijke hierarchie; hunne kinderen en bloedverwanten bij veroordeeling tot 200 sp. matten.

Diefstal wordt gestraft:

Bij personen behoorende tot de klasse der intjé's en daarboven met verbanning, en het schenden dezer verbanning met den dood; bij gemeene vrijen en slaven met afkapping van de regterhand en, in geval van recidieven, van de linkerhand, den regter- en linkervoet.

Overspel wordt gestraft:

Digitized by Google

Ten aanzien der vrouwen steeds met den dood door middel van wurging.

Met opzigt tot de mannen, als volgt:

Bij gelijken maatschappelijken rang van de betrokken mannen, moet de overspeler vechten met den beleedigden echtgenoot, echter alleen in naam, want zoodra hij zijne kris trekt wordt hij door daartoe gereed staand volk afgemaakt.

Bijaldien de overspeler van hoogeren rang dan de beleedigde echtgenoot is, als voren. Bijaldien de overspeler van lageren rang dan de beleedigde echtgenoot is, wordt hij ter dood gebragt (gekrist), behoudens deze uitzondering, dat personen behoorende tot den rang van datoe en daarboven, bij het zich schuldig maken aan overspel met vrouwen van mannen in lagere standen, te dier zake niet anders dan met geldboeten gestraft kunnen worden.

Het ontvoeren eener getrouwde vrouw uit de echtelijke woning wordt, behoudens gelijke uitzondering als de zoo even bedoelde, steeds gestraft met den dood.

Ieder echtgenoot heeft het regt den verleider zijner vrouw, terwijl hij hem nog bij haar aantreft, te dooden.

Vervolgingen ter zake van overspel hebben niet anders plaats dan op vordering van den echtgenoot, die ten allen tijde daarbij bevoegd is vergiffenis voor de hem aangedane beleediging te schenken.

Geestelijkheid.

Alleen ter hoofdplaats wordt eene geestelijkheid gevonden; zij bestaat uit een iman, ketib, bilal en si-aij (isi-ajer) of modin.

Onder de leden van het vorstelijk huis heb ik, niettegenstaande hunne arabische afkomst, weinig naauwgezetheid in de vervulling hunner godsdienstige pligten opgemerkt, hetgeen, zoo als gewoonlijk ook elders, van eene dadelijke terugwerking

Digitized by Google

op de mindere edelen en het kleine volk schijnt te zijn. De arabische kreolen, die betrekkelijk talrijk zijn, volgen de voorschriften van den koran daarentegen getrouwelijk op.

Versterfregt.

Baten en lasten worden in de nederdalende regte lijn geërfd. Ouders, broeders, zusters en verdere zijtakken erven alleen de baten. Repudiatie van erfenis is niet bekend.

Een gehuwd man, eene echtgenoote en kinderen nalatende, vervalt 1/4 der nalatenschap aan de vrouw en 3/4 aan de kinderen. De kinderen van het mannelijk geslacht deelen in dat 3/4 voor eene dubbele-, die van het vrouwelijk geslacht voor eene enkele portie. Alvorens wordt echter nog aan de vrouw uitgekeerd:

1°. dat wat zij ten huwelijk heeft mede gebragt;

2°. de helft in de aanwinst van den gemeenschappelijken boedel staande het huwelijk verkregen.

Bij vooroverlijden van de gehuwde vrouw komt datgeen wat zij ten huwelijk heeft mede gebragt ten voordeele van hare dochter of dochters; bij ontstentenis van deze ten voordeele van de zonen en zoo die er ook niet zijn ten voordeele van den man, die overigens geheel in het bezit van den boedel blijft.

Huwelijken.

Het betalen van bruidschat is hadat.

Zij bedraagt:

Voor een	radja en anak-radja	1000	sp.	matten
" "	anak radja-radja	500	"	"
" "	datoe of lid van een datoegeslacht	100	"	"
" "	panghoeloe, ...	60	"	"
" "	intjé	40	"	"
" "	vrijman uit den minderen stand.	20	"	"

Digitized by Google

Met wederzijdsch goedvinden kan echter de betaling van bruidschat achterwege worden gelaten, dat dan ook meestentijds geschiedt, zelfs onder de hoogere standen.

Slaven.

De aanwezige slaven zijn herkomstig van de Batak-landen, Siam en de verschillende oorden van den indischen archipel, waar zij door den, in vroegere jaren, te Siak op groote schaal gedreven zeeroof verkregen werden.

In den regel wordt al het werk, zoo huiselijk als landbouwend, door de slaven en de nevens dezelven bestaande pandelingen (waarover hier onder) verrigt. Alleen hij, die te arm is om zich eenen slaaf of pandeling aan te schaffen, werkt zelf.

Slaven zijn eene koopwaar.

De gemiddelde prijzen derzelven zijn:

Eene gezonde, volwassen doch jeugdige slavin 50 sp. matten.

Een mannelijke slaaf, volwassen en krachtig van gestel, 40 sp. matten.

Slaven van verschillende meesters met elkander huwende, hetgeen niet mag worden belet, en kinderen krijgende volgen deze de moeder.

Zij kunnen zich vrijkoopen tegen den prijs dien de meester goedvindt te bepalen.

Bij zijn leven is de slaaf eigenaar van hetgeen hij bezit; bij zijn overlijden gaat het over op zijnen meester.

Geen meester heeft het regt zijnen slaaf het leven te benemen

De slavernij bestaat alleen in de benedenlanden van Siak. en onderhoorigheden.

Hare sterkte wordt geschat te bedragen 20 pct. der bevolking.

Digitized by Google

Pandelingen.

Het pandelingschap bestaat op groote schaal.

Ieder individu is vatbaar om pandeling te zijn, anak-radja's niet uitgezonderd, ofschoon niemand hen als pandeling zou willen nemen, omdat men ze niets vermag te bevelen. Zoo als reeds onder het hoofd „ Slaven „ is gezegd, worden alle werkzaamheden, zoo in het huiselijke leven als daar buiten, door de pandelingen en slaven verrigt en werkt alleen hij zelf, die te arm is om eenen slaaf of pandeling te bekostigen.

Pandelingschap eindigt niet dan door betaling van de schuld waarvoor het werd aangegaan (1).

De pandeling is verpligt om, daartoe opgeroepen wordende, tijdelijk dan wel voortdurend voor zijnen schuldeischer zoodanigen arbeid te verrigten, als deze goedvindt hem aan te wijzen.

De schuldeischer, die arbeid van zijnen pandeling vordert, is hem, gedurende denzelven, voeding en kleeding, mitsgaders de werktuigen tot dien arbeid vereischt verschuldigd; geene betaling bovendien. Bijaldien de pandeling door zijnen ijver en vlijt het voordeel van zijnen schuldeischer merkelijk bevordert is het echter de gewoonte dat deze hem deswege beloont.

De schuld van den pandeling vermindert niet anders dan door dadelijke betaling en de termijn, waarvoor pandelingschap wordt aangegaan, onverschillig de hoegrootheid van de ontvangen som, loopt tot dat die som wordt betaald (2).

Bij het overlijden van eenen pandeling gaan zijne verpligtingen over op zijne kinderen, ieder voor het geheel. Overgang van die

---

(1) Dit beginsel van de hadat-poesaka zal in de praktijk, even als in alle andere maleische staten, wel zeer gebrekkig worden toegepast.

Het is voor den geldschieter van belang dat zijn pandeling zich niet door betaling bevrijdt, ten einde bij diens overlijden ook zijne nakomelingschap in zijne magt te krijgen; uit dien hoofde weet hij de in ontvangst name der betaling steeds door allerlei kunstgrepen te ontduiken.

(2) Zie de noot hiervoren.

Digitized by Google

verpligtingen op zijtakken en in de opgaande lijn, noch op de soekoe waartoe de pandeling behoort, is toegelaten, ten ware van bijzondere borgspraak.

In de bovenlanden van Siak worden weinig pandelingen aangetroffen; ieder doet daar in den regel zijn eigen werk.

De sterkte van het pandelingschap in de benedenlanden wordt geschat op 50% der bevolking.

Nijverheid.

De nijverheid staat op een lagen trap en bepaalt zich, buiten den landbouw, over welken afzonderlijk gehandeld wordt, tot den huis- en scheepsbouw, het weven van zijden en katoenen kleedingstukken, het verzamelen der natuurlijke voortbrengselen van de bosschen en visscherij, die vooral te Boekitbatoe en andere dadelijk aan zee gelegen plaatsen, bij uitzondering, belangrijk is te noemen.

Niettemin verraden al de voortbrengselen van inheemsche nijverheid, welke ik te Siak zag, bedrevenheid en intelligentie, zoodat het dubbel te bejammeren is, dat het slaven- en pandelingenstelsel den eigen arbeid in de landszeden als het ware in oneer gebragt heeft.

Grondbezit.

De souverein schijnt hier niet als de uitsluitende eigenaar van den grond te worden beschouwd, waarschijnlijk omdat de grond als zonder dadelijke waarde aangemerkt wordt, of omdat vóór de vestiging van het vorstelijk gezag bereids emigratien bestonden uit de westelijk gelegen binnenlanden van Sumatra (1), die, tot op dit oogenblik, zekere en nog al

(1) Die der soekoe's Tanah-datar, Limapoeloe en Pasisir.

Digitized by Google

beduidende regten tegen over dat gezag hebben weten te handhaven, en die voorzeker eene aanmatiging van den eigendom des gronds door den vorst niet stilzwijgend zouden hebben gedoogd.

Hoe dit ook zij, de thans geldende hadat-poesaka zegt, dat de grond ter beschikking is van dengenen die hem ontgint en dat het gebruik, zoo lang het duurt, niet kan worden gestoord. Overdragt van regten op ontgonnen gronden is niet bekend, waarschijnlijk omdat het gebruik van maagdelijken grond voordeeliger is, de zuivering van den boschgrond door vuur geschiedt en dus al zeer weinig moeite kost. Bij het verlaten van gekultiveerde gronden door den ontginner kunnen die door ieder ander in bezit genomen worden; alleen behoudt ieder planter van vruchtboomen op dezelven een regt van eigendom. Overigens zijn de boomen die was voortbrengen het eigendom der panghoeloe's, ieder binnen het hem aangewezen gebied, terwijl zij aanspraak hebben op $^1/_{10}$ van het rotanprodukt, dat in de bosschen wordt verzameld.

Landbouw.

Staat nog op een lagen trap; ploeg noch patjol worden gebruikt. Men bewerkt in vroegere jaren ontgonnen ladangs of wel legt nieuwe aan door openkapping van eene daartoe gewenscht voorkomende plek in het bosch, waarmede de gansche oppervlakte van het land bedekt is. De grond bestaat, alom waar ik dien heb kunnen bezigtigen, uit vette klei en schijnt niet onderhevig aan overstroomingen; zelfs aan den oever der rivier en zee neemt men geene moerassen waar.

De voortbrengselen welke worden aangekweekt zijn: padi, djagong, sago, pisang, suikerriet, sirih, laboe, terong en lombok; klapperboomen ziet men alom in de nabijheid der woningen in groot getal en van zeer weelderige ontwikkeling.

Te Mandau en Pekan-baroe worden bovendien gambier en peper verbouwd.

Digitized by Google

Alleen bij algemeen misgewas wordt toevoer van padi van buiten gevorderd; over het algemeen werpt de padikultuur een' honderdvoudigen oogst af, in weerwil dat het gewas veel van olifanten, wilde varkens en apen te lijden heeft. Niettemin stond de prijs der padi, gedurende mijn aanzijn te Siak, op *f* 2,35 recepissen de pikol, hetgeen daaraan schijnt te moeten worden toegeschreven, dat hoofdzakelijk voor eigen consumtie wordt verbouwd. De siaksche sagoe is van superieure kwaliteit; het suikerriet heeft veel overeenkomst met de teboe Japara. Het sap wordt door middel van handmolentjes met een' vertikalen cilinder uitgeperst en vervolgens tot suiker verdampt en gekookt.

Gesteldheid van den bodem.

De gesteldheid van den bodem is over de geheele oppervlakte van het rijk op den vasten Sumatrawal, naar men mij verzekert, zoodanig als ik dien aan de boorden der groote Siakrivier heb kunnen opnemen, en waar ik hem heb bevonden te bestaan uit vetten kleigrond, vrij van alles wat naar moerassigheid zweemt en overdekt met ondoordringbare bosschen, wier opruiming door middel van vuur, zoo als gewoonlijk geschiedt, niet weinig moet bijdragen om de van natuur reeds zoo groote mildheid van den grond, die tot den akkerbouw toebereid wordt, te verhoogen.

Veeteelt.

Nabij Boekit-batoe werd eene schoone kudde buffels door den datoe laksamana, en te Siak een kudde runders door den sulthan aangehouden, welk vee op beide die plaatsen uitmuntend wel tiert; leverende Siak eene bijzonder goede grassoort, op Java onder den naam van grenteng bekend.

Digitized by Google

Veefokkerijen op groote schaal zouden hier dus met voordeel kunnen worden aangelegd, vooral met het oog op eene landbouwkundige ontwikkeling.

Handel.

Eerst na en door mijne komst binnen het rijk van Siak namen de onderlinge twisten, die het zoo lang verdeeld hadden, en tevens de geweldenarijen van zekeren gelukzoeker Wilson en zijne medestanders een einde.

De door die twisten en geweldenarijen voor het oogenblik geheel vernietigde handel had, gedurende mijn kortstondig aanzijn, nog geen tijd gehad zich zelfs eenigermate te herstellen.

Als ooggetuige kan ik van den handel in Siak dus niets zeggen, want niets wat naar handel zweemde heb ik er gezien.

Ofschoon de handel in zout zeer is afgenomen en thans het cijfer van 150 kojangs 's jaars moeijelijk meer halen zal, schrijft men dit niet toe aan eene vermindering van verbruikers van zout, maar wel aan de maatregelen door het nederlandsch gouvernement op de westkust van Sumatra genomen, om de bevolking van de onder hetzelve sorterende landschappen eigen en geen vreemd zout meer te doen gebruiken.

Het feit dat eenmaal 800 kojangs zout van 5000 ℔ ieder, of in het geheel 4,000,000 ℔ in het sumatrasche binnenland, aan geene zijde der siaksche grenzen, zijne verbruikers vond en die verbruikers niet zijn verdwenen, maar naar andere bronnen van voorziening zijn getrokken, kan dus alsnog als maatstaf dienen tot waardering der belangrijkheid van het debouché, dat voor andere artikelen dan zout, buiten de siaksche grenzen, doch aan deszelfs waterwegen gelegen is. Men vleide zich te Siak dan ook, om, zoodra de herstelde rust het vertrouwen in den gang van zaken dáár zou hebben terugge-

Digitized by Google

roepen, den doorvoerhandel weder even als vroeger te zien bloeijen en daarmede de inkomsten voor den sulthan, die hoofdzakelijk op denzelven gebaseerd zijn.

Ook de om het noordwesten gelegen onderhoorigheden bevatten levendig bezocht wordende handelswegen naar het sumatrasche binnenland, hoezeer ze minder ver en oneindig minder geschikt zijn voor diepgaande vaartuigen dan de Siakrivier.

De artikelen van aanvoer voor de sumatrasche binnenlanden bestaan hoofdzakelijk in: garens, lijnwaden, amfioen, zout, parangs, krissen, pieken, gedroogden visch, vuurwapens en buskruid.

De artikelen van afvoer bestaan in: was, ivoor, rotan, getah, koffij, gambier, peper, paarden, runderen en buffels.

De verbruikhandel voor Siak zelf is door de onbeduidendheid der bevolking noodwendig zeer beperkt; zoo eenmaal de rijke bronnen die het rijk bevat geopend worden, is die handel evenwel voor eene onmetelijke ontwikkeling vatbaar.

Laat er mij echter bijvoegen dat het handelsverkeer en welligt meer in het bijzonder de produktie, voor welke het land vatbaar is, zeer worden onderdrukt door verschillende monopolien, ten gunste van den sulthan en verdere grooten ingesteld en genoemd onder het hoofd „Inkomsten door den sulthan en verdere grooten genoten wordende."

Belastingstelsel.

Belasting in geld wordt niet anders geheven dan op den in- en uitvoer van handelswaren.

Het inkomend regt bedraagt: van de waarde der goederen 5% voor vreemdelingen, 4% voor landzaten, met algeheele vrijstelling van de artikelen padi, rijst en aardewerk.

Het uitgaand regt wordt geheven naar een tarief dat daarvoor schijnt aangenomen dan wel vastgesteld te zijn. Als

Digitized by Google

hoofdartikelen van dat tarief zijn mij genoemd de navolgenden met de daarachter gestelde sommen, als de belasting op den uitvoer waaraan ze onderworpen zijn.

Rotan, per 100 bossen, 6 soekoe's (haantjes duiten).

Getah, 2 sp. matten per pikol, mits de waarde der getah van 10 sp. matten tot 15 sp. matten beloopt, anders minder in evenredigheid tot de waarde.

Was, 2 sp. matten per pikol.
Koffij, 0,50 " " " "
Gambier 0,50 " " " "
Gading (ivoor) 5%.

Ikan troeboek, 20 realen (haantjes duiten) per 1000 stuks.

Telor troeboek-tawar, 30 realen als boven.

Telor troeboek-asin, 15 realen als boven.

Personen, die het land doortrekken, vreemdelingen zijnde, 2 sp. matten per hoofd (volwassenen) voor iederen doortogt.

Belastingen in arbeid of heerediensten worden alleen geheven van de hamba-radja en de leden der soekoe Talang (zie „Bevolking"; voor eerstgenoemden: in alles wat de bijzondere diensten in de vorstelijke huishouding betreft; voor laatstgenoemden: bij gelegenheid dat werken van algemeen nut vereischt worden. Ten oorlog kunnen de leden der soekoe Talang, ten ware zij onder den handelstand opgenomen zijn, niet worden gevoerd. Zoo de werken die volvoerd moeten worden hunne krachten blijkbaar te boven gaan, kunnen daartoe ook andere soekoeleden en zelfs ingezetenen der onderhoorige staten worden gerequireerd, zoo als is geschied bij de daarstelling van Kota-tinggi, de aarden benteng die het binnenkomen der kampong Siak verdedigt.

Belasting van voortbrengselen van het land en meer in het bijzonder van bouwmaterialen wordt van de leden der soekoe Talang geheven, telkens wanneer daaraan voor den sulthan, zoo

Digitized by Google

tot zijn persoonlijk gerief als voor de dienst van het rijk behoefte bestaat.

Ofschoon wordt beweerd dat de verdere hoofden en edelen door slaven en pandelingen in hunne behoeften voorzien, kan wel worden aangenomen, dat zij ook op hunne beurt vorderingen van heerediensten zullen weten door te drijven, bij de menschen, die zoo volstrekt afhankelijk van hen gesteld zijn.

Overdrijving kan echter moeijelijk plaats hebben, daar zeer weinig aan uiterlijke pracht en praal wordt geofferd en de behoeften aan huiselijke gemakken bij de grooten der maatschappij mij zeer eenvoudig zijn toegeschenen; bruggen en wegen zijn eene te Siak onbekende weelde en de woonerven verkeeren er algemeen in den toestand, waarin de zuivere natuur ze brengt.

Onder de rubriek " Inkomsten door den sulthan en verdere grooten genoten wordende " is melding gemaakt van de monopolien, ten voordeele van den sulthan en verdere grooten bestaande en die als zoo vele zwaar drukkende belastingen op de nijverheid kunnen aangemerkt worden.

Het opiumdebiet en de heffing eener geregtigheid op de hanenvechterijen waren in vroegere jaren verpacht; in lateren tijd zijn die middelen geheel verloopen.

Niettemin worden ze voor eene wederinvoering vatbaar geacht.

Krijgswezen.

De zorg voor de verdediging van den staat berust in de eerste plaats bij den sulthan, die ook al de daaraan verbonden kosten te dragen heeft. Om hem daarin te gemoet te komen zijn de rijksgrooten aan zekere militaire dienstpligten onderworpen tegen over hun toegekende voordeelen en pre-

Digitized by Google

rogatieven. De omstandigheid echter, dat deze, bij de aanstelling of erkenning van iederen titularis, in het bijzonder gestipuleerd worden en daarbij voor meerderen met bijzondere bedingen van verpligtingen aan des sulthans zijde gepaard gaan, kan doen veronderstellen dat de oorspronkelijke instelling is geweest: bescherming door den vorst van de oligarchie, die vóór zijne optreding bestond, en dat die instelling op den tegenwoordigen voet is gewijzigd, naar mate de vorst tegen over die oligarchie krachtiger werd, dan wel deze inzag, dat de waarborg voor de handhaving harer regten en belangen, die zij in eenen vorst zich had meenen te verschaffen, onvoldoende was.

Eene geregelde gewapende magt, het zij te water of te land, tot handhaving van politie, bewaking van sterkten of geschut, wordt niet op de been gehouden.

Zoodra eene gewapende magt tot aanval of verdediging bijeen gebragt moet worden verzamelt de sulthan daartoe de hamba-radja en roept hij de kontingenten der landsgrooten op, die op hunne beurt dezelven bijeenbrengen uit de hun ondergeschikte landzaten; de IV Soekoe's en hunne boofden zijn hiervan niet uitgezonderd.

Het militaire stelsel van Siak berust hoofdzakelijk op deszelfs zeemagt.

Niettemin worden in tijd van vrede geen bijzondere oorlogsvaartuigen aangehouden.

Meest al de praauwen van den sulthan en verdere grooten zijn in het dagelijksch gebruik tevens ten oorlog uitgerust, en met deze voorziet men in de verdediging der landsbelangen, zoodra daaraan behoefte bestaat.

Een 50tal vaartuigen als de hier bedoelde, allen pendjadjap's en met 2 tot 8 vuurmonden gewapend, waarvan het grootste deel echter lilla's, wordt geacht in Siak, buiten deszelfs onderhoorigheden om de noordwest, bij een gebragt te kunnen worden.

De tongkoe panglima besar is, zoo als reeds elders is gezegd,

Digitized by Google

opperbevelhebber der strijdmagt; de datoe laksamana aanvoerder van de vloot.

De bestaande krijgsvoorraad te Siak wordt door eene groote hoeveelheid ijzeren en metalen geschut, meerendeels van klein kaliber, vertegenwoordigd; de kwaliteit van hetzelve doet dien voorraad echter hoogst onbeduidend zijn (1).

De wijze van zich te verschansen moge voor gevechten met klein geschut tot dus verre proefhoudend zijn bevonden, hetgeen ik, om het algemeen gebruik dat er van gemaakt wordt, moet aannemen; tegen over eenen vijand, die met zwaar en goed bediend wordend geschut werkt, is zij geheel onbeduidend.

De alzoo bedoelde wijze bestaat in het maken van ongesloten borstweringen ter dikte van ongeveer 3 vt. rijnl. van over dwars gelegde staakhouten, voorzien van embra sures, zonder beziging daarbij van aarde of andere specie ter betere bevestiging van het werk en vooral ter voorkoming van het in splinters slaan der staakhouten, wanneer die door kogels getroffen worden.

Kota-tinggi, dat de toegang tot de kampong Siak verdedigt, is, zoo als reeds gezegd, een geheel van aarde op getrokken vierkant, met een smallen doch van geene sluiting voorzienen toegang, die, zoodra de vijand zich vertoont, met hout en bamboe-doeri opgevuld wordt. De wallen van dit werk, dat met 10 stukken beplant is, zullen ruim 20 voeten hoog zijn en kunnen langs tegen dezelven oplöopende paden beklommen worden.

Muntstelsel.

De munteenheid is de amerikaansche dollar; de onderdeelen van denzelven de zoogenaamde haantjesduiten of docit-ajam, waar-

(1) Het meeste ijzeren geschut is totaal onbruikbaar. Ik heb een groot getal stukken in batterij en nog geladen gezien, met zandgaten zoo groot dat er een vinger kon doorgestoken worden. De projektielen waren in nog erbarmelijker toestand en toch hadden zij er Wilson c. s. mede afgeweerd.

Digitized by Google

van er 1200 (twaalf honderd) op een dollar gaan, en op hunne beurt bij den denkbeeldigen reaal, djampal, tali en oewang worden verhandeld.

Te Boekit-batoe was de dollarcent van Britsch-indisch muntslag gangbaar, doch op de Siakrivier wilde men van geen ander geld, ten minste koper, dan van de haantjesduit weten.

De Siakrivier.

Tot op ruim 30 duitsche mijlen afstand van de monding is de Siakrivier bevaarbaar voor vaartuigen van 20 vt. rijnl. diepgang, nemende zij verder, bij eene groote vermindering in diepte, zeer in kracht van stroom toe.

Tot de kampong Siak loodde men aan boord van Z. M. stoomschip Merapi steeds boven de 7 vademen water.

Eene menigte niet zeer breede doch daarentegen nog al diepe riviertjes ontlasten zich aan beide oevers der Siakrivier in dezelve.

Van slechts die riviertjes aan welke vestigingen van landbouwers bestaan, en welke allen boven de kampong Siak gelegen zijn, zijn mij de namen kunnen worden opgegeven, als volgt:

Linkeroever,

Mempoera, Senkeman, Boeatan, Gasip en Tanajan.

Regteroever,

Mandau en Penambang.

Vier dagen opvarens van de monding der Siakrivier verdeelt zij zich in twee hoofdarmen.

De linksche voert naar Ka-asikan (1) (6 dagen opvarens),

(1) Deze naam is zijnen oorsprong verschuldigd aan de bevallige natuur ter plaatse, vindende men er te midden van de ondoordringbare bosschen, die het gansche land bedekken, eene weelderige met schoone waterstroomen doorsneden grasvlakte.

Digitized by Google

van waar een tak naar de V Kota's leidt (4 dagen opvarens), en een andere naar Poeloe Lawan (Kampar).

De regtsche loopt naar Tapong, sorterende onder Kota-intan (8 dagen opvarens).

Nog verder dan dáár, waar de rivier zich in twee armen verdeelt, wordt eene geregelde eb en vloed waargenomen.

Te Siak heb ik eenige vaartuigen gezien, dáár uit de V Kota's aangekomen, en gewoonlijk voor het trajekt langs den waterweg van Siak naar het sumatrasche binnenland gebezigd wordende. Het waren platbodemspraauwen met een kadjanghuis er op, die te naauwer nood $1^1/_2$ voet diep gaan; sommigen worden ter voorkoming van het omslaan van vlerken voorzien. Uit den bouw dezer vaartuigen kan men nagaan tot welke ondiepte de rivieren hooger op in het verre binnenland vervallen.

De kleine Siakrivier ontlast zich in zee, eene duitsche mijl benoorden de monding der groote Siakrivier; alhoewel minder breed en diep dan die is zij toch een niet onbelangrijke stroom, die mede diep landwaarts in ontspringt en tot handelsweg dient. Meer bijzonderheden heb ik ten haren aanzien niet kunnen vernemen.

Delfstoffelijke rijkdom.

Volgens Crawfurd's Dictionary of the Indian Islands zou Siak tin, steenkolen en goud bevattende gronden bezitten.

Ook mij was dit door eenigen der hoofden medegedeeld.

Toen ik echter van mijnen wensch deed blijken om die gronden te gaan bezigtigen, was geen mijner berigtgevers in staat meer bepaald de plaatsen te noemen en aan te wijzen waar ze gelegen zouden zijn (1).

Op grond daarvan vermeen ik te mogen aannemen, dat, hoe mogelijk het bestaan van een delfstoffelijken rijkdom ook is,

(1) Alleen noemden zij het *verre binnenland.*

Digitized by Google

de kennis dienaangaande tot op dit oogenblik nog zeer ongewis is, daar toch niet kan worden verondersteld, dat eenige dubbelzinnigheid bij mijne, zich tot het geven van eenige bepaalde aanwijzingen onmagtig verklaard hebbende berigtgevers in het spel is gekomen, naardien ik hunne mededeelingen ter zake niet uitgelokt had, maar zij die eigener beweging deden.

Sedert het vorenstaande was geschreven, heeft een nader verblijf in Siak doen zien, dat de mij gegeven inlichtingen niet altijd juist of volledig waren. Het volgende bevat eenige nadere inlichtingen en opmerkingen.

Zamenstelling van het rijk.

Sub § *c.* der nomenclatuur van de bestanddeelen van het rijk is gezegd dat Pekan-baroe is gelegen op de westelijke grens van het rijk.

Dit moet zijn: op de z. z. w. grens van Mandau.

Sub § *d.* der nomenclatuur (als boven) wordt gesproken van het landschap Mandau.

De ligging van hetzelve is ten zuiden van Siak.

Sub § *e.* der nomenclatuur (als boven) is verzuimd te gewagen van het ten noorden van de Brouwerstraat gelegen eiland Roepati.

Dit eiland wordt door eenen zeearm, in eene rigting van het noorden tot het zuiden, in twee deelen gescheiden; het westelijke deel heet Doemei, het oostelijke Selat-marang.

Overigens zijn er nog eene menigte kleine eilandjes langs de oostkust gelegen, die zeer onbeduidend en meerendeels onbewoond zijn.

Sub § *f.* der nomenclatuur (als boven) had de volgorde gesteld moeten worden als volgt:

Digitized by Google

1. Tanah-poeteh.
2. Bangko.
3. Koeboe.

Sub § *g.* der nomenclatuur (als boven) is gezegd dat Tapongkiri en Tapong-kanan zijn gelegen op de grens van Siak.

Dit moet zijn: op de zuidelijke grens.

Met betrekking tot de verpligtingen der sub §§ *f.* en *g.* vermelde onderhoorigheden is thans opgegeven, dat die op het stuk van belastingen gelijk zijn met die voor het rijk van Siak zelf geldende en bovendien bestaan uit het servituut:

a. Om alle natuurlijke voortbrengselen van het land aan den sulthan, als hij zulks verlangt, te moeten leveren tegen $\frac{4}{5}$ van den marktprijs.

b. Om de koopmanschappen des sulthans, tot afzet toegezonden (serahan), met eene verhooging van den inkoopsprijs ad 100% aan te slaan.

Bevolking.

Het vermoeden, uitgedrukt onder dit hoofd, dat de bevolkingcijfers te laag zouden gesteld zijn, heeft zich, met betrekking tot het eiland Bangkalis, bereids bewaarheid, kunnende het dáár gevestigde zielental, zoo als thans is gebleken, gerust op 250, of 50 huisgezinnen, gesteld worden.

Overigens is ook onder dit hoofd verzuimd te gewagen van Roepati, dat eene bevolking van 250 zielen, allen zoogenaamde boschmenschen, telt.

De boschmenschen in het Siaksche rijk en deszelfs onderhoorigheden zijn thans gebleken eene vrij wat talrijker klasse uit te maken, dan men vroeger heeft doen voorkomen; ook staan zij niet op dien lagen trap van beschaving, welken men toen heeft goedgevonden hun toe te wijzen. Overigens is mij thans gebleken, dat zij allezins vatbaar schijnen voor industriële ontwikkeling. Niet alleen vervaardigen zij eene groote hoeveelheid

Digitized by Google

van deugdzame kadjangmatten en atap voor den uitvoerhandel, maar houden zij zich ook onledig op groote schaal met het vangen en slagten van wilde varkens, om daarna den reuzel dier dieren, door middel van koking, te bereiden en te Singapoera op de markt te brengen, waar het artikel, onder de daar gevestigde talrijke chinesche bevolking, zeer gezocht is.

Daar deze industrie door de vestiging der chinezen in deze oorden is uitgelokt moeten worden, vermeen ik uit het feit van haar bestaan de gevolgtrekking te mogen maken, dat, bij eventuele landbouwkundige ondernemingen binnen Siak, op de boschmenschen eenigzins als arbeiders gerekend zal mogen worden (1).

De boschmenschen hebben hier en daar hoofdvestigingen, zoo als te Rawa, Aki en Selat-marang, waarna zij en de zoodanigen, die geacht worden onder de hoofden dier hoofdvestigingen te sorteren, onderscheiden worden en bekend staan onder de namen van orang-Rawa, orang-Aki enz. enz.

Het vorstelijk huis.

De tegenwoordige sulthan Ismaïl heeft bij tongkoe Agong vier kinderen, te weten: 3 zoons en 1 dochter; de oudste dezer zoons is thans 13 jaren en, even als zijne jongere broeders, van eene in het oog vallende intelligentie.

Inkomsten door den sulthan en verdere grooten genoten wordende.

Met betrekking tot den sulthan is sub § 3 gesproken van een monopolie in rotan, ivoor, was en bezoarsteenen (goeliga), waarvan hij de voordeelen geniet; onder bijvoeging dat dit mono-

(1) In hoogere mate zal bij soortgelijke ondernemingen ook op de menschen der soekoe Talang gerekend kunnen worden, die, zoo als hun naam aanduidt, landbouwers van geboorte zijn.

Digitized by Google

polie is gebaseerd op eene levering tegen $\frac{1}{5}$ der waarde van de genoemde artikelen.

Thans is bij nader onderzoek gebleken, dat geene levering tegen $\frac{1}{5}$ kan worden gevorderd, maar wel tegen $\frac{4}{5}$ der waarde.

Verder dat geen monopolie, zoodanig als dat sub § 4 is beschreven, bestaat, doch dat de sulthan aanspraak heeft op de helft van al het ivoor, verzameld wordende in de bosschen van Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil als belasting, terwijl hij de voorkeur heeft om de wederhelft, tegen betaling van de volle waarde, in te koopen.

Overigens:

1°. Dat, met verlating van het nog in junij jl. bestaande stelsel, om het produkt der troeboekvisscherij te treffen door middel van een uitgaand regt, die visscherij thans aan een dadelijk regt ten behoeve van den sulthan is onderworpen, met opheffing van het vroeger bestaan hebbende uitgaand regt.

Bedoeld dadelijk regt bestaat in eene heffing van 3 sp. matten per *arow* of net (1), waarmede wordt gevischt gedurende 3 dagen na nieuwe dan wel volle maan, te voldoen voor iederen vischtermijn.

De opbrengst van dit regt wordt, volgens de nu laatstelijk getroffen regeling, zoodanig verdeeld, dat wordt genoten:

a. door den sulthan de te Boekit-batoe geheven belasting.

b. door den onderkoning de te Boeroe-bakal geheven belasting.

c. door de soekoehoofden van Tanah-datar, Lima-poeloe en Pasisir, ieder voor $\frac{1}{3}$, de te Bangkalis geheven belasting.

2°. Dat ten behoeve van den sulthan wordt geheven eene belasting op den doortogt door het rijk van alle personen te huis behoorende buiten de bovenlandsche grenzen van hetzelve, bekend onder de algemeene benaming van orang-rawa, van 3 sp. matten

(1) De maat der arow is 120 vademen.

Digitized by Google

op de heen- en 2 op de terugreis. Zoo de reiziger behoort tot eene der IV Soekoes (Tanah-datar, Lima-poeloe, Pasisir en Kampar) moet van deze belasting aan het betrokken soekoehoofd worden uitgekeerd 2 sp. matten voor de heen- en 1 voor de terugreis (1).

Deze belasting wordt geacht te sorteren onder de douane regten, zoodat de onderkoning er een derde aandeel in geniet.

3°. Dat de sulthan bevoegd is zich, tegen $\frac{4}{5}$ der marktwaarde, te doen leveren al de in de bosschen van de distrikten Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil verzameld wordende was, nadat de panghoeloe's dier distrikten er zich alvorens van hebben meester gemaakt, tegen betaling van $\frac{1}{3}$ der waarde, bij de oorspronkelijke verzamelaars.

4°. Dat de sulthan bevoegd is:

a. om zich al de natuurlijke voortbrengselen van de onderhoorigheden des rijks (Tanah-poeteh, Bangko, Koeboe, Bila, Paneh, Kwaloe, Asahan, Batoe-barah, Bedageh, Padang, Serdang, Pertjoet, Pebangoengan, Deli, Langkat, Temian, Tapong-kiri en Tapong-kanan) te doen leveren tegen $\frac{4}{5}$ der marktwaarde.

b. om naar evengenoemde onderhoorigheden koopmanschappen te zenden, die met eene prijsverhooging, niet te boven gaande 100°/₀, moeten opgenomen worden.

5°. Dat geen koelit-tangar, dan op eene licentie, namens den sulthan uit te reiken, mag worden verzameld, voor de afgifte van welke licentie moet worden betaald 3 sp. matten per tonkanglading van het artikel.

Het meerendeel dezer belasting wordt geïnd door bloedverwanten van den sulthan, gevestigd in deelen van het rijk, aangewezen om in hun onderhoud te voorzien.

---

(1) Behalve de 3 en 2 sp. matten wordt van den reiziger nog $\frac{1}{2}$ sp. mat voor den bandhar geheven.

Digitized by Google

Ten aanzien van den onderkoning valt hier op te teekenen, dat vermits de douane regten op de voortbrengselen der visscherij sedert junij jl. zijn opgeheven, hem als compensatie deswege is toegekend de opbrengst der daarvoor in de plaats gestelde dadelijke belasting op de visscherij (zie hiervoren onder den sulthan § 1).

De tongkoe panglima besar is, na mijn geschrift van julij jl., overleden en tot dus ver nog niet vervangen, dat waarschijnlijk ook vooreerst wel niet zal geschieden.

De inkomsten van Klapa-pati, door hem genoten, bestonden in de opbrengst der belasting op de visscherij (eerst de douane regten en daarna de dadelijke heffing).

Thans zijn die inkomsten, ieder voor $\frac{1}{3}$ deel toegewezen aan de soekoehoofden van Tanah-datar, Limapoeloe en Pasisir, met wijziging in zoo ver van het ten hunnen aanzien vroeger geregelde en beschrevene sub § 4 onder dit hoofd van mijn vroeger geschrift.

Regt tot het heffen van eenig hoofdgeld van hunne onderhoorigen is thans bepaald gebleken niet te bestaan en wordt dan ook voor stellig opgegeven niet te geschieden.

Het monopolie in amfioen en zout van den datoe laksamana, bedoeld sub § 1 van mijn vroeger geschrift, is in zoo ver beperkt, dat hij tegen geen hoogere winst dan 100% boven den inkoopsprijs verkoopen mag.

De grondslag van zijn monopolie in de natuurlijke voortbrengselen der bosschen onder zijn gebied (zie § 2 van mijn eerste geschrift) is eene betaling van de helft der waarde.

Met betrekking tot de panghoeloe's van Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil valt nog aan te teekenen:

1°. dat de belasting in natura van 10% op de binnen hunne jurisdiktie aangekapte rotan alleen door vreemdelingen behoeft te worden voldaan.

2°. dat zij voor de was aan hen te leveren, hebben te be-

Digitized by Google

talen $\frac{1}{3}$ der marktwaarde en verpligt zijn het daarna aan den sulthan tegen $\frac{1}{3}$ der marktwaarde af te staan.

Aan den panghoeloe van Mandau zijn geene inkomsten van 's rijkswege toegekend; de bandhar van Pekan-baroe geniet als zoodanig vrijstelling van regten voor eene handelspraauw en 2 soekoe ringit van iederen orang-rawa (1), die binnen zijne jurisdiktie aankomt.

Regtspraak.

Het genot van de helft der ontvreemde en achterhaalde goederen door de leden van de regtbank, die in de zaak uitspraak deden, is thans gebleken een misbruik te zijn, dat niet langer zal worden bestendigd.

Grondbezit.

De regten der panghoeloe's op de boomen die was voortbrengen gelden alleen in het eigenlijke Siak.

Veeteelt.

Op het eiland Bangkalis worden mede eenige verwilderde runderen aangetroffen; het vleesch van die dieren is van eene uitmuntende hoedanigheid bevonden.

Belastingstelsel.

Bij eene naauwgezette opname is thans gebleken dat het belastingstelsel kan worden omschreven als volgt:

Opgave der wettig bestaande en werkende belastingen in het rijk van Siak Sri Indrapoera en onderhoorigheden.

A. *Belastingen op den handel.*

Een inkomend regt van de waarde der goederen, als:

---

(1) Het wordt herinnerd, dat onder deze benaming worden verstaan de inlanders buiten de binnenlandsche grenzen van het rijk te huis behoorende.

Digitized by Google

5% voor vreemdelingen en 4% voor de landzaten, behoudens een speciaal regt, onverschillig of de invoer door vreemdelingen dan wel door landzaten plaats heeft, van:

1 dollar en 60 centen per kojan zout.
1 " . . . . . " kodi tabak van 20 krandjangs.
25 dollarcenten . . " pikol trasi.
20 " . . . " 1000 stuks troeboek.

Een uitgaand regt van:

2 dollars . . . per pikol was.
2 " . . . " " getah.
50 dollarcenten . . " " koffij.
50 " . . . " " gambier.
30 dollarcenten . . " 100 bossen rotan boelat.
25 " . . . " 100 " " blah.
5 dollars . . . " pikol olifantstanden.
50 dollarcenten . . " " tabak.
1 dollar . . . " paard.
25 dollarcenten . . " buffel.
5 dollars . . " 1000 stuks rotanstokken.
40 dollarcenten . . " pikol damar mata koetjing.
2 dollars . . " 100 tampings sagoe.

B. *Belasting op de visscherij.*

Een regt van 3 dollars per arow (net), waarmede wordt gevischt gedurende drie dagen na nieuwe dan wel volle maan, te voldoen voor iederen vischtermijn.

De arow is lang 6 oeta's; de oeta 20 vademen.

C. *Belasting op den doortogt.*

Personen, te huis behoorende buiten de bovenlandsche grenzen van het rijk (orang-Rawa), het rijk doortrekkende om zich over zee naar elders te begeven, zijn onderworpen aan eene

Digitized by Google

belasting van $3\frac{1}{2}$ dollar op de heen- en $2\frac{1}{2}$ dollar op de terugreis per hoofd.

D. *Belasting op de voortbrengselen der bosschen.*

1°. Al de rotan, het ivoor, was en de bezoarsteenen (goeliga), verzameld wordende in de bosschen van de landschappen Mandau en Pekan-baroe, moeten aan den sulthan, als hij zulks verlangt, geleverd worden tegen $\frac{4}{5}$ van de marktwaarde.

2°. Al het ivoor, verzameld wordende in de bosschen der distrikten Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil, moet voor de helft aan den sulthan worden geleverd als belasting en voor de wederhelft, zoo hij zulks verlangt, tegen betaling van den vollen marktprijs.

3°. Al de rotan en was, verzameld wordende in de bosschen behoorende onder het gebied van den datoe laksamana te Boekit-batoe, moet aan hem, zulks verlangende, geleverd worden tegen de helft van de marktwaarde.

4°. Van al de rotan, door vreemdelingen verzameld wordende in de bosschen onder het gebied van de panghoeloe's van Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil, moet aan die panghoeloe's worden opgebragt eene belasting in natura van 10%, van welke het produkt daarna aan den mentara-kiri, wanneer deze zulks verlangt, moet worden geleverd tegen den prijs van de markt.

5°. Voor de licentie tot het verzamelen van koelit-tangar moet worden betaald 3 dollars per tonkang.

E. *Monopolie.*

1°. De datoe laksamana te Boekit-batoe heeft het uitsluitend regt om, binnen zijn ressort, opium en zout te debiteren tegen eenen prijs, niet te bovengaande 100% boven den inkoopsprijs te Singapoera.

Digitized by Google

2°. Al de in de bosschen van de distrikten Siak-besar, Betong, Rempah en Siak-ketjil verzameld wordende was moet aan de panghoeloe's dier distrikten tegen $\frac{1}{5}$ van den marktprijs worden geleverd; hebbende de sulthan daarna het regt zich die was, op zijne beurt, door de panghoeloe's te laten leveren tegen betaling van $\frac{4}{5}$ der marktwaarde.

F. *Belastingen, geldende in het bijzonder voor de onderhoorigheden*:

(Tanah-Poeteh, Bangko, Koeboe, Bila, Paneh, Kwaloe, Asahan, Batoe-barah, Bedageh, Padang, Serdang, Pertjoet, Pebangoengan, Deli, Langkat, Temian, Tapong-kiri en Tapong-kanan).

1°. De voortbrengselen van het land moeten aan den sulthan, als hij zulks verlangt, geleverd worden tegen $\frac{4}{5}$ van derzelver marktprijs.

2°. De koopmanschappen, door den sulthan ter verkoop gezonden wordende, moeten worden overgenomen met eene verhooging van den inkoopsprijs, niet te bovengaande 100%.

G. *Heerediensten.*

1°. Ten dienste van de algemeene zaak kunnen alle ingezetenen van het rijk en zijne onderhoorigheden worden opgeroepen, voor zoo lang als noodig mogt zijn, tegen genot van voeding. Over de leden der IV Soekoe's (Tanah-datar, Lima-poeloe, Pasisir, en Kampar) wordt echter eerst bij ongenoegzaamheid der overige bestanddeelen van de bevolking beschikt.

Over de leden van de soekoe Talang kan niet buiten het eigenlijke Siak, noch ten oorlog worden beschikt, en moeten zij meer in het bijzonder worden gebezigd voor aardwerken en het maken van omheiningen, tot welk laatste zij tevens de benoodigde materialen leveren.

Digitized by Google

2°. Voor bijzonder gebruik van den sulthan en zij die met hem het rijksbewind deelen (dus ook de hoofden der IV Soekoe's) zijn de hamba-radja en de leden der IV Soekoe's respektievelijk verpligt, daartoe opgeroepen, op te komen, doch voor niet langer dan drie dagen en tegen genot van voeding.

3°. Bouwstoffen, benoodigd voor de verdediging van het land, zijn allen gelijkelijk verpligt aan te brengen; ieder deel der bevolking evenwel onder de leiding van hare eigene hoofden.

4°. Bouwstoffen voor bijzonder gebruik van den sulthan en de leden van het vorstelijk gezin moeten aangebragt worden door de boschmenschen (orang-aki).

5°. Bouwstoffen voor bijzonder gebruik van de rijks- en andere grooten moeten aangebragt worden door het volk onder hun dadelijk gezag.

6°. De zoogenaamde orang-tjidong zijn verpligt in het aanmaken van de voor den sulthan benoodigde praauwen te voorzien.

De Siakrivier.

De diepte van deze rivier is thans gebleken voor de hoofdplaats Siak (1), bij lagen waterstand, 12 vademen te bedragen; hare breedte is daar 210 N. ellen.

Door said Ali bin Hasan Alhabasji, een behuwd-broeder van den sulthan, die zich sedert ruim 30 jaren in het Siaksche ophoudt en zich uitgeeft voor eenen zoon van den nu voor ruim 3 jaren te Soerabaja overleden pangeran said Hasan Alhabasji, is mij verzekerd, dat er eene regtstreeksche communicatie te water van Poeloe Lawan (bij ons bekend onder den naam van Kampar) naar Paja-kombo (Padangsche bovenlanden) bestaat, en hij van dezelve meer dan eens heeft gebruik gemaakt. Zoo als bereids vroeger opgegeven is bestaat er mede een waterweg van Siak naar Poeloe Lawan.

---

(1) Is op ± 9 uren afstand linia recta van zee gelegen.

Digitized by Google

Overigens acht ik het niet onbelangrijk hier bekend te stellen, dat, tijdens mijn aanzijn voor Klapa-pati, zich daar aan boord van Z. M. stoomschip Merapi kwam vervoegen de maleijer, zich noemende Padoekoe Sindoro, van de soekoe Petapang, negorij en laras Pangkalan, onder Paja-kombo.

Deze man had de reis gemaakt als volgt:

Van	Paja-kombo	naar	Pankalangan,	te land	1 dag.
"	Pankalangan	"	Tandjong-Bleh,	te water	$\frac{1}{2}$ "
"	Tandjong-Bleh	"	Tandjong-Pauw,	" "	$\frac{1}{2}$ "
"	Tandjong-Pauw	"	Moeara-Mai,	" "	$1\frac{1}{2}$ "
"	Moeara-Mai	"	Tandjong-Aleh,	" "	$\frac{1}{8}$ "
"	Tandjong-Aleh	"	Batoe-besoerat,	" "	$\frac{1}{8}$ "
"	Batoe-besoerat	"	Kota-tengah,	" "	$\frac{1}{2}$ "
"	Kota-tengah	"	Kota-renah,	te land	$\frac{1}{2}$ "
"	Kota-renah	"	Kebon,	" "	$\frac{1}{2}$ "
"	Kebon	"	Kali-anten (1),	" "	$\frac{1}{2}$ "
"	Kali-anten	"	Kasiken (2),	" "	$\frac{1}{2}$ "
"	Kasiken	"	Batoe-gadjah (3),	te water	1 "
"	Batoe-gadjah	"	Patah-pahang (4),	" "	2 "
"	Patah-pahang	"	Pantai-tjermen (5),	" "	1 "
"	Pantai-tjermen	"	Tapong (6),	" "	$\frac{1}{2}$ "
"	Tapong	"	Pekan-baroe,	" "	$1\frac{1}{2}$ "
"	Pekan-baroe	"	Siak,	" "	2 "

Te zamen $12\frac{5}{6}$ dagen.

(1) Volgens Padoekoe Sindoro in dit de grensplaats onder direkt nederlandsch gezag.

(2) Zelfstandig land onder het bestuur van eenen bandhahara.

(3) Als boven.

(4) Als boven.

(5) Ondergeschikt aan Patah-pahang en bestuurd door eenen panghoeloe.

(6) Onder Siak.

Digitized by Google

De reis te water was zeer bespoedigd, doordien gedurende het gansche trajekt zware afwateringen ondervonden waren.

Visscherij.

De Brouwerstraat is schier uitsluitend de plaats waar eene beduidende visscherij plaats heeft en bij uitsluiting de om zijne kuit zoo gezochte troeboek gevischt wordt.

Met nieuwe en volle maan bezoeken groote scholen van dezen visch de Brouwerstraat en trekken door tot aan de monding der Siakrivier, van waar zij, na een tijdsverloop van 3 à 4 dagen, naar zee terugkeeren. Gedurende dit tijdsverloop hebben de visscherijen plaats.

Men beweert te Siak, dat bij het binnenkomen van de Brouwerstraat zich nog geene kuit in den visch bevindt en deze zich eerst vormt nadat hij in aanraking is geweest met het zoete rivierwater, dat al zeer spoedig na het binnentrekken van Brouwerstraat plaats heeft of moet hebben, daar de visch, in het begin van zijne verschijning gevangen, schier zonder eenige uitzondering van kuit is voorzien, hetgeen geleidelijk afneemt naar mate de vischtermijn verloopt, wordende bij het einde van denzelven, te naauwernood op de vijf vissehen een met kuit aangetroffen.

Met betrekking tot de visscherij is het jaar in perioden van rijkdom en schaarschte aan visch verdeeld; de eerste noemt men *kenah*, de laatste *kaus*.

Met volle maan van januarij jl. trad de periode *kaus* in, die na verloop van drie maanden, dus met volle maan van april, door de periode *kenah* werd afgewisseld, welke, met gelijke tusschenruimte van 3 maanden, vervolgens weer voor de periode *kaus* heeft plaats te maken.

De visscherij van den troeboek heeft tot eenige bijgeloovige overleveringen aanleiding gegeven. Zoo schrijft men het periodiek bezoek der monding van de Siakrivier door den troeboek

Digitized by Google

daaraan toe, dat zich eenige haaijen van uitmuntende schoonheid op den vasten Sumatrawal bevinden en de troeboek begeerig is met hen te paren, zonder dat zulks evenwel tot dus ver is mogen gelukken.

Ook vindt men vischbezweerders, onder den naam van panghoeloe-poekat, wier tusschenkomst wordt ingeroepen om den geregelden loop der verschijningen te herstellen, wanneer die komt te falen, en dit, zoo als men beweert, met het beste gevolg.

Gedurende de periode *kaus* wordt er gewoonlijk twee malen 's maands gevischt; eens na nieuwe en eens na volle maan.

Gedurende de periode *kenah* wordt er gewoonlijk maar eens gevischt, omdat er dan zoo veel tijd meer noodig is tot bereiding van de vangst en het herstellen der netten.

De netten (arow) waarmede wordt gevischt, zijn treknetten, waarvan het kleinste lang is 120 en het grootste 360 vademen; voor de behandeling van welk laatste drie sampans en tien opvarenden en voor het eerste twee sampans en vijf opvarenden gevorderd worden.

Voor het net van 360 vademen wordt de vangst gesteld op een maximum van 4000 en een minimum van 1000 en voor het net van 120 vademen op een maximum van 1200 en een minimum van 250 visschen.

De gemiddelde marktprijzen der voortbrengselen van de visschen zijn:

Troeboek (gedroogd) 20 sp. matten per 1000 stuks.

Telor troeboek-asin, of kuit van jonge formatie, die zich ligt in eene olieachtige vloeistof oplost, $1^1/_4$ sp. mat per 100 stuks.

Telor troeboek-tawar, zijnde kuit die aan de vereischten voldoet, 2 à $2^1/_2$ sp. mat per 100 stuks.

De kosten van de grondstoffen voor een net van 120 vademen, beloopen 8 sp. matten.

Digitized by Google

BERIGTEN.

Opgaven van bestuurders van gewesten.

WESTKUST VAN SUMATRA.

De hierna volgende lijst begint met 1660, het jaar der komst ter gemelde kust van den opperkoopman J. Groenewegen, welke beschouwd wordt als de grondvesten te hebben gelegd, waarop langzamerhand het gebouw onzer heerschappij werd opgetrokken. Voor het jaar 1660 bestonden onze vestigingen uit enkele kantoren, door eenen resident of koopman bestuurd, welke laatsten, bij gemis van een hoofdgezag, als het ware ieder op zich zelven stonden en zich weinig om elkander bekreunden.

Bij deze opgave van bestuurders vermeende ik te mogen voegen, als belangrijk voor de geschiedenis van dit gewest, eene lijst, waarin de namen der verdienstelijke officieren zijn vermeld, welke het militair kommando daar ter plaatse gevoerd hebben en nog voeren, van af het tijdstip der weder in bezitneming tot heden.

Het grootste getal dier uitstekende mannen was trouwens ook met het hoogste civiel gezag bekleed en men mag aan hen, met het volste regt, den staat van rust en bloei toeschrijven, waarin zich het onderwerpelijk gewest thans mag verheugen.

Ter loops zij eindelijk aangestipt, dat in het jaar 1595 nederlandsche schepen voor het eerst hunne vlag langs hetzelfde westerstrand van Sumatra vertoonden, dat in een later tijdperk tot tooneel zou strekken van zoo vele roemrijke overwinningen onder dat doek behaald.

Digitized by Google

I. Van 1660 *tot* 1795.

1.	J. Groenewegen, opperkoopman.	1660
2.	J. Gruis, kommissaris.	1666
3.	K. Verspreet, opperkoopman.	1667
4.	J. J. Pits, kommandeur.	1667
5.	M. Hurdt, "	1677
6.	L. Pit, kommissaris.	1680
7.	J. van Leene, kommandant.	1681
8.	J. K. Couper, opperkoopman.	1685
9.	M. van Mechelen, "	1686
10.	J. K. Couper, "	1686
11.	A. Boudens, koopman.	1686
12.	A. le Sage, kommandant.	1687
13.	A. Boudens, "	1692
14.	C. Beernink, "	1697
15.	A. Ducamp, kommandant.	1700
16.	J. Teding, "	1701
17.	P. Steur, koopman.	1703
18.	A. Schepmoes, kommandant.	1704
19.	C. de Heide, "	1707
20.	P. Barker, "	1708
21.	K. F. Hofman, "	1710
22.	A. Patras, "	1717
23.	A. de Groot, gezaghebber.	1721
24.	E. Buik, "	1724
25.	F. H. Mumme, opperkoopman.	1730
26.	J. Bruijnink, kommandant.	1734
27.	G. F. Haverman, "	1736
28.	C. W. van der Feltz, "	1742
29.	C. Elzevier, "	1748
30.	M. J. van Jasinga, "	1750
31.	F. F. van Herzeele, "	1755

Digitized by Google

32. T. van de Wal, kommandant. 1758
33. E. L. Senff, " 1760
34. H. van Staveren, " 1763
35. K. Palm, opperhoofd. 1771
36. J. Siberg, kommandant. 1776
37. J. van Heemskerk, " 1779

Engelsch tusschenbestuur van 1781—1784.

38. C. H. von Eratts, kommandant. 1785
39. P. H. J. van der Stengh, " 1791
40. P. F. Chassé, opperkoopman. 1792

In 1793 werd het bestuur korten tijd geschorst, wegens de vermeestering van Padang, bij kapitulatie, door de franschen onder Le Mesme.

41. D. Terhoeff, kommandant. 1795

Engelsch tusschenbestuur van 1795—1819.

II. Van 1819 *tot heden.*

A. Gouvernements kommissarissen.

1. J. du Puij, resident, gekommitteerde voor de overname in 1818 en 1819.
2. C. J. Riesz, generaal majoor; van mei tot oktober 1833. alleen; en gezamenlijk met
3. J. I. van Sevenhoven, raad van Indie, van oktober tot december 1833.

J. I. van Sevenhoven alleen; van december 1833 tot maart 1834.

4. F. D. Cochius, generaal majoor; van januarij tot september 1837.
5. Mr. P. Merkus, vice-president van den raad van Indie; van november 1839 tot december 1840.

Digitized by Google

B. Civiele en militaire gouverneurs.

1. A. V. Michiels, generaal majoor titulair; van november 1837 tot januarij 1849.
2. A. van der Hart, luitenant kolonel; van januarij tot augustus 1849 (waarnemend).
3. J. van Swieten, generaal majoor; van augustus 1849 tot heden.

C. Residenten (over het geheel).

1. J. du Puij, resident; van mei 1819 tot december 1823.
2. A. T. Raaff, luitenant kolonel; van december 1823 tot april 1824.
3. G. A. Baud, assistent-resident; van april tot november 1824 (waarnemend).
4. H. I. J. L. Ridder de Stuers, generaal majoor; van november 1824 tot julij 1829.
5. H. Mac Gillavrij, resident; van julij 1829 tot februarij 1831.
6. C. P. J. Elout, kolonel; van februarij 1831 tot oktober 1833.
7. E. A. Francis, resident; van oktober 1833 tot november 1837.

D. Residenten in de hoofdafdeelingen.

a. Padang.

1. J. A. Vriesman, resident; van 1838 tot 1840.
2. C. P. C. Steinmetz, kapitein; van 1840 tot 1841 (waarnemend).

b. Ajer-bangies.

1. C. P. C. Steinmetz, kapitein; van 1837 tot 1840 (waarnemend).
2. P. J. B. de Perez, resident; van 1840 tot 1841.
3. A. L. Weddik, resident; van 1841 tot 1844.

Digitized by Google

c. Padangsche bovenlanden.

1. C. P. C. Steinmetz, resident; van 1841 tot 1848.
2. A. van der Hart, luitenant kolonel; van 1848 tot 1853 (waarnemend).
3. P. T. Couperus, resident; van 1853 tot 1856.
4. H. M. Andrée Wiltens, resident; van 1856 tot heden.

d. Tapan-oeli.

1. A. van der Hart, luitenant kolonel; van 1843 tot 1848. (waarnemend).
2. P. T. Couperus, resident; van 1848 tot 1853.
3. F. H. J. Netscher, resident; van 1853 tot 1855.
4. J. Blok, resident; van 1855 tot 1857.
5. J. van der Linden, resident; van 1857 tot heden.

E. Militaire kommandanten.

1. P. Deinema, kapitein; van mei 1819 tot maart 1821.
2. L. Goffinet, id; van maart tot oktober 1821.
3. A. T. Raaff, overste; van oktober 1821 tot april 1824.
4. F. Laemlin, majoor; van april tot november 1824.
5. H. I. J. L. Ridder de Stuers, kolonel; van november 1824 tot julij 1829.
6. D. L. de Rochemont, kapitein; van julij 1829 tot februarij 1831.
7. C. P. J. Elout, kolonel; van februarij 1831 tot oktober 1833.
8. J. H. C. Bauer, luitenant kolonel; van oktober 1833 tot februarij 1836.
9. J. B. Cleerens, generaal majoor tit.; van februarij 1836 tot mei 1837.
10. A. V. Michiels, generaal majoor tit.; van mei 1837 tot januarij 1849.

Digitized by Google

11. A. van der Hart, luitenant kolonel; van januarij tot augustus 1849 (waarnemend).
12. J. van Swieten, generaal majoor; van augustus 1849 tot heden; tweede militaire kommandant L. A. Boers, kolonel; van november 1854.

H. VON ROSENBERG.

PREANGER-REGENTSCHAPPEN.

Van Motman	1816	tot	1820
Luitenant kolonel jhr. R. L. van der Capellen	1820	"	1826
P. Le Clercq.	1826	"	1827
W. N. Servatius	1827	"	1828
O. C. Holmberg de Beckfelt. . . .	1828	"	1838
P. Le Clercq	1838	"	1839
Jhr. J. F. Hora Siccama.	1839	"	1841
Generaal majoor tit. J. B. Cleerens .	1841	"	1846
P. J. Overhand.	1846	"	1851
C. P. C. Steinmetz	1851	"	1855
Jhr. mr. H. C. van der Wijck. . .	1855	"	1858
C. van der Moore	1858	"	heden.

Huwelijkspenningen. — In vroegeren tijd was het, meer dan thans, gebruikelijk, ter herinnering aan echtverbindtenissen of verjaringen, penningen te doen slaan, die aan vrienden en magen tot aandenken werden geschonken. Zulke penningen worden nog, in groot aantal, in de kabinetten in Europa aangetroffen, alwaar zij voornamelijk voor navorschers van genealogie en niet zelden voor kunstliefhebbers groote waarde hebben. Ook daarom mogen zij in het reeds zoo belangrijke penning-

Digitized by Google

kabinet van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen niet ontbreken, en de eerste bijdragen van dien aard heeft het Genootschap te danken aan de warme belangstelling van deszelfs lid, den heer J. S. van Coevorden, sekretaris der residentie Soerabaja. De door ZEd. in galvanoplastiek geschonken huwelijkspenningen zijn de volgenden:

I. Middellijn: 3.5 ned. duimen. Zilver. Voorz.

Ter
Gedachtenis
van den 25ste *ver-*
Jaardag van 't hu-
welijks verbond van
Carl A: Lundberg Ja-
cobson, en Joh: Jac:
Hamer. op den
19 *Julij* 1814.

Keerz.

Op t' Eiland
JAVA
Grisse.

II. Middellijn: 2.6 ned. duimen. Zilver. Voorz. Een lauwerkrans, en daarin:

C. A. F.
LOTH
EN
C. VAN
NAERSSEN.

Keerz. Een lauwerkrans, en daar binnen een mirtenkrans; tusschen beide kransen:

VIJF EN TWINTIG JARIGE
BRUILOFT.

Digitized by Google

Deze penning heeft geen jaartal, maar daar de heer C. A. F. Loth en zijne huisvrouw C. van Naerssen op 3 maart 1839 hunne gouden bruiloft hebben gevierd, zoo is de penning geslagen voor de zilveren bruiloft op 3 maart 1814.

Er moeten nog vele zoodanige huwelijkspenningen in Indie gevonden worden, en wij bevelen het kabinet van het Bataviaasch Genootschap ten sterkste aan, om dezelven daarin te verzamelen en daardoor aan de vergetelheid te onttrekken.

E. Netscher.

Digitized by Google

ERRATA

IN DE

Opmerkingen naar aanleiding van het Ontwerp van een Maleisch woordenboek, enz.

VAN

A. B. COHEN STUART.

Blz. 293, r. 1 v. b. *voor* der gewone *lees:* de gewone.
r. 1 v. o. „ concentratie „ centralisatie.
„ 300, r. 17 v. b. „ over een brengen „ overeenbrengen.
„ 301, r. 7 v. o. *staat in sommige exemplaren* r *in plaats van* ر
„ 304, r. 3 v. b. „ Mal. geschriften leest *lees:* Mal. geschriften in Arabisch karakter leest.
„ 305, r. 18 „ „ *tusschen* de *en* liever *staat in sommige exemplaren* e, *in andere niets; lees* ę.
„ 308, r. 7 „ „ *voor* in r. 5 *lees:* blz. 550, r. 5.
„ 309, r. 7 „ „ „ *ăadat* „ *ăādat*.
„ 310, r. 9 v. o. „ عيِن „ عين
„ 311, r. 6 en 8 v. b. „ عَيْن „ غَيْن
„ 313 r. 7 v. b. „ geen „ geene.

Digitized by Google

Blz.	321	r.	6	v. b.	*voor*	peng-āātjap	*lees:*	peng-aātjap.
„	322	r.	6	„ „	„	596	„	569.
„	323	r.	3	„ „	„	**g. w.**	„	**g w.**
„		r.	13	„ „	„	**ps. 2**	„	**ps. s.**
„	324	r.	13	v. o.	„	**v b.**	„	**vb. 4.**
„	328	r.	3	v. b.	„	ĕpas	„	lĕpas.

Digitized by Google

VERGADERINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

BESTUURSVERGADERING GEHOUDEN DEN 23sten JULIJ 1857.

Tegenwoordig zijn de HH.

Jhr. F. V. A. Ridder De Stuers, **President.**
Mr. A. J. Swart, **Vice-president.**
P. J. B. de Perez.
J. Tromp.
J. Munnich, **Bibliothekaris.**
R. Friederich, **Adjunkt-bibliothekaris.**
D. Janette Walen, **Thesaurier.**
E. Netscher.
A. W. P. Weitzel.
Dr. P. Bleeker, **Sekretaris.**

I. De president opent de vergadering met eene toespraak aan HH. direkteuren, waarin hij te kennen geeft het voorzitterschap, hem door de vereerende keuze van het bestuur aangeboden, niet op zich te hebben genomen, dan met den vasten wil het mogelijke te doen, ten einde 's genootschaps bloei te verhoogen; terwijl hij vertrouwt, dat het ten deze niet zal ontbreken aan eene krachtige medewerking van HH. bestuurders.

Digitized by Google

II. Worden voorgelezen en goedgekeurd de notulen der bestuursvergadering, gehouden den 18den mei 1857.

III. De heer De Perez vestigt de aandacht op eene kaart van Nias, toelichtende de rapporten van de heeren Nieuwenhuizen en Von Roseuberg over Nias, vermeld in genoemde notulen sub § 10, welke kaart op de lithografie der geniedirektie wordt gedrukt.

De heer De Perez acht het wenschelijk, dat de noodige overdrukken van die kaart worden genomen, ten einde die te kunnen voegen bij de genoemde verhandelingen over Nias.

De direktie de meening van den heer De Perez beamende, wordt besloten ten deze het noodige te verrigten.

IV. Worden ter tafel gebragt de stukken betrekking hebbende tot de nieuwe financiële regeling des genootschaps.

Tot grondslag der beraadslagingen wordt gelegd de begrooting, gevoegd bij het verslag der komnissie voor de financiële regeling.

De direktie, zich met de algemeene strekking van het rapport der kommissie vereenigd hebbende, neemt daarna in overweging de verschillende posten der begrooting door de kommissie ontworpen, waarna de jaarlijksche begrooting, voor zoo lang in 's genootschaps financiën geen gunstige verandering zal zijn gekomen, wordt vastgesteld als volgt:

Baten.

a. Kontributien van 160 leden ad *f* 40 per jaar .	*f*	6400
b. Subsidie van leden	„	300
c. Gouvernements subsidie	„	2200
d. Overdrukken van door het genootschap uitgegeven werken	„	500
e. Tijdschrift des genootschaps	„	2150
	f	11,550

Digitized by Google

Lasten.

a. Honorarium van den sekretaris	*f*	1200
b. Klerkenloonen voor het sekretariaat	"	300
c. Honorarium van den bibliothekaris	"	1200
d. Toelage van den thesaurier	"	300
e. Inlandsche bedienden	"	480
f. Kosten van bestuurs- en algemeene vergaderingen.	"	170
g. Uitgave van 's genootschaps verhandelingen . .	"	1800
h. " " " tijdschrift. . . .	"	2500
i. Lithografisch werk	"	500
k. 100 exemplaren (minimum) van het Natuurkundig Tijdschrift tegen *f* 6 per deel, 2 deelen 's jaars.	"	1200
l. Bibliotheek	"	1000
m. Museum	"	500
n. Diverse en onvoorziene uitgaven.	"	400
		11,550

Door deze begrooting is het honorarium, vroeger aan het adjunkt-bibliothekariaat verbonden, vervallen en in het algemeen eene bezuiniging verkregen op de vaste lasten des genootschaps van *f* 1380 's jaars.

Alhoewel erkend wordt, dat, volgens de aangenomen begrooting, voor meerdere posten te kleine sommen zijn uitgetrokken, en de meerderheid van oordeel is, dat het genootschap in de uitgave zijner werken en het uitbreiden van zijne verzamelingen en boekerij niet te zeer beperkt mag zijn, heeft men gemeend, dat het vooreerst van dringende noodzakelijkheid te achten was, om de uitgaven des genootschaps in evenredigheid te brengen met zijne inkomsten, terwijl de wenschelijkheid beaamd wordt, dat het noodige worde gedaan om 's genootschaps inkomsten op een' ruimeren voet te brengen, ten einde daarmede ook op ruimere schaal der wetenschap dienstbaar te kunnen zijn.

Digitized by Google

Op voorstel van den thesaurier wordt bepaald, dat de nieuwe begrooting in werking zal treden met den 1sten julij 1857.

V. Wordt ter sprake gebragt de eindregeling der zaak betreffende het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-indie.

De som van *f* 1200, bij de begrooting uitgetrokken voor door de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-indie aan het genootschap te verstrekken exemplaren van haar tijdschrift, wordt bepaald een minimum te zijn, zoodat, indien al minder dan 100 leden des genootschaps van den wensch mogten doen blijken voortaan het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-indie gratis te ontvangen, even als vroeger, het genootschap niet te min de uitgetrokken som van *f* 1200 's jaars zal te goed doen.

Ter verdere regeling dezer aangelegenheid met de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-indie, op de genoemde grondslagen, worden in kommissie benoemd de heeren Swart en Janette Walen, welke zich deze benoeming laten welgevallen.

VI. De heer Netscher geeft in overweging, met het oog op onze nieuwe betrekkingen met Japan, dat het gouvernement worde voorgesteld een 50tal exemplaren van 's genootschaps tijdschrift over te nemen ten behoeve van Japan, alsmede dat het genootschap zelf zich met Japan in betrekking stelle door de benoeming van een of meer geleerde of aanzienlijke japanners tot korresponderende leden des genootschaps.

Is verstaan:

Overeenkomstig het voorstel van den heer Netscher het gouvernement 50 exemplaren of minder van genoemd tijdschrift ter overname aan te bieden, en te schrijven aan den kommissaris te Decima, omtrent de voordragt van japanners tot het korresponderend lidmaatschap, even als zulks reeds in vroegere jaren heeft plaats gehad.

De direkteur-sekretaris,

BLEEKER.

Digitized by Google

BESTUURSVERGADERING GEHOUDEN DEN 27sten JULIJ 1857.

Tegenwoordig zijn de HH.

Jhr. F. V. A. Ridder De Stuers, **President.**
Mr. A. J. Swart, **Vice-president.**
P. J. B. De Perez.
J. F. G. Brumund.
A. W. P. Weitzel.
D. Janette Walen, **Thesaurier.**
E. Netscher.
R. Friederich.
Dr. P. Bleeker, **Sekretaris.**

hebbende de heer J. Tromp kennis gegeven, verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

I. Worden voorgelezen en, na eenige diskussie, goedgekeurd de notulen der bestuursvergadering, gehouden den 22sten junij 1857.

II. Ter tafel worden gebragt:

1. Brief van den 1sten gouvernements sekretaris van den 26sten junij 1857 n°. 1626, in antwoord op 's genootschaps schrijven van den 23sten junij, verzoekende hem, tegen betaling, zoo spoedig mogelijk te willen zenden een exemplaar van 's genootschaps tijdschrift.

De sekretaris deelt mede dat aan dit verzoek den 27sten junij reeds is voldaan.

Digitized by Google

2. Brief van den bibliothekaris des genootschaps, den heer Munnich, van Batavia dd. 6 julij 1857, kennis gevende dat hij, wegens ziekte, verpligt is zich, voor eenigen tijd, van Batavia te verwijderen en dat de heer Netscher bereid is zoo lang de funktien van bibliothekaris des genootschaps op zich te nemen.

De president deelt mede dat de bibliotheek en de verzamelingen des genootschaps bereids onder het toezigt van den heer Netscher zijn geplaatst.

3. Brief van den direkteur der produkten en civiele magazijnen van Batavia van den 17den junij 1857 n°. 3730, onder referte aan 's genootschaps adres aan het gouvernement van den 9den april 1857 eene lijst aanbiedende van alle ter lands drukkerij verkrijgbare geschriften, met verzoek dat hem, onder terugzending van die lijst, worde medegedeeld van welke der daarin voorkomende werken de verstrekking door het genootschap wordt verlangd.

Is verstaan:

Bedoelde lijst te stellen in handen van den wd bibliothekaris, met uitnoodiging om van de gewenscht wordende werken opgave te doen.

4. Brief van de direktie der societeit Harmonie te Batavia van den julij 1857, houdende verzoek om vergemakkelijking van de zijde der direktie van de oprigting van een *tir au pistolet* in de nabijheid van 's genootschaps lokalen.

De president neemt op zich de lokaliteit, waarvan sprake is, nader op te nemen, en noodigt de heeren Weitzel en Bleeker uit, op een nader te bepalen dag met Zijne Excellentie die plaats in oogenschouw te nemen, waarna verder het noodige zal worden verrigt.

5. Brief van den ingenieur der 1ste klasse, chef der eerste waterstaats afdeeling, van den 7den julij 1857, in voorloopig antwoord op 's genootschaps brief van den 9den april 1857, onder aanbieding van proces verbaal, mededeelende, dat een der gebou-

Digitized by Google

wen, door het genootschap geokkupeerd wordende, zich in zoodanig vervallen toestand bevindt, dat het tot den grond zal moeten worden afgebroken, terwijl het gevaar van instorten van dat gebouw het wenschelijk maakt, dat de daarin bewaard wordende voorwerpen, zoo spoedig mogelijk, daaruit worden verwijderd. Voorts deelt de ingenieur voornoemd nog mede, dat hij aan het verzoek der direktie, om eene begrooting der herstellingen aan de overige gebouwen te bewerkstelligen, nader zal voldoen.

De president deelt mede, dat, naar aanleiding van het door den ingenieur voornoemd berigt, het op instorten staande lokaal bereids is ontruimd.

Is voorts na deliberatie verstaan:

Het gouvernement in kennis te stellen met den bouwvalligen toestand van de door het genootschap gebruikt wordende lokalen in het algemeen en omtrent dien van het ontruimde lokaal in het bijzonder, en voorts aan het gouvernement het noodige voor te stellen, ten einde, in overleg met de direktie, de noodige voorzieningen en herstellingen worden ontworpen en ten uitvoer gebragt.

III. De heer Brumund, van zijne jongste reis over Java teruggekeerd, doet mededeelingen omtrent verschillende punten tot oudheden van Java betrekking hebbende, alsmede omtrent de opdragt der direktie opzigtelijk de ontgravingen van oudheden nabij Singosari.

De heer Brumund verzoekt voorts in het belang van zijn werk over javasche oudheden een afschrift te mogen erlangen van de lijsten van tempels, beelden en beschreven steenen, hem ter kennisname in handen gesteld, terwijl hij voorts nog in overweging geeft zijn handschrift, handelende over Boro-boedho, in de werken des genootschaps op te nemen en daartoe de vergunning van het gouvernement te verzoeken.

Is verstaan:

Digitized by Google

Den heer Brumund uit te noodigen, de verschillende door hem besproken onderwerpen schriftelijk te behandelen, terwijl er geene bedenkingen zijn de verzochte afschriften te verleenen.

De president en de heer Weitzel bieden zich voorts aan, op hunne op handen zijnde reis over Java de belangen van 's genootschaps museum van oudheden, zoo veel mogelijk, te behartigen, welk aanbod in dank wordt aangenomen.

IV. De heeren Swart en Janette Walen, kommissarissen voor de regeling der afscheiding van het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-indie van het genootschap, brengen verslag uit van die regeling en deelen mede, dat de grondslagen, door het genootschap vastgesteld, door de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-indie zijn aangenomen, zoodat het genootschap, voorloopig althans wat het 15de deel van gezegd tijdschrift betreft, een minimum van 100 exemplaren, tegen *f* 6 per exemplaar, van de genoemde vereeniging zal overnemen, ten behoeve zijner leden.

Wordt voorts bepaald dat eene cirkulaire zal gerigt worden aan de leden des genootschaps, mededeeling bevattende aan de leden van de veranderingen in de uitgave van het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-indie en hen uitnoodigende zich zoo spoedig mogelijk te willen verklaren, of zij genegen zijn bedoeld tijdschrift, even als vroeger, gratis te ontvangen.

V. Overeenkomstig een voorstel van den thesaurier wordt de sekretaris uitgenoodigd van de jongste begrooting des genootschaps afschriften, voor zoo veel noodig, te verleenen aan de leden der direktie.

VI. Ter sprake wordt gebragt het gouvernements besluit, waarbij den heer Friederich een vast inkomen van het gouvernement is toegelegd, met uitzigt op periodieke verhooging.

Is verstaan:

Bedoeld besluit in eene volgende bestuursvergadering ter tafel te brengen.

Digitized by Google

VII. De heer Netscher biedt ten geschenke aan eenige maleische boekwerkjes, welke, onder dankbetuiging, worden aangenomen ter plaatsing in 's Genootschaps boekerij.

VIII. De heer Netscher deelt mede, dat door wijlen het lid den heer Juch een lampongsch manuskript is ten geschenke gegeven, terwijl de heer Netscher zelf aanbiedt 2 metalen beeldjes, gevonden bij Brambanan. Een en ander in dank aangenomen.

IX. Ter tafel worden nog gebragt 2 oude gouden oorringen gevonden in de nabijheid van Bidara-tjina, in de rivier.

Deze ringen te koop aangeboden zijnde voor den prijs van *f* 15 wordt tot den aankoop besloten en de ringen afgegeven aan den thesaurier.

X. In verband met het verzoek der direktie aan het gouvernement, om monsters van niet meer in omloop zijnde papieren geld voor 's genootschaps verzamelingen, wordt bepaald dat een verzoek van overeenkomstige strekking zal worden gedaan aan de javasche bank.

XI. Ter sprake wordt gebragt, met het oog op het groote gebrek aan ruimte in de voor het genootschap nog beschikbaar blijvende lokalen, wat gedaan zal behooren te worden met de modellen van werktuigen en gebouwen nog in de verzamelingen des genootschaps berustende.

Aangezien de bedoelde modellen voor het genootschap van geen de minste waarde zijn en eigenaardiger te huis behooren in de verzamelingen van de Nederlandsch-indische maatschappij van Nijverheid

wordt goedgevonden:

Der direktie van genoemde maatschappij te schrijven, dat, indien zij die modellen mogt wenschen te bezitten, het genootschap genegen is ze haar ter geschenke af te staan.

XII. In herinnering wordt gebragt dat in der tijd door den resident van Pasoeroean, den heer Steinmetz, aan den afgetre-

Digitized by Google

den president des genootschaps, den heer mr. C. Visscher, partikulier is geschreven over gouden en steenen oudheden, zich in zijne residentie bevindende.

Sedert het vertrek naar Nederland van den heer Visscher omtrent deze aangelegenheid door de direktie niets naders vernomen zijnde,

is verstaan:

Den resident van Pasoeroean, den heer Steinmetz, te verzoeken der direktie, omtrent de genoemde oudheden, met eenige nadere mededeelingen te willen vereeren.

XV. De heer Netscher brengt nog ter tafel eenige afbeeldingen van oudheden, afkomstig uit den boedel van wijlen den gouverneur van Java's Noordoostkust Engelhard en thans de eigendom eener weduwe Droop, dochter van genoemden gouverneur.

Deze afbeeldingen, waarbij ook eenige handschriften behooren, gedeeltelijk belangrijk geacht wordende voor de wetenschap en de heer Netscher mededeelende, dat genoemde weduwe waarschijnlijk niet ongenegen zal bevonden worden ze tegen eenige vergoeding af te staan,

wordt besloten:

Bij de weduwe Droop inlichtingen in te winnen of zij genegen is bedoelde afbeeldingen en handschriften aan het genootschap af te staan en, zoo ja, tegen welken prijs.

XIV. De heer Bleeker deelt mede, dat hem, eenigen tijd geleden, door den heer S. A. Buddingh is ter hand gesteld eene lijst van maleische handschriften van Sumatra, in het bezit van het lid des genootschaps, den heer van Ophuijzen, assistent-resident van Benkoelen, onder kennisgave dat de heer van Ophuijzen, indien daartoe aanzoek door de direktie wordt gedaan, welligt niet ongenegen zal bevonden worden die manuskripten aan het genootschap af te staan.

Is verstaan:

Digitized by Google

De lijst in handen te stellen van den heer Friederich, ten einde in eene volgende bestuursvergadering, ten deze der direktie te dienen van voorlichting en raad.

XV. De president geeft kennis van zijne op handen zijnde reis over Java en verzoekt den vice-president, gedurende zijne afwezigheid van Batavia, het voorzitterschap wel te willen waarnemen.

De direkteur-sekretaris,

P. Bleeker.

Digitized by Google

13de OPGAVE

DER

BOEKWERKEN

WAARMEDE

DE BIBLIOTHEEK VAN HET BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IS VERRIJKT.

Boeken.

* A. C. Oudemans, Der ystorien bloeme. Amsterd. 1855. (v. d. schr.)

* J. F. G. Brumund, Het volksonderwijs onder de Javanen. Prijsantwoord, uitgeg. door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen in Oost indië. Batav. 1857. (v. d. maatsch.)

* C. R. Hermans, Bijdragen tot de geschiedenis, oudheden, letteren, statistiek en beeldende kunsten der provincie Noord-Braband. Dln. I en II. 's Hertogenb. 1843—1848. (v. d. schr.)

* Verzameling van kronyken betrekkelijk de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en W. in Noord-Braband. Stkk. I—III. 's Hertogenb. 1846—1848. (v. h. gen.)

* Charters en geschiedkundige bijdragen betrekkelijk het Land van Ravesteijn. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en

Digitized by Google

W. in Noord-Braband. Dln. I en II. 's Hertogenb. 1848—1854. (v. h. gen.)

* C. R. Hermans, Verzameling van zeldzame oorkonden betrekkelijk het beleg van 's Hertogenbosch in den jare 1629. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en W. in Noord-Braband. St. I. 's Hertogenb. 1850. (v. h. gen.)

* C. R. Hermans, Beredeneerd overzigt der landbouwkundige schriften betrekkelijk de provincie Noord-Braband. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en W. in Noord-Braband. 's Hertogenb. 1845. (v. h. gen.)

* D. Buijzen, Verhandeling over de rupsensoorten en derzelver verdelging. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en W. in Noord-Braband. 's Hertogenb. 1845. (v. h. gen.)

* J. D. W. Pape, De levensgeschiedenis van Maarten van Rossem. enz. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en W. in Noord-Braband. 's Hertogenb. 1847. (v. h. gen.)

* C. R. Hermans, Analytische opgave der gedrukte charters enz. betrekkelijk de Provincie Noord-Braband van 704 tot 1648. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en W. in Noord-Braband. 's Hertogenb. 1844. (v. h. gen.)

* A. de Geus, Geschiedkundige beschrijving der overlaten in de provincie Noord-Braband. Breda. 1844. — H. F. Fijnje, Vervolg. 's Hertogenb. 1853. Uitgeg. door het Provinc. Genootsch. v. K. en W. in Noord-Braband. (v. h. gen.)

W. E. H. Winkels, Slavernij en emancipatie. Utr. 1856.

Tweede rapport der Staatscommissie tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandsche Kolonien. 's Gravenh. 1856.

* H. Zollinger, Observationes botanicae novae. (v. d. schr.)

* Id., Over het aantal onweder- en regendagen op Java. (v. d. schr.)

* Id., Over het begrip en den omvang eener Flora Malesiana. (v. d. schr.)

Digitized by Google

* De Haan Hettema, Ontdekking van Amerika door de Noormannen. Leeuward. 1854. (v. d. soc. royale d. antiq. du Nord.)

* S. van Deventer, J. S. zn., Afscheidslied aan mijn zoon. Batav. 1857. (v. d. schr).

S. Keijzer, François Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indiën. Afl. 12—16. 's Gravenh. 1856.

M. S. Polak, Algemeene geschiedenis der wereld. Afl. 188—202. Amsterd.

J. B. J. van Doren, Herinneringen en schetsen van Nederlands Oost-Indië. Dl. I. Afl. 1. Amsterd. 1857.

A. J. van der Aa, Nederlands Oost-Indië. 38ste en 39ste Afl. Breda.

De dichtwerken van Bilderdijk. Uitgave van Da Costa. Afl. 15—19. Haarl. 1857.

F. A. W. Miquel, Flora van Nederlandsch Indie. Dl. II. Afl. 1.; III. 1. Afl. 2. Amsterd. Utr. 1856.

P. Bar. Melvill van Carnbée, Algemeene atlas van Nederlandsch-Indië. (Wordt vervolgd.)

* P. J. Veth, Het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Amsterd. 1857. (v. d. schr.)

Het beleg van Delhi. Afbeelding enz. Amsterd. 1857.

J. B. J. van Doren, Thomas Matulesia, Het hoofd der opstandelingen op het eiland Honimoa, in 1817. Amsterd. 1857.

P. van Os, Veertig jaren. Geschiedenis van den laatsten tijd; vrij bewerkt naar het Hoogduitsch van K. von Rotteck en anderen. Dln. I—III. Sneek. 1855, 1856.

E. Testa, Notice statistique et commerciale sur la régence de Tripoli de Barbarie. La Haye. 1856.

Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, publiée par MM. Firmin Didot Frères, etc. Tom. 1—XVIII (A—F). Paris. 1855—1857.

Digitized by Google

Pallegoix, Description du royaume Thai ou Siam. Tom. I, II. Paris. 1854.

Complément de l'encyclopédie moderne. Tom. I.—III. 1. Vol. planches. Paris. 1856.

Seguin Ainé, Mémoire sur un nouveau système de Moteur fonctionnant toujours avec la même vapeur etc. Paris. 1857.

* C. C. Rafn, Antiquités de l' Orient, etc. Copenh. 1856. (v. d. soc. royale d. antiquaires du Nord).

* Idem. Inscription Runique du Pirée interprétée. Copenh. 1856. (v. d. soc. royale d. antiq. du Nord).

Oeuvres de François Arago. Notices scientifiques. Tom. III. Astronomie populaire. Tom. III. Paris, Leipz. 1856..

E. Blanchard, l'Organisation du règne animal. Livr. 19, 20. Paris.

Laville, Carte de l'Inde et des états du sud-est de l'Asie etc. Paris. 1857.

Carte de l'insurrection des Indes etc. Paris. 1857.

G. Bancroft, History of the United States. Fifteenth edit. Vol. I—VI. Bost. 1855, 1856.

A. W. Bradford, American antiquities. New York. 1843.

W. Pidgeon, Traditions of De-Coo-Dah and antiquarian researches, Lond. New York. 1853.

A. H. Layard, Nineveh and its remains. Sixth edit. 2 Vol. Lond. 1854.

J. V. E. Smith, A pilgrimage to Egypt. Bost. 1852.

J. Lindley, The vegetable kingdom. Third edit. Lond. 1853.

J. Cassin, Birds of America. Philad. 1856.

C. L. Koch, Die Pflanzenläuse Aphiden. H. 9. Nürnb. 1857.

E. A. Roszmäszler, Die vier Jahreszeiten. Gotha. 1855.

C. F. Förster, Handbuch der Cacteenkunde. Leipz. 1846.

H. J. Schleiden, Grundzüge der wissenschaftlichen Botanik. Vol. I, II. Leipz. 1842, 1843.

H. G. Bronn, Lethaea geognostica. Lief. 11 u. 12. Tafeln. VII^te Suppl. Lief. Stuttg. 1856.

Digitized by Google

Chr. Lassen, Indische Alterthumskunde. Bd. III. 1. Leipz. 1857.

W. Dunker u. H. von Meijer, Palaeontographica. Bd. VI. Lief. 1. Cass. 1856.

F. Unger, Die Urwelt in ihren verschiedenen Bildungsperioden. 1 Vol. Text. 4to. 1 Vol. Atlas Folio. Grätz. 1847.

K. von Spruner's Historisch-geographischer Hand-Atlas. 2te Aufl. Abth. I—III. Gotha. 1854, 1855.

* Fr. Junghuhn, Plantae Junghuhnianae. Fasc. IV. Lugd. Bat. 1855. (v. h. gvnt.).

* G. H. de Vriese, Plantae Indiae Batavae orientalis quas exploravit C.G.C. Reinwardt. Fasc. I, II. Lugd. Bat. 1856, 1857 (v. d. min. v. kol.).

C. L. Blume, Museum botanicum Lugduno-Batavum. Tom. II. Fasc. 15, 16. Lugd. Bat.

Th. F. L. Nees ab Esenbeck, Genera plantarum florae Germanicae iconibus et descriptionibus illustrata. Fasc. XXIX. Bonn. 1856.

* F. G. J. Juynboll, Abu'l- Mahasin ibn Tagri Bardii annales etc. Tom. II. 1. Lugd. Bat. 1857. (v. H.H. curatoren d. Leydsche hoogesch.)

* Leerstukken ten gebruikke der schoolen van 't Favorlangs district. Mss. in 't Favorl. en Nederd. Fol. (v. d. kerkeraad der Evangelische gemeente te Batavia.)

Woordboek der Favorlangsche taal. Mss. (*Zie* Verhandel. Batav. Gen. Dl. XVIII.) Fol.

Geschriften van wetenschappelijke en andere instellingen.

Indisch genootschap te 's Gravenhage:

* Handelingen en geschriften. 's Gravenhag. (v. h. gen.) Jg. IV. (1857). Afl. 1.

Digitized by Google

Bijdrage over de arbeidzaamheid en de vatbaarheid tot ontwikkeling van den Javaan.

Levensschetsen van de Heeren W. J. Keer, A. D. G. de la Fontaine, I. B. Theunissen en L. du Perron.

Historisch genootschap, gevestigd te Utrecht:

* Kronijk. Utr. (v. h. gen.) Dl. XI. (1855); Register 1846—1854.

* Berigten. Utr. (v. h. gen.) Dl. V. 2. 1857.

* Codex diplomaticus. Utr. (v. h. gen.) Tweede serie. Dl. III. 1, 2. 1855, 1856.

* Naamlijst der boeken. Utr. (v. h. gen.) 1856.

Koninklijk instituut van ingenieurs:

* Verhandelingen. 's Gravenh. (v. h. instit.) Dl. I. 1, 2. 1848, 1849.
1856—1857. Afl. 1.

Verslag aan den Minister van binnenlandsche zaken over het gebeurde bij de ijsstopping en ijsgang, omstreeks de spoorwegbrug over den IJssel, bij Westervoort.

Beschrijving van de brug in den rijnspoorweg, over den IJssel bij Westervoort. De bruggen over de Weichsel bij Dirschau en over de Nogat bij Marienburg.

* Uittreksels uit vreemde tijdschriften. 's Gravenh. (v. h. instit.) Stkkn. V—VIII. (1849, 1850); 1856—1857. No. 3.

* Algemeen verslag van de werkzaamheden en notulen der vergaderingen 's Gravenh. (v. h. instit.) Instituutsjaren 1847—1856. 9 Dln.

Id., Afdeeling Oostelijk Java:

* Notulen (v. d. afd.) 1856; 1857.

Parapattan-Weezengesticht:

* 24ste Jaarlijksch verslag. 1857. Batav. (v. d. dir.)

* Verslag der feestviering bij gelegenheid van het vijf-en twintigjarig bestaan. Batav. 1857. (v. d. dir.)

Zeeuwsch genootschap der wetenschappen:

Digitized by Google

* Programma van de Algemeene vergadering. 1857. Middelb. (v. h. gen.)

* Naamlijst der heeren directeuren en leden. 1857. Middelb. (v. h. gen.)

Kon. instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van N. I.:

Bijdragen. 's Gravenh.

Nieuwe volgr. Dl. I. No. 1.

Natuurkundige vereeniging in N. I.:

Natuurkundig tijdschrift. Batav. (v. d. vereen.) 3de serie. Dl. IV. No. 1—3. 1857.

Nederlandsche maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij:

Tijdschrift. 's Gravenh. Jg. III. (1856—1857). No. 3, 4.

Doopsgezinde vereeniging tot bevordering der Evangelieverbreiding in de Nederlandsche overzeesche bezittingen:

* 9de Verslag. 1857. Amsterd. (v. d. vereen.)

Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden:

* Handelingen der jaarlijksche Algemeene vergadering. Leid. (v. d. maatsch.) 1848—1850; 1852; 1854—1856.

Bibliotheek der stad Amsterdam:

* Catalogus. Amsterd. (v. HH. curarot. v. h. Athenaeum illustre te Amsterd.) IIde gedeelte. 1857.

Hoofdkommissie van onderwijs in N. I.:

* Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in N. I. Batav. (v. d. hoofdk.) 1856.

Kon. Nederlandsche maatschappij tot aanmoediging van den tuinbouw:

Tuinbouw-Flora. Leijd. Dl. III. Afl. 9—12. 1856.

N. B. *Verschijnt niet verder.*

Annales d' horticulture et de botanique. Leid. Vol. I. Livr. 1, 2. 1857

Provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noordbrabant:

Digitized by Google

* Reglement. 1850. 's Hertogenb. (v. h. gen.)
* Handelingen. 's Hertogenb. (v. h. gen.) Jaren 1837—1856.
* Catalogus der bibliotheek. 's Hertogenb. (v. h. gen.) 1841 en 1853.
* Vlugtig overzigt der verzamelingen. 's Hertogenb. (v. h. gen.) 1855.

Bataafsch genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte te Rotterdam:

* Plan en grondwetten. 1843. Rotterd. (v. h. gen.)
* Verhandelingen. Rotterd. (v. h. gen.) Dl. I. 1774.
* Nieuwe verhandelingen. Amsterd. Rotterd. (v. h. gen.) Dln. I, III. 1, 4; IV; V 1—4; VIII. 2; IX. 2; X—XII. 1. 1830—1851.

Kon. Nederlandsch meteorologisch instituut:

* Meteorologische waarnemingen in Nederland en zijne bezittingen. Utr. (v. h. instit.) 1855.

Departement van binnenlandsche zaken:

Statistisch jaarboek voor het Koningrijk der Nederlanden. 's Gravenh. Jg. VI. 1857.

Muséum d' histoire naturelle:

Archives. Paris. Tom. IX. Livr. 1—3. 1856.

Académie des sciences:

Comptes rendus hebdomadaires. Paris.
Tom. XLIII. No. 10—26. (1856).
Tom. XLIV. No. 1—13. (1857).

Société Asiatique:

* Journal Asiatique. Paris. (v. d. soc.)

E. Burnouf, Recherches sur la Géographie ancienne de Ceylon.

J. Oppert, Inscription de Borsippa, relation à la restauration de la Tour des langues, par Nabuchodonosor.

Regnier, Etudes sur la Grammaire védique.

E. Burnouf, Notice des manuscrits zends de Londres et d'Oxford.

A. Chodzko, Etudes philologiques sur la langue kurde.

Th. Pavie, Etudes sur le Sy-yéou-tchin-tsuen, roman bouddhique chinois.

Digitized by Google

B. R. Sanguinetti, Notices biographiques de quelques médecins, tirées d' un ouvrage arabie d' Assafady.

Reinoud, De l'état de la littérature chez les populations chrétiennes arabes de la Syrie.

Garcin de Tassy, Note sur les Rubá'yat d'Omar Khaiyam.

Nouvelles et mélanges.

Société impériale des naturalistes de Moscou:

* Bulletin. Mosc. (v. d. soc.)

Ann. 1856. No. 1—4.

Tom. XXX, 1857 No. 1.

R. Hermann, Untersuchung über Niobium.

Eversmann, Les Noctuélites de Russie.

V. Kiprijanoff, Fisch-Ueborreste im Kurskschen eisenhaltigen Sandsteine.

E. Regel, Zwei neue cycadeën im botanischen Garten zu Petersburg.

Ed. Eichwald, Beitrag zur geographischen Verbreitung der fossilen Thiere Russlands.

Nordenskiold, Ueber Lazurstein und die mit demselben vorkommenden Mineralien.

A. Czernay, Beobachtungen über das Variiren der Artkennzeichen der Süsswasserfischen in der Umgegend von Charkow.

A. Becker, Naturhistorischer Bericht vom Jahre 1855 und einige Bemerkungen über das Tödten und Fangen der Insekten.

J. G. Büttner, Das Wandern der Thiere.

G. Romanovsky, Ueber die Verschiedenheit der beiden Arten Chilodus tuberosus Gieb., und Dicrenodus okensis. Rom.

Nouvelles etc.

Royal Asiatic society of Great-Britain and Ireland:

* 34th Annual report. 1857. Lond. (v. d. soc.)

* List of members. 1857. Lond. (v. d. soc.)

American oriental society:

Journal. New-York. Lond.

Vol I—V. 1851—1856.

Geological survey of India. Geological museum. Calcutta.

* Memoirs. Calcutt. (v. d. Surv). Vol. I. Pt. 1. 1856.

Th. Oldham, Preliminary Notice on the Coal and Iron of Talcheer.

W. F. and H. F. Blanford and Wm. Theobald, Junr, On the Geological structure and relations of the Talcheer Coal-Field.

Digitized by Google

Dalton and Hannay, Note on recent examination of the goldgielding deposits of Upper-Assiam.

Th. Oldham, Note on specimen of Gold-dust from Shuè-gween.

Senckenbergische naturforschende Gesellschaft:

Abhandlungen. Frankf. a. M.

Bd. II. 1. 1856.

Kaiserl. Leopold Carol. Akademie der Naturforscher:

Bonplandia. Zeitschrift für die gesammte. Botanik. Hannov.

Jhrg. IV. (1856) No. 18—24; V. (1857) No. 1—6.

Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften:

* Monatsbericht. Berl. (v. d. akad.) Jhrg. 1856 No. 9—12.

Jhrg. 1857. No. 1, 2.

Deutsche morgenländische Gesellschaft:

* Zeitschrift. Leipz. (v. d. Gesellsch.)

Bd. X. (1856) H. 4.

Königl. Bayerische Akademie der Wissenschaften:

* Abhandlungen der mathematisch-physikalischen Classe. Münch. (v. d. Akad.)

Bd. VII. 3. 1855.

* Annalen der königl. Sternwarte bei München. Ibid. (v. d. Akad.)

Bd. VIII. 1855.

Kaiserl. Akademie der Wissenschaften:

Mathemat. naturwissenschaftliche Classe:

* Denkschriften Wien. (v. d. akad.)

Bd. XII. (1856).

* Sitzungsberichte. Wien. (v. d. Akad.)

Bd. XXII. 1—3; XXIII. 1. 1856.

Philosophisch-historische Classe:

* Sitzungsberichte. Wien. (v. d. Akad).

Bd. XXI. 3; XXII 1. 2. 1856.

* Almanach. Wien. (v. d. Akad).

Jhrg. VII. 1857.

Digitized by Google

Det Kongl. Danske videnskabernes Selskab:

* Skrifter. Femte Række. Naturvidenskabelig og Mathematisk Afdeling. Kjöbenh. (v. d. Selsk.)
Bd. IV. H. I. (1856).

* Oversigt over det Forhandlinger etc. Kjöbenh. (v. d. Selsk.) 1854; 1855.

Kongl. Vetenskaps-Akademie:

* Handlingar. Stockh. (v. d. Akad).
1849—1854.

* Ofversigt af Förhandlingar. Stockh. (v. d. Akad).
1850—1855.

* E. Edlund, Berättelse om Framstegen i Fysik. Stockh. (v. d. Akad.)
1849—1851.

* S. Löven, Berättelse om Framstegen i Molluskernas, Crustacernas och de lägret skelet lösa Djurens Naturhistoria. Stockh. (v. d. Akad.)
1845—1849.

* C. J. Sundevall, Berättelse om Framstegen i Vertebrerade Djurens Naturalhistoria, och Ethnografien. Stockh. (v. d. Akad.)
1845—1850.

* J. E. Wickström, Ars-Berättelse om botaniska Arbeten och Upptäckter. Stockh. (v. d. Akad).
1845—1851.

* C. H. Boheman, Ars-Berättelse om Framstegen i Insekternas Myridapodernas och arachnidernas Naturalhistoria. Stockh. (v. d. Akad.)
1847—1850.

Tijdschriften.

Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek. Zwolle. Dl. XIV. 1—4. (1856); 5—8. (1857).

Digitized by Google

Indisch schoolblad. Batav. 1857. No. 9—11.

De Indiër. Zalt-Bomm. 1857. No. 58—76; 80—93.

Tijdschrift voor N. I. Zalt-Bomm. 1857. N. 9—11.

Algemeene Konst- en Letterbode. 's Gravenh. 1857. No. 6—38; 41—47.

Tijdschrift: Het regt in N. I. Batav. Jg. VIII. (1857) No. 1—3.

De Gids. Amsterd. 1856. No. 11, 12; 1857. No. 1—5.

Jaarboeken voor wetenschappelijke theologie. Utrecht. Dl. XIII. 5. (1856.)

Tijdschrift: West-Indië. Haarl. Dl. II. Afl. 2. (1857).

Nederlandsch Kruidkundig archief. Leijd. Dl. IV. 2. (1856).

De Economist. Amsterd. 1856. No. 10—12; 1857. No. 1—2. Bijblad. 1857. No. 1.

De Opwekker. Batav. 1856. No. 11; 1857. No. 1.

De navorscher. Amsterd. Jg. 1857. No. 1—5.

Bijblad op het staatsblad van N. I. Batav. Jg. I. Afl. 4. (1857).

De Oostpost. Soerab. 1857. No. 53—105; 1858. No. 1, 2.

Javasche courant. Batav. Van af 1810. Wordt vervolgd.

Revue et magasin de zoologie. Paris. 1856. No. 4—12; 1857. No. 1. 2.

Annales des sciences naturelles. Paris. 4me Serie. Tom. V. 3—6; VI. 1. (1856).

Journal des économistes. Paris. 1856. N. 9—12; 1857. No. 1—3.

La Belgique horticole. La Haye, Liège. 6me Ann. No. 11, 12; 7me Ann. No. 1—6. (1856, 1857).

Bibliothèque universelle de Génève. Gén. Paris. 1856. No. 9—12.

The annals and magazine of natural history. Lond. No. 106—113. (1856, 1857).

The zoologist. Lond. No. 168—177. (1856, 1857).

Digitized by Google

The American journal of science and arts. New Haven. No. 65—67. (1856, 1857).

The Edinburgh review. Edinb. No. 209—212 (1856).

The Calcutta review. Serampore. No. 51—54. (1856).

Colburn's United service magazine. Lond. 1856. No. 1—12.

Annales botanices systematicae. Lips. Tom. IV. 1. (1857).

Archiv für Anatomie etc. Berl. 1857. No. 1—3.

Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie. Leipz. Bd. VIII. H. 3, 4. (1856, 1857).

Archiv der Naturgeschichte. Berl. 1854. No. 1; 1855. No. 6; 1856. No. 1—3; 1857. No. 1.

Journal für Ornithologie. Cass. 1856. H. 4, 5; 1857. H. 1.

Malakozoologische Blätter. Cass. 1857. Bog. 1, 2.

Linnaea. Ein Journal für die Botanik. Berl. 1856. H. 2, 3.

Zeitschrift für allgemeine Erdkunde. Berl. 1856. H. 3—6. 1857. H. 1—3.

Mittheilungen aus Justus Perthes, geographischer Anstalt. Gotha; 1856. H. 9—12; 1857. H. 1.

Botanische Zeitung. Berl. 1843—1857. No. 18.

Digitized by Google

HET CHINESCHE FEEST

TSHIT-NJET-PAN

EN

HET GENOOTSCHAP

THIEN-THY-FOEY.

DOOR

J. J. LANGENHOFF.

Het chinesche feest, gevierd in den nacht van den 15den op den 16den der zevende chinesche maand, door ons reboetan en door de chinezen tshĭt-njĕt-pān (1), ook ȳ-lân-foeȳ (2), of cheń-koē-ȳ (3), genoemd, heeft tot doel de geesten of zielen, fhēn-phă (4), der overledenen eene aalmoes, uit geld, kleederen, spijzen en andere voorwerpen bestaande, toe te reiken, opdat deze op hunne beurt de nog levenden zouden helpen gelukkig worden en hun in hunne gezondheid, goederen en ondernemingen geene schade zouden berokkenen.

Toebereidselen tot het feest.

Op het plein of de straat tegenover den chineschen tempel wordt eene loods of hulptempel, cheń-kōu-ȳ-phâng (5), opgeslagen, die, naar gelang der meerdere of mindere geldmiddelen door de gemeente daartoe bijgebragt, even als alle overige tot het feest benoodigde

Digitized by Google

voorwerpen meer of minder kostbaar is ingerigt. Tegen over dezen hulptempel ziet men eene stelling, tchoê-fông, (6), waarop de spijzen van allerlei aard, op tafels, ter verversching der overledenen zijn blootgelegd. Tegen het vallen van den avond worden al de tot het feest voorbereide voorwerpen, uit het huis waarin zij vervaardigd zijn, naar huune bestemde plaats gebragt, namelijk:

De thay-cheù-jâ (7), een uit veelkleurig papier vervaardigd monsterachtig man, geplaatst in het binnenste van den hulptempel. Aan deszelfs regterhand ziet men drie kleine, ook uit veelkleurig papier vervaardigde mannen, waarvan de middelste, jàm-loô-wông (8), de voornaamste is en eene zittende houding, even als thay-cheù-jâ, aanneemt. Aan de regterhand van jàm-loô-wông staat pà-pĭt-phaú-kwòn (9), terwijl de man aan zijne linkerhand een bediende van dezen laatsten voorstelt.

Verder bevinden er zich nog: een paard, een schip, eene banier, schoenen, hoeden, kleederen, huiswerk en andere tot 's menschen gebruik benoodigde voorwerpen, alles uit veelkleurig papier vervaardigd.

De thay-cheù-jâ stelt een hunner grootste geesten voor. Zijne tegenwoordigheid wordt bij het feest vereischt om, na het verbranden van al de voorwerpen, den geesten der overledenen, tot die gemeente of thay-păh-kūeng behoorende, ieder een gelijk aandeel uit te reiken.

De jàm-loô-wông is de geest die magt over den dood heeft, bij iederen stervende tegenwoordig is om zijnen geest uit het ligchaam weg te nemen, te oordeelen en naar zijne goede of kwade levenswijze te loonen of te straffen. Pà-pĭt-paú-kwòn is de geest die het goede en kwade van iederen mensch in een boek opteekent. Van daar zijn naam pȳ of pĭt (penseel). Hij vergezelt steeds jàm-loô-wông in zijne bediening.

De bediende van pà-pĭt draagt het boek door dezen geest geschreven en houdt hetzelve aan jàm-loô-wông ter inzage voor.

Digitized by Google

Het paard is bestemd voor kwàn-laò-jâ, (10), een' der menigvuldige groote geesten, resideert boven, regeert den hemel en heeft geene andere beteekenis dan den rang van veldheer aan te duiden, welken deze geest voor zijnen dood bekleedde.

Het schip met de overige voorwerpen, zoo als schoenen etc. zijn daargesteld ten gebruike van de overledenen.

De standaard (banier), phaȳ-pāin (11) genoemd, staat digt bij thay-cheù-jâ en is een distinctief teeken van zijne hoedanigheid en verhevenheid boven de overige geesten, hetwelk ook door chinesche karakters, op denzelven geschreven, staat uitgedrukt. Het dragen van dusdanige banier voor de mandarijns of de hoog geplaatste personen is in China zeer gebruikelijk.

Tegen over den hulptempel bevindt zich de stelling waarop eene menigte spijzen geplaatst zijn, ter verzadiging der tot deze bepaalde thay-păh-kōeng behoorende geesten. Men noemt deze offerande khiông-khoè (12), dat zoo veel beteekent als aan verlaten geesten eene aalmoes toereiken. Bij dit offer worden de geesten der overledenen verzocht de nog levenden in al hunne ondernemingen bij te staan, de gevaren die hen bedreigen af te weren, hen niet te verontrusten noch te vervolgen door tegenspoed, vijandschap, armoede, ziekten enz. Zoodra de reeds gemelde voorwerpen op hunne plaatsen gebragt zijn, begeeft men zich naar den tempel van zijnen thay-păh-kōeng en, na denzelven eene gewone offerande te hebben toegebragt, noodigt men hem uit den tempel uit te komen en deel te nemen aan het feest; waarna men zijn beeld opneemt, uitdraagt en in een kapelletje, daartoe aan den linkerkant van thay-cheù-jâ vervaardigd, nederzet. De thay-păh-kōeng komt er, deels in de hoedanigheid van een' genoodigden vriend maar voornamelijk om getuige te zijn van het goede onthaal zijner ondergeschikte geesten, dat wil zeggen, tot zijnen tempel behoorende overledenen, waarvoor alleen dit gastmaal is aangeregt, opdat hij, getuige van hun goed onthaal zijnde, zij naderhand geen ongegronde reklame zouden kunnen indienen.

Digitized by Google

Het noodige personeel tot het uitoefenen der ceremoniën.

Er zijn twee of meer, ten minste een ceremoniemeester, ly-seu (13), genoemd, die den vierenden en overige dienst uitoefenende chinezen op een' zingenden toon alle bewegingen en ceremonien voorleest welke zij moeten uitvoeren.

De vierder wordt tchoè-tsy (14), genoemd. Er is maar een wezenlijke vierder, doch dikwijls ook in deze landen, en in China altijd, zijn alle omstanders mede vierenden en dragen den naam van foè-tsy (15). De tchoè-tsy wordt geassisteerd door twee assistenten, tcheŭb-seú(16), welke den celebrant alles aanreiken wat hij noodig heeft tot het uitvoeren der ceremonien.

Een lector, thoĕk-tchoĕk-woên (17), genoemd, leest, met luide stem, de op rood papier geschreven namen af dergenen, die door geld of andere geschenken aan het feest hebben bijgedragen, als ook het bedrag van iedere gift; daarna verbrandt hij die lijsten in de tegenwoordigheid van den thay-păh-kōeng, opdat hij zich steeds deze namen moge herinneren.

Eindelijk behoort nog tot het noodzakelijke personeel de tsiàng chîn (18); zijne functie leidt men gemakkelijk af uit zijnen naam: de geesten der en godheden der overleden menschen verzoeken aan het feest te komen deel nemen.

Alle bij dit feest uit te voeren ceremonien strekken deels om de geesten uit te noodigen aan het feest te komen deel nemen; van daar het branden van wierook, het aanbidden, dat vooral hierin bestaat: knielende zulk eene diepe vooroverbuiging te maken dat het voorhoofd den grond aanraakt; deels om ieder voorwerp, zoowel de verschillende spijzen als alle overige, het zij voor het vuur of wel voor den roof bestemde handelbare voorwerpen, in handen te nemen, boven het hoofd te houden en onder aanbidding, den geesten te offeren. Er komt echter eene ceremonie bij voor, die door hare zonderlingheid aanmerking verdient, namelijk: met een penseel in rooden inkt

Digitized by Google

gedompeld raakt de vierder oogen, ooren, mond, neus, handen en voeten en eindelijk het geheele ligchaam aan, waardoor die geest het gebruik zijner organen verkrijgt. Geene ceremonie mag uitgevoerd worden dan op bevel van een der ceremoniemeesters, lȳ-sen.

Na middernacht steekt men alle papieren voorwerpen in brand; zoodra het vuur alles verslonden heeft komt de thay-cheù-jâ de verdeeling der verbrande goederen maken en geeft aan ieder der zielen tot die thay-păh-kōeng behoorende een gelijk aandeel.

Op dienzelfden tijd heeft ook het reboetan of rooven der spijzen en andere kleine niet voor het vuur bestemde voorwerpen plaats, tsiòng-koè (19) genaamd. Dit rooven geschiedt alleen door de geringe klasse van menschen en gaat natuurlijk elkander verdringende met wild geschreeuw en woestheid te werk, waarmede dan eindelijk het feest is afgeloopen en een ieder rustig naar huis gaat.

Het is eene dwaling dat de chinezen, op den 15den der zevende maand, des morgens, op de graven hunne voorouders gaan offeren enz. Zulks heeft alleen plaats bij gelegenheid van het feest tsiū-mîn-tsiă in de 2de of 3de maand gevierd wordende, en bij het feest thay-tsiū-mîn, ook tsiāng-miâng genoemd, in de 8ste maand, welk laatste echter alleen door de gegoede ingezetenen gevierd wordt.

Ik moet nog aanmerken dat wij in een verkeerd denkbeeld verkeeren, wanneer wij vreezen, dat juist bij gelegenheid van dit of eenig ander godsdienstig chineesch feest een opstand zou uitbreken. Behalve dat de chinezen ongaarne en zelden bij nacht een verbond tot het uitbreken van eenen opstand zullen maken en dit als een zeer ongunstig voorteeken houden, durven zij zich niet, en dit is door de ondervinding bewezen, bij gelegenheid van een zoo groot feest aan dergelijke ongeregeldheden overgeven, uit vrees het feest der

Digitized by Google

geesten van hunne voorouders te ontheiligen, derzelver toorn op zich te laden, in hunne ondernemingen en pogingen niet te slagen en, zoo doende, zonder vooruitzigt van eenige goede vruchten, den opstand te hebben begonnen; derhalve kan men den maatregel van ons gouvernement, waar bij het den chinezen is toegestaan het reboetan alleen te doen plaats grijpen met het vallen van den avond, als geheel overbodig beschouwen.

Het genootschap thiēn-thy-foey (hemel- en aardeverbond) (20) blijft steeds duister voor de niet ingewijden; deszelfs adepten, ook dan wanneer zij tot het christendom zijn overgegaan, zullen nooit iets verklaren van hetgeen zij gehoord of gezien hebben; de vrees voor zware straffen houdt hen daarvan terug. Dit is ook de reden dat ik tot dus ver nog geene explicatie van het diploma op rood katoen gedrukt (*) kan geven; er bevinden zich of liever de geheele constructie der karakters is zoodanig gesteld, dat slechts de eedgenooten den zin er van begrijpen en dezen hebben zich tot het zwijgen onder de verschrikkelijkste eeden verbonden. Ik kan evenwel nu reeds zeggen, dat de constructie van het diploma door Milne, Morisson en andere opgegeven niet de echte is; derhalve heb ik eene kopij er van gemaakt en met cijfers de constructie der karakters opgegeven. Ik zal er evenwel naderhand op terug komen; steeds ben ik nog op brieven uit Singapoera en elders over die diploma's wachtende.

Men kan met eenige zekerheid den oorsprong van dit genootschap zoeken omtrent het begin van de 4de eeuw na Christus geboorte. Destijds was China in drie partijen verdeeld of liever drie hoofden betwistten elkander het gebied over het hemelsche rijk. Een beroemd veldheer, met name Kwàn-laō-jâ, (21), na zijnen dood tot eene godheid verheven, waarvan ik ge-

(*) Dit diploma was te Riouw achterhaald.

E. N.

Digitized by Google

sproken heb hierboven over het reboetan feest handelende, sloot met nog twee anderen een verbond, onder het doen van verschrikkelijke eeden, om een dezer drie hoofden den troon van China te helpen beklimmen en dien ten gevolge de twee andere pretendenten den oorlog aan te doen. Kwàn-laō-jâ mogt echter in zijne onderneming niet slagen, werd vermoord, terwijl nieuwelingen zich aansloten en het verbond voortzetteden. Sedert dien tijd tot op den huidigen dag is Kwàn-laò-jâ, ook Kwàn-jâ genaamd, de patroon, heilige of beschermer van verscheidene geheime genootschappen en vooral van het hemel- en aardeverbond.

Uit dat eerste verbond zijn verder alle overige geheime genootschappen als zoo vele takken ontsproten of hebben zich bij hetzelve aangesloten, waaronder ook het genootschap hemel- en aardeverbond moet gerangschikt worden.

Wat de geschiedenis der monniken betreft, die met het ontstaan van dit genootschap wordt in verband gebragt, deze is zeker verward met de geschiedenis van de opkomst der tartaarsche dynastie, meer dan 200 jaren geleden; toen hebben de monniken, fho-chông (22), een leger opgebragt en ter beschikking gesteld van het tartaarsch opperhoofd, waarmede deze de dynastie *Ming* omverwierp en den troon beklom. De nieuwe keizer, bedrogen door zijne hovelingen, die den monniken de gunst des keizers benijdden, liet hun klooster op eene verradelijke wijze in den brand steken. Vijf hunner ontsnapten, doch voor en aleer zij uit elkander gingen zwoeren zij zich te wreken, wendden zich tot de godheid Kwànlaò-jâ, om, onder zijne bescherming, een geheim genootschap te beginnen, hetwelk zij den naam gaven van foēng-seū-foey (23), waarna zij uit elkander gingen en zoo wel binnen als buiten het chinesche rijk zich verspreidden, om overal adepten tot hun genootschap aan te werven. Naderhand gaven zij aan hun genootschap den naam van saīn-hăb-foey (24), en eindelijk dien van thiēn thy-foey (25), (hemel- en aardeverbond).

Digitized by Google

Men is niet goed ingelicht omtrent het woord fān. Destijds en nu nog bij de echte chinezen beduidt men door dit woord de tartaren zelven. Wat dus als een wild volk is aangenomen waren de tartaren, die als vreemdelingen (fāns) aan China hunne dynastie kwamen opdringen.

Dit alles, gelijk men zal ontwaren, neemt niets weg dat het hemel- en aardeverbond eene vertakking is van het oorspronkelijke verbond door Kwàn-laò-jâ gesticht.

Het is niet te ontkennen dat de thiēn-thy-foey in het bijzonder, en, in het algemeen, alle overige geheime genootschappen, voor den staat en voor de rust van een land gevaarlijk zijn. De geschiedenis der jongste gebeurtenissen in China levert er de duidelijkste bewijzen van. Ik ben te weinig in de gelegenheid geweest om de chinezen op Java te onderzoeken en te leeren kennen en kan dus over de werking hunner geheime genootschappen en derzelver uitgebreidheid niet oordeelen. Gedurende de weinige dagen te Batavia doorgebragt heb ik mij kunnen overtuigen, dat op die plaats het aantal hunner adepten zeer aanmerkelijk is; er is evenwel noch voor den staat noch voor de rust eenig gevaar te duchten. Zij hebben geen bekend opperhoofd en houden geen bekende vergaderingen; en onze staatsinrigtingen en policiemaatregelen zijn van dien aard en zoodanig genomen, dat er van den kant der chinezen niets te vreezen valt.

Te Singapoera, Malaka en Poeloe Pinang, welke plaatsen mij door een genoegzaam lang verblijf bekend zijn, wordt de staat van zaken gevaarlijker. Het opperhoofd van ieder genootschap en hunne vergaderingen zijn aldaar openlijk bekend, en ik durf gerust zeggen, dat op bovengenoemde plaatsen de geheime genootschappen, nog meer zelfs dan in China, met volle kracht werken.

Vooral te Singapoera is het voor hen, die niet tot het genootschap behooren, haast niet uit te houden. In de provin-

Digitized by Google

cie Wellesley, tegenover Poeloe Pinang, ben ik zelf getuige geweest van de sluwheid en zekerheid waarmede zij hunne misdaden plegen en verbergen. Er verdwenen verscheidene menschen op korten afstand van mijne woning. De omstandigheden waren zoodanig, dat aan niemand anders dan aan de bondgenooten des genootschaps thien-thy-foey deze misdaad kon worden toegeschreven; in weerwil echter van alle mogelijke navorschingen en pogingen der policie bleven de ongelukkigen spoorloos verdwenen. Dit is een enkel van de menigvuldige gevallen, welke in Britsch-indie en China de strikte geheimhouding dezer genootschappen kenmerken.

Over de residentie Banka, welke ik sedert 2 à 3 jaren bewoon en meermalen doorreisd heb, durf ik met meer zekerheid spreken. Er bestaan noch vergaderingen, noch a-ko (hoofden); enkele uit China als sin-kai aangekomenen behoorden tot die sekte, maar doen er verder niets aan. In den laatsten tijd evenwel is het getal dezer bondgenooten aanmerkelijk op Banka vermeerderd, doordien men een aantal uit Singapoera of andere Britsch-indische plaatsen komende sin-kai's tot den mijnarbeid geëmploijeerd heeft. Eene storing van rust of verzet tegen het gouvernement is echter uit dien hoofde niet te vreezen.

Den geheelen archipel van Riouw heb ik doorreisd, de eilanden langs alle wegen doorkruist en mij van den staat van zaken kunnen overtuigen. Er bestond in 1854 zulke spanning tusschen de beide eedgenootschappen de păh-koēng en de thiēn-thy-foey, dat ik mij verplígt achtte het bestuur opmerkzaam te maken èn op het gevaar zelf èn op deszelfs oorzaak.

Gebrek aan chinesche typen heeft de redaktie doen besluiten daarvoor te bezigen ingesneden teekens, die, hoewel onoogelijk, echter aan het doel beantwoorden. Bij vergissing zijn de letters van no. 6 op afzonderlijke blokjes gesneden.

Digitized by Google

1

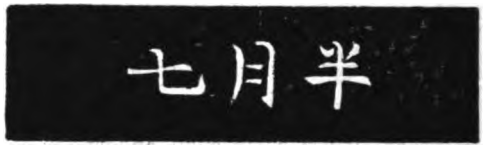

2

3

4

5

6

Digitized by Google

7

8

9

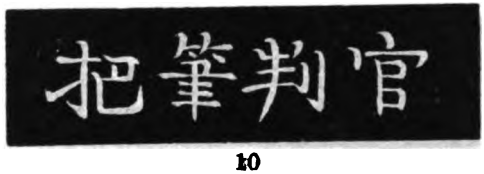

10

11

12

13

Digitized by Google

14

15

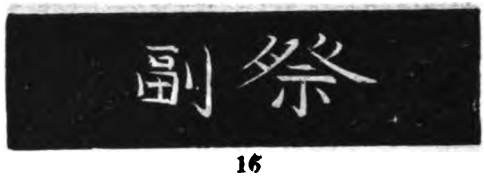

16

17

18

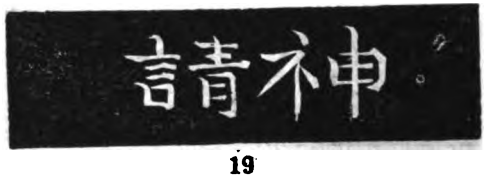

19

20

Digitized by Google

21

22

23

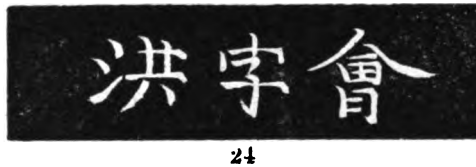

24

25

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

BORNEO'S WESTKUST.

DOOR

H. C. VAN PREHN.

(*Vervolg van bl.* 82).

Oorsprong van Pontianak, van de grafplaats Batoelajang enz. Overeenkomst tusschen de bevolking van Pontianak en den stichter dier plaats (1).

De arabier said sjarief Alhabib Hoesin bin Ahmad bin Hoesin bin Mohamad Alkadri werd in het jaar 1120 van Mohamad (2) te Trim geboren. Achttien jaren oud zijnde verliet hij zijne geboorteplaats en reisde naar Chollandia om tot priester te worden opgeleid, waartoe hij dan ook gedurende vier jaren onderwijs genoot van zekeren said Mohamad bin Hamid. Daarna reisde hij naar Atjeh op Sumatra, waar hij zijne studiën verder voortzette, gedurende een jaar lang, om van daar naar Batavia te vertrekken, op welke plaats hij zich ruim een half jaar ophield. Van daar trok hij naar

(1) Vergelijk hiermede de Eerste proeve eener kronijk van Mampawa en Pontianak door J. T. Willer, in deel III, bl. 510, en de Geschiedenis der eerste Al-Qadries, met eene vertaling door E. Netscher, in deel IV, bl. 285, van dit tijdschrift.

(2) Ik heb hier de mahomedaansche jaartelling behouden volgens de oorspronkelijke nota's. Het jaar 1120 van Mohamed komt echter overeen met het jaar 1708 van onze telling.

Digitized by Google

Samarang en verbleef er twee volle jaren. Zijn verblijf op al die plaatsen benuttigde hij om meer en meer kennis van zaken en van het priesterschap op te doen. Nieuwsgierig om nog meer andere streken te bezoeken stak hij over naar de westkust van Borneo en kwam het eerst aan te Matan, waar hij eene dajaksche vrouw trouwde. Bij deze vrouw verwekte hij sjarif Abd'oel Rachman, den stichter van Pontianak, die op den 15den der maand rabîoe'l-âwal van het jaar 1156 van Mohamad geboren werd. Hij bleef gedurende veertien jaren te Matan gevestigd en verhuisde toen weder naar Mampawa, waar hij als priester zeer gezien was, onder den naam van toe-an-besar, tot dat hij, in het jaar 1184 van Mohamad, op woensdag den 3den der maand dzoe'l-hhidjah overleed, in den ouderdom van 64 jaren.

Zijn zoon sjarif Abd'oel Rachman was, zestien jaren oud zijnde, naar Mampawa overgekomen. Zes jaren later maakte hij twee reizen naar Palembang, stak kort daarna over naar Bandjermasin op de zuidkust van Borneo en trouwde daar met de dochter van sulthan Sepoeh, bij welke gelegenheid hij den naam aannam van pangeran sjarif Abd'oel Rachman Noer Alam. Hij reisde nu nog eens naar Mampawa, doch kwam dadelijk terug en verbleef onafgebroken vijf jaren te Bandjermasin. Bij zijne vrouw verwekte hij twee kinderen.

Eindelijk weder eene reis naar Mampawa makende, vernam hij, dat zijn vader juist honderd dagen geleden overleden was. Hij bleef daarom de godsdienstige plegtigheden aan het graf van den overledene bijwonen en vertoefde daar omstreeks acht maanden (1).

Den 14den der maand redjab van het jaar 1185 zeilde

(1) De pangeran, die mij dit verhaal gedaan heeft, is kleinzoon van den hier genoemden pangeran sjarif Abd'oel Rachman Noer Alam en heeft mij derhalve niet medegedeeld, dat zijn grootvader een geducht zeeroover was, iets hetwelk, volgens andere informatien toch, stellig waar is.

Digitized by Google

hij van Mampawa weg met zijne vloot, bestaande uit eene bark, eene brik en verscheidene andere kleine vaartuigen, de Kapoeasrivier op tot aan de landtong tusschen de Kapoeas- en Landakrivieren, welke plek hij tot zijne vestiging koos. Hij begon met een geducht vuur uit het geschut op het met boomen bewassen terrein, om er, zoo als hij zeide, de booze geesten uit te verdrijven, stapte daarop zelf het eerst aan wal en begon het bosch open te kappen. De opvarenden der gansche vloot, door dit voorbeeld uitgelokt, snelden hem na en al het hout viel weldra onder hunnen onvermoeiden arbeid, met dat gevolg, dat, anderhalve maand later, op den eersten van de maand ramadlân, een genoegzaam aantal woningen opgerigt, de plaats ingewijd en erkend was als stad waarover hij gezag zou voeren.

Deze stad werd Pontianak genoemd, waarschijnlijk omdat er sprake was, dat die plaats door een' zoodanig genaamden, vrouwelijken, boozen geest bewoond was geweest.

Het plekje was tegen eenen overval gedekt, door dat het niet anders dan te water te naderen was, want het was door eene soort van kanaal van de landtong gescheiden en vormde alzoo een klein eiland, dat gemakkelijk te versterken was. Later werd de stad uitgebreid aan den anderen kant van dat kanaal en ook op de andere oevers der te zamenloopende rivieren.

In het jaar 1191 van Mohamad of 1777 van J. C. sloot de stichter van Pontianak met zijne mede opgezetenen de volgende overeenkomst, welke door hem en de oudsten, meest invloed hebbenden van de boeginesche en malcische bevolking onderteekend werd.

Zij luidt als volgt:

„ Op dingsdag, den vierden dag van den maand ramadlan van

Het schijnt dat hij Bandjermasin wegens onaangenaamheden verlaten had en nu zijne zeerooverijen meer noordwaarts wilde uitstrekken, tot dat hij eindelijk besloot zich ergens te vestigen, waartoe hij de Kapoeasrivier opvoer.

Digitized by Google

het jaar dal awal 1191 van de mohamedaansche jaartelling, heeft zijne majesteit pangeran sjarif Abd'oel Rachman Noer Alam de volgende overeenkomst gesloten met den panggawa Poenakadang, benevens al de overige boeginezen en de oudsten der maleijers, nakoda Kamiel en datoe Maliem-kaja, benevens al de overige maleijers.

„Wanneer zij zich in de negorij Pontianak wenschen te vestigen, laten zij zich dan daar vestigen; doch wanneer zij zich niet in de negorij Pontianak wenschen neder te zetten, laten zij dan vertrekken. Zij mogen niet worden tegengehouden, doch naar elders gaan.

„Ook wanneer een slaaf door zijnen heer kwalijk bejegend of geslagen wordt en dan naar den kraton vlugt, wordt hij slechts naar zijnen heer teruggezonden zonder meer (1).

„Ook wanneer eene getrouwde vrouw betrapt wordt met een' anderen man (overspel bedrijvende) en naar den kraton vlugt om eene schuilplaats te zoeken (2), zal zij tot den beleedigde teruggezonden worden en toch de doodstaf ondergaan.

„Ook wanneer een vrij man vecht met een' anderen vrijen man en een hunner dien ten gevolge komt te overlijden, doch de

---

(1) Dit artikel is moeijelijk te vertalen. Het luidt:

„Dan lagi djikaloe boedaknja di goesair oleh toewannja, atawa di poekolnja; „maka ija lari kedalam, melainkan poelang djoega kapada toeannja tiada soeatoe „kerna." Stond hier voor het laatste woord „koernieja" dan ware de vertaling gemakkelijk en zoude die zijn: „wordt hij zonder genade naar zijnen heer teruggezonden", doch te Pontianak is de inhoud van dit artikel steeds verstaan, dat de slaaf slechts naar zijnen heer teruggezonden wordt zonder dat hem eenig leed geschiedt. Nog werd daarbij gezegd, dat den heer ook nimmer eenige straf werd opgelegd en de zaak bleef bij eenvoudige terugzending van den slaaf.

(2) Hier wordt gezegd „lari darah mati kedalam," waarmede eigenlijk verstaan wordt, het bij andere staten op Borneo bestaande gebruik, volgens hetwelk eene vrouw, wanneer zij op overspel betrapt wordt en toch weet te ontkomen en tot binnen den kraton van den vorst gevlugt is, vrij is van verdere vervolging doch tot slavin van den vorst verklaard wordt.

Digitized by Google

in leven geblevene in den kraton vlugt, zal hij door niemand zijner familie kunnen opgeëischt maar verworpeling (slaaf van den vorst) worden.

„Ook wanneer een slaaf een' vrijen man doodt en daarop naar den kraton vlugt zal de dood zijne straf wezen.

„ Ook wanneer een der boeginezen zich strafschuldig maakt jegens zijne majesteit pangeran sjarif zal hij gestraft worden naar goedvinden der vorsten.

„Ook leggen de boeginezen en maleijers voor zijne majesteit pangeran sjarif de belofte af, dat, wanneer er aanranding van zijne majesteit pangeran sjarif plaats vindt, tot gevaar der negorij, zij met alle magt stand houden en dit op eigen kosten doen zullen.

„Ook wanneer de boeginezen of maleijers in moeijelijkheden zijn, zal zijne majesteit pangeran sjarif hulp bieden, zoo veel in zijne magt is, om hen te onderhouden, en trachten alles ten beste der bevolking van deze negorij te schikken.

„Getuigen hiervan zijn de heer sjarif Achmad, de heer Abd' oellah, geboortig van Trengganoe, benevens pangeran Tjakra van de negorij Mampawa.

„En tijdens het geschreven werd (geschiedde dit) in tegenwoordigheid van Pangawa, benevens nakoda Bastam, nakoda Kamiel, nakoda Mato, Mana Koeari, Poena Sloewang, den heer priester Tandrie en den leermeester Liba.

„Geschreven des namiddags, omstreeks 4 uren, in het voorhuis van pangeran sjarif en opgesteld door Abd'oel Hamid, geboortig uit de kampong Malajoe te Samarang" (1).

Nadat Pontianak verscheidene jaren bestond, reisde sulthan

(1) Dit stuk schijnt vroeger nimmer aan eenig europeaan vertoond te zijn; ten minste dit is mij verzekerd. Ook had ik veel moeite het van den sulthan gedaan te krijgen, dat mij het stuk toevertrouwd werd ter lectuur, met toestemming er afschrift van te mogen nemen. Het werd mij dan ook door zijn' eigen broeder ter hand gesteld.

Digitized by Google

sjarif Abd'oel Rachman, den 11den der maand rabioe'l-âwal van het jaar 1207, naar Mampawa, om het graf van zijnen vader toean-besar (1) te maken, waartoe hij 43 dagen verbleef en daarop naar Pontianak terugkeerde.

In het jaar 1211 bouwde sulthan sjarif Abd'oel Rachman eene grafplaats te Batoelajang (2). Juist stierf een klingalees van aanzien, genaamd said Aboe Bakar, en zou te dier plaatse begraven worden, waarom sulthan sjarif Abd'oel Rachman den grafkuil liet maken. Bij die gelegenheid zag men echter dat die plek vroeger aan een ander tot graf gegeven was. Hij liet het lijk er uit nemen om het eene andere plaats te geven; doch hoe groot was hunne verbazing, toen zij, bij het opligten van de doodkist, bespeurden, dat het nog geheel in goeden staat en nog niet tot ontbinding overgegaan was, terwijl de kleederen alleen vergaan waren. De nagels waren aangegroeid tot bijna eene span lengte. Niemand wist van wien dit lijk afkomstig was en sedert hoe lang dit daar reeds bestond. De sulthan liet het weder met wit linnen omkleeden, van kamfer en tjendana-hout voorzien en daarna weder behoorlijk en met eerbewijzingen begraven. Kort daarna liet hij het graf met steenen ophoogen.

In dat zelfde jaar liet de sulthan, nadat de grafplaatsen gereed waren, geheel Batoelajang tot eene verschansing inrigten en de steenen batterij, die daar nog bestaat, optrek-

---

(1) Dat graf bestaat daar nog, wordt steeds onderhouden en als eene heilige plaats beschouwd. De sulthan van Pontianak gaat elk jaar ter bedevaart derwaarts.

(2) Batoelajang is thans eene kleine kampong van slechts weinige huizen. De graven bestaan daar nog en worden goed onderhouden. De sulthan van Pontianak heeft er een bidhuis, waar hij elken vrijdag, 's morgens vroeg, gaat bidden. Men vindt er al de graven van het vorstelijk huis van Pontianak. Het geheel is overdekt door eene groote pendoppo of loods, die fraai geweest, doch, uit gebrek aan onderhoud, in verval geraakt is. De keuze is op dat plekje gevallen dewijl het eenigzins hooger terrein is en nimmer onder water staat, al is het ook springvloed.

Digitized by Google

ken (1), vervolgens in de rivier, juist voor Batoelajang, een eiland met verschansing maken, welk eilandje Djoeragan-gedong genaamd werd (2). Eerst nadat dit alles gereed was, liet hij ook den dalam te Pontianak door een' steenen muur omgeven.

De batterijen werden met groote stukken geschut bewapend; deze bekwam hij achtereenvolgend, als: vijf stuks in het jaar 1212 van kapitein Raas, gezagvoerder van een engelsch vaartuig, die ze aan hem verkocht en welke hij te Batoelajang plaatste. In 1214 kwam er een schip aan, waarvan de gezagvoerder, Buttler, hem een groot kanon ten geschenke gaf. Dit is hetzefde dat nog voor de poort van den kraton te Pontianak staat. In 1215 kwam de kapitein Buttler daar weder en gaf hem twee kanonnen ten geschenke. In 1216 kwam zekere toean said Hoesin Ajdid van Poeloe Pinang te Pontianak en kocht de sulthan van hem een paar kanonnen. Even zoo kocht hij hetzelfde jaar nog twee paar kanonnen van zekeren toean said Aloei Segaf.

Eenigen tijd later kwam een engelsch schip van Poeloe Pinang te Pontianak en kocht de sulthan daarvan ook nog zes paar kanonnen, welke achter de steenen muren van den dalam te Pontianak geplaatst werden.

Hier wordt dus aangetoond hoe de 26 groote stukken geschut, te Pontianak en Batoelajang aanwezig, daar gekomen zijn.

December 1853.

---

(1) Steeds zeerooverijen gepleegd hebbende en ook voor de naburen vreezende, liet hij die batterijen, die de gansche breedte der rivier bestreken, aanleggen, benevens andere verschansingen van ijzerhout, waarop stukken geschut geplaatst waren, op beide oevers der rivier. Een gedeelte daarvan bestaat nog.

(2) Men verhaalt dat hij, om dat eilandje te maken, chineesche wankangs vol steenen op deze plaats liet zinken.

Digitized by Google

HET DISTRIKT

DJAMPANG-TENGAH

(REGENTSCHAP TJI-ANDJOER, PREANGER-REGENTSCHAPPEN).

DOOR

W. F. HOOGKVEEN,

Kontroleur der landelijke inkomsten en kultures.

Het zuidelijk gedeelte van het distrikt Djampang-tengah, van af een viertal palen benoorden de kampong Kramat, welke op circa 14 palen afstand ten zuiden van Njalindoeng, de hoofdplaats van het distrikt, is gelegen, maakt den troep (1) Goenong-bentang uit.

Het wordt door de rivier Tji-kaso van Djampang-koelon en door de Tji-boeni-kasi of Tji-boeni en Tji-balapoelang van Djampang-wetan gescheiden en beslaat, tot aan het zuiderzeestrand, eene lengte van ruim 30 op eene breedte van p. m. 9 palen.

De van Njalindoeng zuidwaarts over Tji-awitali gaande weg splitst zich, bij de evengenoemde kampong Kramat, in tweeën. Zuidoostwaarts leidt hij van daar naar Tegal-loä aan

---

(1) Verscheidene desa's die onder één hoofd staan; een onderdistrikt.

Digitized by Google

de Tji-balapoelang, op de grens van Djampang-wetan gelegen, en zuidwestwaarts, welke rigting aanvankelijk door mij werd gevolgd, naar de op twee palen afstand gelegen kampong Sagaranten, alwaar de petinggi (1) van Goenong-bentang zijn verblijf houdt.

Deze kampong is vrij groot en trok vooral mijne aandacht door hare netheid en goede inrigting, hare goede en wel onderhouden woningen, die door eene menigte klapper-, pinang- en andere vruchtboomen omringd zijn, als ook door de vele omliggende sawahvelden, die in deze streken zoo schaars worden aangetroffen.

Van daar ging ik in eene zuidwestelijke rigting langs de kleine kampongs Tji-haoer en Moeara-tji-haoer, tot aan de rivier Tji-kaso, die te dier plaatse nog niet zeer belangrijk is. Van den weg waren westelijk nog een paar nabij gelegen kleine kampongs, Tji-erih en Tji-boeboeni, zigtbaar, zoo ook de kampong Paboearan, welke echter reeds onder Djampang-koelon sorteert. De weg nadert de rivier slechts even en leidt verder zuidwaarts naar Tji-pamingkies. De afstand van Sagaranten tot de Tji-kaso bedraagt 6, van daar tot Tji-pamingkies 5 palen.

Het landschap leverde, tot nabij de Tji-kaso, niets schoons op, daar de weg meestal door hooge alang-alang en glagah ging en alzoo het gezigt op de omliggende streken benomen was. Nabij de rivier veranderde de natuur echter van lieverlede; het terrein werd meer en meer geaccidenteerd en de weg leidde door of langs bamboe- en ligtere of zwaardere bosschen, die van tijd tot tijd door schraler geboomte, alang-alang en glagah, werden afgewisseld.

Tusschen de Tji-kaso en Tji-pamingkies loopt de weg langs de

(1) Het troepshoofd.

Digitized by Google

westelijke helling en over den voet van het gebergte Goenong-bentang, dat in eene strekking van oost op west, over de geheele breedte van het distrikt, de ruimte beslaat tusschen de kampongs Sagaranten en Tji-pamingkies. Een gedeelte dier landstreek, dat met vrij zwaar bosch, doch meer zuidwaarts met bamboe en over eene belangrijke uitgestrektheid met een zoo groot aantal arengboomen begroeid is als ik nog nimmer ergens in het wild bijeen heb aangetroffen, staat bekend onder den naam van Leweng-halimoen en werd, nog twee jaren geleden, door de bewoners van den geheelen omtrek met angst bezocht, wegens het menigvuldig aanwezen van tijgers aldaar, die het gaan langs dezen weg, zoo dat niet in gezelschap van velen plaats vond, hoogst gevaarlijk maakten.

Thans wordt deze streek, zoo niet geheel, dan toch veel veiliger geacht dan voorheen. De inlanders schrijven die meerdere veiligheid toe aan eene geheime magt, welke op de tijgers zoude worden uitgeoefend door zekeren bapa Jejoet, eenen man van middelbaren leeftijd, afkomstig uit Djampang-wetan, die met zijne jonge vrouw en twee kleine kinderen, nu twee jaren geleden, zich daar gevestigd heeft en tot dus ver het eenige huisgezin uitmaakt dat deze landstreek bewoont.

Men verhaalde mij, dat hij het geheim bezit de tijgers te beheerschen en te verjagen en dit waarschijnlijk bestond in eene djimat (1), dan wel in djampé's of bezweringen.

Ik sprak den man, die, met opzigt tot zijne vestiging aldaar, volstrekt geene aanspraak op bijzonderen moed of heerschkracht over de tijgers maakte, maar mij eenvoudig weg verhaalde, dat, sedert zijne vestiging in deze streek, geene tijgers hem of de zijnen eenige overlast hadden aangedaan.

---

(1) Amulet, talisman.

Digitized by Google

Intusschen heeft hij steeds gaga's (1) en ook eenige weinige sawah's aangelegd, terwijl hij voorts niet weinig zijn voordeel doet met de alom aanwezige arengboomen, waarvan hij alleen de toewak (2) verzamelt om suiker te vervaardigen. Niemand anders doet op de arengboomen in den omtrek van bapa Jejoet's woonplaats staande, eenige aanspraak gelden. De inlanders durven zich daar nog niet vestigen en zelfs niet de arengboomen in gezelschap van velen gaan aftappen.

Een drietal jaren geleden wilde het vorige distriktshoofd van Djampang-tengah, aangezien van die menigte arengboomen geen het minste voordeel werd getrokken, de vrees der bevolking overwinnen en gelastte hij aan vele personen zich te gelijkertijd naar Leweng-halimoen te begeven, ten einde die boomen af te tappen. Zij gehoorzaamden aan zijn bevel, doch tijdens men daarmede bezig was werd een der personen door eenen tijger van onder eenen arengboom, die nabij den weg staat, weggehaald en verscheurd. Sedert heeft de bevolking zich niet meer tot dat einde derwaarts willen begeven.

Het verwonderde mij, dat, zoo als ik meermalen had opgemerkt, een drietal personen in elkanders gezelschap gewoonlijk, ten allen tijde, langs door tijgers bezochte streken durft te gaan. De inlanders ondervragende, of zij vermeenden, bij eenen aanval van het wild gedierte, op elkanders bijstand te kunnen rekenen, gaven zij mij een ontkennend antwoord, doch zeiden, dat zij, met hun drieën gaande, twee kansen tegen eene hadden om aan het gevaar, waaraan een enkel persoon is blootgesteld, te ontkomen.

Tusschen de vorenbedoelde plaats, waar men de Tji-kaso even

---

(1) Drooge rijstvelden, in het gebergte aangelegd op plaatsen, die te zeer hellende zijn om met den ploeg bewerkt te worden.

(2) Het sap van den arengboom.

Digitized by Google

nadert, en de kampong Tji-pamingkies bevinden zich geene kampongs in de onmiddelijke nabijheid van den weg, doch van denzelven zijn, op geringen afstand, zigtbaar drie kleine kampongs, met namen Pondok-bali, Bodjong-klapa en Lègog, de twee eerstgenoemden bewesten en laatstgemelden beoosten den weg gelegen.

De weg loopt van Tji-pamingkies wederom in zuidwestelijke rigting naar Rambai, door vrij boschrijke streken, en leidt dan eens over steile bergruggen, dan weder langs of door diepe kloven en breede ravijnen, die zich palen ver schijnen uit te strekken.

Op korten afstand van eerstgemelde plaats passeert men twee kleine kampongs, Tji-badak en Tji-dolog genaamd.

Omstreeks halfweg Tji-pamingkies en Rambai, welke plaatsen 7 à 8 palen van elkander verwijderd liggen, voert de weg, op korten afstand, gedeeltelijk langs de oevers der rivier Tji-dolog, wier loop echter, door het vele houtgewas en wegens de diepe ligging der rivierbedding, voor het oog verborgen is.

Van de hoofden, die mij vergezelden, vernam ik dat de Tji-dolog op deze plaats twee watervallen vormt, die een paar palen van elkander verwijderd zijn. Het was mij niet mogelijk langs de steile en digtbegroeide rivieroevers tot de bedding af te dalen. Ik besloot daarom bij mijne terugkomst de watervallen te gaan bezigtigen, nadat een klein pad, waar langs ik tot den laagsten waterval zoude kunnen afdalen, gemaakt zou zijn.

Bij mijne aankomst te Rambai, welke kampong op den westelijken oever der Tji-boeni gelegen is, zag ik mij verpligt van het verder reizen te paard en te land af te zien, daar in de geheele strook land, van af die kampong tot aan zee, welke eene lengte van 8 à 9 palen beslaat, niet alleen geene wegen, maar zelfs geene voetpaden bestaan, die het doordrin-

Digitized by Google

gen tot aan zee mogelijk maken. Deze geheele landstreek is van de Tji-kaso tot de Tji-boeni, dus over de geheele breedte van het distrikt, woest en ondoordringbaar. Zij bestaat, volgens informatien van de inlanders en ook voor zoo ver ik mij daarvan persoonlijk heb kunnen overtuigen, uit laag en grootendeels vlak land, dat met bamboe en bosschen begroeid is.

De inlanders wagen zich nimmer in deze wildernis verder dan noodig is voor het aanleggen en onderhouden van hunne gaga's en katoenaanplantingen of het zoeken van rotan en andere voortbrengselen der natuur. Hunne velden voor den landbouw leggen zij, zoo veel mogelijk, in de nabijheid der rivieren Tji-kaso en Tji-boeni aan, vermits de kommunikatie langs deze beide rivieren, tot 10 à 15 palen landwaarts in, met kleine praauwtjes zeer gemakkelijk en zonder gevaar plaats vindt, terwijl die te land hoogst gevaarlijk wordt geacht wegens de vele tijgers die zich daar immer ophouden.

De kampongs zijn daarom ook overal op of nabij de oevers dier rivieren aangelegd.

Ik zette alzoo, om de hiervoren reeds gemelde reden, van af Rambai mijne reis verder zuidwaarts te water voort. Voor de overbrengst van personen en goederen werd gebruik gemaakt van verscheidene kleine vlotten of vaartuigen, handoengans genoemd en zamengesteld uit twee of drie kleine, uit boomstammen vervaardigde praauwen, die op eenigen afstand van elkander te zamen gehecht en met sasak's (1) gedekt worden. Deze vaartuigen waren zeer doelmatig, wegens den geringen diepgang en de vrij groote ruimte welke zij aanboden.

Het had zeer veel moeite in zich om de paarden, niet alleen mijne maar ook die van de mij vergezellende hoof-

(1) Gevlochten bamboe.

Digitized by Google

den en hunne volgelingen, op dezelfde wijze naar het zeestrand te vervoeren. Zij konden echter niet te Rambai achtergelaten worden, wilde ik het mij voor oogen gestelde doel niet missen, en dit was het bereiken niet alleen der Moeara (1) Tji-boeni, maar ook der Moeara Tji-kaso. Ik dacht mij van de Moeara Tji-boeni langs het zeestrand, dat laag en vlak is en geheel uit zand bestaat, derwaarts te begeven, het geen, volgens ingewonnen berigten, zeer wel te doen zoude zijn.

Op aanraden van personen, in de hier bedoelde streken te huis behoorende en het meest bekend, besloot ik de paarden, onder behoorlijk geleide, over land naar de monding der Tji-boeni te doen brengen. Men zou daarvoor gebruik maken van een 12 à 15 jaren geleden gemaakt pad, dat tot hetzelfde einde gediend heeft tijdens de reis van den generaal Cleerens, die van Tji-damar, langs het zuiderzeestrand, de Moeara Tji-boeni had bereikt en van daar, ook te water, over Rambai was teruggekeerd. De hoofden hadden echter, denkende dat de paarden ook te water zouden worden vervoerd, dit pad, sedert geheel in onbruik geraakt en gebleven, niet weder toegankelijk doen maken.

De weg, welken men de paarden liet gaan, volgde, zoo als men mij later verhaalde, gedeeltelijk de door de rhinocerossen en wilde runderen, die hier mede zeer talrijk zijn, gemaakte sporen. Door gaande weg voor zich uit te kappen moest men zich dikwijls een pad banen, hetgeen veel tijdverlies en eene afmatting van de paarden en hunne begeleiders ten gevolge had. Zij waren des morgens ten half negen uren van Rambai vertrokken en kwamen eerst des avonds te half zes à zes uren te Moeara Tji-boeni aan, zonder eenig letsel te hebben bekomen,

(1) Monding.

Digitized by Google

ofschoon het volk onderweg eenen koningstijger, drie rhinocerossen en verscheidene wilde runderen gezien had.

Mijne reis derwaarts was veel voorspoediger en gemakkelijker. De togt langs de rivier leverde een buitengewoon en aangenaam schouwspel op, dat ook in deze streken zeker zeldzaam was gezien.

De bandoengans, waarvan ik met de voornaamste hoofden gebruik maakte, waren van kleine tenten voorzien, die met kasangs en lalangse's (1) omhangen, eene aardige vertooning op het water maakten. Al de vaartuigen gleden, door middel van boseh's (2) voortgeroeid, zacht en snel de rivier af, zonder bepaalde volgorde in de vaart te bewaren, waartoe ook geene noodzakelijkheid bestond, vermits de rivier bijna overal zeer breed en voor deze ondiep gaande vaartuigen genaakbaar was. Zij zochten, als om strijd, zoo nabij mogelijk het vaartuig waarop ik mij bevond te blijven, ten einde den toekan-pantoen te hooren, die, voorop gezeten, af en aan, op zachten en melancholischen toon, begeleid door de welluidende klanken van de ketjapi (eene soort van inlandsche harp), den lof en de daden zong der helden uit vroegere eeuwen, zonder echter te verzuimen zich in een preludium van het heldendicht eerbiedig tot de hoofdpersonen daarvan te wenden, ten einde hun te verzoeken om vergunning tot het voordragen hunner feiten en vergeving voor het geval hij die niet geheel overeenkomstig de waarheid mogt voorstellen.

De rivier, die, na langdurige droogte, de gelegenheid aanbiedt om, zonder gebruik van praauwen dan alleen om hier en daar over te steken, hare bedding volgende, van af Rambai de zee te voet te bereiken, was bij mijn aanwezen aldaar ook van weinig water voorzien en over het algemeen vrij ondiep.

---

(1) Gordijnen.

(2) Kleine, korte riemen; eene soort van pagajers.

Digitized by Google

Eenige plekken passeerden wij niet zonder den grond te raken. Op verscheidene plaatsen hebben zich echter groote en zeer diepe lewis (kolken) in dezelve gevormd, die, volgens zeggen der inlanders, eene menigte visschen van verschillende soorten, waaronder zeer groote, en ook vele krokodillen bevatten.

Waar de oevers het laagst waren leverden zij, begroeid met hooge alang-alang en glagah, weinig schoons voor het oog op, vermits het uitzigt op het omliggende land, dat veelal vrij laag en vlak scheen te zijn, daardoor geheel benomen was. Telkens echter werden deze minder schoone gedeelten door fraaije, soms door prachtige landschappen afgewisseld. Dit was meestal het geval bij de even bedoelde kolken, waar de rivier tusschen rotswanden en met zwaar bosch begroeide heuvels haren loop gevonden had. Hier bestond de bedding, voor zoo ver die zigt- en peilbaar was, uit steen, elders uit modder, zand en kiezel, doch nergens was zij door groote rolsteenen belemmerd.

Ofschoon van af de plaats waar ik de rivier was begonnen af te varen, behalve Rambai, tegenwoordig nog slechts ééne kampong, met name Bodjong-kaso, en wel op den oostenlijke oever daarvan bestaat, zag ik langs dezelve vele overblijfselen van sedert korteren of langeren tijd verlaten kampongs, die, door de menigte klapper-, pinang- en andere vruchtboomen welke daar in groepen stonden, een minder woest en een meer aangenamen voorkomen aan de oevers gaven, maar tevens de duidelijke bewijzen opleverden van de treurige noodzakelijkheid, waarin de bewoners dezer streken verkeeren, om telkens de aanvallen der tijgers te ontvlugten. Deze zijn de eenige oorzaak van het gedurig verlaten en verplaatsen der kampongs, waartoe de bevolking niet alleen overgaat wanneer onheilen haar daartoe nopen, maar ook ten einde het plaats vinden daarvan te voorkomen. Hebben de ingezetenen eener

Digitized by Google

nieuw aangelegde kampong, na verloop van eenige jaren, de in den omtrek of in de nabijheid hunner woonplaats gelegen gronden reeds allen voor den droogen rijstbouw ontgonnen en een paar malen tot dat einde gebezigd, dan worden zij, door de gebrekkige wijze waarop alhier de gronden bewerkt en de landbouw uitgeoefend wordt, die niet toelaat dat gaga's meer dan twee malen achtereen met voordeel worden beplant, genoodzaakt gezamenlijk eene nieuwe woonplaats uit te zoeken, waar voor het aanleggen van gaga's, gedurende eene reeks van jaren, gunstige gelegenheid bestaat, want zij durven geene velden, ten zij langs of nabij de oevers der rivier gelegen, op eenigzins verren afstand van de kampongs bebouwen, daar zij zich alsdan te veel en met weinige kans om te ontkomen aan de aanvallen der tijgers zouden moeten blootstellen.

Niet alleen buiten hunne woonplaats, maar ook in hunne kampongs zelven worden zij niet zelden door het wild gedierte verontrust. Men verhaalde mij, dat, ondanks alle daartegen genomen voorzorgen, het gebeurd was dat menschen uit hunne woning door tijgers waren weggesleurd en het geene zeldzaamheid is, dat men ze des nachts in den omtrek hoort brullen. De kampong Rambai was ook eerst sedert twee à drie jaren om deze reden, doch slechts op eenige roeden afstand, verplaatst geworden. Men verzekerde mij, dat eene zoo geringe verplaatsing dikwijls reeds voldoende is om de aanvallen der tijgers te keer te gaan.

Voor het uitkiezen eener nieuwe woonplaats wordt altijd de hulp ingeroepen van bejaarde lieden, doekon's of malim's (*) genoemd, die, door hunne meerdere ervaring en bekendheid met de overleveringen des volks als anderzins, eenig overwigt op de overige bewoners hebben verkregen en zich alsdan ook de

(*) Onderwijzer, leidsman.

Digitized by Google

kennis, wier toepassing van hen begeerd wordt, aanmatigen. De keuze der nieuwe woonplaats wordt door den doekon bepaald naar den smaak van den grond, waarvan hier en daar een weinig wordt geproefd, dan wel volgens de aanwijzingen, die zij in droomen of op eenige andere wijze vermeenen of beweren te hebben ontvangen. Hoe zonderling die keuze soms ook uitvalt, toch wordt de aangewezen plek altijd tot woonplaats bestemd.

Na circa drie uren varens bereikten wij de monding der Tji-boeni-kasi, regts en links waarvan kampongs liggen, die beide denzelfden naam, dien van Moeara Gedeh, dragen. De rivier stort zich, na verschillende kronkelingen te hebben doorloopen, in eene rigting van het noorden naar het zuiden, loodregt op het strand, regtstreeks in zee, zoodat men reeds van ver de branding aan hare monding bespeurt, alwaar zij met geweld tegen de rivier indruischt. De Moeara Tji-boeni heeft zeer lage oevers en is zelfs bij laag water nog zoo wijd, dat zij veel eer op een klein meer dan op de monding eener rivier gelijkt.

De oostelijk gelegen kampong, de grootste, behoort tot het distrikt Djampang-wetan; in de kleinste, bestaande uit een vijftiental huisgezinnen, nam ik mijnen intrek.

Het zijn barre en onherbergzame oorden, alwaar zich aanvankelijk slechts eenige huisgezinnen, belast met het bezetten der grenswachten van de beide distrikten, gevestigd en langzamerhand meerderen bijgevoegd hebben, omdat men het veiliger achtte bijeen dan afzonderlijk en verspreid te wonen, ten einde, in geval van nood, elkander bijstand te kunnen verleenen.

De beide hier bedoelde kampongs zijn op het lage zeestrand, in de onmiddelijke nabijheid der zee en op het mulle zand gebouwd. Bij vloed bereikt de branding, op weinige schreden na, de buitenste woningen; zelfs gebeurt het wel, bij onstuimig weder en hooge zee, dat het water tot in de kampongs reikt, waar-

Digitized by Google

door het noodig is geworden de woningen, hooger dan hier gewoonlijk plaats vindt, uit den grond te bouwen. Het zijn slechts schamele hutten, die weinig van de welvaart der bewoners getuigen, welke dan ook hier aan het zeestrand niet zeer groot is en niet in vergelijking komt met die van de ingezetenen der meer noordelijk gelegen kampongs. Doch de inlanders lijden hier ook niet het minste gebrek, daar zij door de rijst- en katoenteelt en de nijverheid hunner vrouwen, die alle, tot verschillende doeleinden in deze streken gebezigd wordende ruwe lijnwaden weven, in hunne voeding en kleeding zelven voorzien, terwijl zij bovendien door het aanmaken van zout, dat eene vrij belangrijke industrie onder de strandbewoners uitmaakt, gemakkelijk meerdere verdiensten kunnen bijeen garen, wordende daarvoor een prijs van 8 duiten per kati, of even als voor het gouvernements zout, dat in de binnenlandsche pakhuizen verkrijgbaar wordt gesteld, *f* 6,80 per pikol van 125 amst. pond. gemaakt.

Hetgeen aan deze kampongs vooral een bar aanzien geeft, is de dorheid waarin zij verkeeren; geen de minste plantengroei wordt binnen noch om dezelven aangetroffen; alle woninngen zijn digt bij elkander geplaatst en staan aan de felle zonnehitte en wind bloot gesteld, zonder in het minste beschaduwd of beschut te wezen.

Het geheel is, tot wering der tijgers, van alle zijden afgesloten met eene hooge omheining van puntig toegesneden boomstammen, houten staken en bamboezen, die in den grond geslagen, op korten afstand van elkander geplaatst en stevig aaneengehecht zijn. Op enkele plaatsen is de toegang tot de kampong opengelaten door smalle deuren, die des avonds gesloten worden.

Het gevaar om het verslindend gedierte ten prooi te worden, waaraan de bewoners dezer landstreek steeds zijn blootgesteld, de gebrekkige wijze waarop zij zich tegen hetzelve

Digitized by Google

kunnen wapenen, de onmogelijkheid waarin zij veelal verkeeren om daarop in de ondoordringbare en uitgestrekte wildernissen jagt te maken, hetgeen alleen gemakkelijker wordt wanneer de tijger zijne prooi weggevoerd en nog niet geheel verslonden heeft, dit alles doet den inlanders hun onvermogen tegen over dezen magtigen vijand gevoelen en daarvoor een diep en eerbiedig ontzag koesteren. Hieraan alleen is het waarschijnlijk toe te schrijven dat zij den tijger, zoo lang zij hem nog niet geheel in hunne magt hebben of hopen te krijgen, zoo veel onderscheiding wenschen te bewijzen en zoo gaarne als in naauwe betrekking tot hen staande beschouwen. Zelden zullen inlanders, die in veel door tijgers bezochte streken zich ophouden, op eene wijze daarvan spreken, die niet eerbied of ontzag en ondergeschiktheid uitdrukt. Zelden durven zij hem aan te duiden door de gemeene namen *maoeng*, *meong* of *kroed*: die eenvoudig tijger beteekenen. Veelal betitelen zij hem met: *satoa lelessan* (het eenige dier) of: *anoe di leweng* (die in de wildernis is), dan wel: *anoe kagoengan leweng* (aan wien de wildernis toebehoort). Zoo ook gebruiken zij, b. v. om te zeggen dat iemand door een tijger is verslonden, voor dit laatste woord: *di dahar*, hetgeen in het hoog soendaasch *gegeten* beteekent.

De inlanders gelooven ook, dat de ziel der menschen, die door tijgers verscheurd worden, in deze dieren vaart en zij alzoo in de gedaante van den tijger blijven voortleven. Is een hunner voorouders of naastbestaanden door eenen tijger verslonden geworden, dan verzuimen zij niet, wanneer het te pas komt, te zeggen, dat deze of geene hunner bloedverwanten tijger geworden is.

Zij beweren voorts, dat niet de in de landstreek te huis behoorende maar van elders komende en doortrekkende tijgers de menschen en het vee aanvallen. Eerstbedoelden zouden daartoe alleen dan overgaan, wanneer hun toorn is opgewekt.

Digitized by Google

Ik zou nog veel meer over dit onderwerp, dat onuitputtelijk is, zoo met opzigt tot de verhalen omtrent de herkomst als de geschiedenis der tijgers, de bijgeloovige vrees der inlanders ter zake enz. kunnen uitweiden, doch het vorengezegde is reeds voldoende om de innige vrees aan te toonen welke zij daarvoor koesteren.

Al die wanbegrippen staan de uitroeijing der tijgers zeer in den weg. Terwijl de inlanders zich zelven en elkander alles trachten diets te maken wat tot geruststelling strekken kan, willen zij ook wel tot keering van het gevaar, dat allen bedreigt, pogingen aanwenden of tot zelfverdediging zich wapenen, mits de daartoe gebezigd wordende middelen, zoo veel mogelijk, bedekt zijn en geen dadelijk verzet aanduiden.

Gelast men hun tijgervallen te plaatsen, dan zullen zij aan dien last voldoen, maar tevens, zoo lang zulks onopgemerkt kan geschieden, verzuimen daarin eenig lokaas te doen, of worden zij daartoe verpligt, dan zullen zij dikwijls aan den val min of meer het voorkomen van eene kleine woning geven, ten einde den tijger daardoor te misleiden en zijne achterdocht niet op te wekken. Toen ik in eene der kampongs, die op de reeds vermelde wijze omheimd was, de opmerking maakte, dat de palen of houten onregelmatig en niet behoorlijk scherp, puntig waren toegesneden, gaf men mij te kennen, dat dit opzettelijk was nagelaten, ten einde het schijnen mogt als of die punten niet als wapen tegen de tijgers moesten dienen. En ofschoon de inlanders niet verzuimen om, wanneer zij zich in gevaarvolle wildernissen begeven, zich behoorlijk te wapenen, verbergen zij soms hunne wapens of steken die achter in hunnen gordel, ten einde daardoor allen schijn van aanvallenderwijze te willen handelen van zich af te werpen. Dit nemen zij echter in het gedeelte van Djampang-tengah, waarvan hier sprake is, niet in acht, vermits zij daar meer en aanhoudend in gevaar verkeeren. De vrouwen zelfs, zoo zij de kampongs

Digitized by Google

verlaten, zijn veelal gewapend en er bestaan voorbeelden, dat zij den mannen in eenen aanval bijgestaan en het leven gered hebben.

De tijger is het grootste schrikbeeld dat de inlander in de hier bedoelde landstreek steeds voor oogen heeft, en het onheil van door hem verscheurd te zullen worden is de straf, welke zij zich voorstellen voor de meeste handelingen, die hun ongeoorloofd schijnen. Zoo gelooven zij b. v., dat degeen, die eene schildpad doodt, door eenen tijger verslonden zal worden, welligt omdat deze dieren, door hunne eijeren, die voor velen eene geliefkoosde spijs uitmaken, voordeelen afwerpen, terwijl zij zelven dikwijls tot voedsel voor de tijgers strekken. Eene zinspeling op deze bestraffing vindt telkens in de omstandigheden, het dagelijksche leven betreffende, plaats, ten einde elkander te bedreigen, te beproeven of van de waarheid van iets te verzekeren.

Toen des avonds de paarden aan de Moeara Gedeh arriveerden, bemerkte ik dat ze te zeer vermoeid waren om den volgenden dag weder gebruikt te kunnen worden. Hierbij kwam nog, dat te dier plaatse groot gebrek aan voedsel voor de dieren bestond, zoodat, wanneer het gras, dat wij op de praauwen met ons van Rambai hadden medegebragt, verbruikt zou zijn, er bezwaarlijk genoegzaam in hunne voeding zou kunnen worden voorzien.

Gaarne had ik nog langer aan het zuider zeestrand aldaar vertoefd, omdat mij ruime stof tot onderzoekingen en nasporingen overbleef, doch hiertoe was mijn tijd te zeer beperkt. Ik zag mij alzoo door deze omstandigheden genoodzaakt van de voortzetting mijner reis tot de Moeara Tji-kaso af te zien.

Een togtje, dat ik nog dienzelfden dag in den omtrek maakte, had mij in staat gesteld daarvan eenig denkbeeld te vormen. De kampong, waarin mijn nachtverblijf was opgeslagen, bevond zich op eene smalle landtong, die ten oosten de monding der Tji-boeni-kasi vormt, ten zuiden door de zee en ten noorden door een riviertje, Tji-parandjé genaamd, dat zich in

Digitized by Google

de evengenoemde mocara ontlast, bespoeld wordt. Dit riviertje is diep en zacht stroomende en te dier plaatse zeer wel bevaarbaar. Het heeft verschillende vertakkingen, die weder daarin uitloopen en verscheidene eilandjes vormen. Deze bestaan allen uit laag en vlak land, dat bij hoog water of bandjir's gedeeltelijk onder water geraakt, en dragen uit dien hoofde den naam van bale-kambang, hetgeen drijvende rustbanken beteekent. Zij zijn geheel met bosch begroeid, dat grootendeels bestaat uit houtsoorten, die ik elders nog niet meende te hebben aangetroffen, dooh waaraan de inlanders weinig waarde schenen te hechten.

Eene boomsoort was er menigvuldig aanwezig, namelijk de bintaro, die vele groote, fraaije, ronde vruchten draagt, uit wier pit eene heldere, deugdzame olie wordt getrokken, op gelijke wijze als waarop de katjangolie wordt verkregen. De bintaro-olie is reukeloos, geel van kleur en brandt met eene heldere vlam, die een aangenaam wit licht, doch geen den minsten walm verspreidt. Men zegt echter, dat zij een vrij zwaar vergif is, waarvan het inwendig gebruik bloedspuwing en den dood ten gevolge zou hebben. Eene bijzondere soort, de bintaro-woeloeng, moet veel vergiftiger zijn. In vroegere tijden zou de hars, die uit den bast van dezen boom door het werpen met het een of ander scherp voorwerp moet worden verkregen, wil men zich niet, ten gevolge van het spatten van het vocht, aan gevaar bloot stellen, door de inlanders, vooral in Tji-damar, niet zelden tot misdadige doeleinden zijn aangewend. Men zegt het aanwezen van dit gif in koud geworden spijzen te kunnen ontdekken, doordien zij dan nog rookende blijven.

De oevers der Tji-parandjé zijn, even als ik ook elders nabij de mondingen van enkele andere rivieren aan het zuiderzeestrand heb bevonden, begroeid met eene soort van houtgewas, pasoeng genoemd, dat in het water voorkomt, geheel bladerloos

Digitized by Google

en zonder vertakkingen is, doch rond en puntig toegroeit. Gedroogd en van den bruinachtig groenen bast ontdaan zijnde, is het zeer ligt en wordt ter vervanging van kurk gebezigd.

Vele krokodillen schijnen in de Tji-parandjé en nabij de monding der Tji-boeni te huisvesten. De onheilen, vroeger door deze dieren veroorzaakt, hebben het noodzakelijk gemaakt eene kleine plaats in de rivier met paalwerk af te sluiten, opdat de inlanders daarvan met veiligheid gebruik zouden kunnen maken.

Bij mijn terugvaren naar Rambai werd mijne aandacht gevestigd op een vrij groot eiland, dat met zijne lengte in de rigting der rivier niet ver benoorden hare monding ligt. Het is ongeveer van dezelfde hoogte als de oevers der rivier, en desniettegenstaande verhaalt men, dat, bij de hoogste bandjirs, wanneer deze buiten hare oevers is getreden, hetzelve altijd op volkomen gelijke wijze als bij laag water gezien wordt. Deszelfs vorm heeft wel eenige overeenkomst met dien eener praauw, in het midden breed en aan de beide einden smal toeloopende. De inlanders gelooven dan ook dat het een groot vaartuig is, dat dáár aan den oostelijken oever der rivier vastgebonden ligt.

Het eiland is geheel met alang-alang en glagah, zoo ook met eenig struikgewas begroeid.

Alleen vooraan bevindt zich een groote en in het midden een kleinere boom, die de masten van het vaartuig uitmaken. Deze boomen zouden, zoo als de inlanders mij verhaalden, sedert menschengeheugenis geen de minste verandering in vorm hebben ondergaan.

Aan dit eiland zijn overleveringen verbonden, die op de Djampanglanden betrekking hebben en onder de bewoners dezer landstreek algemeen bekend zijn. De helden dier legenden zijn boeddhisten en magtige vorstelijke personen, die, bij de invoering van het mohamedanisme op Java, zich aan de oppervlakte der aarde hebben onttrokken, daar zij niet wenschten hun geloof te verzaken, noch onder de mohamedanen te blijven voort-

Digitized by Google

leven. Men gelooft hen echter nog in leven en een' alvermogenden invloed, zoo wel ten goede als ten kwade, op de lotgevallen der menschen te kunnen uitoefenen. Zij worden uit dien hoofde door de bewoners dezer landstreek als halve goden, met goddelijke eer vereerd en, zoo wel in kommervolle als in vele andere omstandigheden des levens, aangeroepen en aangebeden tot afwending van algemeene en bijzondere rampen, of geraadpleegd ten aanzien van voorgenomen handelingen en den al of niet gunstigen uitslag, waarmede deze en gekoesterde wenschen zullen worden bekroond.

Ofschoon de inlanders ook hier zich mohamedanen noemen schamen zij zich niet, om, strijdig met de voorschriften dier godsdienst, goddelijke hulde en eerbied aan deze denkbeeldige wezens te bewijzen en voor die heidensche vereering openlijk uit te komen. Gedurende de twee dagen, welke ik op of nabij de Tji-boeni en het zuiderzeestrand doorbragt, heb ik wel, als een uitvloeisel daarvan, bij herhaling wierook zien branden en onder verschillende omstandigheden gebeden hooren prevelen, maar geen enkele maal vernam of zag ik iets, wat mij kon doen veronderstellen, dat ik mij te midden van geloovige mohamedanen bevond. Zij mogen dus dien naam dragen en daarop aanspraak maken, maar in wezen zijn zij het niet.

Ik liet mij de legenden verhalen door eenen der mij vergezellende inlanders, een' zeer bejaarden man, Aki Semat genaamd en woonachtig in de kampong Rambai. Hij behoorde in deze streken te huis en werd beschouwd, als met dezelven en de volksverhalen het meest bekend zijnde, het meest geschikt te wezen om zijne landgenooten op gevaarvolle togten tot leidsman en tevens, in de op dergelijke togten zoo menigvuldig voorkomende gevallen, tot bemiddelaar bij de voorwerpen hunner vereering te strekken.

Zonder hem en zijne medewerking, verklaarden de inlanders mij, zouden zij den vorigen dag het niet gewaagd hebben den togt over land met de paarden te ondernemen, daar zij de plaat-

Digitized by Google

sen, waarop de legenden in het bijzonder betrekking hebben, niet durven voorbijtrekken, zonder, onder het branden van wierook, de vereischte hulde aan de magtige personen toe te brengen en hunne vergunning te vragen om onverlet te mogen voorbijgaan. Ditzelfde werd ook op mijne terugreis bij herhaling in acht genomen.

Aki Semat verhaalde mij dan, dat, sedert onheugelijke tijden, de Djampanglanden de eigendom zijn van zekeren vorst Ejang, soesoehoenan Djampang Manggoeng, naar wien deze uitgestrekte landen genaamd worden, die met zijnen broeder, Ejang Dalm Wangsakerti, verblijf houdt op den berg Patoeha, aan den oorsprong der rivier Tji-djampang. Laatstgenoemde is verloofd aan de prinses Tjaweni, die aan den waterval der Tji-dolog, den zoogenaamden Tjoeroeg-tjaweni, na in steen te zijn veranderd, de komst van haren bruidegom verbeidt.

Zij is de dochter van den Boros Ngora, die op het Hioergebergte, te Sang Hiang Lembang, alwaar de Tji-kaso ontspringt, gevestigd is.

Deze rivier vindt thans in het Hioergebergte, op eenige palen afstand van de plaats waar de weg tusschen Sagaranten en Tji-pamingkies haar even nadert, een' naauwen doortogt, die slechts een vadem breedte zoude hebben, tusschen hooge en regtstandige rotswanden en stort zich daaruit van eene belangrijke hoogte neder.

Volgens de legende zal deze naauwe doorgang zich, ten gevolge van het ineenstorten der rotswanden, sluiten en de Tji-kaso alsdan gedwongen worden haren loop te nemen langs de z. w. helling van den Goenong-bentang, en, na het water der Tji-lengka en Tji-dolog in zich te hebben opgenomen, langs den Tjoeroeg-tjaweni, dus de bedding der Tji-dolog verder volgende, zich met de Tji-boeni te vereenigen.

Deze gebeurtenis is het voor de voltrekking van het huwelijk tusschen de verloofden vastgestelde tijdstip. Ejang Dalm Wang-

Digitized by Google

sakerti zal alsdan zijne bruid in plegtigen optogt komen afhalen, ten einde met haar en de verdere feestgenooten een' luisterrijken en feestelijken togt over zee te maken, waarop verschillende plaatsen zullen worden aangedaan, onder anderen ook Palembang en ten laatste Tji-laut-eren, alwaar zij zich eenigen tijd zullen ophouden. Voor dezen togt zal gebruik worden gemaakt van het voormelde eiland, nabij de monding der Tji-boeni-kasi gelegen, dat alsdan zal vlot raken en veranderen in een schoon en daarvoor geschikt vaartuig.

Van Tji-laut-eren terug komende zullen zij, nabij de zee aan den voet van het Marjoek gebergte, alwaar zekere vorst, soesoehanan Poeger, hen wachtende is, zich nederzetten, ten einde een rijk en eene stad te stichten.

In afwachting dezer gebeurtenissen heeft de vorst Boros Ngora reeds eenige toebereidselen voor het feest gemaakt. De bultzak en kussens, welke hij aan zijne dochter bij haar huwelijk ten geschenke zal geven, liggen reeds in de gedaante van groote steenen gereed op eene plaats, waar langs de Tji-kaso later haren loop zal vinden, ten einde door hare wateren naar den Tjoeroeg-tjaweni te worden vervoerd. Een fraai paard wordt te Sang Hiang Lembang voor de bruid in gereedheid gehouden. Hoewel het paard zelf onzigtbaar is, kan men toch zijne steenen stalling aldaar aanschouwen en zijn gehinnek van tijd tot tijd vernemen. Voorts zijn daar ook aanwezig salakstruiken, waarvan de vruchten zoo groot zijn als klappers, boros-kaso (jonge uitspruitsels van glagah) ter dikte eener rijstdangdang (1), die altijd jong blijven, en vele dergelijke reusachtige gewassen meer, welke allen bestemd zijn, om bij de viering van het huwelijk genuttigd te worden. Al deze voorwerpen zijn alléén voor den regtgeloovige zigtbaar, maar niet voor hem die aan de waarheid van het een of ander nog twijfelen mogt.

(1) Koperen ketel.

Digitized by Google

Zoowel omdat de boros-kaso bestemd is om een der geregten van den feestdisch, bij de viering van Ejang Dalm Wangsakerti's huwelijk uit te maken, als ook vermits Boros Ngora zelf daarvan den naam draagt, durven de bewoners van het zuiden van Djampang-tengah de jonge uitspruitsels van de glagah niet te eten en evenmin „boros-kaso" te noemen. Zij zeggen, in stede daarvan „hoemoet-kaso", waaronder hetzelfde kan worden verstaan, en houden zich verzekerd, dat hij, die de boros-kaso zóó noemt of eet, door eenen tijger zal worden verscheurd.

Het eiland nabij de Moeara Tji-boeni draagt, bij onderzoek van deszelfs oevers, geen de minste sporen van door menschen of beesten, als tijgers, wilde zwijnen en herten betreden te zijn. De inlanders varen met eerbied daar langs; zij durven zich niet er op te begeven en gelooven dat geen andere levende wezens zich daarop bevinden, dan alleen de opvarenden der praauw, waaraan de zorg der bewaking is toevertrouwd.

Het noordelijk uiteinde van het eiland is met den linkeroever der rivier verbonden door eene smalle zandbank, ter weerszijden waarvan zich kolken gevormd hebben, die lĕwikrotjok genoemd worden. Die bank zou het met zand overdekte touw uitmaken, waarmede de praauw aan den oever is vastgehecht, dat ten allen tijde bewaakt wordt door zekeren Batara Bongkok, eenen bultenaar, zoo als zijn naam aanduidt, die door Ejang Dalm Wangsakerti met deze taak belast is en op den oever, in het daar aanwezige bosch zijn verblijf heeft.

Er zijn tijden, waarop het water der rivier te dier plaatse met geweld tegen den steenachtigen oever klotst, waardoor een geluid ontstaat als van eene gong. Men zegt, dat Batara Bongkok alsdan feest viert en de gamelan doet bespelen.

Meer noordwaarts treft men in de rivier eene andere kolk, lĕwie-gaok genoemd, aan. Soms verneemt men daarover varende een geraas, als dat veroorzaakt door vele menschen, die bijeen zijn op eene plaats waar buitengewone drukte heerscht.

Digitized by Google

Dáár in de diepte is eene paseban (1), en het evenbedoelde geraas wordt te weeg gebragt door de drukte, welke het gevolg is van Ejang Dalm Wangsakerti's komst, die in deze streken zich dikwijls op reis bevindt, ten einde zijne eigendommen te bezoeken.

Zijne verblijfplaats, wanneer hij zich in de hier bedoelde landstreek ophoudt, is Batoe-noenggoel, de kruin van eenen kleinen, doch steilen en met zware boomen begroeiden heuvel, op den linkeroever der rivier, benoorden de lĕwi-gaok gelegen. Ik liet te dier plaatse aanlanden, met het doel om den heuvel te beklimmen. Aki Semat verzocht echter, dat niemand aan wal zoude stappen, alvorens hij een weinig doepa (wierook) gebrand en den magtigen heer verzocht mogt hebben onze komst niet euvel op te nemen, waartoe ik hem natuurlijk alle gelegenheid gaf.

De kruin van den heuvel levert weinig merkwaardigs op. Men vindt daarop, omgeven van hooge boomen en den weligsten plantengroei, eene kleine, langwerpige, opene plek, die steeds schoon gehouden wordt en met handjoean omplant is.

Dit is de plaats werwaarts de inlanders zich bij voorkeur begeven om Ejang Dalm Wangsakerti te aanbidden, te raadplegen en van hem de vervulling hunner wenschen af te smeeken. De gunstigste dagen hiervoor zijn zondag en maandag.

Aki Semat, die reeds te voren zijn verlangen had geuit om spoedig derwaarts te gaan, ten einde voor de vervulling van een' zijner wenschen te bidden, verzocht mij daartoe terstond en in tegenwoordigheid van al de aanwezigen te mogen overgaan. Na eene bangban, eene soort van rotan, die op den heuvel in menigte aanwezig is, gesneden te hebben, juist ter

(1) De plaats, waar men bijeenkomt, ten einde voor voorname personen, als regenten, te verschijnen alhier ook wel verkeerdelijk gebezigd voor verzamelplaats van koelie's, transportmiddelen en van de bevolking geëischte materialen.

Digitized by Google

lengte van de grootst mogelijke spanning zijner armen, van af de toppen der vingers gerekend, plaatste hij zich, met de beenen onder het ligchaam gekruist, voor de opene ruimte.

Vervolgens leide hij de bangban met het eene einde naar hem toegekeerd voor zich neder, brandde een weinig wierook en uitte, na zijne sĕmbah (1) gemaakt te hebben, zijne bede, aanvangende met de woorden: „met den meesten eerbied verschijn „ik, onder aanbieding van eenen beet witte rijst, vóór U, die, groot „en magtig, met de handelingen der menschen bekend zijt enz."

De uitdrukking „witte rijst" doelt op den wierook en heeft den inlanders aanleiding gegeven, de eeredienst te Batoe-noenggoel te bestempelen met den naam van „mĕng-antĕr sangoe poetih" (witte rijst aanbrengen, of aanbieden).

Na zijne bede langzaam en zacht sprekende geuit en eenige oogenblikken het stilzwijgen bewaard te hebben, nam Aki Semat de bangban weder op, ten einde te beproeven of ze langer geworden was, daar dit het bewijs is der verhooring van het gebed. Het geluk diende hem, daar de bangban op een paar duimen na met de meeste inspanning kon worden bereikt. Het overschietende gedeelte sneed hij daarvan af. Toen ik hem daarop verzocht met hetzelfde voorwerp op nieuw eene bede te uiten, wier vervulling Ejang Dalm Wangsakerti naar alle waarschijnlijkheid niet zoude weigeren, ging hij zonder aarzelen er toe over; zij werd dan ook verhoord, want de stok was andermaal een paar duimen te lang en met een' zegevierenden blik toonde de oude het ons.

Volgens de legende hebben de bewoners van de boorden der Tji-boeni-kasi groote verpligting jegens Ejang Dalm Wang-

(1) Eene uitdrukking van eerbiedige hulde, die de mindere aan den meerdere betoont, door de handen vlak tegen elkander te voegen en die zoo naar het voorhoofd te brengen, zoodat de toppen van de duimen den tip van den neus aanraken.

Digitized by Google

sakerti, daar hij die rivier in haren tegenwoordigen staat gebragt heeft.

Eertijds was zij naauw ingesloten door twee rijen kiaraboomen, waarvan de wortels onder water en de takken daarboven elkander ontmoetten. Het water daarvan was een zwaar vergift, bitter van smaak en naar zwavel riekende, dat den dood veroorzaakte van een ieder die het dronk. Slechts eene enkele vischsoort, de tjorengtjang, die toenmaals haren naam aan de rivier gaf, werd daarin aangetroffen. Geen andere visschen konden in dat water bestaan.

Nadat echter Ejang Dalm Wangsakerti met eene sorok (een bamboezen voorwerp om water te scheppen, ten einde daaruit te drinken) een weinig van het water geschept en gedronken had, veranderde alles van aanzien; de kiaraboomen verdwenen en de rivier verbreedde zich, terwijl het water daarvan drinkbaar werd en vol van allerlei vischsoorten geraakte.

Sedert heeft de rivier den naam van Tji-boeni-kasi gedragen, hetgeen, volgens sommigen, zoude moeten beteekenen: „het verborgene water gegeven."

Voor dat de rivier tot haren tegenwoordigen staat gebragt was, bestond er nabij de lĕwi-liër (draaikolk) eene kampong, Tji-lintjing genaamd, welke bij hare verbreeding is verzwolgen geworden. Thans zouden daarvan bij laag water nog eenige overblijfselen, als stompen van klapperstammen, zigtbaar zijn.

Ten zuiden en niet ver van de kampong Bodjong-kaso zouden thans nog de sporen te vinden zijn eener kampong, Tji-kadoe-gedeh genaamd, welke eertijds Ejang Dalm Wangsakerti tot verblijfplaats strekte. Dáár is de plaats waar hij in den grond verdwenen is, omdat hij niet onder de mohamedanen wenschte te verblijven. Wanneer echter zijn huwelijk met de prinses Tjaweni zal worden voltrokken, zullen zij beiden het mohamedanisme omhelzen.

Men zeide mij, dat de vorenbedoelde sorok, sedert onheu-

Digitized by Google

gelijke tijden, in het erfelijk bezit eener geringe familie en de tegenwoordige eigenaar daarvan in de kampong Bodjong-kaso gevestigd is. In het voorbijgaan begaf ik mij in deze kampong, alwaar men ons reeds kort te voren verwachtte en met gamelanspel verwelkomde. Het speeltuig was vrij volledig en kostbaar, zoo als men het hoogst zeldzaam in dergelijke schaars bewoonde en ver afgelegen streken aantreft, en getuigt alzoo zeer voor de welvaart des eigenaars, den loerah der kampong.

Toen ik mijnen wensch, om de sorok te bezigtigen te kennen gaf, werden eenige personen belast met de zorg om het voorwerp met den vereischten eerbied te behandelen en tot mij te brengen. Zij begaven zich naar de woning van den eigenaar, waar het, met eenige andere voorwerpen, in een gesloten bamboezen mandje, sedert een tiental jaren in den rook opgehangen en niet meer voor den dag gehaald was, sinds men daarvan voor de laatste maal had gebruik gemaakt bij de plegtigheid, die den eersten aanleg der reeds weder verlaten kampong Rambai was voorafgegaan.

Het bamboezen, zwart berookte mandje werd ongeopend voor mij gebragt; de touwtjes waarmede het deksel op het mandje bevestigd was, bleken sedert geruimen tijd niet te zijn losgemaakt. De loerah van Bodjong-kaso opende het in aller tegenwoordigheid en haalde daaruit eenige oude prullen en porceleinen scherven te voorschijn, maar de sorok bevond zich niet onder deze voorwerpen. Eerst dacht ik, dat men met opzet de reliqui voor mij verborgen hield en mij, door het te voorschijn brengen van andere voorwerpen, wilde trachten te vreden te stellen, doch daar men zich reeds terstond zoo genegen had betoond mij de sorok te laten zien en thans verwondering en teleurstelling op aller gelaat duidelijk zigtbaar waren, hield ik mij van het tegendeel overtuigd. Er moest hier dus ontvreemding of een wonder hebben plaats gehad,

Digitized by Google

daar niet wel verondersteld kon worden, dat de sorok door onachtzaamheid zoude zijn te zoek geraakt. Op mijne vraag, of thans welligt met overhaasting en zonder inachtneming van de gebruikelijke pligtplegingen was te werk gegaan, ontkende men dit, doch zeide mij, dat vroeger, wanneer het mandje bewierookt werd, zich daarin geluiden als van stemmen lieten hooren, die ditmaal niet waren vernomen. De oude Aki Semat en meer bejaarde lieden schreven het verdwijnen der sorok niet aan ontvreemding toe, maar aan gebrek aan eerbied voor het heilige voorwerp van de zijde des laatsten eigenaars.

Ik vervolgde mijne reis dus van Bodjong-kaso zonder de reliqui gezien te hebben. Vooraf werden mij aldaar nog eenige bijzonderheden omtrent de krokodillen medegedeeld. Deze dieren zouden namelijk, even als de tijgers, aan de menschen verwantschapt zijn en, zoo zij in de landstreek te huis behooren, alleen hen aanvallen die hun kwaad gezind mogten wezen. De inlanders gelooven evenzeer dat de ziel van hen, die de prooi van krokodillen geworden zijn, in deze dieren vaart en houden ze daarom in eere. Zij worden volkomen met rust gelaten, zoo lang zij niet, door het wegrooven van menschen, vee of gevogelte, misdaan hebben. Is dat echter het geval, dan tracht men den schuldige te vangen en te dooden, hetgeen geschiedt door middel van eene lijn, voorzien van eenen haak, waaraan een hond of eenig ander lokaas bevestigd wordt. De loerah van Bodjong-kaso staat bekend wegens zijn geluk in het vangen van krokodillen en de magt die hij op hen uitoefent. Hij zoude ze uit het water kunnen te voorschijn roepen en onder de menschen doen komen, zonder dat zij iemand letsel aandoen. Hiervan had hij eens, doch reeds langen tijd geleden, het bewijs gegeven op de bruiloft van een zijner kinderen. Hij zelf verklaarde zich daartoe in staat, maar verzuimde aan mijn verzoek, om van het een of ander eene proef te leveren, te voldoen, onder voorgeven dat er op het oogenblik geene krokodillen in de nabijheid waren.

Digitized by Google

Van af Rambai keerde ik weder, langs denzelfden weg dien ik komende gevolgd was, naar Tji-pamingkies en Sagaranten terug, echter niet zonder de watervallen der Tji-dolog te bezoeken.

Ik daalde, slechts van een paar personen vergezeld, bij den benedensten val tot de rivier af. Deze, ofschoon niet zeer hoog en de rivier van weinig water voorzien zijnde, bevond ik wel de moeite waard bezigtigd te worden.

Daar de bedding der rivier geheel uit steen bestond, grootendeels effen en te dier plaatse weinig met rolsteenen belemmerd was, kwam bij mij het denkbeeld op, of het welligt mogelijk zou zijn den hoogst gelegen waterval, den Tjoeroeg-tjaweni, de rivier bedding volgende, te bereiken. Er was niet aan te denken om langs de overal met ondoordringbaar bosch begroeide oevers te gaan. Ofschoon de inlanders, waarvan waarschijnlijk nog nimmer een enkele beproefd had om op deze wijze het doel, dat ik mij voor oogen stelde, te bereiken, verklaarden dat daartoe geene mogelijkheid bestond, besloot ik het te beproeven, terwijl de mij vergezellende personen aannamen mij te volgen.

De uitvoering van dit denkbeeld ging met meer zwarigheden gepaard dan ik aanvankelijk kon vermoeden; met vele, schier onoverkomelijke moeijelijkheden hadden wij te kampen. De bedding der rivier was op vele plaatsen zoo glad geschuurd en met mos of wier bedekt, dat onze voeten telkens uitgleden; dikwijls bevonden wij ons omgeven van diepe gaten, kolken of kloven, die wij naauwelijks konden peilen, terwijl soms slechts een smalle rotswand, of, van afstand tot afstand, eenige wankelende steenen en uitstekende hoeken der steenen bedding de eenige steunpunten waren, die ons overbleven.

Hooger en hooger komende was de rivierbedding al meer en meer met groote rolsteenen en kolossale rotsblokken belemmerd, die op vele plaatsen niet den kleinsten doortogt aanboden.

Wij waren dus dikwijls verpligt ze over te klimmen, waarbij

Digitized by Google

niet zelden het gebruik van handen en voeten te gelijkertijd vereischt werd en onze vlugheid en behendigheid gevaarlijke proeven moesten doorstaan.

Daar die steenklompen eene ruwe en scherphoekige oppervlakte hadden en ons daardoor wel is waar zekere, nogtans slechts kleine steunpunten aanboden, die alleen met bloote handen en voeten konden worden aangevat, zoo was ik verpligt blootsvoets te gaan, hetgeen wel minder vermoeijend en gemakkelijker was, maar aan de door het water week geworden voeten dikwijls hevige pijnen veroorzaakte.

Na op deze wijze, volgens gissing, eenen afstand van circa twee palen afgelegd te hebben, bereikten wij den Tjoeroeg-tjaweni, welken wij ook veel gemakkelijker langs eenen omweg hadden kunnen genaken. Wij bevonden echter onze moeite boven alle verwachting beloond, door de aanschouwing van de woeste en treffende natuurtooneelen, die zich onder het achtereenvolgend beklimmen van veertien hoogere en lagere watervallen of trappen, waarlangs de rivier kronkelende zich nederstort, aan ons oog voordeden.

De Tjoeroeg-tjaweni is verre weg de hoogste van allen. Het water der Tji-dolog stort zich aldaar in eenen afgrond, welke van drie kanten is omgeven door 100 à 150 voet hooge en steile rotswanden, die gedeeltelijk welig begroeid en voor het overige geheel kaal zijn.

De diepte strekt njie Tjaweni tot verblijf. Tegen en in het midden van den rotswand, waarvan de rivier zich in de diepte stort, bevindt zich een enorm blok steen, waaruit men zich, bij eenige naauwlettende beschouwing, vrij duidelijk een ruw, door de natuur gevormd vrouwenbeeld van kolossale afmetingen en op een hoog voetstuk geplaatst kan voorstellen. Het beeld staat in eene vooroverhellende houding, met het voorhoofd in het midden van den romp, tegen den eenigzins schuinen rotswand leunende en is overigens tot aan het voet-

Digitized by Google

stuk geheel vrij daarvan. Het hoofd wordt gevormd door eenen afzonderlijken, min of meer eivormigen, van boven en van achteren een weinig afgeplatten steen. Boven en op eenigen afstand van het beeld steekt de rotswand daarover uit, zoodat het nederstortende water hetzelve nagenoeg niet aanraakt.

Dit beeld nu stelt de in steen veranderde bruid voor, die de komst van haren verloofde verbeidt, ten einde, door hem uit haren doodslaap gewekt, in het werkelijk leven terug geroepen te worden en hem daarna als zijne echtgenoote te volgen.

Tusschen Tji-pamingkies en Sagaranten bezocht ik, op korten afstand van de plaats, waar de weg even langs de Tji-kaso leidt en in de nabijheid daarvan, de zoogenaamde batoe-kasoer (steenen bultzak). Men vindt daar namelijk te midden van de digte glagah eenige vrij platte, zeer groote steenen, die in den grond bedolven en slechts met de bovenzijde bloot liggen. Zij stellen den bultzak en de kussens voor, waarvan hiervoren reeds sprake is geweest, doch bezitten overigens niets belangwekkends.

Er blijft mij, met betrekking tot dezen togt, nog slechts overig, om met een enkel woord en in algemeene trekken te gewagen van de inrigting der kampongs en de welvaart van de bevolking der hier bedoelde streken.

De aanvallen der tijgers, waaraan de kampongs steeds zijn blootgesteld, maken eene bijzondere inrigting daarvan noodzakelijk. Zij zijn dan ook geheel anders ingerigt dan de noordelijker gelegen kampongs, waar de aanvallen niet of uiterst zeldzaam zijn te duchten.

Te midden van een geheel open terrein, dat genoegzame ruimte aanbiedt voor de plaatsing van het noodige aantal woningen, bevindt zich de woning van den loerah of petinggi, voorzien van eene langwerpig vierkante pendopo (1), die voor het huis

(1) Eene van alle zijden opene, overdekte ruimte of galerij; een gebouw alleen op stijlen of pilaren rustende.

Digitized by Google

geplaatst is en een gedeelte daarvan uitmaakt. Daarom heen staan, zonder bepaalde orde geschaard, de woningen der overige ingezetenen, welke allen, even als hier elders ook geschiedt, op stijlen een paar voeten boven den grond zijn gebouwd en waar tusschen hier eene grootere, elders eene kleinere opene ruimte is gelaten.

Naast of in de nabijheid van eenige woningen staat een klein op hooge stijlen geplaatst en van alle zijden open hutje, dat met eene ladder beklommen wordt, die door de zich daarop bevindende personen wordt weggenomen. Dit hutje strekt aan de vrouwen tot werkplaats, ten einde te weven of eenig ander handwerk te verrigten. Zij begeven zich daarop voornamelijk dan, wanneer de mannen afwezig zijn en zij dus hulpeloos in de kampongs achterblijven.

Geen het minste plantsoen omgeeft de woningen; alles is open en bloot, ten einde de nabijheid van den vijand zoo veel te eerder en gemakkelijker te ontdekken. Wel treft men hier en daar enkele vrucht- of randoeboomen aan, waartegen sirihranken zijn opgeleid, doch hierbij bepaalt het zich.

Al de padieloemboengs, die hier over het algemeen veel grooter en fraaijer zijn dan elders, staan, met de opening naar binnen gekeerd, in den omtrek van de kampong van afstand tot afstand geschaard. De ruimten welke tusschen dezelven zijn gelaten, zijn met eene hooge pagar, op de vroeger reeds beschreven wijze afgesloten. Onmiddelijk buiten de op deze wijze omheinde kampongs vindt men de aanplantingen van bamboe, klapper-, pinangen andere vruchtboomen, zoo ook groote vierkante met paalwerk afgesloten opene plaatsen, waar binnen des nachts vele karbouwen te zamen worden gelaten.

De kampongs hebben over het algemeen een net en welvarend aanzien. De woningen zijn groot, ruim, goed gebouwd en gedekt. Zij en de padieloemboengs evenzeer bestaan soms geheel en veelal grootendeels uit hout. Dikwerf worden door de gegoe-

Digitized by Google

de eigenaars geene moeite en kosten gespaard om daaraan, door het aanbrengen van bloem- en snijwerk, paneelen en andere versierselen, een zoo fraai mogelijk voorkomen te geven.

De bewoners der hier bedoelde streken vinden hunne grootste voordeelen in den landbouw. Deze bepaalt zich hoofdzakelijk tot den rijstbouw op gaga's en de katoenteelt, welke beide kultures aldaar bij uitnemendheid slagen. Terwijl in de overige troepen van het distrikt Djampang-tengah, met namen Gegerbitang, Tji-merang en Poerabaja, door één huisgezin op zijn meest van 2 tot 4 tjaings padie van 10 pikols per tjaing jaarlijks verkregen worden, zijn er in den troep Goenong-bentang, maar voornamelijk in de kampongs Rambai en Tji-pamingkies huisgezinnen, die jaarlijks van 10 tot 15 tjaings padie inoogsten.

Van hunnen overvloed aan padie kunnen zij zich echter bezwaarlijk met voordeel ontdoen, wegens de afgelegenheid der landstreek en het moeijelijke transport. Al wat zij niet hebben kunnen verbruiken of van de hand zetten wordt van jaar tot jaar opgestapeld. Men ziet soms padie uit de loemboeng te voorschijn halen, die daarin vele jaren achtereen geborgen geweest en reeds gedeeltelijk tot bederf overgegaan is. Hierom bekommert de eigenaar zich echter niet boven mate, vermits de inlander aldaar van meening is, dat men door zoodanige opeenstapeling van zijnen overvloed voor het geheele leven voor gebrek bewaard zal blijven.

De katoenteelt, welke daar onder gunstige omstandigheden op vrij uitgebreide schaal plaats vindt, is echter voor de bevolking dier streek de voornaamste bron van welvaart. Zij gebruikt hare eigene katoen voor een groot gedeelte tot het weven van lijnwaden van velerlei soorten, dienende voor kleeding, opschik en andere einden, en vindt, ondanks de voor den handel zoo ongunstige ligging der landstreek, nog genoegzame gelegenheid, om al het overige met voordeel, soms zelfs met ruime winsten, van de hand te zetten.

Digitized by Google

Areng-, klapper-, pinang- en andere vruchtboomen zijn er mede in overvloed, de eerstgenoemden meer nog in het wild dan aangekweekt aanwezig; doch de inlanders zijn op de aanplanting daarvan, even als op de teelt van tabak en vele andere soorten van nuttige gewassen, slechts bedacht ter voorziening in eigene behoefte.

De bosschen en wildernissen verschaffen hun mede onderscheidene, meer of min beduidende voordeelen, als rotan, boom- en bijenwas, hars, fijne en deugdzame houtsoorten, die voor wapengevesten, scheeden en andere einden worden aangewend, en meer dergelijke.

Vischvangst vindt er alleen op en aan de monding van de rivieren Tji-boeni en Tji-kaso plaats, doch mede nagenoeg uitsluitend ter voorziening in eigene voeding.

Op zee en langs het strand van Djampang-tengah wordt dit bedrijf in het geheel niet uitgeoefend. Daartoe zoude geene mogelijkheid bestaan, wegens de hevige branding, die ten allen tijde het uit- en binnenloopen van vaartuigen langs deze geheele kust nergens zoude toelaten.

Veeteelt wordt er mede gedreven, doch op minder uitgebreide schaal dan in de noordelijker streken, vermits de karbouwen aldaar voor den landbouw nagenoeg niet en voor andere einden weinig gebezigd kunnen worden. Zij worden veelal van de hand gezet en naar andere plaatsen gebragt. Paarden zijn er uiterst schaars, geiten daarentegen in vrij groot aantal aanwezig.

Ten slotte verdient hier nog melding te worden gemaakt van eene omstandigheid, die niet van belang ontbloot is. Het is namelijk onder de bevolking van de Djampangs tot eene gewoonte geworden, dat jonge, ongehuwde en onbemiddelde mannen, die niet genegen zijn bij meer gegoeden, als batoers, boedjangs of tĕmens in dienst te treden, zich naar Batavia begeven en aldaar gedurende eenige jaren ophouden, ten einde bij europeanen dienende, of op eenige andere wijze werk zoekende, door

Digitized by Google

arbeidzaamheid en spaarzaamheid eenig geld bij een te garen. Daarna keeren zij naar hunne geboorteplaats terug, trouwen en vestigen zich aldaar, ten einde met de middelen, die zij bezitten, voor eigene rekening den landbouw of eenig ander bedrijf uit te oefenen.

Ik trof in bijna alle, zelfs in de kleinste en zuidelijkst gelegen kampongs verscheidene personen aan, die vrij goed maleisch spraken en bij onderzoek bleken langen tijd te Batavia te zijn geweest, ten einde zich aldaar een middel van bestaan te verschaffen.

Digitized by Google

BERIGTEN.

Verklaring van het maleische woord ڤكاين. — Bij het doorlezen van de onlangs uit Nederland ontvangen *Handleiding bij de beoefening der maleische taal- en letterkunde, voor de kadetten van alle wapenen, bestemd voor de dienst in Nederlandsch-Indië, door* Dr. J. J. De Hollander, Tweede verbeterde druk, 1856, het volledigst en meest wetenschappelijk ingerigt werk over de maleische taal, dat wij tot dus ver bezitten, en in vele opzigten aanbevelenswaardig, heeft mij evenwel, onder meer andere stellingen van den heer De Hollander, die verdienden gewijzigd te worden, in het bijzonder de volgende getroffen.

„Ook van woorden, die zelven reeds een voorwerp beteekenen, dus zelfstandige naamwoorden, worden door voorvoeging van *pe* woorden gevormd, die hetzelfde voorwerp beteekenen, maar in een' meer bepaalden zin; b. v. van كاين *kájin*, lijnwaad, dat als kleedingstuk gebruikt wordt, kleed.

„Deze woorden zijn zeer weinig in getal." Tweede Afdeeling, Hoofdstuk X, § 14.

Doch in de daartoe behoorende opheldernde noot zegt de heer De Hollander:

„Eigenlijk zijn wij niet zeker of deze laatste soort in het „maleisch in het geheel wel bestaat. Het hier bijgebragte voor„beeld ڤكاين is misschien eene verbastering van ڤكيسن pakejan „(zie Hoofdstuk X, § 3); althans ook Marsden en dus ook „Roorda van Eijsinga, in hunne woordenboeken, weten niet goed, „wat van dit woord te maken; zij spreken het uit *pekajin*, „*pekein*, *pekien* en *pekei-an*."

Het is, om die onzekerheid aangaande de uitspraak en de beteekenis van het woord ڤكاين weg te nemen, dat ik mij ver-

Digitized by Google

oorloof in dit blad eene korte, doch, zoo ik hoop, duidelijke en afdoende verklaring daarvan te geven.

Het woord ڤكاين dan is een, door het suffix *an* (ـَن) gevormde, afgeleide vorm van het grondwoord ڤَاكَيْ pākai, welks eerste en algemeene beteekenis is: *gebruiken*, en van daar speciaal: *als kleeding en al wat daartoe behoort gebruiken; aanhebben.* Dit grondwoord behoorde met hollandsche letters eigenlijk *pākaj* geschreven te worden, daar onze medeklinker *j* de ware representant der ي is.

De afleiding nu heeft plaats, volkomen overeenkomstig den, door den heer De Hollander, Eerste Afdeeling, Hoofdstuk VI § 4, gegeven regel, luidende:

„Wanneer een woord, dat op eenen medeklinker eindigt, „een aanhechtsel bekomt, dat met eenen klinker aanvangt, „wordt de korte klinker in de laatste lettergreep van het woord „lang; en, zoo er in de voorlaatste lettergreep een lange klinker was, wordt deze kort."

Even als nu van مَاكَنْ *mākan* مَكَانَنْ *makānan* gevormd wordt, zoo ook wordt van ڤَاكَنْ *pākaj pakājan* afgeleid, en dit woord beteekent oorspronkelijk en algemeen: *alles, waarvan men zich bedient.* Zoo zegt men b. v. كرسي ايت ڤكاين تون *korsi īloe pakājan tāwan*, deze stoel is een voorwerp, waarvan de heer zich bedient. De andere, speciale beteekenis is: *alles waarvan men zich bedient tot kleeding en al wat daartoe behoort*; *alles wat men op het ligchaam heeft, aanheeft*; *kleeding.* De afleiding van كَايِنْ *kājin*, of beter كَايِنْ *kāïn*, lijnwaad, is absurd.

Van woorden met den uitgang وَ *au*, of eigenlijk *aw*, worden, geheel analoog, afgeleide woorden gevormd, b. v. مَلَمْڤَاوِي

Digitized by Google

melampāwī, voorbijgaan, overtreffen, overschrijden, van لمڤاو *lampau*, of eigenlijk *lampaw*, voorbij.

Naast de spelling ڤكايين ملمڤاوي enz. vindt men ook nog ڤكين pakai-än en ڤكين pakai-jan, ملمڤاوي melampau-ï en ملمڤوي melampau-wī. Ik houd de eerste schrijfwijze voor de meest juiste.

Dat een man als de heer De Hollander zich deze verklaring van het woord ڤكايين niet zelf heeft kunnen geven, is alleen toe te schrijven aan de omstandigheid, dat hem het grondwoord ڤاكي alleen bekend is geweest in het *Bataviaasch* dialect, d. i. als ڤاكي *pākej* (zie Tweede Afdeeling, Hoofdstuk X, § 3) en niet als ڤاكاي *pākai* of *pākaj*, zoo als de echte Maleijer schrijft en spreekt.

Ik hoop, dat dit voor den heer De Hollander voldoende zal zijn, om de hierboven vermelde gedwongen stelling, waarvan hij trouwens zelf zegt niet zeker te zijn, te laten varen, als onjuist en onhoudbaar.

Riouw, 6 *April* 1858. H. von Dewall.

Begrafenisring op den gouverneur generaal D. J. de Eerens. — Deze opperlandvoogd overleed op den 30sten mei 1840 en werd den 2den junij daaraanvolgende, zonder bijzondere staatsie, op het kerkhof in den plantentuin te Buitenzorg ter aarde besteld. Het lijk werd uit het paleis naar den wagen en van den wagen naar zijne laatste rustplaats gedragen door de ambtenaren van de algemeene sekretarie, hoofdkommiezen en daar beneden, aan wien te dier zake en ook als eene herinnering aan den overledene, dien zij met zooveel trouw en ijver hadden gediend, door de douairiere de Eerens ringen werden geschonken, waarvan de heer F. N. Nieuwenhuijzen, thans resident van Pekalongan, een exemplaar aan het Bataviaasch genootschap heeft gezonden.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 01096 1723

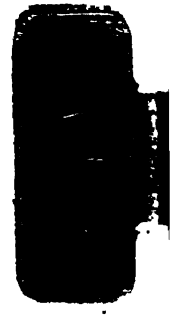

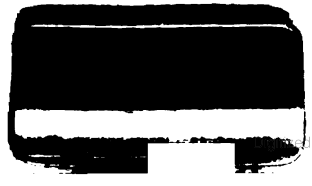

Digitized by Google

Digitized by Google